

အိမ်ရာကိစ္စအိမ်ရာ?

อะไรคืออะไร?

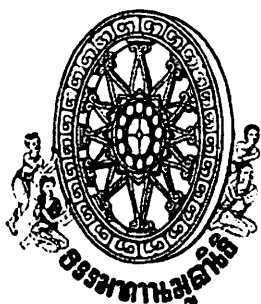
คำบรรยายประจำวันเสาร์

ภาควิสาขบูชา ๒๕๒๑

ที่ลานหินโค้ง ณ สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา

ของ

พุทธทาสภิกขุ

ธรรมทานมูลนิธิ

จัดพิมพ์ด้วยคอกกองทุน “ธรรมทานปริวรรตน์”

เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของหนังสือธรรมโฆษณ์ หมวดที่ ๔ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย

หมายเลข ๓๗ ก. บนพื้นแถบสีน้ำเงิน จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

มาฆบูชา กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘

ฉบับที่ระลึกครบ ๑๐๐ ปี พุทธทาสภิกขุ

[ลิขสิทธิ์ไม่สงวนสำหรับการพิมพ์แจกเป็นธรรมทาน, สงวนเฉพาะการพิมพ์จำหน่าย.]

ธรรมนูญมูลนิธิ ไชยา จัดพิมพ์

พิมพ์ครั้งแรก	๒๔ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๕๒๖	จำนวน ๑,๕๐๐ เล่ม
พิมพ์ครั้งที่ ๒	๒๓ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๕๔๘	จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม

พุทธทาสจักอยู่ไปไม่มีตาย
แม้ร่างกายจะดับไปไม่ฟังเสียง
ร่างกายเป็นร่างกายไปไม่ลำเอียง
นั้นเป็นเพียงสิ่งเปลี่ยนไปในเวลา

พุทธทาสคงอยู่ไปไม่มีตาย
ถึงดีร้ายก็จะอยู่คู่ศาสนา
สมกับมอบกายใจรับใช้มา
ตามบัญญัติของค้พระพุทธไม่หยุดเลย

พุทธทาสยังอยู่ไปไม่มีตาย
อยู่รับใช้เพื่อนมนุษย์ไม่หยุดเฉย
ด้วยธรรมโมฆณ์ตามที่วางไว้อย่างเคย
โอ้เพื่อนเอ๋ยมองเห็นไหมอะไรตาย

แม้ฉันตายกายลับไปหมดแล้ว
แต่เสียงสั่งยังแจ้วแว่วหูสหาย
ว่าเคยพลอดกันอย่างไรไม่เสื่อมคลาย
ก็เหมือนฉันไม่ตายกายธรรมยัง

ทำกับฉันอย่างกะฉันนั้นไม่ตาย
ยังอยู่กับท่านทั้งหลายอย่างทนหลัง
มีอะไรมาเสียใค้ให้กันฟัง
เหมือนฉันนั่งร่วมด้วยช่วยชี้แจง

ทำกับฉันอย่างกะฉันไม่ตายเกิด
ย่อมจะเกิดผลสนองหลายแขนง
ทุกวินาทีตสนทนอย่าเลิกแล้ง
ทำให้แจ้งที่สุดได้เลิกตายกัน.

พุทธทาส อินทปญโญ

สองคนร่วมกันช่วยโลกได้. กิจกรรมธรรมนิยาม
ก็เลย ดำเนินไป เพื่อวัตถุประสงค์ สักหน่อยสิ!

สิ่งที่ต้องระมัดระวัง ตั้งใจสังเกตเป็นพิเศษ
คือ คนหนึ่ง ก็คือ เขาทำสิ่งทำกันดีแต่เพียง "รู้" ธรรมะ;
แต่ "ไม่รู้" ธรรมะ, ยังไม่รู้ธรรมะใช้ 4 นกแรก แก่
ยี่สิบห้าปี อายุเพียงพอ. เขา ไม่บังคับตัวเอง ให้
มีธรรมะ อย่างที่เขาได้เรียนรู้, เขา ยัง ไม่ละอาย ใน
การที่เขา ไม่มีธรรมะ, เขา ยัง ไม่กลัว อนัตตา ยี่สิบห้าปี
สัก จาก การที่เขา ไม่มีธรรมะ; นรก และ นรก เว้น
ธรรมะ ยัง เป็นสิ่งที่น่ากลัว ไม่คุ้มทุน. กิจกรรม ธรรม-
นิยาม สักหน่อย ในทุก 4 นกแรก ที่ 4 มี ธรรมะ ซึ่ง
กว่านั้นจะเพียงแต่ ที่ 4 ธรรมะ เท่านั้น.

นรก ที่ พระ = บพ "สุนัขหางหยด" แห่งโลกยุคปัจ-
จุบัน นั้น นอกจาก ไม่สอนธรรมะ, มันสอนแต่ นรก-
นรก กับ นรก แล้ว ยัง สอนไป ใน ทาง ไม่ ให้ มัน มี
ตัวเอง ด้วย โดย นรก ที่ เป็น นรก เสีย อีกรูป และ
ผิด หลัก ศรัทธา; ผล โลก ยุค ปัจจุ บัน ก็ อยู่ ใน
ฐานะ ที่ ยาก ที่จะ มี ธรรมะ มา ถึง ขั้น ที่ พอ จะ ผล
ดี ระ สมัย นี้ แห่ง นรก ที่ มี ตัวเอง อัน เป็น ที่ ที่ ที่
ธรรมะ. คน ใน ยุค ปัจจุ บัน พูด ตาม รอย เท้า
ตา - หู - จมูก - ลิ้น - ทวาร ใน นรก ที่ มี ธรรมะ -
แล้ว, ทั้ง คน แก่ และ เด็ก, ทั้ง ที่ มี และ ที่ ไม่มี

มีกมลเนิ่นตรงกัน ใจดีอันหนึ่ง; สิ่งเป็นกรยาก ที่
ใครจะคาดถึง ทั้งนั้นเป็นมุกธรรมะ แขนกร
มุก อยตนะ ก็มีไว้เพื่อ ทนทาน! สิ่งที่แห่งกมา-
จรกรรม ก็คือ จรของโลก, โลกวิสัย อัดไว้อยู่ด้วย
หัวใจ แห่งทนทาน และวิธีกรรมวิธีโลกกมา-
กรรม อย่างวิปริตวิถิตการชนิดที่ไม่เคยมีมาก่อน;
กิจกรรมธรรมนิเมชนะ สักแต่อยู่ในโลกกษณะ เหมือน
การที่จรกษัตริย์ หรือ กษัตริย์ ลูบข้างลอร์ด เข็ม
โอบล้อมไว้, แต่พวกเราก็ยังขาดอันธพาลธรรม
นี้ มิได้ อยู่กันเอง.

ตั้งให้ดูตามร่องรอย แก่กิจกรรมที่ มากน้อย
เพียงไร ก็ย่อมตบอยู่ใต้วงวนะ เมื่อผู้ดีพระคุณ
แก่ของเขา อย่างในสิ่งบุคคล อยู่กันเอง. ๓๓๓
๓๓๓ ๓๓๓ ความชอบคุณ อันไม่ขาดและอันน้อยพร
แต่ในนามของบรรดาผู้มาขอเห็นประโยชน์
แห่งกิจกรรมธรรมนิเมชนะ นี้ หากถ้วนหน้า.

ขอให้ท่านผู้เป็นทนายดี มีพร้อมทั้งปวงญาติ
ขอได้รับผลคุณแห่ง กิจกรรมธรรมนิเมชนะ นี้ ใต้ทุกอัน
ทั้งในกาลอันเป็นปัจจุบัน และสัมปรายภพ; ประสพสันติสุข
ยิ่งกว่านี้ มี อยู่ทุกที่หาชาติทุก เชน ๘

โสมภพกรรม (๒๐)

ผู้ทนายธรรมนิเมชนะ

อนโมทหา *

ข้าพเจ้า ขออนโมทหา ในทรวงที่ดลภาวะมฤตยว แล่งชามกาท-
มุลนิธิ และผู้หนังสืออื่น ๆ ได้มีความดีของคนทุกคนมาร่วมมือกัน จัด
ตั้งทุนที่มีชื่อ "ทุนชวรวาทนปริวรรต" นี้ขึ้น เพื่อสนับสนุนการ
จัดพิมพ์หนังสือ ชวรวาทนในชนบท ให้มีหนังสืออื่น ๆ. ทุนนี้ แม้จะ
มีชื่อที่มันดีอยู่แล้ว ไปแจกจ่ายทุกหัวชนบทๆ ก็ได้มีผู้ตั้งใจไว้ ตาม
ข้อประสงค์ หรือชื่อสกุลนี้ๆ ก็ตาม, แต่ท่าน และผู้ของท่านที่ข้าพเจ้า
อยู่ในสังกัดชวรวาทนได้โปรดกัน ใจดีแท้.

ทุนนี้ ๑๖๗๕ มีประโยชน์เป็นอันมาก ในทรวงช่วยให้ประชา-
คมชนบทอยู่รวม หรือชื่อชวรวาทนๆ ในพระมหากษัตราธิราช ที่ได้รวม
พิมพ์ออกมามีหลายเล่ม ได้มีใจจดจ่อมาโดยแพร่หลาย และโดย
เร็วขี้นขึ้น เป็นแห่งหนึ่ง. ชื่อทุนนี้ ก็เป็นใจจดจ่อให้ผู้บริจาคทรัพย์
รายย่อยๆ แต่มีความประสงค์มุ่งหมาย ให้ได้ใช้ไปในกิจการ ชวรวา-
ทนที่จัดตั้งขึ้นมาก โดยตรง, ละได้รับความพอใจ สบายใจ และ
ชื่อทุนนี้ขึ้นไว้ เพื่อให้การสะดวกแก่การดำเนินงานในกิจการ ชวรวาทนนี้
เอง ในทรวงรวบรวมเงินก็ได้รับมา ตามการกำหนดให้หนังสือ หรือหนังสือ
ชวรวาทนไว้แล้ว มารวมไว้ในทุนนี้ เพื่อการพิมพ์ที่แน่นอนไว้เป็น
ต้นขึ้น การปริวรรตในหนังสือ สอนใช้ปริวรรตแต่ทุนนี้ หากแต่เงิน
การปริวรรตในชวรวาทน นี้โดยแพร่ นี้โดยเร็ว ขี้นตามชวรวาทน
รายทั่วโลก แห่งสมัยนี้.

ใจจดจ่อขึ้นนี้ ก็นับว่าดี ชวรวาทน โดยเงินที่ได้จลธรรม ล้วน
ในชวรวาทนๆ นี้; ล้วนแต่การระสังระสาย, แล้วก็ได้ใช้เงินทุกตัวที่
ชวรวาทนเหล่านี้ไม่ได้ : เหตุกันไม่ไว้ใจกัน ก็อรรถวิเศษดี และระ-
แล่งชวรวาทน. รัฐบาลต่างๆ ในโลกนี้ ตั้งขึ้นมา แก้ไขปัญหาในประ-
เทศนี้ๆ ไม่ได้ และหาวิธีชวรวาทน, แม้จะเป็นวิธีชวรวาทนที่ ดีก็ขึ้นกว่า
ก็ ก็ยังไม่มีคนทำ เหมือนกันกับที่ไปสั่งให้คน ทำกันขึ้นมาโดย
ให้มันเอง, ไปตรวจหนังสือ. เขาจะจัดตั้งวงเงินไว้สักห้าพันห้า

เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

อะไรคือ ? หรือ ได้ไม่ได้อะไรเลย จมในใจ ยี่สิบห้าทุกที ? มี
สิ่งที่น่าประทับใจ หรือ คำไหน พูดกับตัวเอง หรือ คำไหนทำให้รู้สึก
ดี ? รูปมันก็มีได้ ในทิวทัศน์ของโลกทุกยุคทุกสมัยต่าง ๆ อันที่จริงจะ
กลายเป็นอะไรก็ตาม ประการใดก็ไปให้มันดู.

โลก คือสิ่งที่เราเห็นหรือคิดและกระทำ ไม่เหมือนกับแต่ที่ธรรมดา
โดยที่สิ่งที่มันมีค่า ที่ขาดสิ่งธรรมดาแล้ว เช่นสิ่งที่คิดและกระทำ มันก็จะ
มีอะไรที่มันสำคัญ ; สิ่งนี้เองที่เรา ยี่สิบห้าของโลก เร็วกว่าที่มันมี
และสำคัญยิ่งกว่าทุกสิ่ง คือสิ่งที่มันมีค่า ของสิ่งที่มันมีค่า คนธรรมดา
เห็นมันมนุษย์ มัน ใจ.

การพูดกับตัวเอง ไปทั่วโลกที่ประกอบไปด้วยจิตใจ -
ธรรม ที่มัน มีอะไรที่มันในโลก กลับมีจิตใจ เป็นโลก ของพระผู้
มีสร้างมา สำหรับให้มนุษย์ อยู่กัน โดยปราศจาก, แทนที่จะอยู่กัน
ในสภาพที่ถูกรบกวนแล้ว สำหรับให้มนุษย์ ไปสู่จุดจุดหนึ่ง เช่น
มี : ธรรมที่มันมีค่า เป็นสิ่งที่มัน มีอะไรที่มันมีค่า อยู่
พูดกับตัวเอง กลับมีจิตใจธรรมดา และแก้ปัญหาคำตอบ จึงเป็น
สิ่งที่ถูกกระทำ ของมันมีค่ามันมีค่า ; ดั่งนั้น สิ่งใด ที่มัน
มีค่า ธรรมที่มันมีค่า เป็นสิ่งที่มัน มีค่าที่มันมีค่า พอที่จะ
และคนอื่น ๆ ; และพูดกับ การที่มันมีค่า มัน จึงเป็น
มีค่า ที่ มัน มันเป็นสิ่งที่มัน, และที่มัน ธรรม มันเป็น สิ่งที่มัน
กระทำในโลก ในที่มันมีค่า, มี มัน เป็น ความสงบสุข ของโลก
ทุกประการ.

พุทธธรรม อิมพินัน.

ในวงกลม, เชน
66 พฤษภาคม ๑๗

คำปรารภ

[ในการพิมพ์ครั้งที่ ๒]

หนังสือ ชุด ธรรมโฆษณ์ ของท่านพุทธทาส ที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นมาจนถึงปัจจุบันนี้ มีจำนวนมากกว่า ๑๔ เรื่องแล้ว; แต่บางเรื่องก็ขาดคราวพิมพ์ไปนานแล้ว จึงทำให้มีเศษแพร่อยู่ไม่ครบทั้งชุด ซึ่งมีสหัชชกรรมหลายท่านได้สอบถามมายังธรรมทานมูลนิธิขอให้ช่วยพิมพ์ซ้ำอยู่เนืองๆ. เนื่องในโอกาสฉลอง ๑๐๐ ปีพุทธทาส ๒๔๔๕ - ๒๕๔๕ ทางธรรมทานมูลนิธิ จึงเห็นสมควรให้มีการจัดพิมพ์เล่มที่ขาดคราวพิมพ์ไปแล้วขึ้นมาใหม่ให้ครบทั้งชุด โดยจะได้ทยอยจัดพิมพ์ขึ้นมาตามลำดับให้มีครบสมบูรณ์ทุกเล่มต่อไป.

สำหรับหนังสือธรรมโฆษณ์ เล่ม อะไรคืออะไร? นี้ เป็นการพิมพ์ครั้งที่ ๒ ของเรื่องนี้ ด้วยทุน ธรรมทานปริวรรตน์ จำนวนพิมพ์ ๑,๐๐๐ เล่ม.

ในการพิมพ์ครั้งนี้ ได้พยายามรักษาต้นฉบับเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นการอนุรักษ์ต้นฉบับเดิมและความสะดวกรวดเร็วในการจัดพิมพ์ด้วย; ถึงอย่างไรคุณภาพของหนังสือก็ยังเป็นเรื่องสำคัญอยู่ ดังจะเห็นได้จากที่มีการปรับปรุงคุณภาพของกระดาษและความชัดเจนของตัวอักษรให้ดีขึ้น.

ธรรมะที่ยังเป็นเพียงถ้อยคำอยู่ในหนังสือนั้น ยังช่วยใครไม่ได้, เมื่อใดถ้อยคำนั้น มีคนเอาไปคิด ไตร่ตรอง เห็นด้วย แล้วพากันปฏิบัติตาม เมื่อนั้นธรรมะเหล่านั้น จะกลายรูปจากที่เป็นเพียงคำพูด มาเป็นองค์ธรรมที่สามารถคุ้มครองผู้ปฏิบัติธรรมนั้นๆ ให้รอดพ้นจากทุกข์ได้. จึงหวังอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะให้ประโยชน์เป็นแนวทางในการศึกษาและปฏิบัติธรรม แก่ผู้สนใจได้อีกเล่มหนึ่ง.

ธรรมทานมูลนิธิ

คำปรารภ*

ธรรมเนียมเล่มนี้ รวบรวมจากคำบรรยายประจำวันเสาร์ภาควิชาบุชาระหว่างเสาร์ที่ ๑ เมษายน ๒๕๒๑ ถึง ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๒๑ รวม ๑๓ ครั้ง ที่ลานหินโค้ง สวนโมกขพลาราม อำเภอไชยา จัดพิมพ์ด้วยเงินธรรมทานปรีวารตน์ที่ตั้งไว้ทางธรรมทานมูลนิธิ ร่วมกับเงินบริจาคของท่านบติ เป็นธรรมเนียมหมวดสี่ ชุดชุมนุมธรรมบรรยาย อันดับ ๓๗ ก. บนพื้นแถบสีน้ำเงิน.

การบรรยายแต่ละครั้งในชุดนี้ จบเป็นเรื่องๆ ไม่ติดต่อกัน, พุดเฉพาะเรื่องที่เป็นพื้นฐาน สำหรับให้เกิดความรู้ความเข้าใจ เพื่อรู้เรื่องอื่นสูงขึ้นไป เรียกชื่อการบรรยายชุดนี้ว่า อะไรคืออะไร?

ท่านผู้สนใจศึกษาประพฤติปฏิบัติธรรมให้ถูกต้องตามพระพุทธรประสงค์ และมีผลเป็นความสะอาด สว่าง สงบ ในชีวิตปัจจุบัน ที่นี่และเดี๋ยวนี้ จะพึงศึกษากันคว่า แนวปฏิบัติได้จากคำบรรยายพื้นฐานดังกล่าว, และในลำดับต่อไปยังมีคำบรรยายทำนองเดียวกันอีก ซึ่งจะรวบรวมเป็นชุด ชื่อว่า *ใครคือใคร?*

หากท่านผู้ใดประสงค์จะร่วมบำเพ็ญกุศล โดยวิธีสร้างหนังสือธรรมะ อันเป็นพุทธศาสตร์ ขึ้นไว้ในบรรณโลก เพื่อเป็นอุปการะส่งเสริม การค้นคว้าหลักพระพุทธศาสนา สำหรับปฏิบัติเพื่อ มีธรรมะประจำชีวิต จะติดต่อได้ที่ สวนโมกขพลาราม, ธรรมทานมูลนิธิ, หรือสวนอุสมมูลนิธิ

ธรรมทานมูลนิธิ

๒๗๘ ตลาคไชยา,

อ. ไชยา ๘๔๑๑๐

* เมื่อพิมพ์ครั้งแรก

สารบัญ

อะไรคืออะไร ?

ลำดับเรื่อง	หน้า
๑. การศึกษาคืออะไร ? (ตามทัศนะของพุทธบริษัท)	๑
๒. การงานคืออะไร ? (ตามทัศนะของพุทธบริษัท)	๔๒
๓. สังคมคืออะไร ?	๗๑
๔. ศาสนาคืออะไร ?	๑๐๒
๕. การทำบุญสุนทรทานคืออะไร ?	๑๔๒
๖. ชีวิตคืออะไร ?	๑๖๖
๗. ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร ?	๑๙๖
๘. เศรษฐกิจคืออะไร ?	๒๒๐
๙. หัวใจของพระพุทธศาสนาคืออะไร ?	๓๖๙
๑๐. ท้าวนคืออะไร ?	๒๔๖
๑๑. การเวียนว่ายตายเกิดคืออะไร ?	๒๘๒
๑๒. สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์คืออะไร ?	๓๑๑
๑๓. การบวชคืออะไร ?	๓๔๑

โปรดดูสารบัญละเอียดในหน้าต่อไป

สารบัญละเอียด

อะไรคืออะไร ?

<u>๑. การศึกษาคืออะไร ? (ตามทัศนะของพุทธบริษัท)</u>	หน้า
การบรรยายชุดนี้ บรรยายเฉพาะเรื่องแต่ละเรื่องเป็นพื้นฐาน	๑
พูดเรื่องการศึกษา เฉพาะตามทัศนะของพุทธบริษัท	๒
การศึกษาทุกวันนี้ยังเรียนยังหลงในสอรัยทางอายตนะ	๓
ยังเรียนยังหลงในอบายมุข ๖	๔
และยังเรียนยังเห็นกงจักรเป็นดอกบัว, เห็นการทำลายเป็นที่	๕
ความหมายของการศึกษากล่าวกันไว้มาก : เพื่อชีวิตอยู่รอด	๖
เถยวันพูดว่า การศึกษาเพื่อประชาธิปไตย	๗
สมัยนี้ การศึกษามาอยู่ที่ประโยชน์ทางวัตถุอันหนึ่ง	๘
ที่ถูกน่าจะตอบว่า การศึกษาคือทำให้ก้าวหน้าเพิ่มความหมายของชีวิต	๙
ต้องเพื่อให้คนเข้าถึงชีวิตนิรันดร	๑๐
การศึกษาต้องช่วยสร้างมนุษย์ให้เข้าถึงชีวิตนิรันดร	๑๑
ต้องทำให้มนุษย์ถึงสิ่งดีที่สุดในตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา	๑๒
สิ่งที่ดีที่สุดเท่าที่สติปัญญาที่อยู่ทำให้ได้เป็นลำดับของชีวิต	๑๓
ทุกขั้นตอนของชีวิต คือเริ่มแต่เกิดกระทั่งตายเข้าโลง	๑๔
เริ่มให้คนดีตั้งแต่เริ่มปฏิสนธิในครรภ์กระทั่งคลอดยี่งดี	๑๕
ทำให้เขาดีขึ้นทั้งทางกายทางจิตไปโดยลำดับ, เป็นการศึกษาทั้งนั้น	๑๖
ไม่มุ่งการศึกษาเพียงในโรงเรียน ; ต้องได้รับจากสิ่งแวดล้อมที่ดีด้วย	๑๗

	หน้า
ขั้นตอนของการศึกษาจะแบ่งอย่างไรก็ได้, เฟ่งไปยังความถูกต้อง — —	๑๘
บิคมารคามีหน้าที่โดยตรงที่จะดูแลให้เด็กเป็นอยู่ถูกต้อง — —	๑๙
ขอบเขตของการศึกษาต้องให้อยู่รอดทั้งทางโลกทางธรรม — —	๒๐
การศึกษาเดิมเขามุ่งประพฤตินิสัย สมาริ บัญญา บัจจุบันเปลี่ยนไป — —	๒๑
การศึกษาต้องทำอย่างคั่นควัว, ทดลอง, วัตถุประสงค์, พิสูจน์, ใช้อุปกรณ์ — —	๒๒
และต้องเล็งถึงการกระทำที่ได้ทำและผ่านความรู้สึกมาแล้วด้วย — —	๒๓
ในระดับที่เป็นตัวการกระทำ ต้องกระทำให้ดี ถูกต้องประณีต — —	๒๔
เมื่อศึกษาแล้วต้องรู้รสเจนนิจ, จากการกระทำนั้น (ปฏิเวธ) — —	๒๕
การศึกษาที่โรงเรียนเป็นเรื่องวัดดูมากเกินไป, ต้องรู้จักชีวิตด้วย — —	๒๖
ตัวจริงของการศึกษานั้น คือ สิ่งที่ได้ผ่านไปในชีวิตนั่นเอง — —	๒๗
ในชีวิต หมายถึงชีวิตที่ยังเป็น ๆ อยู่, ได้ผ่านจึงได้รู้จริง — —	๒๘
การศึกษาคือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้องให้ดีที่สุด — —	๒๙
ความก้าวหน้า คือ ความสามารถที่ทำให้ถูกต้องโดยอาศัยความรู้ — —	๓๐
ต้องรู้ว่า เราเกิดมาเพื่อได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรได้ — —	๓๑
ตอนแรกรอดชีวิตอยู่ได้, ตอน ๒ รอดอยู่อย่างดี — —	๓๒
อยู่อย่างดี คือ ไม่เพ้อ ไม่เกิน, อยู่อย่างสงบสุข, มีส่วนเหลือช่วยเพื่อน — —	๓๓
ตอน ๓ อยู่เหนือดี เหนือการปรุงแต่ง นี่คือนิดที่สุด — —	๓๔
ทั้งส่วนตัวและสังคมได้รับความสงบสุข นี่คือนิดที่สุด — —	๓๕
ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดทุกชั้นตอนทั้ง กาย จิต วิญญาณ — —	๓๖
ทางวิญญาณ คือทางสติปัญญาต้องถูกต้องมาโดยลำดับ — —	๓๗
เดี๋ยวนี้เรามีการศึกษาผิดพลาดกันทั่วโลก, ไม่เป็นสุภาพบุรุษ — —	๓๘
หักเรื่องธรรมะหรือศาสนาออก คนก็เห็นแก่ตัวจัดไม่เป็นสัตบุรุษ — —	๓๙

	หน้า
ไม่ทำคนให้เป็นมนุษย์ การศึกษาจึงล้มเหลว, ไม่มีสันติภาพ	๕๐
การศึกษาต้องสร้างบุคคลและสังคมให้ถูกต้องพร้อมกันไป	๕๑
๒. <u>การงานคืออะไร?</u> (ตามทัศนะของพุทธบริษัท)	
คำบรรยายนี้กล่าวตามทัศนะของพุทธบริษัท	๕๒
ทบทวนเรื่องการศึกษาคืออะไร?	๕๓
ตัวการงานเป็นการกระทำสืบเนื่องมาจากการศึกษา	๕๔
การงานเป็นสิ่งมีค่า เป็นเกียรติ เป็นสิ่งดีสำหรับมนุษย์	๕๕
การงานเป็นองค์ประกอบองค์หนึ่งในอริยมรรคมีองค์ ๘	๕๖
การงานเป็นสิ่งที่ไม่อาจผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ	๕๗
สิ่งมีชีวิตทั้งหลายต้องทำงานเพื่อมีชีวิตรอดอยู่ได้	๕๘
การงานเนื่องกันอยู่กับการศึกษา, จะละเลยไม่ได้	๕๙
การศึกษาทำให้เกิดการก้าวหน้า, การงานคือตัวการก้าวหน้า	๕๐
การงานต้องทำเพื่อให้ชีวิตรอด, และต้องการสืบพันธุ์	๕๑
ไม่สูญพันธุ์หรือรอดชีวิตอยู่ได้ก็เพื่อได้รับสิ่งที่สุกที่ควรได้	๕๒
การงานที่ดีที่สุดเรียกว่ากัมมัฏฐานคือทำนิพพานให้แจ้ง	๕๓
การงานที่ดีที่สุดคือ สมณะและวิปัสสนากัมมัฏฐาน	๕๔
การทำงานต้องลงทุนด้วยความเหนื่อยยากบ้างจึงจะมีค่า	๕๕
ต้องทำการงานเพื่อช่วยให้ชีวิตรอดอยู่ได้สบาย	๕๖
การพักผ่อนก็เป็นการงาน เพราะถ้าไม่พักก็หมดแรง	๕๗
การพักผ่อนเป็นการลงทุนเพื่อให้มีแรงทำงานต่อไป	๕๘
การพักผ่อนอาจทำให้เป็นการสนุกก็ได้ เช่น กีฬา ฯลฯ	๕๙
ในบางกรณี จัดทำการงานเป็นพิธีกรรม, ประเพณีไปก็ได้	๖๐

การงานมีตั้งแต่ขนาดเล็กจนถึงใหญ่ที่สุดกระทั่งทำเพื่อโลก	—	—	—	๖๑
การร่วมแรงกันทำงานบางอย่างเพื่อส่วนรวมยังมีค่า	—	—	—	๖๒
สมัย ^๕ ทำงานในรูปสหกรณ์สัมพันธ์กันเป็นความจำเป็นยิ่ง	—	—	—	๖๓
สรุป : การงานคือการดำรงอยู่แห่งสิ่งจำเป็นแก่ส่วนรวม	—	—	—	๖๔
การงานเป็นสิ่งประเสริฐ, จำเป็นสูงสุดสำหรับมนุษย์	—	—	—	๖๕
เมื่อกำลังทำงานควรจะพอใจและมีความสุข แม้งานในระดับต้น	—	—	—	๖๖
การทำงานนั้นประกอบอยู่ด้วยธรรมหลายข้อ เช่น อิทธิบาท ๔ ฯลฯ	—	—	—	๖๗
คำกลอนสรุปความหมายของการงานว่ามีค่าสูง	—	—	—	๖๘
คำกลอนสรุปความหมายแสดงว่า การงานเป็นสิ่งน่ารัก	—	—	—	๖๙
การงานในสายตาของพุทธบริษัทน่ารัก และมีความสุข	—	—	—	๗๐

๓. สังคมนคืออะไร ?

อะไรคืออะไรนี้ ยังคงมองในทัศนะของพุทธบริษัท	—	—	—	๗๑
ทบทวนเรื่องการศึกษา และการงานคืออะไร ?	—	—	—	๗๒
ควรเข้าใจคำว่าสังคมตามความหมายของพุทธบริษัท	—	—	—	๗๓
การคบหาสมาคมจำเป็นต้องมีสำหรับมนุษย์	—	—	—	๗๔
เมื่อต้องเกี่ยวข้องกันก็ต้องทำให้ถูกต้องตามสัจธรรม	—	—	—	๗๕
แม้ธรรมชาติอันสูงสุดก็มีความหมายของสังคมกัน, สัมพันธ์กัน	—	—	—	๗๖
การสังคมเกี่ยวข้องกันเป็นกฎของธรรมชาติเลี่ยงไม่ได้	—	—	—	๗๗
ในทางศาสนาก็มีบทบัญญัติมากที่ทำให้สังคมอยู่เป็นสุข	—	—	—	๗๘
พุทธศาสนามีอุดมคติถือว่า สิ่งทั้งหลายเป็นเพื่อน เกิด แก่ เจ็บ ตาย	—	—	—	๗๙
สิ่งมีชีวิตอยู่ตามลำพังไม่ได้ ต้องช่วยเหลือเห็นใจกัน	—	—	—	๘๐
สังคมเป็นวัฏฉนธรรมประจำสิ่งมีชีวิตสัมพันธ์กันมากกว่า ๑ คน	—	—	—	๘๑

	หน้า
การประพาศิต่อกันให้ถูกต้องในสังคมเป็นธรรมขั้นพื้นฐาน — — —	๘๒
สิ่งต่าง ๆ รอคอยอยู่ได้เพราะสัมพันธ์กันถูกต้องตามธรรมชาติ — — —	๘๓
ความถูกต้องให้ถือว่าทุกชีวิตเป็นเพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตาย — — —	๘๔
เด็ยว ^๕ สุขเวทนาทาง ^๕ เนื้อหนังเป็นปัจจัยสร้างให้คนเห็นแก่ตัว — — —	๘๕
ความเห็นแก่ตัวทำให้คำว่าเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย สูญความหมาย — — —	๘๖
วิธีแก้ : เคารพเชื่อฟังผู้ที่ดีกว่า, ช่วยเหลือผู้ที่เลวกว่า — — —	๘๗
ผู้เสมอกันก็เป็นเพื่อนกัน ; นี้เป็นหลักธรรมในพุทธศาสนา — — —	๘๘
พุทธศาสนาหวังให้สังคมเป็นมิตรกันอย่างประเสริฐ — — —	๘๙
ควรถือเป็นหลักว่า ล้างเวรภัยเสียก่อนที่จะร้องบูชาพระ — — —	๙๐
อีกข้อ คือ สมทานศีลไม่แตะต้องส่วนที่เกินจำเป็นสำหรับมนุษย์ — — —	๙๑
อยู่อย่างถือศีล ๘ ไม่มีทางที่จะทำอะไรให้เกินจึงมีเหลือพอช่วยผู้อื่น — — —	๙๒
พุทธศาสนามีหลักช่วยเหลือกันคือสังคหวัตถุ—วัตถุสำหรับสงเคราะห์ — — —	๙๓
คือทาน—การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่, ปิยวาจา—พูดจาด้วยความรัก — — —	๙๔
สมานัตตตา—ทำตนเป็นผู้เสมอกัน, อัตถจริยา—ประพฤติประโยชน์ — — —	๙๕
ขอให้ถือหลักว่า เราจะเห็นประโยชน์ส่วนรวมยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว — — —	๙๖
การทำสังคมสงเคราะห์นั้น ต้องทำในรูปแบบของศีลธรรม — — —	๙๗
โลกจะมีมิตรภาพ ถ้ามีธรรมที่ประพฤติต่อสังคมอย่างถูกต้อง — — —	๙๘
พุทธศาสนาอยู่ได้ด้วยการมีสังคมที่ดีในหมู่พุทธบริษัท — — —	๙๙
สังคมธรรมจึงหมายถึงหลักที่จะประพฤติต่อกันให้ถูกต้อง — — —	๑๐๐
ให้มีการสมาคมกันให้ตรงตามธรรมสัจจะและสัจธรรมของบุคคลและวัตถุ — — —	๑๐๑

๔. ศาสนาคืออะไร? — — — — — ๑๐๒

บททวน : การศึกษา คือ สิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อได้รับ
สิ่งที่ดีที่สุด — — — — — ๑๐๓

การงาน คือ การก้าวหน้าไปตามวิวัฒนาการทุกชั้นตอนของมนุษย์ — — ๑๐๔

ศาสนา คือ สิ่งที่ทำให้ชีวิตเป็นชีวิตที่แท้จริง คือ สดชื่น, สุข, สงบ, เย็น — ๑๐๕

คนเข้าใจศาสนาไปในแง่ต่าง ๆ กัน — — — — — ๑๐๖

โดยแท้จริงทุกศาสนามุ่งหมายให้ประชาชนมีความเมตตารักใคร่กัน — — ๑๐๗

ตัวศาสนาที่แท้จริงสมบูรณ์เป็นประโยชน์เต็มที่แล้วก่อนมี โบสถ์วิหาร — ๑๐๘

ศาสนาคือคำสั่งสอนให้รู้, ให้ปฏิบัติ และให้เป็นสุข — — — ๑๐๙

รู้เรื่องความดับทุกข์, ปฏิบัติให้กิเลสเกิดไม่ได้และเป็นสุขจากพระนิพพาน ๑๑๐

นั่นคือปริยัติ — ปฏิบัติ — ปฏิเวธ — — — — — ๑๑๑

ขนบธรรมเนียมประเพณีทำให้เรามีศาสนาตั้งแต่เด็ก — — — — ๑๑๒

ผลของศาสนาในทุกรูปแบบ คือทำให้อ่อนใจว่าปลอดภัย — — — ๑๑๓

สิ่งที่ทำความปลอดภัยให้แก่อจิตใจเรียกว่าศาสนาได้ทั้งนั้น — — — ๑๑๔

แต่คนสมัยนี้ ถือศาสนาเงิน, ศาสนากามารมณ์ — — — — ๑๑๕

ศาสนาระบบเดิมมีหลักว่าไม่ทำให้ตนเองและผู้อื่นเดือดร้อน — — ๑๑๖

ระบบศาสนาที่สูงที่สุด คือ การทำลายภัยจากกิเลส — — — — ๑๑๗

พระศาสดาทุกศาสนาบัญญัติระเบียบที่ทำให้สังคมมีสันติ — — — ๑๑๘

แม้มนุษย์และสัตว์เดรัจฉาน ก็ต้องอยู่ร่วมกันได้ด้วยสันติ — — — ๑๑๙

ศาสนาทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้รับ — — — — ๑๒๐

ทุกศาสนามุ่งหมายเหมือนกัน แม้ระบบจะต่างกันไปบ้างตามเหตุปัจจัย — ๑๒๑

สิ่งที่ดีที่สุดที่ควรได้รับมี ๓ ระดับ—ทางกาย, ทางจิต, ทางวิญญาณ — — ๑๒๒

ใครเป็นโรคทางวิญญาณต้องไปรักษาที่โรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า — ๑๒๓

ความสุขทางจิตเกิดได้เพราะจิตไม่ถูกบีบคั้นจากนิเวศธรรมทั้ง ๕	—	—	๑๒๔
ความสุขทางวิญญาณเกิดได้เพราะสติปัญญาไม่ถูกบีบคั้นจากมิฉชาติปฏิวัติ	—	—	๑๒๕
แม้เรื่องทางกาย ก็ต้องมีศาสนาช่วยจิตใจจึงจะไม่ต้องเป็นทุกข์	—	—	๑๒๖
อาศัยความรู้ทางศาสนาขจัดปัญหาในโลก จึงจะมีความสุขในโลกนี้ได้	—	—	๑๒๗
ปัญหาทางกาย, ทางจิต, ทางสติปัญญาต้องอาศัยศาสนาแก้ไข	—	—	๑๒๘
ศาสนาคือสิ่งที่ทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดตามที่ควรจะได้	—	—	๑๒๙
นั่นคือจิตที่หลุดพ้น ไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไร แม้ในความคิดสูงสุดนั้น	—	—	๑๓๐
ศาสนาเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ ช่วยขจัดภัยอันตรายคือความทุกข์ได้	—	—	๑๓๑
ขอให้เราถือศาสนาให้ถูกต้องและเพียงพอจึงจะได้ประโยชน์จากสิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้	—	—	๑๓๒
ช่วยทำให้มีการถือบวชกันอย่างเคร่งครัดจริงจังตามยุคตามคราวบ้าง	—	—	๑๓๓
ธรรมะในพระศาสนาเหมือนอาหารที่หล่อเลี้ยงจิตใจ	—	—	๑๓๔
ความหนาวร้อนของบาป อकुศลบ่วงกันได้ด้วยเครื่องนุ่งห่มของใจคือศาสนา	—	—	๑๓๕
จิตใจต้องการธรรมะเป็นที่อยู่อาศัยและบำบัดโรค	—	—	๑๓๖
ศาสนาจึงเป็นบัจฉยสี่สำหรับมนุษย์ด้วย	—	—	๑๓๗
ศาสนาเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจตามแบบของพุทธบริษัท	—	—	๑๓๘
คืออ้อมเอิบพอใจอยู่ด้วยธรรมะเป็นความสะอาด สว่าง สงบ	—	—	๑๓๙
ศาสนาคือสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ เพื่อมีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง	—	—	๑๔๐
ขอให้รับเอาพระศาสนาในฐานะเป็นคู่ชีวิตที่แท้จริงของมนุษย์เถิด	—	—	๑๔๑

๕. การทำบุญสุนทรทานคืออะไร?

ดูว่าการทำบุญสุนทรทานนั้นคืออะไร?	—	—	—	๑๔๒
เป็นเรื่องธรรมคาที่มุ่งหมายจะให้เห็นลึกซึ้ง จนสำเร็จประโยชน์ได้	—	—	—	๑๔๓
การทำบุญสุนทรทานในภาษาคน ยังไม่มีความสนใจกันอย่างลึกซึ้ง	—	—	—	๑๔๔

โดยทั่วไปเป็นการทำตามบรรพบุรุษ เพื่อเตรียมตัวไปนิพพาน	—	—	๑๔๕
คำว่า “บุญ” หมายถึงสิ่งซึ่งเป็นเครื่องชำระล้างบาป	—	—	๑๔๖
ต้องรู้จักบาปและบุญ จึงจะเป็นผู้กลัวบาป และกลัวบุญ	—	—	๑๔๗
ขนบธรรมเนียมประเพณี ปลุกฝังบุญกุศลความดีลงในจิตใจคนไทย	—	—	๑๔๘
บัตินี้เกิดบัพพัตถารร้ายแรงคือ การลบหลู่ขนบธรรมเนียมประเพณี	—	—	๑๔๙
ศีลธรรมเสื่อมทรามจนมีอาชญากรรมร้ายแรง เสียชื่อเสียงคนไทย	—	—	๑๕๐
สิ่งที่มีชีวิต แม้สัตว์เดรัจฉาน ต้องการบุคคลผู้ใจบุญสุนทรทาน	—	—	๑๕๑
เมื่อมีความนิยมในทางวัตถุมาก ก็เป็นเหยื่อของกิเลสมากโดยไม่รู้สีกตัว	—	—	๑๕๒
ความไม่รู้สีกตัวเกิดจากความโง่ และเป็นอันตรายใหญ่หลวง	—	—	๑๕๓
ความยึดมั่นในตัวตนทำให้ทำบาปอย่างแรงก็ได้ ทำบุญอย่างเมามายก็ได้	—	—	๑๕๔
ต้องยึดมั่นด้วยสติปัญญา ไม่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน	—	—	๑๕๕
ยึดมั่นถือมั่นด้วยกิเลสค้นหาเมื่อใด ก็มีความทุกข์เมื่อนั้น	—	—	๑๕๖
ควรทำบุญสุนทรทานด้วยความยึดมั่นเป็นตัวตนของธรรมะ	—	—	๑๕๗
พยายามละความเห็นแก่ตนอยู่เสมอเป็นการบำเพ็ญบุญอย่างแท้จริง	—	—	๑๕๘
บริจาคมากเท่าใดก็ไม่เป็นทาน งดงามเท่าการทำลายความเห็นแก่ตน	—	—	๑๕๙
การทำบุญในภาษาคนเป็นการสะสมตัวตน, ในภาษาธรรมเป็นการทำลายตัวตน	๑๖๐		
ละความเห็นแก่ตน เพื่อมีตนอันสูงสุด; นี้ทำบุญ	—	—	๑๖๑
ละตัวกู— ของกูได้ จะเป็นการทำบุญที่ล้างบาป	—	—	๑๖๒
ทำบุญแท้จริงคือ “ฉันทมัตถฉันท ที่กำลังทำลายฉันทอยู่ตลอดเวลา”	—	—	๑๖๓
การมุ่งทำลายตัวกู— ของกูที่ยกหูชูหาง เป็นบุญแท้จริง	—	—	๑๖๔
การทำบุญเพื่อเตรียมตัวไปนิพพาน เป็นประโยชน์, หาโทษมิได้	—	—	๑๖๕

๖. ชีวิตคืออะไร ?

ปรารภและทบทวนเหตุที่ใช้ชื่อเรื่อง	—	—	—	—	—	—	๑๖๖
ต้องการพุ่งไปในการกระทำในชีวิตของมนุษย์	—	—	—	—	—	—	๑๖๗
ให้รู้จักความหมายภาษาคนภาษาธรรมจะเข้าใจอะไรได้	—	—	—	—	—	—	๑๖๘
เช่นพูดว่า ทุกคนนี้ไม่มีชีวิตและไม่รุ่งผ้า ต้องคิดให้ถูก	—	—	—	—	—	—	๑๖๙
แม้ในกัมภีร์ไบเบิลก็พูดไว้ให้คิดเช่น “กินผลไม้แล้วจะตาย”	—	—	—	—	—	—	๑๗๐
ความตาย ความมีชีวิตอยู่ มีความหมายลึกซึ้ง (ภาษาธรรม)	—	—	—	—	—	—	๑๗๑
ถ้าบุคคลรู้จักอบรมตัวตนให้ดีจะเป็นตัวคนที่ไม่รู้จักตาย	—	—	—	—	—	—	๑๗๒
คนที่ไม่มีธรรมะเหมือนกับคนไม่รุ่งผ้าไม่มีความละอาย	—	—	—	—	—	—	๑๗๓
ชีวิตฝ่ายวัตถุเป็นเพียงสิ่งที่ยังสคงอยู่ตามแบบของวัตถุ	—	—	—	—	—	—	๑๗๔
ชีวิตในค่านิเวศน์ไม่สด เพราะถูกไฟ รากะ โทสะ โมหะ เผาอยู่	—	—	—	—	—	—	๑๗๕
ชีวิตที่เราร้อนรนวายอยู่ตลอดเวลา นี้ไม่เรียกว่ามีชีวิต	—	—	—	—	—	—	๑๗๖
พระอรหันต์ไม่หิวอย่างปุถุชน, มีชีวิตแท้จริงเป็นนิรันดร	—	—	—	—	—	—	๑๗๗
ชีวิตที่มี ๆ กันอยู่เป็นชีวิตปลอม, ไม่มีความสดชื่น	—	—	—	—	—	—	๑๗๘
ชีวิตที่สดชื่นไม่แห้งตาย จึงจะเรียกว่าชีวิตจริง	—	—	—	—	—	—	๑๗๙
มีชีวิต เราต้องไม่ตาย เพราะเหตุที่ร้อนอยู่ด้วยได้ — ไม่ได้	—	—	—	—	—	—	๑๘๐
ถ้าปฏิบัติจนไม่กระวนกระวายด้วยโลกธรรม ๘ จะเป็นชีวิตสดชื่น	—	—	—	—	—	—	๑๘๑
ชีวิตของบุรุษยังมี โลภะ โทสะ โมหะ อยู่ตลอดเวลา	—	—	—	—	—	—	๑๘๒
ทั้งมนุษย์ เทวเจ้าน เปเรต อสุรกาย ล้วนแต่มีชีวิตถูกเผาอยู่	—	—	—	—	—	—	๑๘๓
ทั้งพวกกามาจรร รูป่าจรร อรูปาจรร ล้วนยังมีคัมมันต์, เป็นชีวิตตาย	—	—	—	—	—	—	๑๘๔
อยู่ในขอบเขตของโลกุตตรภูมิ เท่านั้นเป็นพุทธบริษัทมีชีวิตจริง	—	—	—	—	—	—	๑๘๕
พ้นจากไฟเผาพบความเย็น (นิพพาน) ชีวิตจึงจะสดชื่น	—	—	—	—	—	—	๑๘๖

	หน้า
พุทธบริษัทควรละชีวิตที่ “กลางคืนอึกฉันทัน กลางวันอึกไฟ” เสียเถิด	— ๑๘๗
ทุกคนถูกโยนเข้ากองไฟ ควรจะตื่นออก ไม่มัวจมแช่อยู่	— — ๑๘๘
ปฏิบัติตาม ศีล สมาธิ บัญญา แล้วจะถอนตนออกจากไฟได้	— — ๑๘๙
เรื่องกิน กาม เกียรติ เป็นสิ่งประโลมใจให้อยู่ในกองไฟ	— — ๑๙๐
รีบแสวงหา ความสะอาด สว่าง สงบ จะลุดถึงชีวิตเย็นได้	— — ๑๙๑
พุทธบริษัทยังมีกิเลส, มีความไม่ยอม, ไม่หยุดควายเวียน, ซึ่งล้วนเป็นไฟ	— ๑๙๒
พึงอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะไม่สร้างอนุสัยทางเว้าร้อน, จะมีชีวิตแท้	— — ๑๙๓
เกิดกิเลสครั้งหนึ่งก็สร้างอนุสัยไว้, มากเข้าก็เป็นเชื้อไฟมากขึ้น	— — ๑๙๔
พุทธบริษัทอย่างมงาย รีบทำชีวิตนี้ให้เต็มเปี่ยมโดยเร็วเถิด	— — ๑๙๕

๑. ทรัพย์สมบัติคืออะไร ?

ทบทวนคำบรรยายครั้งที่แล้วให้เข้าใจทัศนะของพุทธบริษัท	— — ๑๙๖
ทำความเข้าใจ เรื่องการศึกษา, การงาน, การสังคม, ศาสนา, ทำบุญและชีวิต	๑๙๗
พูดเรื่องทรัพย์ในทัศนะของพุทธบริษัทต้องรู้ทั้งภาษาคนภาษาธรรม	— ๑๙๘
ทรัพย์แปลว่า สิ่งเป็นเครื่องปลื้มใจ ทำความพอใจให้	— — ๑๙๙
บางที่ทรัพย์กลายเป็นเสนียดจัญไรเป็นโทษร้ายก็ได้	— — ๒๐๐
เพราะทรัพย์ทำให้ร้อนใจ ทั้งเมื่อแสวงหา ทั้งได้มาแล้ว	— — ๒๐๑
ทรัพย์ที่ได้มากด้วยกิเลสค้นหา ทำให้ร้อนใจตลอดเวลา	— — ๒๐๒
ทรัพย์อาจจะจับความเย็นไปหมดจนเจ้าของร้อนระอุก็ได้	— — ๒๐๓
การมีทรัพย์มิใช่เพื่อประโยชน์ตนผู้เกี่ยวข้องเพื่อผู้อื่นด้วย	— — ๒๐๔
การมีทรัพย์เป็นส่วนหนึ่งช่วยดับทุกข์ทางโลกได้	— — ๒๐๕
พระพุทธองค์ทรงสอนให้ใช้ทรัพย์เพียงไม่เดือดร้อน, และสั่งให้เป็นมนุษย์	๒๐๖
ฆราวาสมีทรัพย์เพื่อเลี้ยงครอบครัวและกระทำพลีบ้าง (ราชพลี อคิลิพลี)	— ๒๐๗

	หน้า
การรับแขกต้องระมัดระวังในเรื่องเกี่ยวกับใช้ทรัพย์สินด้วย	๒๐๘
การทำบุพเพตพัส ก็ต้องกระทำเพื่อประโยชน์ให้ถูกต้อง	๒๐๘
การได้ทรัพย์สินมาต้องประกอบด้วยศีลธรรมจึงจะไม่มีปัญหา	๒๑๐
ยังมีสมบัติอันเป็นทรัพย์สินเฉพาะของแต่ละสิ่งละอย่างอีก	๒๑๑
เช่นสมบัติของชาย, หญิง, พระราชา, พระณเร, นักปราชญ์, กรรมกร ฯลฯ	๒๑๒
ทรัพย์สินสมบัติชนิดภาษาธรรม นี้เรียกว่า อริยทรัพย์	๒๑๓
อริยทรัพย์เป็นเครื่องคุ้มครองไม่ให้เกิดผลร้ายจากทรัพย์สิน	๒๑๔
อริยทรัพย์ตามพระกัมภีร์มี ๗ อย่าง : สัทธา—ปัญญา	๒๑๕
๑. สัทธา — เชื่ออย่างถูกต้อง	๒๑๕
๒. ศีล — ถูกต้องทางมรรยาท : กาย—วาจา—ใจ	๒๑๖
๓. หิริ — ละอายต่อความชั่ว	๒๑๖
๔. โอตตัปปะ — กลัวเกลียดความชั่วกลัวบาป	๒๑๖
๕. พาหุสัจจะ — ได้สัจับครบฟังมาก มีการศึกษามาก	๒๑๖
๖. จาคะ — สละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่กับตน	๒๑๗
๗. ปัญญา — รอบรู้ในสิ่งที่ควรจะรู้	๒๑๗
โลกียทรัพย์ เป็นเรื่องทางวัตถุ, อริยทรัพย์เป็นเรื่องทางจิตใจ	๒๑๘
ทรัพย์สินสมบัติเป็นอุปกรณ์ให้สุขภาพสูงสุด, ไม่ใช่ทำให้เราเป็นเปรต	๒๑๙

๘. เศรษฐกิจคืออะไร?

๕ ครั้งยังพูดไปตามทัศนะของพุทธบริษัท	๒๒๐
ทบทวนเรื่องความมีหรือไม่มีทรัพย์สิน	๒๒๑
ที่พูดนั้นมิได้ตั้งตัวเป็นผู้เชี่ยวชาญทางการเมืองทางเศรษฐกิจ	๒๒๒

ปัญหาเลวร้ายในโลกเกิดจากไม่มีศีลธรรม แต่เชื่อว่ามาจากเศรษฐกิจ	—	—	—	—	๒๒๓
ควรพิจารณาคุณเรื่องเศรษฐกิจ ซึ่งแปลว่า คีที่ที่สุด	—	—	—	—	๒๒๔
แต่ที่รู้จักกันอยู่ เศรษฐกิจ เป็นการทำอะไรเสียมากกว่า	—	—	—	—	๒๒๕
โดยภาษาธรรม เศรษฐกิจคือการกระทำที่ดีที่สุด	—	—	—	—	๒๒๖
มีภาพปริศนาธรรมแสดงค่าของสิ่งที่ไม่มีความ	—	—	—	—	๒๒๗
ในโลกนี้ประติษฐ์สิ่งต่าง ๆ ทำลายมนุษย์, ไม่เป็นสิ่งที่ขึ้นมา	—	—	—	—	๒๒๘
วัตถุประติษฐ์นั้น ๆ เป็นเครื่องมือส่งเสริมกิเลสเสียมาก	—	—	—	—	๒๒๙
คนนิยมว่าสิ่งที่ดีที่สุคนั้นสร้างเสริมกิเลสค้นหา, ไม่นิยมระงับ	—	—	—	—	๒๓๐
แท้จริง สิ่งที่ดีที่สุดควรมีประโยชน์ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์	—	—	—	—	๒๓๑
แต่ผู้มีอำนาจใช้เศรษฐกิจบีบบังคับคนอื่นยิ่งกว่าอาวุธธรรมคา	—	—	—	—	๒๓๒
เศรษฐกิจควรจะทำให้มนุษย์ไม่ลำบากเนื่องด้วยปัจจัย ๔	—	—	—	—	๒๓๓
เศรษฐกิจต้องเป็นศีลธรรมแขนงหนึ่งที่ใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ	—	—	—	—	๒๓๔
แต่คนใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือหาสิ่งตามกิเลสต้องการ	—	—	—	—	๒๓๕
เศรษฐกิจของกิเลสเป็นปัญหาที่ครอบงำทั่วไปทั้งโลก	—	—	—	—	๒๓๖
อาชญากรรมทั้งหลายเป็นปัญหาทางศีลธรรม, ไม่ใช่เศรษฐกิจ	—	—	—	—	๒๓๗
พุทธบริษัทควรรู้จักใช้วิธีของเศรษฐกิจให้เป็นประโยชน์	—	—	—	—	๒๓๘
ความเลวร้ายต่าง ๆ อ้างว่าเศรษฐกิจไม่ดี, ที่แท้เพราะไม่มีศีลธรรม	—	—	—	—	๒๓๙
หยุดเรื่องส่วนเกินเสียบ้าง เศรษฐกิจก็จะดีขึ้น	—	—	—	—	๒๔๐
การมีส่วนเกินในปัจจุบัน ๔ เป็นการทำลายเศรษฐกิจมาก	—	—	—	—	๒๔๑
พระพุทธเจ้าทรงเป็นยอดคนนักเศรษฐกิจ	—	—	—	—	๒๔๒
ทรงนิยมลงทุนน้อย และได้ประโยชน์มากที่สุด	—	—	—	—	๒๔๓
พระธรรมคือตำราเศรษฐกิจที่ดีที่สุด	—	—	—	—	๒๔๔
มีเศรษฐกิจถูกต้อง ทรัพย์สมบัติก็ถูกต้องด้วย	—	—	—	—	๒๔๕

๑๐. ตัวตนคืออะไร ?

(จัดลำดับเป็นครั้งที่ ๘)

การบรรยายชุดนี้ ประสงค์จะอธิบายเรื่องที่เกี่ยวข้องกันอยู่	—	—	—	๒๔๖
คนทั่วไปรู้สึกว่ามีตัวตน แต่หลักธรรมกล่าวว่าไม่มีตัวตน	—	—	—	๒๔๗
ในชั้นต้นนี้ เราจะพูดถึงตัวตนในลักษณะเป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ	—	—	—	๒๔๘
บ้างว่าจิตว่ากายเป็นตัวตนตามความคิดของเขา	—	—	—	๒๔๙
พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่า เอาการเป็นตนพอจะมีเหตุผล	—	—	—	๒๕๐
เมื่อตรัสในการพุดจา ก็ตรัสเป็นเราเขาเหมือนคนทั่วไป	—	—	—	๒๕๑
พระองค์ตรัสตามที่ชาวโลกบัญญัติ แต่มิได้ยึดถือตามนั้น	—	—	—	๒๕๒
ความรู้สึกมีตัวตน เกิดจาก ตัณหา มานะ และทิฏฐิ	—	—	—	๒๕๓
ตัณหาเป็นความอยาก แล้วมีมานะยึดถือตามทิฏฐิความเห็น	—	—	—	๒๕๔
ตัวตนเป็นเพียงความยึดถือ, เป็นความคิดเท่านั้น	—	—	—	๒๕๕
และตัวตนเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น	—	—	—	๒๕๖
บางคนยึดถือเอาอาการขั้นธแต่ละอย่างเป็นตัวตนก็มี	—	—	—	๒๕๗
ในส่วนวิญญานขั้นธยึดถือออกไปจนกลายเป็นสิ่งวิ่งเข้าออกในกาย	—	—	—	๒๕๘
บางพวกยึดถือเบญจขั้นธเป็นตัวตน เป็นอัสสาทตลอดชีวิต	—	—	—	๒๕๙
พระพุทธเจ้าตรัสอนุโลมตามชาวบ้าน แต่มิได้ทรงยึดถือ	—	—	—	๒๖๐
พระอรหันต์ไม่รู้สึกว่ามีตัวตน เพียงแต่พุดตามความรู้สึก	—	—	—	๒๖๑
พระพุทธเจ้าตรัส ๒ ภาษา : ภาษาคน ภาษาธรรม ตามโอกาส	—	—	—	๒๖๒
ภาษาคนมีตัวตน, ภาษาธรรมมีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจยตา	—	—	—	๒๖๓
พุดตามแบบพระพุทธองค์นั้นไม่มีอัสสาท, ภาษาคนมีนั้น—	—	—	—	๒๖๔
ทุกสิ่งในภาษาธรรม มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย	—	—	—	๒๖๕

การบัญญัติต่างๆ เป็นเพียงกระแสแห่งการปรุงแต่ง, ไม่ต้องยึดถือ	—	—	—	๒๖๖
ความรู้สึกของบุคคลอยู่ภายใต้อำนาจความยึดมั่น ๗ ที่ให้เกิดกิเลส	—	—	—	๒๖๗
ควรทำความเข้าใจเลือกพูดให้สำเร็จประโยชน์ทั้งภาษาคนภาษาธรรม	—	—	—	๒๖๘
ถ้าอยากจะมีตัวตน ก็ให้เอาธรรมเป็นตัวตน, สละตนกิเลสเสีย	—	—	—	๒๖๙
ตรัสว่า “ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา” เพราะเป็นธรรมชาติยึดถือไม่ได้	—	—	—	๒๗๐
ตัวตนแท้จริงมิได้มี มีแต่ธรรมชาติ รู้อย่างนี้จะไม่ยึดถือเป็นของเรา	—	—	—	๒๗๑
ปัญหาเรื่องตัวตน — ของตนไม่มี จิตจะสะอาด, ละความยึดมั่น ๗ ได้	—	—	—	๒๗๒
เราสะสมความเคยชินว่าเป็นตัวเรา — ของเราไว้มากจนรู้สึกมีตัวเสมอ	—	—	—	๒๗๓
ความเคยชินที่จะเกิดตัวกู — ของกูมาก กิเลสอาสวะก็ออกมามาก	—	—	—	๒๗๔
อนุสัยในการเกิด โสกะ โทสะ โมหะ ยิ่งมากเข้า ต้องพยายามละ	—	—	—	๒๗๕
ความรู้สึกเป็นตัวกู — ของกูก็เกิดมาจาก โสกะ โทสะ โมหะ, ต้องพยายามลด	—	—	—	๒๗๖
ต้องมีสติควบคุมตัวกู — ของกู, อย่าให้มีหมายมั่นเพราะจะทุกข์หนัก	—	—	—	๒๗๗
ฝึกทำลายตัวกู — ของกูทุกขณะจิต, ให้รู้ว่าเป็นอิทัปปัจจยตา	—	—	—	๒๗๘
ใช้อำนาจสติสัมปชัญญะควบคุมความรู้สึกตัวกู — ของกู, รู้จักอนัตตาไว้	—	—	—	๒๗๙
ไม่ต้องยกเลิกระบบสั่งสอนเป็นอัตตา, แต่เน้นให้มีตัวตนที่ๆ	—	—	—	๒๘๐
อัตตาทัวตนเป็นตัวตลกหลอกหลวงมีอยู่เราก็ไม่ยึดถือ	—	—	—	๒๘๑

๑๑. การเวียนว่ายตายเกิดคืออะไร?

เราไต่ยินเรื่องเวียนว่ายตายเกิด แต่ยังไม่มีความรู้แน่นอน	—	—	—	๒๘๒
เวียนว่าย ตาย เกิด หมายถึงเวียนเป็นวงกลมเรียกสังสารวัฏฏ์	—	—	—	๒๘๓
สังสารวัฏฏ์ภาษาคน = ตายแล้วเกิด, ภาษาธรรม = เกิดในจิตซ้ำๆ	—	—	—	๒๘๔
ตาย — เกิดอย่างภาษาคนมีอยู่ก็ดี ทำให้คนกลัวบาปกลัวบุญ	—	—	—	๒๘๕
การเวียนว่ายอย่างภาษาคน ถือว่าแต่ละคนว่ายไปในวัฏฏ์สงสาร	—	—	—	๒๘๖

เวียนว่ายอย่างนี้เป็นของฝ่ายชินดู, เวียนไปสู่ที่มหาอัคตา — — —	๒๘๗
ฝ่ายพุทธรู้ว่ามันเวียนไปเพราะความโง่, พอรู้ก็หยุดสังสารวัฏฏ์ได้ — — —	๒๘๘
เพราะเวียนว่ายไปจบลงที่นิพพาน ตัวตนก็สลายไม่ว่ายอีก — — —	๒๘๙
การเวียนว่ายตายเกิดนี้เป็นทุกข์, ใจกลัว, แต่ก็ยังอยากเกิดไม่ยอม — — —	๒๙๐
ยังอยากอยู่เพราะมีสิ่งน่ารัก ฯลฯ ก็สร้างบัจจัยให้ตายเกิดอยู่รำไป — — —	๒๙๑
ความรู้สึกคิดนึกย่อมหมุนเป็นวงกลมซ้ำ ๆ ซาก ๆ ตลอดเวลา — — —	๒๙๒
เกิดขึ้น — ตั้งอยู่ — ดับไป, ไม่มีที่สิ้นสุด เป็นวงกลมอยู่ทุกขณะ — — —	๒๙๓
วงกลมที่ละเอียด คือวงกลมแห่งการปรุงแต่งตามกฎอิทัปปัจจัยตา — — —	๒๙๔
พิจารณาจะเห็นได้ภายในใจที่ปรุงไปทุกอายตนะ — — —	๒๙๕
วงกลมจะมีอยู่ จนกว่าจะบรรลุนิพพาน, หยุดปรุง — — —	๒๙๖
วงกลมนี้เป็นปฏิจสมุปบาท มีกิเลสแล้วทำกรรม, รับผล, อยู่เรื่อย ๆ — — —	๒๙๗
การเวียนว่ายตายเกิดในจิตใจนี้ น่ากลัวยิ่งกว่าตายแล้วเกิดใหม่ — — —	๒๙๘
หยุดการเวียนว่ายในใจให้ได้ก่อน เพราะทำให้มีทุกข์ — — —	๒๙๙
การเวียนว่ายเป็นเรื่องของกิเลส ทำให้เป็นทุกข์ตลอดเวลา — — —	๓๐๐
จะหยุดเวียนว่าย ต้องทำลายตัวกู — ของกูตามวิธีพุทธศาสนา — — —	๓๐๑
ทำจิตให้สะอาด สว่าง สงบ, ไม่โง่ยึดตัวตน ก็จะไม่เวียนว่าย — — —	๓๐๒
การเวียนว่ายทั้งในกองทุกข์กองสุข ล้วนเป็นไปตามอำนาจกิเลส — — —	๓๐๓
ความสุขเป็นมายาชนิดหนึ่ง พอยึดมันจะกลายเป็นความทุกข์ — — —	๓๐๔
ถ้าไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกู — ของกู การเวียนว่ายมีไม่ได้ — — —	๓๐๕
เราไม่ยอมหยุดเวียนว่ายก็เพราะหลงไหลพอใจในสิ่งยั่ววนอยู่ — — —	๓๐๖
เมื่อใดเห็นความโง่หลงในสิ่งผูกมัด, เริ่มรู้ธรรมะจะหาทางออกได้ — — —	๓๐๗
ศึกษารู้จักเรื่องอนัตตาจะช่วยไม่ให้หลงตามกิเลส ก็หยุดเวียน — — —	๓๐๘

	หน้า
ถ้าเอาตัวโง่มาขึ้นเป็นตัวกูก็จะมีแต่อยาก, เวียนวายต่อไป — — —	๓๐๘
ถ้ายังติดอยู่ในกระแสการเวียนวาย, นับว่าไม่เป็นพุทธบริษัท — — —	๓๑๐

๑๒. สิ่งที่ที่สุดสำหรับมนุษย์คืออะไร ?

คนสนใจในสิ่งที่ที่สุดของมนุษย์โดยไม่ตั้งใจก็มี — — —	๓๑๑
สิ่งที่ที่สุดมี ๒ พวก : รู้สึกเอาเอง, กับศาสนาบัญญัติ — — —	๓๑๒
ปัญหาที่เกิดขึ้นก็เพราะไม่รู้สึกว่าอะไรดีที่สุด — — —	๓๑๓
สิ่งที่ที่สุดของบุคคลมาจากทฤษฎี ความคิดเห็นในรสของผัสสะ — — —	๓๑๔
เมื่อสัมผัสรสของวัตถุนิยมความคิดเห็นวัตถุเป็นทาสของสิ่งนั้น — — —	๓๑๕
อันใดก็อย่างใจ ก็เห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ที่สุด — — —	๓๑๖
ทางศาสนาถือว่า สิ่งที่หยุดความต้องการนั้นดีที่สุด — — —	๓๑๗
โดยธรรมชาติ แม้ได้ตามใจอยากทั้งหมด ก็ไม่ทำให้หยุดอยากได้ — — —	๓๑๘
เคี้ยวหน้าในรูปปัจจัย ๔ เป็นส่วนเกินที่สุด ก็ยังไม่จบสิ้น — — —	๓๑๙
ได้มาเท่าไรก็ไม่สามารถครอบงำความโลภ โกรธ หลงได้ — — —	๓๒๐
ความต้องการไม่รู้จักพอ ทำให้กระวนกระวายเป็นทุกข์ — — —	๓๒๑
หลักพุทธศาสนาได้มาหรือไม่ได้ ไม่ต้องกระวนกระวาย, อยู่อย่างเย็น — — —	๓๒๒
สิ่งที่ที่สุดของมนุษย์ เกิดขึ้นตามผัสสะและทฤษฎีมุ่งที่การได้ — — —	๓๒๓
ศาสนาทั่วไปบัญญัติว่า ได้เข้าไปอยู่กับพระเจ้าเป็นดีที่สุด — — —	๓๒๔
ศาสนาที่มีพระเจ้าอย่างบุคคลหรืออย่างนามธรรมก็ถือเช่นเดียวกัน — — —	๓๒๕
พุทธศาสนาไม่สอนอย่างนั้น, ดีที่สุดคือทำลายตัวตนสิ้นไป — — —	๓๒๖
ทำลายตัวตนให้หมดไป นี้เป็นนิพพาน มีได้แม้เคี้ยวหน้า — — —	๓๒๗
คอมมิวนิสต์มีจุดสุดท้ายจะทำให้สังคมไม่ทุกข์นี้เป็นไปไม่ได้ — — —	๓๒๘
ธรรมะเท่านั้น จะทำให้หมดทุกข์ เพราะเป็นระเบียบปฏิบัติถูกต้อง — — —	๓๒๙

	หน้า
ธรรมะดีที่สุดในฐานะเป็นเหตุให้ได้รับผลดีที่สุด	๓๓๐
ธรรมะมีเพื่อช่วยแก้ปัญหาคือความทุกข์ให้หมดไป	๓๓๑
เมื่อไม่มีทุกข์เลยในทุกกรณี นั่นคือความสุข, ไม่ร้อน	๓๓๒
หน้าที่ของศาสนาหรือธรรมะนั้นแหละช่วยไม่ให้มีทุกข์ทุกกรณี	๓๓๓
สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์จึงอยู่ที่ดับทุกข์ได้ทั้งส่วนตัวและสังคม	๓๓๔
ถ้าไม่รู้ว่าจะเกิดมาทำไม จะไม่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่ควรได้	๓๓๕
เปรียบเทียบจริยธรรมสากล เขาบัญญัติดีที่สุขของมนุษย์ว่า :-	
๑. ความสุขถึงที่สุด คือทำหน้าที่เพื่อหน้าที่, ไม่เห็นแก่ตัว	๓๓๖
๒. มีความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์	๓๓๗
๓. ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่	"
๔. มีความรักสากล	๓๓๘
หลักพุทธศาสนามีว่า "เราอยู่เหนือความทุกข์ทั้งส่วนตัวและผู้อื่น"	๓๓๙
ต้องปฏิบัติไม่ให้เป็นทุกข์ ที่นี้ เคียงวัน ซาคินี้ ไม่หวังต่อตายแล้ว	๓๔๐

๑๓. การบวชคืออะไร ?

บททวนเรื่องบรรยายแล้วที่เนื่องกัน	๓๔๑
คนบวชลูกหลาน ถ้าทำไม่ดีเป็นคนโง่ ไม่รู้ว่าบวชคืออะไร	๓๔๒
การบวชไม่เกี่ยวกับการใช้เงิน ต้องรู้จักแม่โดยตัวหนังสือ	๓๔๓
ให้รู้ความหมายของการบวช ทั้งสมบูรณ์และชั่วคราว	๓๔๔
การบวชสมบูรณ์แบบควรรู้หลักทั่วไป ดังนี้ :-	
ข้อ ๑. การบวชคือการออกไปค้นหาว่าอะไรเป็นกุศล	๓๔๕
,, ๒. การบวชคือการออกไปอยู่อย่างต่ำต้อย ไม่มีสมบัติ	๓๔๖
อยู่อย่างต่ำต้อย จำเป็นมาก เพื่อจะไม่ยกหูชูหาง	๓๔๗

	หน้า
ข้อ ๓. การบวช คือการฝึก, การทดลองในการบังคับอินทรีย์	— ๓๔๘
„ ๔. „ คือความสะดวกในการเดินทางออกนอกโลก	— ๓๔๙
„ ๕. „ คือโอกาสแห่งการได้สิ่งสูงสุดของมนุษย์	— ๓๕๐
สิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรได้เขาแบ่งเป็นชั้นกามาวจร, รูปาวจร	— ๓๕๑
ชั้น ๓ เรียกว่ารูปาวจรสูงขึ้นจาก ๒ ชั้นแรก	— ๓๕๒
ชั้น ๔ เรียกว่าโลกุตตรภูมิ เป็นชั้นสูงสุดคืออริยบุคคล	— ๓๕๓
ข้อ ๖. การบวช คือการอยู่บนหัวของคนทุกคน	— ๓๕๓
เพราะอยู่บนหัวคน ฉะนั้นพระเณรอย่าทำอะไรก่ง่าย ฯลฯ	— ๓๕๔
ต้องบวชจริง เวียนจริง ปฏิบัติจริง, สอนจริง, จึงสมอยู่บนหัวคน	— ๓๕๕
ข้อ ๗. การบวช คือมีโอกาสทำประโยชน์เพื่อผู้อื่นอย่างมหาศาล	— ๓๕๖
เราทำได้เท่าไร ก็ช่วยเขาเท่านั้น ไม่ต้องเป็นอรหันต์ก่อน	— ๓๕๗
การบวชทำประโยชน์อย่างมหาศาล ได้แก่ :-	
(๑) เป็นผู้นำในทางวิญญาณ ให้แก่สัตว์โลก	— ๓๕๗
(๒) ผู้บวชสามารถสืบอายุพระศาสนาไว้ให้คงมีในโลก	— ๓๕๘
(๓) การบวชมีโอกาสทำประโยชน์ผู้อื่นอย่างกุลศาราณะ	— ๓๕๘
(๔) การบวชช่วยตั้งบูรพการีญาติวงศ์มาผูกพันกับศาสนา	— ๓๕๙
ข้อที่ ๘ การบวช เป็นการมาอยู่ในเพศอันสูงสุด	— ๓๖๐
เพศอันสูงสุด คือเพศสำหรับทรงไว้ซึ่งพระอรหันต์ฯ	— ๓๖๑
การบวชแท้จริงไม่ต้องลงทุนมาก, ที่ต้องจ่ายมากนั้นไม่ถูกต้อง	— ๓๖๒
ให้คำนึงถึงประโยชน์ ๘ ข้อที่กล่าวข้างต้นนั้น	— ๓๖๓
การบวชชั่วคราว ก็ได้ประโยชน์มาก ถ้าทำได้ตามวัตถุประสงค์คือ	
๑. เป็นการค้นหาอะไรที่ดีกว่าอยู่บ้าน	— ๓๖๔

	หน้า
๒. ทดลองอยู่อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติ — — — —	๓๖๔
๓. ทดลองบังคับความรู้สึก และทา หู จมูก ลิ้น กาย — —	๓๖๔
๔. ทดลองสละทรัพย์สินสมบัติและอื่น ๆ — — — —	๓๖๕
บวชชั่วคราวนั้น ทำได้ตั้งแต่ ๑ วันจนกระทั่งแรมเดือน — —	๓๖๖
แม้ถืออุโบสถศีล คือการบวช ๑ วัน ก็ยังมีอานิสงส์มาก — —	๓๖๗
พูดเรื่องการบวชในฤดูกาลเข้าพรรษาจะได้รู้กันว่า บวชคืออะไร — —	๓๖๘

หัวใจของพระพุทธศาสนาคืออะไร ?

[เป็นคำบรรยายครั้งที่ ๙ เมื่อ ๒๗ พ.ค. ๒๕๒๑ นำมาไว้สุดท้าย]

บรรยายธรรมะวันเสาร์ตามธรรมดาตรงกับวันทำบุญล้ออายุ — — —	๓๖๙
การทำบุญเนื่องในวันอายุครบรอบปี เรียกว่า ทำบุญล้ออายุ — — —	๓๗๐
ปรารถนามาร่วมกันทำบุญล้ออายุเพื่อรำลึกว่าได้ทำอะไรคุ้มค่าบ้าง — —	๓๗๑
องค์บรรยายถือหลักว่าจะทำอะไรให้มีผลคุ้มค่าจนกว่าอายุ ๑๐๐ ปี ๗ — —	๓๗๒
ทำความดีถึงระดับสูงสุด จะได้รับผลความดีมากที่สุด — — —	๓๗๓
ทำอะไรให้มีผลคุ้มค่า อย่าให้ยมบาลเล่นงานเอา — — —	๓๗๔
ทำบุญล้ออายุ คือเวลาผ่านไป ๆ มีสิ่งที่น่าล้อรวมอยู่มาก — — —	๓๗๕
“เวลา” เป็นสิ่งควรล้อ เพราะสามารถกินเวลาได้ — — —	๓๗๖
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับเวลา คือ โลกธรรม ๘ ทำให้คนหลงกันอยู่ — —	๓๗๗
ชวนคนทั้งหลายล้ออายุอย่างนี้บ้าง, ชีวิตโง่เอามาล้อให้ละเอียดเสียบ้าง — —	๓๗๘
ล้ออายุกันโดยไม่กินอาหารสักวันหนึ่ง ดูว่ามันจะเป็นอย่างไร — —	๓๗๙
อดข้าววันหนึ่งไม่ได้ ก็ไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะทำประโยชน์แก่โลก — —	๓๘๐
เราจะล้ออายุ เพื่อทำให้แข็งแกร่งขึ้นมา ไม่อ่อนแออีกต่อไป — —	๓๘๑

	หน้า
การล้ออายุ ^๕ เป็นที่ตั้งของหิริและโอตต ^๕ ปะปะ, ไม่แพ้กิเลส	๓๘๒
....	
ต่อไปนี้ ศึกษาปฏิบัติให้รู้หัวใจพุทธศาสนา	๓๘๓
องค์บรรยายตั้งปณิธานว่า จะต้องทำตลอดชีวิตคือ :-	
๑. จะพยายามให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนา	} — — — ๓๘๔
๒. พยายามให้เขาออกมาเสียจากอำนาจวัตถุนิยม	
๓. ทำความเข้าใจอันดีระหว่างทุกศาสนา	
หัวใจของทุกศาสนาอยู่ที่ความไม่เห็นแก่ตัว	๓๘๕
เราไม่เข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนาเพราะติดตันอยู่ที่พิธี	๓๘๖
ใครมีความเห็นแก่ตัว ควรจะถูกล้อเพื่อปฏิบัติก้าวหน้าสู่นิพพาน	๓๘๗
เมื่อเกิดจากท้องแม่ยังไม่เห็นแก่ตัว ต่อหลังรสอร่อยจึงมีกิเลส	๓๘๘
เมื่อเกิดมาไม่มีกิเลสแต่ค่อยสะสมจนมีหนาแน่น	๓๘๙
เกิดมามีจิตว่างจากตัวกู— ของกู พอรู้สึกอร่อยจึงเกิดกิเลสเป็นลำดับ	๓๙๐
เพราะเห็นแก่ตัวมันจึงเกิด โลภะ โทสะ โมหะ	๓๙๑
ควรจำไว้ว่า กิเลสเกิดครั้งหนึ่งจะเกิดอนุสัยเพิ่มครั้งหนึ่ง	๓๙๒
อนุสัยมากเข้า ความคันออกคืออัสวะก็ไหลออกมาก	๓๙๓
ทางแก้ต้องมีสติสัมปชัญญะบังคับให้ได้ทุกครั้งที่เกิดกิเลส	๓๙๔
ต้องเพิ่มบารมีโดยบังคับไม่ให้โลภ โกรธ หลง ทุกคราว	๓๙๕
หัวใจของพุทธศาสนาคือความว่างจากตัวกู— ของกู	๓๙๖
ธาตุ ๖ ในกายนี้ทำหน้าที่เกิด—ดับ, เกิด—ดับอยู่ตลอดเวลา	๓๙๗
เมื่อธาตุ ๖ ทำหน้าที่ก็เกิดเบญจขันธ์, สิ่งนี้ที่เกิด—ดับ ๆ อีก	๓๙๘
การเกิด—ดับ นี้เป็นกระแสแห่งปฏิจสมุปบาทต้องมองให้เห็น	๓๙๙

	หน้า
รู้ความจริงในเรื่องเกิด—ดับแล้ว ควบคุมไม่ให้เกิดตัวกู—ของกูเสีย	— ๔๐๐
เรียนธรรมะต้องรู้จักป้องกันการเกิดของกิเลสทั้งคำกลอนเขียนไว้	— — ๔๐๑
ถ้าเรียนเพราะอยากเก่งจะไม่เข้ารอยดับกิเลสได้	— — — ๔๐๒
ต้องรู้ว่า ความอยากเกิดก่อนตัวผู้อยากต้องระวังตอนผัสสะ	— — — ๔๐๓
ถ้าเรียนอย่างปรัชญาก็ไม่อาจดับทุกข์ได้	— — — ๔๐๔
ถ้าเรียนอย่างศาสนา จะพบของจริง, ปฏิบัติแล้วดับทุกข์ได้	— — ๔๐๕
เรียนอย่างกันถรุระจะเป็นการชุกหลุมฝังตัวเอง	— — — ๔๐๖
เรียนศาสนาต้องเรียนที่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ	— — — ๔๐๗
พูดให้ชัดว่าเรียนศาสนาต้องเรียนที่ตัวชีวิตโดยตรง	— — — ๔๐๘
เรียนวิปัสสนา ต้องเรียนด้วยกระทำคือดูแล้วเห็น	— — — ๔๐๙
การดูแล้วเห็นคือดูสิ่งที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา จนเห็นจริง	— — ๔๑๐
หัดล้ออายุกันเสียบ้าง จะได้รู้ว่าชีวิตเต็มไปด้วยกิเลสเพียงไร	— — ๔๑๑

อะไรคืออะไร ?

- ๑ -

๑ เมษายน ๒๕๒๑

การศึกษาคืออะไร ?

(ตามทัศนะของพุทธบริษัท)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๑ แห่งชุดที่ ๒ ของปี. สำหรับ
ภาควิสาขบูชาในวันนั้นนั้น เป็นการบรรยายที่เปลี่ยนชุดใหม่ มีวันนี้เป็นวันแรก.

อาตมามีความตั้งใจว่า จะมีการบรรยายเฉพาะเรื่องที่ละเรื่อง แต่ละเรื่อง
นั้นเป็นเรื่องพื้นฐาน สำหรับให้มีความรู้ เพื่อรู้เรื่องอื่นที่สูงขึ้นไป เลยจะเรียก
การบรรยายชุดนี้ว่า เป็นการบรรยายเรื่อง “*อะไรเป็นอะไร*”. ท่านทั้งหลายคงจะ
พอฟังถูก ก็จะบอกว่าอะไรเป็นอะไร? อะไรเป็นอะไร? อะไรเป็นอะไร? ไปที่
ละเรื่อง คราวละเรื่อง จนกว่าจะเห็นว่าเป็นการเพียงพอ.

ในครั้งแรกนี้ จะให้หัวข้อว่า “การศึกษาคืออะไร?” แล้วก็จะได้กล่าวถึงเรื่องอื่นถัดๆไปตามลำดับ เพื่อเป็นชุดสำหรับจะทำความเข้าใจเรื่องที่สำคัญที่สุดต่อไปอีก.

ในวันนี้ จะพูดถึงการศึกษา ว่าการศึกษาคืออะไร? ก็เพื่อเป็นรากฐานของการศึกษา แม้จะพูดว่าการศึกษาคืออะไร ซึ่งมีผู้เคยพูดกันมานานแล้วก็ตาม; เราก็คouldกล่าวไป ตามทัศนะของพุทธบริษัท หรือว่าตามทัศนะของผู้ที่ถือเอาศาสนาเป็นหลัก ไม่ยึดหลักสากล.

ยิ่งเรียนยิ่งเห็นกงจักรเป็นดอกบัว.

ท่านทั้งหลายคงจะทราบได้ว่า สิ่งที่เรียกว่าการศึกษานั้น ถือเป็นเรื่องสากล ใครๆก็ล้วนแต่สนใจ มีการคิดค้น มีการบัญญัติ มีการแต่งตำรับตำราไว้มากมาย และส่วนใหญ่ก็นิยมทำกันไป ในรูปของปรัชญา ซึ่งเขาเรียกกันว่า *ปรัชญาของการศึกษา* เป็นต้น. แต่เอาตมาเห็นว่า เราไม่สามารถจะถือเอาประโยชน์ได้สักก็มากนักยั้งที่จะได้เห็นอยู่แล้วว่า โลกในปัจจุบันนี้เป็นอย่างไร. ถ้าการศึกษาอย่างที่เป็นบัญญัติ แล้วสั่งสอนกันอยู่ในเวลานี้ เป็นสิ่งที่ถูกต้องจริง โลกนี้ก็คงจะไม่มีวิกฤตการณ์ คือความทุกข์ยากลำบากระส่ำระสายมาก เหมือนที่กำลังเป็นอยู่ในเวลานี้.

จะพูดไปก็น่าหัวเราะ คือจะพูดว่ายิ่งเรียนยิ่งไม่รู้ ยิ่งศึกษายังไม่เข้าใจอะไรอย่างถูกต้อง จึงไม่สามารถที่จะแก้ไขปัญหาต่างๆที่กำลังเกิดขึ้นอยู่. ใน

เวลานี้ยังเรียน คุณก็ยังเป็นการสร้างปัญหา; ยิ่งเรียนยิ่งเปิดโอกาสให้เกิดปัญหา แล้วก็แก้ปัญหาลำบากนั้นเลย; อย่างที่ได้พูดมาครั้งหนึ่งแล้วว่าการศึกษาตามที่ เขาทำกันอยู่ในปัจจุบันนี้ ยังมีมากที่ยังหลงในรสร้อย เพราะว่าสามารถประชันรู้ สิ่งที่มีรสร้อยทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ขึ้นมาไม่มีที่สิ้นสุด.

แล้วก็ยังนำหัวมากไปอีก ที่ว่ายิ่งเรียนยิ่งหลงยาเสพติด เหมือนกับการ ค้าและการกำจัดยาเสพติดในปัจจุบันนี้ กำลังเป็นปัญหาหนัก ซึ่งท่านทั้งหลายก็ทราบ อยู่แล้วเป็นอย่างดี. ปัญหาที่ไม่น่าจะเกิดขึ้นมาให้ผีมันหัวเราะนั้น ก็ปัญหาเรื่อง ยาเสพติด. คนที่ศึกษาเล่าเรียนแล้วก็ยังหลงในยาเสพติด โดยเฉพาะยาเสพติด ยุคปรมาณู เช่น เฮโรอีนเป็นต้น; และยิ่งเรียนแล้วก็ยิ่งบ้าๆ บอๆ หลงไหล ในตัวกู ยกหูชูหาง, ได้ทะเลาะวิวาทกันด้วยการศึกษา.

แล้วยิ่งเรียนก็ยิ่งบ้ากาม ความรู้สึกทางเพศ จนไม่เห็นว่ามีอะไรเป็น สิ่งที่ลามกอนาจาร, เอาสิ่งลามกอนาจารมาเป็นเครื่องเซ็ดชูไปเสีย. ยิ่งเรียนก็ยิ่ง ไม่มีสถาบันแห่งผู้มีบุญคุณ บิฑามารดาครูบาอาจารย์เป็นต้น; นี้เรียกว่าเคย เป็นผู้ได้รับยกย่องว่ามีบุญคุณ; แต่การศึกษาสมัยนี้ ยิ่งเรียนยิ่งทำให้ไม่มีสถาบัน ของผู้ที่มีบุญคุณ.

แล้วยิ่งเรียนก็ยิ่งลบหลู่สถาบันศักดิ์สิทธิ์ หรือมีความสำคัญเช่น สถาบันชาติ สถาบันศาสนา สถาบันพระมหากษัตริย์ ตลอดถึงสถาบันศักดิ์สิทธิ์ อื่นๆ ที่เคยเป็นที่ยึดเหนี่ยวแห่งจิตใจของประชาชน.

ที่นี้ ยิ่งเรียนก็ยิ่งเจริญด้วยอบายมุข อบายมุขเป็นสิ่งที่ ใคร ๆ ก็รู้จักกัน มาคี่แล้ว ว่าดีมีน้ำเมา เทียวกลางคืน ดูการละเล่น เล่นการพนัน คบคนชั่ว เป็นมิตร เกียจคร้านทำงาน ; เป็นสิ่งที่น่าขยะแขยง.

แต่เดี๋ยวนี่ยิ่งเรียนก็ยิ่งเจริญด้วยอบายมุข เพราะเขาทำน้ำเมาให้ชวนดื่ม ยิ่งขึ้นทุกที.

เทียวกลางคืน ก็มีอะไรที่ชวนให้เที่ยวยิ่งขึ้นทุกที.

ดูการละเล่น ก็มีการละเล่นที่ชวนให้ดูยิ่งขึ้นทุกที.

เล่นการพนัน ก็เล่นกันระคับชาติหรือระคับโลกก็ยังมี ก็ลองคิดดูเถอะ ว่า อะไรบ้าง ไม่ต้องออกชื่อ.

คบคนชั่วเป็นมิตร ก็หมายความว่าคบกันเพื่อทำลายล้างฝ่ายปรบักษ์ ศัตรู โดยเอาประโยชน์เป็นที่ตั้ง ไม่เห็นแก่ความถูกต้องหรือเป็นธรรมอะไร.

และ เกียจคร้านทำงาน ก็คือว่าเราไม่ยอมให้เหงื่อออกแม้แต่หยด เดียวก็ประคิษฐ์นั้นขึ้นมา เพื่อว่ามนุษย์ไม่ต้องทำงานด้วยเรียวด้วยแรง จนมนุษย์ เป็นสัตว์ที่แปลกประหลาดไปเสียแล้ว; อย่างจะเดินนี้ก็เดินไม่เป็นเสียแล้ว เพราะว่ามีรถ หรือว่าจะทำอะไรด้วยมือก็ทำไม่ได้เสียแล้ว เพราะมันมีเครื่องจักรมาทำให้; มนุษย์ก็มีนิสัย ไม่อยากทำอะไรมากขึ้น. นี่ต้องถือว่าเป็นเรื่องเกียจคร้านทำงาน. คนสมัยนี้เขาทำงานอย่างขี้เกียจที่สุด เพราะว่าไม่เห็นว่าเป็นของสนุก หรือ มีความสุขในการทำงานนั้น ๆ.

ทั้งหมดนี้ ก็พอเห็นได้ชัดเจนแล้ว ว่ายิ่งเรียนก็ยิ่งหลงในอบายมุข และยิ่งเรียนก็ยิ่งเห็นกงจักรเป็นดอกบัว นี้ก็น่าหวั่นมากขึ้นไปอีก. สิ่งที่เป็นของให้โทษกลับเห็นเป็นคุณ เห็นการทำลายล้างเป็นของดี จนกว่าในโลกนี้จะไม่ทำอะไรเหลืออยู่ให้มนุษย์ได้ใช้สอยอีกต่อไป. มีการทำลายธรรมชาติ เช่นป่าไม้เป็นต้น อย่างนี้ก็ทำลายกันเสีย ไม่เฉพาะในประเทศไทย.

เรื่องราวให้กินอยู่แต่พอดี ก็กลายเป็นเรื่องกินอยู่ที่เกินพอดี, หลงใหลในเรื่องของส่วนเกิน. ทั้งหมดนี้เป็นตัวอย่างที่พอจะทำให้เห็นได้ว่า การศึกษาอย่างที่กำลังเป็นอยู่ในโลกนี้ ในเวลานี้มันไม่น่าจะพอใจ; เพราะว่าเป็นเครื่องทำลายโลก มากกว่าที่จะเป็นเครื่องสร้างโลก.

การศึกษาเป็นสิ่งที่สร้างโลก แต่บางคนว่าเป็นอย่างอื่น.

อาตมายึดถือเป็นหลักสั้น ๆ ว่า การศึกษานี้เป็นสิ่งที่สร้างโลก และเคยพูดมาหลายครั้งแล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะยังจำได้อยู่; เพราะในโลกนี้มันจะเป็นโลกชนิดไหนหรืออย่างไรนั้น มันแล้วแต่ว่าคนที่อยู่ในโลกนั้นเป็นอย่างไร. นี้ก็มองเห็นได้ง่ายไม่ต้องใช้หลักปรัชญาอะไร มาช่วยให้คิดให้หนักให้เสียเวลาเปล่าๆ มองเห็นอยู่ชัด ๆ ว่า คนในโลกส่วนใหญ่เป็นอย่างไร โลกนี้มันก็เป็นอย่างนั้น.

ทีนี้ อะไรเล่าที่ทำให้คนเป็นอย่างไร? ก็คือการศึกษานั่นเอง ก็แล้วแต่ว่าการศึกษา จะผิดจะถูก จะดีจะเลวอย่างไร. เมื่อมันมีอยู่ในโลก มันก็ทำโลก

ทำคนให้เป็นคนชนิดนั้น ตามหลักของการศึกษานั้น แล้วรวมกันเข้าก็เป็นโลก มันก็มีโลกแบบนี้. นี่จะถือว่า การศึกษานั้นมันคือสิ่งที่สร้างโลก.

ทีนี้ เมื่อตั้งปัญหาขึ้นมาว่า การศึกษาคืออะไร? เขาก็ได้เคยเขียนเคยกล่าวกันไว้มากมาย ตั้งแต่ไหนแต่ไรมาแล้ว และก็มากมายหลายความเห็น จนเหลือที่จะจำให้หมดได้; แต่ที่เราจะได้อินได้ฟังมากที่สุด ก็จะมีว่า *การศึกษาเป็นสิ่งที่จะช่วยให้รอดอยู่ได้.* นี่มันก็จริง คือทำให้รู้จักทำมาหากิน ให้รู้จักหลีกเลี่ยงศัตรู ให้รู้จักแก้ไขโรคร้ายไข้เจ็บเป็นต้น. การศึกษาสมัยนี้มันก็ช่วยให้รอดชีวิตอยู่ได้; แต่แล้วมันก็ไม่เห็นว่ารอดอยู่อย่างมีความสุข.

นักปราชญ์บางคนก็ได้เคยพูดมาแล้ว ว่า *การศึกษาเพื่อความสมบูรณ์ของความเป็นมนุษย์* นี่มันก็ถูกโดยตัวหนังสือหรือโดยเหตุผล; แต่แล้วข้อเท็จจริงมันก็ไม่ได้เป็นไปอย่างนั้น ยังมีการศึกษามนุษย์ยังไม่สมบูรณ์ คือมนุษย์ยังเห็นแก่ตัว. มนุษย์ยังมีกิเลสมาก ยังมีตัณหามากเท่าไร มันก็ยังบงกชพร่อง หรือว่าพร่องหรือกลวง ไม่มีความสมบูรณ์; จนในที่สุด บางคนก็บัญญัติว่า *การศึกษานี้มันเพื่ออาชีพ.* นี่เป็นความรู้สึกที่ต่ำมาก หรือค่อนข้างจะเลวมาก; แต่แล้วมันกลับเป็นความจริงที่สุด ที่ว่าการศึกษาในยุคปัจจุบันนี้ ไม่มีอะไรเลยนอกจากจะเป็นไปเพื่ออาชีพ ได้อาชีพที่ดีที่สุด เหนื่อยแต่เหนื่อยแล้วก็ได้เงินหรือได้ประโยชน์มาก. นี่คือสิ่งที่กำลังต้องการกันอยู่ในบัดนี้ ซึ่งแต่ก่อนไม่เป็นอย่างนี้.

สมัยนี้การศึกษาขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ทางเนื้อหนัง.

การศึกษาในยุคที่แล้มาแล้วมาแต่ทหลังโน้น ไม่เป็นอย่างนี้ แม้เมื่อสัก ๕๐ — ๖๐ ปีมานี้ มันก็ยังไม่เป็นอย่างนี้ คือมันไม่ใช่การศึกษาเพื่ออาชีพ. เขามีการศึกษาเพื่อเป็นมนุษย์ที่ดี; แต่เดี๋ยวนี้ความดีของมนุษย์มันเปลี่ยนมาอยู่ที่ได้ หรือได้เงินได้อำนาจวาสนา; การศึกษามันก็เลยเปลี่ยนมาเพียงเพื่อเป็นอาชีพ.

ขอให้มองดูเถิดว่า การศึกษาที่ไหนแขนงไหนที่ไม่เป็นไปเพียงเพื่ออาชีพอย่างใดอย่างหนึ่ง. เราหมายถึงการศึกษาในระดับมหาวิทยาลัยต่างๆ ในโลก มีแต่เรื่องอาชีพแขนงใดแขนงหนึ่งทั้งนั้น; แม้จะเป็นเรียนทางเรื่องจิต เรื่องปัญญา เรื่องนามธรรมอะไรก็ตาม มันเป็นไปเพื่ออาชีพเท่านั้น. อย่างการศึกษา ก้าวหน้าทางปรมาณู ทางอิเล็กทรอนิกส์อะไรก็ตาม ซึ่งเป็นความฉลาดมาก ก็ไม่ใช่เพื่ออย่างอื่น นอกจากเพื่ออาชีพ; ถ้าผิดจากนั้นก็เพื่อเป็นเครื่องมือที่ทำลายผู้อื่น แต่แล้วก็เพื่ออาชีพของตนเอง.

ที่นี้เดี๋ยวนี้ ก็มีบางคนทีพูดว่าการศึกษา *เพื่อประชาธิปไตย* นี้ก็มี ส่วนจริงอยู่มาก. เดี่ยวนี้เขาต้องการการศึกษาเพื่อประชาธิปไตย แต่แล้วดูๆ มันก็เพียงแต่ปากว่า คือว่าประชาธิปไตยอย่างไรก็ไม่มีใครรู้จัก. ประชาธิปไตยอย่างที่มีกันอยู่นั้นมันยังมีแล้วก็ยังยุ่ง ยังไม่มีความเป็นประชาธิปไตย. การศึกษาเพื่อประชาธิปไตยก็กลายเป็นเรื่องลมๆ แล้งๆ หรือกลายเป็นเรื่องหน้าไหว้หลังหลอกไปในที่สุด.

ที่นี้ เรามามองดูกันแบบปัจจุบันหยก ๆ ว่าการศึกษาในยุคนี้ มันก็ *เพื่อเทคโนโลยี* ที่เขาหลงใหลกันนั่น; ถ้าพูดภาษาโลกกลางตลาด ก็ว่าเทคโนโลยีแขนงที่กำลังฮิตที่สุด นั้นแหละ เขาบูชากันนี่. การศึกษาทั้งหลายก็หมุนไปหาเทคโนโลยี เหมือนกับว่าคนบ้า หรือเป็นบ้าเป็นหลัง เพราะเขาหวังฟังสิ่งที่เรียกว่า เทคโนโลยี ยิ่งกว่าสิ่งใดหมด ว่าเทคโนโลยีจะเป็นเครื่องนำมาซึ่งทุกสิ่งทุกอย่างที่เขาต้องการ; เขาจึงบูชาเทคโนโลยียิ่งกว่าบูชาพระเจ้า ยิ่งกว่าบูชาศาสนา; ขวนขวายกันแต่วิชานี้เพื่อจะกอบโกยเอาสิ่งที่ตัวต้องการ; และเทคโนโลยีที่ฮิตมากที่สุด ก็จะเป็นเทคโนโลยีที่สนับสนุนการเมือง ให้วิถีทางการเมืองของตนได้เปรียบผู้อื่นมากเท่าไรยิ่งดี : จะเป็นไปในแง่ของเศรษฐกิจ หรือจะเป็นในแง่ของพาณิชย์กรรมอะไรก็ตาม ที่มันเป็นประโยชน์ทางการเมืองมาก ๆ แล้วก็มีเทคโนโลยีให้สำเร็จตามนั้น การศึกษาจึงมาหยุดอยู่ที่นี้.

เมื่อถามว่าการศึกษาคืออะไรแล้ว โดยข้อเท็จจริงของคนสมัยนี้แล้ว มันก็มาอยู่ที่นี้ คือมาอยู่ที่เรื่องทางวัตถุทางเนื้อทางหนัง เพื่อประโยชน์แก่การกอบโกยทั้งส่วนตัวบุคคลและทั้งส่วนรวม, ของส่วนรวมของประเทศชาติหรือของกลุ่มของประเทศชาติ. ท่านทั้งหลายลองคิดดูเถอะว่า การศึกษาชนิดนี้มันจะพาโลกไปในทิศทางอย่างไร? ไม่ต้องคิดมาก เพียงแต่เหลือบตาคุศุกแวบหนึ่ง ก็จะได้เห็นว่า มันพาไปสู่ความวินาศของความเป็นมนุษย์; แต่เขากลับเห็นว่า มันเป็นสิ่งที่ดีที่สุด หรือน่าปรารถนาที่สุด จึงได้จัดกันแต่การศึกษาในรูปแบบนี้หรือแบบนี้.

การศึกษาคือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้า.

อาตมาเห็นว่าถ้าจะถามกันว่า การศึกษานี้คืออะไร? หรือเพื่ออะไรกัน? แล้วอยากจะตอบอย่างคุณตาคุณยายแก่ ๆ งก ๆ เงิน ๆ ว่า การศึกษานี้ก็เพื่อให้มันรู้ประสีประสาดีกว่า. การศึกษานี้ไม่ต้องมีอะไรมาก การศึกษานี้ก็เพื่อให้คนรู้ประสีประสา นี้จะถูกที่สุด; ถ้าทำอะไรผิดไปมันก็คงเป็นคนบ้านคนไม่รู้ประสีประสา. การศึกษาที่ทำให้โลกมันเจริญไปในทางยุ่งยากยิ่งขึ้นนั้น นั่นแหละคือตัวที่ไม่รู้ประสีประสา เพราะว่ามันเห็นกงจักรเป็นดอกบัว คนจะเดินคุ่มลงไปนรก เรียกว่า คนไม่รู้ประสีประสาที่สุดเลย.

คนที่รู้ประสีประสาจะไม่ทำให้มนุษย์ต้องเป็นอย่างนั้น; แล้วคนที่รู้ประสีประสาอย่างนี้ ไม่ต้องรู้หนังสือสักตัวหนึ่งก็ได้ ไม่ต้องมีปริญญาที่ยาวเป็นหางก็ได้ แต่เขารู้ประสีประสาว่า ทำอย่างไรให้มนุษย์เราได้รับรู้สิ่งที่ควรจะรู้ หรือสิ่งที่ทำให้อยู่กันอย่างเป็นผาสุกในทุกระดับ; เมื่อมองเห็นข้อนี้แล้ว อาตมาก็อยากจะให้คำนิยามสำหรับคำว่า การศึกษา เสียเลยว่า ถ้ามีการถามขึ้นมาว่า การศึกษานี้คืออะไร? คำนี้ แล้วก็อยากจะตอบว่า การศึกษา คือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้า จนเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิต.

การศึกษา คือสิ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้า จนเต็มตามความหมายของคำๆ นั้นคือคำว่า "ชีวิต." ท่านลองคิดดูว่า มันจะมีข้อบกพร่องที่ตรงไหนบ้าง? จะเป็นการศึกษาอะไร? อย่างไร? แขนงไหน? มันก็ต้องเป็นการก้าวหน้าของมนุษย์เรื่อย ๆ ไป ให้ชีวิตมันก้าวหน้าเรื่อย ๆ ไป จนเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิตโดยแท้จริง.

คำว่า ชีวิต แปลว่าอะไร? ลูกเด็ก ๆ ในโรงเรียนก็ได้เล่าได้เรียนมาแล้ว บอกว่าครูเขาสอนว่า ชีวิต แปลว่า ความเป็นอยู่ นี่ก็ถูกต้องที่สุดชีวิตคือความเป็นอยู่ ในถูกต้องที่สุด; แต่เขาไม่รู้อรรถาธิบายทั้งหมด. ถ้าชีวิตคือความเป็นอยู่แล้วทำไม มันตายเล่า? อย่างคนหรือสัตว์หรือต้นไม้ ทำไมเคี้ยวเคี้ยวมันก็ตายเล่า? จะเรียกว่ามันมีชีวิตอย่างไร? ถ้ามันมีชีวิตมันก็ต้องไม่ตาย; ฉะนั้น ชีวิตที่แท้จริงนั้น ต้องเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย.

ความไม่รู้จักตายนั่นแหละ คือความหมายอันเต็มเปี่ยมของคำว่าชีวิต ฉะนั้นเราควรจะสนใจคำว่าชีวิต และให้รู้ความหมายทั้งหมดหรือสมบูรณ์ที่สุดของคำว่า "ชีวิต" นั่นเอง คือให้ขึ้นไปจนถึงกับว่าเป็นชีวิตนิรันดร ไม่รู้จักตาย. เพราะ ฉะนั้น การศึกษาก็คือ สิ่งที่ทำให้ชีวิตให้ก้าวหน้า, ก้าวหน้าไปตามลำดับจนถึงชีวิตนิรันดร. สิ่งนี้มีความหมายลึกเกินไปกว่าที่เด็ก ๆ จะเข้าใจได้ ฉะนั้นจึงต้อง ยกเว้นสำหรับเด็ก ๆ; แต่สำหรับพุทธบริษัทที่ได้ศึกษาธรรมอยู่เป็นประจำแล้ว ควรจะเข้าใจได้ เพราะหลักธรรมในพระพุทธศาสนา นี้ เรามีการกล่าวกันถึงเรื่อง อมตะคือไม่ตาย. สิ่งซึ่งไม่มีอะไรปรุปรุ่งแทงได้ ซึ่งเป็นสิ่งที่ไม่รู้จักตาย; เราต้อง รู้จักถึงสิ่งนั้น เข้าถึงสิ่งนั้น จิตใจจะต้องเข้าไปถึงสิ่งนั้น ซึ่งเรียกว่าชีวิตนิรันดร.

การศึกษาก็ต้องเพื่อให้คนเข้าถึงสิ่งซึ่งเรียกว่าชีวิตนิรันดร นับ ตั้งแต่ชีวิตเล็ก ๆ น้อย ๆ ของมดแมลง ของสัตว์ของคน เรื่อยขึ้นไป ที่มันรู้จักตาย พวกหนึ่งก่อน คือเป็นชีวิตชั่วคราวแล้วก็ตาย แล้วก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น มันก็สูงขึ้นไป ๆ เป็นชีวิตที่ไม่รู้จักเกิดและไม่รู้จักตาย. นี่ก็เป็นชีวิตที่เป็นปัจจุบันอยู่ ตลอดเวลา ตามหลักทางพระพุทธศาสนาไปไกลถึงอย่างนี้ แต่ว่า นักศึกษาแห่งโลก ทางโลก ฝ่ายโลก เขาคงไม่ต้องการ.

ทำไมต้องใช้คำว่า *เขาคงไม่ต้องการ* ? เพราะว่าเขียวนั้นเขายังไม่รู้จัก แต่เชื่อว่าแม้เขาจะรู้จัก เขาก็คงจะไม่ต้องการ; คงจะไม่ต้องการ เพราะไม่เห็นว่ามีประโยชน์อะไรแก่เขา เพราะเขาต้องการอย่างอื่น : เขาต้องการชีวิตเนื้อหนัง ชีวิตที่ล้มลุกคลุกคลาน ชีวิตที่สนุกสนานเอร็ดอร่อย หัวทกกันชีวิตไปตามแบบของวัตถุนิยม; ฉะนั้นเขาคงไม่ต้องการชีวิตนิรันดร ที่กล่าวไว้ในศาสนา.

นี่ คือความหมายของคำว่าชีวิต ที่อาตมาอยากจะให้บทนิยาม ว่าการศึกษาคือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้า จนเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิตนั้น; เมื่อท่านทั้งหลายเข้าใจข้อนี้ ก็จะมองเห็นได้ทันทีว่า ที่ว่าการศึกษาคือสิ่งที่จะช่วยสร้างโลก นั้นก็เป็นของเล็กไปเสียแล้ว. การศึกษาที่มีคุณค่ามีสมรรถภาพอะไร ที่จะให้ช่วยสร้างโลกได้ นั้นก็เป็นของเล็กไปเสียแล้ว; เพราะว่าโลกชนิดนี้มันยังไม่ใช่ชีวิตนิรันดร เป็นโลกของมนุษย์อย่างธรรมดาสามัญ แต่ที่มีความสงบสุขกันสักหน่อย. หรือแม้ว่าจะมีความสงบสุขมากที่สุด แต่มันก็รู้จักตาย มันยังจะต้องตาย มันไม่ใช่นิรันดร; เราจึงไม่ปรารถนาผลของการศึกษา เพียงแต่ว่าจะช่วยสร้างโลกให้ดี, ให้สงบ. เราต้องการให้มันไกลไปกว่านั้นว่า การศึกษาจะช่วยสร้างชีวิตนิรันดร หรือว่าจะ ช่วยทำ ให้ชีวิตนิรันดรปรากฏออกมา หรือว่าให้ถูกกว่านั้นก็ต้องพูดว่า เพื่อช่วยให้มนุษย์เข้าถึงชีวิตนิรันดร นั่นเอง.

การศึกษาทำให้มนุษย์ถึงสิ่งดีที่สุดในที่สุด.

ที่นี้ ก็จะขยายความของบทนิยามนี้ ให้เห็นชัดได้ง่ายขึ้นไปอีก ก็จะแยกออกให้เห็นเป็นตอนๆ ก็จะให้รูปบทนิยามขึ้นมาใหม่ว่า เมื่อถามว่าการศึกษาคืออะไร ?

ก็จะตอบว่า การศึกษาคือสิ่งซึ่งทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้
ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในทุกขั้นตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา.

อาตมาขอรับรองอย่างไม่ว่าจะถูกล้อว่าอวดดี อวดเบ่งอวดเก่ง ก็จะ
ขอรับรองท่านทั้งหลายว่า ช่วยจำประโยคๆ นี้ไว้ให้แม่นยำ คือบทนิยามของคำว่า การ
ศึกษา ^{นี้ว่า} การศึกษาคือสิ่งซึ่งทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ^{นี้ตอนหนึ่ง}, เพื่อ
มนุษย์ได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดใน ^{นี้ตอนหนึ่ง}, และก็ ^{ทุกขั้น}ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา,
ตอนหนึ่ง.

อธิบายอย่างย่อๆ กันเสียทีหนึ่งก่อนว่า การศึกษา คือสิ่งซึ่งทำความก้าวหน้า
อย่างถูกต้อง มันเน้นอยู่ที่คำว่า “อย่างถูกต้อง” เพราะว่าความก้าวหน้าที่ไม่ถูก
ต้องนั้นมันก็มีอยู่ และมีมากกว่า. ลองมองดูให้ดี, ลองพิจารณาดูให้ดี ความก้าว
หน้ามันหมายความว่ามันมากกว่าเดิม หรือมันไกลออกไปกว่าเดิม; แต่
แล้วมันไม่ถูกต้องก็มี ไปหลงเหวลงนรกก็มี มันไปสร้างความยุ่งยากลำบากอย่างใหญ่
หลวงให้ก็มี; เหมือนกับความก้าวหน้าในทางวัตถุนิยมแห่งโลกปัจจุบันนี้ เป็น
ความก้าวหน้าอย่างมากและเร็ว; แต่ความก้าวหน้า^{นี้}ไม่ถูกต้อง พิสูจน์ตรงความ
ที่มันนำวิฤตการณ์ คือความทุกข์ยากลำบากเข้ามาสู่ในโลกนี้มากขึ้น จึงถือว่าไม่
ถูกต้อง. เราจึงต้องบัญญัติให้ชัดเจนไปว่า สิ่งซึ่งทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ก็เป็น
อันว่าตายตัว; เว้นส่วนที่มันไม่ถูกต้องออกไปเสียโดยสิ้นเชิง เหลือแต่สิ่งที่เรียกว่า
“อย่างถูกต้อง” ก็จะทำให้เกิดประโยชน์ปราศจากโทษโดยส่วนเดียว ^{นี้เรียกว่า}
“ถูกต้อง”.

ทีนี้ ก็มาถึงตอนที่ ๒ ที่ว่า **เพื่อมนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ** หรือตามที่ชีวิตนั้นมันจะได้รับ มันอาจจะได้รับอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุด. นี่ก็เป็นคำที่ฟังไว้อย่างกำกวม ก็มีความหมายกว้าง แล้วแต่ใครจะไปตีความอย่างไร. แต่ถ้าตีความผิมนักก็เข้าใจสิ่งที่ดีที่สุดนั้นผิด ก็ไปเอาสิ่งที่เลวที่สุดมาเป็นสิ่งที่ดีที่สุดก็ได้; เหมือนกับพวกที่เห็นกงจักรเป็นดอกบัว ฉะนั้นเราจะต้องเล็งถึงสติปัญญาที่ถูกต้อง แล้วไปคว้าเอาสิ่งที่ดีที่สุด ที่ถูกต้องสำหรับมนุษย์มา.

แต่ถึงอย่างไรก็ดี จะยอมให้ได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าดีที่สุดนี้ก็ยอมให้เป็นชั้นตอน ตามที่มนุษย์นั้นจะรู้จักได้อย่างไร; เพราะว่าเราจะไปเกณฑ์ให้มนุษย์คนหนึ่ง รู้จักสิ่งใดสิ่งหนึ่งที่เกี่ยวข้องตลอดสาย นั้นเป็นไปได้, ยิ่งสิ่งที่เรียกว่าความดี หรือความดีที่สุคนธ์แล้ว มนุษย์ไม่อาจรู้ได้ว่ามันคืออะไรที่เกี่ยวข้องตลอดสาย. เพราะฉะนั้นเขาจะรู้เพียงเท่าที่สติปัญญาของเขามีอยู่ในขณะนั้น ว่าอะไรดีที่สุด, แล้วต่อมาสติปัญญาก้าวหน้า เขาก็เลื่อนต่อไปได้ว่า อะไรดีที่สุด ๆ ที่สุด เป็นลำดับ ๆ ไป จนกว่าจะถึงสิ่งที่ดีที่สุด ซึ่งเมื่อกล่าวตามทางของศาสนาแล้ว ก็คือชีวิตนิรันดรอีกอยู่นั่นเอง. ชีวิตที่เข้าถึงความเป็นนิรันดรไม่มีเกิดไม่มีตาย.

มนุษย์ควรได้สิ่งที่ดีที่สุดทุกชั้นตอน.

แต่ทีนี้ เรายังจะต้องนึกถึงคนที่ยังเข้าถึงชีวิตระดับนั้นยังไม่ได้ หรือเข้าถึงความดีที่สุดในระดับนั้นไม่ได้ จึงต้องผ่อนผันให้ ด้วยตอนที่ ๓ ของบทนิยามนี้ว่า **ทุกๆ ชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา** คือให้เขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุด สำหรับมนุษย์ทุก ๆ ชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

คำว่า **วิวัฒนาการ** นี้เราจะถือเอาความหมายไหนก็ได้. ถ้าวิวัฒนาการของมนุษยชาติคือมนุษย์ทั้งหมด แล้วขั้นตอนนั้นมันก็ไกล ก็อนับมาตั้งแต่ว่ายยังเป็นสัตว์เตตระพอด, แล้วก็เป็นครึ่งคนครึ่งสัตว์, แล้วก็เป็นมมนุษย์ในยุคแรกๆ ยังเรียกว่ามนุษย์ คนป่าคนดอยอะไรก็ตาม เรื่อยๆ มา จนเป็นมมนุษย์ที่มีความเจริญ, แล้วก็เจริญยิ่งขึ้น จนเป็นมมนุษย์สูงสุด. อย่างนี้ก็เรียกว่า วิวัฒนาการทุกขั้นตอนแห่งมนุษย์คล้ายเหมือนกัน.

แต่เอาตามยังไม่ประสงค์อย่างนั้น เพราะว่านั่นมันก็ยังเป็นเรื่องที่ไกลเกินเอื้อม เกินช่วงแขนของเราที่จะเอื้อมไปถึงได้ ก็เอาที่ใกล้ๆ ดีกว่า ว่าทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการนี้ หมายความว่า ตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่; แล้วก็วิวัฒนาการเรื่อยมา เรื่อยมา เรื่อยมา จนกว่าจะตายเข้าโลงไป มันเป็นวิวัฒนาการคล้ายเหมือนกัน; จะมีขั้นที่ตอนนั้น มันก็แล้วแต่ว่าเราจะพูด หรือจะแบ่งจะจัดตามเรื่องที่ต้องการจะจัด; เอาเป็นวาระยะของวิวัฒนาการนี้ นับตั้งแต่คลอดออกมาจากท้องแม่จนถึงตายเข้าโลง.

คนนั้นจะเป็นพระอรหันต์ได้ทันแก่เวลาหรือไม่ทันแก่เวลา นั้นมันก็อีกเรื่องหนึ่ง; แม้ว่าจะเป็นพระอรหันต์ได้ทันแก่เวลา มันก็ยังอยู่ในระยะที่ว่า นับตั้งแต่คลอดจากท้องแม่จนถึงเวลาที่ตายเข้าโลง; เพียงระยะเท่านั้นก็ลองแบ่งไปดูว่ามันมีขั้นที่ตอน. นี่เป็นหลักสำหรับมุ่งหมายในขั้นนี้ ในระยะแรกของการศึกษา.

การที่จะถือว่า ตั้งแต่อยู่ในครรภ์ อย่างนั้นมันจะมากเกินไป และมันอธิบายยาก จะนับตั้งแต่ยังอยู่ในครรภ์ แล้วก็คลอดออกมาจากท้องแม่ แล้วกว่าจะเนาเข้าโลงไปอย่างนี้. ในระยะที่ยังอยู่ในครรภ์นั้น มันจะมีการศึกษาได้อย่างไร; พิสูจน์

ยาก เพราะฉะนั้นตัดออกไปเสีย; ตัดทิ้งออกไปเสียได้ ให้เหลือแต่ว่าตั้งแต่กลอดออกมาจนถึงเข้าโลง. มันจะมีอยู่ที่ชั้นที่ตอน ขอให้เป็นความถูกต้องที่สุด หรือดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนก็แล้วกัน.

ขั้นตอนของมนุษย์เริ่มแต่ปฏิสนธิ.

อาตมายังเชื่อว่าความเก่งกล้าของมนุษย์ ที่จะก้าวหน้าต่อไปข้างหน้า เขาอาจประติษฐ์สิ่งเครื่องมือ หรือวิชาความรู้ที่อาจให้เกิดผลดี เป็นการแวกล้อมแก่เด็กตั้งแต่อยู่ในครรภ์ก็ยังได้ หรืออย่างน้อยก็ทางร่างกาย ให้เด็กมีร่างกายที่ดีตั้งแต่ตั้งปฏิสนธิในท้องในครรภ์ หรือว่าให้เด็กมันได้เกิดมาเป็นเด็กมีมันสมองที่ดี เพราะว่าเขาได้ให้การบริบาลที่ดี ตั้งแต่เด็กยังอยู่ในครรภ์ อย่างนี้เขาก็ยังทำได้.

แต่เอาละ, เราไม่หวังมากถึงอย่างนั้น เพราะว่าคนส่วนใหญ่เขาไม่อาจทำได้ เอาแต่เพียงว่า ถ้าได้คลอดออกมาจากท้องแม่แล้ว ก็ขอให้ได้รับการศึกษาทันที ให้ดีที่สุดทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของคน ๆ นั้น.

ทีนี้ บางคนก็ชักจะงง ๆ แล้วก็ได้ คือเมื่ออาตมาพูดว่า พอเด็กกลอดออกมาจากครรภ์มารดา ก็รีบให้การศึกษาทันที ให้ดีที่สุดเท่าที่ทารกนั้นจะรับได้. ถ้าท่านเข้าใจถึงขนาดนั้นก็เข้าใจว่า การศึกษาให้ได้แม้แก่ทารกที่คลอดออกมาเพียงวันแล้วก็ยอมแสดงว่าท่านเข้าใจความหมายของคำว่า การศึกษา ถูกต้องถึงที่สุด.

เดี๋ยวนี้ คนโดยมากเข้าใจคำว่า ศึกษาๆ นั้นน้อยนัก คือว่าไปโรงเรียน โน่น จึงจะมีการศึกษา เขียนอ่านในหนังสือหนังสือ เรียกว่าการศึกษา; ถ้ารู้จัก การศึกษาเพียงเท่านั้นแล้วก็ไม่สามารที่จะฟังเข้าใจว่า เราจะให้การศึกษาแก่ทารกที่ สักว่าคลอดออกมาจากครรภ์เดี๋ยวนี้ได้อย่างไร. นี่แหละคือข้อที่เราจะต้องให้ความ- หมาย หรือให้คำอธิบายแก่คำว่าการศึกษาให้สมบูรณ์ว่า การที่ทำให้ดีขึ้นทั้งทาง กายและทางจิต ก็เรียกว่าการศึกษาได้ทั้งนั้น.

ลูกเด็กๆ พอคลอดออกมาก็ได้รับการแวดล้อม ให้รู้จักทำอย่างนั้น ให้ รู้จักทำอย่างนี้ ที่เด็กเขาทำได้เองนับตั้งแต่วันที่คลอดออกมา เช่นคุณนมเป็น; อย่างนี้ลูกหมามันก็ทำได้ อาตมาเห็น. มันต้องมีอะไรที่มากกว่านั้น คือเขาจะ ต้องแวดล้อมมอมรมให้เด็กฉลาด มากออกไปกว่าที่เพียงแต่ว่าจะคุณนมเป็น หรือว่า ถ้าจะคุณนมเป็น มันก็จะต้องดูให้ดีให้มีประโยชน์ อย่าให้เกิดโทษทั้งทางกาย และทางจิต แก่ทารกที่เพิ่งคลอดออกมา.

ขอให้ท่านทั้งหลายไปกิดดูเอาเองว่า เราจะแวดล้อมเด็กทารกที่เพิ่ง คลอดออกมาให้ได้รับประโยชน์มากที่สุด และดีที่สุดในอย่างไร? นั่นแหละ เรียกว่า เราเริ่มให้การศึกษาแล้วตั้งแต่ขั้นแรก หรือ ตอนแรกแห่งวิวัฒนาการ ของเขา.

เด็กทารกในชั่วโมงแรกคงจะลืมตาไม่ได้ หรือว่ายังคุณนมไม่ได้ มันก็ต้อง รอไปตามลำดับ แล้วแต่จะให้กินน้ำ หรือว่าจะกินอะไรไปก่อน จนกว่าจะคุณนมได้. นี่เป็นโอกาสหรือเป็นระยะสำหรับการศึกษาทั้งนั้น; ฉะนั้นขอ ให้มีความถูกต้อง ไปตั้งแต่ระยะนี้ จึงจะเรียกว่าไปตามลำดับทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ. เดี๋ยวนี้

เด็กทารกนั้นก็กินอาหารเป็น เด็กทารกนั้นก็นั่งได้ เดินได้ วิ่งได้ เล่นหัวอะไรก็ได้ รู้จักมีอารมณ์รัก อารมณ์โกรธ อารมณ์เกลียด อะไรยิ่งขึ้นทุกที จนกว่าจะเป็นหนุ่ม เป็นสาว ทุกตอนทุกชั้นตอนนั้นจะต้องได้รับการศึกษาที่ถูกต้อง. ฉะนั้นอะไรที่ทำให้เขาได้รับความก้าวหน้ามีประโยชน์ ทุกชั้นทุกตอนนั้นเราเรียกว่า การศึกษารวมทั้งเรื่องในโรงเรียนด้วย.

ท่านทั้งหลาย อย่าได้มุ่งมองไปยังการศึกษาในโรงเรียนอย่างเดียวว่านั่นเป็นการศึกษา; ถ้ามองอย่างนั้นแล้วมันจะโง่มากกว่าครึ่ง เพราะว่าคนที่ได้ในทางจิตใจนั้นไม่ได้รับมาจากทางโรงเรียนอย่างเดียว และไม่ได้รับมาจากทางโรงเรียน มากกว่าที่เราจะได้มาจากทางบ้าน จากพ่อแม่ จากพี่เลี้ยง จากทุกสิ่งทุกอย่างที่แวดล้อมตัวเรา.

เราไปโรงเรียน เราก็เพื่อจะเรียนหนังสือเสียมากกว่าอย่างอื่น โดยเฉพาะสมัยนี้แล้วก็เรียนหนังสือ. แต่ที่เราได้รับจาก สิ่งแวดล้อมที่บ้านนั้นมีมากกว่าที่เรียนหนังสือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่มีค่ามากที่สุด ก็คือ สิ่งที่จะสร้างนิสัยใจคอ คือบิดามารดา หรือทุกคนที่อยู่ในบ้านในเรื่องนั้นเขาเป็นอย่างไร? เขาอยู่ด้วยจริต นิสัย มรรยาทอย่างไร? นั่นแหละจะทำให้เด็กเล็ก ๆ หรือเด็กทารกนั้นเกิดมีนิสัยใจคออย่างนั้น. นี่เป็นการศึกษาอย่างลึกซึ้ง เป็นการศึกษาอย่างรุนแรง เป็นการศึกษาไม่ทันรู้ตัว หรือไม่ต้องรู้ตัว.

เราเกิดมาชาติหนึ่งนี้มีอะไรเป็นนิสัย มันก็คือสิ่งที่ได้ฝังลงไปแล้ว ตั้งแต่ยังเป็นเด็ก ๆ อยู่ในบ้านในเรื่อง ก่อนที่จะไปโรงเรียนด้วยซ้ำไป. เขาจะเป็นคนมีนิสัยดี มีนิสัยเลว มีนิสัยซื่อตรง กตโอง ซื่อโกรธ ไม่ซื่อโกรธของทอง ไม่จ้อง

ห้อง อะไรเหล่านี้ เป็นสิ่งที่ฝังลงไปแล้วในนิสัยนั้นตั้งแต่อยู่ที่บ้าน กระทั่งไปโรงเรียนก็มีส่วนที่จะปลูกฝังด้วยเหมือนกัน. ขอให้ถือว่า นี่แหละคือตัวการศึกษาที่สำคัญ ที่จะสร้างคน ๆ นั้นขึ้นมาอย่างไร; คือให้ดีหรือให้เลว ให้รอดไปหรือไม่ให้รอด. เราจึงถือว่า การศึกษาซึ่งเป็นความก้าวหน้าอย่างถูกต้องของมนุษย์นั้น ต้องเป็นไปทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ตั้งแต่คลอดจากท้องแม่ จนถึงวาระสุดท้ายคือ การเข้าโลงไปทีเดียว.

เราจะแบ่งชั้นตอนนี้เป็นกี่ชั้นตอน มันก็แล้วแต่เราต้องการ. ถ้าเราแบ่งกันอย่างหยาบ ๆ ก็แบ่งเป็นปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย มันก็สามวัยเท่านั้นเอง ก็ต้องให้ถูกทุกวัย : ให้มีการศึกษาที่ถูกต้องทั้งปฐมวัย มัชฌิมวัย และปัจฉิมวัย แต่เราไม่อยากจะแบ่งหยาบ ๆ อย่างนั้น ก็แบ่งให้ละเอียดลงไปได้ เช่นอย่างในคัมภีร์, อย่างคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นต้น. เขาก็แบ่งคนนี้เป็น ๑๐ ตอน ตอนละ ๑๐ ปี : ๑-๑๐ ปี ๑๐ ปี-๒๐ ปี ให้ชื่อเป็นตอน ๆ อย่างนี้ก็ได้อีก มันก็ต้องมีส่วนที่จะต้องได้รับการศึกษาให้ถูกทุกชั้นตอนเหมือนกัน. แต่อาตมาไม่สนใจที่จะแบ่งด้วยตัวเลข หรือจะแบ่งกันอย่างเครื่องจักรอย่างนั้น มันเป็นการแบ่งเหมือนกันว่า เอาไม้บรรทัดมาวัดอย่างนั้น มันจะไม่สำเร็จประโยชน์ก็ได้.

ฉะนั้น ขอให้พิจารณาดูว่า มันเป็น ชั้นตอน ตามที่จะมองเห็นได้ หรือรู้สึกได้มากกว่า ว่าเด็ก ๆ ของเรา เมื่อมันยังกินนม อยู่ต้องมีความถูกต้องอย่างไร? แล้วเลิกกินนม มากินข้าว มันจะมีความถูกต้องอย่างไร? แล้วมันจะทำอะไร? ต่อไปอย่างไร? จะไปเกี่ยวข้องกับใคร? จะไปโรงเรียนหรือจะไปฝึกฝนอะไรต่อไปอีก ซึ่งไม่เหมือนกัน; เพราะว่าเรามีคนที่เป็นกรรมกรบ้าง คนที่เป็น

ชวานาบ้าง เป็นพ่อค้าบ้าง เป็นข้าราชการบ้าง เป็นอะไรบ้างมันก็ยังไม่ค่อยจะเหมือนกัน. ส่วนที่เหมือนกันมันก็ยังมีอยู่มาก แต่ว่าส่วนที่ไม่เหมือนกันมันก็มีอยู่ และมีความสำคัญเหมือนกัน. ฉะนั้น ก็เป็นหน้าที่ของบิดามารดาที่ต้องดูแลเอาเอง ให้มีความถูกต้องทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเด็ก.

อาตมาสังเกตดูเด็ก ๆ อยู่ในสายตา ที่เห็นอยู่ทุกวัน แม้ในวัดนี้ ก็ยังเห็นได้ว่ามันเปลี่ยนทุกปี บางอย่างมันเปลี่ยนทุกครึ่งปี. ท่านลองสังเกตดูให้ดี นิสัยใจคอ อากัปกิริยา ความคิดความนึก ความปรารถนาหรือกิเลสของเด็ก มันก็เปลี่ยนทุกครึ่งปีที่มองเห็นได้ชัด, บางทีบางเรื่องมันจะเปลี่ยนทุกเดือนก็ได้. เราจึงต้องระวังให้ดี สอดส่องให้ดี ให้มีความถูกต้อง ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขาแล้วแต่ว่ามันจะเป็นวิวัฒนาการชนิดไหนที่มันจะเปลี่ยนทุกเดือน หรือเปลี่ยนทุกครึ่งปี หรือว่าเปลี่ยนทุกปี อย่างนี้เป็นต้น.

บิดามารดาจะต้องเอาใจใส่ ยิ่งกว่าการงานที่ละเอียดอย่างอื่น จึงจะมองเห็นว่า ลูกหลานของเรานั้นมันมีวิวัฒนาการอย่างไร; จะต้องคอยสอดแทรกให้เกิดความถูกต้องขึ้นมา ในวิวัฒนาการนั้นทุกขั้นตอนอย่างไร; และนี่แหละคือการศึกษา.

สิ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าไปอย่างถูกต้องเพื่อความความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุด ในทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา. นี่อาตมาถือว่าเป็นบทนิยามคือเป็นคำจำกัดความ ที่อยากจะถือว่าเป็น คำจำกัดความที่ดีที่สุด ที่จะใช้คำว่าการศึกษา. ถ้าเรามีบทนิยามอย่างนี้แล้ว เราจะสามารถจัดให้มนุษย์ได้รับการศึกษาที่ดีที่สุด ที่มีประโยชน์ที่สุด ทั้งทางฝ่ายวัตถุและฝ่ายจิตใจ. หรือพูดอีก

อย่างหนึ่งก็พูดว่า ถูกต้องที่สุด ดีที่สุดทั้งอย่างคติโลกและคติธรรม หรือพูดเป็นศัพท์ เป็นแสงมากไปกว่านั้น ก็ว่าทั้งอย่างโลกิยะและทั้งอย่างโลกุตตระ.

รวมความว่า สิ่งที่เรียกว่า การศึกษานี้ มันมีขอบเขตที่จะครอบงำ นับ ตั้งแต่จุดตั้งต้นที่สุด จนถึงจุดปลายสูงสุดทั้งอย่างโลกิยะและอย่างโลกุตตระ ให้รอด อยู่ได้อย่างอยู่ในโลก, แล้วก็ให้รอดอยู่ได้อย่างที่อยู่ในธรรม. เพราะฉะนั้น การที่พูดว่า การศึกษานั้น คือสิ่งที่ทำให้รอดคนนั้นจะต้องให้มีความหมายกว้างถึงอย่างนั้น อย่าให้เพียงแต่รอดชีวิตอยู่ได้ และอย่าให้ตกต่ำลงไปถึงกับว่า เอาตัวรอดเป็นยอคติ; อย่างนั้นมันไปขโมยเขากินก็ได้. มันต้องให้มีความถูกต้องจริง ๆ จึงจะเรียกว่าเป็น การศึกษา.

ดูตัวการศึกษาตามที่จัดกันอยู่.

ที่นี้ ก็จะได้ขยายความบทนิยามบทนี้ ให้ละเอียดออกไปอีก เพื่อให้ สำเร็จประโยชน์แก่การศึกษาของท่านผู้ฟัง แล้วจะเอาไปทำให้สำเร็จประโยชน์แก่ การศึกษาของลูกเด็ก ๆ ทั้งหลาย ของลูกหลานทั้งหลาย ให้เขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. ในบทนิยามนั้นก็ชัดอยู่แล้วว่า การศึกษาคือสิ่งที่ทำ ความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

เดี๋ยวนี้ ก็เอาตรงที่ว่าสิ่งที่ทำความก้าวหน้า หรือตัวการศึกษานั้นคือ อะไร? เขาคำว่า ศึกษา กันก่อน คำว่าศึกษาคำนี้นี้ มีความหมายที่เปลี่ยนจากเดิม.

คำๆ นี้เป็นภาษาอินเดีย เป็นภาษาบาลีก็ได้ เป็นภาษาสันสกฤตก็ได้ ซึ่งจะเรียกโดยบาลีว่า *สิกฺขา* จะเรียกโดยสันสกฤตว่า *ศิกฺษา* มันก็มีความหมายอย่างเดียวกันใช้ในทางสูง; โดยเฉพาะ *สิกฺขา* ในพระพุทธศาสนานั้นใช้เรียก *ศีล สมาธิ บัญญา* และการประพฤติปฏิบัติอยู่ในศีล สมาธิ บัญญา; นี่คือสิ่งที่เรียกว่า สิกฺขาหรือศิกฺษา. แต่พอมาเป็นภาษาไทย คำนี้มันกลายเป็นการศึกษาที่โรงเรียนเท่านั้น สำหรับลูกเต็กๆ เขาเรียนกันที่โรงเรียน จนจะขึ้นชั้นมัธยมและกว่าจะไปชั้นอุดมในมหาวิทยาลัย มันก็อยู่เพียงเท่านั้น; แล้วมันก็ไม่ลงไปถึงว่า ตั้งแต่นาทีที่คลอดออกมา จะต้องได้รับการศึกษาด้วย ความหมายมันสั้นลงมาก.

เอาแหละ, เป็นอันว่าเดี๋ยวนี้เราก็ยอมรับความหมายของคำว่าศึกษาตามหลักภาษาไทย แต่ขอให้มองให้ละเอียดให้เห็นได้ทุกแง่ทุกมุม.

ในอันดับแรกก็มองการศึกษาที่การเล่าเรียน การค้นคว้า การทดลอง ตลอดจนอุปกรณ์แห่งการศึกษา รวมอยู่ในนั้นด้วย.

เต็กๆ ก็เรียนอย่างที่เราเรียกว่าเล่าเรียน ที่แรกก็เรียนหนังสือ, ครั้นรู้หนังสือแล้วก็เรียนวิชาที่จะเป็นประโยชน์แก่ชีวิตในอนาคต คือวิชาชีพ; นี่ก็คือเรียน เรียกว่าการศึกษา.

ที่นี้ ที่แตกแยกออกไป ก็คือการค้นคว้าเพื่อให้เกิดการริเริ่มหรือว่าการก้าวหน้าที่ดี. เด็กก็ได้รับการสั่งสอนอบรม ให้มีการค้นคว้า และเด็กฉลาดนั้น เขาค้นคว้าของเขาเอง เพราะว่าเขารู้จักสังเกตของเขาเอง. เด็กคนไหนฉลาด

คนนั้นจะมีนิสัย หรือมีอุปนิสัยแห่งการสังเกตเอาด้วยตนเอง แล้วก็มองเห็นอะไร ออกไปโดยเร็ว. เด็กนอกนั้นเป็นเด็กโง่ หรือเด็กส่วนมากก็เป็นเด็กโง่.

ฉะนั้นเราจึงเห็นข้อเท็จจริงอยู่อย่างหนึ่งว่า ทำไมเด็กสองคนนั้นจึงต่าง กันมาก? หรือทำไมมันจึงทั้งกันเร็วเหลือเกิน? คนหนึ่งคลานงุ่มงามอยู่ที่นี้, อีกคน หนึ่งวิ่งไปไกลลิบแล้ว. เพราะว่าการศึกษาอบรมมาตั้งแต่คลอดจากท้องแม่นั้นมัน ต่างกัน; บางทีมันก็จะเลยไปถึงสิ่งที่เรียกว่ากรรมพันธุ์ ที่สืบสายเลือดมาจากบิดา มารดานั้นแหละจะทำให้มองเห็นว่า ขอบเขตของการศึกษาของคน ๆ หนึ่งนั้น สืบเนื่องไปถึงสายเลือดของบิดามารดาบ่อย่าตาหวัด ที่แล้วมาก็ได้.

ที่แน่นอนก็เป็นเพราะว่า เด็กคนนี้เขามีอุปนิสัยแห่งการสังเกตอย่าง เจียบแหลม ในเมื่อเด็กอีกคนหนึ่งไม่มี; ฉะนั้นเด็กคนนี้จะมีการค้นคว้า ทั้ง อย่างที่เขาสอนให้; และทั้งอย่างที่เขารู้สึกได้เอง เพราะฉะนั้นจะต้องถือเอา ว่า คำว่า “การค้นคว้า” นี้รวมไว้ในการศึกษาด้วย.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า การทดลอง การศึกษาก็ดี การค้นคว้าก็ดี ถ้าปราศจาก การทดลอง หรือการวัดผล หรือการพิสูจน์ อย่างใดอย่างหนึ่งเสียแล้ว มันหาความ แน่แน่นอนอะไรไม่ได้ แล้วก็มักจะก้าวหน้าไปตามทางที่ควรจะก้าวหน้า; ฉะนั้นจึง ต้องมีการทดลอง ก็มีการพิสูจน์ผลของการศึกษาและการค้นคว้า ดังนั้นเราจึง ต้องรวบเอาการทดลองนั้น รวมเข้าไว้ในความหมายของคำว่าการศึกษาด้วย.

ที่นี้ การใช้อุปกรณ์ต่างๆอย่างถูกต้อง เพื่อการศึกษานั้น รวมทั้ง ตัวอุปกรณ์นั้นเองด้วย ก็ต้องรวมเข้าไว้ในความหมายของคำว่าการศึกษาด้วย เหมือนกัน.

นี้เราจึงได้ความหมายสำหรับคำว่าการศึกษาในระดับแรกที่สุดคนนั้นว่า การเล่าเรียน การค้นคว้า การทดลอง การใช้อุปกรณ์ในการศึกษาค้นคว้าทดลองให้ดีที่สุด. นี่คือระดับแรกที่คนทั่วไปมองเห็น ที่คนทั่วไปยอมรับ หรือว่าบันทึกเอาไว้ สำหรับการทำปทานุกรมอย่างธรรมดาสามัญ.

การศึกษาจากความรู้สึกที่ได้ผ่านมา.

ที่นี้ มันก็ไม่หยุดอยู่เพียงเท่านั้น มันมีระดับที่สูงขึ้นไป ที่ท่านทั้งหลายอาจจะเข้าใจได้ ในเมื่อเราใช้การพิจารณาไปตามแนวของการศึกษาธรรมะหรือปฏิบัติธรรมะ. แม้อาตมาเองก็เหมือนกัน เมื่อได้ใช้วิธีการศึกษาธรรมะปฏิบัติธรรมะที่เป็นเรื่องทางจิตใจ มากกว่าเรื่องทางวัตถุภายนอก เราก็พบลึกลงไปชั้นหนึ่งว่า การกระทำที่ได้ผ่านไปในการรู้สึกของเรา นั้นแหละเป็นการศึกษายิ่งไปกว่า.

จะต้องขออย่า ไม่ใช่การเรียน การค้นคว้า การทดลอง หรือการใช้อุปกรณ์ อยู่ทีนั้น แต่ต้องถึงถึงการที่เราได้กระทำ มีการกระทำที่ได้ผ่านไปในการรู้สึกของเรา; เช่นว่าเรากินน้ำมีการกระทำชนิดหนึ่งคือกินน้ำ แล้วการกระทำนั้นมันผ่านไปในการรู้สึกของเรา เรารู้สึกว่าน้ำนั้นเป็นอย่างไร? กินเข้าไปแล้วเป็นอย่างไร? มีผลอย่างไร? อันนี้เป็นการศึกษาว่า ที่จะเรียนจากหนังสือหน้าหา เราจึงเรียกเสียใหม่ว่า การกระทำที่ผ่านไปในการรู้สึก. เราเคยกระทำอะไรมา ก็อย่าง ก็สิบอย่าง ก็ร้อยอย่าง ก็พันอย่างแล้ว ย่อมรู้สึกต่อการกระทำนั้น.

การกระทำที่ได้ผ่านไปในความรู้สึกนั้น เป็นการศึกษาลึกกว่า แล้วเราก็ได้อาศัย การศึกษาอย่างนี้กันทั้งนั้น ทำให้เราเป็นผู้สามารถที่จะทำอะไรได้ หรืออยู่ในโลกได้.

สรุปความสั้น ๆ ว่า เคี้ยวการศึกษา มิได้อยู่ที่การเล่าเรียนเสียแล้ว ; แต่ การศึกษามาอยู่ในความรู้สึก ที่รู้สึกอยู่เมื่อกระทำสิ่งนั้น ๆ ; จะยกตัวอย่าง เหมือนอย่างว่า จะสานตะกร้าสานกระบุง นั่งดูเขาทำอยู่จนตลอดเวลา ก็เป็นการ ศึกษาเหมือนกัน แต่เป็นการศึกษาผิวเผินมาก จนกว่าเมื่อเรามาทำเอง ; เราทำ การสานตะกร้าหรือกระบุงนั้นเองจนเสร็จ มันก็เป็นการศึกษาที่มากกว่าจะนั่งดูเขาทำ

ฉะนั้น การศึกษาในระดับที่เป็นตัวการกระทำ. แล้วกระทำให้ดี ให้ยิ่ง ให้ละเอียดประณีตยิ่งขึ้นไป นี้แหละเป็นการศึกษา. ฉะนั้นเราจึงมี การกระทำในทางโลก การทำการทำงานทำทุกสิ่งที่ต้องกระทำ และมีกรกระทำใน ทางธรรมะ คือประพฤติทางกาย ทางวาจา ทางใจ ให้ดียิ่งๆ ขึ้นไป นี้จึงเป็นการ ศึกษาที่ดีกว่า ที่เหนือกว่า ที่ลึกกว่า ; แล้วก็ *วกเข้าไปหาความหมายเดิมของคำว่า ศึกษา หรือ สึกขา ในภาษาบาลี* ที่เรายืมเอามาใช้.

สรุปความว่า นี้เป็นความหมายของคำว่า การศึกษาในอันดับที่ ๒ คือ จากอันดับที่ ๑. อันดับที่ ๑ คือ ศึกษาเล่าเรียน. อันดับที่ ๒ นี้คือการกระทำ ที่ได้กระทำสิ่งนั้น แล้วมีความรู้สึกเกิดขึ้นในการกระทำนั้น.

การศึกษาคือการที่ได้รู้สจากการกระทำ.

ที่นี้ อยากจะแถมให้อีกสักชั้นหนึ่ง เป็นชั้นที่ ๓ ให้ลึกไปกว่านั้นว่า การศึกษาคือการที่ได้รู้รสชาติจากการกระทำนั้น ๆ มาแล้วอย่างโชกโชกน. ขอร้องใช้คำโสภโศกกับเขาบ้างเหมือนกัน ว่าอย่างโชกโชกน คือการที่ได้รู้สที่ได้ที่มรส ที่เกิดจากการกระทำนั้น ๆ มาแล้วอย่างโชกโชกน ; หมายความว่าหลังจากที่เราได้ทำ อะไรลงไปแล้ว เราได้รับผลจากการกระทำนั้นมาค่อมอยู่ มาบริโภคอยู่ มารู้สึกอยู่ในใจอย่างถึงที่สุด ก็มันเป็นความเจนจัดอันสุดท้าย, เป็นความเจนจัดในขั้นที่ เสวยผลของการกระทำ. นี้จึงจะเรียกว่าเป็นการศึกษาที่แท้จริง.

ถ้าเป็นเรื่องโลก ๆ ก็จะแบ่งเป็นชั้นตอนว่า : เราเรียนที่โรงเรียนมีความรู้ นี้ก็เป็นการศึกษาอันหนึ่ง. แล้วต่อมาเราก็ทำงานเป็น ทำงานได้ดี รู้จักการงานดี, นี้ก็เป็นการศึกษาตอนหนึ่ง. ต่อมาเราได้เสวยผลของการงานนั้นอย่างเต็มที่ นี้เป็นการศึกษาอีกตอนหนึ่ง, เป็นสามตอนอยู่ด้วยกัน.

คนแก่จัดก็จะร้องถึงบางอ้อ ว่าอ้อ, อ้อ, ขึ้นมาแหละ. นี้เรื่อง *ปรัยัติ* เรื่อง *ปรัยปฏิบัติ* เรื่อง *ปรัยเวช* นี้เอง ทั้ง ๓ อย่างนี้ มัน เป็นการศึกษานี้เองอยู่ด้วยกัน และลึกเข้าไป, ลึกเข้าไปในทางจิตทางใจ เป็นการศึกษานี้สมบูรณ์อย่างนี้.

เรื่องทางโลก ๆ นี้ มันก็มีเรื่องเรียน เรื่อง กระทำ แล้วได้ ชิมรับผลของการกระทำ. เรื่องทางธรรมะ ทางศาสนา นี้ก็เหมือนกัน มันมีการเรียน การ *ปรัยปฏิบัติ* และมีการ *ชิมรส* เสวยผลของการปฏิบัติ; ต่อเมื่อได้ผ่านไปถึงขั้น *ชิมรส* หรือเสวยผลของการงานแล้ว จึงจะเรียกว่าเป็นการศึกษาที่สมบูรณ์.

จะนั่นเมื่อพูดถึงสิ่งที่เรียกว่าศึกษา หรือสิกขา หรือการศึกษาแล้ว ขอให้มองให้เห็นความหมายที่แตกต่างกันอยู่ หรือว่าลึกซึ้งกว่ากัน อยู่เป็น ๓ ระดับ อย่างนี้เถิด. อย่าให้เป็นว่าพอได้ยินว่าการศึกษา แล้วก็นึกถึงการเล่าเรียน ของลูกเด็ก ๆ ในโรงเรียน เพียงเท่านั้นมันไม่พอ. ถ้ารู้เพียงเท่านั้นแล้ว การศึกษานั้นไม่สามารถทำมนุษย์ให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ได้ เพราะว่าเขารู้จักอะไรจริง, รู้จักแต่ผิวหรือผิวนอกในชั้นแรก ที่เป็นชั้นตระเตรียมเท่านั้น.

เอาละ, เป็นอันว่า *ตัวการศึกษา* นั้น ในระดับแรกก็อยู่ที่ *การเรียน การค้นคว้า การทดลอง* อะไรไปตามแบบของการศึกษาภายนอก, แล้วก็มาถึง *การศึกษา ที่เป็นตัวการกระทำ จนเราเกิดความรู้สึกมาจากการกระทำนั้น*, แล้วก็มาถึง *การเสวยผล รู้สึกต่อผล ได้ชิมรส* ของการกระทำนั้นด้วยจิตใจ. ทั้งหมดนี้เรียกว่า *ตัวการศึกษา*.

การศึกษาคือสิ่งที่มีอยู่แล้วในชีวิต.

ทีนี้ จะให้มองดูต่อไปอีกนิตหนึ่ง สิ่งทั้งหมดนั้นมันอยู่ที่ไหน ? การศึกษา ในสามความหมายนี้มันอยู่ที่ไหน ? ถ้าเล็งถึงการศึกษาลูกเด็ก ๆ เขาศึกษา ก็อยู่ที่ *โรงเรียน* ถ้าเล็งถึงตัวการทำงานมันก็อยู่ที่ *ทำงาน* ถ้าการได้รับผลของงานมันก็อยู่ที่ *เงิน* อย่างนี้ไม่ถูก ก็มันเป็นผิวนอก เป็นเรื่องทางวัตถุมากเกินไป.

เราอยากจะให้มองข้างใน คือตัวสิ่งที่เรียกว่า *ชีวิต* เพราะเรื่องเหล่านี้มันเป็นเรื่องของชีวิต ที่จะต้องก้าวหน้าไป จนกว่าจะเต็มตามความหมายของคำว่า *ชีวิต*.

ฉะนั้น การศึกษานี้คือสิ่งที่มีอยู่แล้ว ในตัวชีวิตนั้นเองตลอดเวลา เป็นความหมายที่แทรกเข้ามา เพื่อจะรวบรวมเอาความหมายทั้งหมดเข้าไว้ที่ชั้นหนึ่ง ว่าการศึกษานี้คือ สิ่งที่มีอยู่ในตัวชีวิตนั้นเองตลอดเวลา.

พอคลอดออกมาจากท้องแม่ ก็มีการศึกษาอย่างหนึ่งโผล่ขึ้นมาเป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นพ่อบ้านแม่เรือน เป็นคนเผ่าคนแก่ กระทั่งตายไป. ตลอดสายแห่งชีวิตนี้เป็นการศึกษาอยู่ในตัวมันเอง, เป็นการศึกษาที่จริงที่สุด ก็คือ การศึกษาที่รู้สึกได้ด้วยตนเอง.

การศึกษาที่เบาหรือเพล่าไปกว่านั้น ก็คือการศึกษาที่คนอื่นเขาสอนให้. ฉะนั้นเราจะรู้จักอะไรที่นั่น สิ่งนั้นต้องผ่านตัวเราไปเอง ที่เขาเขียนให้อ่าน เขาบอกใส่หูให้ฟัง นั้นยังไม่ถึงตัวจริง. ฉะนั้นตัวจริงของการศึกษานี้คือ สิ่งที่ได้ผ่านไปเอง, ผ่านไปในตัวชีวิตนั้นเอง; เหมือนกับว่าได้กินน้ำก็รู้ว่าน้ำเป็นอย่างไร, ได้กินน้ำตาลก็รู้ว่าน้ำตาลนั้นเป็นอย่างไร, ยิ่งกว่าที่เขาจะบอกให้ทราบ ว่า น้ำนั้นเย็น มันจืด น้ำตาลนั้นหวาน; อย่างนั้นมันเหมือนกับว่านกแก้วนกขุนทองนั้นแหละ เพียงแต่บอกแต่เสียง มันรู้ไม่ได้; แต่เราก็ได้ผ่านสิ่งนั้น ๆ จริงมาตั้งแต่คลอดมาจากท้องแม่ แล้วก็มากขึ้น ๆ ตามลำดับเราจึงรู้จักสิ่งนั้นจริง คือสิ่งทุกสิ่งที่มีอยู่แล้ว หรือมันเกี่ยวข้องกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตของเรา นั่นเอง เราหิวเป็นอย่างไร? เราอิมเป็นอย่างไร? เรา่วงนอนเป็นอย่างไร? เราสบายเป็นอย่างไร? เราเจ็บไข้เป็นอย่างไร? นี่มันรู้ด้วยตนเองอย่างนี้. นี้เรียกว่ามันเป็นสิ่งที่มีอยู่ในตัวชีวิตนั้นเองตลอดเวลา.

การศึกษาชนิดนี้เท่านั้น ที่จะให้รู้จักธรรมชาติอย่างลึกซึ้ง แล้วก็บรรลุ
มรรคผลนิพพานได้ ไม่ใช่การศึกษาในพระไตรปิฎก จากพระไตรปิฎก หรือนั่งอยู่
กับพระไตรปิฎก; แต่มัน เป็นการศึกษาที่เข้าไปปรากฏแก่จิตใจอยู่ตลอดเวลา
จนทำให้รู้ว่าเป็นอย่างไร? ว่าอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นอย่างไร? แล้วก็นิพพิทา
เป็นอย่างไร? แล้วก็วิมุกติเป็นอย่างไร? อย่างนี้เป็นการศึกษาจริง ซึ่งมีอยู่แล้ว
ในตัวมันเองของสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น.

เราต้องใช้คำว่า “ในชีวิตนั้น” เพราะว่า ถ้าตายแล้วมันรู้ไม่ได้;
ร่างกายที่ตายแล้วนั้นมันรู้สึกอะไรไม่ได้ ฉะนั้นจึงต้องพูดถึงชีวิตที่ยังเป็น ๆ อยู่
แล้วมันก็รู้สึกอะไรได้. นี่แหละคือตัวสิ่งที่เรียกว่าการศึกษา เมื่อได้ผ่านไปแล้ว
ได้มี ไปแล้ว ได้มีขึ้นแล้ว ก็ ได้รู้จริง.

ขอให้เข้าใจคำว่าการศึกษาไว้อย่างนี้ คือผู้รู้จริงแล้วก็จะทำอะไรถูกต้อง
จริง. ถ้ารู้ไม่จริงคือผู้ผิดก็ต้องทำผิดจริง; อย่างที่เราได้ยินว่า นักศึกษาใน
โลกเวลานี้ ก็คือผู้ที่รบกวนรัฐบาลมากที่สุดกว่าใคร ๆ ในโลกนี้ทั้งโลก. พวก
นักศึกษานี้คือพวกที่ต่อสู้อรบกวน ยุแหย่ รัฐบาลมากที่สุด, ที่สุดยิ่งกว่าใคร ๆ แล้ว
มันจะตรงกับความหมายของคำว่าศึกษาหรือไม่? เราก็พอจะเข้าใจได้. ถ้าว่าเขามี
การศึกษาถูกต้องแท้จริงแล้ว มันก็ไม่เกิดอาการอย่างนี้ มันก็จะเกิดอาการที่ร่วมมือ
กันสมัครสมานสามัคคีกัน ช่วยกันทำให้โลกนี้มีความสุขสงบสุข. เคียงนั้นนักศึกษาใน
โลกนี้ ก้าวขึ้นมาถึงระดับที่ว่า เป็นผู้ยุแหย่ก่อกวนรัฐบาลยิ่งกว่าใคร ๆ ในโลก. ยก
ตัวอย่างเพื่อจะเปรียบเทียบให้เห็น สำหรับความหมายของคำว่าการศึกษา.

พิจารณาในแง่การศึกษาคือสิ่งที่ทำให้ก้าวหน้า.

ที่นี้ ก็มาถึงคำว่า ความก้าวหน้า การศึกษาคือสิ่งที่ทำให้ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ให้มนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุด. คำว่า "ก้าวหน้า" เป็นคำพหูพจน์หลายๆ เข้าใจว่าท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจได้เองอยู่แล้วเป็นอย่างมาก แต่ถึงอย่างนั้นก็ยังอยากจะพูดถึงบ้าง สำหรับความหมายที่รัดกุม.

ความก้าวหน้า เราจะต้องเล็งลงไปถึงความรู้อย่างเดียวกัน คือ ความรู้ต้องก้าวหน้า แล้ว การกระทำจึงก้าวหน้า; เพราะฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าความก้าวหน้า นั้น ในขั้นแรกจะต้องเล็งถึงความสามารถรู้จักเลือกคัด รู้จักต่อสู้ เช่นว่า เด็กทารกคลอดออกมาจากท้องแม่ ถ้ามีความก้าวหน้าในทางกายเขาก็เจริญขึ้นโดยทางกายอย่างถูกต้อง; แต่สำคัญนั้นมันอยู่ที่เรื่องของจิตใจ เขาจะต้องรู้จักเลือกคัดว่าอะไรเป็นอะไร คือจำอะไรได้มากขึ้น จำนั้นจำนี้จำโน้นได้มากขึ้น; แล้วก็รู้จักเลือกคัดแยกแยะว่าอะไรเป็นอย่างไร, อะไรเป็นอย่างไร, อะไรอยู่ในฝ่ายที่เป็นมิตร อะไรอยู่ในฝ่ายที่เป็นศัตรู; เด็กๆ ก็ค่อยรู้มากขึ้น. นี้ก็เป็นความก้าวหน้าในทางเลือกคัด.

ที่นี้ เขาจะต้องก้าวหน้าในการต่อสู้ ซึ่งหมายถึงความสามารถในการต่อสู้; จะเป็นเรื่องศัตรู อุปสรรคในตัวเองหรือภายนอกตัวเอง. เด็กทารกนี้จะต้องสามารถรู้จักต่อสู้ เพราะว่าเขารู้จักเลือกคัด เขารู้จักแยกแยะว่าอะไรเป็นศัตรู อะไรเป็นมิตร. ที่แรกเขาเห็นแมลงชนิดหนึ่ง เขาไม่รู้เขาก็ลองจับดู มันท่อยมือเอา เขาก็รู้จักเลือกคัด ว่ามันเป็นอะไร และเขาก็รู้จักต่อสู้ที่จะป้องกันตัว หรือว่า

จะทำลายสิ่งที่เป็นอุปสรรคศัตรู. ^๕นี้แหละเป็นจุดตั้งต้น เขาก็รู้จักเลือกคัดและ
ต่อสู้ที่สูงขึ้นมาๆ กระทั่งถึงเรื่องความเจ็บความไข้ การทำงานทำงาน หรือการที่จะ
ต้องสังคมสมาคมกับเพื่อนเด็ก ๆ ด้วยกัน ^๕นี่เขารู้จักเลือกคัดและรู้จักต่อสู้.

^๕ที่นี้ เขาก็สามารถที่จะสร้างสรรค์ ก็ทำให้มันเกิดอะไรใหม่ขึ้นมา
เพิ่มขึ้นมาที่เป็นประโยชน์ เขาสามารถสร้างสรรค์คือความก้าวหน้า กระทั่งเขารู้จัก
ทำให้มันเจริญดียิ่ง ๆ ขึ้นไปจนกว่าจะถึงที่สุด อย่างนี้เราเรียกว่าความก้าวหน้า :
ก้าวหน้าในการรู้จักอะไรเป็นอะไร, รู้จักแยกคัดเลือกอะไรเป็นอะไร, รู้จักต่อสู้ รู้จัก
สร้างอะไรขึ้นมา, รู้จักทำให้เจริญถึงที่สุด. ในเรื่องของโลกๆ ทำมาหากินก็เป็นอย่างนี้,
เรื่องทางธรรมทางศาสนา มันก็เป็นอย่างนี้. ทุกอย่างนี้อาศัยความรู้ ฉะนั้น
จึงต้องอาศัยความก้าวหน้าของความรู้ก่อน แล้วก็มีความก้าวหน้าของการกระทำ
แล้วจึงจะมีผลของการกระทำ ที่มันก้าวหน้าหรือกว้างขวางออกไป. เพราะฉะนั้น
เราจะสรุปเหลือเพียงบทสั้น ๆ ว่า ความก้าวหน้าก็คือ ความสามารถที่ทำให้
เป็นไปอย่างถูกต้อง ตามที่ควรจะปรารถนา โดยอาศัยความรู้.

^๕ที่นี้ รวมความหมายเข้าด้วยกันทั้งสองบทว่า มีการศึกษาเป็นอย่างนี้แล้ว
ก็มีความก้าวหน้าอย่างนี้ *การศึกษาคือสิ่งที่ทำให้เกิดความก้าวหน้าไปอย่างถูกต้อง.*
^๕นี้แหละเป็นคำอธิบายของบทนิยามตอนหนึ่งเสร็จสิ้นไปแล้ว.

การศึกษาเพื่อมนุษย์ ได้สิ่งที่ดีที่สุด.

^๕ที่นี้ ก็มาถึงบทนิยามตอนที่ ๒ *ที่ว่าเพื่อให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะ
ได้* ^๕นี้แหละมันเป็นการตอบคำถามที่ว่า เกิดมาทำไม? ถ้าคนยังไม่รู้ว่าเกิดมาทำไม?

มันก็เหมือนกับว่าตาบอด ไม่สามารถจะถึงจุดหมายปลายทางของมนุษย์. เดียวนี้เราต้องรู้ว่าเกิดมาเพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์; แต่เรารู้จักที่เดียวหมดไม่ได้ เราต้องรู้จักตามขั้นตอน. แต่เดี๋ยวนี้อาตมาพูดก็พูดได้ ก็เลยพูดว่าสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์มันมีอยู่อย่างไรงันเสียก่อน เพื่อจะเข้าใจได้ง่ายและประหยัดเวลา.

ต้องรู้จักสิ่งดีที่สุดของมนุษย์.

สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ มันก็ต้องของมนุษย์แหละ เพราะมันต้องสูงกว่าของสัตว์ไตรัจฉาน; และสัตว์ไตรัจฉานก็ไม่ค่อยเกี่ยวกับความดีความชั่วอะไรนักด้วย เพราะมันไม่มีความรู้สึกนึกคิด. ฉะนั้นคำนี้ก็คงจะไม่ต้องเอาไปใช้ กับสิ่งที่ต่ำลงไปอีก เช่นต้นไม้ หญ้า บอน เป็นต้น เพราะเขาไม่รู้จัก เพราะมันไม่รู้จัก; แต่ถ้าเราจะพูด จะเอามารวมกัน พูดในความหมายเดียวกัน : ความดีที่สุด มันก็ต้องใช้ได้เหมือนกันทั้งแก่มนุษย์ แก่สัตว์ไตรัจฉาน และแก่ต้นไม้พฤษชาติทั้งหลาย ที่มันก็มีความรู้สึก แม้ว่าจะไม่มีความนึกคิด หรือว่ามีสติปัญญาที่จะวินิจฉัยหรือพิจารณาอะไรได้เหมือนกับคนเรา. เพราะฉะนั้น เราจึงต้องแยกกันดีกว่าว่าดีที่สุดสำหรับมนุษย์ก็ของมนุษย์, ดีที่สุดของสัตว์ไตรัจฉานก็ของสัตว์ไตรัจฉาน, ดีที่สุดของต้นไม้หญ้าบอน อันนี้ก็ดีที่สุดของมันอย่างต้นไม้หญ้าบอน ไม่เอามาปนกัน.

ทีนี้มาพูดถึงเรื่องดีที่สุดของมนุษย์ ว่ามัน คืออะไร? ดีที่สุดของมนุษย์นั้นอยากจะชี้ให้เห็นเป็นสามขั้นตอน อะไรก็ชอบใช้ ๓ ขั้นตอน หรือว่าสามชนิดนี้มากเกินไป ว่าดีที่สุดของมนุษย์ในระดับต่ำสุด ก็คือ ความรอดอยู่ได้.

อันดับที่ ๑ ก็คือ ความรอดอยู่ได้ ไม่ตายเสีย รอดชีวิตอยู่ได้ ไม่ตายเสีย. นี่เขาเป็นจุดตั้งต้นก่อน ว่าดีที่สุดสำหรับมนุษย์. ความรอดชีวิตนั้นมันมีอยู่เป็นสองระดับ เหมือนกับว่ารอด สักว่ารอดอยู่ได้ก็น่าทุเรศ. ที่นั่นมันก็รอดอยู่ได้อย่างดี นั่นมันก็น่าชื่นอกชื่นใจ; ฉะนั้นว่ารอดอยู่ได้นี้ ต้องรอดอยู่ได้อย่างน่าชื่นอกชื่นใจ. เราจึงหมายถึงมีการกระทำที่ถูกต้องอยู่มากทีเดียว ในการที่จะทำให้ชีวิตรอดอยู่ได้ สะดวกสบายพอสมควรแก่ธรรมชาติจะจัดสรรให้ได้, ตามที่ธรรมชาติจะจัดสรรให้ได้ นี่ตอนหนึ่ง.

ที่นั่น ตอนสองสูงขึ้นมา ต้องว่าเป็น อย่างดีที่สุด หรือ ถูกต้องที่สุด. ครั้งแรกนั้นพอสักว่ารอดชีวิตอยู่ได้ อย่างสมัยคนป่าไม่มีวัฒนธรรมอะไร ไม่มีอารยธรรมอะไร ไม่มีอะไร ก็แต่ว่ารอดชีวิตอยู่ได้ มีความผาสุก สงบสุขอยู่ได้ ตามแบบคนป่าสมัยหินก็ได้ ก่อนกว่าสมัยหิน ก็ได้ มันสักว่ารอดชีวิตอยู่ได้อย่างดี ตามแบบนั้น. ตรงนี้ยังมีปัญหาอยู่ มองในบางแง่แล้ว คนที่รอดอยู่ได้ตามธรรมชาติแบบคนป่านั้น ยังมีอะไรดีกว่าคนสมัยนี้อีกมาก แต่อย่าเพ้อเอามาพูดในตอนนี้เลยเวลานั้นไม่พอ, แล้วมันจะกลายเป็นเรื่องค่ากันไม่รู้จักสิ้นสุดว่า คนป่าก็รอดสักว่ารอดอยู่ได้.

ที่นั่น อันดับที่ ๒ รอดอยู่อย่างดี ที่ภาษาโลก ๆ เขาก็ว่ากินที่อยู่ดี, กินที่อยู่ดี, กินที่อยู่ดี, จนไม่มีขอบเขตที่สุด ไม่มีขอบเขต กินอาหารเท่านั้น พอมีเงินมากขึ้นมาก็กินอย่างนั้น จนกินอาหารมือละพั้น เขาวามีเหมือนกัน. ได้บ้านอย่างนั้นอยู่แล้วก็เปลี่ยนเป็นบ้านที่ราคาแสน แล้วต่อมาเปลี่ยนเป็นบ้านที่ราคาล้านหลายล้าน. ชีรยนต์คันละแสน แล้วก็ชีรยนต์คันละล้าน. นี้เรียกว่ามีความคิดชนิดหนึ่งที่เกิดแล้ว ที่ผิดธรรมชาติแล้ว มันไม่ใช่สักแต่ว่ารอดชีวิตอยู่แล้ว,

มันเกินรอดชีวิตอยู่แล้ว. มันก็บ้าไปอีกทางหนึ่ง เป็นเรื่องของชาวบ้าน เป็นเรื่อง
 ของชาวโลก ที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้ ในโลกนี้. ที่ตรงไหนเจริญที่สุด มัน
 ก็บ้ามากกว่าที่ยังล้าหลังอยู่. ที่กรุงเทพฯ ก็บ้ากันมากกว่าบ้านนอก ที่เมือง
 ฝรั่งก็บ้ามากกว่าที่กรุงเทพฯ อย่างนี้เป็นต้น เรื่องกินคืออยู่ที่ไม่มีขอบเขตนี้ เป็น
 เรื่องทางโลก. พอเป็นเรื่องทางธรรมะ ตามหลักของพระพุทธศาสนา หรือศาสนา
 ไหน ก็จะเหมือน ๆ กันหมดแหละ ที่เขาจะมีบทบัญญัติขึ้นมาว่า กินอยู่แต่พอดี.

เรื่องกิน เรื่องอยู่ เรื่องใช้ เรื่องสอย เรื่องอะไรต่าง ๆ ให้มันพอดี
 อย่าให้มีเฟ้อ หรือ อย่าให้มีเกิน; ฉะนั้น จึงไม่ต้องอยู่บ้านรากล้าน หรือชักรยนต์
 รากล้านหรือว่าจะไปเอาเครื่องเล่น เครื่องบำรุงบำเรอกามารมณ์อะไรมาสมหัวกัน
 อย่างเหมือนที่ทำอยู่เดี๋ยวนี้. ขอแต่ว่าให้ทุกอย่างมันพอดีที่จะเป็นอยู่อย่างผาสุก
 ไม่เคียดร้อน ไม่แค้นแค้น ไม่ลำบากยุ่งยาก; แต่ว่ามีความสะดวกสบายตามที่
 ควรจะมี, แล้วอยู่อย่างสงบสุข, แล้วอยู่อย่างมีส่วนเหลือ สำหรับจะช่วยผู้อื่น
 ด้วย. คุณลองอยู่อย่างกินคืออยู่ที่ เหมือนคนสมัยนี้เขาบ้ากันนัก ลองดูเถอะ มัน
 จะไม่มีอะไรเหลือสักสตางค์แดงหนึ่งที่จะช่วยผู้อื่น. แต่ถ้าว่เรากินคืออยู่ที่ตามแบบ
 ของพระพุทธเจ้าแล้ว เงินมันจะเหลือมากสำหรับไปช่วยผู้อื่น หรือจะเป็นหลักทรัพย์
 เอาไว้ช่วยตัวเองในยามแก่ยามเฒ่า ก็ได้ หรือว่าที่ที่ที่สุคนั้นมันจะทำให้เงินเดือน
 พอใช้.

เดี๋ยวนี้ คนส่วนมากเงินเดือนไม่พอใช้ รายจ่ายมากกว่ารายรับ เพราะ
 ว่าเขาไปทำส่วนที่เกิน หยุดส่วนที่เกิน มากินอยู่แต่พอดีแล้ว เงินเดือนก็จะ
 เหลือ ไม่ต้องเรียกร้องกันอย่างุ่นวายเหมือนที่กำลังเรียกร้องกันอยู่เวลานี้; เพราะ
 ว่าเขาจะต้องการกินคืออยู่ที่ ชนิดที่ไม่มีขอบเขตจำกัด เป็นคนธรรมดาสามัญต้องการ

บ้านอย่างนี้ ต้องการรถยนต์อย่างโน้น ต้องการเรื่องที่ไม่จำเป็นนะ; อย่างตู้เย็น
 อย่างทีวีสี อย่างน้ำมันไม่จำเป็นก็มีให้ใช้, แล้วที่โง่ที่สุดก็สูบบุหรี่ เอากวัน
 เข้าไปรมปอดของตนให้ตายเร็วอย่างนี้ มันก็ยังทำได้, แล้วก็ยังกินเหล้าหรือทำ
 อะไรอีกมากมาย ทำให้ตัวตายเร็วทำให้เงินไม่พอใช้. น้ำมันตีผิดทาง รอดผิด
 ทาง รอดอยู่อย่างผิดๆ. เราก็ต้องมารอดกันอยู่อย่างถูกต้อง. นี่ก็เป็นอันดับที่ ๒
 ที่ว่า รอดอยู่อย่างน่าดู.

ที่นี้ อันดับที่ ๓ จะต้องไปจนถึงจุดสูงสุดของมนุษย์โดยแท้จริง.
 ถ้าเพียงแต่รอดอยู่ได้ รอดอยู่ที่นี้, ถ้าจิตใจยังไม่อยู่เหนือความยึดมั่นถือมั่นในสิ่ง
 ทั้งปวงแล้ว มันยังอยู่ด้วยจิตใจที่หนักอึ้ง อยู่ด้วยจิตใจที่ถูกรบกวนด้วยความรัก
 ความโกรธ ความเกลียด ความกลัว ความวิตกกังวลอะไรต่างๆ นานา. จิตยังไม่
 หลุดพ้น จิตยังไม่เป็นอิสระจิตยังไม่อาจจะปกติ; พุคภาษาที่ถูกล้อ ก็ต้องพูดว่า
 จิตมันยังไม่ว่าง, มันต้องอยู่ด้วยจิตที่เป็นปกติ เป็นอิสระเหนือสิ่งใด เป็นจิตว่าง
 จากการรบกวนโดยประการทั้งปวง.

นี้แหละ รอดระดับสูงสุด หรือว่า สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ มันมาสิ้นสุด
 อยู่ที่ตรงนี้ : ข้อที่ ๑ รอดอยู่ได้. ข้อที่ ๒ รอดอยู่อย่างดี ที่น่าพอใจ.
 ข้อที่ ๓ ถึงจุดสูงสุดที่อยู่เหนือดีเหนือการปรุงแต่ง เหนือความเปลี่ยนแปลง.
 ดีที่สุดของมนุษย์อยู่ที่ตรงนี้.

เราอยู่ในโลกนี้มีชีวิตอยู่ที่นี้ นั่งอยู่ที่นี้ก็ได้ เมื่อมีจิตอยู่เหนือการปรุงแต่ง
 รบกวนของกิเลส หรือสิ่งแวคล้อม แล้วก็เรียกว่าอยู่ในความหมายอื่น ในระดับอื่น.
 ถ้าเป็นอย่างนี้ ได้เด็ดขาดก็เป็นพระอรหันต์ไปเลย, ถ้าไม่เด็ดขาด กลับไปกลับมา

มันก็เป็นอย่างคนธรรมดา แต่บางเวลาก็มีจิตที่งดงามน่าดูเหมือนกัน : นั่งอยู่ที่นั่น เวลาถ้าใครไม่มีความทุกข์ร้อนอะไรเลย มันก็เป็นจิตที่น่าดู เรียกว่าได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ สักแวบหนึ่งก็ยังมี. นี่แหละโดยส่วนตัวเรา ก็ให้ได้รับความสงบสุขอย่างนี้; แล้วเพื่อนฝูงของเรา สังคมที่อยู่ร่วมกันกับเรา ก็ควรจะได้รับความสงบสุขอย่างนี้. นี่แหละการได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ มันมีความหมายอย่างนี้.

เรื่องทรัพย์สินสมบัติ แก้วแหวน เงินทองนั้น มันไม่แน่ บางทีมันเป็นเครื่องรบกวนจิตใจ หรือเป็นทางมาแห่งอันตราย. ที่ว่าดี ดินนั้นนะ ทำคนให้บ้า ทำคนให้ตายเสียมากแล้ว เพราะมีคนอิจฉาริษยา เพราะมีอะไรต่าง ๆ นานา แต่ที่มันทำอันตรายเอามาก ก็เพราะว่าเจ้าตัวเองนั้นแหละหลงยึดมั่นถือมั่นในความคิดของกู จนนอนไม่ค่อยหลับ หนักเข้าก็เป็นโรคทางจิตทางประสาท. ระวังสิ่งที่เรียกว่า "ดี", ถ้าดีจริงมันไม่ทำอย่างนั้น ไม่ทำให้เจ้าตัวต้องเป็นโรคอย่างนั้น; ถ้าดีที่สุดตัวแล้วก็หมกปัญหาโดยประการทั้งปวง. นี่แหละ เรียกว่าสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ที่เขาจะได้รับจากการศึกษา.

เอา, ที่นี้จะต้องพูดแข่งเวลากับฝนจะตกเสียแล้ว นี่เวลามันก็มากแล้วก็จะพูดถึงตอนที่สามของบทนิยาม คือทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; ย้ำอีกทีหนึ่งว่า การศึกษา คือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; "ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา" นี้ ก็คงจะได้พูดมากแล้วในตอนต้น แต่ไม่พูดอย่างรัดกุม. ฉะนั้นขอพูดอย่างรัดกุมเสียหน่อย ว่าทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา : ขั้นตอนนี้จะ

แบ่งโดยวัย ก็ว่าวัย *ปฐมวัย* *มัธยมวัย* *ปัจฉิมวัย* นับตั้งแต่คลอดจากท้องแม่จนถึงเข้าโลง. ทุกชั้นตอนนั้นจะต้องมีวิวัฒนาการ ก็มันเจริญขึ้น ไม่ได้เสื่อมลง.

เด็กคลอดออกมาเดี๋ยวนี้ ก็ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่เด็กเพิ่งคลอดออกมาเดี๋ยวนี้จะต้องได้รับ. เด็กอายุ ๒ ขวบ ๓ ขวบก็น่าจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่เด็กอายุ ๒ ขวบจะต้องได้รับ, กระทั่งเด็กวัยรุ่น เด็กหนุ่มสาว ก็ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่เขาจะต้องได้รับ ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ด้วยอำนาจการศึกษาที่ถูกต้อง. นี่ก็คือมีทุกขณะทุกโอกาสที่มันจะเกิดขึ้น; ขณะหรือโอกาสนั้นไม่ได้เกิดอยู่ตลอดเวลา มันเป็นความสมดุลงความประจวบเหมาะ เพียบพร้อมของเหตุปัจจัยหลาย ๆ อย่าง; แล้วเป็นโอกาสที่จะบรรลุนั้น บรรลุนี้, ก้าวหน้าอย่างนั้น อย่างนี้ มันก็มีเฉพาะโอกาส. เขาก็จะต้องถือเอาโอกาสนั้นให้ได้ เพื่อจะให้เกิดความเจริญแก่เขา ถ้าเขามีการศึกษาดี.

ที่นี้ ว่าทุกรูปแบบแห่งวิวัฒนาการของเขา จะเป็นเรื่องอาชีพเขาก็ทำได้, จะเป็นเรื่องหน้าที่การงานเขาก็ทำได้; แม้แต่เรื่องที่เป็นปัญหาที่สุดคือเรื่องเพศ เรื่องกามารมณ์ซึ่งมนุษย์ทุกตัวทุกคนตามธรรมชาติสามัญจะต้องมี เขาก็ต้องทำได้ คือทำได้ถูกต้อง ไม่เกิดอันตราย เกิดความเลวทรามขึ้นเพราะสิ่งนั้น; เรียกว่า ทางร่างกาย ของเขาก็ถูกต้อง, ทางจิต ของเขาก็ถูกต้อง, ทางวิญญูญาณ ของเขาก็ ถูกต้อง.

ทางร่างกาย ก็มีปัจจัยสี่ มีอาหาร มีเครื่องนุ่งห่ม มีที่อยู่อาศัย มีการบำบัดโรคอย่างดีที่สุด; แต่ว่าอย่างดีที่สุดนั้นคือ อย่างเหมาะสมที่สุด ไม่ใช่อย่างบ้าบอที่สุด ก็มันผิดจากข้อเท็จจริงที่ธรรมชาติควรจะ.

ที่นี้ ในทางจิต นั้น ก็มีจิตที่มีสมรรถนะ สมรรถภาพที่ดีที่สุด มีกำลังจิตที่เป็นสมรรถที่สุดอย่างนี้ ก็เป็นวิวัฒนาการทางจิต.

ที่นี้ ก็ทางวิญญาณคือ ทางสติปัญญา ก็มีความถูกต้อง ของสติปัญญาไปตามลำดับ ๆ ถึงที่สุด นี้ก็เรียกว่า ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

เรื่องทางจิตนี้เป็นเรื่องที่เขาใจยาก มันจึงลำบากที่ต้องศึกษาฝึกฝนกันเป็นพิเศษ, แล้วมันก็เกี่ยวเนื่องไปถึงเรื่องปัญญา. ฉะนั้นเราจะต้องมีความถูกต้องในทุกความหมาย เช่นเดียวกับเรื่องทางวัตถุ. วัตถุที่ไม่มีจิตมีวิญญาณแต่มันแวดล้อมตัวเราอยู่นี้ ก็ควรจะถูกต้อง. มีสติปัญญาจตุวัตถุให้มันถูกต้อง, มีสติปัญญาจตุร่างกายนี้ให้ถูกต้อง, มีสติปัญญาจตุจิต, จตุจิตให้มันถูกต้อง, แล้วมีสติปัญญาจตุตัวสติปัญญานี้เอง ก็ให้ถูกต้อง.

การศึกษาต้องสร้างความถูกต้อง.

การศึกษาที่แท้จริงจะต้องสร้างความถูกต้อง เพื่อความก้าวหน้าอย่างนี้. ที่การศึกษาในปัจจุบัน ที่ถือกันเป็นหลักทั่วไปในโลกว่าพุทธิศึกษา จริยศึกษา พลศึกษา หัตถศึกษา นั้นมันก็ถูกต้อง; ถ้าทำไปอย่างถูกต้อง ในทุกแง่ทุกมุม. เดียวนี้ เรียนผิด หรือ ใช้ความรู้ที่ผิด ความประพฤตินั้นมันไปตามความนิยมจะเป็นแพชชั่นเสียมากกว่า. ฉะนั้นเรื่องลามกอนาจารก็เอามาเป็นเรื่องที่ถูกต้องหรือนิยมชมชอบกันได้. เรื่องพลศึกษานี้ก็ยังเป็นปัญหา บางทีมันก็เกินไป ไม่คุ้ม

ค่าที่ลงทุนก็มี. ฉะนั้นต้องให้มันชัดเจนไปว่า พุทธิศึกษา ก็ถูกต้อง จริยศึกษา ก็ถูกต้อง พลศึกษา ก็ถูกต้อง หัตถศึกษา ก็ถูกต้อง นี่จึงเรียกว่าถูกต้องในทุกแง่ทุกมุม ที่วิวัฒนาการของคน ๆ หนึ่งต้องการ จะให้เจริญก้าวหน้าไปอย่างถูกต้องนี้เรียกว่าทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการ มันเป็นอย่างนี้.

ที่นี้ ขอโอกาสพูดต่อไปอีกสักนิดหนึ่ง ถึงสิ่งที่มันตรงกันข้าม คือความผิดพลาด. เดียวนี้เรามีความผิดพลาดเกี่ยวกับการศึกษาทั่วโลก ก็ว่าได้ เดียวนี้เขาเรียนเพียงเพื่ออาชีพ อย่างที่ได้พูดมาแล้วข้างต้น ว่าการศึกษาในปัจจุบันนี้สรุปแล้วเหลือเพียงเพื่ออาชีพอย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น; มัน ไม่เลยไปถึงความเป็นคนที่ดี, เป็นสุภาพบุรุษ, หรือเป็นสัตบุรุษเหมือนกาลก่อนโน้น, ก่อนโน้นเขาเรียนเพื่อความเป็นสุภาพบุรุษที่เป็นคนดี.

เมื่อสัก ๕๐—๖๐ ปี มานี้ การไปเรียนเมืองนอกเขาไม่ได้เรียนเอาปริญญาลาภทางมาอย่างเดิวนั้น เขาเรียนเพื่อความเป็นสุภาพบุรุษ. ถ้าไปเรียนที่มหาวิทยาลัยออกซฟอร์ดหรือเคมบริดจ์ หรืออะไรเหล่านี้ คนที่เขาไปเรียนสมัยนั้นเขามาเล่าให้ฟัง เขาไปเรียนเพื่อความเป็นสุภาพบุรุษ; ส่วนที่จะได้ปริญญาวิชาแขนงไหนนั้น เป็นเรื่องอีกเรื่องหนึ่ง เอาไว้ข้างล่าง. แต่ว่าทุกสาขาปริญญาอันนี้ผู้ได้รับปริญญาอันนี้ต้องเป็นสุภาพบุรุษ, แล้วต้องมีความเป็นสุภาพบุรุษ; เพราะการศึกษานั้นเขามุ่งหมายที่ความเป็นสุภาพบุรุษ. ฉะนั้นคนที่ เป็น สุภาพบุรุษนั้น โกงใครไม่ได้ เห็นแก่ตัวไม่ได้ อะไรไม่ได้; เพราะว่าเป็นคนดี ทำบ้านเมืองให้สงบสุข ทำโลกนี้ให้สงบเย็น.

เดี๋ยวนี้ มัน เปลี่ยนหมดไม่ว่าที่ไหน การศึกษาแบบนั้นมันเปลี่ยนหมดแล้ว เขาตัดเรื่องของธรรมะ หรือ เรื่องของศาสนาออกไป หมดแล้ว; อย่างจะว่ากินข้าวก็ไม่ต้องสวมนตร์ภาษาลาติน, จะนอนก็ไม่ต้องสวมนตร์ภาษาลาตินก่อนนอน เหมือนมหาวิทยาลัยสมัยโน้นแล้ว; น้มันเปลี่ยนอย่างนี้ เปลี่ยนเป็นเพียงเพื่ออาชีพ. คนก็เห็นแก่ตัวจัด ยังมีปริญญาขาวเป็นหาง ยาวเท่าไรมันก็ยังเห็นแก่ตัวจัดมากเท่านั้น. น้คือความผิดพลาดของการศึกษาไม่มีความเป็นสุภาพบุรุษ. พูดย่างไทย ๆ ก็คือไม่มีความเป็นสัตบุรุษ คือคนที่มีความตั้งใจอย่างมนุษย์ที่มีความตั้งใจสูง.

เดี๋ยวนี้ จะไปหามหาวิทยาลัยไหนในโลก ที่สอนเพื่อความ เป็นสุภาพบุรุษ หรือสัตบุรุษนั้น ไม่มี น้คือ ความผิดพลาดของการศึกษาแห่งยุคปัจจุบัน เขาแยกเรื่องโลก ๆ ออกจากเรื่องของธรรมะหรือศาสนา หรือว่า แยกศาสนาออกจากการศึกษา อย่างโลก ๆ; เมื่อก่อนก็เรียนพร้อมกัน; ดังนั้น เขาจึงเป็นสุภาพบุรุษได้. เดี่ยวนี้พอ เลิกเรื่องศาสนา เรื่องธรรมะ ก็เหลือแต่ความเป็นคนที่ไม่ถึงความ เป็นมนุษย์ ก็มีใจต่ำไม่มีจิตใจสูง เหมือนกับความหมายของคำว่ามนุษย์. น้แหละคือความผิดพลาดของการศึกษา; ดังนั้นจึงไม่ทำให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

โลกไม่มีสันติภาพเพราะการศึกษาผิด.

ที่นี้ มองต่อไปอีกชั้นหนึ่งคือ ปัญหาที่กำลังมีอยู่เกี่ยวกับการศึกษา ผู้ที่มีปัญหาเขาได้ยอมรับ ประกาศออกมาอย่างเป็นลายลักษณ์อักษร ว่าเดี๋ยวนี้สนใจ

ที่จะทำให้อุชุนในโลกนี้สนใจเรื่องศีลธรรม. การศึกษาที่เขาให้อยู่ในมหาวิทยาลัย นั้นมันก็ดีเลิศ แล้วมันช่วยโลกไม่ได้. โลกจะรอดได้เพราะมีศีลธรรม และเขาก็ไม่มีปัญญา ที่จะทำให้อุชุนทั้งหลายสนใจในศีลธรรม จึงมีแต่การศึกษาที่ทำให้คนมีความเห็นแก่ตัว, มีประโยชน์อย่างโลกๆ อย่างชาวโลก อย่างปุถุชนธรรมดาสามัญมีความเห็นแก่ตัว, ไม่ทำให้อุชุนนี้มีสันติภาพ อันถาวรได้.

การศึกษาไม่ทำให้อุชุนเข้าใจชีวิต ในความหมายที่สูงอย่างที่ว่ามาแล้วข้างต้น การศึกษาปัจจุบันนี้ไม่สามารถจะถอน จะกระชาก อุชุนเหล่านั้น ออกมาเสียจากการผูกมัดของเนื้อหนังของวัตถุนิยม. การศึกษาเดี๋ยวนี้ไม่มีกำลัง ไม่มีความสามารถที่จะดึงอุชุน ออกมาเสียจากความหลงกลวงของเนื้อหนัง คือวัตถุนิยม. นี้แหละ คือ ปัญหาที่เหลืออยู่สำหรับการศึกษา.

รวมความว่า เขาไม่สามารถจะทำคนให้เป็นมนุษย์ หรือเป็นสุภาพบุรุษที่ประกอบอยู่ด้วยคุณธรรม. การศึกษามาล้มละลาย มาล้มเหลวลงที่ตรงนี้ โลกนี้จึงไม่มีสันติภาพ. เมื่อใดการศึกษาทำให้เกิดความก้าวหน้ำอย่างถูกต้อง ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของคนเราแล้ว เราจะมีสุภาพบุรุษเต็มไปทั้งโลก ไม่มีอันธพาล, คนรวยก็ไม่เห็นแก่ตัว, คนจนก็ไม่เห็นแก่ตัว, อยู่กันได้อย่างสงบสุข, ไม่ต้องต่อสู้ฟาดฟันกันระหว่างคนจนกับคนมั่งมี ซึ่งล้วนแต่มีความเห็นแก่ตัว เพราะการศึกษาไม่ถูกต้องนั่นเอง.

นี้จึงขอให้อุชุนสนใจสิ่งที่เรียกว่า การศึกษา มีอรรถาธิบายดังที่ไต่กล่าวมาแล้วข้างต้น ว่าคือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ และในทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา. เพราะ

ฉะนั้น การศึกษาจึงเป็นการสร้างโลกมนุษย์ อย่างที่เป็นอริยมมนุษย์ เป็นอารยชน ไม่มีปัญหา และไม่มีความเดือดร้อนเป็นทุกข์ ทั้งแก่ตนเองและแก่สังคมด้วย; เรียกว่าการศึกษานี้ สร้างบุคคลและสร้างสังคม ให้ถูกต้องพร้อมกันไปในตัว.

นี่แหละ อาตมาได้พูดถึงเรื่องอะไรเป็นอะไร ในวันแรกนี้โดยหัวข้อว่า การศึกษาคืออะไร? แล้วก็ให้คำนิยามอย่างที่ได้อธิบายมาแล้ว, และขอรับรองอีกครั้งหนึ่งว่า กรุณาช่วยจำเอาไปด้วย เพื่อหมั่นสิ่งต่างๆ ให้มันเป็นไปอย่างถูกต้องตามคลองของการศึกษา ว่า **การศึกษา คือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง จนมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด สำหรับมนุษย์นั้นทุกคนทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.**

การบรรยายสมควรแก่เวลาแล้ว อาตมาขอยุติการบรรยายในวันนี้ ไว้เพียงเท่านี้ เพื่อให้พระคุณเจ้าท่านสวคบทพระธรรม สำหรับส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติธรรมะต่อไป.

อะไรคืออะไร?

- ๒ -

๘ เมษายน ๒๕๒๑

การงานคืออะไร?

(ตามที่เสนอของพุทธบริษัท)

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๒ แห่งภาควิสาขบูชาในวันนั้นนั้น
อาตมาก็ยังคงบรรยาย ในเรื่องที่ว่าอะไรเป็นอะไร หรือ *อะไรคืออะไร* ต่อไปตามเดิม
ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การงานคืออะไร?”

(ทบทวน)

ท่านที่เคยมาฟังในวันเสาร์ที่แล้วมา ย่อมจะยังจำได้อยู่ว่าในวันเสาร์ที่แล้ว
มานั้น ได้พูดถึงถึงข้อที่ว่า “การศึกษาคืออะไร?” และถ้าท่านเข้าใจตามที่ได้อ่าน
ไปแล้ว ก็ย่อมจะเข้าใจได้ว่า เรากล่าวตามที่เสนอของพุทธบริษัท ไม่ได้กล่าว

อย่างที่เขากล่าว ๆ กัน และกล่าวในลักษณะเป็นเรื่องธรรมดาสามัญ ไม่ต้องเป็นเรื่องวิเศษวิโส ที่เรียกว่าปรัชญาหรืออะไรทำนองนั้น. ดังนั้น จึงเป็นการกล่าวที่สรุปความออกไปได้ว่า การศึกษาคือสิ่งที่ทำชีวิตให้ก้าวหน้าเต็มตามความหมายของคำว่าชีวิต หรือขยายความออกไปว่า สิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา.

ท่านลองใคร่ครวญดูว่า เรามองกันในลักษณะอย่างไร? แล้วเรายึดความรู้ความเข้าใจ ความคิดเห็น เกี่ยวกับเรื่องนั้นกันในลักษณะอย่างไร? และเป็นไปแต่ในทางของการปฏิบัติไม่เป็นเพียงหลักวิชา หรือหลักปรัชญาที่ไม่รู้จักจบ.

สิ่งที่เรียกว่า การศึกษา คือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้องให้แก่มนุษย์ เพื่อเขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา; แล้วเราก็จะเห็นได้ว่า เรายังไม่ได้รับประโยชน์เต็มตามความหมายอันนี้ ซึ่งย่อมแสดงอยู่ในตัวว่าเรายังไม่มีการศึกษานั้นเอง. ถ้ามนุษย์ยังไม่ได้รับประโยชน์ตรงตามความหมายของคำว่ามนุษย์ ก็เรียกว่ามนุษย์ยังไม่มีการศึกษา เราก็ได้แต่ไอ้อวด เต็มแรงเต็มกาไปตามประสาทที่เข้าใจผิดต่อสิ่ง ๆ นี้ และถือว่าเรามีการศึกษาที่เจริญ.

เดี๋ยวนี้คงจะอวดกันในเรื่องนี้มาก ว่าเรากำลังมีการศึกษาที่เจริญหรือก้าวหน้า ถ้าว่าก้าวหน้า มันก็เป็นการก้าวหน้าไปสู่ความวิनाศมากกว่า ถ้าว่าเจริญ มันก็เจริญไปในทางที่จะสร้างปัญหายุ่งยาก ให้รกรุงรังไปด้วยสิ่งที่ไม่จำเป็นสำหรับมนุษย์. นี้ก็เพราะว่าเราไม่รู้จัก สิ่งที่เรียกว่าการศึกษานั้นโดยแท้จริง.

มาในวันนี้ อาตมาจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การงานนั้นคืออะไร?” หลายคนคงจะนึกว่า เป็นการพูดขมขื่นที่ดูหมิ่นผู้ฟังเกินไปเสียแล้ว ก็คล้ายกับจะหาว่า ผู้ฟังไม่รู้ว่าการงานนั้นคืออะไร? ถึงอย่างนั้นก็อยากจะขอร้องให้ท่านทั้งหลายตั้งใจฟังดูให้ดีๆ.

การงานคือตัวการทำให้ก้าวหน้า.

คำว่า “การงาน” ก็คือคำพูดที่ติดปากที่สุดคำหนึ่งในหมู่มนุษย์. ใครๆ ก็รู้สึกว่าจะเราทำงาน และเห็นผู้อื่นทำงาน และเข้าใจได้ที่ว่าเราต้องทำงาน มิฉะนั้นเราก็จะไม่มีอะไรกิน หรือเราไม่ควรจะมีชีวิตอยู่ สำหรับกินอะไรในโลกนี้ ถ้าเราไม่ทำงาน. ถ้ามองกันอย่างนี้ การงานก็เป็นสิ่งที่น่าเกลียดน่าชังที่ฝืนความรู้สึกของคนทั่วไป เราควรจะให้ความเป็นธรรมแก่สิ่งที่เรียกว่า การงาน มากกว่านั้นมาก คือถึงกับว่าเป็นสิ่งที่มีเกียรติ เป็นสิ่งสูงสุดสำหรับมนุษย์ ถ้าว่าโดยที่จริงแล้วตัวการงานนั้นเป็นการกระทำ ที่สืบเนื่องมาจากการศึกษา. ถ้าการศึกษาเป็นการทำให้เกิดความก้าวหน้าอย่างถูกต้องแก่วิวัฒนาการของมนุษย์แล้ว การงานก็คือตัวการทำให้ก้าวหน้า นั่นเอง เพราะว่าศึกษาแล้วก็ต้องทำตามที่จะควรจะทำ.

เดี๋ยวนี้ทุกคนรู้สึก หรือมีความรู้สึกต่อสิ่งที่เรียกว่าการงานในลักษณะนั้นหรือเปล่า? เมื่อเราถูกใช้ให้ทำงาน ก็อดทนระอาใจระพัดระเพียดเพราะความที่ไม่อยากจะทำงาน. นั่นแหละเป็นเครื่องแสดงว่า เรารู้จักสิ่งที่เรียกว่าการงานกันไปคนละทิศคนละทาง. ตามความรู้สึกทุกๆ ไป คนก็ไม่อยากจะทำงาน; เพราะอะไรก็ไปคิดเองเถิด; เป็นเพราะความโง่ หรือจะเป็นเพราะความฉลาด ก็ลองคิดดู.

พวกที่ทำงานอยู่ ก็อยากจะให้ถึงเวลาเลิกงานเร็วๆ ยิ่งเป็นลูกจ้างแล้ว ก็คิดจะเอาเปรียบนายจ้าง อยากรจะทำงานแต่น้อย แล้วก็เอาค่าจ้างหรือเงินเดือน ให้มาก. มันเป็นเรื่องจริงอยู่อย่างนี้ แก่ทุกคนที่ทำงานด้วยหรือเปล่า? ขอให้ลอง สังเกตดู เขาไม่อยากรทำงาน แต่เขาอยากรจะเอาค่าจ้างให้มันมาก; นั่นมันเป็น ความรู้สึกที่ผิดพลาดอยู่หลายชั้นตอน เพราะเขาไม่รู้สึกรว่าการงานนั้นคืออะไร ? ทำไปทำไม? จึงทำไปอย่างจำใจจำทำ เพื่อเอาค่าจ้างมากินมาใช้, เรียกว่าทำไปอย่าง ไม่รู้ค่าของการงานอะไร มากไปกว่าเรื่องปากเรื่องท้องของตัวเอง; นั่นมันก็ถูก และมันก็จริงด้วย. ทำไมจะต้องเอามาพูด? เอามาพูดก็ เพื่อจะให้มันเป็นไปอย่าง ดีที่สุดในการที่จะทำอย่างนั้น จึงขอให้ลองใคร่ครวญกันดู.

คำว่า “การงาน” เป็นคำที่พอท่านได้ยินได้ฟังเข้าแล้วจะรู้สึกอย่างไร เป็น สิ่งที่น่ารัก น่าพอใจ หรือว่าน่าเกลียดน่าชัง ไม่อยากจะพบเห็น? และถ้ามีความ หมายเต็มเข้ามาว่า “งานหนัก” อย่างนี้ด้วยแล้ว จะถึงกับขยะแขยง หรือหาไม่? ใคร ๆ ก็ลองคิดดู ว่าตนเองชอบทำงานหนักหรือไม่? ชอบทำงานมาก ๆ ยุ่งยากหรือ ไม่? ถ้าเขารู้สึกว่าการงานเป็นสิ่งที่มีความค่า หรือเป็นเกียรติของมนุษย์ เป็นสิ่งที่ดี สำหรับมนุษย์ เขาคงจะไม่รู้สึกอย่างนั้น.

อาตมาเห็นว่ามันมีปัญหากันอยู่อย่างนี้ จึงได้เอามาพูด แล้วก็พูดกัน อย่างความรู้สึกของพุทธบริษัท ดังที่กล่าวแล้ว ไม่พูดอย่างปรัชญาเพื่อเจ้าของนัก ปรัชญาทั้งหลาย. ขอให้ทราบไว้ว่า เราจะพูดอะไรกันที่นี่ ที่สวนโมกข์นี้ โดย เฉพาะที่บริเวณนี้ แล้วก็พูดกันในฐานะที่เป็นความคิดเห็นของพุทธบริษัททั้งนั้น ไม่ว่าจะพูดถึงเรื่องอะไร เช่นเดียวกับที่พูดถึงเรื่องการศึกษามาแล้ว.

ในวันนั้นก็พอพูดถึงเรื่อง การงาน เพื่อว่าพุทธบริษัทจะเป็นพุทธบริษัทที่ถูกต้องยิ่งขึ้น ถ้าเขารู้จักการงาน และพอใจในการที่จะทำให้การงานนั้นเป็นไปดีที่สุด.

ความหมายของ “การงาน”.

คำว่า *การงาน* เป็นภาษาไทย ถ้าเป็นภาษาบาลี จะได้แก่คำว่าอะไร ? และมีความสำคัญอย่างไร ก็ขอให้ลองคิดดู. คนที่เคยเรียนภาษาบาลีมาบ้างแล้ว ก็คงจะรู้จักว่าคำนี้ในภาษาบาลีหมายความว่าอะไร. ในภาษาบาลีคำนี้ได้แก่คำว่า *กมฺมฺนฺโต* หรือ *กมฺมฺนฺต*. คำนี้มีที่มาใน *อัฐยงฺคิกมรรค* คือองค์หนึ่งแห่งมรรคแปดองค์ มีอยู่องค์หนึ่งเรียกว่า *สัมมากมฺมฺนฺโต* แปลว่า *มีการงานชอบ*; เมื่อมีการงานชอบ คือ เป็นการทำงานที่ชอบก็จะเป็น องค์ประกอบองค์หนึ่งสำหรับอริยมรรค เพื่อการก้าวไปสู่พระนิพพาน.

คำว่า *การงาน* ในภาษาไทยเราตรงกับคำในภาษาบาลีว่า *กมฺมฺนฺโต* เป็นคำพูดคำหนึ่งในองค์ทั้งแปดของอริยมรรค ขอให้เข้าใจไว้อย่างนี้ก่อน.

ที่นี้ เมื่อจะถือเอาความหมายที่ดีที่สุดของคำว่า *การงาน* อาตมาก็คิดว่า ควรจะถือเอาความหมายจากคำว่า *กมฺมฺนฺโต* นั้นเองเป็นดีที่สุด. เขาจะเรียนบาลีกันมาอย่างไร, เขาจะแปลความของคำ ๆ นั้นว่าอย่างไร, ก็ตามใจเขา; แต่สำหรับอาตมานั้น จะถือเอาใจความตรง ๆ ตามตัวหนังสือที่เดียว.

กมุมนุโต เอาตามตัวหนังสือตรง ๆ ก็คือ **กมุ** คำหนึ่ง, **อนุด** คำหนึ่ง; **กมุ** กับ **อนุด** ก็เป็น **กมุมนุด**; **กมุ** ก็แปลว่า **การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา**, **อนุด** ก็แปลว่า **ที่สุด**, จะแปลกันอย่างง่าย ๆ ว่า **ที่สุดแห่งการกระทำ** คือการกระทำอันสูงสุด อย่างนี้ก็ใกล้เคียงกัน แต่ดูไม่ค่อยจะมีเหตุผลนัก. ถ้าจะเอาความให้ละเอียดประณีต ก็อยากจะแปลว่า **สิ่งสุดท้าย** คือที่สุคนั่นเอง ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ.

ท่านคงจะงง ๆ หรือพียงยากสำหรับบางคน ว่าสิ่งสุดท้ายที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ. ในบรรดาสิ่งที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำแล้วสิ่งที่เรียกว่า การงานนี้แหละ เป็นสิ่งสุดท้าย หมายความว่า **ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ คือสิ่งที่ต้องทำนั่นเอง** เพราะไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำ. อาตมาถือเอาความหมายของคำว่า **กมุมนุโต** ในลักษณะอย่างนี้ ว่าอย่างนี้.

ท่านทั้งหลายคงจะเข้าใจได้บ้างว่า สิ่งที่เราจะผัดผ่อน หรือขอร้อง ร้องอุทธรณ์อะไรก็ตามว่า ไม่ต้องทำ, ไม่ต้องทำ ให้ผ่อนผันนั้น. การงานนั้นเป็น สิ่งสุดท้าย ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ คือไม่ยอมให้ใครได้รับการยกเว้นว่าไม่ต้องทำ. สิ่งที่ว่าต้องทำนั้นมันทำเพื่อมนุษย์จะรอดอยู่ได้ หรือเพื่อมนุษย์จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ ไม่รอดอยู่เปล่า ๆ; หมายความว่า มนุษย์เราอย่ารอดชีวิตอยู่เปล่า ๆ เลย จงรอดชีวิตอยู่ในลักษณะที่ให้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะ ได้รับ นี้เราเรียกว่า สิ่งที่ต้องทำ. สิ่งสุดท้ายที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องทำนั้น ก็คือ สิ่งที่เรียกว่าการงานนี้แหละ คือเรา **ต้องทำเพื่อมนุษย์รอดอยู่สำหรับจะได้สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.**

เมื่อถือเอาบทนิยามนี้เป็นหลักสำคัญแล้ว ท่านทั้งหลายก็ควรจะมองเห็น
 ใต้อเองมากหรือไม่น้อย ว่ามันจะหมายความว่าอะไร? ว่าสิ่งที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้
 ว่าไม่ต้องทำมัน มีความสำคัญอย่างไร? เหลือบตาทุกอย่างไป ก็จะมองเห็นว่า
 บรรดาสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายแล้ว ต้องทำ. สิ่งที่จะทำให้มีชีวิตรอดอยู่ได้ แม้
 จะเป็นเพียงต้นไม้ ซึ่งเป็นสิ่งที่มีชีวิตชั้นต่ำ ต้นไม้ก็ยังต้องทำ เพื่อให้ตัวมันเอง
 รอดอยู่ได้ หรือเพื่อให้ตัวมันเองเจริญงอกงามดีที่สุดที่มันจะทำได้ และมีพืชพันธุ์
 ต่อไป.

ทีนี้ ถ้ามองสูงขึ้นมาถึงสัตว์เดรัจฉาน สัตว์เดรัจฉานก็มีสิ่งที่ต้องทำ
 ให้มันรอดชีวิตอยู่ได้, และให้ปลอศภัยที่สุด, ให้อยู่ด้วยความผาสุก หรือกระทั่ง
 สืบพืชพันธุ์ต่อไปได้; นี่คือสิ่งที่ต้องทำ ก็เรียกว่า การงานนั่นเอง. สัตว์เดรัจฉาน
 ทั้งหลายก็ต้องทำงานตามแบบฉบับของสัตว์เดรัจฉาน, รวมความแล้วก็เพื่อรอด
 ชีวิตอยู่ได้ เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด สำหรับสัตว์เดรัจฉาน, สิ่งนี้เรียกว่าการงาน นับ
 ตั้งแต่ว่าที่มันจะต้องหาอาหาร จะต้องเป็นอยู่อย่างถูกต้อง ต่อสู้โรภภัยไข้เจ็บ
 และรอดชีวิตอยู่ได้ก็เรียกว่า การงาน. อย่างนก หนู ตัวเล็ก ๆ ก็รู้จักทำที่อยู่อาศัย
 รู้จักหาอาหารกิน รู้จักป้องกันภัย หลบหนีภัย รู้จักสืบพันธุ์ เพื่อว่าจะไม่สูญพันธุ์ไป
 ทั้งหมดนี้ ก็เรียกว่าการงานทั้งนั้น.

ครั้นมาถึงมนุษย์ สิ่งที่เรียกว่าการงานก็สูงขึ้นมากตามลำดับ ในระดับที่
 เรียกว่ามนุษย์ เพราะมันสูงขึ้นมากทั้งทางกายและทางจิตใจ หรือสติปัญญา. สิ่ง
 เรียกว่าการงาน ก็ก้าวหน้าขึ้นมาถึง ระดับมนุษย์ แล้วมนุษย์ก็ต้องทำเพื่อความ
 เป็นมนุษย์; นี่ก็เรียกว่าการงาน. เราจึงมีหน้าที่การงานสำหรับทำ เพื่อ
 ความเป็นมนุษย์ ซึ่งได้รับการอบรมสั่งสอนมาตั้งแต่อ่อนแต่อกจนกว่าจะเติบโต

จนกว่าจะถึงเวลาแตกตายทำลายขั้นนี้ ก็ล้วนแต่ต้องทำให้ดีที่สุด : **เป็นเด็กที่ดีที่สุด, เป็นคนหนุ่มสาวที่ดีที่สุด เป็นพ่อบ้านแม่เรือนที่ดีที่สุด, เป็นคนแก่คนเฒ่าที่ดีที่สุด.**

การทำหน้าที่การงานเหล่านี้ ถือว่าเป็นสิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้ว่า ไม่ต้องทำ เป็นสิ่งสุดท้าย หมายความว่าสิ่งอื่นๆอาจจะยกเว้นให้ได้ว่า ไม่ต้องทำ แต่สิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้เป็นสิ่งสุดท้าย ก็คือสิ่งที่เรียกว่าการงาน. ดังนั้นเราควรจะต้องว่า **การงาน เป็นสิ่งที่ประเสริฐ หรือ ศักดิ์สิทธิ์ หรือ สูงสุดสำหรับความเป็นมนุษย์** นั้นเอง; ถ้าจะเลย ต่อสิ่งที่เรียกว่า การงาน ก็ย่อมจะสูญเสียความเป็นมนุษย์ ที่ถูกต้อง.

การงานสัมพันธ์กันกับการศึกษา.

ทันที เมื่อมองถึง การงาน ก็จะเห็นได้ว่ามัน สัมพันธ์กันอยู่กับสิ่งที่เรียกได้ว่าการศึกษา; เพราะว่าการงานนั้นมีเรื่องราว มีวิธีการ มีอะไรต่างๆ ที่จะต้องอาศัยความรู้ สติปัญญา จึงต้องมีการศึกษา และเนื่องกันอยู่กับการศึกษา. สำหรับสิ่งที่ทำได้โดยสัญชาตญาณ โดยไม่ต้องมีการศึกษานั้น มีอยู่เป็นส่วนน้อย แล้วก็ไม่มีพอ, และเราก็เป็นมนุษย์ ไม่ใช่เป็นสัตว์เดรัจฉาน ที่ทำอะไรๆ ก็ทำไป โดยอาศัยความรู้ในระดับสัญชาตญาณเสียมากกว่า.

เมื่อการงานเนื่องกันอยู่กับการศึกษา ลักษณะการต่างๆ มันจึงคล้ายกัน หรือถ่ายทอดสืบกันมาอย่างที่กล่าวแล้วเมื่อตะกัณนี้ว่า การศึกษาคือสิ่งที่ทำความ

ก้าวหน้าอย่างถูกต้อง ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์ เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในที่สุด.

เกี่ยวกัน การงานก็คือตัวการก้าวหน้านั่นเอง. การศึกษาเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดการก้าวหน้า, และตัวการก้าวหน้าก็คือ ตัวการงานนั่นเอง; ดังนั้น ตัวการงานจึงต้องเป็นตัวการก้าวหน้า เราต้องรับผิดชอบ ให้การงานคือตัวการก้าวหน้า; ถ้าไม่อย่างนั้นแล้ว มันก็ไม่มีความหมายอะไร.

ทุกคนจะต้องมีชีวิตอยู่ด้วยความก้าวหน้าในการกระทำ คือมีการกระทำที่ทำความก้าวหน้าอยู่ตลอดเวลา สิ่งที่ต้องกระทำ เรียกว่าการงาน หรือ การงานคือสิ่งที่ต้องกระทำ ในฐานะเป็นสิ่งสุดท้าย ที่ไม่อาจจะผ่อนผันให้ได้ว่าไม่ต้องกระทำ.

ขอให้รู้สึกหรือเข้าใจสิ่งที่เรียกว่าการงานอย่างนี้ เราก็จะพอใจที่จะเกี่ยวข้องกับ การงาน หรือเห็นว่า การงานเป็นสิ่งที่มีความสำคัญ เป็นสิ่งที่ทำความเป็นมนุษย์ให้สมบูรณ์. จะพิจารณากันละเอียดลเอียดสักหน่อย ถึงสิ่งที่เรียกว่าสิ่งที่ต้องกระทำ.

การงานข้อแรกคือทำให้ชีวิตอยู่รอด.

สิ่งที่ต้องกระทำนั้น โดยทั่วไปก็เล็งถึงสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้เป็นข้อใหญ่ หรือเป็นข้อแรก. นี้ทุกคนเข้าใจ และเข้าใจได้โดยธรรมชาติ, คือ

ธรรมชาติบังคับให้เข้าใจ มีสัญชาตญาณที่รู้ได้เองเกี่ยวกับสิ่งนี้เป็นต้นทุนอยู่เป็นส่วนใหญ่. ถ้าเขาจะหิวขึ้นมา แล้วเขาก็ต้องหากินเพื่อระงับความหิว หรือเพื่อให้รอดชีวิตอยู่ได้ นั่นมันสอนให้เอง.

สิ่งที่ต้องกระทำใน การรอดชีวิตอยู่ แล้วที่แฝงกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น ยังมีอยู่อีกแขนงหนึ่งคือ การสืบพันธุ์ อย่าให้สูญพันธุ์ไป. อันนั้นมันแปลกประหลาดอยู่ว่า ทำไมจึงต้องเป็นอย่างนั้น? ข้อนี้จะถือว่าเป็นหน้าที่ของพระเจ้าผู้สร้างสิ่งทั้งปวงมา ให้เป็นลัทธิที่ฝากไว้กับความเชื่อ ดังนี้ก็ได้.

พวกที่ไม่ถือลัทธิอย่างนี้ ก็ถือว่าเป็น ธรรมชาติ ธรรมดาของสิ่งที่เรียกว่ามีชีวิต, แล้วก็ต้องการที่จะสืบพันธุ์เพื่อไม่ให้สูญพันธุ์, ถือเป็นเรื่องธรรมดาเสียเองอย่างนี้ก็ได้, ซึ่งเป็นคำพูดในรูปแบบของวิทยาศาสตร์ เกี่ยวกับชีววิทยาโดยตรง. ที่เราจะเห็นได้ง่ายๆ จะรู้สึกได้ง่ายๆว่า การสืบพันธุ์ไม่ให้สูญพันธุ์นี้ เป็นความรู้สึกตามสัญชาตญาณ คือเกิดได้เอง รู้สึกได้เอง และเป็นไปได้เอง ในสิ่งที่มีชีวิตระดับต่ำสุดคือ พวกพืชพันธุ์ไม้พุ่มกษชาติทั้งหลาย ก็ต้องการที่จะสืบพันธุ์ไว้ไม่ให้สูญพันธุ์ จึงได้ต่อสู้อย่างยิ่งในการที่จะมีดอกและมีผล.

ต้นไม้จะค้ำยันเพื่อจะมีดอกและมีผล ถ้ารู้สึกว่าต้องตาย แล้วก็รีบออกดอกออกผลมาเป็นการใหญ่ ก่อนหน้าแต่ที่จะตาย; ดังนั้นจึงมีเคล็ดสำหรับผู้ที่อยากจะบังคับให้ต้นไม้ออกดอกออกผล โดยการกระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็น การแสดงว่าจะทำให้มันตาย; เช่นไปสับไปฟัน หรือเอาไฟไปเผาให้มันเกือบตาย มันก็จะรีบออกดอกออกผลมาทันที ดังนั้นเป็นต้น. เรียกว่า สิ่งที่มีชีวิตแล้วยอมมุ่งหมายเป็นอย่างยิ่งที่จะสืบพันธุ์ให้ยังคงอยู่.

การที่ **ไม่สูญเสียพันธู์** นั้น เป็นความหมายของคำว่าชีวิต ; เพราะว่าชีวิตนี้ ชีวิตเดียวมีอยู่^๕ ถ้าเกิดตายลง มันก็เท่ากับไม่มีชีวิต. ฉะนั้นสิ่งที่เรียกว่าชีวิตจึงคิดเผื่อไป ถึงกับว่าถ้าชีวิตนี้ตายลง ชีวิตอื่นก็ยังจะสืบแทนอยู่ต่อไป เพื่ออย่าให้สิ่งที่เรียกว่าชีวิตนั้น^๕ สิ้นสุดลง. ดังนั้นจึงมีความรู้สึกที่ต้องการจะสืบพันธู์ไว้อย่างแรงกล้า นับตั้งแต่ต้นไม้พดกษาชาติทั้งหลาย, สูงขึ้นมาถึงสัตว์ไตรัจฉาน, แล้วก็สูงขึ้นมาถึงมนุษย์ เป็นที่รู้จักกันที่อยู่แล้ว ว่าเป็นธรรมชาติอันรุนแรงอย่างไร; หรือจะถือว่าเป็นความประสงค์ของพระเป็นเจ้า ก็เป็นความประสงค์ที่เจียมขนาดอย่างไร; ควรจะรู้จักแก้ไขปัญหานั้นให้ลุล่วงไป โดยที่ไม่ทำให้เกิดความทุกข์^๕ ขึ้นมา.

ชีวิตรอดอยู่เพื่อได้สิ่งที่ดีที่สุด.

ที่^๕ ก็มีข้อถัดไปอีกว่า เมื่อไม่สูญเสียพันธู์หรือ รอดชีวิตอยู่ได้ แล้วจะอยู่ทำไมกัน? จะอยู่ไปทำไมกัน? เรื่องมันก็มีว่า เพื่อได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มันควรจะได้รับ; จะเป็นอะไรก็มีทางที่จะพูดได้มาก. *ความเป็นมนุษย์ที่ดีที่สุดอยู่ที่ตรงไหน?* มันเป็นเรื่องใหญ่ พูดกันยืดยาว ไม่อาจที่จะเอามาพูดแทรกเข้าที่ตรงนั้น มันจะทำให้เวียนหัว. แต่ขอให้ยุติไว้สักอย่างหนึ่ง ว่า *มนุษย์ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุดตามที่ตนจะเข้าใจว่าอย่างไรก็ได้;* โดยทั่วไปในหมู่พุทธบริษัทนี้ ก็ถือว่าการได้บรรลุมรรคผลนิพพาน เป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์. เมื่อมีความแน่นอนที่ว่าต้องได้รับ **สิ่งที่ดีที่สุด** มันก็เกิดมีความหมายของคำว่า การงานขึ้นมา ว่ามีการงาน**ที่ดีที่สุด** ขึ้นมาอีกระดับหนึ่ง.

การงานที่ดีที่สุด ที่จะทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด นั้น คืออะไร ? เราก็พูดกันอย่างภาษาพุทธบริษัทต่อไปอีกว่า สิ่งนั้นเรียกว่า กัมมฏฐานะ หรือกัมมฐาน แปลว่า ฐานที่ตั้งของการงาน.

กัมมฐาน ก็รู้จักกันอยู่แล้วในหมู่พุทธบริษัทว่า เป็นวิธีการที่จะทำพระนิพพานให้แจ้ง; จะเป็นสมถกัมมฐานหรือวิปัสสนากัมมฐาน ก็มีความมุ่งหมายอย่างเดียวกันหรือทำงานร่วมกันไป เพื่อทำพระนิพพานให้แจ้ง. ดังนั้นก็พูดได้ต่อไปว่า การทำพระนิพพานให้แจ้ง เป็นการทำงานในระดับสูงสุดสำหรับมนุษย์; ใครจะต้องการหรือไม่ต้องการนั้นเป็นอีกเรื่องหนึ่งต่างหาก; แต่ตามความจริงของธรรมชาติแล้ว การกระทำอย่างนั้นเป็น การงานชั้นสูงสุดของมนุษย์, และเราเรียกกันเป็นที่เข้าใจกันแล้วในปัจจุบันนี้ว่า กัมมฏฐาน.

การงานดีที่สุดคือทำนิพพานให้แจ้ง.

สำหรับ คนชาวบ้านทั่วไป จะมีกัมมฏฐานได้อย่างไร ? ข้อนี้ก็ไม่ต้องยาก คือถือเอาให้ตรงตามความหมายของคำสองคำนั้นว่า สมถกัมมฏฐาน ก็ทำจิตใจให้มันสงบ, ทำจิตใจให้เป็นไปปกติ, ทำจิตใจให้เข้มแข็ง ในการที่จะทำหน้าที่การงานทางจิตใจ. ใครมีวิธีฝึกฝนอย่างไรก็ทำได้ ถ้ามันสำเร็จประโยชน์ให้มีจิตใจที่ปกติเข้มแข็งเป็นอิสระ, มีความสามารถในหน้าที่ของจิตใจแล้วก็เรียกว่า เขาก็มีสมถกัมมฏฐานได้ เป็นการทำงานชั้นเลิศในส่วนจิตก่อน.

ที่นี้ ก็ทำต่อไป **ในส่วนที่เป็นสติปัญญา** ที่เรียกว่า **วิปัสสนา** คือ **ดูให้เห็นว่าอะไรเป็นอะไร** เป็นความก้าวหน้าทางสติปัญญา, ให้เข้าใจและรู้จักสิ่งทั้งหลายทั้งปวงอย่างถูกต้องตามที่เป็นจริง ในการกระทำทุกอย่างที่เกี่ยวกับมนุษย์เรา. เขาทำไปอย่างนี้ ก็เรียกว่ามีวิปัสสนากัมมัฏฐาน ไม่ต้องพูดว่าจะต้องเอาตามแบบที่มีอยู่ในพระคัมภีร์. เราจะถือว่า ถ้าได้ผลอย่างนี้แล้วก็เป็นการถูกต้อง ก็เป็นสมถกัมมัฏฐาน หรือเป็นวิปัสสนากัมมัฏฐาน ได้ด้วยกันทั้งนั้น. ให้ทุกคนและนักศึกษาทุกคนไปคิดดูเองก็ได้ ว่าอะไรมันจะดีไปกว่านี้.

มนุษย์จะต้อง **มีจิตใจที่มีสมรรถภาพสูงสุด** นี้เรียกว่า **เป็นสมถกัมมัฏฐาน**; และมนุษย์จะต้อง **มีสติปัญญาถูกต้อง** ตามธรรมชาติอันลึกซึ้งถึงที่สุด นี้ก็เรียกว่า **วิปัสสนากัมมัฏฐาน**, เป็นระดับสุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่าการทำงานสำหรับมนุษย์นั่นเอง.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า **สิ่งที่ต้องกระทำคือทำให้รอดอยู่ได้** แล้วก็มีการสืบพันธุ์ไว้ เพื่อความไม่สูญพันธุ์ไปเสีย, เพื่อว่าจะ **ได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุด** ที่มนุษย์ควรจะ **ถึงได้** ในระดับบุคคลนั้น หรือในระดับลูกหลานก็ตาม มันมีการกระทำให้ถึงระดับสุดท้ายของสิ่งที่เรียกว่า **การทำงานหรือหน้าที่**.

การทำงานที่ดีที่สุดคือบรรลุพระนิพพาน.

ที่นี้ ก็ขอให้ท่านทั้งหลายลองสังเกตดูตรงนี้อีกสักครั้งหนึ่งว่า **เรามีการทำงานอย่างไร? หรือธรรมชาติมอบหมายให้เรามีการทำงานอย่างไร? หรือว่าจะเอาตาม** **ขอบใจของเรา เราควรมีหน้าที่การทำงานอย่างไร? จึงจะเรียกว่าเป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง**

และสูงสุด เราก็เลือกเอาเองได้ ; ถ้าเลือกไปโดยความรู้สึกผิดชอบชั่วดีที่ไม่หลอกลวงตัวเอง เลือกเอาด้วยความบริสุทธิ์ใจ แล้วมันก็ไม่มีทางอื่นที่จะไป นอกจากทางที่กล่าวนี้ คือ ต้องได้ถึงสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะลูถึงได้ คือ สภาพของจิตใจที่หมดปัญหา ที่หมดสิ่งรบกวน หมดสิ่งที่เรียกว่าความทุกข์ เหลือเป็นใจที่เป็นอิสระ เยือกเย็นเป็นผาสุกไม่มีอะไรกระทบกระทั่งได้. อย่างนี้เราเรียกว่าการบรรลุถึงพระนิพพาน แปลว่า ดับหมดแห่งปัญหา เครื่องรบกวนทุกอย่าง ประการ, เป็นจุดสุดท้ายของหน้าที่การงานของสัตว์ในระดับสูงสุด ที่เรียกกันว่ามนุษย์นั่นเอง. นี่แหละคือสิ่งที่เรียกว่าการงาน.

ท่านทั้งหลายลองคิดถึง ว่าเป็นของน่ารักหรือเป็นของน่าชัง แล้วทำไมเราจึงคอยแต่จะหลบหลีกการงาน ? มันจะมีความเข้าใจอะไรที่ไขว้กันอยู่ ; หมายความว่าเราชอบสนุกสนานเอร็ดอร่อย. เราไม่ชอบเหน็ดเหนื่อย หรือความยากลำบาก ; แม้ว่าจะเป็นการทำการงาน นั่นก็ขอให้ไปคิดถึงเองว่ามันถูกหรือผิดอย่างไร ? ถ้าไม่มีการลงทุนด้วยความเหน็ดเหนื่อย หรือความยากลำบาก แล้วมัน จะเรียกว่าการงานได้อย่างไร ? หรือว่าค่าของมันจะมีอยู่ที่ตรงไหน ? ถ้าพูดอย่างวิชาธรรมคาสามัญ ซึ่งพูดว่ามัน ต้องมีการลงทุน มันจึงจะมีค่า สำหรับจะมีสิทธิเรียกร้องอะไรที่เป็นผลเกิดขึ้นมา. ฉะนั้นหน้าที่การงานมันก็อยู่ในรูปแบบอย่างนั้น.

เราดูตามตัวหนังสือหรือพยัญชนะกันอีกครั้งหนึ่งก็ได้ เช่นคำว่ากรณียะ หรือ กิจจะ ซึ่งแปลว่า หน้าที่การงาน มันมีความหมายว่าเป็นสิ่งที่ควรกระทำ หรือถ้าซัดลงไปกว่านั้น ก็คือว่ามัน ต้องกระทำ เพื่อว่าจะได้รับผลตอบแทนที่ดีที่สุด. ถ้าสำหรับมนุษย์ก็สำหรับมนุษย์, ถ้าสำหรับสัตว์ก็สำหรับสัตว์, ถ้าสำหรับ

พฤษชาติพืชพันธุ์ต้นไม้ก็สำหรับต้นไม้, แต่มันมีสิ่งที่ควรกระทำ. คำว่า “กร” ก็แปลว่า *กระทำ*, คำว่า *กรรมะ* ก็แปลว่า *เป็นเครื่องกระทำ*, คำว่า *กรรมิยะ* ก็แปลว่า *ควร* หรือ *ต้องกระทำ*, คำว่า *กิจจะ* ก็แปลว่า *ต้องกระทำ*.

เรามีกิจ คือหน้าที่ที่ต้องกระทำ, มีกรรมิยะ สิ่งที่ต้องกระทำ, เมื่ออยู่ในลักษณะที่เรียกว่าไม่อาจจะยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้องกระทำ, เราก็เรียกว่า *กัมมันโต* หรือ *การงานในความหมายที่สมบูรณ์ที่สุด* *ว่าเป็นสิ่งสูงสุดสูงสุดของการกระทำ* ยกเว้นให้ไม่ได้.

การงานต้องทำเพื่อชีวิตรอดสบาย.

ที่นี้ จะดูในฐานะ เป็นสิ่งที่ต้องกระทำ ก็จะมองเห็นว่ามัน เป็นสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้. มันเป็นที่ควรกระทำหรือต้องกระทำ เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ทำให้รอดชีวิตอยู่ได้. การที่ต้องทำหรือควรทำนี้ มันมีความหมายอยู่ที่ตรงนี้; แต่มันยังมีโชคที่อยู่หน่อยหนึ่งว่า บางอย่างที่เราควรทำหรือต้องทำนั้น ธรรมชาติมันทำให้ในลักษณะที่ สำเร็จรูปอยู่โดยมากแล้วก็มี คือรู้สึกได้เอง, กิณนี้ก็ได้เอง, สามารถทำได้เอง ที่ทำไปได้ด้วยอำนาจสัญชาตญาณ ไม่ต้องมีเจตนา; สัญชาตญาณ คือ ความรู้ที่เกิดขึ้นเอง โดยไม่ต้องพยายาม. ดังนั้นจึงมีกรรมหรือการกระทำอันหนึ่ง ซึ่งเป็นไปได้เองหรือเกิดได้เอง โดยไม่ต้องเจตนาที่มีได้; อย่างที่รู้จักหาอาหารกิน, รู้จักต่อสู้อันตราย, คู่กันไปกับสิ่งที่เรียกว่าสัญชาตญาณนั้น นั้นก็ช่วยไว้ได้มากก็อุปประหยัดไว้ได้มาก; ยังเหลืออยู่แต่สิ่งที่มันเกินกว่าธรรมคา

อย่างนั้น ที่เราจะต้องศึกษา. เราจะต้องทำให้มันถึงที่สุดในส่วนนี้, แล้วก็ทำหน้าที่การงานในส่วนนี้ขึ้นมาให้สมบูรณ์. เขาเป็นว่ามันมีสิ่งที่ต้องกระทำเพื่อชีวิตรอด ไม่ทำไม่ได้ นี่เราเรียกว่าการงาน.

ที่นี้ จะคุยต่อไป ซึ่งบางทีอาจจะเห็นไปว่าเป็นเรื่องเกลี้ยงตุอย่างพิโยกพิเคน ให้มันมากเรื่องมากราว; แต่ว่าอาตมาเห็นว่ามันเป็นสิ่งที่ควรดู คือความหมายที่พิเศษออกไป จากที่ได้กล่าวมาแล้วว่า มัน เป็นสิ่งที่ต้องกระทำ แม้ว่าจะไม่เป็นที่พอใจของมนุษย์ผู้เกี่ยวข้องมัน ไม่อยากจะทำอะไรให้เหนื่อย, ไม่อยากจะทำอะไรให้มาก ให้มันเหนื่อยมาก, แต่ก็อยากจะเอาผลเป็นความสุขสะดวกสบายมาก.

การพักผ่อนก็เป็นการงาน.

สำหรับ ความหมายพิเศษ ปลีกออกไป สำหรับคำว่าการงานนั้นก็อยากจะชี้ไปถึงการพักผ่อน.

อาตมาจะพูดว่า การพักผ่อนก็เป็นการงาน แต่บางคนอาจจะคิดว่าบ้าแล้ว, บ้าแล้ว, ที่จะให้การพักผ่อนก็เป็นการงาน; แต่ที่จริงมันก็ยังเป็นอย่างนั้น คือว่าคนเราต้องมีการพักผ่อน. ถ้าไม่มีการพักผ่อนมันก็ตาย หรือไม่มีแรงเรี่ยวแรงที่จะทำการงาน.

เตียวเนรมันโง่ไปเอง ไม่รู้จักพักผ่อนที่ถูกต้อง, ไปพักผ่อนในลักษณะที่ไม่เป็นการพักผ่อน; แต่กลับเป็นการทำลายกำลังงาน เหมือนที่ทำกัน

อยู่โดยมาก. เมื่อควรจะพักผ่อนหลับนอน ก็ไปพักผ่อนที่โรงหนังโรงละคร, เรื่องเหลวแหลกทางกามารมณ์ ว่าเป็นการพักผ่อน. นี้เพราะว่ากิเลสตัณหาหรือความโง่ความหลงมันพาไป ให้เข้าใจสิ่งที่เรียกว่าการพักผ่อนนั้นผิดพลาด.

เราควรจะต้องเอาตามหลักของธรรมชาติ ว่าการพักผ่อนก็คือการที่ไม่ต้องใช้แรงงาน ทั้งทางกายและทั้งทางจิตใจหรือสติปัญญา ด้วย จึงจะเป็นการพักผ่อน; เช่นว่าเหนื่อยแล้วก็พักผ่อน. สุนัขและแมวพักผ่อนได้ดีกว่าคน. คนมันโง่ไปพักผ่อนในทางที่เสียกำลังงานทางกาย ทางจิต ทางสติปัญญา ที่เขาเรียกว่าการพักผ่อน ซึ่งหลายคนที่นั่งอยู่ที่นั้นก็เคยใช้ความหมายของคำว่าพักผ่อนอย่างนี้.

แทนที่จะเป็นการพักผ่อน ให้แก่ร่างกายหรือจิตใจหรือกำลังสติปัญญา กลับไปทำในทางที่สูญเสียพลังงานของร่างกายหรือจิตใจไปเสียอีก; เหมือนกับที่เขาพูดว่าสูบบุหรี่แก้กั๊กมูม กินเหล้าแก้กั๊กมูม. เตี้ยวันเศรษฐกิจบีบคั้นทำให้คนต้องสูบบุหรี่ต้องกินเหล้ามากขึ้น เพื่อแก้กั๊กมูม. นี้คนโง่มันพูด แล้วมันหลับตาพูดว่าทำอย่างนี้จะเป็นการพักผ่อน หรือเป็นการแก้กั๊กมูม หรือดับความทุกข์ ขอให้ไปคิดดูให้ดี.

การพักผ่อนมันต้องคู่กันมากับการใช้แรงงาน ถ้าไม่มีการพักผ่อน มันก็ตาย คือหมายความว่ามันต้องมีพอกัน; อย่างว่ากลางวันก็ทำงาน กลางคืนก็พักผ่อน ให้มันสมดุลย์กัน; รุ่งขึ้นกลางวันก็มีแรงงาน สำหรับจะทำงานต่อไปอีก. ฉะนั้น การพักผ่อนมันจึงเป็นการลงทุนชนิดหนึ่งด้วย เพื่อให้มีแรงงานหรือกำลังสำหรับทำงานต่อไป จึงผนวกการพักผ่อนไว้กับสิ่งที่เรียกว่าการ

ทำงาน ในฐานะที่จะขาดเสียไม่ได้. เหมือนกับว่าหม้อประจุแรงไฟฟ้าสำหรับใช้แรงไฟฟ้า มันก็ต้องมีเวลาที่ประจุกำลังไฟฟ้าพอกันกับเวลา ที่เราจะใช้งานจากมัน.

การพักผ่อนก็เป็นเช่นเดียวกัน ต้องทำให้มีสำหรับจะมีแรงงานสำหรับการทำงาน; ถ้าขาดการพักผ่อนเสียแล้วการทำงานก็มีไม่ได้. ดังนั้นจึงเรียกว่าการพักผ่อนก็เป็นการงานชนิดหนึ่งด้วย. การพักผ่อนนั้นเป็นการงาน ที่ทำนองหลายจะต้องทำ อย่างหนึ่งด้วย. สิ่งที่ยกเว้นให้ไม่ได้นี้ เรียกว่าการงานเสมอไป. ฉะนั้นเราต้องพักผ่อนให้ถูกต้อง และให้เพียงพอ ไม่อย่างนั้นแล้วก็จะเกิดโรคภัยไข้เจ็บ, จะเป็นโรคประสาทจะเป็นบ้า, และจะต้องตายในที่สุด; เพราะการพักผ่อนมันไม่พอ เราจึงต้องมีการพักผ่อนในฐานะที่เป็นการงาน.

การกีฬา, การบริหารกาย, ก็เป็นการพักผ่อน.

การงานที่เป็นการพักผ่อนบางอย่างนี้ เราอาจทำให้เป็นการเล่นไปเสียก็ได้ เราจึงมีการเล่นบางอย่างบางชนิด ที่เป็นประโยชน์ด้วยแล้วก็สนุกสนานด้วย เช่นการกีฬา การบริหารร่างกาย หรือการเล่นชนิดใดก็ตาม ที่ทำให้เกิดความโปร่งความสบาย แก่ระบบของร่างกาย ระบบประสาทและจิตใจ; มีแต่การงานที่เครียดไม่มีการเล่น ก็จะมีอาการเหมือนกับคนบ้า, ฉะนั้นจึงมีระบบการเล่นที่เป็นประโยชน์, การบริหารกายที่เป็นประโยชน์, ให้เกิดความปกติทางร่างกายและทางจิตใจ เพื่อความถูกต้องสำหรับการทำงานนั่นเอง. ฉะนั้น การเล่นชนิดนี้ การบริหารกายชนิดนี้ ก็เป็นการงานชนิดหนึ่ง; แต่คนโง่จำนวนหนึ่งเขาไม่

สนใจ ที่จะมีการเล่นอะไร. เขาก็อวดเกรงว่าดีกว่าคนอื่น ไม่มีเล่นอะไรในรูปแบบของศิลปะเป็นต้น, นี่ก็เป็นคนโง่ที่ไม่รู้จักใช้ชีวิต ให้มีความสามารถในการที่จะประกอบกิจการงาน.

อาตมาจึงพูดอย่างไม่กลัวว่าใครจะเฒ่า ว่า แม้แต่การเล่นมันก็เป็นกิจการงาน. การเล่นเพื่อความสนุกสนานที่ถูกต้อง ก็เรียกว่าเป็นกิจการงาน; แต่คนทั่วไปเขาถือว่ามันเป็นการเล่น มันไม่ใช่กิจการงาน. แต่เดี๋ยวนี้ก็ได้บอกแล้วว่าเราได้พูดกันที่นี้ตรงนี้ จะพูดกันในรูปแบบของความคิดเห็นอย่างพุทธบริษัท, ไม่ได้พูดตามแบบชาวบ้านทั่วไป; แต่จะพูดตามแบบของพุทธบริษัท ที่มีสติปัญญาเป็นของตนเอง มองเห็นสิ่งทั้งหลายทั้งปวงตามที่เป็นจริง ลึกซึ้งยิ่งไปกว่าที่คนธรรมดาเขามองกัน. ฉะนั้นขอให้สนใจว่ากิจการงานนั้น มันมีอะไร ๆ อยู่ในหลายรูปแบบอย่างนี้.

พิธีกรรม, ประเพณี, ก็เป็นกิจการงานเพื่อโลก.

ในบางกรณี เราต้องจัดหรือกระทำไปในลักษณะที่ยิ่งใหญ่ ที่เรียกกันว่าพิธีกรรม มีขนบธรรมเนียมประเพณี หลายอย่างเกิดขึ้น เกี่ยวกับการทำมาหากิน กิติ, เกี่ยวกับระบบวัฒนธรรม กิติ มีการกระทำเป็นหมู่ใหญ่ เป็นของคนทั้งบ้านทั้งเมืองมารวมกันแล้วกระทำ เพื่อให้การงานนั้นมันยิ่งใหญ่ หรือมีความหมาย หรือปลุกเร้าจิตใจ ของคนทุกคน ให้สนใจในสิ่งที่เรียกว่าการงาน; เช่นการทำนา ก็มีพิธีที่เกี่ยวกับการทำนา.

อย่างในสมัยโบราณเราจะได้ยินว่า พิธีแรกนาขวัญนั้น พระราชาจะลงมาเป็นผู้จับคันไถ แล้วไถนาเป็นประเคิมเริ่มแรกของฤดูกาลทำนา นี้ก็เพื่อให้การทำนานั้น มันเป็นการงานที่มีเกียรติขึ้นมา, แล้วจะได้ทำกันอย่างจริงจังใหญ่โต มีโห่พารสนุกสนาน ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความเบื่อหน่ายอย่างนี้, นี้คือการงาน ที่จะต้องจัดหรือทำให้เป็นแบบพิธีกรรมที่ใหญ่หลวง ประจำบ้านประจำเมือง ประจำชาติ ก็มี.

เดี๋ยวนี้ อาจจะทำได้ง่าย ๆ ในฐานะเป็นพิธีประจำโลก เพราะว่าอาจจะชวนกันทำอะไร ๆ ที่เกี่ยวพร้อมกันทั้งโลกก็ยังทำได้; เพราะว่าโลกนี้มันแคบนิดเดียว แล้วในสมัยปัจจุบันนี้มีอะไรติดต่อกันได้ในเวลาอันสั้น สามารถทำอะไรพร้อม ๆ กันทั้งโลกได้อย่างนี้ก็มี. นี้จึงดูการงานขนาดใหญ่ ที่ว่าต้องทำกันได้คราวเดียวกันทั้งโลก เพื่อว่าผลอันยิ่งใหญ่จะเกิดขึ้นแก่โลกได้โดยไม่ยาก ก็เป็นสิ่งที่ควรจะสนใจไว้ ว่าการงานนั้นมีตั้งแต่เล็กที่สุดจนถึงใหญ่ที่สุด กระทั่งแก่คนทุกคนในโลก ก็ยังเป็นสิ่งที่กระทำได้ เรียกว่าการงานเพื่อผู้อื่น ไม่ใช่การงานเพื่อเราคนเดียว การงานเพื่อโลกทั้งโลก.

โลกหมู่สัตว์ คือคนที่มีชีวิตอยู่ ก็ได้รับประโยชน์ หรือว่าโลกแผ่นดินล้วน ๆ ก็ยังจะต้องช่วยกันทำ ให้มันอยู่ในสภาพที่ดีที่งดงาม ที่สำหรับจะเป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์ได้; นี้ก็ต้องเรียกว่าการงานคล้ายเหมือนกัน เราต้องทำการงานทั้งเพื่อแผ่นดินโลก และทำการงานทั้งเพื่อสัตว์โลก มันจึงจะเป็นโลกที่น่าอยู่ หรือน่าดู ก็จะต้องสำหรับมนุษย์ ที่จะทำการงานในระดับสูงสุด คือทางจิตทางใจ.

เมื่อเรารู้จักการทำงานในลักษณะอย่างนี้ แล้วก็จะพอใจในสิ่งที่เรียกว่าการงาน รู้สึกว่าความเหน็ดเหนื่อยนั้นไม่ใช่เป็นสิ่งที่น่ารังเกียจ, หรือการที่จะได้มีเหงื่อไหลออกมานั้น ไม่ใช่เป็นสิ่งที่ควรจะหลีกเลี่ยง; เพราะว่าเป็นการทำหน้าที่ที่ควรจะทำสำหรับมนุษย์นั่นเอง, และในทางด้านจิตใจแล้ว เหงื่อนั้นแหละจะเป็นเครื่องล้างกิเลส คือความเห็นแก่ตัว. เหงื่อของใครลองออกมา มันก็จะล้างความเห็นแก่ตัวของคนนั้น อย่างน้อยก็ล้างนิสัยที่มันขี้เกียจ, ล้างนิสัยที่ไม่เห็นแก่ผู้อื่น, เพราะว่ามันกลัวเหนื่อย นี่ก็เพราะว่าไม่รู้จักความหมายอันแท้จริง ของสิ่งที่เรียกว่า การงาน.

การร่วมแรงงานเพื่อส่วนรวมยังมีค่า.

ที่นี้ ยังมี การงานบางอย่าง ที่เรียกว่ากระทำกันโดยอ้อม ได้แก่ การร่วมแรงกันกระทำ เพื่อให้เกิดผลเป็นขั้นตอน. อย่างว่าประชาชนเขาทำการงาน เพื่อช่วยเลี้ยงคนที่ทำหน้าที่; เช่นเป็นทหาร สำหรับจะป้องกันบ้านเมือง ก็มีคนที่ต้องทำการงาน เพื่อหล่อเลี้ยงกิจการทหาร ซึ่งเป็นหน้าที่การงานอีกอันหนึ่ง คือสำหรับป้องกันบ้านเมือง. ที่นี้มองเข้ามาในวัดวาอาราม นี้ก็ยังมองเห็นได้ว่ามีอยู่; เช่นทนายทนายิกาประชาชนทั้งหลาย ก็ทำงานเพื่อจะเลี้ยงคนงานของพระพุทธเจ้า.

อาตมาอยากจะเรียก ภิกษุสามเณร ผู้ซึ่งตรงในหน้าที่ของตน ว่า นั เป็นคนงานของพระพุทธเจ้า. พวกทนายทนายิกาทั้งหลาย ทำงานเพื่อหล่อเลี้ยง

คนงานของพระพุทธเจ้า ให้ทำงานในหน้าที่ของตน ด้วยปัจจัยทั้งสี่ คืออาหาร เครื่องนุ่งห่ม เสนาสนะ และหยุดยวบับัดความเจ็บไข้.

ทนายทนายิกาหุงข้าวให้พระฉัน คงจะผัดกันจากที่หุงข้าวให้สุนัขกิน ; เพราะว่าภิกษุนี้เป็นคนงานของพระพุทธเจ้า ที่ชื่อตรงต่อหน้าที่ของตน แล้วก็ ทำหน้าที่ตามพุทธประสงค์ อยู่อย่างไม่เห็นแก่เห็นดเห็นน้อย เพราะไม่เห็นแก่การงาน. หุงข้าวให้คนงานของพระพุทธเจ้ากินอย่างนี้ คงจะผัดจากที่หุงข้าวให้สุนัขกิน ; แต่อาตมาก็ไม่ได้กล่าวว่า หุงข้าวให้สุนัขกินนั้น มันจะไม่ได้ บุญกุศลอะไรเสียเลย เพียงแต่ว่ามันจะเอามาเปรียบกันไม่ได้ เพราะว่าการทำงานมันไม่เหมือนกัน มันต่างกัน.

นี้ ขอให้สังเกตดูในแง่ที่ว่า บางอย่างนั้นเราต้องทำกันในรูปแบบที่เรียกว่า สหกรณ์ คือทำไม่เหมือนกัน แต่แล้วก็มีข้องสัมพันธ์กัน ให้เกิดความสำเร็จร่วมกัน. นี้ก็เรียกว่าการงาน และยังเป็นการทำงานที่จำเป็นอย่างยิ่งสำหรับสมัยนี้ ; เพราะว่าสมัยนี้เราต้องการจะทำงานที่มันใหญ่โตและกว้างขวางเหลือประมาณทีเดียว. คน ๆ เดียวมันทำไม่ได้ จึงต้องประสานงานกันอย่างที่ว่ามาแล้ว แล้วก็ไม่ต้องไปน้อยอกน้อยใจว่า งานของเราต่ำต้อย ก็ไม่อยากจะทำ.

ท่านต้องมองให้เห็นว่า อย่างที่ตรงนี้ ถ้าไม่มีใครสักคนหนึ่งรับอาสาทำงานที่ต่ำต้อย คอยกวาดให้มันเกลี้ยงอยู่อย่างนี้ แล้วท่านทั้งหลายก็จะมานั่งกันอยู่ในสภาพอย่างนี้ไม่ได้ ; นั่นมันก็เป็นการทำงานอันหนึ่ง ซึ่งช่วยให้การงานอีกอันหนึ่งมันเป็นไปได้ หรือมันมีอยู่ได้ ฉะนั้น คนที่ล้างจาน ก็คือคนที่ทำงานที่จำเป็นที่มีค่า สำหรับงานอื่น ๆ จะได้ลุล่วงไปได้ด้วยดี. นี้เราเรียกว่างาน

ในรูปแบบของสหกรณ์ มีได้แม้ในทางเรื่องของชาวบ้าน และในเรื่องของพระศาสนา ในวัดวาอารามทั่วไป ขอให้เข้าใจไว้ด้วย.

และบางที่เราก็จะเห็นคนบางคนทำงานสองอย่างพร้อม ๆ กัน คือทำงานในค้ำสูง ที่มีค่าความหมายสูงก็มี แล้วทำงานในค้ำต่ำ; เช่นจะมากวดกลานวัด หรือจะมาล้างถ้วยชามอยู่อย่างนี้ก็มิ ทั้งนี้เพราะว่าเขารู้สึกว่า สิ่งที่เรียกว่าการงานแล้ว มันไม่มีค่า. สิ่งที่เรียกว่าการงานแล้ว ย่อมมีเกียรติเสมอกัน เพราะว่ามันเป็นสิ่งที่ไม่ได้ยกเว้นให้ว่าไม่ต้องทำ คือมันรวมอยู่ในสิ่งที่ไม่ยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้องทำ มันเป็นสิ่งที่ต้องทำเสมอกัน. ดังนั้น ก็อย่าได้ยึดถือว่า มันเป็นงานสูงงานต่ำ แล้วก็เป็นคนเลือกงาน. ความหมายของคำว่า การงาน มันจะต้องมีความหมายลึกซึ้งอย่างนี้ คือเป็นความรอดของมนุษย์โดยเฉพาะ.

สรุปว่า การงานคือการดำรงสิ่งจำเป็นเพื่อส่วนรวม.

ที่นี้ ถ้าจะสรุปความ ก็อยากจะสรุปความให้มันสั้นที่สุด สำหรับจะตอบคำถามว่า การงาน นั้น คืออะไร? ก็จะให้บทนิยามจำกัดความว่า การงานคือการดำรงอยู่แห่งสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม, การดำรงอยู่ของสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม. สิ่งที่เป็นจำเป็นสำหรับส่วนรวมนั้นจะมีอยู่ไม่ได้ ถ้าไม่มีการทำงาน. สิ่งที่เป็นจำเป็นสำหรับส่วนรวมก็คือว่า สิ่งที่เป็นที่ทำให้โลกนี้มันมีอยู่ได้ ให้มนุษย์นี้มันมีอยู่ได้.

ส่วนรวมคือมนุษย์ทั้งหมด มันจะมีอยู่ได้จะตั้งอยู่ได้นั้นก็เพราะการทำงาน จึงถือว่า การทำงานนั้น คือสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม ดำรงอยู่ได้.

ถ้าจะพูดสั้น ๆ ก็ต้องพูดว่า การงาน คือ การทำให้ดำรงอยู่ได้ แห่งสิ่งที่จำเป็นสำหรับส่วนรวม. อะไรจำเป็นสำหรับส่วนรวม? ทุกคนพอจะมองเห็นได้ ว่าโลกนี้มันจะมีอยู่ได้ด้วยอะไร? สิ่งนั้นเรียกว่า จำเป็นสำหรับโลกนี้.

โลกนี้จะต้องมีความรอดอยู่ได้ด้วยการที่มีอาหารกิน มีการกระทำที่ถูกต้อง เป็นไปเพื่อความสมัคสมานสามัคคี ไม่เบียดเบียนซึ่งกันและกัน. ทุกคนจะต้องทำให้สิ่งเหล่านี้ยังคงมีอยู่ในโลก, แล้วโลกนี้ก็รอดอยู่ได้ เรียกว่าความจำเป็นหรือสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์โดยส่วนรวม.

การงาน คือ การดำรงอยู่หรือมีอยู่แห่งสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์โดยส่วนรวม. ถ้าคิดถึงแต่เพียงเรื่องส่วนตัว มันก็จะไม่มีประโยชน์อะไร; แล้วมันอยู่ไม่ได้. ใคร ๆ อย่าไปคิดว่า เราจะอยู่ได้ลำพังคนเดียวในโลกนี้. มันเป็นความคิดที่ผิดเกินไปจนไม่ต้องคิดก็ได้ มันจะดำรงอยู่ได้ก็เพราะอยู่ด้วยกันหลายคน อย่างที่รวมกันเป็นมนุษย์เป็นสังคมมนุษย์.

สังคมมนุษย์นี้ ต้องมีสิ่ง ๆ หนึ่ง ซึ่งจำเป็นที่สุดสำหรับจะอยู่ได้นั้นก็คือการทำงานนั่นเอง ตรงกับคำจำกัดความข้างต้นที่ว่า “การงานนั้นคือสิ่งที่ไม่อาจจะยกเว้นให้ได้ว่าไม่ต้องกระทำ” เราจึงเห็นว่า การงานนี้เป็นสิ่งที่มีเกียรติ มีความประเสริฐ และมีความสูงสุด ในฐานะเป็นสิ่งที่สูงสุดสำหรับมนุษย์.

ที่พูดนี้ไม่ใช่สำหรับจะหลอกใครให้ทำงาน แล้วตัวเองก็ไม่ต้องทำงาน ; แต่จะยืนยันว่าทุกคนจะมองเห็นอย่างนี้ แล้วก็ช่วยกันทำหน้าที่ของมนุษย์ หรือสิ่งที่เรียกว่าการงาน แล้วทำถึงขนาดที่เรียกว่า มีความสุข มีความพอใจในการทำงาน.

เมื่อพูดว่า ให้มีความสุขในการทำงาน นี้คงจะไม่ตรงกับที่คนส่วนใหญ่ เขาเข้าใจ หรือยึดถือกันเป็นหลัก. เขามักจะถือกันว่าเราทำงานแล้วเราก็จะได้เงิน แล้วก็เอามาซื้อหาความสุขโดยเงินที่เราได้มาจากการงาน. แต่เอาตมาไม่ได้พูดอย่างนั้น ไม่ได้หมายความว่าอย่างนั้น หมายความว่า เมื่อกำลังทำการงานนั้นแหละ ให้รู้สึกเป็นสุข ให้รู้สึกพอใจในการงาน ว่าเราได้ทำสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะทำ หรือว่าได้ทำหน้าที่ของมนุษย์ แล้วเราก็ควรจะพอใจ และมีความสุข.

เราเป็นมนุษย์ นับถือในความเป็นมนุษย์ เมื่อได้ทำสิ่งสำหรับความมีอยู่แห่งมนุษย์ เราก็ควรจะพอใจ เมื่อพอใจก็จะเป็นสุข; ดังนั้นจึงพูดว่า มีความสุขในการงาน. เมื่อทำงานอยู่อย่างเหนื่อยยากลำบากนั้นแหละ ให้รู้จักทำจิตใจให้ยินดีให้พอใจ และเป็นสุข.

ถ้าจะเป็น การงานในระดับต้น เช่นว่าเป็นเด็กต้องศึกษาเล่าเรียน ก็ต้องเป็นการเล่าเรียนที่พอใจ และเป็นสุขอยู่ในการศึกษาเล่าเรียน ให้แสวงหาความสุขความพอใจ จากการศึกษาเล่าเรียนโดยตรง; ไม่ใช่เวลาหยุดเรียนแล้วก็ไปเที่ยวเล่น แล้วก็เรียกกันว่าความสุข, ไม่เท่าใดก็ตกไปเป็นเหยื่อของกิเลส ซึ่งทำตนให้วินาศ ทั้งชีวิตนั้นก็วินาศ การศึกษาเล่าเรียนก็วินาศ เพราะตกไปเป็นเหยื่อของกิเลส ที่จะหาความสุขตามแบบของกิเลส. แต่ถ้านักเรียน มีความสุข

จากการเรียนโดยตรง, การเรียนเป็นความสุขเสียแล้ว ก็ไม่ต้องไปหาความสุขที่ไหนอีก ให้เป็นการหมดเปลืองเงิน หมดเปลืองเรี่ยวแรง หมดเปลืองเวลาพักผ่อน อย่างนี้เป็นต้น. ขอให้มีความพอใจในการทำงาน.

การทำงานคือการปฏิบัติธรรม.

ถ้ามองให้ลึกกลงไปสักนิดหนึ่งว่า การทำงานนั้นคือการปฏิบัติธรรม ไม่ว่าจะเป็นการทำงานอะไร, ระบุไหน, ถ้าเป็นการงานที่บริสุทธิ์แล้ว เป็น การปฏิบัติธรรมอยู่ในตัวการงานนั้น; ไม่ต้องมาทำที่วัดก็ได้ ทำการงานอยู่ที่ไหน โดยบริสุทธิ์ใจ เป็นการงานตามความหมายที่ถูกต้อง อย่างที่กล่าวมาแล้วข้างต้น แล้วก็เรียกว่าการปฏิบัติธรรม.

เพราะว่าคนที่ จะทำการงานนั้นต้องประกอบอยู่ด้วยธรรม อยู่ด้วย บทของพระธรรม เช่นว่าจะมี ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา ที่เรียกว่า อิทธิบาท นี้ มันต้องมี และมีได้แม้ โดยไม่รู้สีกตัว; คนที่มีเขายอมทำงานด้วยความพอใจ ความขยันขันแข็ง ความเอาใจใส่ ไคร่ครวญอยู่เสมอ นี้เรียกว่าเขาก็มีอิทธิบาท ทั้งสี่ประการนั้นอยู่โดยไม่รู้สีกตัว เรียกว่ามีธรรมะหรือปฏิบัติธรรมอยู่โดยไม่รู้สีกตัว แม้คุณธรรมอย่างอื่นก็ยังมีอีก : ต้องมี สัจจะ — ความจริงใจ, มีทมะ — การบังคับตัวเอง, ต้องมี สติสัมปชัญญะ — ความสุขุมรอบคอบไม่สะเพร่า, ต้องมี อธิษฐาน คือความตั้งใจแน่วแน่ว่า ไม่ประสบความสำเร็จแล้วก็ไม่เลิกจากการงาน. มีธรรมะซึ่งเป็นบารมีของพระพุทธเจ้าทุกๆ ประการ ในการทำงานของตนๆ จึงถือว่าการปฏิบัติธรรม ก็คือการทำงาน.

ฟังแล้วก็ไม่น่าเชื่อ สำหรับคนที่ยึดถือในคำพูดเกินไป ก็จะไม่เชื่อว่าการทำงานคือการปฏิบัติธรรม; แต่อาตมาก็ไม่ได้พูดไปในทำนองว่าจะให้เชื่อหรือไม่ให้เชื่อ แต่พูดไปในทำนองว่าให้มองดู, ให้มองดูเอาเองว่ามันเป็นอย่างนั้นจริงหรือหาไม่? ให้การงานเป็นการปฏิบัติธรรม แล้วให้มีความสุขอยู่ในตัวการงาน.

ความหมายเหล่านี้ สรุปได้เป็นคำท่องจำง่ายๆ ว่า :—

อันการงาน คือคุณค่า ของมนุษย์	ของมีเกียรติ สูงสุด อย่าสงสัย
ถ้าสนุกด้วย การงาน เบิกบานใจ	ไม่เท่าไร ได้ธรรม น้ำขิงจริง.
เพราะการงาน เป็นตัวการ ประพฤติธรรม	กุศลกรรม กล้าปณมา มีค่ายิ่ง
ถ้าจะเปรียบ ก็เปรียบคน ฉลาดยิ่ง	นัคเต็ยวิ้ง เกือบนก หลายพกมา
คือการงาน นั้นต้องทำ ด้วยสติ	มีสมาธิ ขันดี มีอุตสาห์
มีสัจจะ มีทมะ มีปัญญา	มีศัทธา และกล้าหาญ รั้งงานจริง.

นี่ สรุปความหมายของคำว่า การงาน คือการประพฤติธรรม เพราะว่าไม่มีใครที่จะทำงานใดๆ ได้ โดยไม่ให้มีธรรมะรวมอยู่ในการทำงาน แต่แล้วคนก็ไม่มองเห็นว่าการงานคือการปฏิบัติธรรม แล้วก็ชอบการงาน อย่างว่าแต่จะบูชาการงานเลย.

มันจะเป็นคำที่มากเกินไปหรือไม่ ถ้าจะพูดว่า การงานเป็นสิ่งที่น่าบูชา แล้วก็มีความที่บูชาการงาน ยกเอาการกระทำตามหน้าที่นั้นเป็นสิ่งสูงสุด ในชีวิตของคนๆ ไม่บูชาสิ่งอื่นยิ่งไปกว่าการทำหน้าที่ของตน. คนประเภทนี้เห็นความหมาย

ของคำว่า “การงาน” สูงสุดอย่างนี้. แต่คนธรรมดาจะหันหน้าหนีจากการงาน บ่นว่ามันเหนื่อย บ่นว่ามันลำบากมันไม่สนุกสนาน เขาก็เลยไม่รักการงาน ซึ่งเป็น การปฏิบัติธรรมะอยู่ในตัวแล้ว.

ข้อความตอนนั้นแสดงว่า การงานนั้นเป็นสิ่งที่น่ารัก แต่เมื่อคน ไม่รู้จักเขาก็เกลียดมัน แล้วก็เบือนหน้าหนี เขียนไว้เป็นคำกลอนอย่างนี้ว่า :—

อันที่จริง การงาน นั้นน่ารัก เมื่อยังไม่ รู้จัก ก็อางนาง (คือไม่ชอบ)
ไม่รู้จัก ก็ปล่อยปละ แล้วละวาง บ้างร้องคราง เมื่อรอหน้า ว่าเมื่อจริง.

แต่ที่แท้ การงาน นั้นน่ารัก สอนให้คน รู้จัก ไปทุกสิ่ง
ถ้ายิ่งทำ ยิ่งฉลาด ไม่พลาดยิง ได้ตรงดิ่ง สิ่งอกุศลนี้ คือจิตเจริญ.

การงานนี้ ดูให้ดี มันน่ารัก เป็นการชัก ธรรมะมา นำสรรเสริญ
คือมีสติ ฉันทะ ทมะเกิน ครันหยุดเพลัน จิตก็วาง ทางนิพพาน

อันการงาน นั้นประเสริฐ ตรงที่สนุก ยังทำงาน ยังเป็นสุข ทุกสถาน
ทำชีวิต ให้สดใส ใจเบิกบาน ในการงาน ประจำวัน นั้นเองนา.

เมื่ออย่างนี้ มีแต่คน วิมลจิต เย็นสนิท ดวงใจ ไร้โทสา
เกิดสังคม ที่อุดม ด้วยเมตตา อยากเรียกว่า ชัมมิกะ สังคมนิยม

ผลของงาน ล้นเหลือ เพื่อแผ่ทั่ว สัตว์ทุกตัว ใหญ่น้อย พลอยสุขสม
ทั้งเมืองเล็ก เมืองใหญ่ ได้ชื่นชม โลกระดม สุขวาง ทางนิพพาน.

จะบ้าหรือดี ก็ไปคิดดูด้วยกันทุกคน อาจมาได้ผู้ขาด ; แต่ขอเสนอว่า การงานนั้นเป็นสิ่งที่น่ารัก การงานนั้นเป็นสิ่งที่มีความสุขได้ในตัวมันเอง ไม่ต้องเอาเงินไปซื้อหาเหยื่อของกิเลส มาทำตนให้มอมแมมอยู่ด้วยกิเลส ซึ่งสร้างความผิดพลาดอย่างอื่นขึ้นมาอีก.

ทั้งหมดนี้แหละ คือสิ่งที่เรียกว่า การงาน เมื่อมองดูตามสายตาของพุทธบริษัท พุทธบริษัทได้ศึกษาเล่าเรียนมาตามแบบของพุทธบริษัท แล้วก็วิธีที่จะมองอะไรตามแบบของพุทธบริษัท ฉะนั้นเมื่อมองสิ่งที่เรียกว่าการศึกษาก็ดี เมื่อมองสิ่งที่เรียกว่าการงานก็ดี ย่อมมองออกมาในลักษณะอย่างนี้.

ขอให้ท่านทั้งหลายลองคิดดูแล้วสามารถทำประโยชน์ให้เกิดขึ้นจากการศึกษาและการงานให้ถึงที่สุดด้วยกันจงทุกคน.

ขอจบลงด้วยการให้พร ว่าให้การศึกษและการงานเป็นประโยชน์แก่ท่านทั้งหลาย ให้ถึงที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ แล้วมีความเจริญออกมาอยู่ในหน้าที่การงานนั้น ทุกทีพาราตริกกาลเถิด.

การบรรยายสมควรแก่เวลา ขอยุติไว้แต่เพียงนี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบทพระธรรมที่ส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติหน้าที่การงานนั้นสืบต่อไป.

อะไรคืออะไร?

-๓-

๑๕ เมษายน ๒๕๒๑

สังคมคืออะไร?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

ในการบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๓ แห่งภาควิสาขบูชา ในวันนี้ นั้น อาตมาก็จะไต่ถามเรื่อง *อะไรเป็นอะไร ในทัศนะของพุทธบริษัท* ต่อไปตามเดิม. ในวันนี้จะไต่ถามโดยหัวข้อว่า *การสังคมคืออะไร?*

ในครั้งที่ ๑. ไต่ถามถึงการศึกษาว่าเป็นอะไร ในทัศนะของพุทธบริษัท.
ในครั้งที่ ๒ ไต่ถามถึงการทำงานว่าเป็นอะไร ในทัศนะของพุทธบริษัท.

ท่านทั้งหลายต้องสนใจในคำที่ว่า “*ในทัศนะของพุทธบริษัท*” หมายความว่าเราจะมองดูสิ่งนั้น ๆ ตามทัศนะของพุทธศาสนา ซึ่งพุทธบริษัทได้พากันถือเป็นหลักอยู่; ส่วนพวกอื่น หรือตามทัศนะของคนพวกอื่น จะเป็นอย่างไร

นั้น ก็ตามใจเขา. เราจะต้องรู้อย่างน้อยก็ตามทัศนะของพุทธบริษัท เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ตามที่พุทธบริษัทต้องการ.

[บททวน]

อย่างในครั้งที่ ๑ ได้พูดถึงการศึกษา ว่าการศึกษาคืออะไร ในทัศนะของพุทธบริษัท; ในครั้งนั้นก็สรุปใจความได้ว่า คือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้สิ่งที่ดีที่สุดในทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ซึ่งเราจะเห็นได้ว่า มีคนหลายพวกให้ความหมายของคำว่าการศึกษา ไว้เป็นอย่างอื่น; กระทั่งว่าการศึกษาเพื่อประชาธิปไตย อย่างนี้เป็นต้น, แล้วก็เห็นกันอยู่แล้วว่า การศึกษาในความหมายอย่างนั้น ได้ทำให้เกิดอะไรขึ้นมาในโลกนี้. ที่นี้การศึกษาที่ไม่มีจุดหมายไปที่สิ่งที่ควรจะเป็นจุดหมาย ได้ทำให้ประชาชนผู้ได้รับการศึกษานั้นๆ เป็นอย่างไร ดังนี้เป็นต้น. เราต้องการให้การศึกษาเป็นสิ่งที่ทำชีวิตนี้ให้ก้าวหน้า จนเต็มตามความหมายของคำว่า ชีวิต; ซึ่งแสดงอยู่แล้วในคำว่า เป็นมนุษย์อย่างเต็มความหมายของคำว่ามนุษย์ได้ด้วยการศึกษานั้นเอง นี้เรียกว่า มองตามทัศนะของบริษัท.

ในเรื่องที่ ๒ คือเรื่องการทำงาน เราก็มองตามทัศนะของพุทธบริษัท มองเห็นว่า การงานนั้นแหละ คือตัวความก้าวหน้า ในทุกชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของมนุษย์เรา. มนุษย์เรามีความก้าวหน้าไปสู่จุดหมายของความเป็นมนุษย์ ด้วยสิ่งที่เรียกว่าการงาน; ดังนั้นจึงเป็นสิ่งสูงสุด เป็นสิ่งที่ถ้าพูดตามโวหารธรรมคาถาอีกอย่างหนึ่งก็จะพูดว่า เป็นสิ่งที่น่ารักน่าพอใจที่สุด *ไม่ควรจะบิณฑล* หรือเห็นเป็น *การงานที่น่าเบื่อหน่าย*. พุทธบริษัทที่มีธรรมะตามแบบของพุทธบริษัท จะมอง

เห็นการงานเป็นการปฏิบัติธรรมอยู่ในตัว. การงานยิ่งสูงสุดอย่างไร ก็ยังมี
ธรรมะสูงสุดอย่างนั้น และมีธรรมะครบถ้วนมากยิ่งขึ้นไป จึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับ
ความเป็นมนุษย์.

นี่ก็เป็นตัวอย่างที่แสดงให้เห็นว่า เรามองอะไรในทัศนะของพุทธบริษัท
นั้นมันต่างจากการมองของคนเหล่านี้อย่างไร ดังนี้ เป็นต้น.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้.]

ในบัดนี้จะได้พูดกันถึงสิ่งที่เรียกกันว่า สังคม ต่อไป และเป็นการมอง
ตามทัศนะของพุทธบริษัทอีกอย่างเดียวกัน.

ท่านทั้งหลายรู้จักคำว่า การศึกษา และรู้จักคำว่า การงาน และรู้จักคำว่า
การสังคม มาแล้วไม่มากนักย่อย; และจะมองเห็นว่า เป็นคำธรรมคาสามัญที่เราใช้
พูดกันอยู่ทั่วไป. แต่มันยังมีปัญหาอยู่ว่า เราเข้าใจสิ่งเหล่านั้น เต็มตามความ
หมายของคำๆ นั้นแล้วหรือยัง? เราได้ใช้สิ่งเหล่านั้นให้เป็นประโยชน์แก่ความ
เป็นมนุษย์ของเราถึงที่สุดแล้วหรือยัง? เมื่อเรายังไม่ได้รับประโยชน์จากสิ่งเหล่านั้น
อย่างเต็มที่ มันก็ไม่ต้องโทษใคร นอกจากจะโทษความไม่รู้ ไม่เข้าใจ ของตนๆ
นั่นเอง; และโดยเฉพาะพุทธบริษัท ยังมีลู่ทางที่จะต้องมองให้ลึกซึ้ง ตามความ
หมายของคำว่า พุทธบริษัท ซึ่งแปลว่า สังคมของบุคคลผู้รู้.

บริษัท ก็แปลว่า พวกที่นั่งกันอยู่รอบ ๆ อุดมคติอย่างเดียวกัน; ตามตัว
หนังสือนี้เรียกว่า บริษัท แปลว่า นั่งกันเป็นวงรอบ ๆ, รอบอะไร? ก็รอบสิ่งที่ตน

ชอบ หรือดีว่าเป็นสิ่งสูงสุด ในลักษณะที่เป็นอุดมคติ. เมื่อเรารวมกัน ถืออุดมคติอย่างใดอย่างหนึ่งร่วมกัน ก็เรียกคนกลุ่มนี้ว่า เป็นบริษัท. เดียวนี้เรามีพระพุทธเจ้าเป็นอุดมคติ เหมือนกับว่าเรา นั่งแวดล้อมรอบ ๆ องค์พระพุทธเจ้าอยู่; เราจึงเรียกตัวเราเองว่าเป็นพุทธบริษัท.

พระพุทธเจ้า เป็นบุคคลผู้ประกอบไปด้วยปัญญา ทรงทราบสิ่งทั้งปวงตามที่เป็นจริง, และก็ทรงสอนบริษัทให้ปฏิบัติอย่างถูกต้องต่อสิ่งทั้งหลายเหล่านั้นตามที่เป็นจริง ได้เว้นจากโทษ, และได้รับประโยชน์ตามที่ควรจะได้รับมากที่สุดเพียงไร.

การคบหาสมาคม จำเป็นสำหรับมนุษย์.

เดี๋ยวนี้เราจะมองกันลงไปถึงสิ่งที่เรียกว่า การสังคม, ซึ่งถ้าจะพูดอย่างภาษาธรรมดา ๆ ก็เรียกว่า การคบหาสมาคม ในฐานะเป็นสิ่งที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ เช่นเดียวกับสิ่งที่เรียกว่า การศึกษา และการงาน เป็นต้น.

เราจะมองดูตามตัวหนังสือ หรือตามตัวพยัญชนะกันก่อน คำว่า “สังคม” นี้เป็นภาษาบาลี; ตามตัวหนังสือก็แปลว่า *ไปด้วยกัน* ถ้าถือว่ามีมาจากคำว่า *สมาคโม* ก็แปลว่า *มาร่วมกัน*, *มารวมหัวกัน*, นี้ตามตัวหนังสือ ถ้าถือเอาความหมายของตัวหนังสือ นั้น ๆ ก็หมายความว่า การที่เข้าเกี่ยวข้องกัน หรือมีความสัมพันธ์กันนั่นเอง. บางทีเราก็เรียกว่า *สหาย* ซึ่งแปลว่า *ไปด้วยกัน*, หรือ

เรียกว่า มิตรภาพ - ภาวะแห่งความเป็นมิตร. นี้คือความหมายอันแท้จริงของคำว่า สังคม หรือ สมาคม.

เมื่อท่านทั้งหลายได้ยินคำว่า “เกี่ยวข้งกัน” หรือว่า “มาด้วยกัน, ไปด้วยกัน, กระทำร่วมกัน” ก็ย่อมจะมองเห็นว่าเป็นสิ่งที่มนุษย์ได้กระทำกันอยู่; เป็นสิ่งที่มนุษย์จะต้องรับรู้ คือต้องทำ และต้องทำให้ถูกต้องและสมบูรณ์. ถ้าไม่มีการกระทำ ก็เป็นการขัดขวางต่อความเป็นอยู่ หรือความเป็นไปของมนุษย์เรา; เมื่อต้องทำ ก็ต้องทำให้ถูกต้องตามความจริง หรือ ตามสัจจธรรมของคำๆ นั้น, และไม่เพียงแต่บางส่วน จะต้องทำให้ถูกต้องจนสมบูรณ์ด้วย. ดังนั้นเราควรจะเข้าใจเรื่องนี้ ให้ครบถ้วน ให้เต็มตามความหมายทั้งหมดที่ควรจะทราบ และควรจะทำได้อย่างไร.

ถ้าพูดกันในฐานะที่เป็นสัจจธรรม ก็จะพูดได้ว่า การสังคมนั้น เป็นสิ่งที่มนุษย์จะหลีกเลี่ยงไม่ได้, เป็นสิ่งที่ต้องทำ เพื่อความอยู่เป็นผาสุก มีความเจริญยิ่งๆ ขึ้นไปของหมู่มนุษย์นั่นเอง. แต่ถ้าพูดในฐานะเป็นธรรมสัจจะ ก็พูดถึงกิริยาอาการที่จะต้องทำ คือ ทำอย่างไรจึงจะสำเร็จประโยชน์ตามความหมายของคำนั้นๆ ถ้ามันเป็นสิ่งที่ต้องทำ แล้วจะทำอย่างไร จึงจะได้รับผลตามความมุ่งหมายอันนั้น ?

การสังคมนี้อะไรมีความสัมพันธ์กับมนุษย์.

ในที่นี้เราจะมองดูตัวการคบหาสมาคม หรือ การเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันอยู่นี้ ว่ามีความจำเป็นสำหรับมนุษย์เราอย่างไร. ข้อนี้ควรจะทำให้ลึกซึ้งลงไป

ถึงธรรมชาติอันสูงสุด ว่าแม้แต่ ธรรมชาติอันสูงสุดก็มีความหมายแห่งการ เกี่ยวข้องกัน หรือที่เรียกว่า สังคมกัน คือเป็นไปด้วยกันหรือมาด้วยกัน ตาม ความหมายของคำนั้นๆ.

ที่ว่าธรรมชาติอันสูงสุดนี้ ก็อาจจะให้ดูให้คิด ถึงส่วนใหญ่ที่สุดก่อน ที่เรียกกันว่า ระบบจักรวาลหนึ่งๆ ซึ่งมีดวงอาทิตย์เป็นประธาน, แล้วก็มี ดวงดาวฤกษ์ต่าง ๆ แวดล้อมดวงอาทิตย์อยู่ ดาวพระเคราะห์ต่าง ๆ แวดล้อมดวง อาทิตย์อยู่; เช่น ดวงจันทร์ หรือโลกนี้ ดาวพฤหัสบดี ดาวอังคาร ดาวพุธ ดาว อะไร ๆ ก็ตามซึ่งได้อยู่กันเป็นระบบออกไปด้วยกัน, ผูกพันกันอยู่ด้วยอำนาจของอะไร ก็เหลือที่จะมองเห็น หรือเข้าใจได้อย่างง่าย ๆ, จึงได้พูดว่าด้วยอำนาจความดึงดูด ของกันและกันมีดวงอาทิตย์นั้นเป็นประธาน ทำให้ดาวพระเคราะห์เหล่านั้นหมุน อยู่รอบ ๆ ดวงอาทิตย์ เป็นกลุ่มหนึ่ง เหมือนกับครอบครัวหนึ่ง ไม่เคยทอดทิ้ง จากกันเลย.

แล้วยังมีความสัมพันธ์กันยิ่งไปกว่านั้น ก็คือระหว่างจักรวาล โดยที่ ถือว่าสุริยจักรวาลนี้มีมาก จึงอยู่กันเป็นระเบียบอย่างนี้ จนถึงกับเขียนเป็นแผนที่ ลงไปได้เลย ว่ามีระบบไหน อยู่กันอย่างไร เป็นการสัมพันธ์กันอย่างน่าประหลาด ด้วยอำนาจของอะไรก็บอกไม่ได้. ถ้าถือพระเจ้า ก็ต้องบอกว่าด้วยอำนาจของ พระเจ้า; ถ้าถือธรรมชาติเป็นนักวิทยาศาสตร์ ก็บอกว่าด้วยอำนาจของธรรมชาติ นั้นเอง. ส่วนเราพุทธบริษัทนี้ ก็ถือว่าเป็นไปตามอำนาจของกฎของธรรม ที่ เรียกว่าอิทัปปัจจยตา เป็นต้น เป็นประธาน; ด้วยอำนาจของกฎอิทัปปัจจยตา ทำให้สิ่งทั้งหลายมีอยู่ เป็นอยู่ และเป็นไป ในลักษณะอย่างนี้.

เมื่อมองดูการสังคมหรือสมาคมกันของดวงดาวทั้งหลายในสุริยจักรวาล กลุ่มหนึ่งๆแล้ว ก็เห็นว่าเป็นของนำอัศจรรย์เหลือประมาณ, มีอำนาจเหลือประมาณ, ทำให้มองเห็นได้สืบไปว่า การที่ต้องสัมพันธ์กันเกี่ยวข้องกันอย่างนี้ เป็นเจตนาารมณ์ของธรรมชาติ; แม้ว่าจะไม่มีความรู้สึกนึกคิด แต่ก็ มีอำนาจอะไรอันหนึ่งซึ่งทำให้เกี่ยวข้องกัน สัมพันธ์กัน ในลักษณะที่เรียกว่า สังคมกัน, เป็นอำนาจอันเด็ดขาดของธรรมชาติ แล้วเราจะหลีกเลี่ยงอำนาจอันนี้ได้อย่างไร.

สัตว์ทั้งหลายที่อาศัยอยู่ในโลก ซึ่งเป็นส่วนน้อยๆ ที่หมุนอยู่รอบดวงอาทิตย์ สังคมกันอยู่กับดวงอาทิตย์ ในลักษณะอย่างนี้; เราก็ต้องมีกฎเกณฑ์อันเดียวกันนั้นคือการสังคมกัน, เกี่ยวข้องกันในระหว่างสิ่งที่ต้องสังคมกัน ทั้งโดยส่วนใหญ่ และโดยส่วนน้อย ทั้งในส่วภายใน และส่วนภายนอก, ทั้งโดยทางร่างกาย และโดยทางจิตใจ, ซึ่งถือเสียได้ว่า เราไม่สามารถจะละเว้นการเกี่ยวข้องกัน หรือการสังคมกันนั้นได้.

การสังคมกันเป็นกฎของธรรมชาติ.

ในชั้นแรกนี้จะขอให้ถือว่า การที่ต้องเกี่ยวข้องกันหรือสังคมกันนั้น เป็นกฎของธรรมชาติอันเด็ดขาด ซึ่งไม่มีใครจะหลีกเลี่ยงได้; จึงได้แต่จะตั้งหน้าศึกษาให้มีความรู้ความเข้าใจ ให้สำเร็จประโยชน์ในส่วนที่เป็นธรรมสัจจะ ก็จะสามารถสังคมกันได้อย่างไร ต่อไป.

ที่นี้ จะช่วยให้แคบเข้ามา ในหมู่มนุษย์ในโลกนี้ ก็จะได้เห็นว่า การสังคมนั้น เป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้, และการสังคมนั้นเองเป็นเหตุที่ทำให้ต้องเกิดระบบ หรือระเบียบเกี่ยวกับการสังคม; เช่นระบบการเมือง เป็นต้นนี้ ก็มีขึ้นมา เพื่อการที่มนุษย์จะได้สังคมนั้นอย่างมีประโยชน์ ที่เป็นภายในประเทศหนึ่ง ๆ ก็มี, เกี่ยวข้องระหว่างประเทศ นอกประเทศก็มี, หรือต้องเกี่ยวข้องกันไปทั่วโลก อย่างนี้ก็ยังมี. ถ้าทำถูกต้องก็ดีไป ถ้าทำผิดก็มีผลร้าย; มนุษย์กลัวต่อผลร้าย จึงได้พยายามกระทำให้มีความถูกต้อง.

ในระบบของการเมือง อย่างที่ใคร ๆ ก็เห็นกันอยู่ ว่าเรื่องของการเมืองนี้ ไม่พ้นไปจากเรื่องของการสังคม ตามแต่จะเป็นสังคมเล็ก หรือสังคมใหญ่; จึงเห็นได้ว่า การสังคมนั้นก็เป็นต้นตอของระบบการเมือง, เป็นเหตุให้มีระบบการเมืองขึ้นมา สำหรับจะถือปฏิบัติกันในหมู่มนุษย์นั้น ๆ.

ที่นี้ถ้าจะมองดูกัน ตามแง่ของศาสนา ในทางศาสนาก็มีทบบัญญัติ มากมายหลายอย่าง หลายประการด้วยกันทุกศาสนา ที่ให้สังคมอยู่เป็นผาสุก. ขอให้พยายามศึกษาศาสนาอื่นดูบ้าง ไม่ศึกษาเฉพาะแต่พระพุทธศาสนาของเราเอง; ถ้าทำอย่างนั้นแล้ว ก็จะพบข้อเท็จจริงสักอย่างหนึ่งว่า ศาสนาเกิดขึ้นมาในโลกนี้ ก็เพราะสังคมในที่นั้น ๆ บั่นบ่วน ไม่เป็นที่ตั้งแห่งความสงบสุข ทั้งทางกาย และทางจิตใจ, คือไม่เอื้อเพื่อแผ้วแผ่สงเคราะห์กัน, ไม่รักใคร่กัน ไม่มีเมตตากรุณา กัน. พระศาสดาผู้ให้กำเนิดแก่ศาสนานั้น ๆ จึงได้บัญญัติบทธรรมะในศาสนาขึ้น เมื่อประชาชนเหล่านั้นบางพวกยังโง่เขลาเกินไป. บางศาสนาพระศาสดาจะต้องใช้อำนาจกำลัง บังคับประชาชนเหล่านั้นให้รับนับถือบทบัญญัติเหล่านั้น ซึ่งที่แท้ ก็เพื่อประโยชน์แก่สังคมนั้นนั่นเอง.

ขอให้มองเห็นถึงกับถือเป็นหลักได้ว่า พระศาสดาในทุกศาสนาไม่ได้ทำไปเพื่อประโยชน์ของตนเอง, ไม่ได้ทำเพื่อสืบลือตสังคมหรือประชาชน; แต่กลับทำเพื่อประโยชน์แก่สังคม หรือแก่ประชาชน; หากแต่ว่าถ้าความโง่ของประชาชนมีมากเกินไปก็ต้องบังคับกันบ้าง.

ในฝ่ายพุทธศาสนา นี้ไม่มีความจำเป็นถึงอย่างนั้น ได้แต่ อาศัยการชี้ชวน, การสั่งสอนให้มีความรู้สึกเมตตากรุณา, ยินดีที่จะทำหน้าที่ที่จะสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน. สร้างสังคมให้อยู่กันเป็นผาสุก โดยให้อุดมคติสูงต่ำต่าง ๆ กัน แล้วแต่การตรัสรู้ของพระศาสดาองค์นั้น ๆ จะเห็นว่า จะวางอุดมคติรวบยอดเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ว่าอย่างไร.

อย่าง ในพระพุทศาสนา เรา ก็มีอุดมคติให้ลึกซึ้งถึงที่สุดว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลาย ล้วนแต่เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น; ให้ขยายวงให้กว้างไกลออกไป ถึงนอกวงของมนุษย์, ไปถึงวงของสัตว์เดรัจฉาน ว่า เป็นสิ่งที่มีชีวิต ที่เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย เท่านั้นยังไม่พอ, ในบางกรณีให้ถือไกลไปถึงว่า แม้นัญฑ์ทั้งหลาย พฤษชาติทั้งหลาย ที่มีชีวิต ก็ควรจะยอมรับนับถือว่า เป็นสิ่งที่มีชีวิต เป็นสิ่งที่ควรจะถือว่าเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน. **บทบัญญัติจึงมีสำหรับภิกษุ หรือ บรรพชิต** นั้น ๆ **จะไม่ต้องทำลายชีวิตของพฤษชาติ** อย่างนี้ก็มี ทั้งนี้เพื่อจะปลุกฝังอุดมคติที่สูงที่สุดว่า สิ่งที่มีชีวิตนี้เป็นเพื่อนกัน.

ถ้ามีความรู้สึกอย่างนี้แล้ว การสังคม กันก็จะ เป็นไปเพื่อความไม่เบียดเบียน; แต่จะเป็นไปเหมือนกับว่า ประพฤติปฏิบัติต่อกันและกันในฐานะที่เป็น

มิตร. ในที่สุด บทบัญญัติเหล่านี้ก็ มาอยู่ในรูปปฏิบัติ กันจนชิน จนเป็นวัฒนธรรมของมนุษย์ผู้มีการศึกษาดี มีการอบรมดี ถือหลักการไม่เบียดเบียน เป็นใหญ่; โดยให้ยอมรับกันทั่วๆ ไปว่าเราจะอยู่แต่คนเดียวตามลำพังไม่ได้,

สิ่งมีชีวิตต้องอาศัยกันและกัน.

นี่แหละขอให้พิจารณาดูให้ดีในข้อที่ว่า สิ่งที่มีชีวิตนี้มันอยู่ตามลำพังคนเดียวหรือตัวเดียวไม่ได้; มันมีอะไรอยู่หลายอย่างหลายประการ ที่ธรรมชาติกำหนดมาในตัวแล้ว ว่าจะต้องอาศัยซึ่งกันและกัน. แม้ที่สุดแต่ จะรอดชีวิตอยู่ได้ด้วยมืออาหารกิน ก็ยังต้องเฝ้าอยู่ด้วยกันและกัน ก็คือว่า ในกรณีที่ตนเองไม่อาจจะช่วยเหลือตนเองได้ ก็มีผู้ที่ช่วยเหลือด้วยความเห็นอกเห็นใจกัน; กิริยาอาการอย่างนี้สังเกตได้.

แม้ในหมู่ สัตว์เดรัจฉานมีความเป็นอยู่ที่ร่วมกัน รวมกันเป็นฝูง; อย่างนี้มีความปลอดภัยกว่าที่จะแยกกันอยู่ เหมือนกับช่วยกันระมัดระวังอันตราย ช่วยกันป้องกันอันตราย ช่วยกันต่อสู้อันตราย จึงเกิดมีระบบสังคมต่างๆ ขึ้น แม้ในหมู่สัตว์เดรัจฉาน.

แม้แต่ต้นไม้ นี้ก็เถอะ ถ้าเราจะมองดูกันสักชนิดหนึ่งก็จะเห็นว่า การที่มันรวมอยู่กันเป็นกลุ่มนั้น มันต้านทานอันตราย เช่นพายุเป็นต้น ได้ดี, หรือว่า

มันจะเก็บความชื้น อาหารหรือน้ำไว้ ได้ดีกว่าที่จะแยกกันอยู่เป็นต้นโคตเดี่ยวไกล ๆ. เราจึงเห็นป่าไม้ที่หนาแน่นอยู่กันอย่างปลอดภัย, อย่างเจริญงอกงามกว่าต้นไม้ที่จะอยู่ตามลำพังหรือโคตเดี่ยว. อย่างนี้เรียกว่ามันรวมอยู่ในกฎเกณฑ์ที่ว่า อยู่ตามลำพังคนเดียวไม่ได้; เกิดเป็นธรรมชาติขึ้นมาเอง เกิดเป็นวัฒนธรรมประจำสิ่งมีชีวิตขึ้นมาเอง กล่าวคือการสังคมกันนั้น.

ระบบสังคมอย่างแคบมีในครอบครัว.

ถ้าจะมองดูให้ชัดเจนไปอีก ถึง ระบบต่าง ๆ ที่สังคม กันนี้อย่างน้อยก็ จะมองเห็นได้ว่า ระบบแคบ ๆ, และระบบที่กว้างขวาง. การสังคมกันแต่ภายใน ครอบครัวอย่างนี้เรียกว่ามันแคบ, การสังคมกันนอกครอบครัวออกไปจนไม่มีขอบเขต อย่างนี้เรียกว่ามันเป็นระบบที่กว้างขวาง, แล้วก็มีความจำเป็นที่จะต้องกระทำให้ถูกต้อง ด้วยกันทั้งนั้น.

ถ้าท่านทั้งหลายไม่เข้าใจความหมายของคำว่า สังคม อาจจะไม่มองเห็นว่า การสัมพันธ์กันในครอบครัวก็เป็นการสังคม; เพราะว่าภาษาไทยที่เราใช้กันอยู่นั้นมันตันได้ หรือกำกวม. ถ้าจะเอาความหมายที่แน่นอน ก็ให้ถือว่า ถ้ามันมากกว่า ๑ คนแล้ว ก็มีทางที่จะใช้คำว่าสังคมได้ สำหรับการกระทำต่อกันและกัน; หมายความว่าถ้ามันมากกว่า ๑ คน แล้วก็มันมีโอกาสรู้อยู่ทางที่จะมีการสังคม; ฉะนั้นจึงมีการสังคมได้แม้ภายในครอบครัว.

การที่ผู้หญิงกับผู้ชายจะสมรส แต่งงานกัน ก็เป็นจุดตั้งต้นของสังคมครอบครัว จะต้องประพฤติกะทำให้ถูกต้อง แล้วก็จะต้องมีบุตรมีหลานเพิ่มจำนวนมากขึ้น ก็เป็นสิ่งที่จะต้องกระทำให้ถูกต้อง. แม้พระพุทธองค์ จะมีได้ทรงเป็นนักสังคมสงเคราะห์แต่ก็ได้ทรงบัญญัติธรรมะเกี่ยวกับสังคม ในครอบครัวนี้ไว้ อย่างละเอียดลออ ซึ่งท่านทั้งหลายก็คงจะหรือเคยได้ยินได้ฟังมา.

เป็นอันว่า พระศาสดาที่สอนธรรมะในระดับสูงสุด เป็นโลกุตระ ก็ยังได้ทรงชี้แจงถึงธรรมะขั้นพื้นฐาน ก็สำหรับสังคมทั่วไป, สำหรับประชาชนเหล่านั้นจะได้ประพฤติกะให้ถูกต้องเป็นพื้นฐานเสียก่อน จึงจะมีความก้าวหน้าสูงขึ้นในธรรมะในระดับที่เป็นโลกุตระ. เราจะถือว่าอันนี้เป็น วัฒนธรรมพื้นฐาน กล่าวคือ การประพฤติดต่อกันและกันให้ถูกต้องในทางสังคม.

ธรรมชาติมีขอบเขตของสังคมหลายระดับ.

ทีนี้ก็จะคู่ต่อไปอีกสักหน่อยหนึ่งว่า ขอบเขตของสังคมในหลาย ๆ ระดับ นั้นมันมีอยู่อย่างไร? ข้อนี้ขอให้เข้าใจอย่างที่กล่าวมาแล้วว่า แม้พวกพืชพันธุ์พฤกษาทั้งหลายก็ยังมี การสังคม, สัตว์เคี้ยวหญ้าก็มีระบบการสังคม, คนหรือมนุษย์นี้ต้องมีระบบการสังคมที่ดีหรือสูงขึ้นไปกว่านั้นมาก, และแม้ ธรรมชาติทั้งหลายก็ยังต้องมีการสังคม.

อย่างที่กล่าวถึงเป็นสิ่งแรกว่าในระบบสุริยจักรวาลหนึ่ง ๆ ดวงอาทิตย์ และดาวพระเคราะห์ทั้งหลายก็อยู่กันอย่างระบบสังคม, ไม่เคยแยกจากกัน, ไม่เคย

เว้นการเกี่ยวข้องกัน ยังมีการสัมพันธ์กัน. และในระหว่างดาวพระเคราะห์หนึ่ง ๆ ก็ยังมีระบบสังคม อย่างว่าดวงอาทิตย์ที่มีต่อโลกอย่างไร, หรือดวงจันทร์มีต่อโลก^{นี้} อย่างไม่; ดวงอาทิตย์เป็นตัวแม่ยกเว้นเสียก็ได้ ทั่วโลก ๆ อย่าง ดวงจันทร์กับโลก^{นี้} ก็ยังมีความสัมพันธ์กันอย่างไร.

ท่านทั้งหลายก็คงจะมีความประหลาดใจ ที่ความสัมพันธ์นั้นเป็นไปอย่าง สม่่าเสมอ จนเราสามารถวางระบบปฏิทินได้ เป็นการถาวร เป็นการล่วงหน้า และยังมีอิทธิพลที่สัมพันธ์ต่อกันและกัน; เช่นว่า ถ้าปราศจากเสียซึ่งดวงจันทร์ แล้ว ในโลก^{นี้} ก็จะไม่มีน้ำขึ้นหรือน้ำลง ดังนี้เป็นต้น, หรือว่าถ้าปราศจากอะไร บางอย่างแล้ว ก็จะไม่มียุคกาลอย่างนี้เป็นต้น; มีความสัมพันธ์กันถึงขนาดนี้. แต่ความเป็นอยู่ หรือ ความรอดอยู่ได้ของสิ่งเหล่านี้ ก็เพราะการสัมพันธ์กัน อย่างถูกต้องของธรรมชาติ^{นี้} เอง.

สรุปความว่า แม้แต่ธรรมชาติ^{นี้} ก็ยังต้องสัมพันธ์กัน, คนก็ยังต้องสัมพันธ์กัน, สัตว์ก็ยังต้องสัมพันธ์กัน. พืชพันธุ์พฤกษชาติทั้งหลายก็ยังต้องสัมพันธ์กัน การที่มันต้องสัมพันธ์กัน^{นี้} เราจะเรียกกันว่า สังคม, หรือการคบหาสมาคมกัน เพราะมีการเกี่ยวเนื่องกัน. รายละเอียดทั้งหมด^{นี้} เป็นการแสดงให้เห็นสังจธรรม คือความจริง หรือกฎเกณฑ์อันเป็นหลักที่มีอยู่ในระหว่างสิ่งเหล่านี้.

ธรรมสังจะของสังคมต้องทำให้ถูกต้อง.

ที่^{นี้}ก็จะมองดูกันในฐานะที่เป็น ธรรมสังจะ คือตัวการประพฤติกกระทำที่เราจะต้องกระทำต่อไป. เมื่อมีกฎเกณฑ์อันตายตัวว่า มันต้องสัมพันธ์กันให้ถูกต้อง มันก็มีความแน่นอนต่อไปว่า จะมีความถูกต้องกันอย่างไร ?

ความถูกต้องนี้ เป็นสิ่งที่ถกเถียงกันนักในหมู่นักภาษาศาสตร์ หรือนักปรัชญาจนกระทั่งไม่รู้ว่า จะเอาความถูกต้องกันที่ตรงไหน ? มีเหตุผลทางตรรกะก็มี ทางนยะหรือทางปรัชญาก็มี ล้วนแต่ค้านได้.

ส่วนพุทธบริษัทเราที่ถือพระพุทธศาสนาเป็นหลักนั้น ถือความถูกต้องคือการแสดงความมีประโยชน์ อย่างเห็นได้ชัด ว่าเป็นความถูกต้อง. ประโยชน์นั้นจะเป็นประโยชน์ตนเองหรือประโยชน์ผู้อื่น, หรือประโยชน์ทั้งสองฝ่ายก็ตาม. ถ้าสิ่งใดทำให้เกิดประโยชน์นี้แล้ว การกระทำนั้นเรียกว่าถูกต้อง ไม่ต้องพิสูจน์โดยทางตรรกวิทยา หรือปรัชญา หรืออะไรกันให้เสียเวลา. ถือหลักตายตัว ชัด ๆ ลงไปว่า พิสูจน์ความมีประโยชน์แล้วก็ถือว่าเป็นความถูกต้อง. เราจะต้องประพटीให้ถูกต้อง คือให้สำเร็จประโยชน์ในการสังคมกันของมนุษย์นั้น.

อุดมคติข้อแรกถือว่าทุกชีวิตเป็นเพื่อนทุกข์.

การที่จะประพटीให้สำเร็จประโยชน์ในการสังคมกัน ข้อแรกที่สุดจะขอรับรองให้ระลึกรู้ถึง อุดมคติของพุทธบริษัท ข้อแรกหรือข้อใหญ่ที่สุด กว้างขวางที่สุดคือหลักเกณฑ์ที่ว่า ให้ถือว่าสิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายทั้งปวง ล้วนแต่เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายกันทั้งหมดทั้งสิ้น.

เดี๋ยวนี้เรามองเห็นว่า ในโลกนี้ เขาไม่ถือกันอย่างนั้น คือไปถือตามที ศาสนาต่าง ๆ ได้เคยสั่งสอนไว้ว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน

ทั้งหมดทั้งสิ้น. บางศาสนาก็ใช้คำว่า เป็นพี่น้องกัน เหมือนกับว่าเกิดมาจาก บิตามารดาเดียวกัน. ในพุทธศาสนาเราให้ความหมายว่าเป็นเพื่อนในฐานะที่เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน, มีการปรองดองมาตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจย- ตาด้วยกัน, เป็นเพื่อนเกิดเพื่อนแก่เพื่อนตายด้วยกัน ; เพราะว่าต้องเป็นอย่าง เดียวกัน, เพราะว่ามีปัญหาเหมือนกัน จึงไม่มีจิตใจที่จะเบียดเบียนกัน หรือทำลายกัน มีแต่จะช่วยกัน ดังนั้น. ทุกศาสนาก็สอนมีความหมายอย่างนี้, โลกในสมัยหนึ่งก็เคย ยึดถือหลักเกณฑ์อย่างนี้, ในสมัยนั้นคนในโลกมีความเห็นแก่ตัวน้อย เพราะสิ่ง ที่มายั่วให้เห็นแก่ตัวยังมีน้อย.

โลกปัจจุบันไม่สังคมเป็นเพื่อนทุกข์กัน เพราะเห็นแก่ตัว.

เดี๋ยวนี้ในโลกนี้มีสิ่งที่ยั่วให้คนเห็นแก่ตัวมากยิ่งขึ้น จนเกิน ประมาณ. สิ่งที่ยั่วให้เห็นแก่ตัวนั้น ก็คือสิ่งที่ให้ความเอร็ดอร่อย เป็นสุขเวทนา ทางเนื้อหนังนั่นเอง. สุขเวทนาทางเนื้อหนังนั้นครอบงำจิตใจบุคคลผู้ใด บุคคลนั้นก็จะเห็นแก่ตัวเพิ่มขึ้นเท่านั้น. ยิ่งมีการผลิตสิ่งที่ยั่วความรู้สึกสนุก สนานเอร็ดอร่อยทางเนื้อหนังมากขึ้นเท่าไร, ก็ยิ่งเพาะปลูกความเห็นแก่ตัวในจิตใจ ของคนเรามากขึ้นเท่านั้น. นี่เป็นเหตุปัจจัยอันพื้นฐานที่สร้างให้คนมีความเห็น แก่ตัว, เรียกสั้น ๆ ก็คือ สุขเวทนาทางเนื้อหนัง เป็นเครื่องสร้างความเห็นแก่ตัว.

เมื่อโลกยิ่งเจริญด้วยการผลิตปัจจัย ทำนองนี้ขึ้นมา; คนในโลก ก็หลงไหลในเหตุปัจจัยนั้น, ก็เห็นแก่ตัวมากขึ้น, ยังมีคนจำนวนมากเพิ่มขึ้น

อย่างรวดเร็ว ทำให้รู้สึกว่าจะได้ไม่พอหรือจะไม่พอใช้ ก็ยิ่งแข่งขันกัน, แย่งชิงกัน จนไม่มีเวลาที่จะนึกถึงผู้อื่น; นึกถึงแต่เรื่องของตัวเองก็ไม่พอเสียแล้ว ยิ่งนึกถึงการแข่งขันแย่งชิงกันด้วยแล้ว ก็รู้สึกว่าจะไม่พอ. ดังนั้นจึงไม่เห็นแก่ใคร ไม่มีเวลาที่จะไปนึกถึงจิตใจของผู้อื่น จึงมีความเห็นแก่ตัวมากขึ้น ขอให้พิจารณาคุณเถอะว่า การสังคมนั้นนั้นจะเป็นอย่างไร?

ถ้าคนมีอายุสัก ๗๐—๘๐ ปี ก็พอจะมองเห็นได้ว่า เมื่อก่อนนั้นมนุษย์เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กันสักเท่าไร ต่อเพื่อนบ้านเรือนเคียง. เคยวานมนุษย์เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อเพื่อนบ้านเรือนเคียงกันสักกี่มากน้อย? จะเห็นได้ชัดว่ามันแตกต่างกันมาก; เพียงชั่วอายุคน หรือทันตาเห็นของคนเพียงชั่วอายุคนเดียว. พร้อมทั้งนั้นก็มองเห็นว่า ต้นเหตุของสิ่งนี้ก็คือ ความเจริญก้าวหน้าตามแบบใหม่ที่ทำให้คนหลงใหลในเรื่องเอร็ดอร่อยสวยงาม ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งสุขเวทนาทางเนื้อหนัง; ทำให้เกิดความรู้สึกไม่พอแก่ตนเองเสียเรื่อยไป จึงไม่มีส่วนเหลือสำหรับจะไปช่วยผู้อื่น หรือเอื้อเฟื้อเจือจานผู้อื่น, ทำให้ ความหมายของคำว่า เป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันนั้น สูญหายไปแทบหมดสิ้น.

เคยวันเราไม่ค่อยได้ยินได้ฟังคำประโยคที่ว่า *สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น*; ไม่เหมือนกับสมัยบิณฑามารดา บู้ ย่า ตา ยาย ที่จะได้ยินได้ฟังคำนั้นบ่อย ๆ. นั้นแหละขอให้ถือเอาเป็นเครื่องวัดที่แน่นอนว่า สังคมได้เปลี่ยนไปอย่างไร โดยทางจิตใจ? ไม่มีหลักเกณฑ์ที่ว่าเราเป็นพี่น้องกัน หรือว่าเป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน.

เดี๋ยวนี้อยู่กันด้วยความรู้สึกที่ว่าตัวใครตัวมัน, เปิดโอกาสให้ใครทำตามความพอใจของตนได้เต็มที่ ซึ่งที่แท้ก็เป็นประชาธิปไตย อย่างหนึ่งด้วยเหมือนกันนั่นแหละ. แต่ขอให้คิดดูให้ดีๆ ประชาธิปไตยสำหรับจะเอาเปรียบกันนั้น มันจะมีประโยชน์แก่สังคมอย่างไร? ทำไมเราจึงไม่มีประชาธิปไตยถึงขนาดที่เรียกว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกชนิดแก่เจ็บตายด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น? เราประพฤติกให้ออนุโลมคล้อยกันกับหลักเกณฑ์อันนี้?

ความเห็นแก่ตัวเป็นต้นเหตุของความทุกข์ ในทุกๆ ประการ ในทุกๆ ความหมาย. ทำตัวบุคคลนั้นให้เป็นที่ทุกข์ถึงที่สุดด้วย คือเกิดกิเลสที่จะแผดเผาบุคคลนั้นเองเป็นข้อแรกก่อน, แล้วก็กระทบกระเทือนออกไปถึงคนข้างเคียง ทำผู้อื่นให้พลอยเป็นทุกข์ด้วย, แล้วก็ ไม่พยายามที่จะแก้ปัญหาด้วยการทำลายความเห็นแก่ตัว. แต่ได้เพิ่มความเห็นแก่ตัวให้มากขึ้นไปอีก จึงไม่มีการประพฤติกกระทำที่เหมาะสม สำหรับการที่มนุษย์เราจะมีการสังคมกัน อย่างที่เรียกว่าเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย.

จะแก้ปัญหาได้ โดยปฏิบัติตามวิถีทางของศาสนา.

วิปฏิบัติในทางพระพุทธศาสนานั้น ที่เกี่ยวกับเรื่องนี้มีอยู่ว่า ถ้าเห็นว่าดีกว่าเรา หรือเก่งกว่าเรา สามารถกว่าเรา ก็ให้เคารพเชื่อฟังเขา, เอาอย่างเขาไม่ต้องไปอิจฉาริชยาเขา นี้พวกหนึ่ง. ถ้าเห็นว่าเลวกว่าเรา ต่ำกว่าเรา หย่อนสมรรถภาพกว่าเรา ก็ให้ช่วยเหลือเขา, ให้สังสารเขา นี้พวกหนึ่ง.

ถ้าเห็นว่าเสมอกัน เท่า ๆ กัน ก็ควรจะรักใคร่กลมเกลียวกัน ในฐานะที่เป็นผู้เสมอกัน. เรียกสั้น ๆ ก็ว่า ถ้าดีกว่า เราก็เคารพนับถือเขา ถ้าเลวกว่าเราก็ช่วยเหลือเขา ถ้าเสมอกันก็เป็นเพื่อนกัน อย่างนี้. นี่เป็นหลักธรรมะในพระพุทธศาสนา ที่พระบรมศาสดาได้ตรัสไว้ จึงเห็นได้ว่า เราไม่มีทางที่จะอิจฉาริษยากัน, เราไม่มีทางที่จะเฉยเมยทอดทิ้งกัน ก็เลยประพฤติต่อกันตามหลักเกณฑ์ที่ว่ามานั้น; แล้วก็จะสร้างสังคมอันใหม่ขึ้นมา, มีแต่มิตรสหายโดยส่วนเดียว ไม่มีศัตรู, มีแต่ผู้ที่พร้อมที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน, อย่างนี้ก็คิดดูเถอะว่า โลกนี้หรือสังคมนี้จะเป็นอย่างไร? เคียงวันทั้งโลกเขาคิดกันอย่างนี้หรือเปล่า?

มีข้อที่ควรสังเกตอยู่ข้อหนึ่ง คือคำ ๆ หนึ่ง ซึ่งเป็นชื่อของพระพุทธเจ้าแห่งศาสนาที่จะมาถึงในอนาคต ที่เรียกกันว่า *พระศรีอารยเมตไตรย* คำว่า *เมตไตรยเมตฺเตยฺย* นั้น มีความหมายถึงความเป็นมิตร; *อารยเมตไตรย* คือความเป็นมิตรอย่างประเสริฐสูงสุด หมายความว่า มีความประเสริฐสูงสุดในทางความเป็นมิตรกัน. เมื่อศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้นมาถึง โลกมนุษย์นี้ก็จะมีลักษณะตรงตามชื่อ ๆ นั้น ว่ามีความเป็นมิตรกันอย่างประเสริฐสูงสุดถึงที่สุด แล้วเป็นเบื้องหน้า.

นั่นก็ต่างกับสมัย ปัจจุบันนี้ ซึ่งมนุษย์มิได้มีความเป็นมิตรกันอย่างสูงสุด คือไม่ได้ถือเอาความเป็นมิตรกันอย่างสูงสุดนั้น เป็นจุดที่มุ่งหมาย; เพราะว่าการศึกษาหรือการอบรม หรือหน้าที่การงานที่เราประพฤติกระทำกันอยู่ ไม่ได้เล็งถึงจุดหมายปลายทางอันนี้เลย, ล้วนแต่สร้างความแข่งขันกันและกัน.

ถ้าเขาคิดว่าเราก็อิจฉาริษยา, อยากทำลายเขาเสีย. ถ้าเขาอ่อนแอกว่าเรา เราก็จะ เอาเปรียบเขา, ทำนาบนหลังเขาหรือบนศีรษะของเขาด้วยซ้ำไป.

ถ้า **เสมอ**กันก็**มุ่งหมายจะทำลายล้างกัน** เสียให้พ่ายแพ้ ไปเสียสักฝ่ายหนึ่ง, อย่าให้มันเป็นผู้ขัดขวางความประสงค์ของตน. ทุกอย่างจึงเป็นไปแต่เพื่อการเบียดเบียนโดยส่วนเดียว.

ศาสนาของพระศรีอารยเมตไตรยนั้น แสดงถึงความหมายของสังคมนี้อันถึงระดับสูงสุดของความเป็นมนุษย์ คือมีความเมตตา ความอาวักความรักใคร่กัน เป็นสังคมนี้อันประเสริฐที่สุด ซึ่งหวังกันอยู่อย่างนี้ด้วยกันทุกๆ ระบบของศาสนา. ในพุทธศาสนาก็มีพระศรีอารยเมตไตรยอย่างที่เราได้ยินได้ฟังกันอยู่, ในศาสนาพราหมณ์หรือฮินดูก็มีพระเจ้าอัยกองค์หนึ่ง ซึ่งจะมาในรูปแบบเดียวกัน, ในศาสนาคริสต์นก็มีพระศาสดาอัยกองค์หนึ่งซึ่งจะมา.

แต่พวกคริสเตียนเขาขอมือถือกันว่า พระเยซูเป็นพระศาสดาองค์นั้น ซ่อนก็มีความสมจริงอยู่มาก; เพราะ พระเยซูก็ได้สอนธรรมะเกี่ยวกับเมตตา กรุณาอันถึงขนาดสูงสุด; แต่พวกยิวเขาไม่ยอมรับ เขาถือว่าพระเยซูยังไม่ใช่พระศาสดาองค์นั้น เขา รอต่อไปก่อน. แต่ถ้าเรามองดูการกระทำของพระเยซู ก็จะเห็นว่า เป็นพระศาสดาที่อุบัติขึ้นมา เพื่อสั่งสอนมิตรภาพอย่างสูงสุด.

มีคำกล่าวของพระเยซูเองเปรียบเทียบว่า “**เมื่อก่อนนี้เขาสอนกันว่า ให้กระทำต่อศัตรูอย่างศัตรู ให้กระทำต่อมิตรอย่างมิตร. เดียวนี้เราสอนว่า ให้กระทำต่อศัตรูอย่างมิตร คือไม่มีศัตรู**” : ไม่มีความคิดว่าจะฆ่าเขา เพียงแต่มีความคิดว่าจะฆ่าเขา ก็ให้ถือว่ามีความผิด บาบเท่ากับได้ไปฆ่าเขาแล้ว อย่างนี้เป็นต้น. **เมื่อเขาตบหน้าเราข้างหนึ่งก็จงยินดีที่จะให้เขาตบหน้าอีกข้างหนึ่ง** คือ

จะไม่โกรธเขา, หรือว่า *เขาขโมยเสื้อไปแล้วก็จะไม่โกรธเขา จะเอาผ้าห่มตามไปให้เขาก่อน* อย่างนี้; ล้วนแต่สั่งสอนเพื่อความมีมิตรภาพอันสูงสุดด้วยเหมือนกัน.

ทุกศาสนาสอนให้เป็นมิตรกัน.

ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า พระศาสนาทุกศาสนามุ่งหมายอย่างนี้ ที่ควรจะต้องปฏิบัติกันอย่างยิ่ง สำหรับทุกคน ก็เช่นที่พระเยซูก็สอนไว้, หรือแม้แต่ *ศาสนาในระดับขงจื้อ* อย่างนี้ก็ *สอนไว้ว่า การที่จะจุดธูปเทียนบูชาพระ หรือออกนามของพระเจ้านั้น ให้สำรวจดูเสียก่อนว่า ในจิตใจกำลังโกรธใคร หรือเกลียดใครอยู่ หรืออิจฉาริษยาใครอยู่.* ถ้ารู้สึกว่ามีกรโกรธกันอยู่กับเพื่อนฝูง ญาติพี่น้องคนใด ก็รีบกลับไปบ้าน ไปทำความตกลง ทำความเข้าใจ ให้เป็นมิตรที่ดีต่อกันและกันเสียก่อน แล้วจึงกลับมาที่วัดที่โบสถ์ ที่จะมาจุดเทียนจุดธูป แล้วร้องว่า *นโม ตสฺส ภควโต หรือ พุทฺธิ สรณํ คจฺฉามิ* อย่างที่พวกเราร้อง ดังนั้นเป็นต้น. นี่แหละท่านควรจะนึกถึง ว่าวิธีปฏิบัติที่จะล้างสิ่งสกปรกในสังคมนั้นให้หมดไป คือ ความอาฆาต ริษยา จองเวร.

จะถือเป็นหลักทั่วไปก่อนก็ได้ว่า เมื่อจะจุดธูปจุดเทียนบูชาพระ หรือจะไม่จุดธูปจุดเทียน แต่จะบูชาพระด้วยปากเฉยๆ ก็ได้; ก่อนแต่จะทำอย่างนั้น จะต้อง *นึกเสียก่อนว่า มีเวรมีภัยอะไรอยู่บ้าง, แล้วรีบไปจัดการกับเวรภัยนั้นเสียก่อน* จึงจะมาจุดธูปจุดเทียน หรือจะร้องบูชาพระ; ไม่ใช่ว่าจะพูดไปว่า *พุทฺธิ สรณํ คจฺฉามิ* เป็นต้น, แล้วก็ชกต่อยกัน ตีรันฟันแทงกัน แม้ในหมู่ภิกษุ

สามเณร, หรืออุบาสกอุบาสิกาที่อยู่ในวัด ก็ยังค่ากัน อย่างนี้ มันไม่ถูกกับหลัก-
เกณฑ์อันนี้.

อย่างที่เรารู้จักกล่าวมาแล้วว่า **ธรรมชาติก็ไม่ต้องการให้อยู่กันอย่าง**
เป็นศัตรูคู่จองเวร; ฉะนั้นทุกๆ วันหรือทุกๆ คืน ก่อนแต่จะนอน หรือว่าตื่น
นอนขึ้นมา ก็นึกถึงข้อที่ว่า เราจะไม่มี การจองเวรกันอยู่กับบุคคลใด หรือแม้แต่
สัตว์ตัวใดด้วยซ้ำไป; อย่างนี้ให้ได้เป็นพื้นฐานด้วยกันทุกๆ คนเถิด ก็จะเรียกว่า
ปฏิบัติถูกต้องต่อธรรมะที่ควรปฏิบัติในสังคม, เป็นธรรมสัจจะอย่างยิ่งสำหรับสิ่ง
ที่เรียกว่า สังคมธรรม, สังคมธรรม คือธรรมะสำหรับสังคมนั่นเอง.

ควรมีสังคมธรรม, สมานานงดส่วนเกิน.

ที่นี้จะพูดถึงเหตุปัจจัย อีกอันหนึ่ง ซึ่งจะทำให้เกิดสังคมธรรมที่ดี
ก็คือว่าทุกคนเมื่อยอมรับหลักเกณฑ์อันนี้แล้ว ก็จะอธิษฐานจิต สมานาน ศีลขึ้น
มาสักข้อหนึ่งว่าเราจะไม่แตะต้อง บริโภคใช้สอยส่วนเกิน ก็จะถือศีล ไม่แตะ
ต้องส่วนเกิน. อะไรที่มันเกินจำเป็นสำหรับความเป็นมนุษย์แล้ว ก็ถือว่าเป็น
ส่วนเกิน; เราก็จะไม่แตะต้องส่วนนั้น : *การกินดีเกิน แพงเกิน, การ*
แต่งตัวดีเกิน แพงเกิน, การเป็นอยู่ในบ้านเรือนดีเกิน แพงเกิน, หรืออะไร
ก็ตาม ที่มันเป็นการไม่จำเป็นด้วย หรือดีเกินไป แพงเกินไป ให้ถือว่าเป็น
ส่วนเกิน ซึ่งล้วนแต่ทำให้เกิดกิเลส และเห็นแก่ตัว. ส่วนเกินเหล่านี้ จะวัน
เสียไม่เท่าไรก็จะมีอะไรเหลือ เหลือสำหรับจะสงเคราะห์ผู้อื่น.

เดี๋ยวนี้เราไม่มีอะไรเหลือสำหรับจะสงเคราะห์ผู้อื่น เพราะว่าเราไม่ถือการเกลียดส่วนเกิน. เราชอบส่วนเกิน เราจะขยายการกิน ให้ดี ให้แพง ให้ร่อย ยิ่งๆ ขึ้นไป, จะขยายการแต่งเนื้อแต่งตัว ให้สวยให้งาม ให้แพง ยิ่งๆ ขึ้นไป, คนที่มีบ้านราคาหมื่นบาท ก็อยากจะมีบ้านราคาหลายหมื่นบาท แสนบาท ล้านบาท. เดี่ยวนี้เขาอยู่บ้านราคา ๒—๓ ล้านบาทกันก็มี; เขาจะได้อะไร ได้ประโยชน์อะไรจากบ้านราคา ๒—๓ ล้านบาท มากไปกว่าบ้านที่ราคา ๒—๓ หมื่นบาท ก็ไปกิดคุเขาเอง.

ถ้าเขามีรถยนต์ขนาดราคาเพียงไม่กี่หมื่นบาท เขาก็อยากจะได้รถยนต์ที่มีราคาหลายแสนบาท, กระทั่งราคาหลายล้านบาท ซึ่งเดี๋ยวนี้ก็มีขายแล้ว. เมื่อเขาคอยแพงจ้องแต่จะขยับขึ้นไปอย่างนี้แล้ว จะมีอะไรเหลือเป็นส่วนเกินสำหรับจะช่วยเหลือสังคม. พุทธบริษัทก็ได้ถือบทบัญญัติ ที่ว่าจะไม่บูชาส่วนเกิน ไม่แต่ต้องส่วนเกิน จึงทำให้มีส่วนเหลือ สำหรับจะช่วยสังคม.

อาตมาได้เคยอธิบายให้ฟังมาหลายครั้งหลายหนแล้วว่า อุโบสถศีลหรือศีล ๘ นั้น คือศีลที่ห้ามการบริโภคอาหารส่วนเกิน, ห้ามการใช้การประคบประหงมบำรุงบำเรอร่างกายในส่วนเกิน, ห้ามการใช้ที่นั่งที่นอนเครื่องใช้ไม้สอยในบ้านเรือนที่เป็นส่วนเกิน. อยู่อย่างถือศีล ๘ หรือถือศีลอุโบสถแล้ว ไม่มีทางที่จะทำอะไรให้เกิน; ฉะนั้นจึงมีส่วนที่เหลือสำหรับจะช่วยผู้อื่น, หรือจะช่วยบำรุงพระศาสนา, หรือแม้แต่ว่าจะเป็นเครื่องช่วยตัวเอง ช่วยครอบครัวของตัวเอง.

อย่าให้อยู่ในสภาพที่เหมือนกับว่าตนรทกทั้งเป็น; เพียงแต่ว่าหยุดกิน เหล้าเสีย หยุดสูบบุหรี่เสีย คนที่เงินเดือนไม่พอใช้ก็จะพอใช้ขึ้นมา อย่างนี้

เป็นต้น. ถ้าหยุดให้มากไปกว่านั้น เงินก็จะเหลือใช้สำหรับเป็นหลักทรัพย์, เวลาเรียวแรงก็จะเหลือพอสำหรับไปช่วยผู้อื่น.

เดี๋ยวนี้ เขามุ่งหมายด้วยความเห็นแก่ตัว กินกิน ใช้กิน ประพฤติ กระทำอยู่ด้วยส่วนกิน; มันก็ผิดหลักเกณฑ์ที่ว่า เราจะอยู่กันอย่างช่วยเหลือผู้อื่นด้วย. เพราะว่าเราไปใช้ไปกินเสียจนไม่มีส่วนเหลือสำหรับช่วยใครได้; แม้แต่จะเลี้ยงแมวสักตัวหนึ่งก็ไม่ค่อยมีแก่ใจ. ขอให้ลองคิดดูกันให้ถี่เถิดว่าการ สังคมของเรากำลังเป็นอย่างไร? แล้วบาปความเลวร้ายมันเกิดขึ้นแล้ว มันจะได้แก่ใคร? มันก็ได้แก่พวกเราทุกคน จึงขอให้ถือเอาหลักธรรมะเกี่ยวกับการสังคมนี้นมา ประพฤติปฏิบัติ.

พุทธศาสนามีหลักช่วยเหลือกันคือสังคหวัตถุ.

ในรายละเอียดที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ผูกพันสังคมนั้น ในพระพุทธศาสนามีหลักธรรมอยู่หลายหมวดด้วยกัน; ยกตัวอย่างมาสักหมวดหนึ่งซึ่งเรียกว่า สังคหวัตถุ คือสิ่งที่จะใช้สำหรับสงเคราะห์คือผูกพันกัน.

สังคหวัตถุ ก็นับสำหรับสงเคราะห์; วัตถุนี้ไม่จำเป็นจะต้องเป็นสิ่งของ มีความหมายเหมือนกับว่าตัวเรื่องตัวราว จะเป็นนามธรรมก็ได้, เป็นวัตถุธรรมก็ได้. วัตถุเป็นที่ตั้งแห่งการกระทำ อย่างนี้ก็เรียกว่าเป็นหลักเกณฑ์ เป็นอุคมกติ อย่างนี้ก็ได้อ.

คำว่า สังคห นี้ แปลว่า ถือเอาด้วยดี; แต่เราให้ความหมายว่า เมตตา กรุณา เอ็นดูแล้วสงเคราะห์.

คำว่า สงเคราะห์ นั้น ไม่ได้แปลว่าเอ็นดู หรือกรุณา อย่างที่เรา รู้กันอยู่ทั่วไป. คำนี้แปลว่า ไปถึงเอาด้วยดี คือแตะต้องลูกคำด้วยดี ก็เรียกว่าสงเคราะห์. เราจะ สงเคราะห์เขาก็หมายความว่า ไปแตะต้องเขา ไปจัดการกับเขาให้เป็นอย่างดี. **สังกหัตถุ** มีอยู่ ๔ อย่าง คือ **ทาน ปิยวาจา สمانัตตทา อิตถวียา.**

ทาน คือ การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ โดยหลักเกณฑ์ที่ว่า เป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตาย.

ปิยวาจา แปลว่า พูดจาด้วยความรัก; ในจิตใจมีความรัก แล้วก็พูดออกไปเพราะไม่เพราะนี้ไม่เป็นประมาณ แต่ว่าพูดจาออกไปด้วยความรัก ก็ย่อมจะไพเราะเป็นธรรมดา. ถ้าไม่ไพเราะโดยด้อยคำ ก็ย่อมจะไพเราะโดยความหมาย. ขอให้ พูดจาออกไปด้วยจิตใจที่ประกอบอยู่ด้วยความรัก ก็ จะเรียกว่า เป็นปิยวาจาได้.

สมานัตตทา ทำตนเป็นผู้เสมอกัน ไม่ยกตนข่มเขา ด้วยเหตุว่าเรามีอะไรดีกว่าเขา. ข้อนี้จะเอาอะไรมาเป็นหลักเสมอกัน ก็ ใช้หลักเดิมๆ อย่างเดียวกันนั่นแหละว่า ทุกคนเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกัน, มีความทุกข์อย่างเดียวกัน, มีกิเลสอย่างเดียวกัน, มีปัญหาอย่างเดียวกัน มีหัวข้อเดียวกัน. เราเสมอกันอย่างนี้เถอะ แล้วเราก็จะไม่ยกตนข่มท่าน ทำตนเป็นเพื่อนเกิดแก่เจ็บตายด้วยกันก็เรียกว่า สมานัตตทา แปลว่า มีตนอันเสมอกัน.

อัตถจริยา นั้นว่า แปล ประพฤติประโยชน์. ^{นี้} หมายความว่าหน้าที่ เมื่อรู้สึกอย่างนั้นแล้วก็ไม่อยู่เฉย ๆ กระทำหน้าที่ตามความรู้สึกอันนั้นทันที คือ ช่วยเหลือซึ่งกันและกัน. สิ่งใดเป็นประโยชน์แก่เพื่อนมนุษย์แล้ว สิ่งนั้นจะต้องทำ; เมื่อทำออกไปก็เป็นการกระทำการสงเคราะห์ เป็นสังคมธรรม คือธรรมะที่จะ ต้องประพฤติต่อสังคม มีอยู่เป็น ๔ อย่างด้วยกันอย่างนี้ ขอให้ช่วยกันสักหน่อย.

ที่ต้องพูดว่า “สักหน่อย” นั้น ไม่ได้หมายความว่าช่วยกันสักนิด. คำว่า “สักหน่อย” นี้หมายความว่ามันหายไปหมดแล้ว ช่วยดึงให้กลับมาก; อย่างน้อยก็ พอมีให้มันกลับมา ว่าให้ ในสังคมของเรา เหล่าพุทธบริษัท โดยเฉพาะนี้ มีทาน คือการเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่, มีปิยวาจา มีการพูดจาด้วยความรัก, สมานัตตตา มีตน เสมอกัน เพราะเป็นเพื่อนทุกข์เกิดแก่เจ็บตายด้วยกัน, แล้วก็ มีอัตถจริยา ประพฤติประโยชน์ต่อกันและกัน ไม่ทนนั่งดูตายได้ไม่ว่าในกรณีใดๆ ก็เปลี่ยนแปลง สังคมใหม่ เป็นสังคมที่ผิดไปจากที่กำลังเป็นอยู่ในปัจจุบันนี้เป็นแน่นอน. ชน เหล่าอื่น พวกอื่น ลัทธิอื่น เขาจะทำกันอย่างไรรู้ก็ตามใจเขา; เราพุทธบริษัท ถือธรรมะของพระพุทธเจ้า มีหลักเกณฑ์ที่วางไว้อย่างนี้ ว่าเราจะต้องประพฤติ ต่อสังคมอย่างนี้.

การสังคมสงเคราะห์ควรจะทำในรูปศีลธรรม.

ที่นี้ก็มองดูต่อไปอีกว่า ข้อเท็จจริงที่มันเกี่ยวกับเรื่องนั้นนั้น มันมี ความแตกต่างกันอยู่ สำหรับคำว่าสังคม. เราจะมีปัญหาสังคมในแง่ของการเมือง

หรือว่าในแง่ของศีลธรรม? หรือจะพูดใหม่ว่า การประพฤติปฏิบัติกันทำไปในฐานะที่เป็นการเมือง หรือว่าทำไปในฐานะที่เป็นศีลธรรม?

คนในยุคปัจจุบัน อะไร ๆ ก็หายใจเป็นการเมือง; เพราะว่ามันเนืองกันกับประโยชน์เฉพาะหน้า. ถ้าพูดถึงศีลธรรม หรือในรูปของศีลธรรม มันยังไม่รู้ว่าประโยชน์นี้จะอยู่ที่ไหน; *โลกนี้ใช้การเมืองเป็นเครื่องมือสำหรับหาประโยชน์.* ใครมีอำนาจก็ใช้อำนาจนั้นแสวงหาประโยชน์ในทางการเมือง; คือไม่ใช่ทางศาสนา, ไม่ใช่ทางธรรมะ ไม่ใช่ทางศีลธรรม, แต่หาประโยชน์อย่างพวกที่มีกิเลสต้องการจะหา; อย่างนี้เรียกว่ามันเป็นเรื่องทางการเมือง.

ถ้าเป็นเรื่อง ทางศีลธรรม มันกลายเป็นตรงกันข้าม ไม่มีใครที่จะคิดหาประโยชน์ด้วยเอาประโยชน์ของผู้อื่นมาเป็นของตัวเอง; มีแต่หวังจะให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ จนถึงกับว่าตนยอมเป็นผู้ขาดแคลน อย่างนี้ก็ยังมี. ถ้ายึดมั่นถือมั่นในหลักธรรมะกันจริงๆ แล้ว ย่อมเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม หรือส่วนใหญ่ ได้ยิ่งกว่าเห็นแก่ประโยชน์ตน.

เดี๋ยวนี้เราได้ยินแต่เพียงคำพูด ว่า “เห็นแก่ส่วนรวมยิ่งกว่าส่วนตัว” เราได้ยินแต่คำพูด เราไม่ค่อยได้เห็นการกระทำ. ฉะนั้น ขอให้ถือเป็นเป้าหมายไว้ว่า เรายังถือหลักอยู่ว่า เราจะเห็นประโยชน์ส่วนรวม ยิ่งกว่าประโยชน์ส่วนตัว, เราจะยอมทุกข์ยากลำบาก เพื่อเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม ไม่หนีไปหาประโยชน์ส่วนตัว โดยไม่ยอมรับรู้ในความยากลำบากของส่วนรวม. นี่เป็นธรรมะอย่างสูงสุด ที่จะช่วยกันสร้างสังคมให้ดี ให้เป็นสังคมที่สมกับความหมาย

ของคำว่ามนุษย์. การทำสังคมสงเคราะห์นั้น ต้องทำในรูปแบบของศีลธรรม ไม่น่าจะทำในรูปแบบของการเมือง ซึ่งเป็นเรื่องกอบโกยประโยชน์.

สังคมสงเคราะห์ในรูปแบบของการเมือง ที่พูดถึงกันมาก บางทีก็เอามาสรุปรวมกันอยู่มาก ว่าประเทศนั้นประเทศนี้มีสังคมสงเคราะห์สูงสุด; แต่เมื่อไปพิจารณาเข้าจริงๆ ก็เห็นว่า เขาเก็บภาษีแพงที่สุด แล้วเอาเงินนั้นมาใช้สงเคราะห์สังคม, มีประโยชน์รั่วไหลไปทางอื่นอีกมากมาย; อย่างนี้เราไม่เรียกว่าเป็นการสังคมสงเคราะห์ในความหมายของศีลธรรม; เพราะว่าไม่ได้ทำไปเพื่อการสงเคราะห์โดยแท้จริง, ไม่ได้ทำด้วยอัศยธรรมะของสังคม ตามหลักแห่งพระศาสนา. แต่เป็นการลงทุนทางการเมืองเสียมากกว่า จึงไม่นับรวมไว้ในธรรมสำหรับสังคม ดังที่กล่าวถึงอยู่นี้, ว่าสังคมที่ถูกต้องนี้ จะต้องสงเคราะห์กันอยู่ด้วยธรรมะ ไม่เจือด้วยความคคโกงแต่อย่างใด.

นี่ปัญหาอันจึงมักจะเกิดขึ้นว่า มันเป็นการเมืองหรือว่าเป็นศีลธรรม? อะไรๆ ก็ดูจะมีปัญหาอย่างนี้ไปเสียหมดแล้วว่า มันเป็นการเมือง หรือว่ามันเป็นศีลธรรม? เราช่วยกันสักหน่อย พยายามให้ทุกอย่างมันเป็นเรื่องของศีลธรรม; อย่าให้เป็นเรื่องของการเมือง.

ถ้าให้มันเป็นเรื่องของการเมือง ก็ให้เป็นการเมืองที่มีศีลธรรม คือทำการเมืองให้มันเป็นศีลธรรมไปเสียก็ได้; แต่มันยังทำไม่ได้ เพราะคนทั้งโลกเขาไม่ยอมรับหลักการอันนี้ คือไม่ยอมรับหลักการว่า การเมืองนี้เป็นสิ่งที่ทำให้มีศีลธรรมได้.

เขาก็จะมองเห็นไปทั่วว่า การเมืองนี่เป็นเครื่องแสวงหาประโยชน์ ไปเสียโดยทำเดี๋ยว; ฉะนั้นการเมืองจึงไม่สร้างสังคมที่มีสันติสุข และสันติภาพ. เราต้องมีสังคมนิยมที่เป็นไปในทางของศีลธรรม, มีความเข้าใจถูกต้อง หรือสัมมาทิฏฐินั้นเป็นพื้นฐาน, แล้วก็ประพฤติต่อกันและกันให้ถูกต้องจริงๆ ถูกต้องโดยสังจธรรมของธรรมชาติ เป็นส่วนใหญ่ แล้วก็ไม่มีทางที่จะผิดแปลกไปไหน.

โลกจะมีมิตรภาพถ้ามีสังคมนิยม.

เวลาที่เหลืออยู่อีกหน่อยหนึ่ง ก็จะแสดงถึงอันสงส์ ของการที่มีสังคมอย่างถูกต้อง; มีสังคมนิยม คือธรรมที่ประพฤติต่อสังคมอย่างถูกต้อง ว่าถ้าเรามีสังคมนิยม ช่วยเหลือซึ่งกันและกันแล้ว ในโลกนี้ก็จะมีแต่มิตรภาพทั้งที่กล่าวมาแล้ว. เราอยู่คนเดียวไม่ได้ หรือว่าเราจะตรัสรู้เองไม่ได้; เราต้องมีสังคม มีการสังคมกับครูบาอาจารย์.

เหมือนกับเดี๋ยวนีเราจะพูดได้ว่า เรามีการสังคมกันกับพระพุทธเจ้า. เรามีโอกาสที่จะได้เล่าเรียนศึกษา ปฏิบัติตามคำสอนของพระองค์อยู่ แม้กระทั่งทุกวันนี้; นี่ก็เรียกว่ามีการสังคมกันกับพระพุทธเจ้า, มีพระพุทธเจ้าเป็นยอดของกัลยาณมิตร เราจึงเดินไปตามทางของพระธรรม ที่ตรงดิ่งไปสู่การบรรลุนิพพานได้.

ขอให้ถือว่า เราจะอยู่คนเดียวไม่ได้ หรือว่าเราจะไปคนเดียวก็ยังไม่เห็นทาง; เรายัง ต้องอาศัยสติปัญญาของผู้มีสติปัญญา; เช่น พระสัมมา-

สัมพุทธเจ้าอยู่สืบต่อไป, แม้จะยังอยู่ด้วยกันกับเพื่อนสาวก เพื่อนพุทธบริษัททั้งหลาย ที่จะช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ให้ประพฤติกฎปฏิบัติธรรมะนั้นได้โดยง่ายตาย และก้าวหน้าไปเป็นสังคมของพุทธบริษัท.

พุทธศาสนาดำรงอยู่ได้เพราะมีสังคมนี่.

ที่นี้เมื่อมองถึงประโยชน์ที่ยิ่งไปกว่านั้นอีก ก็จะมองต่อไปว่า การอยู่ได้ของพระศาสนา โดยเฉพาะ พุทธศาสนาเรา ก็อยู่ได้ด้วยเรามีสังคมนี่ดีในหมู่พุทธบริษัท นั้น. ถ้าในหมู่พุทธบริษัทไม่มีสังคมนี่ดี ก็จะมีการแตกร้าง ทำลายล้างกันเอง พระพุทธศาสนา ก็จะพลอยหมดไป ตามการแตกสลายของสังคมพุทธบริษัทด้วย. ถ้าเป็นไปมากถึงขนาดที่เรียกว่าสุดเหวี่ยงแล้ว ความบ้าหลังก็จะมีมาก จนถึงกับทำลายโลกนี้ให้สูญสิ้นไป, ทำลายโลกแผ่นดินนี้แหละให้สูญสิ้นไป ด้วยอะไรก็ตามแต่.

ต่อไปนี้มันก็จะเป็นการง่ายนิดเดียว ที่เขาจะมีอาวุธอะไรที่ทำลายโลกนี้ให้แหลกลาญไป. เมื่อไม่มีการสังคมนี่อย่างที่มีธรรมะหรือมีศาสนา โลกแผ่นดินนี้ก็ดี, สัตว์สังขารทั้งหลายเหล่าใดในโลกนี้ก็ดี ก็จะพลอยหมดสูญสิ้นไป. ขอให้สนใจคำว่า สังคมนี่ คือ การอยู่ด้วยกันอย่างถูกต้องในลักษณะนี้เถิด มันมีความหมายตั้งแต่ต้นจนปลาย.

ตั้งแต่ต้นนั้นหมายความว่า แม้แต่ความรอดอยู่ของใคร ๆ หนึ่ง มันก็ต้องอาศัยสังคมนี่ถูกต้อง อย่างชีวิตจะรอดอยู่ได้ นี้ มัน ก็เป็นการสังคมนี่

อย่างถูกต้องของอวัยวะต่างๆ ที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย. เราจะเรียกว่าร่างกายประกอบด้วยอาการ ๓๒ หรืออะไรมากกว่านั้น; ก็ไปสังเกตดูเด็ก, ไปถามหมอดูเด็ก จะบอกได้ว่าร่างกายมันรอดอยู่ได้เพราะมีการสังคัมกันเป็นอย่างดีระหว่างอวัยวะที่ประกอบกันขึ้นเป็นร่างกาย. ชีวิตก็เป็นอย่างนี้, อักภาพก็เป็นอย่างนี้, มันจะรอดอยู่ได้เพราะมีสังคัมธรรม ในระหว่างส่วนประกอบนั้นๆ เป็นอย่างดี. ขอให้เข้าใจอย่างนี้.

ให้ถือหลักเป็นสำคัญสักอย่างหนึ่งว่า การสังคัม หรือการสมาคมกันนั้น เป็นหน้าที่ที่เราจะต้องกระทำ แล้วจะต้องกระทำให้ถูกต้อง. เมื่อถูกต้องแล้วทุกอย่างมันจะรอดอยู่ได้; นับตั้งแต่คนๆ หนึ่ง จนถึงคนทั้งโลก หรือว่าอะไรๆ ที่มีอยู่ในโลก ก็จจะรอดอยู่ได้; เพราะการประพฤติกกระทำต่อกันและกันอย่างถูกต้อง. สังคัมธรรม จึงไม่มีอะไรมากกว่า หลักเกณฑ์ที่จะประพฤติกกระทำต่อกันและกันให้ถูกต้อง. นี่แหละเป็นสิ่งที่เบ็ดเสร็จกันมากับสิ่งที่เรียกว่าการศึกษา หรือการงาน และการสังคัม.

นี้เป็นเรื่องที่ ๓ ที่อาตมานำมากล่าวกับท่านทั้งหลาย ในฐานะที่เป็น การปรารภ เป็นการฟื้นความรู้สึกนึกคิดมากกว่าที่จะเป็นการสั่งสอนอะไรให้แปลก ให้มาก ให้สูงขึ้น. ฟังคุณเด็กจะเห็นว่า ไม่ได้พูดเรื่องอะไรที่แปลกหรือสูงออกไป; พูดเรื่องการศึกษา, พูดเรื่องการทำงาน, แล้วก็พูดเรื่องการคบหาสมาคม ที่จะต้องมีการคบหาสมาคมกันให้ถูกต้อง, โดยเฉพาะอย่างยิ่งตามทำนองของพุทธบริษัท.

ก็เป็นอันว่าทุกอย่างจะเป็นไปด้วยดี ทันในชีวิตนี้ คือทันทีที่เราจะมองเห็น; ถ้าคนอื่นเขาไม่เอาด้วย เราก็ยังทำของเราได้, มีผลที่เราจะมองเห็นได้ว่าเป็นการกระทำที่ถูกต้อง และควรกระทำ, ไม่มีสิ่งอื่นที่ควรจะทำยิ่งไปกว่านี้อีกแล้ว. ขอให้มีการคบหาสมาคมกัน ในระหว่างวัตถุและบุคคล ให้ตรงตามธรรมสัจจะ และสัจจธรรมของคำๆ นี้ อยู่ทุกๆ เมื่อเกิด.

การบรรยายในวันนี้ รู้สึกว่าเป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว ขอให้ท่านทั้งหลายกำหนดจดจำไปใคร่ครวญพิจารณาดู; ถ้าเห็นว่าเป็นประโยชน์ หรือเป็นความรอดของเราทั้งหลายแล้ว, จงชักชวนซึ่งกันและกัน ให้ประพฤติธรรมนี้ให้เกิดผลดีถึงที่สุด, แล้วเป็นผู้มีความเจริญองงามก้าวหน้า ตามทางของพระธรรมดั่งที่กล่าวมาแล้วนั้นทุกประการ.

อาตมาขออุทิศการบรรยาย เปิดโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรม เพื่อส่งเสริมกำลังใจในการปฏิบัติสังคมธรรมเป็นต้นนี้ อย่างดีที่สุดสืบต่อไป.

อะไรคืออะไร ?

- ๔ -

๒๒ เมษายน ๒๕๒๑

ศาสนาคืออะไร ?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ เป็นครั้งที่ ๔ แห่งภาควิสาขบูชา ในวันนี้
นั้น อาตมาก็ยังคงกล่าว “เรื่องอะไรเป็นอะไร” ต่อไปตามเดิม. แต่ในวันนี้
จะได้ให้หัวข้อปลีกย่อยลงไปว่า “ศาสนาคืออะไร?”

[ทบทวน]

ขอทบทวนความเข้าใจบางอย่างว่า *สิ่งที่ได้นำมาบรรยายนี้ ล้วนแต่เป็น
สิ่งที่เคยบรรยายแล้ว มาเรื่อย ๆ* เช่นว่า ศาสนาคืออะไร ? เข้าใจว่าได้มีการบรรยาย
มาแล้ว นับได้สิบ ๆ ครั้ง หากแต่ว่าไม่ได้เจตนาจะใช้หัวข้อจำกัด, แล้วก็บรรยายแต่
เพียงเรื่องเดียว; แต่เป็นการบรรยายเนื่องกันกับเรื่องอื่น ๆ. ส่วนการบรรยายชุดนี้

ต้องการจะจำกัดหัวข้อเฉพาะ และกล่าวให้สรุปความที่สุด สำหรับคนทั่วไป แม้เป็นผู้แรกศึกษา ก็สามารรถเข้าใจได้อย่างชัดเจน.

อย่างในครั้งที่ ๑ ก็พูดว่า *การศึกษาคืออะไร?* ครั้งที่ ๒ ก็พูดว่า *การทำงานคืออะไร?* ครั้งที่ ๓ ก็ว่า *การคบหาสมาคมกันนั้นคืออะไร?* ท่านทั้งหลาย ก็พอจะมองเห็นได้ว่า อาตมามีเจตนาอย่างไร? จึงได้พูดออกไปในหัวข้อเช่นนั้น. บางคนอาจจะมองเห็นเป็นการดูหมิ่นดูถูก ว่าท่านทั้งหลายยังโง่เขลาเกินไปจนกระทั่งไม่รู้ว่ *การศึกษาคืออะไร, การทำงานคืออะไร, การคบหาสมาคมคืออะไร,* ดังนี้ เป็นต้น. แต่ท่านที่ได้ฟังแล้ว เข้าใจคำอธิบายนั้นแล้ว ย่อมจะเห็นว่า เรายังไม่เข้าใจสิ่งเหล่านั้นถึงที่สุด, หรือไม่อาจจะเก็บเอาใจความที่สำคัญที่สุดของสิ่งเหล่านั้น มาใช้ประพดคติปฏิบัติอยู่.

อย่างเช่นคำว่า การศึกษา ก็หมายถึง การเล่าเรียนให้รู้ ให้เป็นคนเก่ง เป็นคนฉลาด แล้วก็มักจะมุ่งหมายเฉพาะ ตามความต้องการของผู้จัดการศึกษา; เช่นจะพูดในสมัยนี้ว่า *การศึกษานี้ก็เพื่อประชาธิปไตย* ดังนี้ เป็นต้น. ในเมื่อ อาตมากล่าวว่า *การศึกษานี้คือสิ่งที่ทำความก้าวหน้าอย่างถูกต้อง เพื่อมนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด* ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา. ท่านลอง เปรียบเทียบกันดูว่า การที่พูดแต่เพียงว่าการศึกษาเพื่อรู้จักทำมาหากิน, หรือเพื่อ รู้จักประชาธิปไตยในที่สุดนั้น มันมากหรือน้อยเพียงไร? มันสูงหรือต่ำเพียงไร?

เมื่อเรามองดูกัน โดยทัศนะของพุทธบริษัทแล้ว กลับไปมองเห็นว่า การศึกษานี้คือสิ่งที่จะทำให้เกิดความก้าวหน้า และก็อย่างถูกต้องด้วย; เพื่อมนุษย์จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ. และทุกชั้นทุกตอนแห่ง

วิวัฒนาการของเขา; นับตั้งแต่อยู่ในท้องแม่ จนกว่าจะคลอดออกมาเป็นผู้ใหญ่ เป็นผู้เฒ่า เข้าโลงไป, ต้องได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการนั้นๆ; อย่างนี้คงจะไม่มีใครเคยคิดนัก. บางคนก็คิดว่ามันสูงเกินไป. อาตมาก็บอกว่ามันไม่ใช่สูงเกินไป มัน เป็นสิ่งที่ต้องทำให้ได้อย่างนั้น จึงพยายามทำความเข้าใจ.

แม้สิ่งที่เรียกว่า การงาน นั้นก็เหมือนกันอีก; *คนรู้จักการงาน ในฐานะ เป็นสิ่งที่จำเป็นจะต้องทำ เพื่อเลี้ยงปากเลี้ยงท้อง, หรือเพื่อให้ ได้อะไรตามที่ตัว ต้องการ ไม่น่ารักเลย; มีแต่ความเหน็ดเหนื่อย.*

แต่อาตมาบอกว่า การงานนั้นแหละคือ การก้าวหน้าไปตาม วิวัฒนาการ ทุกชั้นตอนของมนุษย์ เพื่อไปถึงจุดสูงสุดของความหมายของ คำว่า มนุษย์ นั้นเอง. และการงานนั้นเป็นการประพฤติธรรมะ เพื่อบรรลุมรรค ผล นิพพาน ไปในตัวโดยอัตโนมัติแล้ว; ดังนั้นการงานจึงเป็นสิ่งที่น่ารัก; ไม่ใช่ที่น่าเบื่อ น่าเกลียด น่าชัง เหมือนที่คนโดยมากไม่ชอบทำการงาน, ให้ถึง เวลาเลิกงาน แล้วก็จะได้ไปเล่นหัว พักผ่อนหย่อนใจ อย่างนี้เป็นต้น. เมื่อไม่ได้ ตามที่ต้องการ มันก็ต้องทนทำงาน เหมือนกับตกรรททั้งเป็น ก็เลยไม่รักการงาน. ควรจะทำความเข้าใจในสิ่งที่เรียกว่า การงาน กันเสียใหม่.

เรื่อง การคบหาสมาคม นั้นก็เหมือนกัน เพราะมัน เป็นสิ่งที่จำเป็น ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; ด้วยเหตุที่ว่ามันอยู่โดยสิ่งเดียวไม่ได้, คนเดียว ไม่ได้; มันต้องมีความสัมพันธ์กัน จึงต้องมีการกระทำที่ถูกต้อง ถึงขนาดที่เรียกว่า เป็นศิลปะ อันหนึ่งทีเดียว; คนเราก็จะอยู่กันเป็นผาสูก.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้.]

วันนี้ ก็มาพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ศาสนาคืออะไร? บางคนก็อาจจะนึก เบื่อหน่ายล่องหน้ำ ที่จะมาพูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ซึ่งคนก็ไม่ค่อยสนใจ และไม่เห็นว่า เป็นสิ่งที่จำเป็นที่มนุษย์จะต้องมี.

อาตมาขอร้อง ให้ทุกท่านสนใจที่จะรู้จัก สิ่งที่เรียกว่าศาสนา นี้กัน ใ้ดี ๆ ใน ทุกแง่ทุกมุม จนสามารถทำให้สิ่งที่สำคัญที่สุด ประเสริฐที่สุด จำเป็นที่สุด น้อยที่น้อยที่สุด. ให้มีชีวิตชนิดที่เป็นชีวิตจริง ๆ, คือมีความสุขขึ้น ไม่เพียง แต่จะไม่ตายเท่านั้น. ชีวิตที่แท้จริงนั้น นอกจากจะไม่ตายแล้วยังจะต้อง สดชื่นคือ มีความเป็นสุขสงบเย็น อยู่ในตัวมันเองด้วย. ขอให้เข้าใจ สิ่งที เรียกว่าศาสนา เป็นสิ่งที่มีความจำเป็นแก่มนุษย์ ถึงขนาดนั้น.

หลายคนยังไม่รู้จักค่าของศาสนา.

คนบางคนรู้จักศาสนาแต่เพียงว่า เป็นสิ่งที่สมมติขึ้นมา แล้วก็ให้สมมติ ต่อไป. เช่นว่าเด็กเกิดขึ้นมา ก็ไปจดทะเบียนคราวใดคราวหนึ่ง ก็ระบุว่าถือ ศาสนาพุทธ, หรือศาสนาอะไรไปเสร็จแล้ว ตามที่พ่อแม่ของตนถือศาสนาอะไรอยู่. คนเหล่านั้นก็จะคิดว่า ศาสนานี้ก็มีไว้เพื่อจดทะเบียน ว่าคน ๆ นั้นถือศาสนาอะไร, แล้วก็ถูกจดทะเบียนให้; โดยที่ไม่ต้องรู้ว่า ศาสนาที่ตนถืออยู่นั้นคืออะไร อย่างนี้ ก็มีอยู่ทั่วไป; คนก็เข้าใจศาสนาเพียงเท่านั้น.

ที่เห็นกันอยู่โดยมาก ทำให้เข้าใจว่า ศาสนานั้นเป็นเพียงสิ่งที่มีไว้สำหรับกรอกแบบฟอร์มต่าง ๆ เมื่อจะทำพาสปอร์ตไปต่างประเทศ ซึ่งก็ต้องกรอกระบุลงไปว่า ถือศาสนาอะไร, หรือจะไปยื่นคำร้องอะไร มีคดีอะไร ก็จะต้องกรอกลงไปว่า ถือศาสนาอะไร; ก็เลยเข้าใจว่า **ศาสนามีไว้เพียงเพื่อกรอกแบบฟอร์ม**, เป็นการประกาศให้คนอื่นเขารู้ **คุณ**จะเข้าใจกันเอาเองอย่างนี้เสียเป็นส่วนใหญ่; ว่าศาสนาคืออะไร เราต้องไม่เข้าใจเพียงเท่านั้น.

ที่^๕ **บางคน**ที่หัวฉลาด^๕ ไปอีกสักหน่อย ก็มองไปในทางที่ว่า **ศาสนานั้นเป็นเครื่องมือที่คนพวกหนึ่งจะใช้คุณเอาประโยชน์** จากบุคคลผู้เห็นคเห็น้อยในการผลิต. **คุณ**แค่นั้นท่านทั้งหลายก็คงจะฟังออกว่า พวกไหนเขาจะพูด? เมื่อจะพูดว่า ศาสนานี้ เป็นสิ่งที่เขาจะใช้เป็นเครื่องมือ เพื่อจะคุณเอาประโยชน์มาจากบุคคลผู้เห็นคเห็น้อยด้วยการผลิต, ก็คือคนที่มองศาสนาในแง่ร้าย; แล้วก็ไปมองเฉพาะที่มันมีรูปแบบอย่างนั้น ไปเสียท่าเดียว. ทางศาสนาก็ถูกกล่าวหาว่า ไม่ได้ทำการผลิตอะไร.

อาตมาก็ **เคยถูกถาม** อย่างนั้นมาก และ **บ่อยครั้ง** ว่า **พระเณรโดยเฉพาะไม่มีการผลิต ไม่ทำให้เกิดประโยชน์อันเกี่ยวกับการผลิต ไม่ควรจะได้รับการกินอยู่** **อย่าง**ที่เรียกว่า **ไม่มีการผลิต**. เขาจึงมองไปในแง่ที่ว่า สิ่งทีเรียกว่าศาสนานั้นเอง คนพวกหนึ่งใช้เป็นเครื่องมือ สำหรับจะคุณเอาประโยชน์ ไปจากบุคคลที่เห็นคเห็น้อยด้วยการผลิต; อย่างนี้ก็มียู่^๕ทั่วไป, แล้วก็มีคนเห็นด้วยเพิ่มมากขึ้น. แล้ว ศาสนาจะตกอยู่ในฐานะอย่างไร? ก็ขอให้คอยดูต่อไป.

หรือที่มียิ่งไปกว่านั้นอีก ก็คือถ้อยคำที่พูดกันอยู่ในยุคนี้ โดย *คนฝ่ายหนึ่ง*ว่า ศาสนานั้นก็คือยาเสพติดคิมินเมาของประชาชน. นี่ใคร ๆ ก็เคยได้ยินได้ฟัง และรู้กันดีว่า เป็นคำโฆษณาของฝ่ายคอมมิวนิสต์ ว่าศาสนาเป็นยาเสพติด, ทำให้ประชาชนหลงใหล ละเมอเพื่อฝัน ไม่ตั้งอกตั้งใจในการผลิต; กวรวจะกำจัดให้หมดไปจากโลก, แล้วก็ *มีคนเชื่อเพิ่มมากขึ้น* เหมือนกัน. การพูดอย่างนั้นเป็นการพูดอย่างที่เรียกว่า เลือกโอกาสพูด และในบางเหตุการณ์เท่านั้นที่จะเป็นอย่างนั้น.

ทุกศาสนามีใช่ยาเสพติด.

ศาสนา โดยแท้จริงทุกศาสนา ไม่ได้มุ่งหมายจะให้เป็นยาเสพติด; แต่ต้องการให้ประชาชน ได้รู้จักใช้ให้เป็นประโยชน์ ในทางสังคม คือ ความเมตตา รักใคร่ ในลักษณะที่ว่า *สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น* นั่นเอง. หากแต่ว่าใน บางยุคบางสมัย; ศาสนาบางศาสนา ได้ละเลยหน้าที่อันถูกต้องนี้ ไปเป็นอยู่อย่างที่เราเรียกว่าเอาเปรียบประชาชน, แล้วโฆษณาในทางให้หลงใหลวัตถุกัศสิทธิ์, หรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์สูงสุดในศาสนานั้น ๆ จนประชาชนคลั่งไคล้อยู่แต่ในสิ่งศักดิ์สิทธิ์; ไม่ได้คิดหวังที่จะช่วยตัวเอง ด้วยการผลิตเป็นต้น. เขาก็โฆษณาขึ้นมาในแง่นี้ ก็มีคนที่ยินและเชื่อกันอยู่มาก, และถ้าเชื่อกันทั้งหมด แล้วศาสนาจะตกอยู่ในฐานะอย่างไร? ก็ขอให้ลองคิดดู.

เกี่ยวกับ อาตมาพยายามที่จะแสดง ให้ท่านทั้งหลายเห็นว่า เรายังไม่รู้จัก ยังไม่เข้าถึงตัวศาสนาโดยแท้จริง จึงทำให้เกิดเป็นปัญหา.

บางคนอาจจะคิดไปว่า ศาสนาเป็นวัตถุศิลปะ เช่น โบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ วัฑวอารามอันสวยงาม หรือผ้าเหลืองที่เหลืองสะพรั่งไปหมด นี่เป็นศาสนา อย่างนั้นก็มิ. อย่างนั้นมันไม่ใช่ความมุ่งหมายเดิม หรือความจริงของเรื่อง สิ่งเหล่านี้เพียงเกิดมาทีหลัง.

ตัวศาสนาที่แท้จริงนั้นมีแล้ว สมบูรณ์แล้วเต็มที่ เป็นประโยชน์ แก่มนุษย์แล้ว ตั้งแต่ก่อนที่จะเกิดมีโบสถ์ เจดีย์ วิหาร วัฑวอาราม. สิ่งเหล่านี้เป็นของที่เพิ่งเกิดขึ้นใหม่ที่หลัง และก็ไม่ใช่ตัวแท้ของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา; มันเป็นผลผลิตที่ออกมาจากความพอใจ ของบุคคลที่พอใจในศาสนา แล้วก็อยู่ในลักษณะที่เพื่อ หรือเลยเถิดไปต่างหาก.

ฉะนั้น การที่จะมาเหมาเอาว่า ศาสนาเป็นที่ตั้งแห่งวัตถุศิลปะ อย่างนั้นมันก็ไม่ถูกอีกเหมือนกัน. ขอให้หยุดความคิดเห็นชนิดนี้ไว้ทีก่อน, แล้วมามองดูกันเสียใหม่ว่า สิ่งทีเรียกว่าศาสนานั่นคืออะไร ?

ศาสนา คือ คำสั่งสอน.

พุทธศาสนาได้มีขึ้นมาแล้วในโลกนี้ ตั้งแต่ที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสรู้ใหม่ๆ, แล้วก็ได้สอนสาวก ให้สำเร็จประโยชน์ไปจำนวนหนึ่ง; ยังไม่มีปัญหา

อะไร ยังไม่มีโบสถ์วิหาร พระเจี๋ยอันสวยงามอะไรเลย ก็มีศาสนาแล้ว; แล้วสิ่งนี้ก็ได้รับทอดกันมา เรียกว่าสืบอายุกันมา จนกระทั่งถึงทุกวันนี้.

โดยการสืบทอดด้วยวาจา ด้วยหนังสือหนังสือ การส่งสอนสืบต่อกันมานั่นเอง ทำให้เกิดความคิดขึ้นมาแวบหนึ่งว่า ศาสนาคือคำสั่งสอน, แล้วเมื่อคำๆ นี้ คือคำว่าศาสนานำตามด้วยพยัญชนะ ก็แปลว่าคำสั่งสอนอยู่ด้วย จึงมีความยึดถือกันในระดับแรกที่สุดว่า ศาสนาคือคำสั่งสอน. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาษาไทยเรา, ในพจนานุกรมภาษาไทยเรา ก็แปลคำว่าศาสนาว่าคำสั่งสอน; แต่ของเดิมมันมันมีอะไรมาไปกว่านั้น ซึ่งเราจะต้องพิจารณาคูกันให้ดี ในชั้นนี้ก็ยอมรับกันเสียทีหนึ่งก่อนก็ได้ ว่าศาสนาคือคำสั่งสอน.

ปัญหาที่มีต่อไปว่า สอนเรื่องอะไร? สอนทำไม? สอนว่าอย่างไร? อาตมาก็บอกได้ว่า โดยหัวข้อสำคัญแล้ว ก็สอนให้รู้เรื่องที่ควรจะรู้ นี้อย่างหนึ่ง, แล้วก็สอนให้ปฏิบัติสิ่งที่ควรจะปฏิบัติ นี้ก็อย่างหนึ่ง, แล้วก็สอนให้ได้รับประโยชน์ เป็นความสุข ชนิดที่มนุษย์ไม่อาจจะได้รับมาจากทางอื่น นอกจากทางศาสนา นี้ก็อย่างหนึ่ง.

ขอให้ท่านลองกำหนดไว้ในใจว่า ถ้าเราจะพูดว่าศาสนานี้คือคำสั่งสอน นั่นมัน ก็ถูกต้องอย่างยิ่ง ด้วยเหมือนกัน คือ สอนให้รู้ที่ควรจะรู้ สอนให้ปฏิบัติที่ควรปฏิบัติ สอนให้เป็นสุข ชนิดที่ไม่มีความสุขอย่างอื่นเสมอเหมือน.

สอนให้รู้อย่างไร? ก็ไปศึกษาเอาได้ เพราะเรื่องมันมากมาย. สอนให้รู้เรื่องที่สำคัญที่สุด ก็คือ เรื่องความทุกข์ เรื่องเหตุให้เกิดความทุกข์ เรื่อง

ความดับสนิทแห่งความทุกข์ และเรื่อง หนทางให้ถึงความดับสนิทแห่งความทุกข์ เป็น ๔ หัวข้อด้วยกัน. ย่นลงมาก็เหลือเพียง ๒ หัวข้อ คือ ความทุกข์ กับ ความดับทุกข์ สมตามที่ *พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้เองว่า ฉันพูดแต่เรื่องความทุกข์ กับความดับแห่งทุกข์เท่านั้น*; แต่นั่นก็ยังเป็นสองเรื่องอยู่. ถ้าจะให้เหลือเพียงเรื่องเดียว ซึ่งเป็นใจความสำคัญ ก็คือเรื่อง ความดับทุกข์ นั้นเอง; ฉะนั้น ศาสนามีคำสั่งสอนเรื่องความดับทุกข์ เป็นส่วนที่เป็นคำสั่งสอนเพื่อให้รู้.

ส่วนที่ ให้ปฏิบัติ นั้น คือ ให้ดำรงตัวอยู่อย่างถูกต้อง อย่างนี้ ๆ แล้ว กิเลสเกิดไม่ได้ ความทุกข์เกิดไม่ได้. ที่ลึกลงไปก็สอนให้ปฏิบัติจิตใจ ชนิดที่เป็นอิสระอยู่ตลอดเวลา ไม่เกิดกิเลสตัณหาหุ้มห่อจิตใจนั้น; นี้เรียกว่า สอนให้ปฏิบัติอย่างลึกซึ้งถึงที่สุด.

ที่ว่า สอนให้รับประโยชน์สุข ชนิดที่ไม่เหมือนใครนั้น ก็คือ ให้ได้รับประโยชน์สุขจากพระนิพพาน. *พระนิพพาน* นั้นแปลว่า *เย็น* เคยอธิบายกันมามากมาย หลายครั้งหลายหนแล้วว่า *พระนิพพานคำนี้แปลว่าเย็น*. ถ้าอะไรเย็น มันต้องเป็นสิ่งที่ร้อนอยู่ก่อน; แล้วมันก็เย็นลงไป. อาการที่ *สิ่งที่ร้อนอยู่นั้นเย็นลงไป*, เย็นลงไป *นั่นคืออาการแห่งนิพพาน*.

สำหรับ คนเรานี้ร้อนอยู่ด้วยกิเลส คือ ราคะ โทสะ โมหะ; เมื่อสิ่งนี้เย็นลงไป, หรือสิ่งนี้มีไต่เกิดขึ้นรบกวนก็มีความเย็นอยู่; ความเย็นอย่างนี้ คือความหมายของคำว่านิพพาน, แล้วสอนให้อยู่ ให้มีชีวิตอยู่ด้วยความเย็น ในลักษณะอย่างนี้ นี้ก็เป็นคำสอนได้เหมือนกัน.

ที่นี้ สรุปความสั้น ๆ ไว้ชั้นหนึ่งก่อน คือตามตัวหนังสือนั่นเองว่า สิ่งที่เราเรียกว่า ศาสนานั้น คือคำสั่งสอน ในลักษณะ ๓ ประการ ดังที่กล่าวมาแล้วนี้ เรียกเป็นภาษาบาลีว่า **ปริยัติศาสนา—ศาสนาสอนให้รู้, ปฏิบัติศาสนา—ศาสนาสอนให้ปฏิบัติ, ปฏิเวธศาสนา—ศาสนาสอนให้รู้แจ้งแทงตลอด** ซึ่งผลแห่งการปฏิบัติ.

ท่านทั้งหลายก็จะมองเห็นได้แล้วว่า การกล่าวอย่างนี้เป็นการกล่าวไปตามพฤติกรรม หรือพฤติกรรมที่มีอยู่ทั่วไป อันเกี่ยวข้องกันอยู่ กับสิ่งที่เรียกว่าศาสนา นับตั้งแต่แรกเริ่มเดิมที มาจนถึงทุกวันนี้; เห็นได้ง่ายในประวัติศาสตร์ ของสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา นั้นเอง.

ศาสนาคือสิ่งที่ทำให้คนรู้สึกว่ปลอดภัย.

ที่นี้ อยากจะให้ใคร ๆ ให้ ลึกลงไปกว่านั้น ว่าสิ่งที่เรียกว่า ศาสนานั้นคืออะไร? ในความหมายทั่วไป, เกี่ยวกับข้อนี้ จะต้องทำความเข้าใจกันเสียก่อนว่า คนเรามีความรู้สึกอย่างไร เกี่ยวกับความปลอดภัยของตัวเอง?

ผู้ที่เคยศึกษาเรื่องสัตตชาติญาณมาก่อนแล้ว ก็เข้าใจได้ดี ว่า **มนุษย์** เรานั้น มี **สัตตชาติญาณของการกลัวตาย**; อยากจะรอดอยู่ จึงมีสัตตชาติญาณแห่งการแสวงหาอาหาร, การหลีกเลี่ยง, และการสืบพันธุ์, การรวมกันเป็นหมู่ เพื่อความปลอดภัยยิ่งขึ้น, อย่างนี้เป็นต้น; คือคนเราจึงฉลาดขึ้นมาเท่าไร **ยิ่งรู้จักคิดนึกสูง** ขึ้นมาเท่าไร **ก็ยิ่งรู้จักระแวงภัยมากขึ้น** เท่านั้น.

เพราะฉะนั้น สิ่งใดที่ทำให้ความระแวงภัย หรือ ความกลัวภัย มันหายไปจากจิตใจ คนเราก็ชอบสิ่งนั้น. ถ้าจะใช้คำธรรมคาสามัญ ก็คือคำว่า “ความอุ่นใจ” นั่นเอง. ใครๆ ก็ชอบความอุ่นใจ คือความรู้สึกว่าเราปลอดภัย, และรู้สึกอย่างนี้ได้ ด้วยอำนาจของสัตบุรุษชาตญาณ; ไม่ต้องเล่าเรียนศึกษาอะไรที่ไหนให้บ่่วยการ มันก็รู้สึกได้เองว่า เราต้องการความปลอดภัย. เราแสวงหาความปลอดภัย เรายินดีเป็นสุขที่สุด ในเมื่อรู้สึกว่าร่าปลอดภัย.

ที่นี้ ก็ตกลงไปว่า ตั้งแต่เราเกิดขึ้นมาเป็นเด็ก ๆ ในโลกนี้ เรามีศาสนาอันอย่างไร? ใครสอนศาสนาให้เราเป็นคนแรก หรือเป็นครั้งแรก?

ท่านทั้งหลายจะมองเห็นได้เข้าใจได้ ว่าขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นสิ่งที่ทำให้เรามีศาสนา, หรือถูกอบรมด้วยสิ่งที่เรียกว่าศาสนา. เด็ก ๆ ได้ถูกนำไปวัดไปวา นำไปประกอบพิธีทางศาสนา ได้ยินได้ฟังเรื่องเกี่ยวกับศาสนา ว่าเราจะไม่ตกนรก, ว่าเราจะไปสวรรค์, ว่าเราจะอยู่ดีมีความสุข, เพราะเราประพฤติหรือกระทำอย่างนั้น ๆ; สิ่งนี้ค่อยฝังเข้าไปในจิตใจ. เข้าใจว่าทุกคนก็เป็นอย่างนี้; เพราะขนบธรรมเนียมประเพณีของคนไทยมันดีถึงขนาดนี้ ถึงขนาดที่ว่าปล่อยไปตามประเพณีเท่านั้น ก็จะมีการอบรมสั่งสอนศาสนา แก่เด็กที่เพิ่งคลอดออกมา ताता ๆ.

สอนให้รู้จักไหว้พระเป็นครั้งแรก ทั้งที่เด็กเขาไม่รู้ว่าจะไหว้ไปทำไม; แต่เมื่อไหว้ไป ๆ ก็เกิดความเข้าใจรู้สึกว่ามีสิ่งอะไรที่ศักดิ์กว่า สูงกว่า ประเสริฐกว่า, กว่าธรรมดา อยู่ในบุคคลที่เรียกกันว่า “พระ” ต่อมาก็สอนให้รู้จักไหว้พระที่เป็นพระ

ธรรม มากไปกว่าพระสงฆ์. ต่อมาก็คสอน ให้รู้จักไหว้สัญลักษณ์ของพระพุทธรูปเจ้า มีพระพุทธรูป เป็นต้น จนเขารู้จักไหว้พระพุทธรูป พระธรรม พระสงฆ์ ด้วยความเชื่อที่แน่นแฟ้นในสิ่งเหล่านี้; ก็มีศาสนาขึ้นมา โดยไม่มีใครเจตนามากมาย. แต่ชนบทรรมนิยมประเพณี แวดล้อมให้เป็นไปอย่างนั้น, แล้วเราก็มีสิ่งที่เรียกว่าศาสนา เป็นเครื่องประจำใจกันมาในลักษณะอย่างนั้น.

ครั้นโตขึ้น ก็ได้รับการสั่งสอนอบรมหรือศึกษา ในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา นั้น เพิ่มเติมมากขึ้น ๆ จนรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่มีความหมายหรือมีประโยชน์ หรือจำเป็นที่เราจะต้องมี; ทั้ง ๆ ที่ว่ามีทางออกกันอยู่หลาย ๆ อย่าง. บางคนก็อาศัยความเชื่อ, กระทั่งเชื่ออย่างงมงาย, ในที่สุดก็ทำให้สบายใจได้ ก็พอใจที่จะถือศาสนาในรูปแบบนั้น. บางคนก็ไม่ต้องใช้ความเชื่ออย่างงมงาย; แต่ใช้ความเชื่ออย่างมีเหตุผล, ก็ยังพอใจที่จะมีศาสนาอยู่ ตามรูปแบบของตน. แต่ถึงอย่างไรก็ดี มันมีผลตรงเหมือนกันหมดอยู่ข้อหนึ่งว่า ทำให้ผู้นั้นรู้สึกสบายใจว่าเราปลอดภัย.

ท่านทั้งหลายต้องคิดนึกถึงข้อนี้ให้มาก ว่าความรู้สึกอันใจ ว่าเราปลอดภัยนั้น มันมีความสำคัญที่มากน้อย? ทุกคนกลัวตาย กลัวอันตราย; ถือว่าความตายเป็นภัยอันใหญ่หลวงคนก็กลัวตาย : กลัวลักษณะล่วงหน้าของความตาย, กลัวนิมิตแห่งความตาย, กลัวสัญลักษณ์แห่งความตาย, กลัวจนหาความสงบสุขไม่ได้. เขาต้องการความปลอดภัยอยู่โดยอัตโนมัติ สิ่งใดมาแสดงให้เห็นได้ว่า จะนำมาซึ่งความปลอดภัยแล้ว เขาก็สนใจและรับเอา.

สำหรับเราพุทธบริษัท ได้รับเอาสิ่งเหล่านี้มาแล้วตั้งแต่อดีตแต่อกตั้งแต่ยังไม่รู้จักอะไร ยังไม่รู้สักตัวด้วยซ้ำไปก็ได้ถูกมอบหมายให้แล้ว สำหรับสิ่งที่

เรียกว่า ความปลอดภัยที่เนื่องด้วยพระศาสนา. **เด็ก ๆ จึงรู้จักไหว้พระสวดมนต์ ทำบุญทำทาน ประพฤติปฏิบัติตามหลักเกณฑ์ของศาสนา ด้วยคิดว่าจะปลอดภัย. คนโต ๆ แล้วก็เหมือนกัน คนแก่เฒ่าก็เหมือนกัน หวังว่าจะปลอดภัย ทั้งในโลกนี้ และโลกหน้า** จึงได้ยึดมั่นในหลักของพระศาสนา แม้ว่าจะด้วยความมั่งงาย ก็ยึดเพื่อความปลอดภัย, แม้ว่าจะยึดด้วยสติปัญญา ก็ยังยึดเพื่อความปลอดภัย อยู่นั่นเอง.

เพราะหวังความปลอดภัยเป็นส่วนใหญ่; ฉะนั้น สิ่งใดที่ทำความปลอดภัยให้แก่จิตใจ ของผู้รับนับถือแล้ว สิ่งนั้นเรียกว่าศาสนาได้ ด้วยกันทั้งนั้น, และได้มีมาแล้วตั้งแต่ยุคคำบรรพ์ ก่อนพุทธศาสนาเกิด ก็ได้มีศาสนาอื่น ๆ อยู่แล้ว ที่ทำให้คนเหล่านั้นพอใจ ว่าเขาได้รับความปลอดภัย ก็ถือสืบ ๆ กันมา; แล้วก็ ได้ปรับปรุง ให้ระบบศาสนานั้นดีขึ้น ดีขึ้น ๆ จนถึงระดับสูงสุด ที่ไม่ต้องปรับปรุง อีกต่อไป; เช่นพระพุทธศาสนานี้เป็นตัวอย่าง. ขอให้มองให้เห็นว่า ความรู้สึก ปลอดภัยนั้นเป็นเสน่ห์ที่สุด ที่สัตว์ทั้งหลายต้องการ เขาจึงยินดีรับนับถือ สิ่งนี้เรียกว่าศาสนา ในฐานะเป็นสิ่งที่ทำให้เขารู้สึกว่า “เราปลอดภัย”

ที่นี้ ความเปลี่ยนแปลงมันก็มี ทางนั้นทางนี้ มีขึ้นมาหลาย ๆ ทาง ตาม สิ่งแวดล้อม ให้บุคคลมีความคิด มีความรู้สึก เปลี่ยนแปลงไป. ครั้งสมัยก่อน โน้น รู้สึกความไม่ปลอดภัยเกี่ยวกับโลกหน้า หลังจากตายแล้วอยู่มาก; เพราะได้ รับคำสั่งสอนมาอย่างนั้น ก็คือความปลอดภัยกว้างขวางออกไปถึงโลกหน้า, จึงมี การทำอะไรเพื่อโลกหน้า. ครั้นมาถึงสมัยนี้ คนได้รับการแวดล้อมอย่างอื่น ไม่ สนใจเรื่องโลกหน้า, และไม่เห็นว่า เป็นปัญหาอะไร, ก็ไม่สนใจที่จะทำความปลอดภัย

เรื่องโลกหน้า. นี่คนจึงทำบุญเพื่อโลกหน้าน้อยลง, หรือไม่ทำกันเสียเลย, เพราะไม่หวังความปลอดภัยในโลกหน้า.

ที่นี้ ในโลกนี้ เขาก็หวังความปลอดภัยอย่างอื่น ; ไม่ได้หวังความปลอดภัยจากกิเลส. เขากลัวจะไม่มีอะไรจะกิน ; อย่างนี้เขาก็ หวังความปลอดภัยจากเงิน เขาก็ถือศาสนาเงิน, เอาเงินเป็นศาสนา. เพื่อทำความรู้สึกว่าจะปลอดภัยให้แก่เขา. เขาก็บูชาเงิน มีเงินเป็นศาสนา อย่างที่เห็นกันอยู่โดยมาก, จนเป็นอันตรายแก่ศีลธรรมในระบบเดิม ซึ่งถือความดีความชั่วถือบุญถือกุศล เป็นหลัก. ส่วนคนสมัยนี้ เขาถือเงินเป็นพระเจ้า ถือเงินเป็นศาสนา ; ไม่ยอมรับระบบที่เคยสั่งสอนกันมา. เขาจึงประกอบกรรมชั่วเพื่อได้เงินอย่างเดียว ; คล้าย ๆ กับว่า ต่างคนต่างแข่งกันทำ, แข่งกันหาเงินโดยวิธีใดก็ได้ เพื่อให้ได้มาซึ่งสิ่งที่เรียกว่า เงิน. ศีลธรรมมันก็หายไป ; สิ่งทีเรียกว่า อาชญากรรมอันร้ายแรงก็เกิดขึ้น.

เมื่อบุคคลหลงไหลในทางวัตถุ ทางร่างกาย ทางกามารมณ์ ทางเนื้อทางหนังมากขึ้น ; เขาก็เอากามารมณ์เป็นศาสนา จนเห็นได้ว่า เกิดมีระบบอันธพาลเลวร้ายขึ้นมา ; แม้ในประเทศไทยเรา อันเป็นประเทศที่ถือกันว่านับถือพระพุทธศาสนาเป็นชีวิตจิตใจ อาชญากรรมเรื่องการข่มขืนซึ่งเป็นความเลวร้าย. สมัยก่อนมีแต่เพียงการข่มขืน เคี้ยวนี้ก็กลายเป็นการข่มขืนแล้วฆ่า, แล้วยังเปลี่ยนหนักขึ้นไปกว่านั้น คือฆ่าก่อนการข่มขืน, หรือทำให้ตายในขณะที่มีการข่มขืน.

นี่ก็ลองคิดดูว่า มันก้าวหน้าอย่างไร ในเรื่องของการบูชาการมารมณห์ หรือเนื้อหนัง? เพียงแต่ข่มขืน ก็เป็นความเลวร้ายอย่างยิ่งอยู่แล้ว, ข่มขืนแล้วฆ่า มันก็ยิ่งร้ายขึ้นไปอีก, ฆ่าก่อนข่มขืน หรือในขณะที่ข่มขืน มันก็ยังเลวร้ายถึงที่สุด นี้เรียกว่า เรามีระบบศาสนาของตนเอง. จนไม่ยอมรับระบบศาสนา ที่ทุกๆ คน จะยอมรับได้; เพราะเหตุว่า ความรู้สึกที่เป็นความต้องการ หรือเป็นความ ปลอดกัณฑ์นั้น มันเปลี่ยนไปเหลือประมาณที่จะกล่าวได้.

ถ้าทุกคนยังยึดอยู่ในระบบความปลอดกัณฑ์ทางกาย ทางจิตใจ ทั้ง โลกนี้และโลกหน้าแล้ว; ศาสนาก็จะยังอยู่ในระบบเดิม ตามที่ไต่ทางหลัก ไว้; ว่าให้มีการกระทำ ชนิดที่ไม่เป็นการเบียดเบียนตนเอง, ไม่กระทบกระทั่ง ตนเอง, ไม่ทำตัวเองไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน, ไม่มีใครทำบุคคลใดให้เดือดร้อน; แล้วจิตใจก็รู้สึกเป็นความปลอดกัณฑ์ ว่าไม่มีอะไรมาทำให้ตาย ว่าไม่มีอะไรมาทำให้ เป็นทุกข์, หรือถ้าตาย ก็ได้ตายอย่างคืออย่างมีค่า อย่างมีประโยชน์, หรือดีกว่าที่ จะมีชีวิตอยู่เสียอีก อย่างนี้. คนก็ถือความปลอดกัณฑ์ ตามระบบของศาสนา ตั้งแต่ ต้นจนถึงที่สุด คือตั้งแต่ต่ำจนถึงสูงสุดได้.

ทำให้เราเห็นได้ว่า สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนานั้น คือสิ่งที่มนุษย์พอใจ เพราะรู้สึกว่าเป็นสิ่งที่ทำให้ปลอดกัณฑ์; เมื่อได้รับคำอบรมสั่งสอนอย่างนี้ เขาก็ยังพอใจ ยิ่งมีความยึดถือแน่นแฟ้น ในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

ฉะนั้นจึงมองดูโดยหลักทั่วไป แม้โดยทางจิตวิทยาหรือความสูงชันใน ทางชีววิทยา ของสิ่งที่มีชีวิตจิตใจ ก็พอจะกล่าวลงไปได้ชั้นหนึ่งก่อนว่า; สิ่ง ที่เรียกว่าศาสนานั้น คือสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึกว่าปลอดกัณฑ์, จนถึงกับเราอาจจะกล่าว

อีกได้ต่อไปว่า, สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนานั้นคือ ระบบของความปลอดภัย. สัตว์ทั้งหลายกลัวตาย จึงมีระบบความปลอดภัย เป็นเครื่องช่วยชีวิตเขา; ระบบนั่นเองคือสิ่งที่เรียกว่าศาสนา.

แต่เนื่องจากสิ่งที่เรียกว่า “ภัย” นั้น มันมีต่างกันเป็น หลายระดับ; เราจึงมีระดับความปลอดภัย ต่างกัน ไปหลาย ๆ ระดับ; จนครั้งหนึ่งอาตมาก็เคยยืนย่นลงไปว่า ระบบวิงหนีของสัตว์เล็กๆ น้อยๆ ที่มันไม่อาจจะต่อสู้เช่นบี๊ว เช่นปู เช่นหนูวิ่งหนีเข็ญ ระเบิดของมันนั้นก็เรียกว่า ระบบศาสนาของสัตว์เล็กๆ น้อยๆ เหล่านี้ช่วยเหมือนกัน. เพราะว่ามันเป็นการทำความปลอดภัยให้แก่เขา; เราจึงกล่าวได้โดยไม่ต้องกลัวผิดว่า ระบบที่ทำความปลอดภัยทั้งหลายนั้นคือระบบศาสนา.

สำหรับ ศาสนาของคนที่มีสติปัญญา เขามองเห็นภัยจากกิเลสว่า เป็นภัยที่ร้ายกาจ ยิ่งกว่าความตายไปเสียอีก; เขาจึงกลัวกิเลสมากกว่ากลัวตายหรือกลัวความยากจน. ระบบศาสนาจึงไปสูงสุดอยู่ที่ การทำลายภัยคือกิเลสให้หมดไป, ให้อยู่โดยปลอดภัย; เรียกว่าเป็นผู้มีพระศาสนา. และเมื่อมีถึงที่สุดกันจริงๆ ก็คือบุคคลในระดับที่เรียกกันว่า พระอรหันต์นั่นเอง.

นี่ เรากล่าวได้เป็นหลักสามัญทั่วไป โดยกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ; เช่น สัญชาตญาณ เป็นต้น ว่าศาสนาคือสิ่งที่ทำให้เกิดความรู้สึก แม้โดยทางสัญชาตญาณว่า “เราปลอดภัย”. และยังมีสติปัญญา ภาวิตญาณ มากขึ้นเท่าไร; ก็ยิ่งรู้จักทำให้มีความปลอดภัยสูงขึ้นไปเท่านั้น. นี่คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนา แล้วใครเล่า จะไม่ต้องการ ? ท่านทั้งหลายทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้ อาตมากล้ากล่าวแทนได้เลยว่า

ทุกคนต้องการความปลอดภัย ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ. ทุกคนต้องการความปลอดภัย ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต ทั้งทางวิญญาณ จึงได้พอใจในสิ่งที่เรียกว่าศาสนา, ซึ่งจะช่วยให้เกิดความปลอดภัย ทั้งสามทางนั้น.

ศาสนาเป็นระบบที่ทำให้สังคมอยู่กันโดยสันติ.

ที่นี้ ก็มาถึงเรื่องที่เป็นปัญหาคู่กันอยู่อีกเรื่องหนึ่ง คือ *เรื่องผู้อื่น*. เมื่อเกี่ยวกับ *ตัวเรา* ได้รับความปลอดภัยแล้ว *ผู้อื่น*เล่าจะเป็นอย่างไร? ถ้าหากว่าทุกคนประพฤติตนได้เสมอกัน มีความปลอดภัยได้ด้วยกันทุกคน มันก็จะหมดปัญหา; แต่เดี๋ยวนี้ *ยังมีคนที่ไม่สามารถจะทำ* เพราะที่ไม่มีสมรรถภาพ หรืออะไรเท่าๆกัน อยู่ร่วมกันโดยมีความแตกต่างกัน เหลือมากกว่ากันอยู่อย่างนี้ ก็ยังมีปัญหาเหลืออยู่ *อย่างร้ายแรง คือปัญหาทางสังคม* นั้นเอง.

ดังนั้น *พระศาสดาในทุกๆศาสนา* ไม่ว่าศาสนาไหน จึงได้ทรงบัญญัติระเบียบปฏิบัติทางศาสนา ที่เกี่ยวกับสังคมขึ้นมามีระบบหนึ่ง คือระบบการปฏิบัติที่จะทำให้สังคม *อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ*; แม้ว่าเขาจะแตกต่างกันมากอย่างไร ก็ต้องการให้อยู่ร่วมกันโดยสันติ : ศาสนาพุทธ ศาสนาคริสต์ ศาสนาอิสลาม หรือศาสนาอะไรก็ตาม ล้วนแต่มีบทบัญญัติอยู่ประเภทหนึ่งอย่างมากมาย กว้างขวาง และทั่วถึง; เพื่อให้ประพฤติดต่อกันและกันในสังคมนั้น เพื่ออยู่กันอย่างมีสันติ.

อย่างไร พุทธศาสนานี้ นอกจากจะไม่เบียดเบียนมนุษย์ด้วยกันแล้ว ยังมุ่งหมายจะให้ *ไม่เบียดเบียนแม้แต่สัตว์เดรัจฉาน*. ซึ่งมันแสดงให้เห็นว่า

ต่างกันมาก เหลื่อมล้ำกันมาก ระหว่างคนกับสัตว์เดรัจฉาน. แต่พระธรรมหรือพระศาสนา ก็ยังต้องการให้อยู่ร่วมกันโดยสันติ ทั้งที่มันแตกต่างกันมากอย่างนี้. เราจะถือเป็นหลักได้เลยว่า พระศาสนานี้ต้องการให้คนอยู่ร่วมกันโดยสันติ แม้จะมีความเหลื่อมล้ำต่ำสูงกันอย่างไร.

ฉะนั้น การที่ใคร ๆ จะมาพูดเมื่อวานนี้ว่า เราจะสร้างระบบที่อยู่ร่วมกันโดยสันติ; แม้ว่าจะถือลัทธิเศรษฐกิจต่างกัน; นั้นไม่อาจจะเอาไปเปรียบเทียบกันได้ กับบทบัญญัติทางพระศาสนา ซึ่งมุ่งหมายกว้างขวาง ถึงขนาดที่ว่า แม้แต่สัตว์มนุษย์กับสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งแตกต่างกันมาก ก็ต้องอยู่ร่วมกันได้ด้วยสันติ. เมื่อมองกัน ในแง่สังคมอย่างนี้ เราก็จะตอบได้อีกทีหนึ่งว่า ศาสนานี้คือ สิ่งที่จะทำให้สังคมอยู่ด้วยกันได้โดยสันติ.

คำว่า “สังคม” นี้ก็หมายถึง บุคคลที่สองออกไปจากตัวเรา; แม้ว่าจะมีเพียงคนเดียว ก็เรียกว่าสังคมได้; เพราะว่ามันเป็นอีกคนหนึ่ง ซึ่งแยกต่างหากไปจากตัวเรา. ระบบพระศาสนาจึงมีไว้ในส่วนนี้ เพื่อให้ประพฤติกปฏิบัติอย่างถูกต้อง ต่อบุคคลที่สอง ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกันกับเรา, และขยายกว้างขวางออกไป, ไม่มีขอบเขตอันจำกัด คือทั่วทั้งโลก ทั่วทั้งสากลจักรวาล. หรือวางบทนิยามว่า สิ่งที่มีชีวิตทั้งหลายล้วนแต่เป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น.

ฉะนั้น จึงไม่มีปัญหา เรื่องคนมั่งมีหรือคนยากจนจะทะเลาะวิวาทกัน, ไม่มีปัญหาเรื่องนายทุนหรือชนกรรมาชีพจะประทัดประท้วงกัน; เหมือนอย่างที่ เป็นอยู่ ในหมู่บุคคลผู้ไร้ระบบของศาสนา. ถ้าทุกคนถือศาสนา ปัญหาอย่างนี้ก็

จะไม่มี; เพราะว่าศาสนา คือระบบที่จะทำให้สังคม อยู่ร่วมกันอย่างมีสันติ, แม้ว่าทะเลือมล้าต่ำสูงกันอยู่อย่างไร.

ขอให้มองเห็นคุณประโยชน์อันยิ่งใหญ่ ของสิ่งที่เรียกกันว่าศาสนา ในส่วนนี้อีกส่วนหนึ่งด้วย. เราจึงมีคำตอบขึ้นมาอีกคำหนึ่งว่า ศาสนาคือระบบ ที่ทำให้สังคม อยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ.

ศาสนาทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งดีที่สุดในชีวิตที่ได้รับ.

ที่นี้ ก็มีปัญหาขึ้นมาอีกทางหนึ่ง สำหรับมนุษย์เรา ว่ามนุษย์คือสัตว์ที่ ประกอบอยู่ด้วยปัญญา แยกตัวออกมาจากสัตว์เดรัจฉาน ซึ่งไม่มีทางที่จะก้าวหน้า ในทางสติปัญญา. มนุษย์นี้ย่อมจะก้าวหน้าโดยทางสติปัญญา ยิ่งขึ้นไปอย่าง ไม่มีที่สิ้นสุด; ฉะนั้นความคิดของมนุษย์ ก็คิดถึงสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิต ที่เรียกว่า ไม่มี ขอบเขตจำกัดด้วยอีกเหมือนกัน. เพราะสติปัญญาไม่มีขอบเขต; เขาก็คิดหาสิ่ง ที่ดีที่สุดในชีวิต อย่างไม่มีขอบเขต. มนุษย์ก็ใคร่จะได้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตที่ได้รับ มนุษย์ก็หวังอยู่ว่า จะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตที่ได้รับ; แล้วอะไรจะสนอง ความประสงค์อันนั้นได้แท้จริง? สิ่งนั้นก็คือ สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนาด้วยเหมือนกัน.

ทั้งนี้ เราจะทราบได้ จากประวัติความเป็นมา ของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา. ในส่วนนี้ คือ ผู้มีปัญญาถึงขนาดที่จะเป็นพระศาสดาทุก ๆ คน ได้หนีออกไปจาก บ้านเรือน ไปอยู่อย่างบรรพชิต เพื่อค้นคิดหาอยู่ตลอดเวลาว่า สิ่งใดเป็นสิ่งที่ดีที่สุดใน

สำหรับมนุษย์, ว่าสิ่งใดเป็นกุศลสูงสุด. สิ่งใดเป็นกุศลสูงสุดก็คือสิ่งที่ดีที่สุดในตัวเอง. เขาก็ได้พบสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตสำหรับมนุษย์ สูงขึ้นไป สูงขึ้นไป กว่าธรรมดา แล้วก็จัดตั้งไว้เป็นระบบหนึ่งๆ สำหรับที่จะส่งสอนสืบๆ กันมาตามแต่ใครจะพอใจ.

แต่เนื่องจากมีหลายระบบ มันก็มีสูงต่ำกว่ากันเป็นธรรมดาอยู่ดี; แต่เนื่องจากว่าสติปัญญาไม่เท่ากัน. ฉะนั้นบางคนจึงรับได้สูงสุดเพียงเท่านั้น, บางคนก็รับได้สูงส่งมากไปกว่านั้น, บางคนก็รับได้สูงส่งถึงที่สุดจริงๆ. สิ่งที่เราเรียกว่าสูงสุด ก็ยังเลยแตกต่างกันอยู่ ตามสติกำลังของบุคคล ผู้ต้องการสิ่งสูงส่งนั้นเอง; เราจึงมีศาสนาหลายๆ ศาสนา ล้วนแต่ตั้งใจจะให้สิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตแก่มนุษย์ ตามที่เขาจะรับเอาได้.

เพราะฉะนั้น เราอย่าไปตำหนิติเตียนศาสนาอื่นใด ว่าไม่มีประโยชน์หรือผิด หรือไม่จริง. ขอให้ยอมรับว่า ทุกศาสนาเขามุ่งหมายจะให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตด้วยกันทั้งนั้น; แต่เนื่องจากมนุษย์นั้นมันต่างกัน อยู่ในถิ่นที่ต่างกัน อยู่ในสมัยยุคที่ต่างกัน มันก็ต้องมีระบบที่ต่างกัน, และเขาก็ดีที่สุดในชีวิตสำหรับมนุษย์ที่นั่นและยุคคนนั้นเสมอ. เมื่อเรามีความรู้สึกเห็นอกเห็นใจกันแบบนี้ เราก็จะไม่เกลียดชังศาสนาอื่น, ไม่ดูหมิ่นดูถูกศาสนาใด ยินดีนับเนื่องเข้ามาในหมู่มนุษย์ ที่มีความต้องการสิ่งสูงส่ง และเป็นเพื่อนเกิด เพื่อนแก่ เพื่อนเจ็บ เพื่อนตาย ต่อกันและกัน ในปัญหาข้อนี้.

นี้อาตมาได้กล่าวเลยออกไป จากความมุ่งหมายของปัญหาบ้าง, คือกล่าวเลยไปถึงข้อที่ว่า อย่าได้รังเกียจเคียดชังศาสนาใดๆ; โดยให้ถือหลักกันว่าทุกศาสนานั้น ต้องการจะให้มนุษย์ ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในชีวิตของมนุษย์ ด้วยกันทุกศาสนา.

อย่างไรก็ดีในถิ่นกำเนิดของศาสนาคริสต์ หรือศาสนาอิสลาม เขามีภูมิประเทศอันตรัยอย่างอื่น, เขามีวัฒนธรรมดั้งเดิมอย่างอื่น, คนเขาอยู่กันมาในลักษณะอย่างอื่น ผิดแปลกไปจากดินแดนที่เกิดพุทธศาสนา; ดังนั้นมันจึงเหมือนกันไม่ได้. แต่มันก็ต้องเหมาะที่สุด ดีที่สุด สำหรับบุคคลในยุคนั้น หรือดินนั้น, และเขาก็ไต่ระดับต่อศาสนานี้ ๆ มาอย่างที่มีประโยชน์ เป็นที่พอใจด้วยกันทุกคน.

เราก็ดูเอาเป็นเพื่อนกัน, เป็นเพื่อนที่ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด, ที่มนุษย์ควรจะได้รับ จากศาสนาของตน ๆ; อย่างนี้ไม่มีการรังเกียจเคียดแค้นที่ ไม่ถึงกับดูหมิ่นศาสนาอื่น. เราจึงเป็นเพื่อนซึ่งกันและกันได้ แม้ในระหว่างศาสนาด้วยความสนิทสนม, *คือเป็นเพื่อนมนุษย์ผู้เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันจริงๆ.*

นี่คือ ศาสนาในความหมายที่ว่า เป็นระบบที่ทำให้สังคมอยู่ด้วยกันอย่างสันติ, เป็นความหมายประการที่สามแล้ว; แล้วก็ตามถึงความหมายอีกประการหนึ่งว่า *สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ ในสังคมนั้น.*

สิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ ในสังคมนั้น อยากจะให้รู้จักแบ่งแยกออกเป็นชั้น ๆ ตามที่จะมองเห็น ข้อนี้จะต้องใช้หลักเกณฑ์อันหนึ่ง ซึ่งอาจจะมองเห็นได้, และอาจจะยอมรับได้ ว่าหลักเกณฑ์สำหรับวัดภูมิฐาน หรือชั้นของมนุษย์นั้น เราจะมีกันสัก ๓ อย่าง หรือ ๓ ระดับ : คือ *ระดับทางกาย คือทางวัตถุ* นี้อย่างหนึ่ง, *ระดับทางจิต* นี้อย่างหนึ่ง, และอีกระดับหนึ่ง ไม่รู้จะเรียกว่าระดับอะไรดี ก็เลยเรียกว่า *ระดับวิญญาณ* *คือหมายถึงระดับสติปัญญา.* คำในภาษาต่างประเทศที่เป็นภาษาสากล เขาเรียกระบบนี้ว่า ระบบ *spiritual* ซึ่ง

ไม่รู้จะแปลเป็นภาษาไทยว่าอะไรดี; แต่เมื่อดูที่เนื้อหาของเรื่องแล้วก็คือ ระบบสติปัญญา.

อาตมาเคยให้ตัวอย่าง ที่จะเข้าใจได้ง่าย ๆ เกี่ยวกับ ๓ ระบบนี้, ๓ ระดับนี้ ว่าถ้าเราเป็นโรคทางกาย เราไปที่โรงพยาบาลทางกายโดยตรง. ถ้าเรามีโรคทางจิต เราก็ไปที่โรงพยาบาลโรคจิตโดยตรง. แต่ถ้าเราเป็นโรคทางระบบ spiritual หรือทางวิญญาณทางสติปัญญา นี้ เราก็ต้องไปโรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า. มันอยู่ที่ไหน และมีอยู่อย่างไรก็ตามใจ ที่พอจะเป็นโรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า เพื่อจะแก้ไขกิเลสและความทุกข์ได้ แล้วก็ไปที่นั่น.

ถ้าจะเปรียบเทียบกันดู ให้ท่านทั้งหลายเข้าใจ ก็พอจะเปรียบเทียบได้ว่าเรามีโรคทางกาย ก็แก้ไขกันทางวัตถุหรือทางกาย; หายแล้ว มันยังมีโรคทางจิตใจเหลืออยู่ เราเป็นคนใจอกไม่ปกติ ฟุ้งซ่านง่าย อย่างนี้เป็นต้น เราก็ไปหาการเยียวยาในทางจิต. ถ้าเป็นโรคทางจิต อย่างที่สมัยปัจจุบันนี้เขาเรียกกัน ซึ่งเป็นระบบประสาท หรืออะไรมากกว่านั้น ก็ไปโรงพยาบาลโรคจิต. แต่ว่าเมื่อเราไม่ต้อไปทั้งสองโรงพยาบาลนั้นแล้วมันยังมีโรคอะไรเหลืออยู่ นี้แหละ จะต้องไปโรงพยาบาลของพระพุทธเจ้า เพื่อจะแก้ไขโรค; เช่นโรคมิจฉาทิฐิ ความคิดความเห็นผิดพลาดจากความจริง, มีอวิชชา มีโมหะ มีอุปาทาน ทำให้เกิดความทุกข์; แม้จะมีกินมีใช้ร่ำรวยแล้ว, ร่างกายก็สบายดีแล้ว, มันก็ยังมี ความทุกข์; นี่มันเป็นความบ้ำหลังอะไรมากมายถึงขนาดนี้ ว่ามีกินมีใช้ ร่างกายก็สบายดี อำนาจวาสนาก็มี, แล้วทำไมมันจึงยังเป็นทุกข์? นี้ก็เพราะว่ามันเป็นโรคบ้วย, เป็นความบ้วยในทางวิญญาณ เรียกชื่ออย่างนี้ไปที่ก่อน จะใช้คำฝรั่งก็ไม่ได้ ทั้งที่เขามีใช้กันอยู่ทั่วโลก เราจึงเรียกว่าเป็นโรคทางวิญญาณ.

ที่^๕ สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์^๕ มีทั้งระดับทางกาย ระดับทางจิต. และระดับทางวิญญาณ; จะยกเอาความสุขขึ้นมาเป็นที่ตั้ง จะเห็นได้ง่ายกว่า ว่าเราจะต้องมีความสุขกันให้ได้ ทั้งระดับทางกาย ระดับทางจิต ระดับทางวิญญาณ จึงจะเรียกว่าได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ครบถ้วนตามที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

ความสุขทางกาย นั้นคือ กายไม่ถูกระทบกระทบทั้งเบียดเบียนบีบคั้น. อาตมาใช้คำอย่างนี้ก็คิดว่าพอแล้ว สำหรับทำความเข้าใจกันในที่นี้. ถ้าเราพูดว่าความสุขทางกายก็เพราะว่ากายไม่ถูกระทบกระทบทั้งเบียดเบียนบีบคั้น : เช่นว่าไม่ยากจน ไม่อดอยาก ไม่ป่วยไข้ ไม่ขาดแคลนขัดสนอะไรๆ ในทางร่างกาย เราก็เรียกว่า เรามีความสุขทางร่างกาย; เพราะว่าร่างกายของเราไม่ถูกบีบคั้น.

ที่^๕ ความสุขทางจิต นั้น ก็เพราะว่าจิตของเราไม่ถูกบีบคั้น. จิตของเราเป็นปกติ, จิตของเราถูกบีบคั้นอยู่ ด้วยสิ่งที่ทางศาสนาเรียกว่า นิเวศน์ คือว่าเราจะมีจิตใจโปร่งสบายเยือกเย็นอยู่ไม่ได้; เพราะถูกบีบคั้น ด้วยการบีบคั้นทางจิตใจที่เรียกว่านิเวศน์ :—

นิเวศน์ที่ ๑ คือ ความรู้สึกที่ตกไปในทางกามารมณ์ คือ เรื่องเพศ : เราอยากจะนั่งเล่นเย็นๆใจ ก็ไม่ได้; ความรู้สึกทางเพศ มันบีบคั้น นี้ก็เป็นนิเวศน์ที่ ๑ ;

บางทีก็เป็น ความรู้สึกทางความโกรธ ขัดแค้น เกลียดชัง หงุดหงิดอยู่; นี่มันก็เป็น นิเวศน์ที่ ๒ ;

และบางทีก็เป็นภาวะที่จิตหดหู่ ห่อเหี่ยว ละเหี่ยว ละห้อย ไม่สดชื่น แจ่มใส คือจิตมันแฟบลงไป นี่ก็เป็น นีวรณที่ ๓ ที่บีบคั้นจิตไม่ให้มีความสุข ;

ทีนี้บางที มันก็เป็นความรู้สึกของจิตที่ฟุ้งซ่าน คือฟุ้งมากเกินไป เป็น ความฟุ้งซ่าน หาความสงบสุขไม่ได้ นี่ก็มีอยู่เป็น นีวรณที่ ๔ ;

นีวรณสุดท้าย คือ นีวรณที่ ๕ นั้น คือ ความรู้สึกที่ไม่แน่ใจ เป็น ความลังเลสงสัย แม้แต่ในชีวิตของตนเอง มีความลังเลในการกระทำการงาน การ เป็นอยู่ของตนเอง, ลังเลในสมรรถภาพ หรือหลักประกันภัยอะไรของตนเอง ; มันมีแต่สงสัยลังเล ไม่แน่ใจอยู่อย่างนี้ ถึงกับขนาดที่จะสงสัยว่าเกี่ยวความเป็นคน เป็นมนุษย์ของเรา มันถูกต้องดีแล้วหรือ? เราได้ความเป็นมนุษย์ที่ดี ที่ถูกต้อง ที่สมบูรณ์แล้วหรือ? มันยังมีความลังเลอยู่อย่างนี้ จิตใจก็ถูกบีบคั้น.

ถ้าจิตใจมัน ถูกบีบคั้นอยู่ด้วยนีวรณทั้งห้าประการเหล่านี้แล้ว เราก็ ไม่มีสุขในทางจิต; ต่อเมื่อใดไม่มีอะไรบีบคั้นจิต, หรือกระทั่งว่าไม่มีโรคทางจิต ตามที่หมอเขาเรียกๆกัน ก็เรียกว่าเรามีความสุขทางจิตได้. เรามีความสุขขึ้นมา ได้สองอย่างแล้ว คือทางร่างกาย ก็พอจะมีความสุข ทางจิต ก็พอจะมีความสุข.

สิ่งสุดท้าย ความสุขในทาง *spiritual* หรือ ทางวิญญาณ นั้น ก็คือ ความรู้หรือสติปัญญาของเรา ไม่ถูกบีบคั้น. ถ้าความรู้หรือสติปัญญาของเรา ถูกบีบคั้น เราก็เป็นผู้มีความทุกข์อีกแบบหนึ่ง ซึ่งลึกซึ้งละเอียดอ่อนมาก; เพราะ มีความเข้าใจไม่ถูกต้อง ในสิ่งทั้งปวง ความคิดก็ไม่มีทางที่จะสงบมีแต่ความรบกวน วุ่นวาย นั่นเป็นความทุกข์ในทางสติปัญญา เรียกง่าย ๆ ก็ว่า มันเป็นมัจฉาภิภูริ.

เมื่อใดที่มีมิจฉาทิฏฐิ ก็คือมีโรคทางวิญญาณ มีความทุกข์ในทางวิญญาณ ; เมื่อใดไม่มีมิจฉาทิฏฐิ มีแต่สติบัญญัติที่ถูกต้องครบถ้วนทุกประการแล้ว ก็เรียกว่าสัมมาทิฏฐิ ; ไม่มีการถูกบีบคั้น ในทางสติบัญญัติ หรือทางวิญญาณแล้ว เราก็มีความสุขอย่างี่สาม, คือความสุขในทางสติบัญญัติ มันก็จบกันเท่านั้น. เมื่อความสุขทางกาย ก็มี ความสุขทางจิต ก็มี ความสุขในทางสติบัญญัติอันสูงสุดนี้ ก็มี ก็เรียกว่า ได้รับสิ่งที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

ที่นี้ อะไรเล่า ที่จะทำให้ได้รับความสุขทั้งสามประการนี้ ? อาตมาอยากจะระบุไปยังสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ค่ายอีกเหมือนกัน ; เพราะศาสนาเท่านั้น ที่จะทำให้คนเรา ได้รับความรู้สึกเป็นสุข ไม่ถูกบีบคั้นทั้งทางกาย ทั้งทางจิตและทั้งทางวิญญาณ. ที่นี้ *คนบางพวกก็จะคัดค้านว่า เรื่องทางกาย, ความสุขทางกายนี้ เรามีวิชามีบัญญัติหาเงิน หาทรัพย์สมบัติมาแล้ว เราก็อยู่ได้โดยสะดวกสบาย โดยไม่ต้องอาศัยศาสนา มิใช่หรือ ?* คำพูดอย่างนั้น มันก็มีทางที่จะทำให้คนเห็นด้วยอยู่มาก ; แต่อาตมาบอกว่า *มันไม่พอ.*

แม้เราจะมีความรู้วิชาชีพ วิชาทางเศรษฐกิจ ทางผลิต ทางอะไรก็ตามมากมายแล้ว ; อย่าคิดว่าเราจะพ้นปัญหาในทางวัตถุ หรือทางร่างกาย ; เพราะเราจะต้องมีความทุกข์ ในขณะที่ประกอบอาชีพนั่นเอง. ต้องมีศาสนาเข้ามาช่วยเกี่ยวข้อง ทำให้จิตใจไม่ต้องเป็นทุกข์ ในขณะที่ทำการทำงาน ทำการผลิต ; เพราะมันจะมีการที่ไม่ประสบความสำเร็จ, หรือว่ามันก็ต้องมีความเจ็บป่วยในทางกาย ที่หมอ แพทย์ก็ไม่อาจจะรักษาให้หายได้, หรือในระหว่างที่มันยังรอเวลาเพื่อการหาย มันก็มีความทุกข์ทรมานทางกาย. เราต้องอาศัยหลัก

ของพระศาสนามา เพื่อจะขจัดความทุกข์ เกี่ยวกับปัญหาเหล่านี้ออกไปเสีย จึงจะเป็นผู้ที่เรียกว่า มีความสุขในทางกายได้โดยสมบูรณ์.

อย่าเข้าใจว่า มีทรัพย์สมบัติ มีอำนาจวาสนาถึงที่สุดแล้ว ปัญหาทางร่างกาย ก็จะหมดไป. มันยังมีความเจ็บไข้ได้ป่วย ซึ่งใครๆ ก็บังคับมันไม่ได้; เพราะมันเป็นธรรมชาติ. ต้องอาศัยความรู้ทางธรรมะ มาทำจิตใจเสียใหม่ อย่าให้ความเจ็บป่วยตามธรรมชาตินี้ ทรมาณจิตใจได้. นี่จึงถือว่า แม้แต่ความสุขในทางกาย ในระดับต่ำๆ ต้นๆ นี้ ก็ยังต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่าศาสนา มาประคับประคองอยู่ที่.

อยู่ในโลกด้วยมีความสุข ต้องมีศาสนา.

ช่วยสรุปความให้สั้นที่สุดว่า ท่านจะอยู่ในโลกนี้โดยไม่ต้องเกี่ยวกับศาสนานั้น คุณจะยาก; เพราะว่าโลกนี้เองมันเป็นตัวปัญหา ที่ทำให้เกิดนั่นเกิดนี่ขึ้นมาซึ่ง ความรู้อย่างโลกๆ มันขจัดไปไม่ได้. ต้องอาศัยความรู้ทางศาสนา : รู้จักปลง รู้จักปลด รู้จักปล่อยวาง รู้จักไม่ยึดมั่นถือมั่น มัน จึงจะทำให้มีความสุขอยู่ในโลกนี้ได้; ถ้ามีฉะนั้นแล้ว ก็จะอยู่ในโลกนี้ ด้วยความพ่ายแพ้ไม่ประสพชัยชนะ.

ขอให้เข้าใจถูกต้องเสียใหม่ว่า เรื่องทางศาสนานั้นเขาไม่ได้บอกให้ออกไปเสียจากบ้านเรือน ไปบวชกันเสียให้หมด ไม่เคยมีอย่างนี้เลย; แต่กลับไปมีว่า

ท่านจะอยู่ในโลกนี้ ในบ้านเรือนอย่างนี้ก็ได้. แต่ต้องมีหลักสำหรับยึดถือในการประพฤติกระทำอย่างนี้ๆ ในโลกนี้ ก็จะไม่มีความทุกข์ อยู่ในโลกนี้ด้วย ชัยชนะโลก. อย่าพ่ายแพ้แก่โลกก็แล้วกัน.

ดังนั้นจึงเห็นได้ว่า เรื่องของศาสนานั้น ไม่ใช่ต้องการจะต้อนคนออกไปเสียจากโลกให้หมด จนไม่มีฆราวาสเหลืออยู่ในโลกนี้เลย; แต่มีธรรมะสำหรับฆราวาสที่จะอยู่ในโลกนี้ อย่างที่มีชัยชนะ, ตามที่ฆราวาสเขาจะชนะได้อย่างไร. นี้เห็นได้ว่า แม้แต่ปัญหาทางกายแท้ๆ ก็ต้องแก้ด้วยสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา.

ที่นี้ เรื่องที่สูงขึ้นไปถึง ทางจิต นั้น ก็ยังต้องการสิ่งที่เรียกว่าศาสนา มากขึ้น. เรายังต้องการให้จิตนี้ปกติมากเท่าไร; ก็ยังต้องอาศัยวิธีการทางศาสนา มากขึ้นเท่านั้น, เพื่อให้จิตนี้มันอยู่ในสภาพที่ปกติ ไม่เป็นโรคทางจิต ไม่เป็นโรคทางประสาท, ป้องกันการเกิดโรคทางจิต หรือโรคทางประสาทหรืออาจจะแก้ไขเยียวยา โรคทางจิตหรือทางประสาท ที่เกิดขึ้นแล้วนั้น; เรียกว่ายังเป็นเรื่องทางจิตเท่าไร ก็ยังต้องการสิ่งที่เรียกว่าศาสนาเท่านั้น.

ที่นี้ เมื่อไปถึงสิ่งสุดท้าย คือเรื่อง ทางสติปัญญา แล้วก็ เป็นเรื่องของพระศาสนาโดยตรง ที่ต้องอาศัยสิ่งที่เรียกว่า *วิชา ญาณทัสสนะ มรรคญาณ ผลญาณ* อะไรก็ตาม, แล้วแต่จะเรียก ซึ่งเป็นความรู้สูงสุด เป็นความถูกต้องถึงที่สุดในทางสติปัญญา; เพื่อว่าจิตใจนี้ อย่าได้มีความรู้สึกที่เป็นทุกข์เลย.

มนุษย์สามารถจะอยู่ในโลกนี้ได้ โดยไม่ต้องมีความรู้สึกว่าเป็นทุกข์เลย เพราะความสมบูรณ์ถึงที่สุดของมนุษย์นั้น ; เพราะว่าเขาได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในที่เป็นเครื่องมือให้มนุษย์ได้ถึงภาวะอันนี้. พระอรหันต์ทั้งหลายจึงได้รับสมัญญาว่าเป็นผู้ถึงที่สุดของความเป็นมนุษย์, เป็นผู้เต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์; เพราะว่าอยู่เหนือปัญหาเหนือความทุกข์ โดยประการทั้งปวงคือทั้งทางกาย ทั้งทางจิต และทั้งทางสติปัญญา ดังที่กล่าวแล้ว.

ดังนั้น อาตมาจึงให้คำตอบ ซึ่งเป็นคำนิยาม เมื่อถูกถามว่า ศาสนาคืออะไร? ก็ตอบว่า ศาสนาคือสิ่งที่ทำให้มนุษย์ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ตามที่เขาควรจะได้.

คำว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ควรจะได้ นี้ ของเราไม่ค่อยจะสนใจกัน; ฉะนั้น ขอให้สนใจ กันให้พอสมควรก็จะเกิดความกระตือรือร้นในการที่จะได้ สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ จากพระศาสนา. วิชาความรู้ทางจิต ทางปรัชญาของพวกตะวันตก ซึ่งถือกันว่าเป็นตำรับสากลนั้น เขาก็มีคำๆ นี้ใช้มานานแล้ว, และใช้ไปทั่วทุกสาขาวิชาทางปรัชญา, คือทางสิ่งที่ลึกซึ้งในทางจิตใจ. เขาเรียกมันว่า สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ด้วยเหมือนกัน นิยมใช้เป็นคำสากลด้วยภาษาละตินว่า Summum Bonum แปลว่า **ความดีสูงสุดของมนุษย์.**

ถ้าเราจะสนใจ ถึงความดีสูงสุดของมนุษย์กันบ้างก็คงจะทำให้เกิดความกระตือรือร้น ไม่หยุดเฉยอยู่เพียงเท่านั้น, และคำว่า “ความดี” ในที่นี้ ก็มีความหมายเป็นพิเศษ ไม่ใช่ความดีสำหรับให้หลงไหล ให้ยึดมั่นถือมั่น แล้วหลงไหล

ในความตื้นนั้น; เป็นการพูดแทน ในความหมายทั่วไปว่าสิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้ นั่นคืออะไร. แต่มีใช้เพื่อให้มนุษย์ไปยึดมั่นถือมั่นอยู่ที่นั่น; เพียงแต่ให้รู้ว่าที่ที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ นั่นคืออะไร? มันก็คือ จิตที่หลุดพ้น ไม่ไปยึดมั่นถือมั่นอะไร แม้ในความดีสูงสุดนั้น. นั่นแหละจึงจะเป็นการได้ ที่ดีที่สุดของมนุษย์, ที่เกิดมามีสติปัญญา อันไม่มีขอบเขตจำกัดสำหรับมนุษย์เรา.

นี่ ขอให้สนใจ ความหมายของสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ดังที่ได้นำมาชี้ให้เห็นอย่างง่าย ๆ ที่สุด อย่างที่จะมองเห็นได้ไม่ยาก และอย่างที่เรากลับจะมีกันทุกคน; เหมือนกับว่าเราจะต้องกินข้าวกินน้ำ จะต้องทำอะไรอย่างนี้, เราก็คงจะมีศาสนานั้น ในลักษณะเดียวกัน; เพราะว่าสิ่งที่เรียกว่าศาสนานั้น มีไว้สำหรับมนุษย์, หรือคู่กันมากับมนุษย์จริงๆ.

เราได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่าศาสนา มาโดยความหมาย ๔ ความหมายแล้ว คือ สิ่งที่เรียกว่า ศาสนา นั้นได้แก่ คำสั่งสอนให้รู้เรื่องที่ต้องรู้ควรปฏิบัติ และควรได้รับความสุข น้อย่างหนึ่ง; ศาสนาคือสิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่า เราปลอดภัยแล้ว; นี่เป็นสิ่งที่น่าชื่นใจอย่างยิ่ง ในการที่จะมีศาสนา นี้ก็อย่างหนึ่ง; และศาสนา คือระบบที่จะทำให้สังคมอยู่กันอย่างสันติสุข แม้จะแตกต่างกันอย่างไร. นี่เป็นความจำเป็นอย่างยิ่ง สำหรับโลกปัจจุบัน ที่ทำให้สังคมมีคดหล่นแหล่ล้มล้ากันมากยิ่งขึ้นทุกที นี้ก็อย่างหนึ่ง; และอีกอย่างหนึ่งซึ่งพิเศษที่สุด สูงสุด ในระดับสุดท้าย ก็ว่า ศาสนา นั้นคือ สิ่งที่จะทำให้มนุษย์ ได้รับ สิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ทั้งทางกายทั้งทางจิต และทั้งทางวิญญาณ ครอบคลุมทุกประการ ดังที่กล่าวแล้วนั่นเอง.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนา ที่อาตมามุ่งหมายจะกล่าวให้เข้าใจกันได้ง่าย ๆ ว่า สิ่งทีเรียกว่าศาสนานั้นคืออะไร.

ศาสนาเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์, ช่วยให้อำนาจสำเร็จประโยชน์ทุกประการ.

ทีนี้ เวลาที่เหลืออยู่อีกเล็กน้อยต่อไปนี้ ก็จะได้พูดถึงแง่คิดอย่างอื่น ที่มันเนื่องกันอยู่ เช่นคำว่า “**สิ่งศักดิ์สิทธิ์**”. คนขอบพูดถึง**สิ่งศักดิ์สิทธิ์** และก็ในทางศาสนา หรือว่า**ถือเอาศาสนา** นั้นเอง เป็น**สิ่งศักดิ์สิทธิ์** อย่างนี้ก็มี; บางคนก็ถือ**สิ่งศักดิ์สิทธิ์** ที่ผีสิง เทวดา แม้แต่ว่าจอมปลวกจอมหนั่ง ก็ยังมีคนถือว่าเป็น**สิ่งศักดิ์สิทธิ์** อย่างนี้ก็มี; ฉะนั้นคำว่า**สิ่งศักดิ์สิทธิ์**นี้ ยังมีความหมายที่พวามาก.

ท่าน **จะยึดถือเอาอะไรเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์** จึงจะไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็น **มนุษย์** และ**พบพระพุทธศาสนา** ก็ขอได้คิดดูเถิด? ถ้าจะเอาจอมปลวก เหาผีสิง เทวดา ต้นไม้ศักดิ์สิทธิ์ ภูเขาศักดิ์สิทธิ์ เป็น**สิ่งศักดิ์สิทธิ์** เหล่านี้มันจะทำได้สักเท่าไร ?

อาตมาเห็นว่า **ไม่มีอะไรจะศักดิ์สิทธิ์** สูงสุดยิ่งไปกว่าสิ่งที่เรียกว่า **ศาสนา**; เพราะว่าไม่มีอะไร ที่จะช่วยดับทุกข์ของคนเราได้ถึงที่สุด เหมือนกับสิ่งที่เรียกว่า**ศาสนา**. เราคิดว่าเราต้องการ**สิ่งศักดิ์สิทธิ์**นั้น เราต้องการไปทำอะไรกัน? เราต้องการ**สิ่งศักดิ์สิทธิ์**นั้น ต้องการเอาไปทำอะไรกัน? ก็เราต้องการ**สิ่งศักดิ์สิทธิ์** สำหรับไปช่วยขจัด สิ่งที่เราไม่ต้องการ คือภัยอันตราย หรือ

ความทุกข์ ทั้งหลายนั่นเอง. เราต้องการสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้มาช่วยแก้ปัญหานั้น แล้วอะไรจะแก้ปัญหานั้นได้? อันนั้นแหละจะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์; แล้วก็ใช้มาให้เห็นแล้วว่า สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนานั้นแหละ จะช่วยแก้ปัญหานั้นได้. ฉะนั้น เราจึงมีศาสนาไว้ ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เหนือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งปวง.

เราไม่ต้องมาทะเลาะกัน ในระหว่างสิ่งศักดิ์สิทธิ์, เราไม่ต้องเอาสิ่งศักดิ์สิทธิ์หลาย ๆ ระดับนี้ จับมาให้ทะเลาะกันมันก็บ่ช่วยการ; มีสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ศักดิ์สิทธิ์จริง ไว้แก้ปัญหานั้นของเราก็พอแล้ว. ขอนี้มันช่วยไม่ได้ ที่จะให้ทุกคนนับถือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตรงเป็นสิ่งเดียวกันหมด; เพราะว่าสติปัญญา การศึกษา ภูมิชั้นแห่งจิตใจ ไม่เท่ากันนั่นเอง; ทุกคนก็รับเอาไว้ ในฐานะเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ตามสมควรแก่สติปัญญาหรือฐานะแห่งจิตใจของตน.

ทีนี้ ก็จะพูดต่อไปถึงข้อที่ว่า *เราจะใช้สิ่งศักดิ์สิทธิ์นี้ให้เป็นประโยชน์ได้อย่างไร ถ้าเกี่ยวกับศาสนา?* มันก็มีอยู่คำเดียวง่าย ๆ ว่า เราต้องเป็นผู้ถือศาสนา. การถือศาสนา สามารถทำให้เราใช้ความศักดิ์สิทธิ์ของพระศาสนานั้น แก้ปัญหาต่าง ๆ ทุก ๆ อย่างตามที่เรามี ทั้งทางกาย ทั้งทางจิต และทั้งทางวิญญาณ ดังที่กล่าวแล้ว; ฉะนั้น ขอให้เรามีการถือ พระศาสนานั้นให้ ถูกต้องและเพียงพอ เกิด. ดูเหมือนว่าเดี๋ยวนี้เราถือกันอย่างผิวเผิน หรือว่าถือกันอย่างตามสบายมากเกินไป; เปรียบเทียบกันไม่ได้กับในบางยุคบางสมัย ที่พุทธบริษัทได้นับถือศาสนากันอย่างจริงจัง ยิ่งกว่าที่จะเรียกว่า เอาชีวิตเข้าเป็นเดิมพันไปเสียอีก.

ขอให้ทุกคนนึกถึงคำว่า *“ถือบวช”* กันบ้าง. เราได้ยินคำว่าถือบวช แต่ได้ยินไปในทางที่ว่า เป็นของ *ศาสนาอื่นเขาถือบวช* เป็นฤทธิถือบวช : ศาสนา

คริสเตียนก็มี ศาสนาอิสลามก็มี. สมาชิกของเขาถือบวชเดือนนั้นเดือนนี้ ถืออย่าง
เคร่งครัด เมื่อนั้นเดือนนี้ ที่นั่นที่นี้; เมื่อไปถึงที่นั่นที่นี้แล้ว จะถือบวชอย่าง
เคร่งครัด ไม่จำกัดฤดูกาล อย่างนี้ก็ยังมี.

ที่นี้ ชาวพุทธเรา มีการถือบวช คราวไหน ที่ไหน เมื่อไร อย่างเคร่งครัด
ถึงที่สุดอย่างนั้นบ้าง? ถ้ายังไม่มี ก็ช่วยทำให้มีกันเสียบ้าง; ช่วยทำให้เกิดมีการ
ถือบวช อย่างเคร่งครัดเต็มที่เต็มกำลัง เต็มสติปัญญากันเสียบ้าง ที่นั่นก็ได้ ที่นี้ก็ได้
เดือนนั้นก็ได้ เดือนนี้ก็ได้, เมื่อไรก็ได้ ปีหนึ่งให้มันมีสักครั้งหนึ่งก็ยังดีกว่าจะ
ไม่มีเสียเลย. ช่วยไปคิดกันดูที่ว่า เดือนไหนจะถือบวชกัน ให้มันเคร่งครัด สุด
ฝีมือลายมือกันสักที ก็จะได้.

นี่แหละ เมื่อพูดกันถึงสิ่งที่เรียกว่าศาสนา มันก็มาถึงเรื่องนี้ ก็คือว่าเรา
จะถือศาสนา หรือที่เรียกว่า ถือบวชกันนั้น เมื่อไรกันบ้าง, ที่ไหนกันบ้าง,
ให้เคร่งครัดถึงที่สุด เต็มความสามารถ? ไปคิดดูเอง ไปเลือกดูเอง ขอแต่ให้
มันมีก็แล้วกัน นี้เรียกว่าศาสนานี้คือ สิ่งที่เราจะต้องถือกันให้จริงจัง ให้สุด
ความสามารถ. ถ้าไม่สามารถจะถือได้ทุกวันตลอดไป แม้จะถือเป็นยุคเป็นสมัย
เป็นครั้งเป็นคราว ตามฤดูกาล ก็ยังดี, คงจะทำให้เกิดความก้าวหน้า มากไปกว่า
ที่กำลังเป็นอยู่อย่างนี้.

นี่คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนา คือ สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ที่จะช่วยแก้ปัญหาของ
คนได้จริง ก็ต่อเมื่อคนได้ถือศาสนานี้กันจริงๆ. นี้เรียกว่าความมุ่งหมาย
ส่วนใหญ่ หรืออานิสงส์ส่วนใหญ่ ส่วนที่ลึกซึ้งถึงที่สุด.

ศาสนาเป็นเหมือนกับอาหารของใจ.

ที่นี้ ก็ยังมีประโยชน์ หรืออานิสงส์ชนิดที่จะเรียกว่าเป็นเบ็ดเตล็ดก็ได้ หรือเป็นส่วนประกอบก็ได้ ตามที่ท่านผู้รู้ได้กล่าวไว้ ตามที่จะมองเห็นอย่างไร ได้กล่าวไว้เป็นอุปมาเครื่องเปรียบเทียบต่าง ๆ กัน, คือ *ท่านอุปมาว่า ศาสนานั้น เหมือนกับอาหาร.* ข้อนี้หมายความว่า คนเราไม่ใช่กินอาหารทางปาก ทางกาย อย่างเดียว ทางใจก็ต้องได้รับอาหารด้วย มันจึงจะสดชื่นเบิกบานแจ่มใส มีความเป็นมนุษย์ถึงที่สุด; ฉะนั้น จะต้องกินอาหารทางใจ นี้เรียกว่าศาสนา เปรียบเหมือนกับอาหาร; เพราะในกรณีนี้ ก็หมายถึง ธรรมะในพระศาสนาเป็นเหมือนกับอาหารที่หล่อเลี้ยงจิตใจ.

ถ้าท่านผู้ใดยอมรับว่า เรามิได้มีแต่เพียงร่างกายอย่างเดียว, เรายังมีจิตใจอยู่อีกส่วนหนึ่งด้วยแล้ว ก็จงพยายามให้อาหารแก่มัน ทั้งสองส่วนเถิด; คือ ส่วนร่างกาย ก็ให้อาหารตามธรรมดา ที่รู้จักกันดี, ส่วนจิตใจ ก็ให้อาหารคือ พระธรรม คือความชื่นอกชื่นใจ อิ่มอกอิ่มใจ ในเมื่อรู้สึกว่าได้กระทำถูกต้อง ตามสิ่งที่เรียกว่าพระศาสนา ก็กฎเกณฑ์อันศักดิ์สิทธิ์เฉียบขาดของธรรมชาติ ที่พระพุทธเจ้าได้ทรงค้นพบมา. เมื่อทำสิ่งนี้ให้เกิดขึ้นแก่จิตใจแล้ว ก็เรียกว่าได้ให้อาหารแก่จิตใจ; ศาสนาจึงมีอุปมาเหมือนกับว่าเป็นอาหาร.

ศาสนาเปรียบเหมือนเครื่องนุ่งห่มของจิตใจ.

ที่นี้ ก็ยังมีต่อไปว่า *ศาสนานี้เปรียบเหมือนกับเครื่องนุ่งห่ม* ปกปิดร่างกาย ให้ความสบาย ให้ความอบอุ่น ให้ความร่มเย็น ให้ความปลอดภัย. พึงง่าย ๆ ก็ว่า ถ้าเรา

ไม่ยุ่งผ้า เราก็มีความละเอียดเกิดขึ้น นั่นมันเป็นเรื่องราวร่างกายยุ่งผ้า; ลองจิตใจ ไม่ยุ่งผ้า คือคิดแล้ว ทำแล้ว ไม่มีธรรมชาติมาประกอบแก่จิตใจแล้ว ก็จะมีการ ไม่ยุ่งผ้าในทางจิตใจ ความเลวทรามน่าละอายต่างๆ ก็จะออกมาทางกาย ทาง วาจาสู้ออกนอก : เป็นคนเลวเป็นคนพาลทางกาย ทางวาจา, ไม่มีใครอยากจะ กบหาสมาคม จะรังเกียจยิ่งเสียกว่าคนที่ไม่ยุ่งผ้าไปเสียอีก. ฉะนั้นจึงต้องมีการ ยุ่งผ้า ในทางจิตทางใจ คือทางธรรม หรือทางศาสนาด้วย; ศาสนาจึงเปรียบ เหมือนกับเครื่องยุ่งห่ม ที่จะปกปิดความละอาย.

ถ้าท่านจะให้เครื่องยุ่งห่ม มีความหมายไปถึงเครื่องบ่งกันความ หนาวร้อน เหลือบ ยุ้ง เป็นต้นด้วยแล้ว ก็ยังพูดได้ต่อไป ว่าความหนาวร้อน ของบาปของอกุศลนั้น จะบ่งกันเสียได้ด้วยธรรมะคือพระศาสนา.

ศาสนาเป็นเครื่องตกแต่งกายวาจาใจให้งาม.

หรือว่าจะมองไปในทางที่ว่า เครื่องยุ่งห่มปกปิดร่างกายนั้น ทำให้ร่างกายสวยงาม เหมือนท่านทั้งหลายมีเสื้อสวยๆ มีกางเกงสวยๆ มีอะไรสวยๆ ก็ด้วย คิดว่ามันจะไฉ่งาม นั่นมันก็เป็นส่วนร่างกาย แต่ถ้าส่วนจิตใจมันไม่งามแล้ว มันก็ จะมีความไม่งามแสดงให้เห็นมากไปกว่า ที่จะไม่มีเครื่องประดับเอาเสียเลย. ฉะนั้น จะต้องต้องมีศาสนา เป็นเครื่องประดับประดาร่างกาย คือประดับทางจิตใจ แล้ว แสดงออกมาทางร่างกายทางวาจา คือท่านจะมีวาจาที่งดงาม มีการกระทำทางกาย ที่งดงาม เป็นที่พอใจแก่บุคคลผู้ใดพบได้เห็น. ท่านจึงเปรียบว่า ศาสนานี้

เหมือนกับเครื่องนุ่งห่ม ที่จะปกปิดความละอาย, หรือที่ว่า จะกันหนาวกัน ร้อน, หรือว่าจะทำให้ดูสวยงาม อย่างก็มี.

ศาสนาเป็นจุดที่อยู่อาศัย.

ที่นี้ ท่านก็ยังพูดว่า ศาสนา นั้น เหมือนกับที่อยู่อาศัย. เราต้องมีบ้าน เรือน สำหรับเป็นที่อยู่ที่อาศัย ถึงแม้ว่าจะอยู่รูเหมือนนกเหมือนหนู ก็เรียกว่า ที่อยู่อาศัยอยู่นั่นเอง; เพราะคนเราจะอยู่โดยไม่มีที่อยู่อาศัยนั้น มันเป็นไปได้, เราต้องมีที่อยู่อาศัย. เรามีบ้านเรือน มีห้องมีหับอยู่ ก็เป็นที่อยู่อาศัย นั่นก็เป็นเรื่องของร่างกาย. จิตใจเล่า มันจะอาศัยในที่อยู่อาศัยอย่างไร? จิตใจนั้น ต้องการธรรมะ เป็นห้องเป็นหับสำหรับที่อยู่อาศัย. เราจึงต้องมีระเบียบ ระเบียบปฏิบัติธรรมะอย่างนี้ อย่างนี้ เป็นระเบียบๆ ไป เพื่อให้จิตมันเข้าไปอยู่อาศัย เป็นที่อยู่อาศัย; ฉะนั้นระเบียบของศาสนา จึงเปรียบอุปมาเหมือนกับที่อยู่อาศัย, อย่างก็มี; ดีกว่าเป็นคนที่ไม่ทำอะไร ให้ร่างกายได้อยู่ได้อาศัย.

ศาสนาเป็นเครื่องป้องกันบำบัดโรคทางจิต.

ที่นี้ ยังมีเปรียบไปถึงว่า ระบบศาสนานั้นเหมือนกับหูกยา หรือการ บำบัดโรคภัยไข้เจ็บ. คนเรามีโรคทางกาย ก็ไปบำบัดโรคนั้นกันที่โรงพยาบาล; แต่ถ้าจิตใจมันเจ็บป่วยเล่าจะบำบัดด้วยอะไร? มันก็ต้องอาศัยพระศาสนา หรือ

ธรรมะในพระศาสนา บำบัดโรคทางใจ. หรือว่าพระศาสนาจะเป็นเครื่องป้องกัน ไม่ให้เกิดโรคทางกาย นี้ก็มีมากอยู่. คนเรามีกิเลสมากเกินไปจึงทำผิดเกิดโรคทางร่างกาย; เช่นว่า กินมาก หรือว่ามีกามารมณ์เพื่อ หรือว่ามีวิตกกังวลมาก นอนไม่หลับ จนเป็นโรคเส้นประสาท นี้ก็เพราะว่ามันขาด สิ่งที่เราเรียกว่าศาสนา.

ถ้ามีสิ่งๆที่เรียกว่าศาสนา มนุษย์เราในโลกนี้ ก็จะไม่เกิดโรค ชนิดที่มีมูลมาจากจิตใจ เช่นวิตกกังวลมากเกินไป, โลกมากเกินไป, ตะกละในเหยื่อในอารมณ์มากเกินไป, หรือไปกระทำบาปมุขอย่างอื่น ๆ อีกหลาย ๆ อย่าง จนกระทั่งเกิดความเจ็บป่วยในทางกาย; เช่นชอบเที่ยวกลางคืน ก็จะมีการเจ็บป่วย หรือได้รับอันตรายอีกหลายอย่างหลายประการ อย่างนี้. ถ้ามีพระศาสนาคุ้มครองแล้ว ก็ไม่ต้องเป็นโรคเจ็บป่วยในทางร่างกาย ชนิดนั้น; ฉะนั้น ขอให้ถือว่า พระศาสนานี้เป็นสิ่งบำบัดโรค หรือ ป้องกันโรค ในความหมายหนึ่งด้วย.

นี่จึงเห็นได้ว่า เป็นสิ่งจำเป็นสำหรับมนุษย์, ที่เรียกกันว่ามนุษย์ มีสิ่งจำเป็น ๔ ประการ คืออาหาร คือ เครื่องนุ่งห่ม คือที่อยู่อาศัย และเครื่องบำบัดโรค; นี้ศาสนาจะเป็นให้หมด ครบทั้ง ๔ อย่าง; หากแต่ว่ามันเป็นไปมากในทางด้านจิตใจ โดยตรง, เป็นไปในทางร่างกายแต่โดยอ้อม ถึงอย่างนั้นก็ยังมีประโยชน์เหลือหลาย ที่จะป้องกันอันตราย หรือทุกข์ภัยเหล่านั้น ได้ตามสมควร.

ศาสนามีไว้เป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ.

ที่นี้ อาตมาอยากจะกล่าวต่อไปถึงสิ่งสุดท้าย ก็ว่า *ศาสนา* นั้น เรา *ควรจะมีไว้* ในฐานะเป็น *สิ่งประเล้าประโลมใจ*. จะขอพูดถึงสิ่งประเล้าประโลมใจ เพื่อข้อความเข้าใจกันเสียก่อน คืออยากจะพูดว่า มนุษย์เรามันอยู่ไม่ได้ โดยขาด *สิ่งประเล้าประโลมใจ*, คือว่าเราจะมีอาหารกิน มีที่อยู่อาศัย มีความสบายทางร่างกาย มีอะไรหมดแล้ว มันก็ยังขาด *สิ่งประเล้าประโลมใจ* อยู่.

ที่นี้ *สิ่งประเล้าประโลมใจ* นี้ มีความหมายที่กำกวมมาก. คนที่มีกิเลสหนา ก็ไปหาสิ่งบำเรอกิเลส มาเป็น *สิ่งประเล้าประโลมใจ*, คนที่ไม่มีกิเลสหนา ก็หาสิ่งอื่นที่ไม่ใช่กิเลส มาเป็น *เครื่องประเล้าประโลมใจ*. ที่ว่า *ประเล้าประโลมใจ* นี้ก็คือ *ทำให้จิตใจสบาย เหมือนกับมีผู้มากอดประเล้าประโลมอยู่เสมอ* : เขาไปกุดหนังกุดละคร ไปในที่เริงรมย์ ไปในสถานที่ส่งเสริมกามารมณ์นั้น เขาก็ไปหา *สิ่งประเล้าประโลมใจ* ตามแบบของเขา.

พุทธบริษัทก็ไปหา *สิ่งประเล้าประโลมใจ* ตามแบบของพุทธบริษัท คือศีลธรรมหรือปฏิบัติธรรมะ เพื่อให้เกิดความสบายใจอย่างเดียวกัน ในความหมายเดียวกัน แต่ไม่ใช่สิ่งเดียวกัน; เหมือนที่เราเรียกตักหลังนี้ว่า *โรงมหรสพทางวิญญาณ* ก็เพื่อให้เกิดการ *ประเล้าประโลมใจ* เป็น *สุขสบายใจสนุกสนาน* เหมือนกับว่าไปคุดมหรสพ ของพวกที่ใช้กิเลสเป็นรากฐาน; แต่นี้ ใช้ธรรมะเป็นรากฐาน ซึ่งมุ่งหมายเป็นการ *ประเล้าประโลมใจ* เหมือนกัน.

ถ้าคนใจมันต่ำทรมานสกปรก ก็ต้องหาสิ่งประเล้าประโลมใจ ที่ต่ำทรมาน หรือสกปรก. ถ้าว่าจิตใจไม่ต่ำทรมาน ไม่สกปรก ก็หาสิ่งที่ไม่สกปรก มาเป็นสิ่งที่ประเล้าประโลมใจ; มันดีกว่า มันแน่นนอนกว่า มันปลอดภัยกว่า; แล้วก็สิ่งที่เรียกว่า ธรรมะในพระศาสนา นั่นเอง จะเป็นสิ่งที่ประเล้าประโลมใจ ในความหมายอันนี้, เรียกว่าอ้อมเอิบพอใจอยู่ด้วยธรรมะ หรือพระศาสนาแล้ว เป็นการได้รับสิ่งประเล้าประโลมใจถึงที่สุด, ทำให้เกิดความเบาใจ รู้สึกปลอดภัยและมีความสุขสบาย.

อาศัยธรรมะ ตามที่ตนจะประพฤติกปฏิบัติได้ เป็นความสะอาด สว่างสงบ แห่งจิตใจแล้ว ย่อมเป็นเครื่องประเล้าประโลมใจอยู่ในตัว; ดังนั้น ขอให้ถือเอาสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา นั้น ในฐานะเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจด้วย แล้วก็จะได้รับคำตอบของคำถามที่ว่า ศาสนาคืออะไร อย่างสมบูรณ์ทีเดียว โดยไม่มีบกพร่องเลย.

จะ ทบทวน กันอีกสักครั้งหนึ่งก็ได้ว่า :—

๑. ศาสนาคือคำสั่งสอน ให้ได้รู้ ได้ปฏิบัติ.
๒. ศาสนาคือสิ่งที่ทำให้เรารู้สึกว่า เราปลอดภัย.
๓. ศาสนาคือระบบ ที่ทำให้สังคมอยู่กันโดยสันติ แม้ว่าจะเหลื่อมล้ำกว่ากัน.
๔. ศาสนา คือสิ่งที่ทำให้มนุษย์ ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในขณะที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

๕. ศาสนาเป็นสิ่งที่ศักดิ์สิทธิ์ ที่จะช่วยให้สำเร็จประโยชน์ ทุกอย่าง
ทุกประการ ในการกำจัดทุกข์ภัยออกไปเสียจากมนุษย์ เป็นสิ่งที่ควร
จะถือกันอย่างจริงจัง ในลักษณะที่เรียกว่า ถือบวช ตามยุคตามคราว.
๖. ทำศาสนานานให้เป็นเหมือนกับอาหาร ที่เราบริโภคอยู่ทุกวัน.
๗. ให้เป็นเหมือนกับเครื่องนุ่งห่ม ที่ทำให้เกิดความสบายกายและสว
งาม.
๘. ให้เป็นเหมือนกับที่อาศัย ที่เป็นสุขโดยส่วนเดียว.
๙. ให้เป็นเหมือนกับหูกยาสำหรับแก้ไข้ ในทุกความหมายของโรค
ที่จะเกิดขึ้นแก่มนุษย์เรา
๑๐. ในที่สุด เป็นสิ่งประเล้าประโลมใจมนุษย์ให้พอใจอยู่ได้ ในความ
เป็นมนุษย์ที่ถูกต้อง ตามทำนองคลองธรรม.

นี่แหละ คือสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา พุคมาก็หลายอย่างหลายประการ จน
เพื่อแล้ว; ถ้าจะสรุปให้สั้นเหลือเพียงคำเดียว มันก็ต้องกล่าวว่า *ศาสนา คือสิ่ง
ที่จำเป็นสำหรับมนุษย์ เพื่อมีความเป็นมนุษย์อย่างถูกต้อง* นั่นเอง, เพื่อมนุษย์จะ
ได้หมดสิ้นปัญหาอันเสียที่ ให้สมกับที่ว่ามีมนุษย์ เจริญทางสมอง ทางสติปัญญา
มันสร้างปัญหาได้มาก ไม่เหมือนกับสัตว์เดรัจฉาน; ดังนั้น มนุษย์จึงต้องมีศาสนา
หรือธรรมะ ชนิดที่สัตว์เดรัจฉานไม่ต้องมี หรือมีไม่ได้. เราจึงเห็นได้ว่า ศาสนา
ก็คือสิ่งที่ทำมนุษย์ให้เป็นมนุษย์ เท่านั้น, ไม่มีอะไรมากไปกว่านั้น. หรือจะพูด
อย่างโฆษณาสักหน่อยก็ว่า ศาสนานั้นคือ สิ่งที่ต้องคู่กันมากับมนุษย์ อย่างที่
จะแยกกันไม่ได้ เอาเสียทีเดียว.

พูดภาษาชาวบ้านมากๆ ก็ต้องพูดว่า ศาสนานั้นคือคู่ชีวิตของมนุษย์นั่นเอง ถ้าท่านมองเห็นขั้นนี้ ก็จะเห็นว่าคู่ชีวิตนั้น ไม่ใช่ผิวๆ เมียๆ คู่ชีวิตที่แท้จริง คือสิ่งที่เรียกว่าศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า; เพราะว่าถ้าชีวิตมันขาดธรรมะ หรือศาสนาแล้ว มันก็เหมือนกับตกนรกทั้งเป็น. คู่ชีวิตอย่างอื่นมาช่วยไม่ได้ คู่ชีวิตนี้เท่านั้นช่วยได้ แล้วมันเป็นคู่ชีวิตกันมา ตั้งแต่ก่อนแต่ก่อน, หรือว่าตั้งแต่เมื่อแรกมีโลก. เมื่อมนุษย์ยังเป็นคนป่า มันก็มีธรรมะหรือศาสนา เป็นคู่ชีวิตกันเรื่อย ๆ มา, จนมาถึงยุคที่มนุษย์มีวิวัฒนาการสูงสุด กำลังจะเป็นบ้าเป็นหลัง ค่ายเรื่องวัตถุปัจจัยที่แวดล้อมมนุษย์นี้อยู่ เป็นอย่างยิ่งแล้ว.

ขอให้รับเอาพระศาสนา ในฐานะเป็นคู่ชีวิต สำหรับมนุษย์ทุกๆ คนเถิด ก็จะเข้าใจ สิ่งทีเรียกว่า ศาสนานั้น เต็มตามความหมายของคำๆ นั้นทุกประการ.

อาตมาเห็นว่า การบรรยายในวันนี้ พอสมควรแก่เวลาแล้วก็ขอยุติการบรรยายไว้ เพื่อให้โอกาสแก่พระคุณเจ้าทั้งหลาย ได้สวดบทพระธรรม เป็นเครื่องส่งเสริมกำลังใจ ในการปฏิบัติพระศาสนานี้สืบไป ในบัดนี้.

อะไรคืออะไร?

- ๕ -

๒๙ เมษายน ๒๕๒๑

การทำบุญสุนทรทานคืออะไร?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๕ ในวันนี้
นั้น อาตมาก็จะได้กล่าวเรื่อง “อะไรคืออะไร?” ต่อไปตามเดิม. โดยเฉพาะ
ในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “การทำบุญสุนทรทานนั้นคืออะไร?”

[ปรารภและทบทวน.]

ท่านทั้งหลายก็ได้ฟังมาแล้ว โดยหัวข้อว่า *การศึกษาคืออะไร, การงาน
คืออะไร, การสังคมคืออะไร, ศาสนาคืออะไร?* และในวันนี้ก็จะได้กล่าวว่า การ
ทำบุญสุนทรทานนั้นๆ คืออะไร?

ท่านทั้งหลายคงจะรู้สึกได้เองว่า อากมาตั้งใจจะพูดด้วยเรื่องธรรมคาสามัญท์ๆ ไป ซึ่งใครๆ ก็ถือว่า เป็นเรื่องที่ตนรู้อยู่แล้วทั้งนั้น ทำไมจะต้องเอามากล่าวกันอีก; เช่นว่า การศึกษาคืออะไร, การทำการทำงานคืออะไร, การคบหาสมาคมคืออะไร, ศาสนาคืออะไร. คุณล้ายๆ กับว่า เป็นการดูหมิ่น ว่าท่านทั้งหลายยังไม่รู้อะไร, ยังไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไรเอาเสียเลย, แม้ที่สุดแต่เรื่องการคบหาสมาคม การทำการทำงาน และการศึกษาเล่าเรียน เหล่านี้ก็ยังไม่รู้.

แต่ถ้าท่านสังเกตดูให้ดี ว่าการบรรยายที่แล้วมาทุกครั้ง ที่พูดถึงเรื่องเหล่านี้ ล้วนแต่เป็นการเห็นชัดอยู่แล้วว่า เราพูดกันถึงลักษณะในเมื่อ ดูตามทัศนะของพุทธบริษัท; คือคนธรรมคาสามัญท์เขาอาจจะมองเห็นเป็นอย่างอื่น แต่พุทธบริษัทจะมองเห็นตามทัศนะของพุทธบริษัท; เช่นการศึกษา คือสิ่งที่ทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า อย่างถูกต้องของมนุษย์ ทุกๆ ชั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขาตั้งนั้น.

การที่กล่าวอย่างนี้ ก็มุ่งหมายจะให้มองเห็นให้เห็นให้ลึกซึ้ง จนสำเร็จประโยชน์ได้ถึงที่สุด ตามความหมายของคำนั้นๆ.

ตามปรกติคนก็พูดกันอยู่ด้วยคำเหล่านั้น และรู้สึกทั่วๆ ทั่วเข้าใจสิ่งเหล่านั้น แต่เมื่อบอกให้ดูในแง่ที่ลึกซึ้งออกไป หรือเป็นใจความสำคัญยิ่งขึ้นไป ก็มองเห็นได้ ว่าเรายังขาดอยู่ การที่จะกล่าวถึงเรื่องการทำบุญสุนทรทานในวันนี้ ก็เป็นเช่นเดียวกัน.

เมื่อใครมาพูดว่า เราไม่รู้จักการทำบุญสุนทรทาน อย่างนั้นมันก็เป็น การ
 คูหมิ่น คุกูก อย่างมากมายทีเดียว; แต่แล้วก็ดูให้คิดเถอะว่า เราได้รู้จัก สิ่งที่เรียกว่า
 การทำบุญสุนทรทานนั้น อย่างถูกต้อง และครบถ้วนถึงที่สุดหรือยัง? ข้อนี้จะเป็น
 อย่างไร? ก็จะได้พูดกันไปตามลำดับ.

ขอให้ท่านทั้งหลายถือเป็นหลัก อย่างที่กล่าวมาแล้วโดยทั่วไป ว่าเรื่อง
 ทุกเรื่องอาจจะพูดได้เป็น ๒ ความหมาย หรือ ๒ ชั้น : คือ พูดกันอย่างภาษาคน
 ธรรมดา ตามความรู้สึกของคนธรรมดา น้อย่างหนึ่ง, และ พูดตามความหมาย
 ที่ลึกซึ้งในทางธรรม ตามความรู้สึกของบุคคลผู้เห็นธรรม นี้ก็เป็นอีกอย่าง
 หนึ่ง, และบางทีก็เป็นอย่างที่เราเรียกว่า ตรงกันข้าม เอาเสียเลย.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้.]

การทำบุญสุนทรทาน นี้ก็เหมือนกัน ใน ความหมายในภาษาคนธรรมดา
 ก็เป็นอย่างหนึ่ง, ใน ความหมายในภาษาธรรม ของผู้ธรรม ก็เป็นอีกอย่างหนึ่ง,
 มัน อาจจะตรงกันข้าม ก็ได้ คือเป็นไปด้วยความมุ่งหมายที่ต่างกัน : คือ ฝ่ายหนึ่ง
 เป็นไปเพื่อความพอกพูน สะสม ให้มันมากขึ้น, อีกฝ่ายหนึ่ง เป็นไปเพื่อชุกเถลา
 ปล่อยวาง ให้หมดสิ้นไป. มันก็อีกอย่างหนึ่ง ซึ่งเรียกได้ว่าตรงกันข้าม.

เมื่อพูดขึ้นมาว่า การทำบุญสุนทรทาน นี้คืออะไร? คงนี้แล้ว ในภาษาคน
 ก็คืออย่างที่ท่านทั้งหลายรู้สึกกันได้ เพราะได้ยินได้ฟัง ได้เห็นอยู่เสมอ ว่าการ
 ทำบุญสุนทรทานนั้นคือทำอย่างไร. แต่ แม้จะเป็นการพูด และกระทำ อย่างใน
 ภาษาคน ก็ดูเหมือนจะยังไม่มีความสนใจกัน อย่างลึกซึ้งถึงที่สุด หรือครบถ้วน.

การทำบุญสุนทรทานคืออะไร ? นี่ท่านลองคิดดูว่ามัน **ควรจะเป็น** อะไร ? หรือ เป็นอย่างไร ?

โดยทั่วไปก็เป็นเพียงการกระทำตาม ๆ กันมา ที่บิคา มารดา บู่ ย่า ตายาย เคยกระทำกันมาอย่างไร ลูกหลานก็ทำอย่างนั้น มันก็มีเท่านั้นเอง ; โดยไม่ต้องค้นคว้าถึงความมุ่งหมายอันแท้จริง ก็ยังทำไปได้ จึงเป็นการกระทำ ที่ทำกันอยู่ในชั้นคนธรรมดาสามัญ.

อย่างไรจะ **พูดให้มากที่สุด** ก็คงพูดได้แต่เพียงว่า **ทำให้เป็นการเตรียมตัวเพื่อไปนิพพาน.**

การทำบุญเพื่อเตรียมไปนิพพานจริงหรือไม่ ?

ท่านลองจำคำว่า “เป็นการเตรียมตัวเพื่อไปนิพพาน” นี้ไว้ให้ดีๆ แล้วดูเหมือนทุกคนก็พอใจและยินดี ที่จะให้เป็นเช่นนั้น. แต่แล้วจะต้องคอยต่อไปว่า การกระทำที่กระทำกันอยู่นั้น มัน **เป็นการเตรียมตัวเพื่อไปนิพพานจริงหรือไม่ ?**

ถ้าเป็นการเตรียมตัว เพื่อไปนิพพานจริง ก็ต้องเป็นไปเพื่อการขุดเวลาไม่ให้เกิดการสะสม พอกพูน ; เหมือนอย่างที่ถูกหาว่า **เป็นการค้ากำไรเกินควร มากเกินไป ;** เช่น ทำอะไรนิดหนึ่ง ก็หวังที่จะได้ผลตอบแทนอย่างมากมาย. ถ้าคิดไปในทำนองการค้าขายแล้ว มันยิ่งไปกว่าการค้ากำไรเกินควร ; เช่นว่า

ทำบุญสักบาทหนึ่ง ก็อุทิศแล้วอุทิศอีก ว่าให้รวย ให้โชคดี กระทั่งให้ได้สวรรค์-
วิมาน ดังนั้น มันจะเป็นการค้ำกำไรเกินควรหรือไม่ ?

อาตมาเห็นว่า ที่เป็นการค้ำกำไรเกินควรนั้น ก็ยังไม่เท่าไร ที่มัน ร้าย
ไปกว่านั้น ก็คือ จะเป็นการสะสม พอกพูน ความเห็นแก่ตัว ให้มันหนา-
แน่นเข้า; มันไม่ตรงกับความหมายของคำว่า บุญ. คำว่า บุญ โดยแท้จริงนั้น
หมายถึงสิ่งซึ่งเป็นเครื่องชำระชะล้างบาป. ใจความสำคัญมันอยู่ที่ว่า เป็น
เครื่องชำระชะล้างบาป.

การทำบุญหวังให้รวย ให้รวย ให้ได้วิมาน ให้ได้สวรรค์ เต็มไปค้ำ
กามารมณ์ เหล่านี้ มันเป็นการชำระชะล้างบาปหรือเปล่า? ถ้าไม่ชำระชะล้างบาป
ก็ไม่ใช่บุญ, คือ ไม่ใช่บุญอันแท้จริง; เป็นเรื่องบุญหลอก ๆ, เป็นเรื่อง
บุญสำหรับให้เมา ให้หลงใหล, ไม่ทำให้บาปเบาบางลงไปได้ที่ตรงไหน. ดังนั้น
เราก็คิดดูเองว่า มันจะเป็นบุญได้อย่างไรกัน.

การทำบุญควรจะล้างบาปได้.

คำว่า “บำเพ็ญบุญสุนทรทาน” นั้น มันก็บอกอยู่ในตัวแล้ว ว่าบำเพ็ญ
บุญ นะคือ ทำให้เต็ม, สุนทรทาน นั้นคือ ทานที่ดี; เพราะ สุนทร แปลว่า ดี
หรืองาม, สุนทรทาน ก็ต้องแปลว่า ทานที่ดี.

ถ้าทานที่กินนั้นมันคืออะไร? คือให้มีโชคติ ให้สวย ให้รวย ให้ได้สวรรค์
วิมาน นี่จะเรียกว่าเป็นทานที่ดีได้หรือไม่? เขาก็ตอบกันได้ว่า มันเป็น *ทานที่ดี*
ตามประสาชาวโลกทั่วไป และไม่ควรจะกำหนดคติเตียนอะไร นั่นก็ *ถูกแล้ว*. แต่
เดี๋ยวนี้เนื่องจากมันไม่ชำระชะล้างบาป มันก็ *ไม่เป็นบุญ*. ควรจะมองดูกัน
ในขั้นนี้มากกว่า.

ถ้าจะให้ *บุญเป็นเครื่องชำระชะล้างบาป* ก็ต้องรู้มาตั้งแต่ว่า บาปนั้น
มันคืออะไร? *อย่าได้เข้าใจผิด หลงเอาบาปมาเป็นบุญ*.

สิ่งที่เรียกว่ากิเลส ย่อมสวดยสดงดงามกว่าสิ่งใด ในการที่จะชักจูง
จิตใจของคน ให้หลงไหลไปตาม. สิ่งที่เรียกว่า บาป จึงเข้าใจได้ยาก.

สิ่งที่เรียกว่า บาป นั้น มีเสน่ห์ชักจูงจิตใจคนมาก; คนจึงไม่กลัว
บาป ยินดีที่จะทำบาป เพราะว่ามันมีรูปร่างที่ตรงกับความต้องการของตัว.
ต่อเมื่อมีการบำเพ็ญบุญที่ถูกต้อง หายเขลา หายหลง ในเรื่องนั้นแล้ว จึงจะรู้
ว่าบาปนั้นเป็นอย่างไร, บุญเป็นสิ่งที่ตรงกันข้ามกับบาปอย่างไร. คนที่รู้จัก บาป
และ บุญดีเท่านั้น จึงจะเป็นผู้กลัวบาป และ กล้าบุญ. คำสั้น ๆ คำนี้ ลอง
จดจำไว้พิจารณาดู ว่ากลัวบาป และ กล้าบุญ.

คนเดี๋ยวนี้กลัวบาป และ กล้าบุญ หรือหาไม่? ก็ลองใคร่ครวญกันดูเอง
ก็แล้วกัน. คนทุกวันนี้จะกล้าบาป และ กลัวบุญ เสียมากกว่า; ออกชื่อว่า บาป
แล้วก็กล้า พอใจ สนุกสนาน ในการที่จะทำ. พอพูดถึงบุญ ทั้งที่ไม่รู้อะไร
ก็กลัว, หรือถอยหลัง หรือเบื่อบระอา, มันผิดกันอยู่อย่างตรงกันข้าม.

ถ้ากลัวบาป และกลัวบุญ ก็คงจะปลอตกัย เพราะไม่ทำบาป แล้ว ก็มีความกล้าหาญที่จะทำบุญ. แต่ถ้ากลัวบาป และกลัวบุญ มัน ก็ตรงกัน ข้าม ซึ่งพอจะเข้าใจกันได้. ผู้ที่มีใจบุญสุนทรทาน ก็จะเป็นผู้กลัวบาป และกลัวบุญ ทั้งนั้น; เพราะได้อบรมกันมาในลักษณะนั้น ซึ่งเรียกว่า เตรียมตัวสำหรับจะไป นิพพาน.

การทำบุญเคยเป็นนิสัยดีของคนไทย.

เราคุยกันให้ละเอียดสักหน่อย ว่า *การทำบุญสุนทรทาน* ที่ทำกันอยู่ทั่วไป นั้น *ทำโดยขนบธรรมเนียมประเพณี* อยู่โดยมาก, หรือว่า *ทำชนิดที่เป็นวัฒนธรรมประจำชาติ*; อย่างว่าเป็นคนไทยแล้วก็ต้องทำ อย่างนี้ก็มี จนกระทั่งว่าเป็นเอกลักษณ์ของคนไทย. สิ่งเหล่านี้เคยมันคงลงไป ในจิตใจ จนกระทั่งเป็น นิสัยสันดานของคนไทยเรา ก็มีความกลัวบาป และกลัวบุญ เตรียมตัวไป นิพพาน ด้วยการบำเพ็ญบุญสุนทรทาน ดังที่กล่าวแล้ว. *ขนบธรรมเนียมประเพณีนี้ เป็นสิ่งที่มีความหมายมาก, มีความสำคัญมาก.*

ท่านทั้งหลาย ลองพิจารณาคูให้ถี่เถิด ว่า *บุญกุศล ความดีงามต่าง ๆ ที่เราได้รับ หรือได้มีกันอยู่นี้ เป็นเรื่องของขนบธรรมเนียมประเพณีเสียโดยมาก, คือไม่ต้องพูดจาสั่งสอนอะไรกันนักหนา. พอเกิดมาในโลกนี้ ก็พบเห็นแต่การกระทำเหล่านี้ และได้รับการชักจูงให้ทำ โดยไม่ต้องอธิบายว่า ทำไปทำไม* นอกจากบอกสั้น ๆ ว่า : *ทำบุญแล้วก็จะดี; ลูกเด็ก ๆ ทั้งหมด ก็ทำไปตามขนบธรรมเนียมประเพณี นี้ก็เห็น ๆ กันอยู่. แม้พวกเราทุกคนก็ได้ผ่านความเป็นมาอย่างนี้*

มีขนบธรรมเนียมประเพณี ที่จะปลูกฝังนิสัยสันดาน ให้เป็นอย่างเดียวกันกับบรรพบุรุษ.

ถ้าเป็นสิ่งที่เนื่องด้วยศาสนา ก็นำเอามากระทำ จนเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีไป หรือที่แน่นแฟ้นกว่านั้น ก็เป็นวัฒนธรรมประจำชาติไป; มองให้เฉพาะเจาะจง ก็เรียกว่า เอกลักษณะ คือลักษณะหนึ่ง ซึ่งเป็นลักษณะเฉพาะ. คนไทยมีลักษณะเฉพาะ เป็นผู้มีใจบุญสุนทรทาน เป็นที่ประจักษ์แก่ชาวโลกทั้งหลาย ซึ่งใคร ๆ ก็ได้ยินได้ฟังกันอยู่ ว่าคนไทยมีเอกลักษณะอย่างนี้. สิ่งนี้สร้างขึ้นมาจากขนบธรรมเนียมประเพณี ได้เป็นคนไทยที่มีเกียรติโดยทางธรรม เห็นปรากฏอยู่.

บัดนี้ความมีใจบุญเสื่อมจางไป.

แต่บัดนี้ ได้เกิดมีปัญหอย่างร้ายแรงขึ้นมา คือการลบล้างขนบธรรมเนียมประเพณี, หรือการมองเห็นเป็นอย่างอื่น; เพราะการตั้งคูด ยั่ววนของความเจริญสมัยใหม่ ซึ่งให้ความหมายแก่ความสุขสนุกสนานทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง มากเกินไป; การบำเพ็ญบุญสุนทรทาน จึงกลายเป็นสิ่งที่กริกระน่ารังเกียจไปเสีย.

ขอให้อลองกึกกู่ให้ถี่ ๆ ว่านี่มันกำลังจะเป็นผลร้าย หรือผลคืออะไร สักก็มากน้อย? ว่าถ้าสิ่งที่เรียกว่า การบำเพ็ญบุญสุนทรทาน ได้หายไปจากหมู่ชนชาว

ไทยเรา, แล้วอะไรจะเกิดขึ้น? ก็จะเป็นผลดี หรือจะเป็นผลร้าย แก่การดำรง
อยู่ของชนชาติไทย หรือพุทธบริษัท?

ถ้าเราจะมองดูอย่างกว้างๆ ก็ทั้งในแง่ของศาสนา และของโลก ของ
สังคมในโลกทั่วไป คงจะเห็นได้ไม่ยากเลย ว่าการบำเพ็ญบุญสุนทรทานนั้น
จำเป็นอย่างยิ่งแก่มนุษย์เรา. ถ้าคนในโลกมีแต่คนใจบาปหยาบขำ ไม่มีคน
ใจบุญสุนทรทาน กังนี้แล้ว โลกนี้จะเป็นอย่างไร?

เดี๋ยวนี้ก็พอจะเป็นเรื่องเทียบเคียงได้ก็ ว่าศีลธรรมเสื่อมทรามมาก
จนมีอาชญากรรมร้ายแรง เต็มไปทั่วทุกหัวระแหง เสียชื่อเสียงของชนชาติไทย
ที่เป็นพุทธบริษัท มากยิ่งขึ้นทุกที.

นี่แหละ เมื่อคุณให้ศีลแล้วจะพบว่า การบำเพ็ญบุญสุนทรทานนั้น จางหาย
ไปมาก, ความมีใจบุญสุนทรทานก็หายไปมาก, มีแต่ใจบาปหยาบขำเข้ามาแทน.
คนชาติไหนภาษาไหน ก็ล้วนแต่รู้จักต้องการ ผู้ที่มีใจบุญสุนทรทานด้วยกันทั้งนั้น
ไม่ต้องมีใครมาสอน ไม่ต้องมีใครมาเรียกชื่อให้ฟัง; เขาก็รู้จักต้องการคนที่มี
ลักษณะใจบุญสุนทรทาน และเกลียดกลัวคนใจบาปหยาบขำ ไม่อยากคบหาสมาคม.

เมื่อเราเกี่ยวข้องกับคนต่างชาติต่างภาษา เราจะสังเกตเห็นได้ว่า เขาจะ
มองดูเรา ในฐานะเป็นคนใจบุญสุนทรทานหรือไม่? ถ้าเขาสังเกตเห็น ว่าเรามี
ลักษณะแห่งคนใจบุญสุนทรทาน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ยิ้มแย้มแจ่มใส ไม่ทำหน้าสยิว
เป็นคนอวดดี บอกรบญไม่รับ อย่างนี้เป็นต้นแล้ว เขาก็เริ่มไว้ใจ ยินดีคบหาสมาคม.
เมื่อได้สังเกตเห็นความซื่อสัตย์ ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ความรัก ความสามัคคี

มากขึ้น เขาก็ยังมีความไวใจมากขึ้น โดยเอาอาการของผู้มีใจบุญสุนทรทานนั้น เป็นหลัก.

อย่าว่าแต่มนุษย์เลย แม้แต่สัตว์ เทร็จจានมัน ก็ดูหน้าคนเป็น : คนหน้าชนิดนี้ เป็นคนมีใจบุญสุนทรทานหรือไม่ สุนัขมันก็ดูเป็น; ไม่เชื่อก็ขอให้สังเกตดูเถอะ มันเป็นอะไรบางอย่าง ที่เรียกว่ามีอำนาจลึกลับอยู่.

ผู้ที่มีชีวิต หรือสิ่งที่มีชีวิต ต้องการความปลอดภัยในชีวิต ย่อมต้องการบุคคลผู้ใจบุญสุนทรทาน ที่แสดงออกมาให้เห็น ทางกิริยาอาการ หรือแม้ที่สุดแต่ทางสายตา. เราต้องการจะอยู่ในระหว่างผู้ที่มีใจบุญสุนทรทาน ไม่อยากจะอยู่ในท่ามกลางของคนใจบาปหยาบช้า; แล้วเราได้ประสบความสำเร็จ ในความประสงค์ข้อนี้หรือไม่?

โลกปัจจุบันมีคนใจบาปมากขึ้น.

ท่านทั้งหลายที่สังเกตดูอยู่ ว่าโลกทุกวันนี้เป็นอย่างไร? ก็พอจะตอบคำถามนี้ได้เป็นอย่างดี ว่าบัดนี้เรามีปัญหาเกี่ยวกับเรื่องนี้กันสักก็มากน้อย? เราอยากจะหลบหลีก ให้พ้นจากคนใจบาปหยาบช้า ไม่อยากแม้แต่จะเห็น. อย่าว่าถึงจะคบหาสมาคมด้วยเลย มันก็ยังทำได้โดยยาก; เพราะเหตุว่า คนใจบาปหยาบช้ามันมีมากขึ้น มันหนาขึ้นในโลกนี้ จนหลีกไม่พ้น.

ข้อที่ คนใจบาปหยาบช้ามากขึ้นนี้ เห็นกันได้อยู่ และเคยพูดกันมาแล้ว ว่ามันเป็นความเปลี่ยนแปลง ที่เกิดขึ้นมาใหม่ในโลกนี้ ทำให้คนหลงในรสของวัตถุ คือความรู้สึกทางเนื้อหนัง ซึ่งเป็นเหยื่อของกิเลสมากเกินไป, ทำให้คนเปลี่ยนนิสัย จากความเป็นคนใจบุญสุนทรทาน มาสู่ความเป็นคนใจบาปหยาบช้า มากขึ้น ๆ ตามลำดับ. นี่คือนิยามแห่งยุคปัจจุบัน.

ถ้าพูดตรง ๆ ก็พูดว่า ความมีใจบุญสุนทรทาน ที่จำเป็นแก่โลกอย่างยิ่งนั้น กำลังจางหายไป. เราจะโทษใคร? มันก็ไม่ว่าจะโทษใคร? ต้องยกให้เป็นบาปกรรมของส่วนรวม, เป็นของส่วนรวม; เพราะว่าขนบธรรมเนียมประเพณีมันลากไป หรือว่า *ขนบธรรมเนียมประเพณีมันเปลี่ยนไป* แม้แต่เอกลักษณ์ของชนชาติไทยก็เปลี่ยนไป.

เมื่อก่อนมีความเป็นไทย สัมกับความหมายของคำว่า ไทยที่เป็นอิสระ. เดียวนี้คำว่า “ไทย” หรืออิสระกำลังสูญหายไป; ไปตามกันพวกฝรั่ง, นิยมความคิดความรู้สึกอย่างฝรั่ง, เป็นทาสปัญญาของฝรั่ง ก็เลยเรียกว่าความเป็นไทยมันสูญหายไป.

เมื่อไปสู่ความนิยมในทางวัตถุ ทางเนื้อหนัง มากขึ้น ก็เป็นโอกาสของกิเลส ที่จะสะสมแน่นหนาขึ้น ความมีใจบุญสุนทรทาน อย่างที่บรรพบุรุษเคยมีมาแต่กาลก่อนนั้น ก็ค่อย ๆ สูญไป ก็เกิดมีความมีใจบาปหยาบช้าแทนเข้ามา โดยไม่ต้องรู้สึกตัว.

เรื่องไม่รู้สึกตัวนี้เป็นเรื่องสำคัญมาก; อะไร ๆ ที่จะมาทำอันตรายเราได้ ก็เพราะความไม่รู้สึกตัวของเราทั้งนั้น : เป็นความโง่ เป็นความประมาท เป็นความสะเพร่า หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก. แต่ใจความสำคัญมันก็คือ ความไม่รู้สึกตัว; ยิ่งโง่มากก็ยิ่งไม่รู้สึกตัวมาก, แม้แต่เตี้ยวน้ำกำลังโง่อยู่ ก็ไม่รู้สึกตัวว่าโง่ แล้วก็ยิ่งอวดดีมาก.

ขอให้สังเกตกันอย่างนี้ ว่า ความไม่รู้สึกตัวนั้น เป็นอันตรายอันใหญ่หลวง ของมนุษย์ในโลกนี้. ใจบุญสุนทรทานได้หายไป ๆ โดยไม่รู้สึกตัว มีความใจบาปหยาบช้าเข้ามาแทน.

บรรพบุรุษยึดมั่นในบุญ, กลัวบาป, สมัยนี้ตรงข้าม.

ถ้าจะพูดกันให้ตรงอีกทีหนึ่ง ก็ยังอยากจะย้อนไปพูดในข้อที่ว่า บรรพบุรุษของเรา มีความยึดมั่นถือมั่นมาก ในสิ่งที่เรียกว่าบุญกุศล. ท่านเหล่านั้น ได้อาศัยความยึดมั่นถือมั่นที่มาก จึงได้มีจิตใจชนิดที่เรียกว่า มีใจบุญสุนทรทาน; เพราะที่ท่านยึดถือในสิ่งที่เรียกว่าบุญอย่างมาก, อย่างที่เรียกว่างมงายก็มี, อย่างที่เรียกว่าเมานุญก็มี. การเมานุญ ยึดมั่นในบุญนั้น ไม่ได้ทำลายความมีใจบุญสุนทรทาน; หากแต่จะทำให้เกินขอบเขต เกินประมาณ ไปเสียมากกว่า. หรือถ้ามองอีกทางหนึ่ง ก็อาจจะกล่าวได้ว่า ท่านยึดมั่นในความถูกต้องอย่างยิ่ง.

คนสมัยนี้ ไม่ได้ยึดมั่นในความถูกต้องอย่างยิ่ง เหมือนกับสมัยบรรพบุรุษ; เพราะเราไม่กลัวบาปนั่นเอง เราไม่กลัวผิดนั่นเอง มีจิตใจที่ตกต่ำ

ไปแล้ว ก็ไม่กลัวบาป ไม่กลัวผิด; เพราะฉะนั้นจึงไม่ยึดมั่นในความถูกต้อง
แล้วก็ไม่ยึดมั่นในบุญ.

ถ้ามองให้ละเอียดไปกว่านั้นอีก ก็จะพบว่า มีความยึดมั่นในตัวตน
ตามประสาของบุคคลที่เป็นธรรมดา. *บุุคคลทั่ว ๆ ไปมีความรู้สึกเป็นตัวตน* แล้ว
ก็ยึดมั่นในตัวตน อย่างเหนียวแน่น จึงสร้าง**ความมีใจบุญสุนทรทาน**ขึ้นมาได้ อีก
ทางหนึ่ง.

ความยึดมั่นในตัวตนนั้น สร้างกิเลสก็ได้ : อาจสร้างกิเลสได้
มากมาย เพราะความยึดมั่นเกี่ยวกับตัวตน. เมื่อเห็นแก่ตัวตนแล้ว ก็ทำบาป
ทำอกุศลอย่างแรงก็ได้, หรือว่าเห็นแก่ตัวตนแล้ว ก็ทำบุญทำกุศลอย่างเหนียว-
แน่น ถึงขนาดที่เมามายไปก็ได้.

ความยึดมั่นถือมั่นเป็นบั้งจัญอันสำคัญ ที่จะทำให้มนุษย์เราเป็นอย่างไร
ก็ได้. ขอให้สังเกตดูให้ดี ควรจะรู้จัก สิ่งที่เรียกว่า ความยึดมั่นถือมั่น นี้ให้
ถูกต้อง แล้วเราก็จะชำระชะล้างจิตใจ ให้มีความถูกต้อง ใน**ความมีใจบุญสุนทรทาน**.

ความยึดมั่นถ้าประกอบด้วยสัมมาทิฐิจะไม่ผิดพลาด.

ถ้ามีความยึดมั่นถือมั่นใน**ทางผิดพลาด** ผิดพลาดจากความหมายที่ถูกต้อง
แล้ว **ความมีใจบุญสุนทรทาน**นั้น ก็จะกลายเป็น**อันตราย**ขึ้นมาได้. ความมีใจบุญ

สุนทรทาน ที่ได้อาศัยความยึดมั่นถือมั่น มีอำนาจหรือนำมาซึ่งผลอันใหญ่หลวง
อย่างไร มันก็อาจจะทำให้เกิดความผิดพลาด เกิดกิเลส เกิดความทุกข์ ได้มากมาย
เท่ากัน.

นี่ขอให้จัดการกับสิ่งที่เรียกว่า ความยึดมั่นถือมั่นนั้น ให้ถูกต้อง.
พูดตรงๆก็ว่า เราจะต้องชำระสะสางความยึดมั่นถือมั่นนี้ ให้ถูกต้อง ให้บริสุทธิ์
ให้สะอาด จนกลายเป็นความยึดมั่นด้วยสติปัญญา. อย่าได้ยึดมั่นถือมั่นด้วยกิเลส
ค้นหา อีกต่อไป.

บุญคนธรรมดา ที่เป็นอย่างดีเลิศ ก็มีความยึดมั่นถือมั่นในเรื่องถูกต้อง
ในเรื่องบุญกุศล ในเรื่องมีตัวมีตน ในเรื่องการได้ เต็มตามความหมายที่ตัวอยาก
จะได้; แต่เมื่อสติปัญญาไม่พอความยึดมั่นในสิ่งเหล่านั้นก็ผิดได้เหมือนกัน.

เช่น ความถูกต้อง ถ้ากลายเป็นเรื่องของความยึดมั่นถือมั่น ก็เป็น
สัจจาภินิเวศ : ยึดมั่นด้วยทิวฐิอันแรงกล้าไปเสีย; แม้จะมุ่งหมายจะได้บุญได้กุศล
ก็อาศัยสัจจาภินิเวศนั้น ๆ ตามความคิดนึกของตน, เป็นบุญตามทิวฐิของตน ซึ่ง
ที่แท้ก็คือมิจาทิวฐิชนิดหนึ่งไปเสีย; แม้จะได้ตัวตนมา ก็เป็นตัวตนแห่งกิเลส
ค้นหาไปเสีย.

นี่จึงเห็นว่า จะต้องจัดการกับความยึดมั่นถือมั่นกันเสียใหม่; เหมือน
กับจับมาชำระล้าง มาซักฟอก ให้ความยึดมั่นถือมั่นนั้นมันถูกต้อง คือยึดมั่น
ด้วยสติปัญญา ไม่ใช่ยึดมั่นด้วยอุปาทาน หรือกิเลสค้นหา.

คำพูดที่เราใช้พูดกันอยู่นั้นมันกำกวม จนทำให้ลำบากแก่การพูดจา หรือฟังกันไม่ถูกต้อง; เพราะว่าเราก็จะได้ยินแต่ว่า *สอนไม่ให้ยึดมั่นถือมั่น คนส่วนใหญ่ก็ฟังไม่ออก* : ว่าถ้าไม่ให้ยึดมั่นถือมั่นแล้ว ก็จะทำอะไรกัน, ไม่มีอะไรเป็นที่หวัง, ไม่มีอะไรเป็นวัตถุที่ประสงค์, หรือไม่มีอะไรเป็นเครื่องชักจูงจิตใจ ให้มีกำลังที่เข้มแข็ง ดังนี้.

เพราะปัญหามันมีอยู่อย่างนี้ เราก็มาพูดกันเสียใหม่ ว่าความยึดมั่นถือมั่นนั้น มันเป็นลักษณะอาการอันหนึ่งเท่านั้นเอง. ถ้ามันประกอบอยู่ด้วยสติปัญญา หรือสัมมาทิฐิแล้ว มันก็ไม่ได้ยึดมั่นถือมั่น ไปในทางที่จะให้เกิดกิเลส และเกิดความทุกข์. กังที่ได้อ่านไว้ในหลักของพระศาสนา ถ้ายึดมั่นถือมั่นด้วยกิเลสตัณหา มันทำให้เกิดความทุกข์ และถือว่า เป็นประมวลที่มาแห่งความทุกข์ทั้งปวง จึงต้องละเสียโดยประการทั้งปวง.

สำหรับคนธรรมดา ยังละความยึดมั่นถือมั่นไม่ได้ ก็ยังเป็นปัญหา; เพราะว่าความจริงที่แน่นอนมันมีอยู่ว่า ยึดมั่นถือมั่นเมื่อใด ก็มีความทุกข์ หรือหนักอกหนักใจ เมื่อนั้น. แต่คนธรรมดา มันจำเป็นที่จะต้องมีความยึดมั่นถือมั่น หรือว่ามีอยู่จนเป็นนิสัยสันดานแล้ว จะทำอย่างไร? นี้ก็มีแต่สอนให้รู้จักยึดมั่นถือมั่นกันเสียใหม่ ในวิธีใหม่ หรือแนวอื่น คือ *อย่ายึดมั่นถือมั่นด้วยกิเลสตัณหา; แต่ให้มีความรู้สึกห่วงหาสิ่งนั้น ๆ ด้วยสติปัญญา ซึ่งไม่เรียกว่าความยึดมั่นถือมั่น.*

ความตั้งใจ ที่จะทำอะไรก็ได้, ความหวัง ที่จะทำอะไรก็ได้มาก ๆ, ไม่ห้าม. ขอแต่ว่า อย่าหวังด้วยอำนาจของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นความยึดมั่น

ถือมั่น; แต่หวังด้วยอำนาจของสติปัญญา; หวังจะได้สิ่งที่ควรจะได้, แล้วก็ทำสิ่งที่ควรจะทำ ด้วยอำนาจของสติปัญญา เป็นเครื่องเชื่อเชิญให้ทำ, ไม่ต้องเอากิเลสตัณหา มาเป็นกำลังสำหรับช่วยให้ทำ. ทำอยู่อย่างนี้ มันก็ไม่มีความยึดมั่นถือมั่น ชนิดที่เป็นเหตุให้เกิดความทุกข์.

การทำบุญด้วยสติปัญญาจะล้างบาปได้.

เมื่อมองดูไปในทางที่ว่า *ทำอย่างไรจะเป็นการทำบุญสุนทรทาน?* มันก็จะต้องลดลงมาว่า *อย่าทำบุญสุนทรทาน ด้วยความยึดมั่นถือมั่นอย่างกิเลสตัณหาเลย.* ผู้ที่จะทำบุญสุนทรทาน ก็จะต้องระมัดระวัง กระทำด้วยสติปัญญา ทำเพื่อจะบรรเทาเสียซึ่งความยึดมั่น ด้วยกิเลสตัณหา.

การยึดมั่นด้วยกิเลสตัณหา นั้น เรียกว่า *ยึดมั่นในตัวตน - ของตน,* ถ้ามันเป็นไปอย่างรุนแรงเต็มที่แล้ว ก็เรียกว่า *ยึดมั่นถือมั่น ในตัวกู ในของกู.*

บัดนี้จะต้องมาเปลี่ยนกันเสียใหม่ : แทนที่จะยึดมั่นเป็น *ตัวตน - ของตน,* หรือเป็น *ตัวกู - ของกู* ก็ให้มายึดมั่นเป็น *ตัวตนของธรรมะ* ซึ่งไม่มีใครจะยึดมั่นถือมั่นเอามาเป็นของตนได้. ธรรมะก็ยังคงเป็นธรรมะอยู่เสมอ; อย่างนี้ก็เรียกว่า เป็นการละความเห็นว่าเป็นตัวตน ออกไปเสียให้หมดสิ้น.

ถ้ามีหลักว่า **ละความเห็นแก่ตนนี้เรื่อย ๆ ไป** จนกว่าจะหมดสิ้น **ก็จะเกิดอาการที่เรียกว่า ทำบุญสุนทรทาน** ขึ้นมาอย่างถูกต้อง **ตามความหมายในภาษาธรรมะ** หรือสังฆธรรมที่แท้จริง.

ฟังก์ใหม่อีกสักครั้งหนึ่งก็ได้ว่า **การพยายามละความเห็นแก่ตน** อยู่เสมอนั้นแหละ **เรียกว่า บำเพ็ญบุญสุนทรทานที่แท้จริง.**

ในรูปอื่นนั้น **ก็จะทำบุญเอาความสวย ความรวย เอาสวรรค์ เอาวิมาน** เอาอะไรก็ตามแต่ **ที่เขาอยากจะได้; แต่ว่าทำอย่างนั้นมันเพิ่มตัวตน มันเพิ่มความเห็นแก่ตน,** **กระทั่งเพิ่มความหนักอกหนักใจ ที่เป็นความทุกข์.** **การทำอย่างนั้นจะเรียกว่า บำเพ็ญสุนทรทานได้อย่างไร.**

การทำบุญที่เป็นสุนทรทานต้องละความเห็นแก่ตัว.

เดี๋ยวนี้เรามาทำเสียใหม่ **พยายามละความเห็นแก่ตนอยู่เรื่อย ๆ ไป** อยู่ตลอดเวลา **กระทำอย่างนี้แหละเรียกว่า บำเพ็ญบุญสุนทรทาน.**

ทำไมจึงว่าอย่างนั้น? เพราะว่าเมื่อทำอย่างนั้นอยู่ มันล้างบาปอยู่, **ทำเมื่อไรมันก็ล้างบาปเมื่อนั้น มันบรรเทาบาปเมื่อนั้น** **เพราะฉะนั้นจึงเรียกว่า** **บำเพ็ญบุญ** **คือทำสิ่งที่มันล้างบาป.**

จะทำบุญทำทาน ทำอะไรสักชนิดหนึ่ง ก็ขอให้ทำไปเพื่อทำลายความเห็นแก่ตน. ทำลายความเห็นแก่ตน นั้นแหละคือทำลายบาป; ทำลายบาป นั้นแหละคือทำบุญ, หรือว่าทำบุญให้เกิดขึ้นแท้จริง ก็คือเพื่อทำลายบาป. ฉะนั้น ถ้าทำอะไรอยู่ แม้คราวละเล็กคราวละน้อย ตลอดเวลา ในลักษณะที่ทำลายความเห็นแก่ตน แล้วก็เรียกว่าเป็นการบำเพ็ญบุญ เพราะมันล้างบาปอยู่ในตัวโดยอัตโนมัติ.

ที่นี้ที่เรียกว่า *สุนทรทาน* นั้น ก็แปลว่า *ทานทั้งดงาม* ว่า *การให้ทั้งดงาม*. การทำลายความเห็นแก่ตนอยู่เป็นประจำ แม้จะคราวละเล็กละน้อย นั้นแหละ คือการทำทานทั้งดงาม, ก็มันให้ตัวตนออกไปเสีย ให้ตัวตนออกไปเสียได้เท่าไร มันถึงดงามขึ้นเท่านั้น จึงได้เรียกว่าทานที่สุนทร คือทานทั้งดงาม.

ทานไหน ๆ จะมีอย่างไร ก็ร้อยก็พันอย่าง มันไม่งาม เท่ากับการให้ตัวตนออกไปเสีย ทำลายความเห็นแก่ตนออกไปเสีย นี่เป็นการให้ทานทั้งดงาม. ใครจะบริจาคเงินสักร้อยล้าน พันล้าน หมื่นล้าน แสนล้าน สร้างโบสถ์วิหาร วัฑฒาราม ให้ส่วยสล้างดงามไปหมด; เมื่อพูดโดยภาษาธรรมะแล้ว การให้ทานนั้นยังไม่ดงาม, ไม่ดงามเท่ากับ การที่ทำลายความเห็นแก่ตนออกไปเสียให้ได้ทีละเล็ก ทีละน้อย. ทานหนึ่งดงามกว่า เราจึงเรียกทานนี้ว่า *สุนทรทาน* แปลว่า *ทานทั้งดงาม*.

นี่เมื่อพูดถึง ภาษาธรรมะ โดยหลักของธรรมส์จจะแล้ว การละความเห็นแก่ตนเสียได้ตลอดเวลา นั้นแหละ คือการบำเพ็ญบุญสุนทรทาน.

แต่ถ้าพูดอย่าง *ภาษาชาวบ้าน* แล้ว ก็ให้ท่านเรื่อยๆ ไป เพื่อเอาสวรรค์วิมาน นั้นก็คือการบำเพ็ญบุญสุนทรทาน ตามแบบของชาวบ้าน *ในภาษาคน*.

ทำบุญสุนทรทานมีได้ทั้งอย่างภาษาชาวบ้าน, ภาษาธรรม.

ใครจะชอบอย่างไรไม่มีใครว่า ไม่มีใครตำหนิติเตียน แต่มันเป็นการทำบุญสุนทรทานกันคนละแบบ. ยืนยันได้แต่ว่ามัน *เป็นคนละแบบ* : อย่างหนึ่งมันสร้างสวรรค์ หรือ สะสมตัวตน อย่างละเอียด อย่างประณีต; ส่วน อีกอย่างหนึ่ง นั้น มันจะทำลายตัวตนให้หมดไป ไม่ให้เหลืออยู่แม้แต่นิดเดียว. ทั้ง ๒ อย่างนี้เรียกว่า ทำบุญสุนทรทานกันได้ทั้งนั้น.

อย่างแรกเป็นภาษาคน เป็นที่ชอบใจของคน เป็นที่เข้าใจได้ง่าย ทำได้ง่าย สำหรับคนธรรมดาสามัญ; ก็เรียกว่าทำบุญสุนทรทานอย่างคนธรรมดาสามัญ ส่วน อย่างหลังนี้จะทำได้แต่ผู้ที่มีสติปัญญา มองเห็นธรรมะอันลึกซึ้งว่า จะต้องทำลายความเห็นแก่ตนเรื่อยๆ ไป จึงจะเป็นการบำเพ็ญบุญสุนทรทาน.

อย่างแรกสร้างอัตตา ตัวตน ทั่วงาม จะสร้างอัตตาให้มันใหญ่โต มีเทพาร งาม สมบูรณ์ไปด้วยอิฏฐารมณ์นานาประการ; เขาทำบุญสุนทรทานเพื่อเหตุอย่างนั้น. ส่วน อย่างหลังนี้ ทำบุญสุนทรทาน ด้วยการ กำจัดความเห็นแก่ตน, แล้วก็ สร้างอัตตาที่บริสุทธิ์ เป็นอัตตาของธรรมะ ขึ้นมาแทน ไม่ใช่อัตตาของกิเลสตัณหา หรือความยึดมั่นถือมั่น.

เราถือเอาอรรถาด้วยกันทั้งนั้น แต่อันหนึ่ง มันเป็น อัตตาของความ ยึดมั่นถือมั่น ไปแบบหนึ่ง; โครชอบก็เอาไป. ส่วนอรรถา อีกอันหนึ่งนั้น ไม่เกี่ยวกับความยึดมั่นถือมั่น, เป็นอรรถาของความบริสุทธิ์, เป็นอรรถาที่ ละความเห็นแก่ตน ออกไปได้ก่อน แล้วก็ มีอรรถาของธรรมะ ที่ใหญ่ยิ่งกว่า อรรถาชนิดไหนมาอยู่แทน.

ทำบุญโดยละความเห็นแก่ตนเพื่อได้ตนที่ฉลาด.

พูดให้ตรง ๆ ก็พูดว่า ละความเห็นแก่ตน เพื่อเป็นตนอันสูงสุด, ละความเห็นแก่ตน เพื่อมีตนหรือได้ตนอันสูงสุด.

ฟังดูเหมือนกับคนพูดเล่นลิ้นกะลauan : พูดว่า *ละตัวตน เพื่อได้ตัวตน อันสูงสุด*. ถ้าฟังไม่ถูกก็ฟังไม่ถูก; แต่ถ้าฟังถูกก็คงจะเข้าใจได้ ว่าตัวตนชนิด ที่ต้องละนั้นละมันเสียเถอะ ก็ ละออกไป, ละออกไป มันก็จะเหลือแต่ตัวตน ที่ไม่ต้องละ คือตัวตนแห่งธรรมะ หรือพระธรรม.

พระพุทธเจ้า เมื่อท่าน จะตรัสอย่างมีอรรถาตัวตน ท่านก็ *ตรัสถึงถึงพระ- ธรรม* เช่น *ตรัสว่า ธรรมที่ป่า ธรรมสรวา อตฺตที่ป่า อตฺตสรวา*; นี่เป็นของ สิ่งเดียวกัน มีธรรมะเป็นที่พึ่ง มีธรรมะเป็นสรณะ, มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็น สรณะ ก็คือมีธรรมะนั้นเป็นตน ไม่ใช่มีกิเลสค้ำคานเป็นตน.

คนที่มาทำให้เกิดรู้สึกในใจว่า ตัวกู - ของกู นี้คือโมหะ คือ อวิชชา คือ อุपाทาน; ทำให้ตัวตนชนิดนี้เกิดขึ้นมาเต็มแน่นอยู่ในใจ นี้มันก็เป็นตัวตนชนิดหนึ่ง. ถ้าความรู้สึกที่เป็นต้นเหตุอุपाทาน เหล่านี้ออกไปหมดสิ้น ก็เหลือแต่ธรรมะล้วน ๆ พอจะเรียกได้ว่า *ตัวตนของธรรมะ*. นี้เป็น *อิตตาอันสูงสุด* เป็น *ปรมาตตา* เป็น *มหาตม* เป็น *มหาอิตตา* ก็มีเรียกในพระบาลี ว่า *มหาตม-ภิกขุขตา สทฺธมฺโม ครุภากตฺโห* - คนที่หวังมหาอิตตา ก็พึงเคารพในพระสัทธรรม.

มันเป็นคำพูดที่พอจะฟังออก ขอให้ลองฟังให้ดี ๆ ว่ามันพอจะฟังออกว่าละตัวตนนี้เสียเถิด แล้วก็จะได้ตัวตนที่สูงสุด, คือละชีวิตบ้า ๆ บอ ๆ นี้เสียเถิด แล้วก็จะได้ชีวิตนิรันดร; อย่างนี้ถ้าฟังออก แล้วมันก็จะเป็นเรื่องเดียวกัน. ว่า *ชีวิตที่เป็นที่ตั้งแห่งตัวกู - ของกูนี้ ละทิ้งหรือทำลายเสียเถิด* แล้วก็จะได้ชีวิตที่เป็น *นิรันดร* *ไม่มีความหมายแห่งตัวกู - ของกู*, มันเป็นตัวตนของธรรมะ, อย่างนี้ก็พูดได้.

ละตัวกู - ของกูได้ จะเป็นทำบุญที่ล้างบาปได้.

นี้เราจะมีชีวิตเป็นอยู่ ด้วยการบำเพ็ญบุญสุนทรทาน นี้ *จะต้องทำอย่างไร?* ก็จะต้องทำอย่างที่เราเรียกว่า ละตัวกู - ของกู อย่างกิเลสตัณหา นี้ อยู่เป็นประจำเรื่อย ๆ ไป แล้วก็จะเป็นการทำบุญสุนทรทาน อย่างที่กล่าวมาแล้ว.

นี่เป็นการ *บำเพ็ญบุญ* *ตรงที่ว่ามันล้างบาป* *คือล้างตัวกูเสียได้*, *สุนทรทาน* คือมัน *เป็นการให้ที่ดีเลิศ* ไม่มีการให้ชนิดไหนจะดีกว่า คือให้ตัวตนตัวกูนี้ออกไปเสีย แล้วก็ได้นิพพาน เป็นสุนทรทาน; เพราะว่าไม่ต้องลงทุน

ให้เสียทรัพย์สมบัติอะไรมากมาย; *อย่างที่เรียกว่า นิพพานเป็นของให้เปล่า* เพียงแต่ทำให้สละตัวตนนี้ออกไป ก็จะเป็นสุนทรทาน คือทานอสังขามสูงสุด, เป็นทานที่ไม่ต้องเสียทรัพย์สินอะไร นอกไปจากละกิเลสตัณหา ที่เรียกว่า ตัณฐะ - ของคุณนี้อยู่เป็นประจำ.

ในที่สุด การบำเพ็ญบุญสุนทรทานที่แท้จริง มันก็จะกลายเป็นว่าฉันมีตัวฉัน ที่กำลังทำลายตัวฉัน อยู่ตลอดเวลา. *ประโยคนี้ถ้าฟังไม่ดี ก็คงเข้าใจผิดกันหมด* ว่า ฉันมีตัวฉัน ที่กำลังทำลายตัวฉัน อยู่ตลอดเวลา.

ถ้าจะจตจะจำ ก็ขอให้มันแม่นยำสักหน่อย ว่าอาตมากำลังพูดว่า “ผู้ที่บำเพ็ญบุญสุนทรทานอย่างแท้จริงนั้น คือเขากระทำอยู่ ในลักษณะที่เขากล่าวได้ว่าฉันมีตัวฉัน ที่กำลังทำลายตัวฉัน อยู่ตลอดเวลา” ฟังแล้วมันก็น่าตกใจ น่าหวาดเสียว ว่าฉันมีตัวฉัน ที่กำลังทำลายตัวฉัน อยู่ตลอดเวลา.

ฉันตัวไหน เป็นตัวฉันใจ๋ ฉันบ้า? ฉันตัวไหน เป็นตัวฉันดี มีสติปัญญา? ก็พิจารณาดูเอาเองก็แล้วกัน ว่า ฉัน เมื่อมีตัวฉัน นี้มันฉันใจ๋ หรือฉันบ้า คือฉันยึดถือ, หรือว่าฉันที่มีสติปัญญา คือฉันที่กำลังทำลายตัวฉันอยู่ตลอดเวลา นั้นมันต้องเป็นฉันแห่งสติปัญญา, หรือมีสติปัญญาเป็นตัวฉัน มันจึงจะทำลายตัวฉันที่ใจ๋ ๆ นั้นอยู่ตลอดเวลา. นี้เราเห็นได้ว่า มันซับซ้อนกันอยู่หลายฉัน.

ถ้าพูดกับตัวเองก็จะพูดว่า คุณมีตัณฐะ ที่ทำลายตัณฐะ อยู่ตลอดเวลา. ถ้าพูดกับตัวเองก็พูดหยาบคายก็ได้; แต่ถ้าพูดให้คนอื่นฟัง ก็พูดสุภาพ หน่อยว่า *ฉัน*

มีตัวฉันที่กำลังทำลายตัวฉัน อยู่ตลอดเวลา. ฉันกำลังทำลายตัวฉัน ; พอตัวฉันหมดไป เรียกว่าได้อะไร ก็ลองคิดดู.

ฉันทำลายตัวฉัน อยู่ตลอดเวลา ; พอตัวฉันถูกทำลายหมดสิ้นไปแล้ว ฉันจะได้อะไร ? ก็ลองคิดดู. ก็ได้ความไม่มีตัวฉัน, ได้ความที่จิตใจไม่มีตัวฉัน ไม่มีความรู้สึกมันหมายเป็นตัวฉัน เป็นจิตที่หลุดพ้นไปจากอุปาทานว่าตัวตน. ได้อะไรก็ลองคิดดู. ได้อย่างนี้จะเป็นที่พอใจหรือไม่ ?

ถ้าอันนี้เป็นสิ่งถูกต้องและสูงสุดแล้ว การที่ทำลายตัวฉัน อยู่วันละนิค วันละหน้อย ทุกวันไปนั้นแหละ ก็คือการบำเพ็ญบุญสุนทรทานอันแท้จริง.

บุญแท้ต้องมุ่งทำลายตัวกู - ของกู.

หวังว่าท่านทั้งหลาย จงหันหน้ามามองดู การบำเพ็ญบุญสุนทรทานที่แท้จริง นี้กันเสียบ้าง, คือการมุ่งทำลาย ตัวกู - ของกู ที่ยกหูชูหาง ; หรือทำอะไรอยู่นั้น ให้มันร่อยหรอลงไป, ให้มันร่อยหรอลงไป จนกว่ามันจะหมดสิ้นไป. นั่นแหละ ก็คือการบำเพ็ญบุญสุนทรทานอันแท้จริง ของบุคคลผู้รู้ธรรมะ และกล่าวกันโดยภาษาธรรมะ.

ส่วนผู้ที่ จะบำเพ็ญบุญสุนทรทาน เอาสวรรค์ เอาวิมาน ก็ปล่อยไปตามเรื่องของเขา ; เพราะว่ามันเป็นการบำเพ็ญบุญสุนทรทานตามแบบของเขา, ไม่ต้องไปก้าวกายของเขา, ไม่ต้องไปยกเลิกของเขา. เมื่อเขาชอบอย่างนั้น เขาก็ทำอย่างนั้นกันไปก่อน เราจึงได้การบำเพ็ญบุญสุนทรทานอยู่เป็น ๒ แบบอย่างนี้.

ใครจะทำเพื่อมีตัวตนก็ได้, ใครจะทำเพื่อหมดตัวตนก็ได้. ถ้ามีตัวตน มันก็คงจะหนักอึ้ง เพราะความยึดถือแบกหามตัวตน; ถ้าไม่มีตัวตน มันก็เบา มันก็สบาย มีแต่ธรรมชาติ เป็นไปตามธรรมชาติ ของธรรมชาติทั้งหลาย ไม่มีอะไรเป็นความยึดมั่นถือมั่นอยู่ในสิ่งนั้น แม้แต่ประการใดเลย.

ควรทำบุญสุนทรทานเพื่อเตรียมตัวสู่นิพพาน.

วันนี้あたมาพูดถึงเรื่องว่า *อะไรคืออะไร* โดยยกเอาการบำเพ็ญบุญสุนทรทานขึ้นมาพูด; ให้เป็นที่สังเกต และเข้าใจ แก่ท่านผู้ฟังทั้งหลาย ว่าการบำเพ็ญบุญสุนทรทาน ที่เราชอบกันนักหนา นั้น มันก็เป็นการถูกต้องแล้ว; แต่ขอให้เป็นการบำเพ็ญบุญสุนทรทานที่แท้จริงเถิด คือถ้าทำบุญก็ให้มันล้างบาป, ถ้าสุนทรทานก็เป็นการให้ที่ดี, เป็นการให้เพื่อความหมดกิเลสตัณหา หรือหมดความยึดมั่นถือมั่น ก็จะเป็นการบำเพ็ญบุญสุนทรทานที่แท้จริง.

ขอท่านผู้ฟังอย่าได้หลงคิดไปว่า *あたมา* กำลังดูหมิ่นดูแคลนท่านทั้งหลายว่าเป็นคนโง่เขลา ไม่รู้จักเรื่องบำเพ็ญบุญสุนทรทาน. เมื่อあたมากล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านก็จะรู้ได้เองว่า ท่านรู้จักการบำเพ็ญบุญสุนทรทานหรือยัง หรือทำไม? หรือว่ารู้จักกันในลักษณะใด? ขอให้เอาไปแยกแยะดู แล้วรู้จักถือเอาแต่การบำเพ็ญบุญสุนทรทาน ที่เป็นเหมือนกับการเตรียมตัวไปพระนิพพาน อยู่ด้วยกันจงทุก ๆ คนเถิด. การบำเพ็ญบุญสุนทรทานนั้น ก็จะเป็นสิ่งที่มีประโยชน์เกื้อกูลโดยส่วนเดียว หาโทษมิได้เลย.

วันนี้พูดเรื่องเดียวสั้น ๆ ก็จบลง. การบรรยายก็สมควรแก่เวลา, ยุติการบรรยายสำหรับวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ ฝากกำลังตั้งแก้มาพอดี.

อะไรคืออะไร?

- ๖ -

๖ พฤษภาคม ๒๕๒๑

ชีวิตคืออะไร?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๖ ในวันนี้
อาตมาก็จะไต่ถามเรื่อง “อะไรคืออะไร?” ต่อไปตามเดิม และหัวข้อเฉพาะในวันนี้
คือ “ชีวิตคืออะไร?”

[ปรารภและทบทวน.]

ท่านทั้งหลายบางคน คงจะคิดว่า อาตมาพูดถึงเรื่องสิ่งที่ผู้ฟังทราบอยู่แล้ว
ทำไมจะต้องเอามาพูด? แต่ถ้าท่านสังเกตดู ก็ย่อมจะเห็นได้ว่า อาตมากำลังพูด
ในส่วนที่ลึกลงไป หรือที่แฝงอยู่ ที่ท่านทั้งหลาย ยังไม่เคยมองเห็น ไม่เคยสนใจ ก็ได้.

เช่น พูดเรื่องการศึกษา ก็ไม่ได้พูดถึงการเรียนหนังสือหน้า; แต่เป็นการกระทำ ชนิดที่ทำให้คนเราก้าวหน้า ไปสู่ความเต็มเปี่ยมของความเป็นมนุษย์.

และเมื่อพูดถึง การงานคืออะไร ? ก็มีได้พูดถึงการทำมาหากินเลี้ยงชีวิต; แต่กลายเป็น พูดถึงหน้าที่ที่มนุษย์จะต้องทำ เพื่อความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์.

แล้วพูดถึงเรื่อง การคบหาสมาคมคืออะไร ? ก็เป็นการพูด ให้เห็นถึงสิ่งที่เราต้องกระทำอย่างที่จะเว้นเสียไม่ได้; ไม่ใช่เพียงว่า ติดต่อกันเพื่อประโยชน์ของตน.

และเมื่อพูดถึง สิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ก็พูดถึงสิ่งที่อาจจะตั้งอยู่ในหัวใจของคนเรา, ไม่ใช่เป็นเพียงวัควาอาราม หรือคำสั่งสอน หรือพระคัมภีร์.

เมื่อพูดถึง การทำบุญสุนทรทาน ก็หมายถึงการกระทำ ชนิดที่มีความงดงาม สำหรับความเป็นมนุษย์; ไม่ใช่เป็นการค้ากำไรเกินควร.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้.]

วันนี้ อาตมาก็จะพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต. ท่านทั้งหลายทุกคนรู้สึกได้ว่าตัวเราก็มีชีวิต และเราก็รู้จักว่าชีวิตนั้นคืออะไร ? ทำไมจะต้องมาพูดกันถึงเรื่องชีวิตกันอีกเล่า ? ขอให้ตั้งใจทำความเข้าใจ สิ่งต่างๆ ที่จะพูดกันในภาษาธรรม.

เรื่อง ภาษาคน กับ ภาษาธรรม นั้นแหละ สำคัญมาก ; ถ้าเราพูดถึง เรื่องของชีวิตในภาษาคน ก็ไปทางหนึ่ง, ถ้าพูดถึงชีวิตในภาษาธรรม ก็ไปอีก ทางหนึ่ง.

เช่น ถ้าเราพูดถึงใน ภาษาคน พระพุทธเจ้าก็นิพพานแล้ว อย่างที่เด็ก ๆ เขาเรียกว่าตายแล้ว ไม่อยู่กับเราแล้ว. แต่ถ้าเราพูดถึงใน ภาษาธรรม พระพุทธเจ้า **ยังอยู่ อยู่ในหัวใจของคนที่รู้จักพระพุทธเจ้า และยังอยู่ในที่ทั่วไปทุกหนทุกแห่ง.** คนโง่เท่านั้นที่จะพูดว่า พระพุทธเจ้าตายแล้ว นิพพานแล้ว ไม่อยู่กับเราแล้ว, แล้วก็ เป็นความโง่ที่ทำลายพุทธศาสนาด้วย. ขอให้มองเห็นเป็นอันตรายถึงขนาดนี้

ถ้าเราพูดว่า พระพุทธเจ้าตายแล้ว นิพพานแล้ว เสียหายอย่างไร ? มันเสียหายตรงที่ว่า **ผู้ลัทธิอื่น ศาสนาอื่นบางศาสนา ไม่ได้** ที่เขาพูดว่า พระเจ้า ยังอยู่ พระเจ้าอยู่ในที่ทั่วไป คอยคุ้มครองเราอยู่ทุกหนทุกแห่ง. เดียวนี้ลองคิดดูเถอะว่า เราจะหวังพึ่งคนที่ตายแล้วดี หรือว่าจะหวังพึ่งคนที่ยังอยู่ คุ้มครองเราทุกหนทุกแห่งดี.

นี้แหละ ถ้าจะพูดว่า พระพุทธเจ้าตายแล้ว นิพพานแล้ว มันก็เสียหายอย่างนี้. มัน **เป็นเรื่องของคนโง่พูด ;** เพราะว่าพระพุทธเจ้ามิได้ไปไหน มิได้ นิพพาน หรือตายแล้ว. แต่ **ยังอยู่ในจิตใจของบุคคลที่รู้จักพระพุทธเจ้า** ตลอดกาลปาวสาน, หรือว่าในที่ทุกหนทุกแห่ง อันหาประมาณมิได้. ฉะนั้นถ้าเรารู้จักพระพุทธเจ้ากันแต่ในแง่บุคคล พวกกันแต่ในภาษาคน มันก็เป็นอย่างนั้น.

เรื่อง *ใครเป็นใคร* นี้ อาตมาจะพูดกันอีกสักชุดหนึ่ง. เคี้ยวกำลังพูดชุดที่ว่า *อะไรเป็นอะไร*? เคี้ยวกำลังพูดถึงสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต. *ชีวิตคืออะไร*?

ท่านทั้งหลายอาจจะคิดว่า เรารู้จักชีวิตดีแล้ว และเราก็มีชีวิตอยู่; แต่อาตมาคิดว่า เรากำลังถึงชีวิตคนละแบบ. *ชีวิตแบบที่อาตมาจะพูดนี้* ก็จะต้องพูดว่า ท่านทั้งหลายทุกคนทั้งหมดนี้ ไม่มีชีวิตเลย แล้วก็ไม่นุ่งผ้าด้วย. คน ๓,๕๐๐ ล้านในโลกนี้ ที่วิ่งว่อนอยู่ในโลกนี้ เป็นคนตายแล้ว ไม่มีชีวิตเลย ไม่นุ่งผ้าด้วย, อย่างนี้เป็นต้น.

ให้ไปลองคิดดูว่ามันจะเป็นอย่างไร? ทำไมจึงเรียกว่าเป็นคนตายแล้ว ไม่มีชีวิต? เพราะว่ามัน ไม่มีชีวิตในความหมายของภาษาธรรม.

ใน *ภาษาคน* ก็น่า, *ภาษาธรรม* ก็น่า, คำว่า *ชีวิต* หมายถึง *ความสดชื่นอยู่*.

เคี้ยวท่านจะ มีความสดชื่นกันแต่ทางเนื้อหนัง ทางจิตใจนั้นไม่มีความสดชื่นเลย; ดังนั้นจึงถือว่ามันตายแล้ว มันเป็นเหยื่อของกิเลสแล้ว ถูกยักษ์มารเกี่ยวกินอยู่ตลอดเวลา.

นี่เรียกว่า ไม่มีชีวิตแล้ว ตายแล้ว แล้วไม่นุ่งผ้าด้วย; นั่นคือไม่มีธรรมะสำหรับจะป้องกันตัว ไม่ให้ถูกยักษ์มาร คือกิเลสนั้นขบกัด.

อาตมาพูดว่า ท่านทั้งหลาย *ล้วนแต่ไม่นุ่งผ้า ล้วนแต่ตายแล้ว* ทุกคนนี้มันหมายความว่าอย่างนี้. ถ้าใครอยากจะสนใจ ก็จะได้พูดกันต่อไป ว่ามันหมายความว่าอย่างไร โดยละเอียด.

อาตมาได้เคยยกเรื่องราวในคัมภีร์ของคริสเตียน มาพูดกันอยู่บ่อย ๆ เพื่อช่วยให้เกิดความเข้าใจ. เราไม่ถือพวก ถือพรรค ถือเรา ถือเขา *ถ้าอะไรพอจะเข้าใจกันได้ ก็เอามาพูดให้ฟัง.*

คัมภีร์ไบเบิลหน้าแรก ๆ นั้นแหละ ให้คำอธิบายเรื่องนี้ไว้อย่างดี ว่าผัวเมียคู่แรกที่พระเจ้าสร้างขึ้นมา แล้วพระเจ้าสั่งไว้ว่า อย่าไปกินผลไม้ของท่านไม้ต้นนี้ที่เรียกว่า ต้นไม้แห่งความรู้ดี รู้ชั่ว ถ้าแกกินเข้าไปแล้ว แกจะต้องตาย.

ต่อมา ผัวเมียคู่นี้ ก็ได้กินผลไม้ของท่านไม้ที่พระเจ้าได้ห้ามไว้ โดยอธิบายว่า มารมาหลอกให้กิน; มันกินเข้าไปแล้ว เกิดรู้จักดี รู้จักชั่ว, รู้จักว่านุ่งผ้า รู้จักว่าไม่นุ่งผ้า, รู้จักเป็นหญิง รู้จักเป็นชาย, อย่างนี้ก็เลยสืบพันธุ์.

พระเจ้ามาเยี่ยมทีหลัง ก็รู้ว่าสองคนนั้นมันได้กินผลไม้รู้จักดี—รู้จักชั่ว เข้าไปแล้ว; ถามก็ได้ความอย่างนั้น. พระเจ้าจึงสั่งให้มันตาย ก็ว่ามันมีบาปตลอดกาล; เพราะมันรู้จักดี รู้จักชั่ว แล้วมันเกิดกิเลสเพราะเหตุนี้ มันก็ต้องทนทุกข์ทรมานอยู่ตลอดชีวิตจนตาย กระทั่งลูก หลาน เหลน.

มนุษย์ในโลกเดี๋ยวนี้ ก็ล้วนแต่ตายแล้วทั้งนั้น ตามความหมายนั้น เพราะไปรู้จักดีรู้จักชั่ว ในลักษณะที่ให้อึดมั่น ถือมั่นเรื่องดีเรื่องชั่ว; *ไม่ใช่รู้จักดีรู้จักชั่ว เพื่อจะอยู่เหนือความดี และความชั่ว. แต่ไปรู้จักความดีความชั่ว ในลักษณะที่จะไปจมอยู่ข้างใต้ ของความดีและความชั่ว ทำให้อำนาจยึดมั่นถือมั่น ความดีและความชั่วนั้น บีบคั้นเอา ๆ ด้วยโลภะ โทสะ โมหะ ร้อนเป็นไฟอยู่ตลอดเวลา เหมือนกับคนตายแล้ว.*

อย่างนี้^๕ก็เรียกว่า ทุกคนตายแล้ว เพราะได้กินผลไม้ของต้นไม้ต้นนั้นเข้าไป รับช่วงมาจากบรรพบุรุษคนแรก ที่เรียกว่า คนตาย, จนกว่าเมื่อไร จะได้ไปกินผลไม้ของต้นไม้ต้นที่ ๒ ที่เรียกว่า ต้นไม้แห่งชีวิตนิรันดร.

ข้อความในพระคัมภีร์ได้กล่าวไว้ต่อไปอีกว่า *พอพระเป็นเจ้าเห็นว่ามนุษย์นี้มันคือแล้ว ห้ามอะไรไม่ฟังแล้ว ก็เลยให้การอารักขาแก่ต้นไม้ต้นที่ ๒* คือต้นไม้ชีวิตนิรันดรนั้นเสีย อย่างเข้มงวดกวดขัน; *ทำให้มนุษย์เข้าไปกินผลไม้ต้นนั้นไม่ได้ มนุษย์จึงมีแต่ความตาย ไม่มีชีวิตนิรันดร.* จนกว่าเมื่อไรจะสิ้นสมมยนั้น มาถึงยุคใหม่ ที่พระเยซูเกิดขึ้น สอนให้คนเข้าถึงชีวิตนิรันดรกันใหม่ ก็จะไม่เรียกว่า พันคืนชีพกันมาอีกทีหนึ่ง จากความตาย.

นี่ *ความตาย* หรือ *ความอยู่* *ความมีชีวิตอยู่* มัน มีความหมายลึกซึ้งอย่างนั้น.

ถ้าท่าน เป็นอยู่ ด้วยการถูกขบกัด เคี้ยวกิน ของยักษ์มาร คือกิเลสแล้ว ก็เรียกว่าคนตายแล้วทั้งนั้น แล้วก็ไม่นุ่งผ้าด้วย; เพราะที่ไม่มีธรรมะอะไร จะเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกัน ไม่ให้ถูกเคี้ยวกินจากยักษ์มารเหล่านั้น. ฉะนั้นเรามาพูดกันให้ดี ให้รู้จักสิ่งที่เรียกว่าชีวิต ที่ควรจะมี จะได้มีชีวิตกันเสียที.

ถ้าเป็นชีวิตจริง ก็ต้องมีความเป็นอยู่จริง คือ ไม่ตาย; ถ้ายังตายอยู่ตลอดเวลา หรือตายอยู่บ่อยๆ เพราะอำนาจของกิเลสที่เกิดขึ้น อย่างนี้จะเรียกว่ามีชีวิตอยู่อย่างไร. มัน ต้องมีความสดชื่นอยู่ติดต่อกันไป อย่างไม่เปลี่ยนแปลง จึงจะเรียกว่า ชีวิตนิรันดร.

ชีวิตนิรันดร^๕ เป็นสิ่งที่เข้าถึงได้ในชีวิตนี้, ในชีวิตที่รู้จักตาย^๕นี้แหละ ถ้าบุคคลใดรู้จักอบรมตัวตนให้ดี ก็จะกลายเป็นตัวตน ชนิดที่ไม่รู้จักตาย เรียกว่าชีวิตที่ไม่รู้จักตาย.

ศึกษาเรื่องตัวตนให้เข้าใจเสียก่อน.

ถ้าพูดถึงเรื่องตัวตนแล้ว มันค่อนข้างจะสับสน นี่เอามาพูดกันเสียหน่อย. เรื่องตัวตน^๕ นี้ จะพูดว่า มี ก็ได้ จะพูดว่า ไม่มี ก็ได้; แม้พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสไว้เป็น ๒ อย่าง : สำหรับ *ทางศีลธรรม* ก็มีตัวตน; สำหรับ *ปรมัตถธรรม* หรือสัจธรรม ก็พูดไปในทาง *ไม่มีตัวตน*. แต่เมื่อคนธรรมดาจะพูดจะฟังกัน มันก็ต้องเป็นเรื่องที่ลงรอยกันได้กับความรูสึก ที่เขามีความรู้สึกอยู่แล้วแต่ก่อนตลอดเวลา ว่ามีตัวตน คือ ฉันมีตัวตนของฉัน.

ที่^๕พระพุทธเจ้าท่าน *ตรัสว่า มีคนเป็นที่ฟัง มีธรรมะเป็นที่ฟัง*. ที่ว่า มีคนเป็นที่ฟังนั้น ให้มีธรรมเป็นที่ฟัง; ถ้ามีธรรมะเป็นที่ฟัง จะเรียกว่ามีตัวตนเป็นที่ฟังก็ได้.

นี่มันหมายถึงตัวตน ที่ได้เปลี่ยนไปแล้ว จากความเป็นตัวตนของคนโง่ของกิเลส ของอวิชชา ที่มี ตัวกู—ของกู อยู่ ตามประสาของอวิชชา. ตัวตนชนิดนี้ได้รับการศึกษา ได้รับการอบรม กล่อมเกลามากขึ้น ๆ ตัวตน^๕นี้ ก็เปลี่ยนไป เป็นตัวตนชนิดที่ตรงกันข้าม คือตัวตนของพระธรรม.

ฉะนั้น การที่ท่านสอนให้รู้จักอบรมตัวตน ให้ยิ่งขึ้นไป ก็หมายความว่า **อบรมตัวตนที่เป็น ตัวกู - ของกู** อย่างโง่เขลา^๕ ให้สูงขึ้นเป็นตัวตนที่สะอาด, ปราศจากความยึดมั่นด้วยอุปาทาน, เหลืออยู่แต่**ธรรมะอันบริสุทธิ์**; ถือเอาธรรมะอันบริสุทธิ์นั้น ว่าเป็นตัวตน. สมมติเรียกก็เรียกว่า ตัวตนอันใหญ่หลวง เป็น **บรมอัตตา** เป็น **ปรมอตุตา** เป็น **มหาอัตตา** แล้วแต่ละจะเรียก ก็เป็นตัวตนของ **ธรรมะ** ซึ่งเป็นตัวตนที่ไม่รู้จักตาย และเป็นชีวิตนิรันดร อยู่ในตัวมันเอง.

ถ้ามี **ตัวตนที่เป็น ตัวกู - ของกู** เกิดมาจากอุปาทาน ตัณหา เวทนา ผัสสะ อย่างนี้แล้ว เป็น**ตัวตนที่ตายอยู่แล้วในตัวตน** คือมีกิเลส และเป็นทุกข์อยู่แล้ว ในตัวตนชนิดนั้นอย่างเต็มที่. ใครมีตัวตนชนิดนี้ ก็คือคนที่ตายแล้ว; ฉะนั้นจึงมีสิทธิ์ที่จะพูดว่า ท่านทั้งหลาย **เป็นคนที่ไม่มีชีวิตและไม่นุ่งผ้า คือไม่มีตัวตนแห่งธรรมะ,** ไม่มีธรรมะเหมือนกับผ้าสำหรับนุ่ง ที่จะบ่วงกั้นความน่าเกลียดน่าชัง.

คนที่ไม่มีธรรมะ ทำอะไรที่น่าเกลียดน่าชัง แม้คนอื่นไม่เห็นตัวเองก็เห็น; เหมือนกับคนไม่นุ่งผ้า ไม่มีความละอาย. แต่ถ้ามีธรรมะ ก็มีสิ่งที่บ่วงกั้น ไม่ให้ต้องมีการกระทำที่น่าละอาย แล้วยิ่งกว่านั้นก็คือ เป็นตัวตนแห่งธรรมะที่ไม่รู้จักตาย. นี้เรียกว่าเป็นชีวิตนิรันดร.

ผู้ใดมีธรรมะเป็นตัวตน ผู้นั้นเรียกว่ามีชีวิตที่ไม่รู้จักตาย. ขอให้พยายามมองดูกันໃငြ်းนี้ แล้วมีตัวตนชนิดที่มีชีวิตกันเสียสักที.

ชีวิตมีได้ทั้งฝ่ายวัตถุและฝ่ายวิญญาณ.

ฉะนั้นขอให้ดูกันง่าย ๆ ไปตั้งแต่สิ่งที่เรียกว่า ชีวิต, ชีวิตนี้ ตามธรรมดา เช่น *ต้นไม้ก็มีชีวิต สัตว์เดรัจฉานก็มีชีวิต คนก็มีชีวิต* แล้วมันดีกว่ากันที่ตรงไหน ? มาแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย คือทางฝ่ายวัตถุ กับฝ่ายวิญญาณ แล้วก็จะพบความแตกต่างกันว่า :—

ฝ่ายวัตถุ นั้น *ชีวิตเป็นเพียงสิ่งที่ยังสคงอยู่* ตามแบบของวัตถุ; เช่นว่า เซลล์แต่ละเซลล์ ที่จะประกอบกันเป็นเนื้อหนังมังสา นั้นยังสคงอยู่ มันยังเป็นอยู่. แม้แต่ไปไม้เขียว ๆ ที่อยู่กับต้นนี้ เซลล์ของมันยังสคงอยู่, หรือว่าเนื้อหนังของสัตว์เดรัจฉาน ที่มันยังเป็นอยู่ ยังสคงอยู่ ก็เรียกว่าเซลล์นั้นยังมีชีวิต. เนื้อหนังของคนเราก็เหมือนกัน มันยังสคงอยู่ ยังเป็นอยู่ มันก็เรียกว่าเป็นเซลล์ที่มีชีวิต. นั่นมันเป็นชีวิตในค้ำร่างกาย ค้ำวัตถุ. นี่อาจจะพูดได้ว่า มันยังมีชีวิตอยู่.

แต่ถ้ามีชีวิตกันในแบบวัตถุนั้นแล้ว คนก็*ไม่ได้ไปกว่าสัตว์* เดรัจฉาน หรือว่าคนก็*ไม่ได้ไปกว่าต้นไม้* ต้นหญ้า ต้นบอน ซึ่งมันก็มีชีวิตในเซลล์ที่ยังเป็นอยู่นั้นเรียกว่าชีวิตในภาษาคน ภาษาวัตถุ ภาษาธรรมดา ทุกคนยังมีอยู่.

ท่านก็จะคิดเอาเองว่า เราก็ก*มีชีวิตอยู่ มีเนื้อหนังที่ยังสคงอยู่ ยังเป็นอยู่* อย่างนี้ก็ตามใจ. แต่เอาตามถือว่า นั่น*ไม่ใช่ชีวิตที่เรามุ่งหมายกัน ตามหลักแห่งพระศาสนา.* ตามหลักแห่งพระศาสนา มุ่งหมายความสดชื่นแห่งวิญญาณคือจิตใจ ที่เป็นความรู้สึกทางสติปัญญา นั้นจะต้องสดชื่น. ถ้าอันนั้นไม่สดชื่น มันก็เท่ากับเหี่ยวแห้ง และก็ตายแล้ว เพราะไม่มีความสดชื่น.

เดี๋ยวนี้ชีวิตของคนที่ไม่รู้ธรรมะ ก็เป็นบุญคนคนธรรมดานั้น ไม่สดชื่น เรียกว่าวิญญานนั้นไม่สดชื่น. ชีวิตในตำนร่างกายเนื้อหนังนั้นยังอยู่ ยังสดชื่นอยู่; แต่ที่ชีวิตในตำนวิญญานนั้นไม่สดชื่น เพราะอะไร? เพราะว่ามีไฟ คือ ราคะ โทสะ โมหะ เเผาผลาญอยู่เสมอ หรือบ่อยๆ; เรียกว่ามันตาย เพราะเหตุนี้.

ถ้ามันสดชื่น มัน จะปรกติ มันจะไม่เปลี่ยนแปลง และมันสดอยู่ ด้วยความไม่เร่งร้อน ไม่กระวนกระวาย. ช่วยจำคำว่า “ไม่กระวนกระวาย” นี้ ไว้ให้ตีสักหน่อยเถิด จะเข้าใจพระนิพพานได้.

เดี๋ยวนี้คน ยังมีความกระวนกระวายอยู่ตลอดเวลา. คุณง่ายๆ ก็ ตรงที่ว่า เมื่อไม่ได้อะไรมาอย่างใจ มันก็กระวนกระวายเพราะไม่ได้ : ไม่ได้ของรัก ของพอใจ มาตามที่ตัวต้องการ มันก็กระวนกระวาย เหมือนกับไฟเผาดวงวิญญาน อยู่.

ที่นี้ ครั้นได้ของรัก ของชอบใจมา ตามที่ตัวต้องการ มัน ก็ยังคงกระวนกระวายต่อไปอีกแบบหนึ่ง คือกระวนกระวายด้วยความรักของที่ได้มา, หึงและหวงของรักที่ได้มา, แล้วก็หว่าตระแวงต่างๆ นานา ด้วยของรักที่ได้มา, มีความหวาดกลัวเกี่ยวกับของรักที่ได้มา. นี้ก็ยังมีความกระวนกระวาย เรียกว่าได้มาสมตามที่ต้องการแล้ว มันก็ยังมีความกระวนกระวาย ร้อนอยู่ไปตามเดิม. กระวนกระวายทั้งชั้นทั้งล่อง สมน้ำหน้ามัน คนบ้า.

เมื่อมีแต่ความกระวนกระวาย ไม่ได้ ตามที่ที่ต้องการ ก็กระวนกระวาย, ได้ตามที่ต้องการก็กระวนกระวาย แล้ว จะมีความสดชื่นอย่างไรได้. เราจึงเรียกว่าตายแล้ว มันไม่มีความสดชื่น ในความหมายของคำว่า ชีวิต เลย. นี่คนธรรมดาเป็นอย่างนี้ จึงถือว่าเป็นคนตายแล้ว.

แม้จะวิ่งว่อนอยู่ในโลกนี้ ทั้งสามพันกว่าล้านคน มันก็ *ล้วนแต่คนตายแล้ว* *ไม่นั่งผ่าด้วยกันทั้งนั้น*. ถ้ามันไม่ถูกกิเลสเผาผลาญแล้ว มันก็ไม่เที่ยววิ่งว่อนไปในโลก ให้อยู่ยากลำบาก. นี้เรียกว่ากิเลสมันบังคับ มันไสหัว มันผลักไสให้ค้นไปค้นหา มีความกระวนกระวายอยู่เสมอ.

ขอให้มองดูในด้านแห่งจิตใจที่ลึกซึ้ง อย่างนี้ แล้ว ให้พบความกระวนกระวาย เราร้อน อยู่ตลอดเวลา อย่างนี้ ว่ามันไม่ใช่ชีวิต มันไม่มีชีวิต. ต่อเมื่อ หยุดความกระวนกระวายนั้นเสียได้ จึงจะเรียกว่ามีชีวิต ; นั่นก็คือพระนิพพาน หรือการบรรลุพระนิพพาน .

ดูเยี่ยงอย่างชีวิตของพระอรหันต์.

พระอรหันต์ บรรลุคุณธรรมสูงสุด ถึงขั้นที่เรียกว่าหมดกิเลส หมดอาสวะ บรรลุพระนิพพาน นั่นท่าน ถึงชีวิตนิรันดร ไม่มีความกระวนกระวาย : ไม่ได้ของรักของพอใจมา ก็ไม่กระวนกระวาย, ได้ของรักของพอใจมา ก็ไม่กระวนกระวาย, เพราะว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย ไม่มีกิเลสเป็นเหตุให้มีของรัก

ของพอใจ, และไม่อาจจะรักหรือไม่รักได้, เพราะ หมดกิเลส ที่เป็นเหตุให้เกิดความรัก หรือความไม่รัก.

พระอรหันต์ไม่ต้องการ เพราะว่าไม่มีความรู้สึกที่เป็นอวิชชา ที่ว่าต้องการ ; เช่น หิวอาหาร ก็ไม่ต้องหิวอย่างที่มีความต้องการ เหมือนกับบุคคลุคนกนธรรมดาหิวและต้องการ มีแต่ความรู้ว่า ต้องการอาหาร ก็ไปหาอาหาร แล้วก็จั้น. ความรู้สึกที่เป็นความต้องการไม่ต้องมี; มีความหิว ก็รู้ว่า มันเป็นเรื่องของความหิว เป็นความต้องการของร่างกาย ไม่ใช่ของตัวตน หรือของเรา.

อย่างนี้ก็เรียกว่า ไม่มีความต้องการ ที่เป็นเหตุให้เราร้อน มีแต่ความรู้ ว่าต้องทำอะไร อย่างไร ก็ทำไป : จะกินอาหาร จะถ่ายอุจจาระ บัสสาวะ จะอาบน้ำ จะชำระ อะไรมันก็ล้วนแต่เป็นไปด้วยความรู้ หรือสติสัมปชัญญะ; ไม่ทำด้วยความต้องการ ที่เป็นกิเลส หรือตัณหา ซึ่งเป็นเหมือนกับไฟ.

ฉะนั้นเราจึงพูดได้ว่า เมื่อ *ไม่ได้* อะไรตามที่ต้องการ ก็*ไม่กระวนกระวาย*. เมื่อ *ได้* ก็*ไม่กระวนกระวาย* ก็เลยไม่มีความกระวนกระวาย, มีแต่ความเยือกเย็น เป็นปรกติ เป็นสันติ เป็นปรกติกตลอดไป. นี้เรียกว่า *ชีวิตที่แท้จริง* เรียกว่า *ชีวิตนิรันดร* เป็นตัวธรรมะ; ไม่ใช่เป็นสัตว์ที่มีกิเลส แต่เป็นตัวธรรมะ ที่รู้สึกได้ด้วยจิตที่ปราศจากกิเลส.

ฉะนั้น การที่เราพยายามอบรมพระกรรมฐาน หรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก เพื่อให้จิตมันหมดกิเลส ก็เพื่อให้จิตมันถึงชีวิตนิรันดร, แล้วก็ชีวิตนิรันดร ก็คือชีวิตจริง กันเสียที, ไม่ต้องตายแล้วตายอีก แห้งแล้วแห้งอีก ด้วยอำนาจของ

ราคา โทสะ โมหะ. เมื่อไม่ได้ก็ร้อน, เมื่อได้แล้วก็ร้อน. นั่นแหละมันเป็น เรื่องของคนบ้า; เรียกว่า บุถุชน มันยังไม่สาสม ต้องเรียกว่า คนบ้า จึงจะสาสม กับมัน; เมื่อไม่ได้ก็ร้อน เมื่อได้มาแล้วมันก็ยังร้อน.

ชีวิตที่แท้จริง ต้องมีความสดชื่นทางวิญญาณ, และเป็นอมตะ.

ขอให้มองกันในภาษาธรรม *พูดกันในภาษาธรรม* แล้วก็รู้จักว่าชีวิตนี้ *คืออะไร*, แล้วเราก็จะได้ทำกันต่อไป เพื่อให้ได้มีชีวิตชนิดนั้น. จะพูดให้เป็น ภาษาธรรมตา จะเรียกว่าชีวิตที่แท้จริงก็ได้.

ชีวิตตามที่มันอยู่ รู้จักกันอยู่นั้น *เป็นชีวิตปลอม*, คือมันไม่มี ความหมายแห่งชีวิต, คือไม่มีความสดชื่น ซึ่งเป็นความหมายแห่งชีวิต. มัน เป็นความสดชื่นทางร่างกาย ทางเนื้อหนัง ซึ่งไม่มีความหมายอะไรแก่จิตใจ ถ้าจิตใจ มันร้อน; ฉะนั้น จะต้องมีความสดชื่นทางจิต ทางวิญญาณ จึงจะเรียกว่าเป็น ชีวิต.

เรื่องที่จะต้องอาศัยอยู่บนร่างกาย ที่ยังมีชีวิตทางร่างกายนี้ มันเป็นเรื่อง ธรรมดา; เพราะว่าอะไรๆมันก็รู้สึกได้ โดยส่วนที่เป็นร่างกาย ในระบบที่เป็น ร่างกาย สำหรับให้เกิดความรู้สึกได้. แต่เดี๋ยวนี้ เราไม่มีชีวิตชนิดที่เยือกเย็น แท้จริง สำหรับให้เกิดความรู้สึกทางร่างกาย; ฉะนั้นจึงมีความเร่าร้อนไปหมด. เมื่อทางจิตทางวิญญาณเร่าร้อนแล้ว ทางร่างกายก็เร่าร้อนด้วย.

ขอให้สนใจในครึ่งหลัง หรืออีกซีกหนึ่ง ซึ่งเป็น เรื่องทางวิญญาณ ไม่ใช่เรื่องทางร่างกาย ดังที่กล่าวแล้ว.

ถ้าเราเป็นมนุษย์กันแต่ทางร่างกาย ส่วนทางจิตทางวิญญาณ ไม่มีความเป็นมนุษย์แล้ว มันก็ไม่มีความเป็นมนุษย์ที่แท้จริง, ไม่อาจจะเรียกได้ว่าเป็นมนุษย์เลย. มันเป็นเพียงสัตว์ ที่มีรูปร่างอย่างมนุษย์; ไม่มีความหมายของคำว่ามนุษย์ คือจิตใจที่สูงสุด อยู่เหนือความตาย.

เมื่อพูดถึงคำว่า ชีวิต ก็ต้องระลึกนึกถึงคำว่า ไม่ตาย; เช่นคำว่า *อมตะ* แปลว่า *ไม่ตาย* เมื่อ ไม่ตายเท่านั้นแหละ จึงจะเป็นชีวิต.

คำว่า ไม่ตาย นี้ เป็นคำแทนชื่อของพระนิพพาน. *พระนิพพาน* นี้ เรียกอีกชื่อหนึ่ง ก็เรียกได้ว่า *อมตธรรม* คือ *ธรรมที่ไม่ตาย* หมายความว่า *เป็นชีวิตนิรันดร*; เหมือนอย่างที่เราอธิบายมาแล้ว ว่าไม่มีกิเลสที่เป็นไฟ ที่จะเผาให้มันแห้ง ให้มันไหม้ ให้มันตายไป, ปราศจากกิเลสเมื่อใด จิตใจก็ถึงชีวิตนิรันดรเมื่อนั้น. ชีวิตที่มีความสดชื่น ไม่มีความแห้งตายนี้ จะเรียกว่า *ชีวิตที่แท้จริง*.

เดี๋ยวนี้เรามีชีวิตที่แท้จริงกันแล้วหรือยัง ? ถ้าตั้งคำถามขึ้นมาอย่างนี้ ก็จงตอบด้วยคำอธิบาย ที่ได้อธิบายมาแล้ว ว่าถ้าเรา *ยังกระวนกระวายอยู่ ทั้งเมื่อ ยังไม่ได้ และทั้งเมื่อได้แล้ว*; อย่างนี้มันก็ตายแล้ว *มันไม่มีชีวิตที่แท้จริงได้*. จะต้องมีชีวิตที่แท้จริง ชนิดที่ไม่รู้จักกระวนกระวาย, คือไม่รู้จักแห้งตาย เพราะอำนาจของกิเลส ตายแล้วตายอีก เพราะยึดมั่นถือมั่นในสิ่งต่างๆ จนเกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง.

คำพูดที่เราพูดกันติดปาก ของชาวบ้านทั่วไป ก็พูดว่า มีชีวิตจิตใจ
 อย่างนี้ มันก็แสดงอยู่ว่า เล็งถึงจิตใจ มากกว่าที่จะเล็งถึงร่างกาย หรือวัตถุ. ขอ
 ให้มีชีวิตจิตใจกันสักหน่อย หรือขอให้มีชีวิตชีวากันสักหน่อย อย่างนี้แล้วก็ยังม
 ความหมายที่ประหลาดมากขึ้นไปอีก แล้วมีความหมายเข้ารูปเข้ารอยดีกว่า.

ต้องอบรมให้รู้จักโลกุตตรธรรมเพื่อมีชีวิตนิรันดร.

ที่ว่า มีชีวิตชีวากันเสียสักหน่อยนี้. *ชีวา ชีโว ชีวะ* นี้ ตามภาษาดั้งเดิม
 เขา *หมายถึงสิ่งที่ไม่ตาย.* ชีวะ ชีโว ก็คือสิ่งที่ไม่รู้จักตาย เข้า ๆ ออก ๆ อยู่กับ
 ร่างกายนี้. คนตายลงไป ชีวาก็ไม่ได้ตายด้วย มันไปหาที่เกิดใหม่. นี้ภาษา
 โบราณเขาเป็นอย่างนี้; จะเรียกว่าวิญญาน จะเรียกว่าเจตภูต, จะเรียกว่าชีโว,
 จะเรียกว่าสัตโต, จะเรียกว่าอะไรก็ได้ แล้วแต่จะเรียก. แต่มันมีความหมายว่า
 มีสิ่งหนึ่งซึ่งไม่รู้จักตาย แล้วมีคำคำหนึ่งสำหรับเรียก ก็เรียกว่า ชีโว หรือ ชีวะ.

ถ้าเรา *มีชีวิตชีวากันจริง* เราก็ *ต้องไม่ตาย* เพราะสิ่งที่เรียกว่า ชีวา นั้น
 มันไม่รู้จักตาย; ถึงคำว่า ชีวิต ก็เป็นคำเดียวกันแหละ มันเล็งถึงบุคคล มันให้
 ความหมายอย่างบุคคล ก็อบุคคลที่มีชีโว เพราะฉะนั้นควรจะ *ไม่ตาย.*

ทำไมมาตายกันเสียตั้งแต่เป็น ๆ อย่างนี้ ? *ร้อนกระวนกระวายอยู่ด้วย*
การได้และการไม่ได้ การแพ้—การชนะ การขาดทุน—การกำไร การสุข—การ
 ทุกข์ นิินทา—สรรเสริญ ไต่ลาง—เสื่อมลาง ไต่ยศ—เสื่อมยศ ทุกคู่ไป เอามา
 สำหรับเผาลนให้มันแห้งตายไป ไม่มีชีวิตจิตใจอยู่ที่ตรงไหน ที่เป็นความสดชื่นเลย.

ถ้าเราได้ศึกษา ได้ประพฤติปฏิบัติ จนถึงกับว่า โลกธรรมทั้ง ๘ ทั้ง ๔ คู่ ไม่มาแย่งจิตใจ ให้กระวนกระวายได้แล้ว นั่นแหละ พอที่จะเรียกว่า มีชีวิตจิตใจ หรือมีชีวิตชีวา, หรือมีชีวิตวิญญาณ ชนิดที่แท้จริง สงเคราะห์ รวมอยู่ในชีวิตนิรันดร ก็ไม่เปลี่ยน เป็นชีวิตที่ไม่รู้จักเปลี่ยน มีความหมาย สดชื่นอย่างไร ก็ยังคงสดชื่นอยู่อย่างนั้น.

ทั้งนั้น จะต้องรู้ธรรมะในระดับสูงสุด เป็นโลกุตตรธรรม แล้วจึง จะไม่เกิดความเปลี่ยนแปลง ยินดียินร้าย ขึ้น ๆ ลง ๆ ไปตามอำนาจของสิ่ง ที่เข้ามาแวดล้อม. ถ้ามันยังมีการเปลี่ยนไป ตามอำนาจความยินดียินร้าย เพราะ สิ่งที่เข้ามาแวดล้อมแล้ว เรียกว่าเป็นคนตายแล้ว ไม่มีชีวิตเลย, ไม่มีชีวิตเลย.

นี่คือ ชีวิต ในความหมายภาษาธรรมที่แปลกออกไป ที่อาตมากำลังเอามาบอกแก่ท่านทั้งหลายว่า ชีวิตนี้คืออะไร? มันเหมือนกัน หรือต่างกัน สักเท่าไร? กับสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต ที่ท่านทั้งหลายรู้จักกันอยู่แต่ก่อนแล้ว ว่ายังเดินได้ ยังหายใจได้ ยังกินได้ ยังถ่ายได้ ก็ยังมีชีวิตอยู่. อย่างนี้มันเป็นชีวิตในความหมายอื่น เป็น ความหมายที่ไม่ดีไปกว่าสัตว์เดรัจฉานเลย.

เราต้องมีชีวิตในความหมายอื่น ที่ดีไปกว่านั้น ก็มีความสดชื่น แห่งดวงจิต ดวงวิญญาณ จึงจะเรียกว่ามีชีวิต ตรงตามที่มีมุ่งหมาย ในหลักของ พระศาสนา ซึ่งเขาเล็งถึงชีวิตนิรันดร หรือตัวตนอันแท้จริงที่ไม่รู้จักตาย คือ ตัวธรรมะนั้น.

ชีวิตบุญชนตายอยู่แล้ว เพราะมี โลภะ โทสะ โมหะ.

ที่นี้ก็พอทำให้ละเอียดลงไป ถึงข้อที่ว่า ชีวิตธรรมดาสามัญของบุญชน^๕ แม้มันจะพิเศษอย่างไร มันก็ตายอยู่แล้วในตัว เพราะมันยังมี โลภะ โทสะ โมหะ อยู่.

หลักเกณฑ์ที่จะเอามาแบ่งแยกชีวิต ให้เห็นความแตกต่างกัน เป็นระดับๆ ไป ก็คือ *หลักธรรมะที่เรียกกันว่า กพ หรือ ภูมิ*.

ภูมิ แปลว่า *ชั้น*. ชั้นแห่งอะไร? ก็ *ชั้นแห่งชีวิต*. *ชีวิตระดับต่ำ* ก็เรียกว่า *กามาวจรภูมิ* — *ชั้นที่ท่องเที่ยวอยู่ในกาม*. สูงขึ้นไปเรียกว่า *รูปาวจรภูมิ* — *ท่องเที่ยวไปในรูป*, สูงขึ้นไปเรียกว่า *อรูปาวจรภูมิ* คือ *ชั้นที่ท่องเที่ยวไปในอรูป*, แล้วชั้นสุดท้าย ชั้นที่ ๔ นั้นเรียกว่า *โลกุตตรภูมิ* คือ *ชั้นที่อยู่เหนือโลกโดยประการทั้งปวง*.

กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ^๕ มันเป็นเรื่องโลก อยู่ในโลก เป็นอย่างโลกๆ เป็นชีวิตที่ตายอยู่ตลอดเวลา; จนกว่าจะถึง *ชั้นโลกุตตระภูมิ* จึงจะเป็น *ชีวิตที่ไม่ตาย* อย่างที่กล่าวแล้ว.

กามาวจรภูมิ^๕ นั้น คือ *ชีวิตในระดับต่างๆ ไปของสัตว์* ที่ยังชอบ *กามารมณ์* จะเป็นสัตว์ไตรภพ ก็ยังชอบ *กามารมณ์*, จะเป็นสัตว์นรก ก็ยัง *หวังกามารมณ์*, จะเป็นเปรต แม้ร่างกายไม่สมประกอบอย่างไร *จิตใจมันก็ยังหวัง*

กามารมณฺ์, จะเป็นมนุษย์ยากที่มีจนอย่างไร ก็ยังหวังในกามารมณฺ์ บุษากามารมณฺ์ เป็นพระเจ้าอยู่, หรือจะเป็นเทวดาในสวรรค์ชั้นกามาวจร นั้นมันก็มีบุษากามารมณฺ์อยู่.

นี่ตั้งแต่พวกเทวดาบนสวรรค์ชั้นกามาวจร ลงมาถึงมนุษย์ทุกชนิด ลงไปถึงสัตว์ไตรภวาน เปเรต อสุรกาย มันก็มีจิตใจที่หลงไหล พอใจ อยากได้ ประสงค์จำนงหมาย ในสิ่งที่เรียกว่า กาม. ฉะนั้น มันจึงมีสิ่งที่เรียกว่า กาม นั้นแหละ เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ แล้วก็เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แผลดเผา ชีวิตนั้นให้แห้ง เหมือนกับของที่ถูกเผาไฟแล้ว; โดยจิตโดยวิญญานมันเป็น อย่างนี้.

เราจะถือว่า สัตว์ทั้งหลายที่ตั้งอยู่ในกามาวจรภูมิจน มิได้มีชีวิตที่แท้จริง อยู่เลย, มีชีวิตหลอก คือมีความตายแล้วเป็นชีวิต มันก็เลสเผาไหม้เกรียมอยู่เสมอ ตลอดเวลา.

ที่นี้ สัตว์อีกประเภทหนึ่งสูงขึ้นมา ไม่บุษากาม ไม่หลงไหลกามารมณฺ์ อย่างนั้น; แต่ยังชอบในเวทนาที่เป็นความสุข เกิดมาจากสิ่งที่มีรูป เป็นรูปบริสุทธ์ ล้วน ๆ. ที่ชั้นสูงสุดก็คือความสุขที่เกิดมาจากการเจริญสมาธิ มีรูปธรรมเป็นอารมณ์ ไม่เกี่ยวกับกามารมณฺ์, มีความสุขเกิดจากสมาธิ มีรูปธรรมเป็นอารมณ์.

เขาก็หลงไหลในเวทนานั้น ยึดมั่นในเวทนานั้น มันก็เกิดความโลภ ความโกรธ ความหลง ไปตามแบบของรูปราคะ; มันก็ถูกรูปราคะเป็นไฟเผาไหม้

แห่งเกรียมไป ไม่มีชีวิตอยู่เลย. นี่พวก รูปาวจรภูมิ มันก็ยังเป็นอยู่อย่างนี้ มีโมหะ อวิชชา เป็นไฟ แล้วเผาให้แห้งไป อยู่ตลอดเวลาได้เหมือนกัน.

ชีวิตที่ **สูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง** เรียกว่า อรูปาวจร เอาสิ่งที่ละเอียด ประณีต ไม่มีรูปร่าง เป็นแต่เพียงนามธรรม มาเป็นวัตถุสำหรับแสวงหาสุขเวทนา ก็แสวงหาสุขเวทนาได้เหมือนกัน; แล้วก็ยึดมั่นในเวทนานั้น แล้วก็มีทางให้ เกิดโลภะ โทสะ โมหะ แล้วก็เร่าร้อนอยู่ด้วยอรูปราคะ; มันก็เป็นชีวิตที่ **ไม่มีความสดชื่น** มันก็คือตายแล้ว.

จะพูดให้เป็นตัวอย่างสำหรับคนธรรมดาสามัญ ก็จะพูดด้วยตัวอย่าง ว่า :—

คนที่ **บ้ากามารมณ์** ก็เรียกว่า กามาวจร มันก็ตายแล้ว. คนที่มัน **ไม่บ้ากามารมณ์** แต่ไปบ้าของเล่น ที่เป็นรูปสวยงาม เสียงเพราะ อะไรก็ตาม อย่างนี้ก็ยังคงพอจะเรียกว่ามันไม่ได้บูชากาม แต่มันบูชารูปธรรม วัตถุธรรม เป็นความสุข ก็เรียกว่า รูปาวจร มันก็ตายแล้ว.

ที่นี้ ที่จะ **บูชาอรูป** หรือ นามธรรม เช่นบูชาเกียรติยศชื่อเสียง ตลอดถึงคนบำบุญ ก็เรียกว่า อรูปาวจร มันก็ตายแล้ว; เพราะบุญก็เป็นนามธรรม ถ้าเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น สำหรับบ้าหลังแล้ว มันก็ยังเป็นชีวิตที่ตายแล้ว.

นี่จึงถือว่าทั้ง ๓ พวก คือพวก กามาวจร ก็คือ รูปาวจร ก็คือ อรูปาวจร ก็คือ มัน คนตายแล้วทั้งนั้น. อย่าไปหวังอะไรให้มันมากมายกันนัก หวังที่จะมี

ชีวิตสดชื่นแท้จริงกันดีกว่า. มันก็ยังเหลืออยู่แต่ระดับที่ ๔ ระดับสุดท้าย คือระดับที่เรียกว่า โลกุตตรภูมิ.

โลกุตตรภูมิ แปลว่า เหนือโลก โลก ก็คือเรื่องกามารมณ์ รูปธรรม อรูปธรรม นั้นแหละ รวมกันแล้วทั้ง ๓ อย่าง ก็เรียกว่า โลก. *กามโลก รูปโลก อรูปโลก* มันก็ยังเป็นโลกอยู่ด้วยกันทั้งนั้น มันก็จมอยู่ในโลก มีกิเลสที่เป็นเหตุให้จมอยู่ในโลกนั้นแหละ เผลอหลงให้ไหม้แห้ง ไม่มีชีวิตอยู่เสมอ. กามราคะ ก็เผลอย่างกามราคะ, รูปราคะ ก็เผลอย่างรูปราคะ, อรูปราคะ ก็เผลอย่างอรูปราคะ. ฉะนั้น ทั้ง ๓ ภูมินี้เป็นโลกียะ แห่ง ไม่มีชีวิตที่แท้จริง.

คนเขาเคยหลงไหลกันมาตามลำดับ ยึดเอาเป็นนิพพานไปเสียก็มี; พอพระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสรู้แล้ว ท่านก็ได้ตรัสสอนให้เห็นตามเป็นจริง ว่ามันยังไม่ได้, มันจะเป็นนิพพานที่นั่นไม่ได้ มันยังไม่เย็น มันยังไม่ใช่ชีวิตจริง; จึง ทรงแนะให้ถอนตัวขึ้นมาเสียจากกามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ มาสู่โลกุตตรภูมิ.

ผู้ที่หวังอยู่ในขอบเขตของโลกุตตรภูมิเท่านั้น ที่ควรจะเรียกว่าเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง. ถ้ายัง หลงอยู่ในเรื่องกาม เรื่องรูป เรื่องอรูปแล้ว ยังไม่ควรจะเรียกว่า เป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง. มันเป็นอย่างละเมอๆ เพียงว่าของมันมันสูงกว่าระดับธรรมดาสักหน่อย; แต่แล้วไม่คู่ให้ตีว่า มันเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น. พอไปยึดมั่นถือมั่นเข้าแล้ว มันก็เกิด กามราคะ รูปราคะ อรูปราคะ เป็นไฟที่เผาอยู่.

ต้องพ้นจากไฟเหล่านี้ จึงจะมาถึงสิ่งที่เรียกว่า ชีวิต คือ มีความสดชื่นทางจิตทางวิญญาณ ในความหมายของภาษาธรรม ไม่ใช่ภาษาวัตถุ ซึ่งจะวัดด้วยปรอทเครื่องวัดไม่ได้; แต่มีหลักเกณฑ์ของธรรมะที่จะวัดได้ ว่าปราศจากราคะ โทสะ โมหะ แล้วก็ไม่มีไฟ.

เมื่อไม่มีไฟแล้วก็ไม่เผาให้ร้อน ไม่ถูกเผาให้ร้อน มันก็สดชื่นอยู่; ฉะนั้น จึงมีความสดชื่นนิรันดร อยู่ที่ความมีจิตอยู่เหนือโลก เช่นกามารมณ์ทั้งหลาย รูปารมณ์ทั้งหลาย หรืออรูปรามณ์ทั้งหลาย, ซึ่งมันเป็นเรื่องโลก เป็นเชื้อเพลิง เป็นเหยื่อไฟ สำหรับเลี้ยงไฟให้มันลุกอยู่ได้ ให้มันเผาจิตเผาใจอยู่ได้. เราต้องไม่มีสิ่งเหล่านี้ คือไม่มีอะไรร้อน.

ถ้าใครฟังไม่ค่อยเข้าใจ ก็กลับไปหาคำพหูคที่แรกที่ว่า เมื่อยังไม่ได้ ก็ไม่ร้อนใจ, เมื่อได้มาแล้ว ก็ไม่ร้อนใจ; นั่นแหละจึงจะเรียกว่า เย็น ตามความหมายของคำว่า นิพพาน.

ความหมายของคำนิพพาน คือ เย็น.

นิพพาน แปลว่า *ดับหมด* หรือ *ไปหมด* *แห่งสิ่งที่มีความร้อน*. คำว่า *นิพพาน* นั้นแปลว่า *ดับลงแห่งสิ่งที่มีความร้อน* เป็นภาษาชาวบ้าน ในครัว ในมือ ก็พูดคำว่า นิพพาน; เช่น ข้าวสุกนิพพานแล้วกินได้, ข้าวต้มนิพพานแล้วกินได้, ถ้ายังไม่นิพพาน มันร้อนเกินกว่าที่จะกินได้.

คำว่า นิพพาน แปลว่า *เย็น* พุทฺธอยู่ตามภาษาชาวบ้าน; เอามาใช้ในทางพระศาสนา ในทางธรรมะ ก็หมายถึงเย็น นั้นแหละ; แต่ว่าเย็นจากกิเลส ไม่ใช่ไฟธรรมคา, มันเป็นไฟกิเลส. ไม่มีราคะ โทสะ โมหะ มันก็เย็น อย่างที่เรียกว่า นิพพาน. ถ้าไม่ร้อน นี้ก็คือ สดชื่น เรียกว่า ชีวิตจริง.

คำว่าเย็นก็ยังมี เช่นคำว่า *ศิวะ*. คำว่า *ศิวะ* แปลว่า *เย็น* เป็นคำแทนชื่อของพระนิพพานก็ยังมี; เช่นคำว่า *ศิวโมกข์มหานิพพาน* นี้. *ศิวะ* แปลว่า *เย็น* *โมกชะ* แปลว่า *หลุดพ้น* *มหานิพพาน* ก็ว่า *นิพพานสูงสุด*; ล้วนแต่มีความหมายเป็นเรื่องเย็นทั้งนั้น ไม่มีความร้อนเพราะอำนาจแห่งกิเลส นั้นแหละคือชีวิตจริง.

เรามารู้จักแต่ชีวิตจริง ว่ามันอยู่ในระดับที่ ๔. ที่ท่านได้จัดไว้สำหรับพูดจากัน ว่า กามาวจร หนึ่ง รูปาวจร หนึ่ง อรูปาวจร หนึ่ง สามนี้ไม่ไหว ยังอยู่ในกองไฟ ยังไม่มีชีวิตจริง; ต่อเมื่อเป็นโลกุตตรภูมิ จึงจะเป็นชีวิตจริง.

พุทธบริษัทเราเป็นกันทำไม? เป็นให้เหนื่อยยากหมดเปลืองกันทำไม? ก็เป็นตรงที่มุ่ง หมายถึงให้เข้าถึงโลกุตตรภูมิ คือชีวิตจริง ละทิ้งชีวิตบ้า ๆ บอ ๆ เป็นไฟลุกทั้งวัน : *กลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟ*; อยู่กันอย่างนี้ แล้วมันจะเป็นชีวิตจริงได้อย่างไร? ก็จะต้องละชีวิต แบบกลางคืนอดควัน กลางวันเป็นไฟ นี้กันเสีย แล้วก็ขึ้นไปสู่ระดับที่ ๔ คือมันเย็น, มันเหนือกองไฟ, เหนือเชื้อเพลิงแห่งไฟ แล้วก็จะได้เย็น.

เป็นพุทธบริษัท ก้นทั้งที ก็เพื่อชีวิตนิรันดรข้างหน้า ที่จะลุถึงได้สักวันหนึ่ง เมื่อมีความรู้ความเข้าใจในพระธรรม หรือในพระศาสนาแล้ว อย่างเพียงพอ.

คำบรรยายมุ่งหมายเตือนให้ปฏิบัติออกจากกองไฟ.

ที่พูดว่า *ท่านทั้งหลายกำลังไม่มีชีวิตเลย* ยังแก้ผ้ากันอยู่ทุกคน นี่ไม่ใช่คำตำหนิอะไร; เพียงแต่บอกให้เข้าใจ ให้รู้ แล้วจะได้รับ ๆ กัน เสียบ้าง, คือรับมีชีวิตกันเสียบ้าง, รับนุ่งผ้ากันเสียบ้าง. ความมุ่งหมายมีอยู่อย่างนี้ จึงเอาคำ ๆ นี้ มาพูดให้ท่านทั้งหลายฟัง ว่าชีวิตนั้นคืออะไร? คงจะไม่หาว่าอาตมารบกวนเวลา พูดเรื่องที่รู้อยู่แล้ว พูดเรื่องที่ใคร ๆ ก็รู้อยู่แล้ว เอามาพูดทำไมให้เสียเวลา.

เดี๋ยวนี้เพราะคิดว่า มันคงจะเป็นเรื่องที่ท่านยังไม่รู้จัก หรือรู้น้อยเกินไปก็ได้ ว่าชีวิตนั้นคืออะไร จึงเอามาพูด. ใครจะถือเอาประโยชน์ จากการบอกกล่าวนี้ได้เท่าไร ก็แล้วแต่ฐานะของตน ๆ.

เมื่อถูกจับโยนเข้าไปในกองไฟ ทุกคนหรือทุกตัว มันก็ตื่นที่จะออกมาจากกองไฟอยู่ด้วยกันทั้งนั้น. *ที่มัวจมแช่อยู่ในกองไฟ โดยไม่คิดที่จะออกมา* นั้นนั้นมัน *จะแปลก*, มันจะแปลกที่ตรงนั้น.

ขอให้ระวังคำให้ตีว่า มันจะแปลก อยู่ที่อยู่จะนอนแช่อยู่ในกองไฟทั้ง ๆ ที่มันมีหนทางที่จะออกมาได้ มีพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ เป็นที่พึ่ง

ที่จะออกมาเสียได้จากกองไฟ แล้วก็ยังไม่สนใจ แล้วจะโทษใคร. เมื่อทำตัวเองให้เป็นหมัน ชีวิตนั้นก็เช่นกัน; เพราะว่าเป็นชีวิตปลอม, ไม่ใช่ชีวิตที่ควรมุ่งหมาย เพราะว่ามัน เป็นชีวิตร้อน ด้วยอำนาจมาราคะ รูปราคะ อรูปราคะ กังที่กล่าวแล้ว.

ชีวิตแบบพุทธบริษัทต้องไม่หลงจมอยู่ในกองไฟ.

ที่นี่ ก็จะพูดต่อไปถึงว่า เราเป็นพุทธบริษัทนี้ เราต้องการจะมีชีวิตแบบพุทธบริษัท ชีวิตแบบพุทธบริษัทนี้ ต้องไม่นอนอยู่ในกองไฟ ซึ่งเป็นชีวิตของบุคคลคนโง่คนหลง เท่านั้นแหละ ที่จะนอนแช่อยู่ในกองไฟได้. ถ้ามีชีวิตแบบพุทธบริษัทกันโดยแท้จริงแล้ว มันก็ต้องไม่นอนในกองไฟ.

เดี๋ยวนี้เราศึกษาปฏิบัติศีล สมาธิ ปัญญา ก็เพื่อว่า จะถอนตนออกมาเสียได้จากกองไฟ, มีความรู้ที่จะถอนตนออกมาเสียได้จากกองไฟ จึงได้สนใจศึกษา และปฏิบัติพระพุทธศาสนา ให้มันแยกออกมาเสียอีกแบบหนึ่ง; ผิดกับบุคคลคนธรรมดา ที่เขามีชีวิตตามแบบที่จมอยู่ในอวิชชา หรือกิเลสตัณหา ซึ่งล้วนแต่เป็นไฟ.

พูดอีกทีหนึ่งมันก็ต้องพูดว่า คนที่ *หลงอยู่ในกองไฟ* มันก็ต้องชอบไฟ ต้องรักไฟ รักความร้อน เป็นธรรมดา. พวกที่ *ไม่ชอบกองไฟ* มันก็ต้องชอบสิ่งที่ตรงกันข้าม คือชอบความเยือกเย็นเป็นธรรมดา.

ชีวิตบ้าง ๆ บอ ๆ มันก็ชอบของร้อนมาหล่อเลี้ยง. ของร้อนที่จะมาหล่อเลี้ยงในโลกนี้ ที่เราเห็น ๆ กันอยู่ ก็คือ สาม ก. เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ นี้เรียกว่า สาม ก.

เรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ ที่มุ่งกันแต่ความเอร็ดอร่อยแก่จิตใจนี้เป็นเชื้อไฟที่จะหล่อเลี้ยงจิตใจ. ฉะนั้นคนที่ใช้ชีวิตชนิดนั้น ก็แสวงหาสิ่งประเล้าประโลมใจ ไปตามแบบของตน คือเอาเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ มาเป็นสิ่งประเล้าประโลมใจ.

เรื่องกิน นั้น แยกออกมาเสียจากรเรื่องกาม มันก็ยังจะให้กินให้อร่อย กินให้เกิน กินให้บ้า ไปตามอำนาจของกิเลสตัณหาเหมือนกัน.

เรื่องกาม นั้นมันก็อีกเรื่องหนึ่ง ต่างหากจากรเรื่องกิน นั้นมันเป็นเรื่องกระตุ้นความรู้สึกให้หัวนไหวถึงที่สุด, ให้เป็นรสอร่อยสูงสุด เพราะการถูกกระตุ้น.

เรื่องเกียรติ นั้นเป็นเรื่องทางจิตใจ ที่ยังโง่หลงอยู่ด้วยอวิชา, มีความยึดมั่นถือมั่น ใช้เรื่องเกียรติเป็นเครื่องกระตุ้นจิตใจ, ก็ล้วนแต่เป็นสิ่งที่เติมเชื้อไฟ ให้มันเผาผลาญชีวิตนี้ ยิ่งขึ้นไปอีก. นี้เราเรียกว่า สิ่งประเล้าประโลมใจของผู้มีชีวิตแบบอยู่ในกองไฟ.

พุทธบริษัทต้องมีชีวิตอยู่แบบ สะอาด สว่าง สงบ.

ที่นี้ ส่วนผู้ที่มีชีวิตแบบเยือกเย็น เป็นชีวิตจริง เป็นชีวิตแท้ ชีวิตนิรันดร นั้น มีความสะอาด สว่าง สงบ เป็นเครื่องปรากฏอยู่; ไม่ใช่ใน

ฐานะเป็นเชื้อพื้น เชื้อเพลิง ที่จะเติมให้เพลิงมันลุก เพราะมันไม่ใช่ไฟ มันไม่ใช่เพลิงที่จะต้องลุก, เพราะฉะนั้นมันจึงไม่ต้องการเชื้อเพลิง แต่มันมีลักษณะของความสะอาด สว่าง สงบ เป็นเครื่องปรากฏอยู่.

แต่ถ้าใครที่ยังไม่ได้ ไม่ถึง ต้องการจะให้ได้ ให้ถึง ก็รีบแสวงหา ความสะอาด ความสว่าง ความสงบ จากการประพฤติปฏิบัติธรรมะ ในพระพุทธศาสนา ตามกำลังสติปัญญาของตน, ช่วยให้เกิดการก้าวหน้า ลุถึงชีวิตที่เยือกเย็น เป็นนิพพาน หรือเป็นอมตะ. ฉะนั้น คนพวกนี้จึงมีความสะอาด สว่าง สงบ เป็นเครื่องประเล้าประโลมใจ.

พูดเปรียบเทียบกันให้ใกล้ ๆ ชัด ๆ มองเห็นได้ง่าย ๆ ก็ว่า *บุรุษผู้มีสิ่งประเล้าประโลมใจ* คือ *เรื่องกิน เรื่อง काम และเรื่องเกียรติ*; ส่วน พระอริยเจ้า พระอริยชน นั้น มีสิ่งประเล้าประโลมใจ คือความสะอาด ความสว่าง ความสงบ.

ความสะอาด สว่าง สงบ ทั้ง ๓ อย่างนี้เป็นไฟไม่ได้. ท่านไปพิจารณาค้นหาพิสูจน์ดูเถิด จะพบว่าความสะอาด สว่าง สงบ ๓ อย่างนี้เป็นไฟไม่ได้ ไม่อาจจะเป็นไฟได้. น้ำยังอาจจะเป็นไฟได้ น้ำแข็งยังอาจจะเป็นไฟได้; แต่ความสะอาด สว่าง สงบ นี้ไม่อาจจะเป็นไฟได้. นี่ยากจะให้คำเปรียบเทียบไว้อย่างนี้.

เราเป็นลูกศิษย์สาวก ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งที่ จะมีชีวิตกันแบบไหน? จะต้องการชีวิต กำหนดชีวิตกันแบบไหน? ก็ขอได้ลองคิดดู แล้วก็จะได้เป็นผู้มีชีวิต ชนิดที่เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า.

นี้อาตมาเคยให้ข้อเปรียบเทียบบ่อยๆ ว่า **พระพุทธเจ้าประสูติกลางคืน ตรีศูรักลางคืน นิพพานกลางคืน สอนสาวกกลางคืน กุฎิพื้นดินนี้**; แต่พวกที่อ้างตัวเองว่า เป็น **สาวกของพระพุทธเจ้านั้น** ทำบุญสักบาทหนึ่ง ก็อยากได้วิมาน อยู่กับนางฟ้าบนสวรรค์นั้น **แยกตัวออกจากพระพุทธเจ้า** ถึงขนาดนี้ แล้วจะไปเป็นสาวกของพระพุทธเจ้ากันได้ที่ตรงไหน ?

เดี๋ยวนี้เรื่องน้ำมันเหมาะแล้วที่จะพูดกันทีนี้ เพราะว่าเดี๋ยวนี้ท่านทั้งหลายก็นั่งอยู่กลางคืน. แผ่นดินนั้นนี่เป็นที่ประสูติของพระพุทธเจ้า, ที่ตรีศูรัของพระพุทธเจ้า, ที่ปริณิพพานของพระพุทธเจ้า, ที่ประกาศพระธรรมคำสั่งสอนถึง ๘๔,๐๐๐ ธรรมขันธ์. ท่านนั่งกลางคืน ท่านสอนกันกลางคืน ท่านเรียนกันกลางคืน ฉะนั้นจึงตั้งต้นด้วยความหยุด ความเย็น ความยอม ความปล่อย ความวางตามความหมายของคำว่าแผ่นดิน.

ขณะนั้นมันหยุด มันไม่มีอะไรกระตุ้น ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องกระตุ้น มันเย็น; เพราะมันไม่มีไฟ มันยอมได้ เพราะมันไม่มีกิเลสเป็นเครื่องยกหูชูหาง.

เดี๋ยวนี้ พุทธบริษัทเรา ยังมีกิเลสเป็นเหตุให้ยกหูชูหาง ไม่ยกเว้นแม้แต่พระ แม้แต่เณร แม้แต่อาจารย์วิปัสสนาค้วยซ้ำไป มันไม่ยอม, มันไม่ยอม, มันมีตัวกู ที่ไม่รู้จักยอม.

ความไม่ยอม นั้นมันก็เป็นไฟอย่างหนึ่ง มัน เป็นความกระด้างแห่งทิฏฐิ-มานะ ว่าตัวกู ว่าของกู, มันจึงไม่หยุดง่ายเวียน.

รวมความแล้วมันก็ไม่เย็นนั่นแหละ มัน ไม่เย็น อย่างเดียวเท่านั้น มันก็ไม่เป็นนิพพาน ; เพราะนิพพานแปลว่า เย็น. เมื่อเย็นก็ไม่ไหม้ ไม่เผา ; เมื่อไม่ไหม้ ไม่เผา มันก็เป็นความสดชื่น, มีความสดชื่นสมบูรณ์ ทั้งทางฝ่ายวัตถุ และ ทั้งฝ่ายนามธรรมแล้ว ก็เรียกว่า เป็นชีวิตที่แท้จริงได้.

เป็นอยู่ด้วยสติสัมปชัญญะเพื่อความเย็น.

ขอให้ท่านทั้งหลาย จะเป็นอะไรอยู่ก็ตาม จงได้แสวงหาสิ่งประเล้า-
ประโลมใจ เป็นความสะอาด สว่าง สงบ เกิด มัน จะช่วยผลักดัน ไปในทาง
ของชีวิตที่แท้จริง คือชีวิตที่มีความเยือกเย็น สมตามความหมายของชีวิต ไม่มี
ความกระวนกระวายโดยประการทั้งปวง : เมื่อยังไม่ได้ก็ไม่กระวนกระวาย, เมื่อ
ได้มาแล้วก็ไม่กระวนกระวาย, จะอยู่ด้วยกันอย่างไรก็ไม่กระวนกระวาย อดีต
อนาคต ปัจจุบัน ก็ไม่กระวนกระวาย.

ถ้าเกิดความกระวนกระวายขึ้นมาสักแวบหนึ่ง ก็เสียใจให้มาก เอาไม้
เคาะหัวสักทีหนึ่ง ว่ามันไม่สมควร กับการที่จะเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ; เพราะ
มันมีความร้อน มันไม่เย็น, มันเกิดโกรธขึ้นมา มันเกิดโลภ เกิดกำหนด
อะไรขึ้นมา มัน โง่ขึ้นมา ล้วนแต่ไม่เย็น ทั้งนั้น.

เรา คอยระวังด้วยสติสัมปชัญญะ อย่าให้ความร้อนเกิดขึ้นมา,
อย่าเติมเชื้อเพลิงให้แก่ไฟนั้น ; ไม่เท่าไรมันขาดเชื้อเพลิง แล้วมันก็จะดับลง.
สร้างอุปนิสัยไปในทางที่จะดับเย็น ; อย่าไปสร้างอุปนิสัยในทางที่จะให้เว้าร้อน.

เราเกิดกิเลส ความโลภ หรือความโกรธ หรือความหลง ที่หนึ่ง มันก็สร้างอนุสัย ที่จะเป็นเช่นนั้นไว้ที่หนึ่ง. อนุสัยนี้มันก็จะมากเข้าๆ มีอนุสัยแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลง มาก, มันก็เป็นไฟมาก มีเชื้อเพลิงมาก; ฉะนั้นอย่าสร้างอนุสัย ซึ่งเป็นเชื้อเพลิงแห่งความร้อนเลย.

นี้ระมัดระวังให้ดี ไม่ให้โลภ ขึ้นมาที่หนึ่ง ไม่ให้โกรธ ขึ้นมาที่หนึ่ง ไม่ให้หลง ขึ้นมาแม้แต่สักที่หนึ่ง มันก็จะสร้างสิ่งที่ตรงกันข้าม เรียกว่า อุปนิสัย หรือนิสัยก็ตาม ที่จะไม่โลภ ที่จะไม่โกรธ ที่จะไม่หลง คือมันไม่สะสมเชื้อเพลิงสำหรับไฟแห่งความโลภ ความโกรธ ความหลง.

ไฟมันก็ตกลงมา, เหตุปัจจัยสำหรับไฟมันก็ตกลงมา, ไฟมันก็ไม่อาจ จะเกิด เกิดแต่น้อย แล้วก็ค่อยลงๆ จนไม่อาจเกิด. นี้เรียกว่ามันเดินทางไปทางหนึ่ง คือเดินทางไปทางพระนิพพาน ไปสู่ความเย็น ไปสู่ชีวิตนิรันดร.

ขอให้พุทธบริษัทเรา อย่ามัวหลงโง่งมงาย น่าละอาย เพราะล้าหลัง ศาสนิกแห่งศาสนาอื่น. ในศาสนาคริสต์เขา ก็สอนสาวกทั้งหลาย ให้ก้าวหน้า **ไปสู่ชีวิตนิรันดร ไปอยู่รวมกันกับพระเป็นเจ้า;** แล้วเขาก็ **มีวิธีที่รัดกุม อาศัยกำลังแห่งความเชื่อ แล้วทำจริง ปฏิบัติจริง งดเว้นจริง** ด้วยอำนาจแห่งความเชื่อ, แล้ว **เขาก็จะดับไฟได้ เป็นชีวิตนิรันดรได้.** อย่าไปอวดดีเหมือนกับว่ากระต่ายที่อวดดี จนต้องแพ้เต่าที่คลานงุ่มง่าม นี่ปัญหาเฉพาะหน้ามันมีอยู่อย่างนี้.

จึงหวังว่าท่านทั้งหลาย คงจะไม่ถือว่า อาตมาเอาเรื่องไร้สาระมาพูดให้ฟัง; คงจะถือว่า อาตมาเอาเรื่องที่จำเป็น หรือรีบด่วน เต็มไปด้วยสาระ มาพูดให้ฟัง ว่ารีบทำชีวิตนี้ให้มีสาระ, ทำสาระแห่งชีวิตนี้ ให้เต็มเปี่ยมเสียโดยเร็ว คือให้เป็นชีวิตที่แท้จริง. นี่แหละ คือความมุ่งหมายของการบรรยายในวันนี้ โดยหัวข้อที่ว่า ชีวิตนั้นคืออะไร ?

อาตมาเห็นว่า การบรรยายนี้สมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยาย ไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน แล้วฝนก็คิดว่าจะมา.

อะไรคืออะไร?

- ๗ -

๑๓ พฤษภาคม ๒๕๒๑

ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๗ ในวันนี้ ก็ยังเป็นการกล่าวถึงเรื่อง อะไรเป็นอะไร? ต่อไปตามเดิม เฉพาะในวันนี้จะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร?” ในทัศนะของพุทธบริษัท.

[ทบทวน]

ขอให้ท่านทั้งหลาย จงทบทวนการบรรยายทุกครั้งที่ผ่านมา : เราได้กล่าวถึงสิ่งนั้น ๆ ว่า อะไรเป็นอะไร? แต่ตามทัศนะของพุทธบริษัท เสมอ. นี้หมายความว่า คนอื่นจะเข้าใจเป็นอย่างอื่นก็ได้; แต่ในฐานะที่เราเป็นพุทธบริษัท เราควรจะมีวิธมอง และเห็น เข้าใจ และรู้จัก ตามทัศนะของเรา.

ครั้งแรก พุทธถึง การศึกษา ก็มองเห็นการศึกษาว่า เป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความถูกต้อง แก่การที่มนุษย์จะก้าวหน้าไปสู่สิ่งสูงสุด ทุกขั้นตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ไม่ว่าจะอยู่ในระดับไหน, และอย่างไร, ถ้าไม่อย่างนั้น เราไม่ถือว่าเป็นการศึกษาในทัศนะของพุทธบริษัท.

ในครั้งถัดมาเราพูดถึง การงานว่า การทำการงานนั้น คือสิ่งสุดท้ายที่ผ่อนผันให้ไม่ได้อีกต่อไป ว่าเป็นสิ่งที่ไม่ต้องทำ. ในบรรดาสิ่งที่ผ่อนผันให้ไม่ได้ว่าไม่ต้องทำนั้น การงานเป็นสิ่งสุดท้าย. ฉะนั้น เราจึงต้องทำการงาน เพื่อวิวัฒนาการจะได้เป็นไปถึงที่สุด.

ครั้งต่อมา พุทธถึง การสังคม ตามทัศนะของพุทธบริษัท. การคบหาสมาคมนั้น เป็นการร่วมมือกันเดินทางไปสู่จุดหมายปลายทาง แล้วแต่จะให้ชื่อจุดหมายปลายทางนั้นว่าอย่างไร. รวมความแล้วก็คือ จุดมุ่งหมายที่สิ่งที่มีชีวิตจะต้องไปให้ถึง มิฉะนั้นก็จะเป็นหมัน.

ครั้งต่อมา พุทธถึงสิ่งที่เรียกว่า ศาสนา ว่าศาสนานั้น คือสิ่งที่ทำให้เรา รู้สึกว่าเราปลอดภัย ด้วยกันทั้งโดยบุคคลและโดยสังคม เพราะเชื่อได้ว่า ทำให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ ทั้งทางกาย ทางจิต และทางวิญญาณ; มีความศักดิ์สิทธิ์อยู่ที่ตรงนี้เอง.

ในครั้งถัดมา ได้พูดถึงสิ่งที่เรียกว่า การทำบุญกุศล มีความหมายว่า มันเป็นเรื่องชะล้างบาปในชีวิตประจำวัน.

ในครั้งถัดมา พุทฺถถึงสิ่งที่เรียกว่า ชีวิตคืออะไร? หมายถึง ความสดชื่นที่ไม่รู้จักสิ้นสุด เมื่อใดไม่มีความสดชื่น ก็เรียกว่า ตาย. คนโดยมากทั่วไปในโลกนี้ เป็นคนไม่มีชีวิต ล้วนแต่ไม่มีชีวิต เพราะมันเหี่ยวแห้งอยู่ด้วยไฟ คือ รากะ โทสะ และโมหะ ไม่มีธรรมะเป็นเครื่องทำความเย็น จึงมีอาการเหมือนกับว่าเป็นคนเปลือยกาย.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้]

ทรัพย์เป็นทั้งเครื่องปลื้มใจและทำให้มีทุกข์.

ส่วนในวันนี้ จะพูดถึงทรัพย์สมบัติว่าคืออะไร? ในทัศนะของพุทธบริษัทต่อไปตามเดิม. บางคนอาจจะคิดว่า ทำไมจะต้องเอาเรื่องที่ทุกคนรู้อยู่แล้วมาพูด? อาตมาก็ขอร้องว่า ก็ขอให้ฟังดูก่อนว่า จะพูดกันอย่างไร. เคียงนี้ทุกคนก็มีทรัพย์สมบัติ แล้วจะให้มาถามว่า ทรัพย์สมบัติคืออะไร? ก็คล้ายๆ กับว่ามาดูถูกดูหมิ่นกัน ว่าเป็นคนโง่ ไม่รู้ว่าทรัพย์สมบัตินั้นคืออะไร. ถ้าว่าโดยที่จริงแล้ว คนเรายังไม่รู้ว่่า ทรัพย์สมบัตินั้นคืออะไร? คือเขาได้มีมัน และใช้มันไม่ตรงตามความหมายของคำๆ นั้น, และกำลังเดือดร้อนเหมือนกับตกนรกทั้งเป็นอยู่ เพราะสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สมบัติ นั้นเอง. จริงหรือไม่จริง? ขอให้พิจารณาด้วยกันต่อไป.

พุทธบริษัทพิจารณาสิ่งใดๆ ต้องพิจารณาพร้อมกันไปที่ ๒ ความหมาย คือความหมายใน ภาษาคน อย่างหนึ่ง และความหมายใน ภาษารธรรม อย่างหนึ่ง

โดยใจความก็คือ คุณกันทั้งผิวนอก และคุณกันทั้งเนือใน, คุณกันทั้งโดยตัวหนังสือ, และคุณกันทั้งโดยความหมายแห่งตัวหนังสือนั้น.

เมื่อพูดถึง ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร ? คุณกันตามตัวหนังสือตามธรรมดา ใน ภาษาคน ก็ถือเอาความหมายอันแรกที่สุดว่า สิ่งเป็นเครื่องปลื้มใจ เพราะ คำว่า “ทรัพย์สิน” นี้ มันแปลว่า เครื่องปลื้มใจ ใครมีทรัพย์สิน คนนั้นก็ปลื้มใจ หรือ ว่าทรัพย์สินนั้น เป็นเครื่องทำความปลื้มใจให้แก่บุคคลนั้น ; พูดย่างง่าย ๆ ก็คือคำว่า “ความปลื้มใจ” นั้นเอง เป็นชื่อของสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สิน. แต่เนื่องจากเป็น ภาษาอินเดีย ถ้าพูดเป็นภาษาไทย ทรัพย์สินสมบัติทั้งหลาย ก็จะต้องเรียกมันว่า สิ่งปลื้มใจ, สิ่งที่ทำให้ความปลื้มใจ; พูดเป็นศัพท์ในทางศาสนา ก็ว่า สิ่งที่ทำให้อัสสาหะ คือ ความรู้สึกพอใจอย่างยิ่ง. เราจะต้องมองดูว่า ความหมายแท้จริงของคำนี้ มันเกิดขึ้นได้อย่างไร ?

อาตมาสันนิษฐานเอาเองว่า ครั้งแรก มนุษย์มีชีวิตอยู่อย่างไม่ต้องมี ทรัพย์สินสมบัติ ซึ่งเราเคยได้ยิน ได้ฟัง ได้ศึกษามาว่า มนุษย์ในชั้นแรกนั้น มันก็ไม่ผิดกับสัตว์เดรัจฉานนัก, เพิ่งขึ้นมาจากความเป็นสัตว์เดรัจฉาน ก็อยู่อย่างคนที่เรียกว่า คนป่า ครึ่งคนครึ่งสัตว์ ตามถ้ำ ตามเขา ตามโพรงไม้ แล้วแต่จะอยู่ได้ อย่างไร. เขาก็ไม่ต้องจำเป็นจะต้องมีทรัพย์สินสมบัติ เพราะว่ามีเท้า มีตีน นั้นแหละ เป็นทรัพย์สินสมบัติ พอรุ่งเช้าก็ออกเที่ยวหากิน อิ่มท้องแล้วก็กลับมานอน ไม่มียุ่ง ฉางที่จะเก็บรักษา สะสม อะไรไว้ ตามธรรมชาติ เหมือนกับสัตว์ทั้งหลายทั่วไป.

ครั้นต่อมา ถึงยุคที่มนุษย์เหล่านั้น รู้จักเก็บรักษา สะสม หรือเพาะปลูก หรือขยายพืชพันธุ์ สิ่งที่มีชีวิตในการคุ้มครองของตน เขาก็เริ่มมีการสะสม สิ่งที่

เขาสะสมมัน เรียกว่า “ทรัพย์สินสมบัติ” คือเรียกว่า สิ่งปลื้มใจ; เพราะว่าเขามีมันไว้ เขาก็ปลื้มใจ ไม่ต้องออกไปหาตามป่าไพร่ไกลๆ กว่าจะได้กินสักคำหนึ่งก็ลำบาก. เคี้ยวมันมาอยู่ใกล้ๆ มือ ในยัง ในฉาง ในเล้า ในคอก มันก็เลยปลื้มใจ.

เราจึงกล่าวได้ว่า ทรัพย์สินสมบัตินั้น คือสิ่งที่เกิดขึ้นในโลก เมื่อมนุษย์รู้จักทำการสะสมมันเอง. มันปลื้มใจตรงที่ว่า มันมีอยู่ใกล้ๆ นี้; จะกินเมื่อไรก็ได้, จะใช้อย่างไรก็ได้. ฉะนั้น คำว่า “ทรัพย์สิน” ที่มีความหมายว่าสิ่งทำความปลื้มใจ ก็เกิดขึ้นอย่างนี้.

ผู้ใดมีทรัพย์สินตรงตามความหมายของคำๆ นี้ ก็ควรจะเป็นไป ในทางที่จะได้รับแต่ความปลื้มใจ พอใจ สบายใจ. ถ้าผิดไปจากนี้ มันก็ไม่ใช่ทรัพย์สิน คือไม่ตรงตามความหมายของคำว่า “ทรัพย์สิน”; มันกลายเป็นเสนียดจัญไร หรืออาที่นวะ โทษอันเลวทรามอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมาเสียแล้ว.

เราจะเห็นว่า คนบางคน มีทรัพย์สินสมบัติสำหรับเป็นเครื่องหนักอกหนักใจ มีทรัพย์สินสมบัติสำหรับทะเลาะวิวาท เป็นถ้อยเป็นความกัน ตามโรงตามศาล ในระหว่างพี่น้องหลานตามกันก็มี; อย่างนี้จะเรียกทรัพย์สินนี้ว่าอย่างไร? และที่ร้ายไปกว่านั้นอีก ก็มีหลักฐานพยานปรากฏอยู่ว่า เจ้าของทรัพย์สินต้องตายเพราะทรัพย์สินของตนเอง นี้ก็มีอยู่ทั่วไป; จะเรียกว่าทรัพย์สินนี้เป็นเครื่องปลื้มใจได้อย่างไร? แล้วเราจะควบคุมให้มันเป็นไปในทางที่เรียกว่า เป็นความปลื้มใจได้อย่างไร? ขอให้ลองคิดดู.

นี่แหละ ถ้าถามขึ้นมาว่า ทรัพย์สินคืออะไร ? ตัวหนังสือมันแปลว่า เครื่องปลื้มใจ ; แต่แล้วมันได้ให้เกิดความปลื้มใจจริงตามตัวหนังสือนี้หรือหาไม่ ? หรือว่ามันให้ทั้ง ๒ อย่าง ; ก็ลองเปรียบเทียบกันดูว่ามันให้อย่างไหนมาก ? ถ้าพูดถึงคนธรรมดาสามัญทั่วไป ที่เรียกกันว่า “ปุถุชน” แล้ว คุณเหมือนจะให้ความทุกข์ร้อน เหมือนตกนรกทั้งเป็นเสียมากกว่า.

ลองพิจารณาคูณสักนิตหนึ่งตรงหน้า เมื่อยังไม่ได้ทรัพย์สิน ยังกำลังต้องการแสวงหาอยู่ มันก็ร้อนใจ, ไม่ได้มาตามที่ตัวพอใจ มีความกระวนกระวายใจอยู่เพราะทรัพย์สินที่ยังไม่ได้มา. ครั้นได้ทรัพย์สินนั้นมา ก็กระวนกระวายใจอยู่ด้วยความรัก ความยินดี ความหวง ความวิตกกังวล ความระแวงว่าจะถูกลัก ถูขโมย หรือจะเปลี่ยนแปลงไปโดยประการใดประการหนึ่ง ก็นอนไม่ค่อยหลับเพราะทรัพย์สินที่ได้มา.

นี่แหละขอให้คิดว่า ก่อนแต่ที่จะได้ก็กระวนกระวาย ครั้นได้มาแล้วก็กระวนกระวาย แล้วมันจะปลื้มใจกันที่ตรงไหน ? นี่ก็เพราะว่าเขาไม่รู้จักมีทรัพย์สินให้ถูกต้อง ฉะนั้นทรัพย์สินสมบัติคืออะไร ? เป็นสิ่งที่ควรพิจารณา คุณก็ให้เข้าใจแจ่มแจ้ง ชัดเจน สืบต่อไป.

ทรัพย์สินได้มาจากความต้องการทั้งมีปัญญาและโง่.

เมื่อถามว่า “ทรัพย์สินสมบัตินี้มีมันมาจากอะไร ?” เราก็คงจะมองเห็นได้ว่า มันมาจากความอยาก ความต้องการของคนนั่นเอง : จะเป็นคนป่า

สมัยนั้น หรือว่าคนธรรมคาสมัน^๕ มันก็ล้วนแต่มีความต้องการตามความรู้สึกรู้สึกของตน แล้วก็ชวนชวาย หาทรัพย์^๕นั้นมา.

ความต้องการ นั้น มาจาก *สติปัญญาอันถูกต้อง* ก็มี มาจาก *ความโง่* ก็มี. ถ้าความต้องการนั้นมันเป็นความต้องการของความไม่รู้ หรือความโง่ ก็เรียกว่า กิเลส และตัณหา เพราะฉะนั้น ทรัพย์สมบัติ มันจึงมาจากกิเลส และตัณหา อย่างนี้ก็มิใช่อยู่พวกหนึ่ง.

ที่^๕อีกพวกหนึ่งนั้น มัน มีสติปัญญาได้รับการศึกษา ได้ฟังธรรมของพระอรหันต์มาแล้วอย่างเพียงพอ รู้ว่าอะไรเป็นอะไร ก็มีสติสัมปชัญญะ แสวงหาทรัพย์^๕นั้น ได้มาด้วยปัญญา. ทรัพย์ของบุคคลประเภทนี้ ก็ได้มาด้วยปัญญา. ทรัพย์ของบุคคลอีกประเภทหนึ่งนั้น มันได้มาด้วยกิเลสตัณหา; แล้วมันจะเหมือนกันได้อย่างไร? ความต่างมันอยู่ที่ตรงไหน?

มันก็พอจะมองเห็นได้ว่า ทรัพย์ที่ได้มาด้วยกิเลสตัณหา^๕นี้ คงจะร้อนตลอดเวลา ไม่มีทางที่จะปลื้มอกปลื้มใจดังที่กล่าวมาแล้ว; เพราะว่าคนโง่ คนพาล คนมีกิเลสตัณหาจักแล้ว แม้ได้อะไรตามที่กิเลสตัณหา^๕มันต้องการ มันก็ยังร้อนอยู่, เพราะกิเลสตัณหาเป็นผู้บีบบังคับให้หามา. แล้วกิเลสเป็นผู้ได้, แล้วกิเลสตัณหาเป็นผู้เสวย; ผลที่ได้มันก็เป็นเรื่องของกิเลสตัณหาไปทุกกระเบียดนิ้ว, มันจึงมีความเดือดร้อนอยู่ทุกกระเบียดนิ้ว.

ที่^๕นี้ ถ้ามัน ได้มาด้วยสติปัญญา ของบุคคลที่เป็นอรหันต์สาวก มันก็ไม่มีกิเลสตัณหาเข้ามาเกี่ยวข้องก็ได้; เพราะว่าสติปัญญาเต็มไปเสียหมด : เมื่อหา

ก็ไม่ร้อน, เมื่อไต่ก็ไม่ร้อน, เมื่อเสวยก็ไม่ร้อน ; มันก็เป็นสิ่งที่ควรจะเรียกว่า เครื่องปลื้มใจ เย็นอกเย็นใจ สมตามความหมายของคำว่า “ทรัพย์สิน”.

ทรัพย์สินเป็นปัจจัยให้ชีวิตรอดได้ทั้งสุขและทุกข์.

ทีนี้จะคุยกันต่อไปว่า “ทรัพย์สินมันเพื่ออะไร?” บางคนอาจจะคิดว่า เป็นคำถามที่บ้า ๆ บอ ๆ ไร้เงาเต็มที ที่จะถามอย่างนี้ เพราะเขารู้จักทรัพย์สินสมบัติอยู่แล้ว ว่าเพื่อประโยชน์อะไร. เขาเกินที่จะรู้สึก เพราะว่าเขามีอยู่ ใช้มันอยู่ กินอยู่; แต่เดี๋ยวเราจะพูดกันตามทัศนะของพุทธบริษัท ว่าทรัพย์สินสมบัติมันเพื่ออะไร?

ตัวหนังสือมันก็บอกอยู่แล้วว่า เพื่อความปลื้มใจ เพื่อความรู้สึกเอร็ดอร่อยแห่งใจ เนื่องจากความมีทรัพย์สินนี้.

ทีนี้ ก็ดูให้ละเอียดลงไปอีกสักหน่อย ว่ามันเป็นอย่างนั้นทุกกรณีหรือเปล่า? ถ้ามันเป็นทรัพย์สินตรงตามตัวหนังสือ ท, ร, ไม้หันอากาศ, พ, ย ยักษ์ ก็แปลว่าเครื่องปลื้มใจได้ แต่ถ้าเผอิญมันเปลี่ยนไปเป็น ซ, โซ่, ไม้หันอากาศ, บ สะกด คือ มันจับ มันดูจับ เหมือนกระต่ายจับ, แล้วมันจะเป็นอย่างไร? มันจะดูจับความเย็นอกเย็นใจ ของบุคคลที่เป็นเจ้าของจนหมดสิ้น แล้วก็แห้งเหี่ยว ร้อนระอุอยู่ เหมือนกับอยู่ในกองไฟ. มันเกิดเป็น “จับ” ชนิดนั้นขึ้นมา มันจะเป็นทรัพย์สิน เครื่องปลื้มใจ หรือจับ เครื่องดูจับโลหิตจิตใจของบุคคลผู้เป็น

เจ้าของให้แห้งผาก. มันเพื่อนไหนกันแน่? แล้วใครทำได้อย่างไร? คนนั้นก็จะต้องกิดๆ.

ตามทัศนะของพุทธบริษัท จะมองไปถึงว่าทรัพย์สินสมบัตินั้น มันเพื่อประโยชน์แห่งความเป็นมนุษย์จะเป็นไปได้ คือว่ามนุษย์เป็นสัตว์ที่มีชีวิตก็ต้องอาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างหลายประการ เพื่อชีวิตตั้งอยู่ได้ รอดอยู่ได้; แล้วไม่เพียงแต่รอดอยู่ได้อย่างเดียว มันต้องก้าวหน้าไปตามหนทางที่ถูกต้อง จนกว่าจะไปถึงจุดหมายปลายทางเป็นเป้าหมายของชีวิตมนุษย์. แล้วทรัพย์สินสมบัติ มันก็เป็นเครื่องหล่อเลี้ยงให้ชีวิตนี้ตั้งอยู่ได้, ให้สะดวกแก่การที่จะเจริญก้าวหน้าทางจิต ทางวิญญาณ, ให้ชีวิตเป็นวิวัฒนาการที่น่าพอใจ จนกว่าจะถึงจุดหมายปลายทาง.

นี่เรามีทรัพย์สินสมบัติ ในความมุ่งหมายอย่างนี้กันหรือเปล่า? หรือเอาไว้ปลื้มใจ เอาไว้หลงใหล เอาไว้ยึดมั่นถือมั่นสำหรับทำตัวเอง ให้เป็นเหมือนกับเปรตชนิดหนึ่ง; เพราะมีหัวใจที่ฝากฝังไว้กับสิ่งที่เรียกว่า ทรัพย์สินสมบัติ เป็นเครื่องทรมานตน.

ในที่นี้ ขอให้ถือไว้เป็นหลักทั่วไปว่า เราอยู่ในโลกคนเดียวไม่ได้, มนุษย์จะมีวิวัฒนาการไปจนถึงที่สุดของมนุษย์ตามลำพังคนเดียวไม่ได้. เราอยู่รวมกันเป็นสังคมมนุษย์ เป็นโลกซึ่งประกอบไปด้วยมนุษย์จำนวนมาก; มันผูกพันกันอย่างที่จะแยกกันไม่ออก. ดังนั้น ทรัพย์สินสมบัติของใคร มันต้องไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่บุคคลนั้นคนเดียว มันต้องเพื่อประโยชน์แก่บุคคลอื่นด้วย, คือเพื่อประโยชน์แก่โลกทั้งสันตด้วย. ฟังดูแล้วมันอาจจะน่าหัว น่าขบขัน ที่จะ

พูดว่า ทรัพย์สินสมบัติของเราคนเดียวนี้ มันต้องเพื่อประโยชน์แก่คนทั้งโลกด้วย. จริงหรือไม่จริง? ขอให้ลองไปคิดดู. ใครลองคิดชนิดว่าจะหวังไว้กินแต่คนเดียว แล้วคนนั้นจะเป็นอย่างไร? เข้าใจว่าไม่ก็วันมันก็เป็นบ้า.

ทรัพย์สินมีส่วนช่วยดับทุกข์.

ที่นี่ จะพูดถึง คำสอนในพระพุทธศาสนา ที่เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์สินสมบัติ. กุ๊บบ้าง พระพุทธเจ้าท่านนั้น แม้ท่านจะทรงยืนยันว่า ฉันพูดแต่เรื่องความทุกข์กับความดับทุกข์เท่านั้นก็จริง. แต่เรื่องการมีทรัพย์สินนี้ มันต้องถือเป็นส่วนหนึ่งของเรื่องความดับทุกข์ แม้ว่ามันจะเป็นเรื่องโลก เป็นเรื่องอย่างโลก ๆ. พระพุทธเจ้าท่านก็ตรัสเรื่องของชาวโลก ที่เป็นอย่างชาวโลก อยู่กันในโลกอย่างชาวโลก หรือคติโลกด้วยเหมือนกัน; ไม่ได้ตรัสแต่เรื่องนิพพานอย่างเดียว แล้วไม่พูดถึงเรื่องโลก เรื่องการเป็นอยู่ของมนุษย์ เรื่องครอบครัวนี้เสียเลย.

เท่าที่ได้สำรวจดูแล้ว ในพระคัมภีร์ของศาสนาทุกศาสนา จะเป็นศาสนา พุทธก็ดี ศาสนาพราหมณ์ก็ดี ศาสนาคริสต์นิกายก็ดี ศาสนาอิสลามก็ดี ล้วนแต่มีข้อความอยู่ส่วนหนึ่งซึ่งจะกล่าวถึง สิ่งที่มีมนุษย์จะเป็นอยู่ อย่างครอบครัวของมนุษย์ เป็นสังคมของมนุษย์ เป็นบุคคลที่สองนับตั้งแต่บุตร ภรรยา สามี ลูก หลาน เหลน ออกไป จะมีการกล่าวไว้อย่างละเอียดถูกต้อง หรือเพียงพอ. คงจะเป็นเพราะว่า ท่านเห็นว่า ถ้ามนุษย์ไม่มีความถูกต้องในเรื่องของครอบครัวเรื่องของชาวบ้าน เรื่องของบุคคลชนคนธรรมดาแล้ว มันก็ไม่สามารถที่จะมีความถูกต้องในเรื่อง

ที่สูงขึ้นไป ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมะหรือโลกุตตระ. ฉะนั้น จึงได้กล่าวถึงเรื่องในครอบครัวของชาวบ้าน เรื่องของชาวบ้านทั่วไป.

มีคำตรัสหลักเรื่องการใช้ทรัพย์.

เกี่ยวกับเรื่องทรัพย์นี้ พระพุทธเจ้าก็ได้ตรัสไว้ ปรากฏอยู่ในพระกัมภีร์จะหาทรัพย์อย่างไร? จะทำอย่างไร? ก็มีสูตรหลายสูตรที่แสดงหลักเกณฑ์ในเรื่องนี้. แต่เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์ พระองค์ได้ทรงระบุว่า “**จะต้องมีทรัพย์เพื่อใช้สำหรับตนเอง, จะต้องมีทรัพย์สำหรับจะใช้เพื่อครอบครัว, จะต้องมีทรัพย์เพื่อใช้เป็นราชพลี, จะต้องมีทรัพย์เพื่อใช้เป็นอติพลี, จะต้องมีทรัพย์เพื่อใช้เป็นอุปพเปิดพลี**”.

ฟังดูเพียงเท่านั้นก็จะเห็นได้ว่า ทรงมุ่งหมายให้ใช้ทรัพย์กันอย่างไร? จะต้อง**มี**ทรัพย์ และรู้จัก**ใช้**ให้ตัวเองไม่เดือดร้อน; เพียงไม่เดือดร้อนนั้นมันยังไม่พอ มันต้องให้เกิดความก้าวหน้า ตามความหมายของคำว่า “**เป็นมनुषย์**” จะได้เป็นมनुษย์ยิ่งขึ้น จนถึงความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมनुษย์.

ที่นี้ ชรราวาสก็มีครอบครัว ก็ต้องมีทรัพย์พอที่จะบริหารครอบครัวให้เป็นไปด้วยดี; เพราะว่าเป็นชรราวาสนี้ มันหลีกเลี่ยงความมีครอบครัวไม่ได้. แต่เพราะว่ายังอยู่ในฐานะต่ำ หรือเพราะยังมีกิเลสตัณหาอยู่ที่ตามใจ; ชรราวาสต้องมีครอบครัว เขาต้องมีทรัพย์สมบัติพอที่จะบริหารครอบครัวให้เป็นไปได้ คืออยู่กันเป็นผาสูกทั้งครอบครัว, แล้วก็**เป็น**เพื่อนเดินทางกันต่อไปทั้งครอบครัว เพื่อจะไปสู่จุดหมายปลายทาง คือสถานะที่สูงยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ที่นี้ ทรัพย์สินเพื่อราชพลี นี้เป็นภาษาโบราณ ถ้าเป็นอย่างสมัยไทย บัจจุบันนี้ เราก็เรียกว่า เพื่อเสียภาษี. เมื่อก่อนนี้อะไร ๆ ก็สำเร็จอยู่ที่พระราชอา. เดียวนี้ระบบการปกครองมันก็เปลี่ยนแปลงไป จนถึงกับว่ามีรัฐบาลในนามของ พระราชา หรืออะไรก็สุดแท้; แต่ก็ต้องมีผู้ทำหน้าที่อย่างพระราชอา และทุกคน ก็จะต้องมีทรัพย์สินสมบัติ เพื่อบริจากระหว่างราชพลี เช่นการเสียภาษีทั้งหลาย. แต่เรา ก็ไม่ค่อยอยากจะเสียภาษี ยังจะหลบภาษี ยังจะโกงภาษี ยังจะอะไรต่าง ๆ กันอีก มากมาย นี้เรียกว่าไม่ตั้งใจจะประพฤติให้ตรงตามคำสอน.

แล้วยังมีคำว่า จะมีทรัพย์สินเพื่อ อติธิพลี คำนี้ฟังดูก็แปลก คำว่า "อติธิพลี" เพื่อแขกที่มามีบ้านเรา คำว่า "อติ" นั้น แปลว่า วัน หรือเวลาที่ กำหนดไว้. "อติ" แปลว่า ไม่กำหนดวัน ก็คือแขกนั่นเอง แขกมาบ้านเราเมื่อไร เราไม่รู้ได้ มันไม่มีกำหนดวัน. ฉะนั้น ผู้ที่มีบ้านเราไม่มีกำหนดวันนี้ ก็เรียกว่า อติธิ คือผู้ที่ไม่กำหนดวัน. เราต้องมีทรัพย์สินสมบัติตั้งไว้ เพื่อประโยชน์แก่ผู้มา บ้านเราไม่กำหนดวัน คือแขกนั้นด้วย.

นี้ขอให้คิดดูสักหน่อยว่า พระพุทธเจ้าทรงประสงค์อย่างไร? ถึงทรง บัญญัติว่า ให้มีทรัพย์สินอยู่ส่วนหนึ่ง สำหรับใช้จ่ายในการต้อนรับแขก ซึ่งสมัยนี้คง จะไม่มีใครคิดนึกกันนักว่าเป็นหลักธรรม ว่ามีความสำคัญถึงกับที่จะเป็นหลักธรรม. แต่โดยเหตุที่เราเคารพการตรัสรู้ของพระพุทธองค์ เราจึงถือว่า มันเป็นเรื่องใหญ่ เป็นหลักสำคัญเรื่องหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องหยิบขึ้นมาพิจารณาว่า **ทำไมเราจึงจะต้อง มีทรัพย์สินสมบัติสำหรับใช้ในการต้อนรับแขก?** เช่นเดียวกับที่เราจะต้องมีไว้ใช้กินเอง เลี้ยงครอบครัว และเสียภาษีเป็นต้น.

เรื่องแขกไปมานี้ คนที่คิดหยาบๆ ก็คงจะคิดว่าเป็นเรื่องเล็กน้อย ไม่มี
ความหมายอะไร แต่พระพุทธเจ้าคงจะไม่ทรงมองอย่างนั้น เห็นว่าเป็นเรื่องสำคัญ
จึงทรงยกขึ้นมาเป็นเรื่องสำคัญเรื่องหนึ่ง.

มันเป็นเรื่องแต่โบราณกาล ถือกันมาเป็นหลักว่า แขกนั้นก็ไม่ใช่เรื่อง
เล็กน้อย เป็นตัวการแห่งความวินาศ หรือเป็นตัวการแห่งความเจริญได้
เหมือนกัน จนถึงกับมีคำกล่าวในนิตินิ คำสั่งสอนแต่โบราณนั้นว่า “ถ้าเราต้อนรับ
แขกดี, แขกก็จะเอาสิริมงคลมาให้. ถ้าเราต้อนรับแขกไม่ดี แขกก็จะขนเอา
สิริมงคลในบ้านเรอนั้นไปจนหมดสิ้น”.

คำพูดอย่างนี้ ท่านหมายความว่าอย่างไร? ขอให้ลองไปพิจารณากันเอง.
อาตมาอยากจะสรุปความแต่เพียงว่า เราประพฤตินิดต่อบุคคลที่มาเกี่ยวข้องกับ
เรา เราจะต้องได้รับผลร้าย ไม่อย่างใดอย่างหนึ่ง เสมอไป : ที่ควรจะเจริญ
มันก็ไม่เจริญ, แล้วมันกลับเสื่อมเสีย, หรือกลายเป็นเรื่องเสื่อมเสียไป อย่างนี้.

เดี๋ยวนี้ เราต้อนรับแขกผู้มาหา มาสู่เรือน ด้วยความระมัดระวังกัน
อย่างนี้หรือเปล่า? หรือว่ามันจะต้องนึกไปถึงว่า จะต้องมีการต้อนรับ
ให้ดี, แขกที่ไม่ดี เราก็หาทางป้องกัน หรือจะไม่ต้อนรับ; มันก็ล้วนแต่เป็น
เรื่องที่เกี่ยวข้องกับทรัพย์อยู่เสมอ.

ที่เอามาพูดนี้ ก็มุ่งหมายเพียงแต่ขอให้ท่านทั้งหลาย หยิบเอาเรื่องของ
คำว่า “แขก” หรือ “*อาคันตุกะ*” ที่ไปมาหาสู่นี้ ขึ้นมาพิจารณาในฐานะเป็นเรื่อง

สำคัญเรื่องหนึ่ง. อย่าได้ทำเล่น ๆ ผิด ๆ เฝิ่น ๆ ไม่ค่อยจะเอาใจใส่ทำให้ดีที่สุดในเหมือนที่แล้ว ๆ มา หรือกำลังกระทำอยู่ โดยความไม่รู้ รู้เท่าไม่ถึงการณ์ รวมความว่าทรัพย์สินนั้น มีไว้สำหรับเพื่อใช้จ่ายเกี่ยวกับแขกผู้มาเยี่ยมเยือน มาพักอาศัยด้วย.

แล้วก็มีคำว่า เพื่อ ปุพฺพเปตพฺลิตี คือทรัพย์สินนี้จะต้องจ่ายเพื่อประโยชน์แก่บุคคล บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วด้วย. ข้อนี้คงจะรวมอยู่ในคำว่า “เป็นการสืบสกุลไว้อย่างมั่นคง” เมื่อนึกถึงบุคคลผู้ตายไปแล้ว ก็จะต้องทำอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์แก่บุคคลเหล่านั้น. การทำอย่างนั้น จะเป็นไปเพื่อการดำรงไว้ซึ่งสกุลวงศ์อย่างมั่นคง หรือว่าเป็นปึกแผ่นระหว่างญาติทั้งหลายที่ยังมีชีวิตอยู่; ไม่ใช่มุ่งหมายเหมือนอย่างที่เราใจเอาเองว่า อุทิศบุญกุศลไปให้คนที่ตายไปเป็นเปรต แล้วมันจะได้กินได้ใช้. อย่างนั้นมันก็ถูกเหมือนกัน; แต่ความหมายอันแท้จริงคงจะไม่ใช่เพียงเท่านั้น คงจะกว้างไปถึงว่า การทำอะไรที่มุ่งหมายบรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้วนั้น มันล้วนแต่เป็นไปเพื่อความมั่นคงแห่งวงศ์สกุลที่กำลังเป็นอยู่.

นี่แหละ เมื่อถามว่า ทรัพย์สินสมบัตินี้เพื่ออะไร? มันก็ไม่ใช่เพียงแต่จะเพื่อปลื้มอกปลื้มใจของบุคคลผู้เป็นเจ้าของ มันมีอยู่เพื่อความเป็นมนุษย์ที่ถูกค้ำองในทางวิวัฒนาการยิ่ง ๆ ขึ้นไป; แล้วก็ยังจะต้องใช้ป้องกันสิ่งที่ควรป้องกัน คือความผิดพลาด หรืออันตราย. เราจะใช้เพื่อมีขึ้น หรือรักษาไว้ซึ่งสิ่งที่เราเรียกกันว่า สวัสดิ์มงคล ในชีวิตนี้ ในโลกนี้ ในปัจจุบันนี้ อย่างถูกต้องเต็มที่ : อย่างที่ว่า เพื่อเลี้ยงตัวเอง เพื่อเลี้ยงครอบครัว เพื่อราชพลี เพื่อชาติพลี เพื่อปุพฺพเปตพฺลิตี เป็นต้นนี่แหละ ทรัพย์สินมันเป็นอย่างนั้น.

การหาทรัพย์เพื่อความสุขต้องไม่ก่อเวรภัย.

ที่นี้ถ้าจะมองดูว่า “ทรัพย์นี้ ควรจะหามาโดยวิธีใด?” หรือว่าตามข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่นั้น มันได้กัณมาโดยวิธีใด? โดยส่วนใหญ่ก็ควรจะต้องถามมันได้มาอย่างไรวิธีศีลธรรม หรือว่าได้มาอย่าง **ประกอบด้วยศีลธรรม.**

ขอให้ทำจิตใจให้เป็นกลาง ๆ เป็นจิตใจที่บริสุทธิ์ แล้วก็เหลืออกไปทั่วบ้าน ทั่วเมือง ทั่วโลก ว่าเดี๋ยวนี้ บรรดาทรัพย์สมบัติทั้งหลาย ที่บุคคลใดบุคคลหนึ่ง เขาได้มาไว้ในครอบครองอย่างมากมายมหาศาลนั้น ได้มาอย่างไรวิธีศีลธรรม หรือว่าได้มาอย่างมีศีลธรรม? ถ้าได้มาอย่างมีศีลธรรม มันก็หมดปัญหา; แต่ถ้าได้มาอย่างไรวิธีศีลธรรมก็มีปัญหาไม่รู้จักจบจักสิ้น; เพราะว่ามันจะเป็นการเบียดเบียนผู้อื่นอย่างกว้างขวางทีเดียว, แล้วก็ป็นต้นเหตุสำหรับการก่อเวรจองเวร ที่จะมุ่งล้างผลาญกันโดยไม่มีที่สิ้นสุด.

มันก็มีปัญหาที่จะพูดต่อไปว่า ทรัพย์นั้น มันได้มาเพื่อเป็นมิตร หรือว่าเพื่อเป็นศัตรู?

ทรัพย์ที่ได้มาโดยวิธีศีลธรรมนั้น มันได้มาเพื่อเป็นศัตรู คือเพื่อทำลายล้างบุคคลผู้ใดนั่นเอง : ไม่ทางร่างกายก็ทางจิต ทางวิญญาณ, หรือว่าพร้อมกันทั้งสองประการ. นี่เพราะว่ามันเป็นการได้มาโดยผิดวิธี.

ถ้ามันเป็นการได้ที่ดี ได้มาอย่างมีศีลธรรมแล้ว มันก็ได้มาในรูปของสิ่งที่เป็มิตร คือมาเป็นประโยชน์ มาช่วยกำจุน มาช่วยกระทำให้ดำเนินไปแต่ในทางที่ถูกต้อง ไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะสิ่งนั้น.

เราดูว่าเต็ววันเขามีทรัพย์สินสมบัติกันในฐานะที่เป็นมิตร หรือเป็นศัตรู ? บางคนได้มาในฐานะที่เป็นศัตรู, ทำลายความเป็นมนุษย์ของตนเองสิ้น. เมื่อการได้มามีมันไม่ถูกต้อง มันก็ได้มาอย่าง เป็นศัตรู, ได้มาอย่างเอามาเป็นศัตรู. ถ้ามันกลับเป็นการได้มาที่ถูกต้อง มันก็เป็นการได้มาสำหรับจะมาเป็นมิตร ; ฉะนั้นทรัพย์สินสมบัติจะเกิดเป็นศัตรู หรือเกิดเป็นมิตรขึ้นมา ก็เพราะเหตุนี้. เราจึงควรจะรู้จักให้คว่ำมันคืออะไร ? และ ควรจะได้อะไร ?

นี่กล่าวโดยความหมายทั่วไป ว่าคนก็ต้องมีทรัพย์สิน แล้วก็ต้องหาทรัพย์สิน ตามความหมายแห่งคำ ๆ นั้น.

ทรัพย์สินอันเป็นสมบัติเฉพาะมีหลายอย่าง.

ที่นี้ก็มี ความหมายเบ็ดเตล็ดของคำบางคำเพิ่มขึ้นมาอีก เรียกว่ามันเป็น **ทรัพย์สินเฉพาะ.**

มีคำพูดมาแต่โบราณกาลแล้วว่า ความสวยงามเป็นสมบัติของหญิงสาว ถ้าหญิงสาวคนหนึ่งมีความสวยงาม ความสวยงามนั้นก็ เป็นสมบัติของเขา เพื่อประโยชน์ต่อไปอีกหลายอย่างหลายประการ.

— ถ้าเป็นผู้ชาย ความสามารถอย่างผู้ชายนั้นแหละเป็นทรัพย์สินสมบัติของเขา.

— ถ้าเป็นพระราชาในความหมายในภาษาโบราณนั้นแล้ว ก็สิ่งที่เรียกว่า อำนาจ นั้นแหละ เป็นทรัพย์สินของพระราชา.

— ที่นี้สำหรับ พระเณร นี้ ก็เรียกว่า มีศีลเป็นทรัพย์สินสมบัติ. พระเณรองค์ไหนไม่มีศีลมันก็ไม่รอดตัว ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรเหลือ.

— ถ้าเป็น นักปราชญ์ ก็มีวิชา นั้นแหละ เป็นทรัพย์สินสมบัติ.

— ถ้าเป็น กรรมกร ก็มีเรี่ยวแรง นั้นแหละ เป็นทรัพย์สินสมบัติ.

ถ้าเป็นพุทธบริษัทที่แท้จริง ต้องมีนิพพาน เป็นทรัพย์สินสมบัติ.

พระพุทธองค์ทรงมีพระทัยกว้างขวาง ถึงกับตรัสว่า “อมตธรรม หรือนิพพาน นั้นเป็นทรัพย์สินสมบัติของคนทุกคน” ในเมื่อฝ่ายอื่น ฝ่ายโน้น ฝ่ายตรงข้าม คือ ฝ่ายพราหมณ์ เขาพูดว่า “กษัตริย์มีอาวุธ สมัยโน้นก็คือแลงธนู, ศรนั้นแหละเป็นทรัพย์สินของกษัตริย์. เครื่องบูชาญานนั้นเป็นทรัพย์สินสมบัติของพวกพราหมณ์, วัวและไถเป็นทรัพย์สินสมบัติของพวกแพศย์, ไม้คานและเกี้ยวเป็นทรัพย์สินของพวกศูทร”. ส่วนพระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เราไม่ว่าอย่างนั้น เราว่า อมตธรรม เป็นทรัพย์สินสมบัติสำหรับคนทุกคน.

นี้หมายความว่า ท่านทรงประสงค์ให้มนุษย์ทุกคนมีทรัพย์สินสมบัติอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งยิ่งไปกว่าอาวุธ เครื่องทำมาหากิน อย่างที่รู้จักกันทั่วไป; เช่นกษัตริย์จะต้องมีอาวุธ, พวกพราหมณ์ก็ต้องมีเครื่องพิธีบูชาญาน, ชาวไร่ ชาวนา ก็ต้องมีวัว มีไถ, กรรมกรก็ต้องมีเกี้ยวและไม้คาน เป็นต้น.

นี้เท่ากับบอกว่า อย่ามีทรัพย์สินกันแต่เพียงนี้เลย เราบัญญัติ อมตธรรม ว่าเป็น ทรัพย์สินสำหรับทุกคน. การเข้าใจถึงความไม่ตายนั้นแหละ เป็นทรัพย์สิน

สำหรับทุกคน. ทุกคนควรจะอยู่ด้วยความรู้สึกที่ว่า ไม่มี“เรา” สำหรับจะตาย, หรือไม่มีอะไรสำหรับจะตาย มันก็เย็นเป็นนิพพาน.

ชีวิตเย็นแบบตอกรมรชทรัพย์สิน.

แม้ชีวิตในวันหนึ่งๆ นี้ ถ้ามันจะเย็นอยู่ได้ มันก็ต้องเป็นชีวิตที่ปราศจากความยึดมั่นถือมั่น “ตัวกู” และ “ของกู”. เมื่อใดจิตใจมันว่างจากความยึดมั่นว่า “ตัวกู” และ “ของกู”; เมื่อนั้นมันก็เย็น. ทุกคนอาจจะเย็นได้ เมื่อทำถูกต้องตามวิธี ขอให้ทุกคนถือเอาสิ่งนี้เป็นทรัพย์สินสมบัติ แม้ในชีวิตประจำวัน.

ถ้าพูดตรงๆ ก็ต้องพูดว่า “ต้องมีนิพพานในชีวิตประจำวัน”. พูดแล้วก็ไม่มีใครเชื่อ; แล้วมันก็กลายเป็นเรื่องชวนหัวไป. แต่ในเนื้อแท้แล้ว เราควรมี อมตธรรม คือธรรมที่ทำให้ความรู้สึกให้แก่เราว่า ไม่มี “เรา” สำหรับตาย หรือไม่มี “ความตาย” สำหรับเรา; อย่างนี้เราก็มีความเย็น. เรามีทรัพย์สินสมบัติที่ปลื้มใจ ปลื้มจิต สุขชีวิตจิตใจกันที่ตรงนี้ เป็นชีวิตที่แท้จริง.

ถ้าทำได้อย่างนี้ คำว่า “ทรัพย์สิน” คือสิ่งทำความปลื้มใจก็ถูกต้องอย่างยิ่ง; แต่มันกลายเป็นทรัพย์สินอย่างอื่นเสียแล้ว มันไม่ใช่วัวควาย ไร่นา เงินทอง ข้าวของไปแล้ว.

เราจึงจะต้องพูดกันต่อไปถึงทรัพย์สินสมบัติชนิดนั้น ก็จะต้องพูดกันโดยภาษาธรรม อีกประเภทหนึ่งว่า ทรัพย์สินในภาษาธรรมนั้น เรียกว่า “อริยทรัพย์สิน”.

ทรัพย์ในภาษาโลกนี้ เรียกว่าทรัพย์เฉยๆ เงินทอง ข้าวของ ทรัพย์สมบัติ วัวควาย ไร่นาอะไรก็ตาม แม้แต่ความสวยงามเป็นทรัพย์ของหญิงสาว. ความสามารถเป็นทรัพย์ของบุรุษ, หรือว่าอำนาจเป็นทรัพย์ของพระราชา. นี้ก็เรียกว่าเป็นทรัพย์ในภาษาคน, มองดูในแง่ของวัตถุ. ที่มันไม่พอ มันต้องมี ทรัพย์ ในความหมายทางนามธรรม โดยภาษาธรรมกันอีกส่วนหนึ่ง เลยเกิดมีทรัพย์ขึ้นมาอีกประเภทหนึ่ง เรียกว่า อริยทรัพย์.

ขอให้ท่านทั้งหลายจดจำคำนี้ไว้ให้ดี ๆ ก็คือคำว่า “อริยทรัพย์” มันไม่ใช่อย่างเดียวกัน, หรือมันถึงกับตรงกันข้ามกันกับ “ทรัพย์” ตามธรรมดา, ซึ่งควรจะเรียกว่า “โลกิยทรัพย์” ก็ได้, บุตร ภรรยา สามี เงินทอง ข้าวของ วัวควาย ไร่นา อย่างนี้เราเรียกว่า โลกิยทรัพย์.

แต่มีอีกส่วนหนึ่งซึ่งเป็นนามธรรม เรียกว่า “อริยทรัพย์” ท่านจะคิดว่าช่างหัวมัน เรามีเงินทอง วัวควาย ไร่นา แล้วก็พอแล้ว; นั้นจะเป็นความเข้าใจผิดอย่างร้ายแรง เพราะว่า ถ้าปราศจากเสียซึ่งอริยทรัพย์แล้ว โลกิยทรัพย์ทั้งหลายก็จะกลายเป็นศัตรูขึ้นมาทันที.

ฉะนั้นเราจึงจะต้องมีสิ่งที่เรียกว่า อริยทรัพย์ นั้นสำหรับเป็นเครื่องคุ้มครองไม่ให้เกิดผลร้าย หรือเกิดเสียดจัญไร จากทรัพย์ทั้งหลายตามธรรมดาที่มีอยู่. หมายความว่า ถ้าไม่มีอริยทรัพย์มาป้องกันมาคุ้มครองแล้ว ทรัพย์สมบัติ เช่น เงินทองนี้ เป็นต้น มันจะกลายเป็นเสียด เป็นศัตรู เป็นสิ่งทำลายล้างบุคคลนั้นขึ้นมาทันที. ขอให้สนใจสิ่งที่เรียกว่าอริยทรัพย์ นั้น จะมาเป็นเครื่องคุ้มครองป้องกัน, ไม่ให้ทรัพย์สมบัติทั้งหลายที่กำลังมีอยู่นั้นถูกเป็นไฟขึ้นมา.

อริยทรัพย์ ก็แปลว่า ทรัพย์ชั้นประเสริฐ หรือ ทรัพย์ของพระอริย-
เจ้า เป็นนามธรรม. ท่านระบุเป็นตัวธรรม แจกเป็น ๗ อย่างด้วยกัน อริยทรัพย์
มีอยู่ ๗ อย่างด้วยกัน ตามแบบฉบับในพระคัมภีร์ คือ:—

สัทธา ก็เป็นทรัพย์;

ศีล ก็เป็นทรัพย์;

hiri ความละอายบาป ก็เป็นทรัพย์;

โอตตปฺปะ ความกลัวบาป ก็เป็นทรัพย์;

พาทุสฺสัจจะ มีการศึกษามาก ก็เป็นทรัพย์;

จาคะ การบริจาคสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่หรือมีไว้ นี้ก็ เป็นทรัพย์;

และ —

บิญญา ก็เป็นทรัพย์.

รวมเป็น ๗ อย่าง เรียกว่า อริยทรัพย์.

คำถามนี้ ท่านทั้งหลายเคยได้ยินแล้ว คงจะเข้าใจแล้วว่ามันเป็นอะไร
จะพิจารณากันเฉพาะในแง่ที่ว่า มันเป็นทรัพย์ อย่างไร ?

สิ่งแรกเรียกว่า “สัทธา” คือความเชื่อ เมื่อมีความเชื่อในสิ่งที่เชื่อแล้ว
รู้สึกว่าการปลอดภัย มันก็เป็นทรัพย์ ก็คุ้มครองหัวใจให้ปลื้มอกปลื้มใจ มีความอุ่นอก
อุ่นใจ เพราะสัทธาคือ ความเชื่ออย่างถูกต้องในสิ่งที่เป็นการถูกต้อง หรือ
ก็คุ้มครองบุคคลนั้นได้; ฉะนั้น เราต้องมีสัทธาชนิดนี้ หัวใจจึงจะสงบเย็น.

สิ่งที่สอง เรียกว่า **ศีล** คือ ความถูกต้องทางมรรยาท การกระทำทางกาย และทางวาจา. ผู้ใดไม่มีความผิดพลาดแห่งการกระทำทางกาย ทางวาจา คนนั้นก็อยู่เป็นสุข ไม่เคียดรอนุ่นวาย ไม่ทำให้ต้องเสียหายทรัพย์สินสมบัติอย่างธรรมดา; เพราะทรัพย์สินสมบัตินั้นมันคุ้มครองไว้ได้. นี่แหละจึงเรียกว่า เราต้องมีอริยทรัพย์ เป็นเครื่องควบคุมโลกิยทรัพย์ มันจึงจะไม่เป็นทุกข์เป็นภัยขึ้นมา.

สิ่งที่สาม เรียกว่า **hiri** คือ ความละอายความชั่วหรือเกลียดความชั่วอย่างของสกปรก. ถ้าใครมี **hiri** ก็กลายเป็นคนสะอาด เป็นคนบริสุทธิ์ เป็นคนถูกต้อง เป็นคนที่ไม่สร้างเวรสร้างภัย อะไรๆ ขึ้นมาได้เลย; มันก็เป็นเครื่องปลื้มใจ คุ้มครองอย่างยิ่งกันอย่างนี้.

สิ่งที่สี่ เรียกว่า **โอตตปปะ** คือ ความกลัวความชั่ว กลัวบาป. คนกลัวบาปก็ไม่มีการทำบาป จึงไม่มีบาป. เมื่อไม่มีบาปก็มีบุญโดยอัตโนมัติ ก็มีสิ่งที่ทำให้ปลอดภัยอยู่ในตัวมันเอง เขาจึงอยู่ด้วยความสงบเย็นแห่งชีวิต ซึ่งทรัพย์ธรรมดาจะทำให้สงบเย็นอย่างนั้นไม่ได้. ถ้าเป็นคนไม่กลัวบาป มัวแต่ทำบาปแล้วไม่เท่าไรทรัพย์สินสมบัติเงินทองก็จะสูญหายไป. นี่เราถือว่า อริยทรัพย์เป็นเครื่องคุ้มครอง โลกิยทรัพย์ อย่างนี้.

สำหรับอริยทรัพย์ที่เรียกว่า **พาสุสัจจะ** นั้น หมายถึง การได้รับการสดับตรับฟังมาก สมัยนี้ก็เรียกว่ามีการศึกษามาก. เราก็เห็นชัดอยู่แล้วว่า มีความรู้ก็หาทรัพย์ตามธรรมดาได้ และมีความรู้ในทางธรรม ก็สามารถทำให้มีทรัพย์ที่เป็น อริยทรัพย์ บัณฑิตความผิดพลาดไม่ให้เกิดขึ้นแก่ชีวิตจิตใจ หรือแก่โลกิยทรัพย์นั้นด้วย; จึงถือว่า อริยทรัพย์เป็นเครื่องคุ้มครองป้องกัน โลกิยทรัพย์.

สำหรับ จาคะ นั้น หมายถึงการสละ สละสิ่งที่ไม่ควรจะมีอยู่กับตน คือ ความชั่ว ความเลว หรือกิเลสทั้งหลาย. นี่คือนสิ่งที่ควรสละออกไป; เมื่อ สละสิ่งชนิดนั้นออกไป มันก็มีความดี ความงาม มีบุญกุศล มีสติปัญญา มีญาณ มีทัสสนะ มีมรรคผล นิพพาน เกิดขึ้นได้ จึงเป็นทรัพย์อย่าง "อริยะ".

และสิ่งสุดท้าย เรียกว่า ปัญญา คือ ความรอบรู้ในสิ่งที่ควรจะรู้ ไม่ ต้องรู้เกินไป; เหมือนคนสมัยนี้ ไปรู้มากเกินไปในสิ่งที่ไม่ควรจะรู้ จึงไม่ได้เป็น อยู่อย่างมีความสุข; ฉะนั้น ปัญญารอบรู้ในส่วนที่ควรจะรู้ จึงเป็นอริย- ทรัพย์สุดยอด. พระพุทธเจ้าตรัสว่า "ปัญญาเป็นทรัพย์สุดยอด" นี้หมายถึงธรรมะ โดยชื่อต่างๆ ที่พระพุทธเจ้าทรงระบุไว้ในฐานะเป็นอริยทรัพย์, หรือเป็น ทรัพย์ ใน ภาษารธรรม.

ถ้าจะมองในแง่ของผลการปฏิบัติแล้ว สิ่งนี้เรียกว่า "พระนิพพาน" นี้ ก็เป็น ทรัพย์ได้ อย่างเดียวกับที่ *พระพุทธองค์ได้ตรัสไว้เองว่า เราบัญญัติ อมตธรรม หรือนิพพาน ไว้ให้เป็นทรัพย์ ของคนทุกคนทุกฐานะ.* ถ้าเรามามีอยู่กับตน ก็ทำ ให้เกิดความเย็นอกเย็นใจ ยิ่งกว่าความปลื้มใจในชีวิตนี้ แม้จะทุก ๆ วันก็ยังได้. ขอให้มีความสุขสงบเย็น สะอาด สว่าง สงบ จากกิเลส ก็จะได้ชื่อว่าเป็นผู้มี นิพพาน เป็นทรัพย์สมบัติอยู่ในชีวิตประจำวันนี้.

ทั้งหมดนี้เรียกว่า อริยทรัพย์ ทั้งอยู่ในฐานะเป็นเครื่องคุ้มครองไม่ให้ โลกียทรัพย์เกิดเป็นผลร้าย, หรือเป็นอันตรายขึ้นมา.

ฟังมีโลกิยทรัพย์กับอริยทรัพย์คู่กันไป.

เป็นอันว่า เรามีทรัพย์กันอยู่ ๒ ชนิด คือทรัพย์อย่าง *โลกิยทรัพย์* ในแง่ของภาววัตถุทางร่างกาย ทางเนื้อ ทางหนัง น้อย่างหนึ่ง; เพื่อประโยชน์แก่การบำรุงทางร่างกาย ทางเนื้อทางหนังนั่นเอง. แล้วเรายังจะต้องมีทรัพย์อีกอย่างหนึ่ง เรียกว่า *อริยทรัพย์* เป็นเรื่องทางจิตใจ สำหรับจะบำรุงรักษา ส่งเสริมเรื่องทางจิตใจ ระบบของจิตใจ ให้ก้าวหน้าเคียงคู่กันไปทั้งทางกาย และทั้งทางจิต ก็ได้ชื่อว่าเป็นผู้มีทรัพย์โดยสมบูรณ์.

นี่คือคำตอบของคำถามที่ว่า ทรัพย์^๕คืออะไร? โดยตัวหนังสือก็เครื่องทำความปลื้มใจ; หมายความว่าทรัพย์อย่างถูกต้อง จึงจะทำความปลื้มใจ ถ้ามีอย่างผิดพลาด ก็กลายเป็นสิ่งที่ต้องทรมาณ จะต้องมีความทุกข์เพราะทรัพย์นั้น.

ที่^๕ ก็อยากจะขอร้องไห้มองดู ถึงสถานการณ์ในปัจจุบัน หรือเรียกว่าปัญหาในปัจจุบันว่าทรัพย์สมบัติในโลกนี้กำลังเป็นอย่างไร กำลังเป็นไปอย่างตรงตามความหมายของคำว่า “ทรัพย์” หรือไม่?

ถูกแล้ว ใคร ๆ ก็เห็นว่า โลกปัจจุบันนี้มีแต่โลกิยทรัพย์ ไม่มีอริยทรัพย์ของพระเป็นเจ้ากันเสียเลย. แล้วโลกิยทรัพย์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้กำลังเป็นอย่างไร? ขอให้มองดูที่เรื่องที่เลวร้าย ที่กำลังเลวร้ายที่สุดในโลกนี้เอง คือเรื่องที่เราเรียกกันว่าเรื่องเศรษฐกิจในโลกนี้.

เรื่องเศรษฐกิจก็เป็นเรื่องของทรัพย์สินสมบัติของบุคคล ของสังคม และของโลก มันกำลังเป็นอย่างไร? ทรัพย์สินสมบัติของมนุษย์ กำลังเป็นต้นเหตุแห่งวิกฤติการณ์ คือความเลวร้ายทั้งแก่บุคคล ทั้งแก่สังคม ทั้งแก่โลกโดยรวม. เรามีการรบราฆ่าฟันกัน เพื่อแย่งกันสะสมทรัพย์สินสมบัติ ที่ถือกันว่าเป็นกำลังอย่างยิ่ง เป็นกำลังเศรษฐกิจ ไปหล่อเลี้ยงกำลังทหาร. เราก็มุ่งหมายทรัพย์สินอย่างหลับหูหลับตา อย่างไม่ลืมหาคา เพื่อว่าจะเป็นเครื่องมือที่จะกอบโกยกำลัง อันเป็นทางมาแห่งทรัพย์สินสมบัติอย่างอื่น.

เห็นได้ว่า โลกนี้กำลังมีปัญหาเพราะเรื่องทรัพย์สิน เพราะเขาไม่รู้ว่าทรัพย์สินนั้นคืออะไร.

ขอสรุปความว่า เราจะต้องทำให้ ทรัพย์สินสมบัตินี้เป็นอุปกรณ์ให้เราไปถึงสภาพสูงสุดของมนุษย์ เราไม่ต้องเป็นเปรตที่ทูลงูเขา เรารัก เราหวงแหน ทรัพย์สินสมบัติ แก้วแหวน เงินทอง มาสะสมที่อยู่นับจิตใจ; มีทรัพย์สินมากก็เหมือนกับเป็นเปรตที่ทูลงูเขา เราอย่าทำให้ทรัพย์สินสมบัติเป็นสิ่งที่ทำให้เรากลายเป็นเปรตที่ทูลงูเขา แล้วยังจะต้องตายไปเป็นหมูโสรมเฝ้าทรัพย์สินกันต่อไปอีกเลย.

ฝนได้บังคับให้หยุดแล้ว ขอยุติการบรรยายนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้.

อะไรคืออะไร

-๘-

๒๐ พ.ค. ๒๕๖๑

เศรษฐกิจคืออะไร ?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๘ ในวันที่ อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง **อะไรเป็นอะไร** ต่อไปตามเดิม, สำหรับในวันนี้ มีหัวข้อ โดยเฉพาะว่า **เศรษฐกิจคืออะไร ?**

ทั้งหมดนี้เป็นการกล่าวไปตามทัศนะของพุทธบริษัท ดังนั้นมันจึงไม่ต้อง เหมือนกับที่เขากล่าวๆ กัน. ในการบรรยายทุกครั้งที่ผ่านมา ที่กล่าวถึงว่า **การศึกษาคืออะไร, การงานคืออะไร, การคบหาสมาคมคืออะไร, ศาสนาคืออะไร, การทำบุญทำทานคืออะไร, ชีวิตคืออะไร, ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร, เหล่านี้** เป็นการ กล่าวตามทัศนะของพุทธบริษัท จึงเป็นการกล่าวที่แปลกออกไป.

ทบทวนปัญหาเรื่องมีหรือไม่มีทรัพย์สิน.

ตามธรรมดาใคร ๆ ก็มีความรู้ของตนเองอยู่ทั้งนั้น ว่าสิ่งเหล่านี้คืออะไร ; เช่นในครั้งที่แล้วมา กล่าวถึงสิ่งที่เรียกว่า *ทรัพย์สินสมบัติคืออะไร* ? ท่านก็ลองคิดดูเถอะ ว่าเป็นการกล่าวในรูปไหน ? เป็นการกล่าวที่ชี้ให้เห็นว่า เราไม่ได้มีทรัพย์สินสมบัติอย่างถูกต้องแท้จริง ตรงตามความหมายของคำๆ นี้, ก็มิได้เป็นสิ่งที่นำมาซึ่งความปลื้มใจ ทั้งภายนอกและภายใน ; แต่เราก็มีทรัพย์สินสมบัติกัน ในลักษณะที่ทำให้ผู้มันั้นให้เป็นเหมือนกับเปรต ที่ทูลงูเขาอยู่ตลอดเวลา, แล้วก็ไต่ตายไปเป็นโสมเผ่าทรัพย์สิน

คิดดูเถอะว่า ทรัพย์สินสมบัติมันคืออะไร ? มันมีปัญหาอยู่อย่างไรในปัจจุบัน ? ทรัพย์สินสมบัติเป็นเหตุให้เกิดการแย่งชิง การเบียดเบียน การเอาเปรียบผู้อื่น อย่างใหญ่หลวง เพราะเห็นแก่สิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สินสมบัตินั้น ในความหมายที่ไม่ถูกต้อง ตรงตามความหมายของคำๆ นั้น.

ดังนั้นเราต้องดูกันเสียใหม่ ให้รู้จัก ว่าทรัพย์สินสมบัติคืออะไร ? แล้วก็มีมันให้ตรงตามความหมายอันแท้จริงของคำๆ นั้น ซึ่งมีใจความสำคัญอยู่ตรงที่ว่า มันต้องทำความปลื้มใจ เย็นอกเย็นใจ ไม่ใช่ทำความร้อนใจ. *เดี๋ยวนี้เรามีทรัพย์สินสมบัติกันในลักษณะที่ทำให้ความร้อนใจ หรือกระวนกระวายใจ มันก็ไม่ใช่ทรัพย์สินสมบัติ มันเป็นสิ่งเผาผลาญ ชนิกหนึ่งไปเสีย.*

ขอให้ดูสิ่งที่มีอยู่จริง โดยไม่ต้องกาตกะเน ; ก่อนแต่มีทรัพย์สินสมบัติ *ยังไม่ทันจะได้* ทรัพย์สินสมบัติก็กระวนกระวายใจ เพื่อจะได้มันมา, กระวนกระวายใจ

ชนิดที่เป็นการทนทรมาณ. ครั้นได้**ทรัพย์สมบัติ**มา ก็ไม่หมด หรือไม่หยุดความ
 กระวนกระวายใจ **ยังกระวนกระวายใจอยู่** ด้วยความรัก ความหึงหวง ความหวาด
 ความระแวง ความวิตกกังวลนานาประการ. อย่างที่พ่อบ้านแม่บ้านเป็นโรคเส้น
 ประสาทกันโดยมาก ทว่าไปในยุคนี้ ก็เนื่องมาจากสิ่งที่เรียกว่า**ทรัพย์สมบัติ**นั้น ;
 ดังนี้แล้วจะเรียกว่า **มันเป็นทรัพย์สมบัติได้อย่างไร** คือมันเป็นสิ่งที่ทรมาณใจ **ทำให้**
เหมือนกับคนรททั้งเป็น, ไม่ได้สร้างความเยือกเย็นเลยสักนิดเดียว, จึงขอให้เรา
 มองดูสิ่งที่เรียกว่า**ทรัพย์สมบัติ**กันเสียใหม่ ในทัศนะของพุทธบริษัท แล้วก็มี**ทรัพย์**
สมบัติกันตามวิธีของพุทธบริษัท ก็ไม่ต้องเป็นเปรตที่ทูลงูเขา แล้วตายไปเป็น
 โสมเฝ้าทรัพย์ อย่างที่เห็น ๆ กันอยู่โดยมาก.

นี่คือความหมายของการที่กล่าวว่า มองในฐานะที่เป็นพุทธบริษัท มอง
 ด้วยพุทธทัศนะ คือวิธีมองของพวกพุทธบริษัท มอง**ทรัพย์สมบัติ**, มองชีวิตจิตใจ
 มองอะไรทุกสิ่งทุกอย่าง, ตามฐานะของพุทธบริษัท โดยทัศนะของพุทธบริษัท
 ดังที่ได้กล่าวมาแล้ว ในการบรรยาย ๗ ครั้งที่ผ่านมา. วันนี้จะกล่าวถึงสิ่งที่เรียก
 ว่า **เศรษฐกิจ**.

จำเป็นต้องดูเศรษฐกิจตามทัศนะของพุทธบริษัท.

บางคนอาจจะคิดว่า อาตมาลากจูงไปในวิถีทางของการเมืองแล้ว คือ
 ไปพูดเรื่องการเมืองกันเสียแล้ว, เป็นการอุทริแหวกแนวออกนอกทาง หรือว่าจะ
 อวดดี ตั้งตัวเป็นผู้เชี่ยวชาญในการเมืองทางเศรษฐกิจเป็นต้น. ที่จริงไม่ได้เป็น
 อย่างนั้น มีปัญหาที่ต้องทำให้เอาเรื่องนั้นขึ้นมาพูด เพราะเมื่อพูดถึง**ทรัพย์สมบัติ**
 ตามทัศนะของพุทธบริษัทแล้ว มันก็เกี่ยวเนื่องกันกับการที่จะพูดถึง **เศรษฐกิจ**
 ตามทัศนะของพุทธบริษัท.

ข้อที่ว่ามันมีความเกี่ยวเนื่องกันอยู่กับสิ่งที่เรียกว่าเศรษฐกิจกับพุทธบริษัทนั้น สำหรับอาตมาเองมันเป็นปัญหาหนักอก; ต้องขอพูดคำอย่างนี้กับเขาบ้าง ว่ามันเป็นปัญหาหนักอก คือเรามีความคิดเห็นว่า สิ่งเลวร้ายในโลกปัจจุบันมันเกิดมาจากปัญหาทางศีลธรรม, แต่ทุกคนเขาไม่มอง ว่ามันเกิดมาจากปัญหาทางศีลธรรม เขามองไปในทางที่ว่า มันเกิดมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ.

การที่อาชญากรรมเต็มไปทั้งบ้านทั้งเมือง เลวร้ายถึงขนาดที่เรียกว่า ช่มชืด, ช่มชืดแล้วฆ่า, ฆ่าก่อนช่มชืดอย่างนี้, มันเลวร้ายเหลือที่จะกล่าวได้แล้ว; แม้ปัญหาอย่างนี้เขาก็ยัง ถือกันว่า มันมีมูลมาจากปัญหาทางเศรษฐกิจ ไม่ใช่มีมูลมาจากปัญหาทางศีลธรรม, ไม่ยอมให้เป็นปัญหาทางศีลธรรม.

พออาตมาบอกว่า เราต้องแก้ปัญหาล่าช้า ในฐานะเป็นปัญหาทางศีลธรรม เขาก็ให้ให้ว่า ไปไหนมาสามวาสองศอก อย่างนี้. อาตมาก็เลยเป็นคนบ้าบอไป; ไม่พูดเรื่องที่ตรงกันกับเรื่องราว, ไปพูดเสียเป็นอย่างอื่น ในเมื่อเรื่องมันเป็นอีกอย่างหนึ่ง;

นี้อาตมาก็มองเห็นไม่ได้ ว่ามันเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ แต่มัน เป็นปัญหาทางศีลธรรม; ฉะนั้นขอให้ปรับปรุงแก้ไขกันในแง่ของศีลธรรม หยิบขึ้นมาในฐานะเป็นปัญหาทางศีลธรรม แล้วก็ไม่มีใครเห็นด้วย จนกระทั่งบัดนี้, ฉะนั้นจึงเรียกว่า กำลังมีปัญหาลึกลับค้ำอกอะไรอยู่อย่างหนึ่ง คือข้อที่ไม่มีใครยอมพิจารณาสิ่งเลวร้ายในโลกปัจจุบันนี้ ในฐานะเป็นปัญหาทางศีลธรรม; เห็นเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจกันเสียหมด.

อาตมาคนเดียวสู้เขาไม่ได้ ก็จำเป็นจะคิดยกย้ายหาวิธีใหม่ ว่ามันเป็น ปัญหาทางเศรษฐกิจก็เอา ก็ขอให้คู่กันเสียใหม่ว่า สิ่งที่เราเรียกว่า เศรษฐกิจนั้นเป็น อย่างไร? ดังนั้นเราจะได้อะไรเศรษฐกิจกันเสียใหม่ ตามทัศนะของพุทธบริษัท ซึ่งจะได้พูดกันต่อไปในวันนี้ นี่ก็คือปัญหาที่มันมีอยู่ สำหรับทำให้หยิบเอาเรื่องที่เราเรียกกันว่า เศรษฐกิจขึ้นมาพูด คืออาตมาจะยอมรับว่า เราจะแก้ปัญหาค่าต่าง ๆ ได้ โดยวิธีการทางเศรษฐกิจ; แต่ขอให้มันเป็นเศรษฐกิจที่ตรงตามความหมายของคำว่าเศรษฐกิจ.

ความหมายของคำเศรษฐกิจคิดไปแต่ในทางคำกำไร.

เดี๋ยวนี้คำว่าเศรษฐกิจ มันมีความหมายที่คดโกง แล้วก็ป็นอันตราย คำว่า เศรษฐะ เสฐฐ ในภาษาอินเดียนั้น; เช่นภาษาบาลีเป็นต้น คำว่า เสฐฐ นั้น แปลว่าดีที่สุด ถ้า เสฐฐโธ มันก็ดีที่สุด มันเป็นสิ่งที่ดีที่สุด; ถ้าเป็นวิชา ก็เรียกว่า เศรษฐศาสตร์ มันก็ เป็นวิชาที่ว่าด้วยสิ่งที่ดีที่สุด. ถ้ามันดีที่สุด ทำไมมันจึงสร้างปัญหาขึ้นมาทั้งบ้านทั้งเมือง ดังที่คนทั้งหลายเหล่านั้นยอมรับกันไปหมดแล้วว่ามันเป็นปัญหาทางเศรษฐกิจ?

แม้จะพูดกันอย่างน่าหัว น่าเอ็นดู น่าสงสาร เช่นว่า ปัญหาเศรษฐกิจ ในครอบครัวเกิดขึ้น เขากลุ้มใจ แล้วเขาก็ไปสูบบุหรี่แก้กลุ้ม แล้วเขาก็ไปกินเหล้าแก้กลุ้ม เขาไปเที่ยวทำสำส่อนทางเพศแก้กลุ้ม เพราะว่า ปัญหาเศรษฐกิจในครอบครัวมันไม่ดี เขาว่าอย่างนี้ ก็ว่าเอาเรื่องเศรษฐกิจชนิดนี้มาเป็นหลัก เรื่องเศรษฐกิจชนิดนี้ ไม่ได้หมายความว่าตรงตามตัวหนังสือว่า เป็นเรื่องที่ดีที่สุด.

พวกเราเสียอีกที่คิดว่า ที่เรียกกันว่าเศรษฐกิจ ตามความหมายที่เรา รู้สึกกันอยู่ ทั่วไป มันเป็นเรื่องการค้าหาทำไรเสียมากกว่า. ขอให้ดูให้ถี่เถอะว่า คำว่า เศรษฐกิจ กับคำว่า การค้า หรือพานิชกรรมนี้ มัน ไม่ใช่เรื่องเดียวกัน. พานิชกรรมมันก็เป็นเรื่องหาทำไรตรง ๆ ตามแบบของคนที่ต้องการทำไรเป็นสณะ; ส่วนเศรษฐกิจนั้น มันไม่ควรจะต้องการอย่างนั้น; ต้องการอะไรที่มากไปกว่า เพียงแต่การค้าทำไร: มัน ควรจะได้ความสงบสุขด้วย จึงจะสมกับคำว่า เสถียร ที่แปลว่าดีที่สุด.

การค้าอาจจะเป็นเพียงอุปกรณ์อันหนึ่ง ที่ส่งเสริมเรื่องทางเศรษฐกิจ หรือเกี่ยวข้องกันอยู่กับเรื่องทางเศรษฐกิจ. บางคนมองแคบ ๆ ว่า เศรษฐกิจคือ การผลิตมาก; การผลิตก็ไม่ใช่เศรษฐกิจ. แม้จะผลิตกันอย่างเป็นอุตสาหกรรม มันก็ไม่ใช่ตัวเรื่องเศรษฐกิจ กระทั่งบางคนอาจจะคิดว่า ชี้นิยมให้มาก ๆ แล้ว เป็นเรื่องเศรษฐกิจ; นี่มันก็ยังไม่ถูกอยู่นั่นเอง. เพราะว่ามันไม่ใช่เรื่องดีที่สุด.

พิจารณาความหมายของเศรษฐกิจในภาษาธรรม.

ฉะนั้น อาตมาจึงหยิบขึ้นมาพูดใหม่ ชี้ให้เห็น ความหมายใหม่ ว่า เศรษฐกิจนั้นแปลว่า การกระทำที่ทำให้มันดีที่สุด; การกระทำที่ดีที่สุด, ผลที่ได้มาก็เป็นการดีที่ดีที่สุด, ทำให้มนุษย์มีสันติภาพได้. โทน ๆ ก็ถือเอาตาม ตัวหนังสือแล้ว ก็คงถือต่อไปตามเดิมว่า คำว่า เสถียร นั้นแปลว่าดีที่สุด; ฉะนั้น การทำอะไรให้ดีที่สุด นั้นแหละคือเศรษฐกิจ, แล้วมันจะไม่เป็นอันตรายอะไรเลย, แล้วมันจะแก้ปัญหาก็ได้ด้วย.

ถ้าพวกนักการเมืองทั้งหลาย ต้องการ จะแก้ปัญหาลงโลกด้วยเศรษฐกิจ แล้วก็ให้ความหมายของคำๆ นี้เสียใหม่ว่า เศรษฐกิจ นั้น คือการทำให้ดีที่สุด. อย่าเป็นเพียงเรื่องคำๆ ไร, เรื่องเอาเปรียบคนอื่น, ใช้เป็นเครื่องมือกลืนประเทศอื่น ใช้เป็นเครื่องมือทำลายผู้อื่น. นั้นนะมันเป็นเรื่องเลวที่สุด มันไม่ใช่เรื่องดีที่สุก ตามความหมายของคำๆ นี้.

ถ้าเศรษฐกิจคือการกระทำที่ดีที่สุด ก็ควรจะรู้ว่า ทำอะไรให้มันดีที่สุด ทำสิ่งที่ไม่ดีให้มีค่า; ^๕นี้ก็เรียกว่าทำดีที่สุด น่าดีที่สุด เก่งที่สุด ฉลาดที่สุด; จะเอาแต่เพียงว่า ทำสิ่งที้อาจจะทำให้ดีที่สุดได้; เช่นธรรมชาติสร้างอะไรมาตามธรรมชาติสามัญ เราทำให้มันมีประโยชน์ที่สุด แล้วก็ เป็นประโยชน์ที่แท้จริง ทั้งแก่ส่วนตัวเอง และส่วนผู้อื่น. ^๕นี้เรียกว่าเศรษฐกิจในความหมายธรรมชาติสามัญ ในภาษาคน หรือภาษาโลกๆ.

แต่ถ้าจะกล่าวกัน โดยภาษาธรรม ในเรื่องตามทางธรรมแล้ว ก็จะมีรูปไปว่า ทำสิ่งที่เลวร้ายให้กลายเป็นสิ่งที่ดี หรือ ทำสิ่งที่เขาถือกันว่าไม่มีค่าอะไรเลย ให้เป็นสิ่งที่ดีที่สุด; ใช้คำว่าที่สุดอยู่เรื่อยไป, ชีวิตนี้จะทำให้ดีถึงที่สุดได้อย่างไรก็ทำเถอะ ^๕นั้นนะคือเศรษฐกิจ คือการกระทำที่ดีที่สุด ก็ได้แก่การทำชีวิตนี้ให้บรรลุถึงนิพพาน.

ร่างกาย^๕พูดตามภาษาวัดวา ก็ต้องเรียกว่ามันเป็นของเน่าเหม็น เป็นของปฏิญกุล ตายลงก็เป็นซากศพ ไม่มีราค่างวดอะไร; กระตูกก็ขายไม่ได้ ไม่เหมือนกระตูกสัตว์, เนื้อหนังก็ขายไม่ได้ ไม่เหมือนเนื้อหนังของสัตว์. ร่างกาย

ที่เน่าหนอนนี้ จะทำให้มันมีประโยชน์ที่สุดได้อย่างไร? ในทางธรรมก็คือว่า ทำให้ร่างกายนี้ตั้งอยู่ในลักษณะเหมือนกับยานพาหนะ สำหรับขึ้นไปนิพพาน.

มีภาพปริศนาธรรมแสดงค่าของสิ่งไม่มีค่า.

รูปภาพที่เขียนเป็นภาพปริศนาธรรม เกี่ยวกับเรื่องนี้มีอยู่ว่า บุคคลคนหนึ่งเขาหนีโจร ไล่ตามติดตามข้างหลัง มาจนมุมที่ริมตลิ่งแห่งหนึ่ง ไม่รู้จะไปทางไหน เผอิญมีศพพองอืดลอยอยู่ในน้ำตรงหน้าเขา เขาก็กระโจนลงชิงซากศพพองอืดนั้น ใช้มือเท้าค้ำน้ำพุ้ยน้ำ ให้ซากศพลอยออกไปจากฝั่ง ไปสู่ฝั่งโน้น พ้นจากอำนาจของโจรได้.

ธรรมนี้ก็ต้องการจะชี้ให้เห็นว่า ร่างกายที่เน่าเป็นศพนะ ยังใช้เป็นเครื่องมือสำหรับความรอดได้. อย่าให้ทุกคนใช้ร่างกายนี้ในทางที่ลุ่มหลง เป็นที่ตั้งแห่งกิเลส มัวเมาในเรื่องกิน เรื่องกาม เรื่องเกียรติ; อย่าได้ใช้ร่างกายนี้ อย่างนั้นเลย. จงใช้ร่างกายนี้ให้เป็นประโยชน์ที่สุด คือให้เป็นที่ตั้งแห่งการศึกษาและการปฏิบัติ ทางกาย ทางวาจา ทางจิต ให้ประสบผล คือการบรรลุมรรคผลและนิพพาน.

เอาร่างกายนี้เป็นเครื่องมือสำหรับให้บรรลุนิพพาน; แทนที่จะเอามาใช้เป็นสิ่งที่แสวงหาความสนุกสนานเอร็ดอร่อย เฟลิดเฟลินทางกามารมณ์ เป็นต้น. การทำกายเน่าให้เป็นพาหนะสำหรับนิพพานนี้เรียกว่า เป็นการ

กระทำที่ดีที่สุด หรือเป็นการกระทำให้มันดีที่สุด. ^๕นี่คือความหมายของคำว่า เศรษฐกิจ ตามพุทธทัศน์ในภาษาธรรมในอันดับสูง.

แก้ไขสิ่งเลวๆ ให้ดีขึ้นมีค่า ก็เป็นเศรษฐกิจ.

ที่นี้ถ้าว่ากล่าวให้ต่ำลงไป เป็นภาษาโลกๆ อย่างชาวบ้านตามธรรมดา เรามีอะไรก็ใช้มัน ดัดแปลงปรับปรุงแก้ไขมัน ให้เป็นสิ่งที่ดีที่สุด; อย่างอุจจาระ บัสนวาระ ^๕เดี๋ยวนี้เขาก็รู้จักทำให้มันเป็นที่มียุทธประโยชน์ที่สุด หรือแพงที่สุด หรืออะไรขึ้นมาแล้ว ในฐานะเป็นหยูกยาก็ดี เป็นปุ๋ยก็ดี. ถ้าไม่รู้จักทำไม่รู้จักใช้มัน ก็เป็นของที่ไม่มีราคาอะไร, ทั้งๆ ขว้างๆ ไป.

ขอให้มองดูทุกอย่างว่า มีอะไรในโลกนี้มากมายเหลือเกิน ที่ยังไม่ ถูกกระทำ ให้มันกลายเป็นสิ่งที่ดีที่สุดขึ้นมา; แล้วมันยังร้ายไปกว่านั้นก็คือ คำว่าดีที่สุกนั้นนะ มันมีความหมายไม่ตรงกัน เอาสิ่งที่เป็นอันตรายที่สุด เป็นสิ่งที่ดีที่สุดไปเสีย อย่างนี้ก็มีอีก, คือเรามีความรู้ความสามารถ ในการประดิษฐ์ ก้าวหน้านั้นขึ้นมา เรียกกันว่าดีที่สุด; แต่แล้วก็เพื่อทำลายมนุษย์ ให้มนุษย์ เกิดความยุ่งยากลำบาก เป็นทุกข์ทรมาน มีอยู่หลายอย่างหลายประการ.

ขอให้ดูให้ดีๆ ที่รู้จักทำนั้นทำขึ้นมา แล้วขายก็แพง แล้วก็นิยม ใช้กันมากนั้น มันดีที่สุกอยู่ที่ตรงไหน? มันไม่ได้สร้างความสงบสุข หรือสันติ-สุข แล้วมันยัง กลับไปสร้างความวุ่นวาย ความระส่ำระสาย ให้ส่งเสริมกิเลส; อย่างนั้นมันจะดีที่สุกหรือไม่?

คนเขาซื้อเครื่องวิทยุ เครื่องบันทึกเสียง เครื่องอะไรที่แพงๆ เหล่านี้มา เพื่อบันทึกเพลงไว้สนองตัณหากิเลสของเขาทั้งหมดนั้น. อาตมาจะใช้คำว่า “ทั้งหมด” เพราะว่าส่วนมากมันเป็นเช่นนั้น ; เป็นส่วนน้อยที่ใช้เครื่องมือเหล่านี้ ในทางทำลายกิเลส. ใครใช้เครื่องมือเหล่านี้ในทางทำลายกิเลสบ้าง ? ใครใช้เครื่องมือเหล่านี้ในทางส่งเสริมกิเลสบ้าง ?

แล้วก็ลองไปทำสถิติกันดู จะพบว่ามัน เป็นเรื่องส่งเสริมกิเลส กันเสีย เป็นส่วนใหญ่ ; ที่จะไปเป็นอุปสรรคทำลายกิเลสนั้นมันเป็นส่วนน้อย. เพราะเหตุไร ? ก็ตอบได้ง่ายอย่างกำปั้นทุบดิน เพราะว่ากิเลสมันเป็นเหตุให้ซื้อมา, กิเลสมันบังคับคนให้ไปซื้อมา, หรือว่ากิเลสมันไล่คอกคนให้ไปซื้อมา. พระเจ้าพระสงฆ์ ก็ยังทำอย่างนี้ ; อาตมาก็เห็น ๆ อยู่ เรียกว่ามันเป็นเรื่องที่น่ากลัว.

ที่มัน กลับกันอยู่อย่างน่ากลัว เพราะเราไม่ได้ใช้สิ่งที่เราเรียกว่าทำ ได้ดีที่สุดในนี้ เพื่อประโยชน์ที่ดีที่สุด ; มันกลับจะเลวร้ายที่สุดเสียก็ได้. อย่างนี้ไม่ตรงตามความหมายของคำว่า *เศรษฐกิจ* ซึ่งแปลว่า *ดีที่สุด* แล้ว. *เศรษฐกิจ* มัน *ต้องแปลว่า* *กิจ* หรือ *การกระทำที่ดีที่สุด, อะไรที่ไม่มีค่า ทำให้มันมีค่าขึ้นมา.*

อย่างสถานที่ตรงนี้ ถ้าเราปล่อยไว้ตามธรรมชาติ ก็คงจะไม่ได้มานั่งกันอยู่อย่างนี้, แล้วมันก็ไม่ได้ประกอบกิจที่เป็นประโยชน์กันอย่างนี้.

เดี๋ยวนี้เราทำพื้นที่ตรงนี้ให้มีสภาพอย่างนี้ ; แล้วมานั่งทำกิจกันอยู่อย่างนี้ มันก็มีผลดี, หรือว่ามันดีที่สุด เท่าที่สถานที่ตรงนี้มันจะอำนวยให้ได้,

หรือว่าถ้าผู้ใดก็ตาม มีความคิดเห็นที่สามารถทำให้ตรงนี้มีประโยชน์มากกว่านั้น
ไปอีกก็เอา แล้วชวนกันทำ.

อะไร ๆ มันสามารถที่จะทำให้ดีที่สุดได้ทั้งนั้น แต่แล้วเราก็ไม่ได้
ทำ; เว้นเสียแต่สิ่งที่มันจะส่งเสริมกิเลสตัณหาเท่านั้นเอง. ถ้าเราไปทำเข้า
ก็ไปทำในแง่ที่จะส่งเสริมกิเลสตัณหาเท่านั้นเอง แล้วมันดีที่สุดโดยแท้จริงไป
ไม่ได้ มันก็ดีที่สุดแต่เพียงความรู้สึกของบุคคลผู้มีกิเลสตัณหา.

สิ่งที่ดีที่สุดควรมีประโยชน์ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์.

ฉะนั้นขอให้พิจารณาคู และแยกแยะกันดูให้ดี ว่าดีที่สุคนธ์มันดีสำหรับ
อะไร? ดีที่สุดสำหรับจะสร้างกิเลสตัณหา คนเขาก็นิยมกันว่าดีที่สุด. ดีที่สุด
สำหรับจะระงับกิเลสตัณหา คนเขาไม่ค่อยนิยมว่ามันดีที่สุด เพราะว่าเขาไม่
ต้องการจะระงับกิเลสตัณหา; เพราะว่าเขาอยากส่งเสริมกิเลสตัณหา.

ฉะนั้นเขาจึงไม่ค่อยสนใจในธรรมะในพระศาสนา เพราะว่ามันเป็นเครื่อง
ดับกิเลสตัณหา. กิเลสตัณหามันก็ไม่ต้องการสิ่งที่จะมาดับกิเลสตัณหา; เพราะ
ฉะนั้นกิเลสตัณหาของคน ก็ไม่ต้องการให้คนไปสนใจกับพระธรรม หรือพระศาสนา;
เราจึงไม่ได้ทำสิ่งที่ดีที่สุด ตามความหมายอันแท้จริง สำหรับสิ่งที่ดีที่สุด คือ
เป็นประโยชน์ทั้งแก่มนุษย์และเทวดา.

พอเอ่ยขึ้นมาถึงคำว่า มนุษย์กับเทวดา ก็ยังอยากจะขอย้ำหรือพูดซ้ำๆ กันอยู่บ่อยๆ อีกว่า **มนุษย์นั้นคนที่ยังต้องมีเหงื่อ ต้องใช้เหงื่อเป็นเดิมพัน ; พวกเทวดานั้น คือพวกที่ไม่ต้องมีเหงื่อ ไม่ต้องใช้เหงื่อเป็นเดิมพัน ; มันต่างกันเท่านั้น.** ถ้าจะพูดกันตรงๆ เกี่ยวกับเรื่องนี้ คนยากคนจนก็เป็นมนุษย์ ; คนร่ำรวยก็เป็นเทวดา.

ฉะนั้นที่ ต้องเป็นประโยชน์ทั้งแก่มนุษย์และเทวดา ก็หมายความว่า ให้มันดีที่สุดในทั้งแก่มนุษย์และทั้งแก่วเทวดา. เกี่ยวกับเรื่องเศรษฐกิจในปัจจุบันนี้ มันดีแต่แก่พวกเทวดา ; มันไม่ดีเลยสำหรับพวกมนุษย์ คือคนยากจน เพราะว่าคนยากจนถูกบีบคั้นด้วยเครื่องมือคือเศรษฐกิจ.

ผู้มีอำนาจเขาใช้เศรษฐกิจ เป็นเครื่องมือบีบคั้นคนที่ไม่มีอำนาจทางเศรษฐกิจ ; ทั้งโลกกำลังเป็นอย่างนี้ ; นี้อาตมาใช้คำว่าทั้งโลก กล่าวคือว่าทั้งโลกมันเป็นอย่างนี้ เขาใช้เศรษฐกิจ ก็คือตัวหนังสือ ที่แปลว่าดีที่สุดในนี้ สำหรับบีบคั้นกัน ทำลายกัน ยิ่งกว่าอาวุธธรรมดา, ยิ่งกว่าอาวุธปืนผาน้ำไม่ โดยตรงไปเสียอีก ; เขาจึงกล่าวว้เศรษฐกิจกันอย่างยิ่ง.

เศรษฐกิจต้องไม่ทำให้เดือดร้อนทั่วโลก, ต้องเป็นศีลธรรม.

นี่คำว่าเศรษฐกิจที่แปลว่าดีที่สุดในนี้ มันมาทำหน้าที่เลวที่สุด คือทำให้เดือดร้อน ระส่ำระสายกระวนกระวาย กันไปทั่วทั้งโลก, ก็มองกันไปในทางที่ว่าโลกนี้มันขึ้นอยู่กับเศรษฐกิจ, อะไรๆ ก็เป็นเรื่องทางเศรษฐกิจ. แต่อาตมาบอกว้

มันเป็นเรื่องของศีลธรรม ; ถ้าจะให้เข้ากันได้กับเขา เราก็ต้องพูดเสียใหม่ว่า แม้สิ่งที่เรียกว่าเศรษฐกิจนั้น ก็เป็นศีลธรรม, หรือแม้สิ่งที่เรียกว่าศีลธรรมนั้น มันก็รวมสิ่งที่เรียกว่าเศรษฐกิจอยู่ด้วย.

อาตมาได้เคยบรรยายมาแล้วในครั้งก่อน ๆ ซึ่งชี้ให้เห็นว่า ทุกอย่างเป็นศีลธรรม ; ไม่ว่าจะอะไรที่มนุษย์คิดขึ้น จัดขึ้น ทำขึ้น เพื่อแก้ปัญหาของมนุษย์แล้ว ย่อมเป็นศีลธรรม, หมายความว่าเขาทำไปด้วยเจตนาดี. แม้เศรษฐกิจนี้ก็เพื่อให้มนุษย์ไม่ลำบาก ในเรื่องเกี่ยวกับการเป็นอยู่ เนื่องด้วยปัจจัยทั้ง ๔ คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย หยูกยารักษาโรค ;

กระทั่งพูดเลยไปถึงว่า แม้การสงครามถ้าทำกันอย่างถูกต้อง บริสุทธิ์ ยุติธรรม การสงครามนั้นมันก็เป็นศีลธรรม, คือเป็นการจัดให้โลกนี้ยังมีความยุติธรรมอยู่. นี่เป็นสงครามที่มีเหตุผล, สงครามเพื่อรักษาความยุติธรรมในโลก ; ถ้าทำอย่างนี้แล้ว แม้แต่สงครามก็เป็นศีลธรรม, อะไร ๆ ก็เป็นศีลธรรมไปหมด.

แม้แต่ การค้าถ้าทำให้ ให้ถูกต้องตามจุดหมาย ความหมายแล้ว ก็ทำเพื่อความสะดวก สำหรับมนุษย์จะอยู่กันมากๆ, และไม่สามารถจะทำงานเหมือน ๆ กันอย่างเดียวกันหมดทุกอย่างนี้. เราจึงมีกิจการค้าเพื่อความผาสุกของมนุษย์, ส่งเสริมความผาสุกของมนุษย์ ก็ต้องเรียกว่าศีลธรรมด้วยเหมือนกัน.

ผู้ใตสนใจ ก็ไปหาคำบรรยายชุดนั้นมาอ่านดู หรือฟังดู ที่ได้ชี้ให้เห็นว่า ทุกอย่างเป็นศีลธรรม ; แม้แต่ทำไร่ทำนาก็เป็นศีลธรรม ; แม้แต่จะอาบน้ำ

กินข้าว ถ่ายอุจจาระ ถ่ายบัสสาวะ ก็เป็นศีลธรรม; เพราะว่าทำให้อยู่ได้เป็น
ผาสุกปรกติ.

เดี๋ยวนี้จะพูดว่า เศรษฐกิจเป็นศีลธรรม ก็มีเหตุผลที่มองเห็นได้ง่าย ๆ
คือว่า ถ้าทำสิ่งที่ดีที่สุด ถูกต้องตามความหมายของสิ่งนั้นแล้ว มันก็เป็นไปเพื่อ
ความสงบสุข; ดังนั้นมันจึงเป็นศีลธรรม. ถ้าถือเอาความหมายว่า การกระทำ
อะไร สิ่งใด ที่มันเกี่ยวข้องกันอยู่ให้ดีที่สุด สิ่งนั้นมันก็เป็นศีลธรรม.

ต้องดำเนินเศรษฐกิจในฐานะเป็นศีลธรรม มีค่าแก่เทวดาและมนุษย์.

ฉะนั้นเราจึงจะ มองเศรษฐกิจในฐานะที่เป็นศีลธรรมแขนงหนึ่ง
ว่าเราจะใช้ประโยชน์จากธรรมชาติทั้งหลาย ให้ได้มากที่สุด ให้ได้ดีที่สุด ที่
เป็นประโยชน์แก่มนุษย์และเทวดา, คือให้เป็นประโยชน์ที่สุด ทั้งแก่คนจนและ
คนมั่งมี. ทรัพยากรธรรมชาติใดๆในโลกนี้มีอยู่ เอามาจัด เอามาทำ เอามาใช้
เอามาเกี่ยวข้องด้วย. ในลักษณะที่ให้มันมีประโยชน์ที่สุด มีคุณค่าที่สุด แก่มนุษย์
และเทวดา คือทั้งแก่คนมั่งมีและคนยากจน. นั่นแหละเศรษฐกิจที่เป็นศีลธรรม
หรือว่าศีลธรรมที่เป็นเศรษฐกิจ.

เดี๋ยวนี้เรา เอากิเลสเป็นผู้จัดเศรษฐกิจ มันก็เป็นการทำที่เพื่อตัว
เองคนเดียว : เห็นแก่ตัว เอาเปรียบผู้อื่น; แล้วถ้ามันโง่หนักเข้า ก็มีเศรษฐกิจ
ชนิดที่ทำลายตัวมันเอง คือขี้เหนียวจนกินอะไรไม่ลง จนร่างกายขาดอาหาร ทั้งที่

มีทรัพย์สินสมบัติมาก เพราะจัดเศรษฐกิจกันอย่าง^๕; เพราะมีกิเลสเกินไป, เพราะกิเลสมันแก่กล้าหนาแน่นเกินไป เขาจึงจัดเศรษฐกิจของเขาเองอย่าง^๕; อย่าง^๕นี้ก็ไม่ใช้ศีลธรรม.

เราคุยกันเสียใหม่ให้ดีๆ ว่า เศรษฐกิจนั้น คือจัดทำให้ดีที่สุด ถ้าจะใช้ในความหมายที่กว้างๆ ก็จะพูดว่า การจัดให้เกิดความถูกต้องของชีวิตของทุกคนเกี่ยวกับปัจจัยทั้งสี่ เพื่อให้การมีชีวิตนี้ มีกำไรถึงที่สุด ออกจะยืดยาวยืดขาด. อาตมาก็มาพูดว่า เศรษฐกิจคือการจัดให้เกิดความถูกต้องของชีวิต เกี่ยวกับการเป็นอยู่ด้วยปัจจัยสี่ ให้มันเป็นสิ่งที่ได้รับผลดี มีกำไรมากที่สุด สำหรับมนุษย์ทั้งปวงคือ ทั้งเทวดาและทั้งมนุษย์.

คนเราเกิดมามีชีวิต; ชีวิตอาศัยปัจจัยทั้งสี่ในทางร่างกาย จึงตั้งอยู่ได้. ชีวิตอาศัยธรรมะเพื่อประโยชน์แก่จิตใจโดยตรง. ถ้าเราเอาสิ่งเหล่านี้เข้ามาจัดมาทำให้ถูกต้อง ชีวิตนี้จะเกิดเป็นผลกำไรขึ้นมาในตัวเอง จนถึงที่สุด; อย่าง^๕นี้มันเป็นศีลธรรมยิ่งกว่าศีลธรรม, มันเป็นธรรมะที่สูงสุดในความเป็นมนุษย์. ถ้าจะพูดให้สั้นที่สุด ในทัศนะของพุทธบริษัท แล้วก็จะพูดว่า การจัดให้ชีวิตได้รับสิ่งที่ดีที่สุดของมัน คือ นิพพาน.

ความหมายของเสฏฐะควรจะสงบเย็นเยี่ยงนิพพาน.

อาตมาถือว่า นิพพานเป็นสิ่งที่ดีที่สุด สำหรับสิ่งที่เรียกว่าชีวิต; แล้วก็เป็นิพพานโดยเด็ดขาดสมบูรณ์ก็ได้, นิพพานชั่วขณะชั่วขณะก็ยังดี คือเรา

จะต้องมีความสุข เยือกเย็น ปราศจากกิเลสรบกวน, แม้เป็นคราว ๆ ก็ยังดี; ถ้าเค็ดขาดลงไปเลย ไม่กลับไปกลับมาดีที่สุด. นั่นแหละคือ ดีที่สุดตามความหมายของคำว่า เสถียร ที่แปลว่าดีที่สุด. สำหรับพุทธศาสนาเราก็คือ การบรรลุถึงพระนิพพานโดยสมบูรณ์; แต่แม้จะยังไม่เป็นนิพพานที่สมบูรณ์ ยังเป็นนิพพานชั่วคราว คือมีความว่างจากกิเลสเป็นครั้งเป็นคราว. เมื่อไต่ว่างจากกิเลสก็ได้ชิมรสของพระนิพพาน, อยู่ด้วยพระนิพพาน. นั่นก็เรียกว่าได้รับสิ่งที่ดีที่สุดเป็นการชั่วคราว มันก็ดีที่สุดเหมือนกัน แม้ว่าจะเป็นเพียงชั่วคราว.

คำนิยามของคำว่า เศรษฐกิจ ตามทัศนะของพุทธบริษัท ควรจะมิว่า การจัดให้เกิดความถูกต้อง, ถูกต้องของชีวิต เกี่ยวกับปัจจัย ในทางที่จะทำให้ชีวิตนี้ เกิดเป็นผลเป็นกำไร ถึงระดับสูงสุดที่ธรรมชาติจัดมาให้.

ปัญหาทางเศรษฐกิจกลายเป็นเหตุก่อเรื่องเลวร้าย.

ที่นี้ก็มาถึงปัญหาที่มันกำลังมีอยู่ มนุษย์ใช้วิธีของเศรษฐกิจเพื่อหากำไรให้ได้มากที่สุด โดยคิดว่ามันเป็นสิ่งที่ดีที่สุด; แต่แล้วมันก็หายไปเป็นว่า ล้วนแต่เป็นไปเพื่อดีที่สุดสำหรับกิเลส, มันดีที่สุดสำหรับกิเลส, พงศ์เถอะว่า มันไม่ได้ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ที่แท้จริง, ก็มันไม่ได้ดีที่สุด สำหรับสติปัญญาที่แท้จริงหรือมนุษย์ที่แท้จริง มันไปเป็นดีที่สุดสำหรับมนุษย์ที่มีกิเลส ก็คือดีที่สุดสำหรับกิเลส; คนจึงใช้เศรษฐกิจเป็นเครื่องมือ หาอะไร ๆ ตามที่กิเลสต้องการอย่างมากที่สุด อย่างเก่งที่สุด อย่างไม่มีใครสู้ได้ นี่ปัญหาทางเศรษฐกิจมันมีอยู่อย่างนี้.

พวกอันธพาลอาชญากรทั้งหลาย มันก็มีกิเลสแก่กล้า. แล้วก็จัดให้ เรียวแรงของเขา ชีวิตของเขา มีกำไรถึงที่สุด เขาจึงฆ่า เขาจึงขโมย เขาจึงประพฤติ ผิดในกาม, เขาจึงทำอะไรอีกหลายอย่างหลายประการ, รวมทั้งที่เขาประกอบอบายมุข อันเป็นต้นเหตุทำให้เกิดความยุ่งยากลำบากอย่างอื่น เพิ่มเติมเข้ามาอีก; เขาก็ยัง ถือว่า มันเป็นเรื่องที่ดีที่สุดในชีวิตของเขา.

ฉะนั้น อันธพาลอาชญากรเหล่านี้เขาถือว่า การใช้อำนาจ กำลัง สติปัญญา ของเขา เบียดเบียนผู้อื่น ทำลายล้างผู้อื่น เพื่อเอาประโยชน์มาให้แก่ตัวอย่างสด ๆ ร้อน ๆ นั้นแหละเป็นเศรษฐกิจของเขา ก็เป็นความถูกต้องของเขา; เขาจึง ประกอบอาชญากรรม ที่เราเห็นได้ว่า มันหนาแน่นขึ้นทุกทีในแผ่นดินนี้ ใน เมืองไทยนี้ หรือว่าทั่วไปทั้งโลก ต้องถือว่าเศรษฐกิจของกิเลสมันกำลังระบาด.

เศรษฐกิจของกิเลส หมายความว่า กิเลสมันต้องการ จะเอาให้ดีที่สุด ให้มีกำไรมากที่สุด ตามแบบของกิเลส; เขาจึงประพฤติอาชญากรรม ไม่ใช่ เพียงแต่อาชญากรบุคคลเป็นคน ๆ บางคน ที่ประพฤติอาชญากรรมอยู่ที่นั่นที่นี้; แต่มันหมายถึงอาชญากรใหญ่โตมโหฬาร มหาศาล เป็นประเทศที่มีอำนาจ เป็น ประเทศมหาอำนาจ อภิมหาอำนาจอะไรก็ตาม ที่เขากระทำอาชญากรรมชนิดที่ เรียกว่า ผลดีทางเศรษฐกิจของเขา เพื่อประโยชน์แก่เขา เพื่อเขาจะได้เป็นเจ้าโลก จะได้เป็นผู้ครองโลก แล้วต่อไปนี้ อะไร ๆ ก็จะอยู่ในกำมือของเขาหมด. นี่คือ เศรษฐกิจของเขา ที่จัดชีวิตนี้ให้ได้กำไรที่สุด ให้มีกำไรที่สุด ตามที่จะจัดได้ อย่างนี้ เราเรียกว่าเป็น เศรษฐกิจของกิเลส มันเป็นปัญหาที่กำลังครอบงำอยู่ทั่วไป ทั้งโลก เราจะทำกันอย่างไรดี.

จัดเศรษฐกิจให้เป็นไปถูกต้องตามกฎหมายชาติจะแก้ปัญหาได้.

อาตมาก็จะพูดถึงปัญหาของตัวอีกที ว่าอาตมาบอกว่า อาชญากรรมทั้งหลายมันเป็นปัญหาทางศีลธรรม ไม่ใช่ปัญหาทางเศรษฐกิจ ; แต่เมื่อเขาไม่ยอมใช้คำว่า ศีลธรรม เราก็ต้องยอมใช้คำว่า เศรษฐกิจ แต่ต้องเป็นเศรษฐกิจตามความหมาย หรือตามทัศนะของพุทธบริษัท ถ้าว่ามีเศรษฐกิจกันแบบนี้ แล้วก็แก้ปัญหิต่าง ๆ ในโลกนี้ได้. ให้ทุกคนแสวงหาประโยชน์สูงสุด จากการประพฤติการกระทำด้วยริ้วแรง ด้วยชีวิตจิตใจในลักษณะที่มันถูกต้องตามกฎหมายของสิ่งสูงสุด ซึ่งจะเรียกว่าพระเป็นเจ้าก็ได้ ซึ่งจะเรียกว่ากฎของธรรมชาติก็ได้ มันเป็นอย่างเดียวกัน.

กฎของธรรมชาติมันเจียบขาดลงว่า ต้องอย่างนั้นแล้วมันจึงจะเป็นอย่างนั้น, ต้องอย่างนั้นแล้วมันจึงจะเป็นอย่างนั้น, ต้องอย่างนั้นแล้วมันจึงจะเป็นอย่างนั้น, มันไม่เปลี่ยนแปลงได้. ฉะนั้นเมื่อเราต้องการความสงบสุข เราก็ต้องทำ อย่างนี้ ๆ ซึ่งมัน เป็น ไปเพื่อความสงบสุข ให้มันเกิดกำไรที่สุดขึ้นมาเป็นความสงบสุข ; เรียกว่าประพฤติตามหลักเศรษฐกิจของพระเป็นเจ้าหรือของธรรมชาติ ซึ่งมีกฎอันเจียบขาด ในรูปแบบเดียวกันกับพระเป็นเจ้า, เราเรียกว่าพระเป็นเจ้า ; ฉะนั้นเรามา ถู้อหลักเศรษฐกิจตามแบบของพระเป็นเจ้า หรือตามแบบ ของพระธรรม หรือกฎของธรรมชาติอันศักดิ์สิทธิ์ เจียบขาดอย่างนั้นกันจะดีกว่า.

เดี๋ยวนี้เราทำลายเศรษฐกิจ, เป็นอยู่ด้วยส่วนเกิน.

เดี๋ยวนี้เรามันทำลายเศรษฐกิจ มนุษย์กำลังทำลายเศรษฐกิจ เป็นอยู่ด้วยส่วนเกิน กินเกิน แ่่งเนื้อแ่่งตัวเกิน เล่นหัวเกิน มีเครื่องใช้ไม่สอยเกิน :

นี่เกินไปเสียทุกอย่าง ทำลายเศรษฐกิจของพระเจ้า; แล้วโลกนี้มันมีทรัพยากรอยู่จำกัด เราก็ไปขุดไปค้นมาใช้เพื่อสนองกิเลสตัณหาของเราเสียจนเกือบจะหมดสิ้นแล้ว. ต่อไปนี้จะหาน้ำมันทำยาหยอดตาก็คงจะไม่ได้; เพราะว่าเราขุดขึ้นมาใช้ถลุงเพื่อทำโลกให้ยุ่งเหยิงกันเสียหมด; ไม่ใช่ทำโลกให้มีสันติภาพ.

นี่เราทำลายเศรษฐกิจของพระเจ้า ทำลายเศรษฐกิจของธรรมชาติ แล้วธรรมชาติก็โกรธเอา ก็ลงโทษให้มนุษย์ต้องทนทุกข์ทรมานเพราะเรื่องนี้อย่างนี้; แม้แต่เรื่องที่ไปขุดเอาทรัพยากรของธรรมชาติมาถลุงเล่นนั้นก็ตีกำลังได้รับความยุ่งยากลำบากอย่างนี้. เรากำลังทะเลาะวิวาทกันกับพระเจ้า หรือกฎของธรรมชาติ ซึ่งเป็นผู้ควบคุมเศรษฐกิจของสากลจักรวาล.

พุทธบริษัทจะมองกันแน่นแล้วก็รู้จักวิธีของเศรษฐกิจ คือเอามาใช้ให้มันเป็นประโยชน์; จะหยิบเอาเกลือขึ้นมาสักเม็ดหนึ่งจากธรรมชาติก็เอามาใช้ให้มันเป็นประโยชน์ที่สุด, จะหยิบอะไรขึ้นมาจากธรรมชาติ ก็อย่าเอามาทำให้มันเป็นการสูญเปล่า, หรือได้ประโยชน์น้อยเกินไป, หรือได้ประโยชน์ไปในทางที่จะทำลายมนุษย์ด้วยกัน.

เพราะไม่มีศีลธรรม จึงจัดเศรษฐกิจไปในทางทำลายมนุษย์.

เราหยิบเอาธรรมชาติเหล่านั้นมาใช้ ไปในทางที่จะบำรุงบำเรอกิเลสตัณหา แล้วก็มีคามทุกข์เพราะเหตุนี้; นี้เรียกว่าเราทำเศรษฐกิจอะไรกัน; เศรษฐกิจที่ทำลายมนุษย์นั่นเองให้วินาศไป, แล้วก็เรียกว่าเศรษฐกิจ.

เขากำลังจัดการกันเป็นการใหญ่ มีนักเศรษฐกิจสูงสุด จ้างเขามาเพื่อวางแผนการทางเศรษฐกิจอย่างนั้นอย่างนี้ แล้วผลที่ออกมาก็คือ ยุ่งยาก ลำบาก กระวนกระวาย ระส่ำระสายยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม.

มนุษย์นั้นเวลานั้นจะยิ่งลำบาก ยุ่งยาก ระส่ำระสายในแง่ของเศรษฐกิจต่าง ๆ นานา; ที่เห็นอยู่ง่าย ๆ ก็คือว่า เงินเดือนไม่พอใช้ มันมีการกระทำชนิดที่ยั่วให้ทุกคนไปหลงไหล จนกระทั่งเงินเดือนไม่พอใช้ รายได้ไม่พอใช้ กลายเป็นเศรษฐกิจไม่ดี. พ่อบ้านเศรษฐกิจไม่ดีถึงฆ่าตัวตายก็มีอยู่บ่อย ๆ ตามที่หนังสือพิมพ์เขาลงข่าว เท็จจริงก็อยู่ที่เขา.

ที่ว่าพ่อบ้านแม่บ้านฆ่าตัวตาย เพราะว่าเศรษฐกิจในครอบครัวไม่ดีอย่างนั้นมันก็มี. ที่นี้เมื่อเขาไม่ฆ่าตัวตาย เขาก็หาทางออกอย่างอื่น : เขากินเหล้า, เขาทำอะไรเลวทราม เพื่อจะกลบเกลื่อนความกลุ้มใจเพราะเศรษฐกิจไม่ดี. นี้เขาก็อ้างกันว่าเพราะเศรษฐกิจไม่ดี; ไม่ใช่เพราะว่าคนนั้นมันไม่มีศีลธรรม.

ถ้าคนมีศีลธรรม ก็ไม่ทำชั่วต่าง ๆ.

ถ้าคนมีศีลธรรม ก็ทำอย่างนั้นไม่ได้; เศรษฐกิจมันก็ยังงมีอยู่. เพราะว่าถ้าเขามีศีลธรรม; เขาทำชั่วไม่ได้, เขาทำผิดไม่ได้, เขาทำไปในทางถูกต้อง; สิ่งทั้งหลายมันก็เป็นไปในทางดี นับตั้งต้นแต่ว่าเงินเดือนมันจะพอใช้. เขาหยุดกินส่วนเกินเสียที อาหารที่อร่อยแล้วก็แพง, แพงเพื่ออร่อย, แล้วก็มาก

เกินไป, นอกเวลาเกินไป ปรุงแต่งรสต่อหลอดให้กินเกินไป มากเกินไป. นี่หยุดกันเสียที ก็จะไม่เสียเงินเปล่า, มันจะไม่เกิดโรคร้ายไข้เจ็บ, เงินเดือนมันก็จะเหลือเหลืออยู่; แล้วก็หยุดสูบบุหรี่, หยุดกินเหล้า ซึ่งเป็นของกินที่ไม่ควร จะกินหรือมันเป็นของเกิน.

สูบบุหรี่เพื่อทำให้ร่างกายมันเสียหายไปโดยเร็ว เป็นโรคร้ายไข้เจ็บ มันก็ทำให้เงินเดือนไม่พอใช้. กินเหล้าเพื่อให้อยู่ดี ๆ ให้กลายเป็นคนบ้า มันก็เป็นสิ่งที่ทำให้เงินเดือนไม่พอใช้. หยุดสูบบุหรี่ หยุดกินเหล้า ๒ อย่างเท่านั้นแหละ เงินเดือนก็จะกระต๊องขึ้นมา ในทางที่มันจะพอใช้; เพราะมันไม่ทำผิด ทำให้เสียหายเกิดโรคร้ายไข้เจ็บ เกิดคดีถ้อยความอะไรต่างๆ ที่ต้องเสียเงินอีก ส่วนหนึ่งต่างหาก. เศรษฐกิจมันก็จะดีขึ้นเพราะว่าอย่าไปทำในส่วนเกินอย่างนี้.

หยุดเรื่องส่วนเกินเสียบ้าง เศรษฐกิจก็จะดีขึ้น.

การบำรุงบำเรอร่างกาย ตามที่ปรากฏอยู่ใน*อุโบสถศีล นจกัตวาทีต-วิสุททสฺสณ มาลาคนฺธวิเลปนธารณ มณฑนวิภูสณ*, อุโบสถศีล ข้อที่ ๗ การบำรุงบำเรอร่างกายในส่วนเกิน ก็หยุดกันเสียที มันก็ไม่เปลือง ทำให้เงินเดือนพอใช้ได้เหมือนกัน, ฉะนั้นการใส่เสื้อสวยๆ เพื่อความสวยๆ แพงๆ นี่หยุดกันเสียที; ใช้เสื้อผ้าธรรมดา, ไม่ต้องประดับประดาเพื่อหลอกตัวเองว่ามันสวย, มันจะเหมือนคนบ้าในประเทศที่ยังเป็นบ้า หรือเหมือนกับคนบ้า ที่เอาอะไรมาประดับประดาแขวนเข้าที่ตัว แล้วก็มองว่าสวยๆ แม้แต่เปลือกหอยก็ได้ ก็เอามาแขวนกันเข้าก็จะได้มองว่าสวย.

เดี๋ยวนี้เราก็ไปซื้อเสื้อที่มีสีเขียว สีแดง สีเหลือง อย่างที่ใส่กันอยู่ที่นี้ เดี่ยวนี้ก็มีหลายคน. อาตมาขอระบุอย่างนี้ ว่ามันไม่จำเป็น ; เขาใส่เพื่อให้เกิดความรู้สึกว่าเรามันสวย เหมือนกับคนบ้าเอาอะไรมาแขวนที่ตัว, แล้วก็มองดูตัวว่าสวย ก็ออกท้าวว่าเราเป็นคนสวย. นี่มัน เป็นเรื่องส่วนเกิน มันทำลายเศรษฐกิจตามทัศนะของพุทธบริษัทที่แท้จริง ; เป็นเหตุให้เกิดความปั่นป่วนทางเศรษฐกิจขึ้นมา, มันเป็นเศรษฐกิจของกิเลสตัณหา ที่กิเลสตัณหามันต้องการ.

ฉะนั้นเครื่องใช้ไม่สอยในบ้านในเรือน แม้แต่ตัวเรือนที่จะอยู่อาศัย ก็อย่าให้มันเกินไป. อย่าให้ต้องมีเรือนราคาหมื่น ๆ แล้วยังไม่พอใจ ต้องการเรือนราคาแสน ; ราคาแสนแล้วยังไม่พอใจ ต้องการเรือนราคาล้าน. รถยนต์ก็เหมือนกัน คันที่มีราคาหมื่น ๆ ไม่พอใจ เลื่อนขึ้นเป็นแสน ๆ กระทั่งเลื่อนขึ้นเป็นล้าน ๆ. นี่มัน เป็นคนวิกลจริตในทางเศรษฐกิจ ตามความหมายอันแท้จริงของคำๆนี้ ตามทัศนะของพุทธบริษัท.

ถ้าจะให้พูดถึงส่วนเกิน เกี่ยวกับการหยุดยั้งบำบัดโรคภัยไข้เจ็บ อาตมาก็ยังมองเห็นว่า มันยังมีส่วนเกินอยู่มาก. เราใช้ยากันอย่างสำร่วยสำราญ ก็มีอยู่มาก ใช้ยาเกินความจำเป็น ทำให้ร่างกายอ่อนแอลง, ตกอยู่ใต้อำนาจของยามากเกินไป ; นี่ก็มีอยู่เป็นส่วนมาก. อาตมาไม่ค่อยชอบกินยา ; หมอก็ไม่ค่อยชอบอาตมาเพราะว่าไม่ค่อยกินยา, ไม่จำเป็นเหลือทนแล้วก็ไม่กินยา. พอรู้สึกสบายหน่อยแล้วก็ไม่กิน มันก็เหลืออยู่มาก เพราะเห็นว่าเราจะไม่ทำให้มันเกิน. ขอให้คิดดูให้ดีๆ แม้แต่เรื่องหยุดยั้งที่จำเป็นแก่ชีวิต เราก็ก็นำไปในลักษณะที่มันเป็นส่วนเกิน.

พระพุทธเจ้าทรงเป็นยอดนักเศรษฐกิจ ควรปฏิบัติตามท่าน.

ฉะนั้น ขอให้เคารพบูชา พระพุทธเจ้า ผู้เป็นยอดของนักเศรษฐกิจ สามารถทำชีวิตที่ไม่มีค่าไม่มีราคา ให้บรรลุถึงพระนิพพาน อันมีค่ามีราคาสูงสุดได้. ท่านได้สอนไว้ว่า ในปัจจัยทั้งสี่ คือ อาหาร กิเลส เครื่องนุ่งห่ม กิเลส การบำรุงบำเรอ ร่างกาย กิเลส เครื่องใช้ไม้สอย กิเลส หยูกยาแก้โรค กิเลส ต้องให้มันเป็นไปอย่างถูกต้อง ตามเรื่องของสังขารธรรม; มีสติสัมปชัญญะเกี่ยวข้องกับสิ่งนั้น ๆ ให้มีความถูกต้องหรือความพอดี อย่าให้มันเกิน; เช่นการบริโภคใช้สอยก็ใช้คำว่า *มตฺตณฺณตา* -เป็นผู้รู้ความพอดีในการบริโภค. อย่าไปยึดหลักว่าอยู่ดีกินดี; อยู่ดีกินดี, แล้วก็ค่อย ขยายให้ดีขึ้น^{นี้} จนเป็นทาสของกิเลสตัณหาเลย.

เราเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า; นี่อาตมาก็ต้องพูดอย่างนี้ จะหาว่ากะเกณฑ์ก็ตามใจ. อาตมาถือว่าทุกคนนี้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า : ฉะนั้น จะต้องสนใจเชื่อฟังคำสั่งสอนคำแนะนำของพระพุทธเจ้า ในฐานะที่ท่านเป็นนักเศรษฐกิจที่ดี, เป็นนักเศรษฐกิจที่เลิศในสากลจักรวาล ทำสิ่งที่ดีที่สุดให้อยู่ในกำมือของมนุษย์ โดยไม่ต้องเสียเงินสักสตางค์หนึ่งก็ทำได้. อย่างที่พูดว่านิพพานนี้ให้เปล่า ไม่ต้องเอาสตางค์. ถ้าท่านทำถูกต้องตามวิถีทางที่พระองค์ทรงวางไว้แล้ว จะได้บรรลุนิพพานได้โดยไม่ต้องเสียสตางค์; นี่เป็นยอดของเศรษฐกิจอย่างนี้.

แม้เรื่องใช้เงิน ใช้ของ หาเงิน หาทอง ตามบ้านเรือน ตามแบบของคฤหัสถ์ทั้งหลาย พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสไว้ในพระบาลีมีสูตรเช่น *สิงคาโลวาทสูตร*

เป็นต้น อย่างรักกุ่มที่สุด ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของเศรษฐกิจที่สุด คือ ทุกอย่างมันจะเป็นไปที่ดีที่สุด มีประโยชน์ที่สุด ลงทุนน้อยที่สุด.

อาตมาขอยืนยันว่า เท่าที่ได้ศึกษามา ก็ได้พบว่าพระพุทธเจ้าท่านก็ทรงนิยมหลักเกณฑ์ที่ว่า ลงทุนน้อยที่สุด และได้ประโยชน์มากที่สุดเหมือนกัน; แต่มิใช่เป็นไปเพื่อกิเลสตัณหา, หรือเพื่อเอาเปรียบผู้อื่น. แต่มันเป็นความฉลาดสำหรับมนุษย์ ที่จะลงทุนน้อยที่สุด แต่ได้ประโยชน์มากที่สุด. นี่เป็นหลักที่ยอมรับนับถือในหมู่บัณฑิตทั้งหลาย มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข; หมายความว่าความถูกต้องมันมีอยู่ที่ว่า ลงทุนน้อยที่สุด ได้ประโยชน์มากที่สุด; นั่นแหละเป็นการดี.

เพราะว่าลงทุนน้อยที่สุด นั้นมัน ทำลายทรัพยากรธรรมชาติน้อยที่สุด, แล้วมันเป็นประโยชน์แก่มนุษย์มากที่สุด. ก็เวลานี้เราเอาสิ่งเหล่านั้นมาทำลาย ได้ผลไม่คุ้มค่า หรือมีหน้าได้ผลไปในทางทำลายมนุษย์ด้วยกัน, เอามาใช้ทำลายมนุษย์ด้วยกัน, ทรัพยากรธรรมชาตินั้นก็หมดไป; แล้วผลที่ได้ก็คือมนุษย์วินาศ นี่มันจะน่าสังเวชสักเท่าไร? ก็ขอให้ลองคิดดู.

เข้าใจเศรษฐกิจตามทัศนะของพุทธบริษัทจะเป็นผาสุก.

นี่แหละท่านทั้งหลาย ลองเข้าใจความหมายของคำว่า เศรษฐกิจ กันเสียใหม่ ตามทัศนะของพุทธบริษัท เราก็จะมีความเป็นพุทธบริษัทมากขึ้น; แล้วสิ่งต่างๆ ก็จะเป็นไปด้วยดี. **เสถียร** แปลว่า **ดีที่สุด** ช่วยจำไว้แบบนี้; **เสถียร** ต้องแปลว่า **ดีที่สุด**; **ดีที่สุด** ต้องไม่ทำอันตรายใครเลย. ต้องเป็นประโยชน์

ทั้งแก่เทวดาและมนุษย์ ทั้งแก่คนจนและคนมั่งมี เพื่อโลกทั้งหมดสากลจักรวาลนี้ จะอยู่กันในลักษณะที่เป็นความผาสุก, จึงเรียกว่าเป็นกำไรมหาศาล กำไรลึกซึ่ง มีกำไรถึงที่สุด เพราะได้กระทำดีที่สุด ถูกต้องที่สุด ตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติที่สุด หรือของพระเจ้าของพระธรรม.

อาตมาจึงพูดโดยไม่ต้องกลัวใครให้อีกทีหนึ่งว่า พระธรรมนั้นแหละ คือตำราเศรษฐศาสตร์ที่ดีที่สุด, พระธรรมในพระพุทธศาสนา คือตำราเศรษฐศาสตร์ที่ดีที่สุด สำหรับมนุษย์จะได้มีเศรษฐกิจที่ดีที่สุด ลงทุนน้อยที่สุด ได้สิ่งที่มีค่ามากที่สุด. เอร่างกายที่เนาเหม็นเป็นปฏิภูมิลงทุนไป เพื่อได้พระนิพพานมาก็เรียกว่าเป็นเศรษฐกิจที่ดีที่สุด เป็นเศรษฐศาสตร์วิสัยพุทธ, เป็นเศรษฐศาสตร์วิสัยชาวพุทธ; ขอให้ลองคิดดู.

เศรษฐกิจดีต้องจัดชีวิตให้ได้ผลดีที่สุดตามหลักพุทธศาสนา.

สรุปความว่า เศรษฐกิจ คือการจัดชีวิตให้ได้รับสิ่งที่ดีที่สุดของมัน ด้วย การมีชีวิตเป็นเค็มพั้น ที่น้อยที่สุดสำหรับลงทุน; แล้วก็ได้ประโยชน์อันใหญ่ยิ่งนี้เป็นเศรษฐกิจในภาษารวม ถ้าเศรษฐกิจในภาษาโลก ภาษาชาวบ้าน ก็เอาสิ่งที่มีค่าน้อยที่สุด มาทำให้เป็นประโยชน์ที่สุด; อย่างที่เราเห็นกันว่า เอาเศษอาหารกินไม่ได้ ใช้อะไรไม่ได้ มาผลิตให้เป็นเนื้อหมู เนื้อไก่ แล้วก็กินได้ ใช้ได้. อย่างนี้ มันก็อยู่ในรูปแบบเดียวกัน คือ ทำสิ่งที่มีค่าน้อยที่สุด ให้เป็นประโยชน์มากที่สุด สำหรับคนจะได้อยู่เย็นเป็นสุข; ไม่ใช่เพื่อเอาเปรียบกัน หรือเพื่อทำลายล้างกัน.

ขอให้ถือเอาใจความสำคัญว่า ดีที่สุด—ดีที่สุด—ดีที่สุด, ประเสริฐที่สุด—
 ประเสริฐที่สุด *เสถียร* นี้แปลว่า *ดีที่สุด* หรือ *ประเสริฐที่สุด*; ก็ลองซักซ้อมเอา
 เอง, พิจารณาคุณเอง, สอบสวนเอาเอง ว่ามันดีที่สุดหรือไม่? มันประเสริฐ
 ที่สุดหรือไม่? ที่เรากำลังกระทำอยู่ มีอยู่ กินอยู่ ใช้สอยอยู่ ประพฤติปฏิบัติอยู่
 นี้มันดีที่สุดหรือไม่? ถ้ามันดีที่สุดก็ได้รับผลที่ดีที่สุด เราก็เป็นนักเศรษฐกิจที่ดี.

นี่แหละคือข้อความที่อธิบายคำว่า เศรษฐกิจ ตามทัศนะของพุทธ-
 บริษัท ซึ่งอาตมาได้นำมาบรรยายในวันนี้ต่อท้ายเรื่องทรัพย์สินสมบัติคืออะไร. ถ้าเรา
 มีเศรษฐกิจถูกต้อง ทรัพย์สินสมบัติก็จะถูกต้อง เป็นทรัพย์สินเครื่องปลื้มใจ;
 ไม่ต้องเป็นเปรตทูลนุญา, แล้วตายไปเป็นโสมเผ่าทรัพย์สิน. ขอล่าวช้า ๆ ซาก ๆ
 ประโยชน์น้อย ๆ ไม่กลัวท่านทั้งหลายจะรำคาญ.

อาตมาคิดว่า ควรจะหยุดการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ แม้ว่าจะ
 จะน้อยอยู่ เพราะว่าพรุ่งนี้ก็เป็นวันวิสาขบูชา ต้องมีการเทศนากันอย่างมาก.
 ที่จริงวันนี้ก็ควรจะงดเว้น แต่ก็ไม่อยากจะงดเว้น เพราะว่าเคยทำมาทุกวันเสาร์ จึง
 ขอฟุทตามทีเวลาจะมี, หรือเร็วแรงจะมี, แม้จะน้อยไปบ้างก็ไม่เป็นไร.

**ขอยุติการบรรยายในวันนี้ไว้แต่เพียงเท่านี้ เป็นโอกาสให้พระคุณเจ้า
 ทั้งหลายได้สวดคณสาชยาย ส่งเสริมกำลังจิตในการประพฤติปฏิบัติธรรม ให้ดีเต็มที่
 ตามความหมายของพุทธบริษัท ค่อยไปในบัดนี้.**

อะไรคืออะไร ?

- ๙ -

๓ มิ.ย. ๒๑

ตัวตนคืออะไร ?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบฐา เป็นครั้งที่ ๑๐ ในวันนี้
อาตมาก็จะได้กล่าวเรื่อง *อะไรเป็นอะไร* ต่อไปตามเดิม. เฉพาะในวันนี้จะได้กล่าว
โดยหัวข้อว่า “*ตัวตนคืออะไร?*”

ขอทำความเข้าใจกันไว้เสมอไปว่า การที่จะพูด *เรื่องอะไรเป็นอะไร* นี้ จะ
พูดในลักษณะที่ *ธรรมคาสามัญที่สุด* ที่คนทั่วไปจะต้องเกี่ยวข้อง หรือใช้พหูจจา หรือ
ใช้เป็นหลักปฏิบัติ *ให้สำเร็จประโยชน์ให้มากที่สุด*; แต่ก็ไม่พ้นไปจากเรื่องที่มี
อรรถะหรือความหมายอันลึกซึ้ง ดังที่มีกล่าวอยู่ในพระคัมภีร์.

หลักศาสนาว่าไม่มีตัวตน แต่คำสอนบางกรณีมีตัวตน.

สำหรับปัญหาที่ว่า ตัวตนคืออะไร ? นั้น ท่านทั้งหลายลองคิดดูว่า มัน เป็นปัญหาอยู่อย่างไร ในบัดนี้ ? พระพุทธศาสนากล่าวถึงความไม่มีตัวตน ไม่ใช่ตัวตน ; แต่คนทั่วไปก็ยังมีความรู้สึก ที่เป็นตัว เป็นตน แม้พระพุทธภษิตก็ยังมียู่ประเภทหนึ่ง ซึ่งกล่าวว่า มีตัวตน เช่นกล่าวว่าตนเป็นที่พึ่งแก่ตน ดังนี้เป็นต้น. ปัญหาที่คงจะเกิดขึ้น เป็นธรรมดาว่า ตัวตนนั้นมันมี หรือไม่มี ? ถ้ามี มัน ได้แก่อะไร ?

คนทั่วไปรู้สึกว่ามีตัวตน ; แต่หลักธรรมะในพระพุทธศาสนากล่าวว่าไม่มีตัวตน. คือมีแต่สิ่งที่มีใช้ตัวตน แล้วพุทธบริษัทจะทำอย่างไร, หรือบุคคลนั้นจะต้องมีความคิด มีความแน่ใจลงไปอย่างไร จึงจะมีความเป็นพุทธบริษัท ที่ถูกต้องได้. อาตมาเห็นว่ามันมีความจำเป็นอย่างนี้ จึงได้เอาเรื่องนี้มาพูดในวันนี้ โดยหัวข้อว่า ตัวตนนั้นคืออะไร ?

เมื่อกล่าวโดยทาง ภาษา ตามที่ใช้กันอยู่ ก็มีอยู่ ๒ อย่างคือ ความรู้สึกที่เป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคล เอาเสียจริงๆ นี้ก็อย่างหนึ่ง. ที่นี้ก็มีความหมายเล็กๆ น้อยๆ อยู่ อีกอย่างหนึ่ง คือ มีความหมายเพียงแต่ว่า มันเป็นชั้นเป็นอัน ; เช่นคนบางคนจะพูดว่า ทำอะไรไม่เป็นตัวเป็นตนเสียเลย คือเขาไม่ได้ทำให้มันจริง ให้มันจริง ให้เป็นชั้นเป็นอัน, ก็เรียกว่าไม่เป็นตัวเป็นตนเสียเลย ; อย่างนี้ก็อีกความหมายหนึ่ง, ล้วนแต่เป็นความหมายที่ใช้พูดจากันอยู่ทั้งนั้น.

ในขั้นต้นอยากจะทำความเข้าใจว่า เราจะผูกกันถึงตัวตน ในลักษณะที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือ. เรามีอะไรเป็นตัวเรา ตามความรู้สึกของเรา; นึกรู้สึกว่ามีตัวตน. แล้วเรามีอะไร ๆ เป็นของเรา ตามความรู้สึกนี้ ก็ว่ามันเป็นของตน ตนชนิดนั้นมันอยู่ที่ไหน? มันจริงสักเท่าไร? จะไปยึดถือได้หรือไม่? หรือว่าควรยึดถือหรือไม่?

บางพวกเอาจิตเป็นตน; บางพวกเอาร่างกายเป็นตน.

ข้อความตามที่กล่าวไว้ในพระคัมภีร์ ไถยินได้ฟังกันอยู่ พอจะสรุปความได้ว่า ในลักษณะหนึ่ง ก็เอาจิตที่คิดนึกได้ *ว่าเป็นตัวตน*, หรืออีกทางหนึ่งก็เอาร่างกาย *ซึ่งเป็นรูปเป็นร่างนี้ ว่าเป็นตัวตน*.

พวกที่เอาจิตเป็นตัวตนนั้น อธิบายว่า มีความคิดของจิตนั้นเองว่าอย่างนั้นอย่างนี้, มีความรู้สึกว่าเป็นอย่างนั้นอย่างนี้. หรือรู้สึกว่าจะฉันต้องการ ฉันเป็นสุข ฉันเป็นทุกข์ แล้วฉันก็คิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ ได้มากมาย; ตามความรู้สึกของคนธรรมดาทั่วไป จึงสำคัญเอาว่า *จิตที่คิดนึกได้นั้นแหละ เป็นตัวตน*. เรื่องนี้ *บาลีก็มีอยู่ว่า จิตฺตํ อคฺคตา นาม - จิตนั้นแหละ ชื่อว่าตัวตน*.

ท่านทั้งหลายลองกิดดูให้ดี ทบทวนความรู้สึกของตนเองดูให้ดี จะพบว่า โดยส่วนใหญ่แล้ว เราจะรู้สึกว่า *สิ่งที่คิดนึกได้นั้นแหละ เป็นตัวตน*; แล้วเราก็ไม่รู้อะไรมากไปกว่านั้น. รู้แต่เพียงว่า มีสิ่งหนึ่งซึ่งมันคิดนึกอย่างนั้นอย่างนี้ได้, แล้วเราก็เข้าใจเอาว่า *นี่เป็นตัวตน* มันจะถูกหรือผิด ก็ค่อยพิจารณากันไป.

นักปราชญ์ฝรั่ง ที่เขาจัดไว้เป็น **นักปรัชญา** สูงสุดพวกหนึ่ง **เขาถือหลัก** อย่างนี้ ว่า **ข้าพเจ้าคิดได้ ดังนั้นข้าพเจ้ามีอยู่**; ก็ถือว่ามีตัวตน. แต่ว่าการถือ อย่างนี้ มีคนถือมาแล้ว ตั้งแต่ครั้งพุทธกาล หรือก่อนพุทธกาลนั้น การที่นัก ปราชญ์ฝรั่งจะมาคิด แล้วมีบทบัญญัติตั้งขึ้นมา **ว่าเป็นตัวตน** เมื่อสัก ๒๐๐ ปี มา **มัน** เป็นของใหม่เมื่อวานนี้เอง แล้วมันก็ไม่แปลก.

เราทำความเข้าใจกันว่า **มีผู้คิด** อย่างนี้กันทั่วไป แล้วก็รวมทั้ง เราเองด้วย ว่า **จิต** นั้นแหละคือตน; เพราะคำว่า **จิต** นี้ก็แปลว่า **คิด**; ฉะนั้น **ตัว** สิ่งที่มีมันคิด หรือความคิดนั้น ก็เป็น **ตัวตน** นี้พวกหนึ่ง.

ที่ **พวก** ที่เรียกว่า **กาย** เป็นตนนั้น ก็เป็น **ความรู้** สึกที่เกิดได้แก่คน ทั่วไป; เพราะ **ว่า** สิ่ง **ที่** ปรากฏแก่สายตา มันมีความหมายว่า **เป็น** ตัวใครคน ใดคนหนึ่ง นอกจากเรา **จะเป็น** มิตรหรือเป็นข้าศึกแก่เรา, ก็เกิด **ความรู้** สึกว่า มัน **เป็น** ตัวเขา; ก็เอารูปร่างที่เห็นนั้น **ว่าเป็น** ตัวตน, หรือว่าเราจะคิด **ว่า** ร่างกายนี้ มัน **เป็น** ตัวเป็นตน ก็มี **ทาง** ที่จะคิดได้; เพราะอะไร ๆ มันมาสำเร็จอยู่ที่ **ร่าง** กาย มีความรู้ **สึก** อยู่ที่ **ร่าง** กาย.

พระพุทธเจ้า ก็ยังตรัสว่า **ถ้า** จะเอา **กาย** นี้เป็น **ตัว** ตน ก็ยังมี **เหตุ** ผล หรือ **ดีกว่า** ที่จะเอา **จิต** เป็น **ตัว** ตน; เพราะ **ว่า** ร่างกาย **นี้** ยัง **ตั้ง** อยู่ ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง ๓ ปี บ้าง กระทั่ง ๑๐๐ ปีบ้าง. ส่วน **สิ่ง** ที่เรียกว่า **จิต** นั้น ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป, ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป, ดวงหนึ่งเกิดขึ้น ดวงหนึ่งดับไป, สลับ กันอยู่อย่างรวดเร็วยัง **นี้** ตลอดทั้งวันตลอดทั้งคืน. เมื่อจะเอา **เป็น** ตัวเป็นตน กันแล้ว เอา **ที่** ร่างกาย **ดีกว่า**; เพราะมันยัง **ตั้ง** อยู่ ๑ ปีบ้าง ๒ ปีบ้าง กระทั่ง ๑๐๐ ปีบ้าง อย่าง **นี้** ก็มี.

เมื่อจะเปรียบเทียบ ระหว่างกายกับจิต ที่มีความแตกต่างกันมาก แล้ว
 กวจะเอาอะไรเป็นตัวตนอย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านก็ยังตรัสอย่างนี้; แต่อย่า
 เข้าใจไปว่า พระพุทธเจ้าท่านสอนให้ยึดถือเอาร่างกายนี้ ว่าเป็นตัวตน. ข้อความ
 มันมีอยู่ชั้กว่า **ถ้าจะเอาเป็นตัวตนกัน ในระหว่างกายกับจิตแล้ว เอากายเป็นตัวตน
 มันก็มีเหตุผลกว่า** ดังที่ว่ามาแล้ว.

ที่นี้ร่างกายนี้ ตามความรู้สึกของเด็ก ๆ. เด็ก ๆ เขาก็ต้องรู้สึก ว่า ร่าง
 กายนี้มันทำอะไรได้, มันคิดอะไรได้, มันสัมผัส รู้รสอะไรได้, ก็ควรจะรู้สึกได้เองว่า
 เป็นตัวตนด้วยเหมือนกัน; ดังนั้นจึงมีการยึดถือตัวตนทางร่างกาย หรือเอา
 ร่างกายเป็นตัวตน นี้ก็มี.

นี่เลย ได้หลักเกณฑ์ขึ้นมาว่า พวกหนึ่งยึดเอาจิตเป็นตัวตน, พวก
 หนึ่งยึดเอาร่างกายเป็นตัวตน; เป็นอันว่า ตัวตนมันได้มีอยู่แล้ว ในการพูดจา.

แต่ในที่นี้ต้องขอยกเว้นคำพูดภาษาท้องถิ่น เช่น *ภาษาบักขี้ได้* เราตรงนี้
 เป็นต้น มีคำว่า *ตน* ขึ้นมาใช้อีกคำหนึ่ง คือ *ใช้เป็นบุรุษที่ ๒* หมายถึง ท่าน.
 นี้ถ้าคนพูดภาคใต้ก็จะพูดว่า *ตน* เมื่อหมายถึงคนที่ ๒ ที่พูดกันกับเรา. *ตน* อย่างนี้
 เป็นเพียงสรรพนาม ใช้พูดแทนบุคคลที่ ๒ ที่พูดกันกับเรา; ยกเว้นเสียก็ได้
 ไม่มารวมอยู่ในปัญหาข้อนี้. ปัญหาข้อนี้มันเล็งถึง การพูดไปตามความรู้สึก ที่รู้สึก
 ว่ามีตัวตน.

ที่นี้สิ่งที่ต้องคิดต่อไปก็มีว่า มนุษย์ทั้งหลาย ทั้งปวงก็ได้ พูดจากันด้วย
 คำว่า *เรา* ว่า *ตัวเรา* หรือ *ตัวตนของเรา* ตามความรู้สึกที่ว่ามีตัวตน; แม้

พระพุทธเจ้าเอง ก็ได้ตรัสคำว่าตัวตน ใช้ในการพุดจา, อย่างที่สั่งสอนว่า *ตนเป็นที่พึ่งแก่ตน*, อย่างนี้ก็มี. การสั่งสอนเรื่องกรรมว่า *เราทำกรรมใดไว้ จะได้รับผลแห่งกรรมนั้น* : ตีก็ตาม ชั่วก็ตาม อย่างนี้ก็มี. เมื่อตรัสถึงพระองค์เอง ก็ใช้คำว่า *เรา, เราตถาคต* : ใช้คำว่า *อหิ* ว่า *เรา* เหมือนกับที่เขาพูดกันอยู่ทั่วไป; ก็แปลว่า ท่านก็พุดจาด้วยคำว่า *เรา* ว่าตัวเรา เหมือนกับประชาชนทั้งหลาย. นี้ก็เกิดเป็นปัญหาขึ้นมาว่า พระพุทธองค์ทรงยอมรับความมีตัวตน ตรงตามคำที่พุดจากันนั้นหรือไม่?

พระพุทธเจ้าทรงใช้ถ้อยคำตามที่ โลกสมมติเป็นตัวตน.

ข้อนี้ขอให้ทราบว่ *พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ ว่าพระองค์ตรัสด้วยถ้อยคำ ตามที่โลกเขาใช้สมมติพุดจากัน; แต่ไม่ได้ยึดถือความหมายนั้น.* ทั้งนี้ถ้าพระองค์ตรัสว่า “*ตน*” ก็เป็นแต่เพียงตรัส ตามที่ประชาชนเขาพุดกัน ไม่ได้ยึดถือความหมาย ว่าเป็นตัวตน.

ข้อความในพระบาลี มีกว้างขวางถึงกับว่า *พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า อัคคา ๓ ชนิด* คืออัคคาใหญ่ๆ หยาบๆ อย่างที่คนรู้จักันทั่วไป, หรือว่า *อัคคาที่สำเร็จด้วยใจ* มองเห็นได้ราวกับว่าเห็นเส้นต้ายอยู่ในแก้วมณี หรือว่า *อัคคาชนิดที่ไม่มีรูป* เป็นนามธรรม ซึ่งจะตรงกับคำว่า *อาตมัน* ที่ใช้กันอยู่, เป็นเรื่องฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณล้วน; มีอยู่เป็น ๓ ชนิด ๓ อัคคา ดังนี้.

พระองค์ก็ได้ตรัสถึงสิ่งเหล่านี้ ในเมื่อจะต้องตรัสกับคนทั้งหลาย ที่มีความเชื่อ ความยึดถือ เกี่ยวกับอัครสาวกทั้ง ๓ น้อยๆ. พระองค์ก็ใช้คำนั้น ๆ ตรัสในเมื่อจำเป็นจะต้องตรัสอย่างนั้น. แต่ว่าพระองค์ เพียงแต่กล่าวไปตามวิหารของคนเหล่านั้น; ไม่ได้ยึดถือโดยความเป็นตัวตนอันแท้จริงอะไร, เรียกว่า เป็น การกล่าวไป ตามโลกสมัญญา คือ การรับรู้ของชาวโลก, เป็นโลกบัญญัติ คือ ตามที่ชาวโลกเขาบัญญัติไว้, เป็นโลกนิรุตติ คือ การพูดจาของชาวโลกนั้น, เป็นโลก-วิหาร คือ วิหารที่ใช้พูดจាកันอยู่ในโลก.

คำ ๔ คำนี้มีความสำคัญมาก ซึ่งควรจะเข้าใจ และรู้ความจริงไว้ สำหรับประพฤติกปฏิบัติ อย่างเดียวกับที่พระพุทธองค์ท่านได้ทรงกระทำ. คือพูดไปตามที่ชาวโลกเขาพูดกัน; แต่จิตใจ มิได้ยึดถือความหมายเป็นตัวเป็นตน ด้วยอุปาทาน วิจารณ์ นั้นเรียกว่า *โลกบัญญัติ* เรียกว่า *โลกสมัญญา* เรียกว่า *โลกนิรุตติ* เรียกว่า *โลกวิหาร*; แต่พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสว่า *ยาหิ ตถาคโต โวหริติ อปรามสนโต - ตถาคต ย่อมกล่าวด้วยวิหารโต แต่ก็มีได้ยึดถือตามวิหารที่กล่าว นั้น หรือตามคำที่กล่าวนั้น.*

ตรัสตามชาวโลก แต่จิตมิได้ยึดถือตาม.

สรุปความสั้น ๆ ก็ว่า พระองค์ก็ยังตรัสไปตามที่ชาวโลกเขากล่าวว่ อัครสาวกนั้น อัครสาวกนี้ อัครสาวกโน้น มันมีอยู่; แม้อัครสาวกที่เรียกว่า เราหรือตัวเรา ก็ตรัส. แต่แล้วใน ความรู้สึกในใจนั้น ไม่ได้ยึดถือเป็นตัวเป็นตน เป็นสัตว์เป็นบุคคล ซึ่งเมื่อยึดถือแล้วเกิดปัญหา เป็นความทุกข์ขึ้นมา.

นี่สรุปความว่า คำพูดว่า ตัวตน มีอยู่ ใช้กันอยู่; แม้พระพุทธเจ้าท่านก็ทรงใช้. แต่ท่านใช้สักว่าเป็นโวหารพูด ตามประสาที่ชาวโลกเขาพูด; จิตใจไม่ได้ยึดถือโดยความเป็นตัวตน ไปตามคำพูด.

ทีนี้ พวกเราคนธรรมดาสามัญเล่า เมื่อพูดจาอยู่ด้วยคำพูดเหล่านั้น ด้วยโวหารเหล่านั้น จิตใจมันยึดถือ หรือมิได้ยึดถือ? ถ้าจิตใจมันยึดถือ ก็หมายความว่าไม่ได้รู้ อย่างเดียวกับที่พระพุทธเจ้าท่านรู้. เรารู้สึกเป็นตัวตน เป็นสัตว์ เป็นบุคคลเสียจริงๆ, หรือว่าได้ยินได้ฟังมา แล้วก็เชื่อแน่นแฟ้นว่ามีตัว มีตน มีสัตว์ มีบุคคลอย่างนั้นเสียจริงๆ. มันก็เลยผิดกันมาก, หรือตรงกันข้ามกับที่พระพุทธเจ้าท่านรู้สึก ซึ่งท่านได้กล่าวไว้ว่า เราก็พูดตามโวหารที่เขาพูดกันนั้น, ด้วยคำเหล่านั้น, ด้วยสมมติบัญญัติอย่างนั้น, แต่จิตใจนั้น มิได้ยึดถือความหมายเช่นนั้น.

ตัวตนมีเพราะตัณหา, มานะ, ทิฏฐิ, ทำให้ยึดมั่นถือมั่น.

ทีนี้ จะดูไปถึงข้อที่ว่า *ความรู้สึกว่า ตัวตน ที่สำคัญอย่างยิ่ง ที่เกี่ยวข้องกับตัวเรานั้น เกิดมาจากอะไร?* ตามหลักมีกล่าวไว้ในอรรถกถาว่า มาจากสิ่งทั้ง ๓ คือ *ตัณหา มานะ และทิฏฐิ.*

ตัณหา คือ ความรู้สึกอยาก ด้วยอำนาจของอวิชชา. มานะ คือ ความสำคัญมั่นหมายเอาว่าอย่างนั้น ว่าอย่างนี้ ตามอำนาจของอวิชชา. ทิฏฐิ

ก็คือ ความคิด ความเห็น ความเข้าใจ อย่างนั้นอย่างนี้ ไปตามอำนาจของ อวิชชา, เรียกว่า ทิฏฐิ หมายถึงมิจฉาทิฏฐิ.

ตัณหา เป็นเหตุให้ยึดถือเอา โดยความหมายว่า ของเรา เช่นว่า ตัว ตนของเรา ความรู้สึกที่ว่าตัวตนของเรานั้นมัน เกิดขึ้นเพราะอำนาจแห่งตัณหา ที่มัน อยากจะมีอะไร อยากจะเป็นอะไร, อยากจะได้อะไร.

ที่นั่น ถ้าว่ามันเป็นเรื่องของมานะ คือ ความสำคัญมั่นหมาย. มันมีความรู้สึกเกิดขึ้นมาว่า นั่นเป็นเรา; ความรู้สึกกึกกั่นกึกก็แล้วแต่ มันจะยึดถือเอา ร่างกายหรืออะไรก็ดี มันก็สำคัญเอาว่าเป็นเรา. เมื่อ *ตัณหา* ทำให้ยึดถือว่า *นั่นของเรา* คือ *เอตัม มม* นั้นแล้ว, *มานะ* ก็ทำให้ยึดถือเอาว่า *เอโสหสมฺม* - *นั่นเป็นเรา* ครั้นมาถึง ทิฏฐิ - ความสำคัญผิดด้วยอำนาจของอวิชชา ทำให้เกิด ความรู้สึกยึดถือขึ้นมาว่า *เอโส เม อคฺคา* - *นั่นอัตตาของเรา.*

ที่นั่น คนเรามีทั้งตัณหา มีทั้งมานะ มีทั้งทิฏฐิ ตามเหตุตามปัจจัย ที่ให้เกิดมีทั้งตัณหา มานะ และทิฏฐิ. สิ่งทั้ง ๓ นี้ เป็นปัจจัยให้เกิดความยึดถือขึ้นมาว่า *นั่นของเรา*, หรือว่า *นั่นเป็นเรา*, หรือว่า *นั่นเป็นอัตตาของเรา*, ว่า *เราก็มี* *ว่าของเราก็มี* *ว่ามีอะไรที่เป็นของเราก็มี.* ความรู้สึกทำนองนี้ เป็นไปได้ ตามธรรมดาสามัญที่สุด โดยง่ายที่สุด.

เราจะระลึกนึกถึงลูกเต๋ก ๆ ที่มันเพิ่งเกิดออกมา ไม่เท่าไร มันก็จะเกิด ความรู้สึกยึดถือในรูปแบบนั้นครบถ้วน; เพราะไม่เท่าไร เขาก็สอนให้เด็ก ๆ รู้จักคิด ว่า *นั่นของเรา* : *บ้านของเรา* *เรือนของเรา* *พ่อของเรา* *แม่ของเรา* *พี่ของเรา*

น้องของเรา. นี้ไม่เท่าไร ก็มีสิ่งแวดล้อม ทำให้เด็กรู้สึกคิดนึกว่านี่แหละคือ กู, นั่นเป็นตัวเรา.

ทีนี้ ถ้าเด็กได้รับการศึกษาละเอียดลออยิ่งขึ้นไปอีกก็ รู้จักยึดถือ เอาจิตเป็นต้น ว่านั่นเป็นอัตตาของเรา; อยู่กันมาจนโต ก็มีสิ่งแวดล้อม ทุกๆรูปแบบ ทุกทิศทุกทาง จนคนๆหนึ่งก็รู้จักยึดถือว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นอัตตาของเรา นี้เรียกว่า ความยึดถือ.

ตัวตน เป็นเพียงความคิดรู้สึกยึดถือ, ทำให้เป็นทุกข์.

ถ้าจะสังเกตดูให้ถี่สักหน่อย ก็จะพบได้เองว่า ที่ว่าเรา ว่าตัว ว่าตนของเรา นั้น มัน เป็นเพียงความคิดยึดถือ, เป็นเพียงความคิดนึก รู้สึก และยึดถือ. ฉะนั้น คำพูดที่เรีกที่ว่า จิตมันแหละคืออัตตาดังนั้น ก็เป็นความจริง, ก็ว่าตัวตนนั้น เป็นเพียงความคิดเท่านั้น; เช่นทุกคนสามารถจะคิด และรู้สึกได้ว่า นั่นของเรา นั่นเป็นเรา นั่นเป็นอัตตาของเรา.

ขอให้สังเกตดูให้ดี กันจงทุกคน อย่าต้องอาศัยข้อความในพระกัมภีร์นักเลย. จงอาศัยเรียนพระกัมภีร์ข้างใน, คือที่กาย ที่ใจ ที่ความรู้สึกคิดนึก; อย่างนี้จะรู้ธรรมะจริงกว่า ถูกกว่า เร็วกว่า.

เพื่อจะเข้าใจข้อความนี้ว่า ความรู้สึกของเรา ว่าตัวเรา ว่ามีอะไรเป็นของเรา มันเกิดขึ้นมาได้อย่างไร? ก็ลองคำนึงกำหนด ถึงความรู้สึกคิดนึก

ที่เคยรู้สึกคิดนึกมาแต่กาลก่อน จนกระทั่งบัดนี้ ว่ามันได้มีความยึดถืออย่างนี้ เกิดขึ้นแล้วอย่างไร, และเป็นความจริงถึงที่สุดอย่างไร, อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้; อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ว่า ถ้าขึ้นอยู่กับในโลกนี้ ให้สิ่งต่างๆ มันแวดล้อมกันอยู่อย่างนี้แล้ว มันจะต้องเกิดความรู้สึกคิดนึกอย่างนี้ ว่าของเราว่าตัวเรา, ว่าอะไรอย่างใดอย่างหนึ่ง ซึ่งเป็นตัวตนของเรา.

สรุปความว่า สิ่งที่เรียกว่า ตัวตน - อัตตา นี้ เกิดมาจากตณฺหา ก็มี เกิดมาจาก มานะ ก็มี เกิดมาจาก ทิฏฐิ ก็มี ซึ่งเป็นเพียงความคิดเท่านั้น, แล้วมันจะเป็นตัวจริงได้อย่างไร? แต่ในที่สุดมันก็เป็นตัวจริงที่สุด ที่ทำให้คนเป็นทุกข์ทรมานเหลือประมาณ แล้วจะทำให้ คนกับคนนี้ฆ่าฟันกันได้ ทำร้ายกันได้; อย่างที่ว่า สัตว์เศรษฐกิจมันก็ยังไม่ทำถึงขนาดนั้น.

เดี๋ยวนี้เราอ่านคณฺหํสือข่าว หรืออะไรก็ตาม เราจะพบว่า คนยึดมั่นถือมั่นกันรุนแรงมาก จนฆ่าผู้อื่น ฆ่าตัวเอง ฆ่าลูกฆ่าเมีย อย่างที่ว่าสัตว์เศรษฐกิจมันก็ทำไม่ได้ มันยังทำไม่เป็น; เพราะคนมันยึดมั่นเกินไป จึงได้เร็วกว่าสัตว์เศรษฐกิจเพราะเหตุนี้. นี่ขอให้ระวังให้ดีๆ สำหรับสิ่งที่เรียกว่าตัวตน ซึ่งเป็นที่ตั้งแห่งความยึดมั่นถือมั่น.

ทีนี้ก็คุยต่อไปว่า ยึดมั่นนี้ ยึดมั่นที่อะไร ที่เอามาเป็นตัวตน? โดยหลักทั่วไปมีกล่าวไว้ ใน พระบาลีอภิสมยสังยุตต์ พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า สมณพราหมณ์บางพวก ถือเอาบัญญัติปาทานขันธเป็นตัวตน, หรือบางพวกถือเอาขันธๆ ใดขันธหนึ่ง ในบัญญัติปาทานขันธนั้นว่าเป็นตัวตน.

ขั้นที่ ๕ คือรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ^๕ นี้ ได้อธิบายกันมาเป็นที่เข้าใจกันแล้ว ว่าคืออะไร. สัตว์บางพวกยึดเอาทั้ง ๕ รวมกัน ว่าเป็นตัวตน อย่าง^{๕๕}ก็มี, สัตว์บางพวกยึดถือเอาแต่ขั้นเดียวขั้นใด ว่าเป็นตัวตน อย่าง^{๕๖}ก็มี, เราจะพิจารณากันอย่างหลัง^{๕๗}ก่อน ว่ายึดถือเอาขั้นใดขั้นหนึ่ง ว่าเป็นตัวตน.

สัตว์บางพวกบางคน จะมีความรู้สึกเหมือนเด็ก ๆ ยึดถือเอารูปขั้น^{๕๘} คือร่างกาย^{๕๙} เป็นตัวตน; อย่างนั้นมันเป็นไปได้ง่าย เหมือนกับลูกเด็ก ๆ เขาก็สำคัญว่าตนว่าเป็นตัวตน เมื่อเขาวิ่งไปโดนเสา เขาคิดว่าเสาเป็นตัวตน, ร้องไห้ให้พ่อ ให้แม่ ให้พี่ ช่วยตีเสา. พอให้ตีเสาสักทีหนึ่งแล้ว เด็กก็หยุดร้องไห้ อย่างนี้ก็หมายความว่า ยึดเอารูปขั้นเป็นตัวตน.

ที่^{๖๐}คนบางคน ยึดเอา เวทนาขั้น เป็นตัวตน : ความรู้สึกที่เป็นทุกข์ เป็นสุข เป็นอกุศล สุข ว่าเป็นตัวตน; เพราะว่าเป็นสิ่งที่จับใจ เอาว่าเป็นตัวตนของขั้น คือของเวทนานั้น แล้วจะเอาเวทนานั้น มาเป็นของตนอีกทีหนึ่ง; อย่าง^{๖๑}นี้ก็ยึดเอาเวทนาเป็นตัวตน.

ที่^{๖๒} บางพวกยึดเอาสัญญาขั้น : ความสำคัญมั่นหมาย ว่าเป็นอะไร ขึ้นมาเป็นตัวตน. สัญญาในที่^{๖๓}นี้หมายถึง ความสำคัญมั่นหมาย ทั่วอำนาจของอวิชชา : สุขสัญญา—สำคัญว่าสุข, ทุกขสัญญา—สำคัญว่าทุกข์, นี้ก็คือเอาเวทนามาเป็นวัตถุสำหรับสำคัญ; นิจสัญญา—สัญญาว่าเที่ยง, สุขสัญญา—สัญญาว่าสุข, อตตสัญญา—สัญญาว่าตัวตน; ความสำคัญมั่นหมายเหล่านี้ กังวลที่จะถูกยึดถือว่าเป็นตัวตน; ปุริสสัญญา—สำคัญว่าชาย, อิตถิสัญญา—สำคัญ

ว่าหญิง; นี่ก็เป็นการง่ายที่จะยึดถือเอาขึ้นมาเป็นตัวเป็นตน. เขาสำคัญมั่นหมาย
สิ่งใดลงไปในลักษณะอย่างไร, ก็ยึดถือเอาสิ่งนั้น โดยความเป็นตัวตนของสิ่งนั้น
บ้าง, เป็นตัวตนของเราอีกทีหนึ่งบ้าง. ความสำคัญมั่นหมายอย่างนี้ ก็ถูกยึดถือ
ว่าเป็นตน ได้โดยไม่ยาก.

ที่นี้มาถึง **สังขารชั้น** **ปรุงแต่งเป็นความคิดนึก** : ต้องการอย่างนั้น
อย่างนี้, จะกระทำอย่างนั้นอย่างนี้ ก็หมายถึงจิตที่ทำการคิดนึกนั้นเอง. ความ
คิดนึก หรือจิตที่คิดนึก มีลักษณะเหมือนกับตัวตน อย่างชัดเจนอย่างนี้. **สังขาร**
ชั้นจึงถูกยึดถือ**ว่าเป็นตัวตน ได้โดยง่าย ในฐานะเป็นผู้** คือ **ผู้คิด ผู้รู้สึก**.

ครั้นมาถึง **วิญญาณชั้น** ถ้าเป็นวิญญาณชั้น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ
ก็มีคำอธิบายว่า มันมีอะไรอยู่ ที่วิ่งมาทำความรู้สึกที่ตา ในการเห็นรูป; วิ่งมา
ทำความรู้สึกที่หู ในการได้ยินเสียง วิ่งมาทำความรู้สึกที่จมูกในการที่จะได้กลิ่น; วิ่ง
มาทำความรู้สึกที่ลิ้น ในการที่จะรู้รส; วิ่งมาทำความรู้สึกทางผิวหนัง ในเมื่อ
จะสัมผัสผัสทางผิวหนัง; กระทั่งจะมารู้สึกได้ทางจิตใจ ก็**ยึดถือเอาวิญญาณนั้น ๆ**
ว่าเป็นตัวตน ในความหมายที่ว่า เป็นตัวผู้กระทำ, ผู้กระทำการเห็น การได้ยิน
ได้ทั้ง การได้คม การได้ลิ้ม การได้สัมผัสทางผิวหนัง และได้คิดได้นึก.

ยิ่งมีความยึดถือ **ไกลออกไปนอกพุทธศาสนา** ว่า **เป็นวิญญาณ เป็นเจตภูติ**
ที่จะวิ่งเข้าวิ่งออกกับร่างกายนี้, ไปเกิดภพใหม่อย่างนั้นอย่างนี้ ด้วยวิญญาณนั้น
กันั้นแล้ว; **วิญญาณในความหมายนั้น ก็ยังถูกยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวตน**
ยิ่งขึ้น.

แต่ขอให้มองดูเถิดว่า แม้ที่สุดแต่วิญญาณ ในความหมายที่ว่า สิ่งที่สามารถจะรู้สึกทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไตนั้นก็เป็นอย่างง่ายตาย ที่จะถูกยึดถือเป็นตัวเป็นตน.

แต่ถ้าอธิบายกัน ในรูปแบบของปรมาตม์ ที่แท้จริงอย่างยิ่งแล้ว นั้นแหละคือปฏิสนธิวิญญาณ คือเมื่อวิญญาณได้ทำหน้าที่ที่ตา ที่หู ที่จมูก เป็นต้นแล้ว มันเหมือนกับก่อก่อปฏิสนธิ, ก็จะก่อให้เกิดผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ตามนัยแห่งปฏิจัสสมุปบาท ในเวลาอันสั้นในพริบตาเดียวกันได้; ฉะนั้นจึงให้ถือว่า เมื่อตาสัมผัสรูปมันเป็นการก่อเรื่องแล้ว ก่อเรื่องทีวิญญาณ มันสัมผัสอารมณ์แล้ว ก็จะเป็นผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน และภพ เกิดแล้วสิ่งที่เรียกว่า วิญญาณ ง่ายต่อการที่จะถูกจับฉวย เามาเป็นตัวตน อย่างนี้.

ที่นี้ยังมี สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ซึ่งจะได้เปรียบ ก็ยึดถือเอาทั้ง ๕ ขันธ์เลย มารวมกันเข้าแล้วโดยความเป็นตัวตน. นี้ก็ยังมีเหตุผลมากขึ้น เพราะมันครบชุดบริบูรณ์ได้ในการที่จะทำหน้าที่ ทั้งทางกายและทางจิต จึงยึดถือเอาเบญจขันธ์ ที่ประกอบอยู่ด้วยอุปาทานนั้น ว่าเป็นตัวตน อย่างนี้.

แต่ว่าในสูตร เช่น พรหมชาลสูตร ก็มีกล่าวถึงการยึดถือ ได้ตรัสว่า สมณพราหมณ์บางพวก ก็ได้ยึดถือเอาอายตนะทั้ง ๖ คือตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเอง ว่าเป็นตัวตน ว่ามันเป็นอัตตาที่เที่ยงแท้ ยั่งยืน ถาวร ไม่เปลี่ยนแปลง ตั้งอยู่สม่ำเสมอตลอดไป จนตลอดชีวิต :-

เรามีตาสำหรับเห็นรูปสม่าเสมอตลอดไป จนตลอดชีวิต. เรามีหู สำหรับได้ยินเสียงสม่าเสมอ ไปจนตลอดชีวิต. เรามีจมูก สำหรับดมกลิ่นสม่าเสมอ ไปจนตลอดชีวิต, มีลิ้น รู้รสอย่างตลอดชีวิต, มีกาย สำหรับสัมผัสผิวหนังตลอด ชีวิต, มีจิต คิดนึกรู้สึกใต้ตลอดชีวิต โดยเอา ๖ อย่างนี้ อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นตัว ทนไป ก็มี.

ทั้ง **การที่ยึดถือเอาสิ่งเหล่านี้เป็นตัวตนนั้น มันใจหรือฉลาด?** ก็ขอให้ ลองคิดดู. ถ้าเราไม่รู้ เราก็คิดว่ามันถูกต้อง. นี่แหละคือข้อยากลำบาก ของ การที่จะรู้ความจริง รู้สัจจะของจริง. เรารู้สึกอย่างไร เราก็คิดอย่างนั้น; เรา รู้สึกเท่าไร เราก็คิดถือเท่านั้น; เราไม่ยอมรับ สิ่งที่เรายังไม่รู้สึก. เราจึงต่างคน ต่างมีความยึดถือของตัวต่างกัน แล้วแต่ใครจะยึดถืออะไร; จึงเป็นเหตุให้ยึดถือ รูปบ้าง, ยึดถือเวทนาบ้าง, สัตถุณยานบ้าง, สังขารบ้าง, วิญญาณบ้าง, โดยความเป็น ตัวตน.

หวังว่าท่านทั้งหลายทุกคน คงจะได้เอาข้อความที่กล่าวนี้ ไปทดสอบดู ใหม่ว่า เราเคยมีความรู้สึกในบางครั้งบางคราว ยึดถืออะไรว่าเป็นตัวตน.

อย่าลืมว่า **แม้พระพุทธองค์ก็ได้ตรัสคำว่า ตัวตน ในความหมายเดียวกับ ชาวบ้าน.** เหมือนกับพวกเราทุกคนที่ยังไม่รู้อะไร เมื่อเราต้องพุดกันถึงตัวตน อย่างไหน พระพุทธเจ้าท่านก็พุดช่วยได้; ท่านก็ตรัสช่วยได้ โดยไม่ชักค้อ : แต่ แล้วท่านตรัส เพียงแต่จะอธิบายอะไรสักอย่างหนึ่ง, ไม่ได้ยึดถือความหมายเป็น ตัวตน แน่นแน่นในจิตใจ เหมือนที่เรากำลังยึดถือ.

พระอริยเจ้ารู้ภาษาธรรม ความไม่มีตัวตน; แต่ยอมใช้ภาษาคน.

ขอให้สังเกตตรงนี้ให้มาก เพราะว่าเป็นเรื่องสำเร็จประโยชน์ที่สุด ว่า ภาษาพูดของมนุษย์ มีอยู่เป็น ๒ ภาษา คือ ภาษาคน กับ ภาษาธรรม; ล้วน แต่พูดไปตามความรู้สึก ทั้งนั้น.

ภาษาคน คือ คนธรรมดาพูด, คนธรรมดาก็พูดไปตามความรู้สึก; เช่นว่ามีตัวตน มีตัวฉัน มีของฉัน มีอะไรไปตามความรู้สึกของคนธรรมดาสามัญ. คำพูดเหล่านั้นจึงเป็นภาษาคน.

ที่นี้ พระอริยเจ้ารู้ธรรมถึงที่สุด โดยเฉพาะพระอรหันต์ เมื่อท่านมอง ไม่เห็นว่าเป็นตัวตน, ท่านรู้สึกว่ามีตัวตน, ท่านก็พูดไปตามความรู้สึก ว่ามันไม่มีตัวตน, มันเลยเกิดเป็นภาษาขึ้นมา เป็นภาษาธรรม ของผู้รู้ธรรม ผู้เห็นธรรมพูด มันเลยขัดขวางกัน.

คนหนึ่งพูดว่ามีตัวตน มันก็ถูกตามความรู้สึกของเขา; คนหนึ่งพูดว่าไม่ใช่ตัวตน ไม่มีตัวตน มันก็ถูกตามความรู้สึกของเขา. เรื่องเดียวกันมีการ ถูกทั้ง ๒ ฝ่าย ทั้งที่พูดไม่ตรงกัน. นี่แหละมันเป็นเรื่องสำคัญ ที่มนุษย์ จะต้อง เข้าใจกันไว้ คนหนึ่งพูดภาษาคน, คนหนึ่งพูดภาษาธรรม.

ที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านทรงรวมอยู่ในพวกไหน? ท่านรวมอยู่ในพวก พระอริยเจ้า ผู้รู้ธรรมถึงสูงสุด ท่านก็ตรัสภาษาธรรม ตามความรู้สึก; แต่กรั้น

ในบางคราว ท่านต้องมาตรัสกับคนที่ไม่รู้ คือคนปุถุชนธรรมดา ท่านก็ต้องตรัสภาษาคน; ฉะนั้น จึงกล่าวได้โดยว่า **พระพุทธเจ้าท่านตรัสทั้ง ๒ ภาษา.**

พระพุทธเจ้าท่านได้ใช้ภาษาพูด ทั้ง ๒ ภาษา คือตรัสได้ทั้ง ๒ ภาษา : ในคราวที่ต้องตรัสภาษาคน ท่านก็ตรัสภาษาคน, ในคราวที่ต้องตรัสภาษาธรรม ท่านก็ตรัสภาษาธรรม ซึ่งตามความรู้สึกแท้จริงในพระทัยของท่าน; แต่ครั้งคราวที่ท่านจะต้องตรัสโดยภาษาคน ท่านก็ตรัสแต่โดยโวหารภาษาคน ในใจไม่ได้ยึดถือความหมายเหล่านั้น; ดังที่ได้กล่าวให้ฟังข้างต้นแล้วว่า **ท่านตรัสตามโลกสมัญญา โลกโวหาร โลกบัญญัติ โลกนิรุตติ;** ท่านตรัสได้. ถ้าท่านตรัสภาษาคนไม่ได้ ท่านก็สอนคนธรรมดาสามัญไม่ได้; ดังนั้นท่านจึงต้องตรัสในบางคราว เหมือนกับคนธรรมดาพูด คือตรัสด้วยภาษาคน.

อย่างท่านจะตรัสว่า **กมุสฺสโกมิหิ กมฺมทายาโท กมฺมโยนิ กมฺมพณฺธุ กมฺมปฏิสรโณ, ยํ กมฺมํ กวิสุตฺตํ กลฺยาณํ วา ปาปกํ วา, ตสฺส ทายาโท กวิสุตฺตํ.** นี่เป็นการพูดในภาษาคน ว่า **เรามีกรรมเป็นของตน เราเป็นทายาทแห่งกรรม เรามีกรรมเป็นต้นเหตุ มีกรรมเป็นเผ่าพันธุ์ มีกรรมเป็นที่พึ่งอาศัย เราทำกรรมใดไว้ ดีก็ตาม ชั่วก็ตาม เราต้องเป็นผู้รับผลคกทอดแห่งกรรมนั้น.**

นี้มี พุทธภาษาคน ถึงว่ามีเรา แล้วมีการกระทำความ มีผลกรรม เป็นของเรา, แล้วมีการแบ่งแยกว่า เป็นกรรมดีและกรรมชั่ว; พุทฺความีคัมชัว นีพูดเป็นภาษาคน. ถ้าภาษาธรรมแท้ๆ มีแต่กระแสแห่งปฏิจฺจสมุปบาท ซึ่งไม่มีความเป็นของดี หรือของชั่ว ล้วนแต่เป็นกระแสแห่งปฏิจฺจสมุปบาทไปตาม เรื่องของปฏิจฺจสมุปบาท.

เดี๋ยวนี้ท่านได้ ตรัสโดยภาษาคนเต็มที ว่า มีคน มีเรา มีคนที่ เป็นเรา, มีการ กระทำกรรม ซึ่งเป็นกรรมดีและกรรมชั่ว แล้วเราจะต้องรับผลแห่งกรรมนั้น.

พอท่าน ตรัสโดยภาษาธรรม ขึ้นมา ก็ ไม่มีคน ไม่มีการกระทำกรรม ไม่มีดี ไม่มีชั่ว, แล้วตรัสถึงการกระทำให้สิ้นกรรม, ไปตรัสกรรม ที่ทำความ สิ้นสุดแห่งกรรมดีและกรรมชั่ว. นี่มันเป็นภาษาคนละภาษา ; บางคราวท่าน ตรัสถึงความไม่มีคน มีแต่การเคลื่อนไหวไปตามกระแสของเหตุปัจจัย ไม่มีกรรม ไม่มีการรับผลกรรม ไม่มีบุคคลผู้รับผลกรรม และไม่อาจจะเรียกว่าดี ว่าชั่ว. ขอให้ คิดดูอย่างนี้.

ภาษาคน ก็พูดว่า มีตัว มีตน ตามความรู้สึกมาตั้งแต่อ่อนแต่ ออก น้ พุทภาษาคน. พุท ภาษาธรรม มีแต่กระแสแห่งอิทัปปัจจัยตา มัน ไม่มีตัวตน.

ถ้าพูดภาษาคน ก็พูดว่าดี ๆ ทำดีให้มาก ทำดีที่สุด; แต่ถ้าพูดภาษา ธรรมกว่า อย่างว่าไปน้กเลย จะไปทำดีถึงที่สุด สำหรับยึดมันให้ถึงที่สุด มันก็จะ มีความทุกข์มากถึงที่สุด. ถ้าพูดภาษาธรรม มันก็กลายเป็นอย่างนี้.

ถ้าพูดภาษาคน ก็มีตัวตน เขาสอนว่า ให้แสวงหาตัวตนอันสูงสุด ที่ เรียกว่า มหาอตฺตา *มหตฺตมภิกฺขชตา* นี้คงจะได้ยืมเอาภาษาคนพื้นบ้าน ในประเทศ อินเดียสมัยนั้น เขาเชื่อว่ามืออตฺตา. แล้วแสวงหามหาอตฺตา, *มหตฺตมา* คือ *มหา-อตฺตา* ว่าเป็นอตฺตาที่สูงที่สุด, ให้พยายามแสวงหาให้พบมหาอตฺตา คือให้ได้ไปรวม

กับ *ปรมาตฺตมา ปรมอดฺตา* อย่างนี้. ถ้าสอนมีอตฺตาก็สอนไปอย่างนั้น; เรียกว่าสอนตามภาษาคน ชาวบ้านพื้นเมืองเขาพูดกันอยู่.

กรันมาพูดตามแบบของพระองค์ ก็ตรัสว่า มันไม่มีอตฺตา; แต่ถ้าต้องใช้คำว่า มีอตฺตา ก็ได้ ก็ตรัสเหมือนกัน : *ให้แสงหาที่พึ่งแก่ตน, ให้แสงหามหาอตฺตา* อย่างนี้ก็มี *มหตฺตมภิกฺขุชตา สทฺธมฺโม ครุภาตฺตโพ สรี พุทฺธานสาสนิ. ผู้ที่ ต้องการมหาอตฺตา ก็จงเคารพในพระสัทธรรม ระลึกอยู่ถึงคำสั่งสอนของท่านผู้รู้อยู่ตลอดเวลาเถิด. อย่างนี้ก็มี.*

สรุปว่า ถ้าพูดภาษาคน ก็ให้แสงหาอตฺตาอันสูงสุด ถ้าพูดภาษาธรรม ก็เลิกอตฺตาเสียโดยประการทั้งปวง.

การสอนอย่างภาษาคนหรือภาษาธรรม พูดไปตามความรูสึก.

ที่นี้ ถ้าว่า พูดอย่างภาษาคน มันก็ มีนั่น มีนี่ มีสารพัดอย่าง; เช่นมีการให้ทาน มีการได้รับผลของทาน นรกมี สวรรค์มี โลกนี้มี โลกอื่นมี บิคามิ มารคามิ โลกหน้ามี คนที่ปฏิบัติดีถึงที่สุดก็มี, ก็ล้วนแต่เป็นเรื่องของคนไปทั้งนั้น, เป็นเรื่องของผล, เป็นเรื่องการกระทำ ที่เป็นที่ยึดแห่งความยึดมั่น ถือมั่น ไปเสียทั้งนั้น.

พอถึงคราวที่จะพูดจริงขึ้นมา เป็นภาษาธรรม กลับบอกว่า ไม่มีอะไร นอกจากปฏิจสุมุปีนธรรม คือ สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัยทั้งนั้น; ไม่มีอะไรนอกจาก สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; จะมาบัญญัติเอาว่าเป็นนรก เป็นสวรรค์ เป็นอะไรเป็นต้น ก็ตามใจ เป็นได้ในภาษาคน. แต่ในภาษาธรรม ที่เป็นความรู้สึกแท้จริงนั้น ไม่มองเห็นอย่างนั้น มีแต่สิ่งที่เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย โดยประการทั้งปวง.

เรื่องภาษาคนจึงสอนสัมมาทิฐิ ในรูปแบบที่เป็นตัวเป็นตน ว่ามีสัตว์ มีบุคคล มีบิดามารดา มีดี มีชั่ว มีนรก มีสวรรค์ มีอะไรไปตามแบบของการมีตัวตน.

แต่พอถึงสัมมาทิฐิที่แท้จริง กลับพูดว่า มันไม่มีอะไร มีแต่ความว่าง จากตัวตน ไม่มีอะไรที่ควรยึดมั่นถือมั่น, แล้วยังแถมบัญญัติลงไปว่า อย่าไปถือว่ามีหรือไม่มี พูดว่ามีก็บ้า พูดว่าไม่มีก็บ้า; เพราะมัน มีแต่กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลงไปตามกฎเกณฑ์ของ อิทัปปัจจยตา, มันมีแต่กระแสแห่งความเปลี่ยนแปลง ก็ใช้คำพูดว่า มันแล้วแต่เหตุแล้วแต่ปัจจัย, มันมีแต่ความเปลี่ยนแปลง ไปตามเหตุตามปัจจัย อย่าพูดว่ามีโดยส่วนเดียว, อย่าพูดว่าไม่มีโดยส่วนเดียว. นี่ห้ามการพูดโดยส่วนเดียว ในภาษาธรรม.

ที่นี้ เมื่อพูดใน ภาษาคน ก็ต้องเรียกว่า คนเกิดมา คนเป็นอยู่ แล้วคนจะตายไป แล้วคนจะเกิดใหม่; นี่ก็พูดเป็นตัวตนอย่างนี้. พอพูดในภาษาธรรม ว่าไม่มีอะไร ไม่มีอะไร, มีแต่สิ่งซึ่งเป็นเหตุปัจจัย ปรุงแต่งกันเรื่อย ๆ ไป, ถ้ายังมีเหตุมีปัจจัย มันก็ยังเป็นไปไม่หยุด, หมกเหตุหมกปัจจัยมันก็หยุด

มันมีแต่เกิดและดับ. ฉะนั้น การเวียนว่ายของบุคคลในวัฏฏสงสารอย่างนี้ เป็น การพูดในภาษาคน. ถ้าพูดในภาษาธรรม มันมีแต่กระแสแห่งปัจจุสมุขปาห ที่มีอยู่ในความรู้สึก ในใจของมนุษย์.

แล้วที่มันเกี่ยวข้องกับคนเราโดยมาก ก็คือ การบัญญัติที่เป็นคู่ๆ นั้น ล้วนแต่เป็นภาษาคน ทั้งนั้น เช่น *โลกธรรม ๘ ประการ* ก็มี *ได้ลาภ เสื่อมลาภ ได้ยศ เสื่อมยศ ได้นินทา ได้สรรเสริญ ได้สุข ได้ทุกข์* มันต่างกันถึงกับตรงกันข้าม. แต่ถ้าพูดในภาษาธรรมแล้ว มันเป็นเรื่องบ้าเสมอกัน, ไม่ควรรียคมันถือมัน แต่ประการใด, มันเป็นเรื่องทำให้เกิดความทุกข์ได้เสมอกัน.

อย่าไปยึดเอาฝ่ายที่ว่า ได้ลาภ ได้ยศ ได้สรรเสริญ ได้สุขเลย. บางที ส่วนนี้จะเป็นสิ่งที่ทำให้เกิดความทุกข์ มากกว่าสิ่งที่ตรงกันข้ามกันเสียอีก; แต่ คนก็ไม่ค่อยจะคิด; เช่นว่าความทุกข์มันมาสอนให้รู้จักความจริง, ความสุขมันมา หลอกให้หลงไหล. เราก็ชอบแต่ความสุข มากกว่าที่จะไปชอบความทุกข์; เพราะ เราไม่อาจจะรู้สึก ว่ามันเป็นอย่างนั้น.

สิ่งที่แยกกันเป็นคู่ๆ เหล่านี้ มัน เป็นเพียงกระแสแห่งการปรุงแต่ง ตามกฎเกณฑ์ของอิทัปปัจจยตา; ฉะนั้นอย่าได้เห็นอะไร ให้มันกลายเป็นตัวตน สำหรับยึดถือขึ้นมา : เรื่องสุขเรื่องทุกข์ก็ดี เรื่องบุญเรื่องบาปก็ดี เรื่องแพ้เรื่อง ชนะก็ดี เรื่องยากจนร่ำรวยก็ดี มันเป็นเรื่องที่เป็นไป ตามกฎเกณฑ์แห่งเหตุปัจจัย ปรุงแต่งที่เรียกกันว่า อิทัปปัจจยตา.

นี่ภาษาคน กับ ภาษาธรรม พุคไปตามความรู้สึกที่ตรงกันข้ามอย่างนี้ ฉะนั้นภาษาที่พูดมันจึงต่างกัน.

พระพุทธเจ้าตรัสทั้ง ๒ ภาษาอนุโลมตามผู้ฟัง.

ฉะนั้นขอให้มองให้เห็นโดยสรุปว่า มีภาษาพูดอยู่ ๒ ภาษา **พระพุทธเจ้า** ท่านก็ใช้**ตรัสทั้ง ๒ ภาษา** แล้วแต่ความจำเป็นหรือความต้องการ ที่จะต้องพูดภาษา ไหน. เมื่อท่านพูดภาษาคนท่านก็พูดได้; แต่ใจไม่ได้ยึดถือตามความหมายแห่ง ถ้อยคำนั้น ๆ ในภาษาคน.

ส่วนเรา คนธรรมดาสามัญนี้ ความรู้สึกในทางธรรม ในทางสังฆ- ธรรม ยังไม่แท้จริง ยังไม่สมบูรณ์ ยังไม่เด็ดขาด ยังมีความรู้สึกอยู่อย่างบุคคล คืออยู่ภายใต้อำนาจของความยึดมั่นถือมั่น; ดังนั้นจึงพูดไปตามความรู้สึก และ เป็นความยึดมั่นถือมั่น. ความยึดมั่นถือมั่นให้เกิดกิเลสอย่างไร ก็ทำไปในรูปแบบ ของกิเลสนั้น ๆ; เช่นบางคราวก็โลภจัด บางคราวก็โกรธจัด บางคราวก็โง่จัด นี่เรียกว่ามีความโลภ ความโกรธ ความหลง อยู่ในความรู้สึก; พุคอะไรออกมา มัน ก็พูดออกมาตามความหมายของความโลภ ความโกรธ ความหลง. คนธรรมดา เป็นอย่างนี้.

รู้จักกันเสียในตอนนั้นว่า ความรู้สึกมันต่างกันอยู่เป็น ๒ ชั้น คือ ความรู้สึกของคนที่รู้ธรรม เห็นธรรม ประกอบอยู่ด้วยธรรม เป็นพระอริยเจ้า

นั้นมันอย่างหนึ่ง. ความรู้สึกของคนธรรมดาสามัญ ไม่รู้ธรรม ไม่เห็นธรรม ไม่มีธรรม นี้ มันก็อีกอย่างหนึ่ง.

เมื่อพูดออกมา ก็ควรจะรู้จักทำความเข้าใจกันได้ อย่าต้องทะเลาะวิวาทกันเลย. เมื่อคนหนึ่งพูดว่ามีตัวตน, อีกคนหนึ่งพูดว่าไม่มีตัวตน แล้วก็ชกกัน; อย่างนี้มันก็ไม่เห็นว่าจะได้ประโยชน์อะไร. เรารู้ภาษาคน รู้ภาษาธรรม ทั้ง ๒ ภาษา แล้วก็เลือกพูดจา ให้สำเร็จประโยชน์ ตามความหมายแห่งเรื่องนั้น ๆ.

ที่นี้จะพูดถึงตัวตน ในความหมายอื่น คือ *ตัวตนที่พระพุทธเจ้าทำนุ* *นิยมนิยัตริส* ที่ว่าจะให้ฟังตน ก็มีตรัสว่า *อตุตทปา อตุตสรณา ธมมทปา ธมมสรณา* มีใจความว่า *เธอจงเป็นผู้มีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ มีธรรมะเป็นที่พึ่ง มีธรรมะเป็นสรณะ.* พูดติดกันไปเลย ว่า *มีตนเป็นที่พึ่ง ก็มีธรรมะเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะ ก็มีธรรมะเป็นสรณะ.*

ที่แรกก็พูดภาษาคนธรรมดา ตามความรู้สึกของคนก็ต้องบอกว่า *อตุตทปา* — *มีตนเป็นที่พึ่งกันนะ* แล้วขยายความว่า *มีตนเป็นที่พึ่งนั้น คือมีธรรมะเป็นที่พึ่ง.* หรือพูดว่า *มีตนเป็นสรณะ นั่นก็คือมีธรรมะเป็นสรณะ,* จะมีตนเป็นที่พึ่ง มีตนเป็นสรณะได้ ก็ต่อเมื่อเห็นว่า ธรรมะนั้นจะเป็นที่พึ่ง หรือเป็นสรณะได้.

อีกความหมายหนึ่งก็ว่า *ไม่มีใครช่วยใครได้ ฉะนั้นเราต้องช่วยตัวเอง.* เมื่อเราจะมีธรรมะเป็นที่พึ่ง มีธรรมะเป็นสรณะ *เราก็ต้องทำเอง;* ทำให้เรามีธรรมะเป็นที่พึ่ง มีธรรมะเป็นสรณะ; ไม่ได้หมายความว่า ตัวตนนั้นมันจะมีอยู่

โดยแท้จริง; เอาแต่เพียงว่า ตัวคนมันมีอยู่โดยลักษณะอย่างไร ก็ให้ใช้ตัวคนนั้น ทำหน้าที่ ให้สำเร็จตามที่เราต้องการ ก็ทำให้ตัวคนนั้นกลายเป็นธรรมะไป.

คนธรรมดายังมีตัวตนจำต้องสอนให้ทำตัวตนให้ดีเสียก่อน.

ท่านช่วยสนใจ ศึกษา เข้าใจคำนี้ให้ดีๆ เพราะว่า*ตามธรรมดา คนเราก็มีความรู้ดีกว่าเป็นตัวคน* มีตัวตนของความยึดถือ แล้วจะอย่างไรกับสิ่งนี้ ? ก็คือ *ทำให้ตัวตนที่เรารัก ที่เรายึดถือ นั้นแหละ เข้าถึงธรรมะ.* พอเข้าถึงธรรมะ ก็จะไปเอาตัวตนที่ธรรมะ, แล้วเลิกตัวตนที่เคยยึดถือ ซึ่งเป็นตัวตนของกิเลส, มันหนัก และมันเป็นทุกข์.

ถ้าเราอยากจะมีตัวตน อยากจะอยู่โดยความมีตัวตน ก็ให้เอาธรรมะเป็นตัวตน โดยที่เอาตัวตนที่หลอกหลวงนั้นแหละไปแลกเอามา คือ สละตัวตนที่หลอกหลวง ที่เป็นเรื่องของกิเลสนี้เสีย ไปแลกเอาตัวตนที่แท้จริง คือธรรมะเข้ามา. เอาความจริงเข้ามา ตัวตนที่เคยเป็นเรื่องของมิจฉาภิกขุหรือกิเลส มันก็หายไป; เพราะมีตัวธรรมะ ตัวสัจจะ ตัวจริงเข้ามา.

การที่สอนไว้เป็นแบบฉบับนั้น เป็นเพียงแนวสำหรับเอาไปปฏิบัติเอง; มันจะเปลี่ยนแปลง ด้วยเหตุเพียงแต่ว่าได้ยินได้ฟังคำแรก แล้วก็เปลี่ยนแปลงได้อย่างนั้นมันเป็นไปได้.

พระพุทธเจ้าตรัสว่า **ธรรมทั้งปวงเป็นอนัตตา** ว่า**สิ่งทั้งปวงเป็นอนัตตา**.
 เราก็ต้องพยายามดู จนเห็น จนเข้าใจ จนเห็นแจ้ง จนประจักษ์แก่ใจ ว่า**สิ่งทั้งปวง**
 ไม่มีความหมายใด ๆ ที่ควรจะยึดถือว่าเป็นตัวตน ; เพราะว่า**สิ่งเหล่านั้น** เป็น
 ธรรมดา เป็นธรรมชาติ เป็นตามธรรมดาของธรรมชาติ, มันเป็นของมันอย่างนั้น
 เอง. นี่เราต้องไปเกี่ยวข้องกับ**สิ่งเหล่านั้น**ให้ถูกต้อง ความทุกข์จึงจะไม่เกิดขึ้น.
 ถ้าเราไปเกี่ยวข้องกับ**สิ่งเหล่านั้น**ผิด มันก็ผิด คือมันโง่ มันหลง, มันยึดมันถือมัน,
 แล้วความทุกข์ก็จะเกิดขึ้น.

เราไปเกี่ยวข้องกับ**สิ่งทั้งปวง** โดยความเป็น**สิ่งที่จะไม่ยึดถือเป็น**
ตัวเป็นตน, ถือว่าเป็นเรื่องที่เป็นไปตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ เป็น**ตัวธรรม-**
ชาติ. เราต้องการอะไร ที่จำเป็นแก่เรา เราก็ไปทำให้ถูกต้อง ตามกฎเกณฑ์
 ของธรรมชาติ แล้วก็อาจจะไต่ถามกินมาใช้ โดยที่ไม่ต้องไปยึดถือให้มันหนักอก
 หนักใจ.

นี่เป็นวิธีปฏิบัติสำหรับมนุษย์ ที่คอยแต่จะยึดมันถือมันอะไร ไปเสีย
 ทุกสิ่งทุกอย่าง จึงมีความทุกข์มากขึ้น จนเป็นบ้าเป็นหลัง จนกระทั่งตายไปเพราะ
 เหตุุนั้น.

คำสอนเรื่อง**ตัวตน** และเรื่อง**ไม่มีตัวตน** นี้ จะต้องเข้าใจกันให้ดี
 อย่างนี้ รู้จักแยก ว่า เมื่อไรพูดโดยภาษาคน ว่ามี**ตัวตน** เมื่อไรพูดโดยภาษา
 ธรรม ว่า**ไม่มีตัวตน**.

สำหรับสิ่งที่จะมองให้เห็น มันก็อยู่ลึกมาก. เพราะว่าเรามันเต็มอึดอยู่ ด้วยตัวตน, เห็นอยู่แต่ตัวตน, มองไปทางไหนก็เป็นตัวตน, ถ้าไม่ใช่ตัวตนของเราก็ตัวตนของเขา. หรือตัวตนของมัน, เห็นอะไรเป็นตัวตนของใครไปเสียทั้งนั้น.

ฝึกรู้จักแยกดูขั้นธตามความจริง จะรู้จักอนัตตา.

เดี๋ยวนี้ก็มามองดูกันเสียใหม่ มองดูในภายใน มองดูตัวเอง; ถ้าได้ศึกษา มาเพียงพอ รู้จักแยกเป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณแล้ว ก็มาแยกดู ทีละอย่าง จนเห็นว่าไม่มีส่วนไหนที่ควรจะยึดถือ ว่าเป็นตัวตน หรือเป็น ตัวเรา. มองให้เห็นตามที่เป็นจริงว่า; เมื่อตัวเรามันก็ไม่มีแล้วของเรามันจะมี อย่างไรได้.

พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัส อย่างนี้ ว่าเมื่อตัวเรามันก็ไม่ได้มีแล้ว อะไรๆ ที่เป็นของเรา มันจะมีอย่างไรได้; แต่เราก็ยังยึดถือว่า เงินของเรา ทองของเรา บุตร ภรรยา สามี ของเรา อะไรๆ ก็ล้วนแต่เป็นของเรา โดยที่ไม่มองเห็นว่า แม้แต่ตัวเราก็มิได้มีเสียแล้ว.

ถ้ามองเห็นว่า ตัวเราแท้จริงมันก็มีได้มี มีแต่ธรรมชาติชนิดหนึ่ง รู้สึกนึกได้ พุชจาได้ ทำอะไรได้; แต่ก็มีใช่ตัวตนอันแท้จริง เป็นแต่ธรรมชาติอย่างนั้นเท่านั้นเอง. ถ้า มองเห็นอย่างนี้แล้ว จิตนี้ก็จะไม่ยึดถืออะไร ว่าเป็นของเรา.

ถ้าจิตนั้นมันฉลาดพอ มันจะมองเห็นต่อไปอีกว่า แม้สิ่งต่างๆ เหล่านั้น มันก็ไม่อาจจะเป็นของสิ่งที่มีใช้ตัวเรา. ฟังให้ดีนะ เคี้ยวจะไม่เข้าใจ ว่าเมื่อตัวเราก็มิตได้มีแล้ว สิ่งที่เป็นของเราก็มิตได้มี. สิ่งที่มีได้เป็นของเรานั้น จะเป็นของใคร แม้จะไปเป็นของสิ่งที่มีใช้ตัวเรานั้นก็ไม่ได้ คือมันจะเป็นของอะไรไม่ได้ นอกจากจะเป็นของธรรมชาติ.

เพราะว่าสิ่งเหล่านั้น มันก็เกิดขึ้นตามกฎเกณฑ์แห่งปัจจุสมุปบาท มันจึงเป็นของธรรมชาติ ไม่เป็นของเราด้วย, แล้วไม่เป็นของที่มีใช้ของเราด้วย. เพราะเราจะไปยึดเยือกให้ว่า เมื่อไม่ใช่เป็นของเรา แล้วมันก็ต้องไปเป็นของสิ่งที่มีใช้เป็นของเรา

ความจริงมันจะเป็นของอะไรไม่ได้; เพราะว่าจะละสิ่งละอย่าง มันจะไปตามกฎเกณฑ์แห่งอิทัปปัจจยตา; จะเอาอะไรไปยึดเยือกให้เป็นของใครมันไม่ได้.

ถ้าเห็นความจริงถึงขนาดนี้แล้ว ปัญหาเรื่องตัวเรา เรื่องตัวตน เรื่องของตน มันก็จะไม่มี. จิตก็จะปล่อยวาง จะเกลี้ยงเกลาไปจากความยึดมั่นถือมั่น; ฉะนั้น เราควรจะปฏิบัติ ไปในทางให้ มองเห็นชัด ให้ละเอียดได้ ซึ่งความยึดถือที่ว่าตัวเรา ว่าของเรา.

สิ่งที่สำคัญที่สุด เกี่ยวกับเรื่องนี้มีอยู่สิ่งหนึ่ง ชื่อก็ยาวมาก, แล้วก็ไม่ค่อยผ่านหูผ่านตา ไม่ค่อยได้เอามานำพูดจาสั่งสอนกัน : สิ่งนั้นคือสิ่งที่เรียกว่า *อหังการ มมังการ มานานุสัย*. ฟังดูชื่อมันยาวมาก *อหังการ มมังการ มานานุสัย*.

อหังการมมังการมานานุสัย **อนุสัย** คือ **มานะ เครื่องทำความสำคัญว่าเรา, เครื่องทำความสำคัญว่า** ของเรา, **อนุสัย** เครื่องทำความสำคัญนั้นหมาย ว่าเราว่าของเรา.

ในที่นี้ระบุไว้ในฐานะเป็นอนุสัย ไม่ใช่เป็นกิเลสหรือเป็นทิฏฐิโดยตรง; ระบุไว้ในฐานะเป็น **อนุสัย** คือ **ความเคยชิน แห่งความรู้สึกที่สะสมไว้ จนง่ายและไว** และ**พร้อมที่จะรู้สึกอย่างนั้นเสมอ** จึงเรียกว่า **อนุสัย**.

ตั้งแต่เราเกิดมา เราก็มีความรู้สึกเป็นตัวเรา เป็นของเรา อยู่ตลอดเวลา มันก็สะสมความเคยชิน ที่จะรู้สึกว่าเป็นตัวเรา ของเรา เพิ่มขึ้น ๆ จนบัดนี้; เหมือนกับยุ่งฉางใหญ่ ๆ สะสมความเคยชิน ที่จะให้รู้สึกเป็นตัวเราของเรา ไว้มากมายอย่างนี้ ในสันดานของแต่ละคนมียุ่งฉางอันนี้.

ถ้ายังไม่รู้ ก็รู้จักเสียเดี๋ยวนี้ ว่า มัน **มีการสะสมความเคยชิน ที่จะรู้สึก ว่าตัวเรา ว่าของเรา** สิ่งนี้เรียกโดยพระบาลีว่า **อหังการมมังการมานานุสัย**.

เมื่อเราทำความรู้สึก ว่าเรา ว่าของเรา ครึ่งหนึ่งนั้นยังไม่เป็นอนุสัย; แต่พอ ทำเสร็จแล้ว มันก็เกิดเป็นอนุสัยสะสมไว้ นิดหนึ่ง, แล้วทำความรู้สึก ว่าเรา ว่าของเรานิดหนึ่ง, มันก็สะสมความเคยชิน ว่าอย่างนั้นอีกนิดหนึ่ง. ที่นี้ทำไว้ร้อยครั้ง พันครั้ง หมื่นครั้ง แสนครั้ง มันก็สะสมความเคยชินอย่างนั้น ไว้มากมายเท่านั้น. ฉะนั้น เราจึงไว เร็ว ยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ ที่จะเกิดความรู้สึกว่า ตัวกู ว่าของกู.

อะไรที่มันเป็นเหตุปัจจัย เพื่อความรู้สึกอย่างนั้นผ่านเข้ามา มันก็เกิดความรู้สึกเป็นตัวกู—ของกู เร็วขึ้นมา ยิ่งกว่าสายฟ้าแลบ; นั่นเพราะมันสะสมไว้ ในคลัง ในยุง ในนาง แห่งอนุสัย. ใครมีก็น้อย? ก็ลองทดสอบตัวเองดูว่าเรา ง่ายที่จะเกิดความรู้สึก ว่าตัวกู ว่าของกู ได้ช้าหรือเร็วสักก็มากน้อย; แต่มันก็คงจะยากลำบากเหมือนกัน ที่จะให้ตัวเองวัดตัวเอง; ถ้าจะให้คนอื่นมาช่วยวัดให้ มันก็ไม่ได้. ฉะนั้น ลองเปรียบเทียบดูบ้างสักนึกหน่อย ว่า เพื่อนของเราบางคนนะ เขาเกิดตัวกู—ของกู นี้ช้า หรือเร็วกว่าเรา มากหรือน้อยกว่าเรา เท่ากันบ้างก็ตาม.

เรื่องนี้ไม่ยกเว้นใคร ไม่ว่าภิกษุ สามเณร หรือบรรพชิต หรือคฤหัสถ์ อุบาสก อุบาสิกา ต่างก็มียุงนางแห่งอนุสัย ตัวกู—ของกู นี้ กันอยู่ด้วยกันทั้งนั้น. ฉะนั้น จึงมีความรู้สึกเป็นตัวตน ที่จะล้นปรี่ออกมา; หรือปรี่แล้วล้นออกมา ในรูปแบบของอาสวะ, เป็นกิเลสอาสวะ ตามความหมายแห่งตัวตนหรือของตน, แล้วก็ไม่พ้น ที่จะออกมาในรูปแบบของโลภะ โทสะ โมหะ อีกนั่นเอง.

สรุปความว่า เราสะสมความรู้สึก ที่จะเกิดเป็นตัวกู—ของกู ไว้มากมาย ยิ่งกว่าสิ่งใดในชั้นธันดาน. เอ้า, ที่นี้จะทำอย่างไร?

การปฏิบัติธรรมในพุทธศาสนาก็เพื่อละยึดถือตัวตน.

การปฏิบัติในพระพุทธศาสนา ก็เพื่อจะละสิ่งนี้เสีย เมื่อกล่าวโดยทางภายนอก ก็คือ จะให้ละ ความยึดถือว่าตัวตน—ของตน นี้เสีย จะได้ไม่

เกิดโลหะ โทสะ โมหะ. แต่ที่นี้ ส่วนละลายนอกนั้นมันละลายไม่ได้; เพราะว่ามัน
 ลึกในกันสันดานนั้นมันมีอยู่ คืออนุสัยอันที่วานี้ ฉะนั้นเราต้องทำลายยุ่งฉาง
 นั้นเสีย.

ท่านกิติคุณเถอะว่า มันจะยากง่ายก็มากน้อย? เพราะตั้งแต่เกิดมา พอ
 เกิดมา พอรู้ความ พอรู้จักเอรีตอรรอย สวยงาม ยึดมันถือมัน มันก็สร้างยุ่งฉาง
 แห่งอหังการมมังการมานานุสัยแล้ว.

สมมติว่า เตี้ยวนมีอายุ ๕๐ ปี มันสร้างเคิมลงไปๆไม่รู้วาก็หมิ่น ก็แสน
 ครังแล้ว, แล้วจะให้มาละกันเตี้ยวนจะละไต่อย่างไร? ถ้าท้อใจยอมแพ้ ก็เลิกกัน
 มันก็ไม่ต้องพุดกัน. ถ้าไม่ยอมแพ้ ถือว่าเป็นพุทธบริษัททั้งที่ ก็ไม่ยอมแพ้ใน
 เรื่องนี้ ก็ตั้งใจที่จะละมันเสีย ก็พยายามเป็นอยู่ ชนิดที่จะไม่เกิดความรู้สึกว่า
 ตัวกู—ของกู; มันเป็นเรื่องการย้อนกลับหรือตีกลับ.

ถ้าเรา ไม่เกิดความรู้สึกว่า ตัวกู—ของกู ครังหนึ่ง; ยุ่งฉางนั้น
 ก็ถูกตักดวงออกทั้งเสียส่วนหนึ่ง; เหมือนกับว่าเราสะสมไว้มาก ๒๐ เกวียน
 อย่างนี้ ถ้าเราบังคับได้ ไม่เกิด ตัวกู—ของกู ครังหนึ่ง ก็เหมือนตักออกทั้งเสีย
 ดังหนึ่ง. ทำบ่อยๆเข้า มันก็เหมือนถูกตักออกทั้งไปเสีย ทีละดังๆ จนหมด
 เกวียนหนึ่ง จนหมด ๒ เกวียน ๓ เกวียน มันก็หมดได้.

ฉะนั้น ขอให้มึหิริโอดตบปะ—ละอายแก่ความเป็นพุทธบริษัท ว่า
 เราเป็นพุทธบริษัท ทำไม่จริงเป็นอย่างนี้ มันไม่สมควรแก่ความเป็นพุทธบริษัทเลย.
 พอละอายอย่างนี้ ก็จะเกิดสติสัมปชัญญะขึ้นมา, ระวังไม่ให้เกิด ตัวกู—ของกู;
 มันก็ไม่เพิ่มความเคยชิน แห่งความรู้สึกอันนั้น.

ท่านจึงสอน ให้ปฏิบัติ เพื่อจะให้ละราคานุสัย บรรเทาปฏิฆานุสัย ทำลายอวิชชานุสัย เหมือนอย่างที่ได้อธิบายมาแล้ว โดยแยกเป็น ๓ อย่าง : ว่า เมื่อใดเกิดความโลภขึ้นมา ก็เพิ่มราคานุสัย, เมื่อใดเกิดความโกรธขึ้นมา ก็เพิ่มปฏิฆานุสัย, เมื่อใดเกิดโมหะความโง่งขึ้นมา ก็เพิ่มอวิชชานุสัยหนึ่ง ๆ. ที่นี้ ไม่โลก มีสติควบคุมไว้ได้, ไม่โลกในกรณีที่มีมันยั่วให้โลก; อย่างนั้นมันลต หรือมันตวงออก มันตักทิ้งออกไป ซึ่งอนุสัยที่เคยสะสมไว้. ไม่โลก ไม่กำหนด ได้ที่หนึ่ง ก็ตัดราคานุสัยให้ลดจำนวนลงไปได้หน่วยหนึ่ง. ไม่โกรธ ที่หนึ่ง ก็ลดปฏิฆานุสัยในสันดานลง ไปหน่วยหนึ่ง. ไม่โมหะ ไม่โง่ ที่หนึ่ง ก็ลดอวิชชานุสัยไปได้หน่วยหนึ่ง.

ให้ทำการลดอนุสัยทั้ง ๓ อย่างนี้ อยู่เป็นปรกติ อย่าให้มันเกิดได้, แล้วก็จะเป็นการทำลายอหังการมมังการมานานุสัยโดยตรง; เพราะอนุสัยที่จะทำความรู้สึกเป็น ตัวกู—ของกู นี้ มันก็มีความเคยชินมาจากความโลภ ความโกรธ ความหลง เหมือนกัน; ฉะนั้นตัดทอนลงไป ทางความโลภ ความโกรธ ความหลง ความรู้สึกเป็นตัวกู—ของกู มันก็ถูกตัดทอนด้วยเหมือนกัน.

เมื่อประพฤติปฏิบัติอยู่อย่างนี้ พระพุทธเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า *ผู้นั้นจะกระทำที่สุดแห่งความทุกข์ ได้ในภวิธรรม* ก็จะหมดกิเลสหมดทุกข์ได้ ในทันตาเห็น ด้วยตนเอง. ก็เรียกว่า ภิฏฐธรรม : ให้มีสติ ไม่ให้เพิ่มราคานุสัย, ไม่ให้เพิ่มปฏิฆานุสัย, ไม่ให้เพิ่มอวิชชานุสัย แล้วอหังการมมังการมานานุสัย ก็จะสลายลง ๆ, แล้วผู้นั้นก็จะกระทำที่สุดแห่งความทุกข์ได้ ในภวิธรรม คือในชั่วเวลาที่ตนนี้จะทันเห็น; ไม่ต้องรอต่อตายแล้ว ให้ผู้อื่นเห็นซึ่งเป็นไปไม่ได้ ไม่มี

ใครเห็นของใครได้. ถ้าคนตายแล้ว ตนก็ไม่อาจจะเห็นได้; ฉะนั้นมัน ต้องเห็นกันในชีวิตนี้ นี่เรียกว่าในทิวฐธรรม.

ผู้ที่เห็น ที่สุดแห่งความทุกข์ของตน ในทิวฐธรรมก็จึงทำลาย อหังการมมังการมานานุสัย กล่าวคือทำลายความเคยชิน ที่ทำให้เกิดความรู้สึก ว่าตัวกู ว่าของกูนั้น อยู่เป็นประจำทุกกรณี. คำว่า “ทุกกรณี” หมายความว่า ทุกเรื่องทุกราวที่มันจะทำให้เกิดความรู้สึกเป็น ตัวกู—ของกู.

นี่แหละท่านผู้ให้ชื่อว่า เรื่องตัวตนนั้นมันสำคัญก็มากน้อย มันเป็นเรื่อง เล็กหรือเรื่องใหญ่ เป็นเรื่องเล่นหรือเรื่องจริง, เราจะต้องรู้จักสิ่งที่เรียกว่า ตัวตน ตัวเรา หรือของเรานั้นแหละให้ดีๆ. *หัดเป็นคนปากอย่างใจอย่าง อย่างพระพุทธเจ้ากันเสียที่ เหมือนที่พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า เมื่อฉันพูดกับประชาชน ตามโลกย-โวหาร ตามโลกยสมมติ ตามโลกยบัญญัติ ตามโลกยสมัญญา ตามโลกยนิรุตติ; แต่ใจของฉัน ไม่ได้ยึดถือความหมายนั้น. นี่ต้องเรียกว่า ท่าน ตรัสอย่างหนึ่ง แต่ในใจนั้นเป็นอีกอย่างหนึ่ง.*

นี่เราเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้า เราก็ควรจะทำได้ คือว่า แม้ปากนี้ พูดอยู่โดยภาษาคน ว่า มีตัว มีตน ของกู ของฉัน อะไรก็ตาม; แต่ในความรู้สึก ภายในนั้น ควบคุมไว้ให้ได้ด้วยสติ ว่ามัน ไม่มีความรู้สึกมันหมาย เป็นตัว เป็นตน เป็นของตน อย่างนั้นเลย, ควบคุมความรู้สึกว่า ตัวกู—ของกู ไว้ให้ ได้ตลอดเวลา. อย่ามีความรู้สึกหมายมัน เป็นตัวเรา เป็นของเรา ที่เป็นเหตุให้เกิดโลภ โกรธ หลง ออกมาแล้ว เป็นความทุกข์หนัก ทนทรมาน.

เมื่อจะต้องพูดว่า ตัวฉัน ก็พูดไป ว่า ฉันต้องการนั้นต้องการนี้, **ไปที่ตลาด** ฉันขอซื้อปลาสด ๒ ตัว อย่างนี้ ในใจอย่าได้รู้สึกว่ามีตัวฉัน **แล้วอย่ารู้สึก** ว่า **ซื้อเอามาเป็นของฉัน ด้วยสิทธิเพราะเงินของฉัน**. นี่ทำอย่างนี้ เรียกโดยภาษาของชาวคริสเตียนว่า **“ซื้อของที่ตลาดแล้วไม่ได้เอาอะไรมา”**.

ที่ไต่ยกตัวอย่างเช่นนี้ ก็เพราะว่าทุกคนก็ไปซื้อของที่ตลาดอยู่เสมอ; ระวังให้ดี ว่ามันจะเป็นหนทางให้เกิด และเพิ่มความรู้สึกประเภท ตัวกู—ของกู, ทำในใจให้เป็นการปฏิบัติธรรมขั้นสูงสุดได้ แม้ในขณะที่ไปจ่ายซื้อของที่ตลาด. เพราะทุกคนก็ไปซื้อของที่ตลาด, จ่ายตลาดของสด หรือตลาดอะไรก็ตาม มีอยู่เป็นประจำ.

ขอให้เป็นการ ฝึกหัดปฏิบัติในการที่จะทำลาย ตัวกู—ของกู เสียให้ได้; แม้ในขณะที่กำลังจ่ายตลาดอยู่อย่างนั้นก็พูดปากอย่างใจอย่าง : **ฉันอย่างนั้น** **ฉันอย่างนี้**; แต่ในใจไม่มี ไม่ไต่ยกมันถือมัน ในสิ่งของที่ซื้อได้มา ก็เรียกว่า **ไม่ได้เอาของที่ซื้อแล้วมา**. แม้ว่าเมื่อหิวมากิน มาใช้ที่บ้านที่เรือนก็ไม่มีความรู้สึกอยู่ตลอดเวลา ว่าตัวฉัน ว่าของฉัน, ว่าฉันซื้อมา ว่าฉันอย่างนั้นฉันอย่างนี้.

นัยยกตัวอย่างในเรื่องไปซื้อของมา ในเรื่องอื่น ๆ ก็เหมือนกัน จะทำอะไร ก็ทำ; แต่ในใจอย่าเป็นเรื่อง ของตัวกู หรือ ของของกู. ให้รู้สึกอยู่ว่า มันเป็นเรื่องที่เป็นไปตามกระแส แห่งเหตุปัจจัยของนามและรูป ตามกฎเกณฑ์ของปฏิจสุมุปาบาท หรืออิทัปปัจจยตา มันเป็นอย่างนั้น.

นี่ทำอย่างนี้ จะเป็นผู้มีวิปัสสนาอยู่ตลอดเวลา; แม้อยู่ที่บ้านที่ เรือน ว่างอยู่ด้วยการงาน, แม้ไม่มานั่งหลับตาอยู่ตามโคนไม้ มันก็มีวิปัสสนาอยู่ ตลอดเวลา ด้วยอำนาจของสติสัมปชัญญะ กอปรควบคุมความรู้สึกไว้ให้ได้, อย่าให้เกิดความรู้สึกนั้นหมาย เป็น ตัวกู และ ของกู. ฉะนั้นใครจะทำนาก็ทำไป, ใครจะค้าขายก็ทำไป, ใครจะทำอะไรก็ทำไป; ทุกคน ต้องควบคุมความรู้สึกไว้ที่ ตัวกู—ของกู ไว้ให้ได้, แล้วก็พูดปากอย่างใจอย่าง อย่างกับพระพุทธเจ้า.

เมื่อ ปากพูดภาษาคน ใจก็ยังอยู่กับความจริงของพระธรรม. ต่อ เมื่อพูดกันกับผู้ที่รู้ธรรมะด้วยกัน ก็พูดภาษาธรรมะ ก็ไม่มีตัวตนได้; แต่เมื่อ ไปพูดกับคนทั่วไป ที่เป็นคนธรรมดาสามัญ ก็ต้องพูดภาษาคน ก็มีตัวมีตน, ไม่อย่างนั้นเขาก็ฟังไม่ถูก. เราต้อง พูดกับคนด้วยภาษาคน ที่เขาฟังถูก แต่ใน จิตใจอย่าได้ยึดมั่นถือมั่นเลย.

นี่คือข้อปฏิบัติ ที่จะต้องปฏิบัติไป ให้ถูกต้องตามหลักเกณฑ์ของ พระพุทธศาสนา ที่ได้ตรัสไว้ด้วยเรื่องอนัตตาว่า *ธรรมทั้งหลายทั้งปวงเป็นอนัตตา, ธรรมทั้งหลายทั้งปวง อันใครๆ ไม่ควรยึดมั่นถือมั่น โดยความเป็นตัวเรา—ของเรา.*

อาตมาจึงนำมาพูดในวันนี้ โดยหัวข้อว่า ตัวตนนั้นคืออะไร. ถ้าท่าน ทั้งหลาย รู้จักว่า ตัวตนคืออะไร, จะต้องพูดจาเกี่ยวกับมันอย่างไร จะต้องปฏิบัติ เกี่ยวกับมันอย่างไร, ก็จะได้รับประโยชน์ ในการปฏิบัติพระพุทธศาสนาได้ โดยง่ายดาย.

สรุปว่า การปฏิบัติเกี่ยวกับ ตัวตน นี้ ก็คือ มีอัตตามีตัวตน แต่สำหรับ พุทธเจ้าในภาษาคน; ตามแบบของ *โลกสมัญญา* คือแบบที่ชาวบ้านเขารับรู้กันทั่วไป, *โลกโฆหาร* คือคำไว้ใช้สำหรับพูดในโลก, *โลกบัญญัติ* ตามที่ในโลกเขาบัญญัติความหมายแห่งคำนั้น ๆ อย่างไร, *โลกนิรุตติ* แล้วแต่ว่าเขาใช้คำนั้น ในความหมายว่าอย่างไร. เราก็อยู่ได้ในโลกนี้ เรียกว่ามีอัตตาไปได้ตามแบบวิธีของ *โลกสมมติ*, ตามที่ *โลกสมมติ*; แล้วก็ม้อตตาไปตามแบบที่ *โลกสมมติ* อยู่มืออัตตาจริง.

ดังนั้น เราไม่ต้องยกเลิกระบบคำสั่งสอน ที่ว่า มีอัตตา ต้องทำดีตายแล้วเกิดดี กรรมดีเป็นของตน มีกรรมเป็นของแห่งตน, คำสอนเหล่านี้ไม่ต้องยกเลิก เพราะว่ามันเป็นการกล่าวอย่างภาษาคน หรือโดย *โลกสมัญญา*; เราได้ฟังอย่างนี้ แต่เราก็ถือเอาความหมายที่ลึกกว่านั้น คือว่าไม่ได้มีตัวตน แต่มีกระแสแห่งการปรุงแต่ง ตามปัจจัยของนามและรูป ที่เคลื่อนไหวไปอย่างไร มันก็ต้องได้รับผลแห่งการเคลื่อนไหว ไปตามสมควรแก่การเคลื่อนไหว. นี้เราเรียกภาษาคน ว่า เราทำกรรมใดไว้ เราจะได้รับผลแห่งกรรมนั้น หรือว่า เรามีกรรมเป็นของแห่งตน.

เราอย่าไปยกเลิก คำสอนทางศีลธรรม ที่สอนไว้ในภาษาคน ว่ามีตัวมีตน นั้นไม่ต้องยกเลิก, แล้วเราก็ถือได้ตามหลักที่ว่า *คนเป็นที่พึ่งแก่คน* คือ *เราก็มีตัวตน ชนิดที่จะทำที่พึ่งแก่ตัวตน*. ตัวตนนี้ยังไ้ มันยังยึดถือ ก็ใช้ความยึดถืออันนั้นแหละ ขวนขวายกระทำ ๆ จนให้มีธรรมะ ที่รู้ว่ามันไม่มีตัวตน, ให้ตัวตนนี้ช่วยตัวตน ให้ตัวตนช่วยทำลายกิเลสของตัวตน; แล้วก็จะได้ธรรมะมา จะสมมติเรียกว่าตัวตนอีกก็ได้; แต่ไม่จำเป็น ให้มันหมกตัวตนกันเสียดีกว่า.

แต่บางคนยังรักที่จะมีตัวตน เขาก็จะเรียกว่าตัวตน ก็ตามใจเขา; เขาละตัวตนที่เลวเสีย มีตัวตนที่ดีกว่า จนมีตัวตนที่ดีที่สุด เขาก็พูดปากอย่างใจอย่างไปตามเดิม. พูกว่ามีตัวตนที่ดีที่สุด; แต่ใจมิได้ยึดถือสิ่งนั้น โดยความเป็นตัวตน มันก็ไต่เหมือนกัน.

ฉะนั้น สรุปความว่า ตัว อัตตา นี้เป็นตัวตน ที่เป็นสัตว์ตลกแสดงชนิดหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องมีไว้อย่างมิใช่ตัวตน. *ตัวตนนั้นมันเป็นสัตว์ตลกหลง* สัตว์ที่ตลกแสดงชนิดหนึ่ง ซึ่งเราจะต้องเลี้ยงมันไว้ ในลักษณะที่มีใช้ตัวตน. เรา จะเรียกมันว่าตัวตน แต่ใจของเราก็ไม่ยึดถือว่าเป็นตัวตน *เราเลี้ยงสัตว์ตลกหลง* *ตัวตนไว้ ในฐานะที่มีใช้เป็นคน.*

นี่คนที่ยังละตัวตนไม่ได้ ก็ควรจะรู้สึกอย่างนี้ไว้, แล้วคงจะช่วยได้มากทีเดียว ว่าอัตตานั้นเป็นสัตว์ตลกหลงตัวตนหนึ่ง ซึ่งเรายังเลี้ยงมันไว้ อย่างที่มีใช้เป็นคน; พูคอย่างมีตัวตน แต่จิตก็มียึดถือโดยความเป็นตัวตน มันก็คงจะลำบากบ้าง, แล้วมันก็น่ากลัว หรือน่าอันตรายอยู่เหมือนกัน ที่จะพลอยเล่นตลกเหมือนกับสัตว์ตัวนั้นไปด้วย คือมีปากอย่าง พูคอย่าง ใจอย่าง, อย่างที่ระวังไว้ดีที่สุด ไม่ให้ผิดพลาดได้.

สรุปอีกทีหนึ่งว่า วันนี้จะพูกว่า ตัวตนนั้นคืออะไร? แล้วก็ตอบว่า ตัวตนนั้นคือสัตว์ตลกชนิดหนึ่ง ที่เราจะต้องมีมันไว้ อย่างมิใช่เป็นคน.

เห็นว่าสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยายในวันนี้อย่างนี้ เป็นโอกาสให้พระสงฆ์ทั้งหลาย สวดสาธยายบทพระธรรม ที่จะเป็นเครื่องกำจัดความรู้สึกว่าตัวตน ได้ตามสมควรแก่สติปัญญาของคนนั้น ๆ ต่อไป.

อะไรคืออะไร?

- ๑๐ -

๑๐ มิถุนายน ๒๕๒๑

การเวียนว่ายตายเกิดคืออะไร?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์ แห่งภาควิสาขบูชา เป็นครั้งที่ ๑๑ ในวันนี้
อาตมาก็จะได้นำบรรยายเรื่อง **อะไรคืออะไร** ในทัศนะของพุทธบริษัท ต่อไปตามเดิม;
แต่หัวข้อโดยเฉพาะสำหรับในวันนี้มีว่า **การเวียนว่ายตายเกิดนั้นคืออะไร?**

ท่านทั้งหลายคงจะได้ยินคำว่า **เวียนว่ายตายเกิด** อยู่ก่อนแล้วด้วยกัน
ทุกคน; แต่ก็ยังไม่มีความรู้ันถูกต้องและแน่นอน ว่ามันเป็นเรื่องอะไรกัน;
ก็ฟัง ๆ กันมาตามขนบธรรมเนียมประเพณี, **ยังไม่สามารถจะขจัดปัญหาหนานา
ประการ อันเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิดนั้นได้.** ในวันนี้อาตมาจึงกล่าวถึงเรื่องนี้.

เวียนว่ายตายเกิดคือเรื่องสังสารวัฏฏ์.

เมื่อพูดถึงเวียนว่ายตายเกิด ก็เป็นภาษาไทย; ถ้าเป็นภาษาบาลี ก็เรียกว่าสังสารวัฏฏ์. **สังสารวัฏฏ์** คำนี้เขาแปลว่า **วงกลมแห่งการว่ายเวียน**, **วงกลมแห่งการว่ายเวียน** ก็คือ **เวียนว่ายตายเกิด** นั่นเอง.

เรามักจะพูดทับกันลงไปอีกที่หนึ่งว่า การว่ายเวียนในสังสารวัฏฏ์. **การว่ายเวียนนั้นเวียนไปในสังสารวัฏฏ์** คือ **เวียนไปในวงกลมแห่งการว่ายเวียน**, และ **การว่ายเวียนนั้นมันมีลักษณะเป็นวงกลม** จึงได้เรียกว่า **สังสารวัฏฏ์** เรียกกันว่า **สังสารวัฏฏ์**สั้น ๆ ง่าย ๆ ก็สะดวกดี.

ผู้ที่ยังไม่เข้าใจก็ยังมึ จึงอยากจะบอกให้ทราบว่ **สิ่งที่เรียกว่าสังสารวัฏฏ์นั้นตรงกันข้ามจากสิ่งที่เรียกว่านิพพาน** : **ถ้าไม่มีนิพพานก็ต้องเวียนอยู่ในสังสารวัฏฏ์**; **ถ้าไม่เวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏฏ์ ก็คือนิพพาน**; ดังนั้นจึงกล่าวว่ **นิพพานเป็นสิ่งที่ตรงกันข้าม** กับการเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏฏ์.

ทีนี้ เราในฐานะที่เป็น **พุทธบริษัท** **รู้อะไร** หรือ **ทำอะไรที่เกี่ยวข้องกัน** **อยู่กับสิ่งที่เรียกว่าสังสารวัฏฏ์**, แล้วเรามีหน้าที่อย่างไร **เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่าสังสารวัฏฏ์** ขอให้สนใจให้ดี.

สังสารวัฏฏ์ เป็นชื่อแห่งความทุกข์; **นิพพาน** เป็นชื่อแห่งความดับสนิทแห่งความทุกข์. **การเวียนว่ายอยู่ในสังสารวัฏฏ์** ก็คือเวียน-

ว่ายอยู่ในกองทัพ ซึ่งถือว่าเป็นลักษณะธรรมชาติสามัญของปุถุชน ซึ่งจะเวียนว่ายอยู่ในกองทัพ.

สิ่งที่เรียกว่า สังสารวัฏฏ์ หรือ การเวียนว่ายตายเกิด นี้ มีอยู่ทั้งในภาษาคน และทั้งในภาษาธรรม ขอให้จำไว้ตลอดกาลว่า ภาษา ๒ ภาษา คือ ภาษาคน และภาษาธรรมนี้ต้องเคียงคู่กันไป ไม่มีทางที่จะเลิกเสียได้. เราจะต้องรู้พร้อมกันไปทั้งภาษาคน และภาษาธรรม ในเรื่องหนึ่งๆ จึงจะรู้ถึงที่สุดของเรื่องนั้นๆ. สิ่งที่เรียกว่า สังสารวัฏฏ์นี้ มีทั้งในภาษาคน มีทั้งในภาษาธรรม.

ควรศึกษาสังสารวัฏฏ์ เพื่อปฏิบัติดับทุกข์ได้โดยเร็ว.

ปัญหามีว่า เราจะศึกษากันอย่างไรน ที่จะได้รับประโยชน์มากกว่า หรือจำเป็นกว่า?

ถ้าพูดอย่าง ภาษาคน สังสารวัฏฏ์ก็อธิบายว่า มีคน ตายแล้วเกิด, ตายแล้วเกิด; ตายแล้วเกิด ไม่มีที่สิ้นสุด จนกว่าจะบรรลุถึงพระนิพพาน. นี้เรียกว่าพูดอย่างภาษาคนตามความรู้ที่ได้ออกเล่าสั่งสอนกันมา.

ถ้าพูดเป็น ภาษาธรรม ก็หมายถึง การเกิดซ้ำๆ ซากๆ ในจิตใจของคน แห่งความคิดนึกที่เป็นอุปาทาน ก็คือความยึดมั่นเรื่อง ตัวตน — ของตน; เกิดแล้วเกิดเล่า, เกิดแล้วเกิดเล่า, เกิดแล้วดับ ดับแล้วเกิด, อย่างนี้อยู่เรื่อยไป

เรียกว่า ตัวตน — ของตน มันเวียนว่ายอยู่ในกระแสแห่งการเกิดดับ ในจิตใจ
ของคน นี้ก็อีกอย่างหนึ่ง. เรียกว่าสังสารวัฏฏ์ในภาษาธรรม.

ที่นั่นท่านทั้งหลายลองพิจารณาเหตุที่ว่า สังสารวัฏฏ์ในความหมายไหน
ที่มีความจำเป็นรีบด่วน ที่เราจะต้องศึกษาให้รู้? หรือว่าสังสารวัฏฏ์ในความหมาย
ไหน ที่จะให้ประโยชน์แก่การประพฤติปฏิบัติ เพื่อดับทุกข์ของเราโดยเร็ว?

แต่ถึงอย่างไรก็ดี อาตมายังยืนยันว่า **สังสารวัฏฏ์ทั้ง ๒ ความหมาย
ยังมีประโยชน์อยู่ด้วยกัน** ทั้งนั้น; แต่ว่าจะต้องแยกกัน.

การถือความหมาย ของคำว่า สังสารวัฏฏ์ ในภาษาคน มีคนเวียนว่าย
ตายเกิดนี้ก็คือ มัน จำเป็นที่จะต้องมี สำหรับคนที่ยังไม่รู้ธรรมะอันลึกซึ้ง;
มีประโยชน์ในทางศีลธรรม สำหรับประชาชนทั่วไป. เขา จะได้เกิดความรู้สึกรู้สึก
ที่กลัวบาป แล้วก็กลัวบุญ, แล้วก็ตั้งใจที่จะทำบุญไว้ให้มากๆ สำหรับจะได้
เวียนว่ายตายเกิดอย่างดี.

ฟังคุณ้ำประหลาดอยู่ ที่ว่า **จะได้เวียนว่ายตายเกิดอย่างดี.** คือมีความสุข
ตามที่เขาต้องการ. เขาต้องการจะเวียนว่ายตายเกิดไป ในกองแห่งความสุข นี่มัน
จะเป็นไปได้ หรือไม่ได้? มันจะน่าหัวหรือไม่? เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์
นั้น มองเห็นได้ง่าย, เข้าใจได้ง่าย แต่ **เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในความสุข** นี้จะเป็น
ได้อย่างไร? เดียวกันจะได้พิจารณากันดูอีกทีก็ได้.

เราจะต้องมีคำสอนเรื่องเวียนว่ายตายเกิด ในภาษาคน คือที่รู้สึกกันอยู่ทั่วไปแล้ว นี้แหละ ไว้สำหรับคนธรรมดาสามัญ ซึ่งไม่มีหนทางที่จะหยุดการเวียนว่ายตายเกิด; พร้อมกันนั้น เราก็จะต้องมีความรู้เรื่องเวียนว่ายตายเกิด ในภาษาธรรม คือเกิดแห่งความคิดนึกที่เป็นอุปาทาน. ความรู้นี้ก็สำหรับผู้ที่มีความรู้, มีความรู้ธรรมะที่เป็นธรรมส์จะยิ่งขึ้นไป, และสามารถที่จะหยุดการเวียนว่ายเสียได้ คือ มีวิธีที่จะหยุดการเวียนว่ายเสียได้ ทันในปัจจุบันที่ทันตาเห็นนี้.

เปรียบเทียบอย่างภาษาคนกับภาษาธรรม.

จะพูดถึง การเวียนว่ายในภาษาคน โดยละเอียดต่อไปอีกหน่อย เพื่อจะเปรียบเทียบกัน. เมื่อพูดโดยภาษาคน การเวียนว่ายตายเกิดนั้นมันต้องมีคน ตามที่เขารู้สึกกันอยู่ว่ามี ตัวนั้น ตัวเรา ตัวกู นี้แหละเป็นผู้เวียนว่าย เพราะเป็นการพูดในภาษาคน ก็ต้องมีคน แต่ถ้าพูดในภาษาธรรม มัน ไม่มีคน มีแต่ธรรม, มันเลยกลายเป็นนามธรรม คือความคิดนึก.

ถ้าพูดอย่างภาษาคน ก็มีกคนคนหนึ่ง ของแต่ละคน ที่เราเรียกว่า ตัวเรา ซึ่งเวียนว่ายไปในสังสารวัฏฏ์; แล้วก็เชื่อกันว่า จนกว่าจะถึงพระนิพพาน จึงจะหยุดเวียนว่าย.

แต่ขอให้เข้าใจว่า การเวียนว่ายอย่างนี้ เป็นลัทธิที่สอนกันอยู่ก่อนพุทธกาล, หรือแม้ในสมัยพุทธกาล หรือหลังจากพุทธกาล ของอีกพวกหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่พุทธศาสนา ซึ่งเราเรียกกันว่าของฝ่ายฮินดู.

ฝ่ายฮินดูเขาก็มีคำสอนเรื่องเวียนว่ายตายเกิดของตัวเอง ก็เวียนว่ายไป, เวียนว่ายไป, ก็ฉลาตชน — ฉลาตชน — ฉลาตชน, ก็เวียนว่ายไปจนฉลาตถึงที่สุด สามารถหยุดการเวียนว่ายเสียได้ เพราะว่าได้เข้าไปรวมอยู่กับตัวตนอันใหญ่ยิ่ง ที่เรียกว่าปรมาत्मัน หรือ บรมอัตตา.

การเวียนว่ายตายเกิดของฝ่ายฮินดูนี้ ก็คือ อัตตา เป็นผู้เวียนว่าย : เวียนว่ายสร้างสมความดี ความฉลาต สติปัญญา มากขึ้น ๆ จนเป็นมหาอัตตา เป็นมหาตมา, ก็มีส่วนประกอบไปด้วยคุณธรรมอันใหญ่หลวง; แล้วไม่เท่าไร มหาอัตตา หรือ มหาตมา นี้ก็จะเข้าไปรวมกับ ปรมาत्मัน หรือ ปรมาตมา คือบรมอัตตา แล้วก็จบกัน เพราะว่าอยู่เป็นนิรันดร ไม่เปลี่ยนแปลง ไม่เวียนว่ายตายเกิดอีก. อย่างนี้เขาก็มีอยู่ลัทธิหนึ่ง และมีอยู่แล้ว.

พุทธศาสนาเกิดขึ้น ก็ยอมรับเรื่องเวียนว่ายตายเกิดไปตามเหตุตามปัจจัย. พุทธโดยภาษาคนสำหรับคนธรรมดาฟัง ก็พูดว่าเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร จนกว่าจะมีความรู้เกิดขึ้น กระทำให้แจ้งซึ่งพระนิพพาน คือทำลายความรู้สึกว่าตัวตน ซึ่งเป็นผู้เวียนว่ายนั้นเสีย.

ท่านลองคิดดูว่า มันเดินกันคนละทาง อย่างไร? เราจะหยุดเวียนว่ายได้ โดยการศึกษาจนรู้ว่า มันไม่มีใครเวียนว่าย, มันไม่มีตัวมีตน, หรือเป็นอัตตา อะไรที่ไหน ที่มาเวียนว่าย มันเป็นแต่เพียงธรรมชาติ นามรูป คิดนึก รู้สึก เป็นตัวตน แล้วก็เวียนว่าย. พอรู้แจ้งว่าไม่มีตัวตน มันก็หยุดเวียนว่ายเอง เพราะมัน ไม่มีตัวตนที่จะเวียนว่าย; แปลว่าเราทำลายตัวตนผู้เวียนว่ายเสีย มัน

ก็หมกการเวียนว้าย, สิ้นสุดการเวียนว้าย เพื่อสิ้นสุดแห่งความทุกข์ ไม่ไปเป็นอะไรนิรันดร อย่างในศาสนาฮินดู.

เรื่องมันก็แตกต่างกันอยู่อย่างนี้ คือศาสนาฮินดูเขาก็มีตัวตนเรื่อยไปตลอดเวลา จนไปรวมเป็นตัวตนใหญ่ แล้วก็อยู่เป็นนิรันดร. อย่างฝ่ายเรานี้ก็อธิบายว่า มีตัวตนด้วยความสำคัญผิด ว่าตัวตนไปพลาง ก็เวียนว้ายไปตามความโง่หรืออวิชชาอันนั้น จนกว่าจะรู้สึกว้า เอ้า, ไม่มีตัวตน มีแต่ธรรมชาติล้วน ๆ เป็นไปตามเหตุตามปัจจัย; พอหยุดตัวตนเสีย มันก็ไม่มีตัวตนที่จะเวียนว้าย. นี่สังสารวัฏฏ์ก็หยุดลง; มีความเป็นนิพพาน คือความดับลง สลายลงแห่งตัวตน, ก็เลิกลีกกัน ไม่ต้องมีอะไรที่จะเหลืออยู่เป็นนิรันดร.

ที่ว่า นิพพานเป็นนิรันดร เป็นอมตะ ไม่มีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง นั้น หมายถึงสถานะที่ปราศจากการปรุงแต่งนั้น เมื่อเข้าถึงได้ก็เรียกว่าเข้าถึงสภาพนิรันดร คืออสังขตธรรม ซึ่งเป็นของที่ไม่ต้องมีเหตุปัจจัยปรุงแต่ง อยู่ได้เองเป็นนิรันดร; ไม่ใช่ว่าตัวตนหรืออัตตานั้น ไปเป็นนิรันดร. แต่ถ้าพูดอย่างนี้ไม่ค่อยมีคนชอบ.

ถ้าจะพูดให้ว่า ตัวตนนั้นมันเข้าไปสู่สังขตะ หรือ นิพพาน เป็นนิรันดร ไปก็ได้เหมือนกัน แต่มัน เป็นเรื่องพูดชนิดที่สำหรับโฆษณาชวนเชื่อ เสียมากกว่า; อย่างเดียวกับที่จะพูดว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง นั้น ก็เพื่อโฆษณาชวนเชื่อ ให้สนใจในนิพพาน.

ที่จริง นิพพานนั้นอยู่เหนือความเป็นสุข อย่างยิ่งไปเสียอีก มันเหนือความเป็นสุข จนไม่เกี่ยวกับความสุข นั่นคือนิพพาน; แต่ถ้าพูดอย่างนี้ ไม่มีใครชอบ มันไม่สนุกอะไร สู้พูดว่า นิพพานเป็นสุขอย่างยิ่ง ไม่ได้.

นี้ก็เหมือนกัน ถ้าพูดว่า การเวียนว่ายตายเกิดก็ไปจบลงที่พระนิพพาน ก็ สลายลงแห่งตัวตน ไม่มีตัวตนจะเวียนว่ายอีกต่อไป มัน ก็เหลืออยู่แต่สภาพ ที่ไม่เวียนว่าย คือพระนิพพาน.

จงรู้จักแยกให้เห็นความแตกต่าง ระหว่างนิพพานในพุทธศาสนา กับ นิพพานในศาสนาอื่น เช่นศาสนาฮินดู เป็นต้น.

ขอให้เข้าใจไว้ว่า คำว่า นิพพาน นี้เป็นของเก่า, ไม่ผูกขาดไว้ใน ศาสนาใดศาสนาหนึ่ง; มีคำว่า นิพพานใช้ด้วยกันทุกศาสนา, เป็นคำพูดที่ มีความหมายในตัวเอง ว่ามัน ไม่มีความทุกข์ ดับเย็นสนิทแห่งความทุกข์ ใคร ๆ ก็ชอบ. แต่แล้วก็มีการสอนให้ลู่ถึงนิพพานโดยวิธีต่าง ๆ กัน; คนก็รับเอา ไปเชื่อ, เอาไปถือ ด้วยกันทุก ๆ ลัทธิ, ตามระดับแห่งสติปัญญาของตน.

สอนถูกเกินไป สอนจริงเกินไป คนโง่ก็รับเอาไม่ได้, ก็สั่นหัวแล้วก็ ไม่รับเอา. ฉะนั้นจะต้องสอนในระดับหนึ่ง ซึ่งคนโง่รับเอาได้ และพอใจยินดี.

เช่น มีลัทธิที่สอนว่า ความสมบูรณ์ถึงที่สุดแห่งการรมณ์เป็นนิพพาน- อย่างนี้เข้าใจว่าคนโง่ทั้งหลายคงจะรีบตะครุบเอา; แต่ก็มี คนที่ไม่โง่ถึงขนาดนั้นไม่ ยอมเชื่อ; จึงมีคนที่สอนว่า จตุตถฌานเป็นนิพพาน อย่างนี้ก็ยังมีคนรับนับถือ เอา จนกว่าจะมีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นแล้วสอนว่า ความสิ้นสุดแห่งตัวตน สิ้นสุด แห่งกิเลสตัณหาอุปาทานนั้นเป็นนิพพาน. นี้ก็มีคนเชื่อ และมีคนรับนับถือ เอา มันก็เป็นไปได้ แต่ในวงของผู้ที่มีสติปัญญาเท่านั้น. พุทธบริษัทที่มี สติปัญญา ก็รับนับถือ ลัทธินี้เรื่อย ๆ มา ว่านิพพานนั้นเป็นที่สิ้นสุดแห่งกิเลส.

เมื่อพูด ในภาษาคนก็พูดว่า หยุดเวียนว้ายไปในวัฏฏสงสาร ก็เป็นนิพพาน. ถ้าจะพูดใน ภาษาธรรม ก็หยุดการเกิดแห่งกิเลส หยุดการปรุงแต่งแห่งกิเลส ก็เป็นนิพพาน.

คนกลัวเวียนว้าย แต่ยังสร้างความคิดอยู่เรื่อย เพราะยังอยากเกิด.

คนธรรมดา แม้ว่าท่านทั้งหลายที่ฟังอยู่ที่นี้ ก็คงได้ยินคำที่ว่า เวียนว้ายตายเกิด ได้รับคำสั่งสอนให้เห็นให้เข้าใจว่า การเวียนว้ายตายเกิดนี้เป็นทุกข์; อยากจะบรรลุนิพพานกันทั้งนั้น ได้รับคำสั่งสอนให้กลัวการเวียนว้ายตายเกิด ให้สะกັงกลัวต่อความทุกข์ ในการเวียนว้ายตายเกิด.

แต่แล้วมันก็ไม่จริง ในจิตใจมันรู้สึกอย่างไร มันจะกลัวแต่ปากกันเสียมากกว่า ไม่ได้กลัวจริง ๆ, กลัวแต่ปาก. ปากพูดว่ากลัว การเวียนว้ายตายเกิด; แต่ในจิตใจโดยแท้จริงนั้นมันไม่ได้กลัว เพราะที่ไม่เข้าใจ ไม่รู้จักสิ่งนี้โดยแท้จริง, ไม่อยากจะหยุดการเวียนว้ายตายเกิด ก็มัน อยากจะเกิดเรื่อยไป.

เอา ความรู้สึก ของแต่ละคน ในระดับธรรมดาเป็นหลัก ยังอยากจะเกิด, มันยังไม่อิ่มไม่พอในการซ้ำ ๆ ซาก ๆ มันอยากจะลองใหม่, อยากจะเปลี่ยนจากใหม่อะไรอยู่เรื่อย. เมื่อไม่อยากจะหยุดการเกิด มันก็ไม่กลัวการเกิด; พูดว่ากลัวก็พูดแต่ปาก. ทั้งนั้น วัฏฏสงสารมันก็ไม่หยุด, มันก็เวียนว้ายต่อไป, ของคนทั่ว ๆ ไปมันเป็นแบบนี้.

มัน อยากรู้ เพราะมีอะไรที่น่ารัก น่าพอใจ ที่ยึดมันถือมันอยู่ มัน ไม่อยากตาย. ถ้าตายแล้วมันก็อยากจะเกิดกลับมาหาสิ่งเหล่านี้อีก : คือกามคุณ ทั้งหลายในโลกนี้มันยังมีอยู่; เขายังชอบยังพอใจอยู่. แม้จะต้องตายก็หวังที่จะ กลับมาเกิดอีก เพื่อมาหาสิ่งเหล่านี้; ในเมื่อเป็นอย่างนี้แล้ว มันจะหยุดการเวียน วายตายเกิดได้อย่างไรกัน.

ขอให้ลองคิดดูให้ดีๆ ว่าเรากำลังเล่นตลกกับตัวเองในเรื่องของการเวียน- วายตายเกิด; ไม่รู้จักสิ่งนี้ โดยแท้จริง ไม่ได้กลัวสิ่งนี้โดยแท้จริง, มันก็มัวหลอก ตัวเองอยู่ที่นี้, มัวแต่จะสร้างเหตุ สร้างปัจจัยสำหรับการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ ไร่ไป.

นี้เรียกว่าปัญหาเกี่ยวกับการเวียนว่ายตายเกิด : เมื่อพูดโดย ภาษาคน คือพูดว่ามีคน, แล้วก็เวียนว่ายตายเกิด เพราะอำนาจแห่งความยึดมันถือมัน ในสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดมันถือมัน, ไม่อยากจะกำลง ไม่อยากจะหยุด, ไม่ อยากรู้สิ้นสุดแห่งการเวียนว่าย.

ที่นี้ก็จะพูดถึงการเวียนว่ายตายเกิด ในภาษาธรรม เวียนว่ายตายเกิดใน ภาษาธรรมนั้น มันคือตายเกิด, ตายเกิด, ตายเกิด อยู่ข้างในใจ; ไม่ต้องเกี่ยว กับเนื้อหนังร่างกาย, ไม่ต้องเกี่ยวกับการเข้าโลงออกโลงเกิดภพใหม่, ไม่ต้องเกี่ยวกัน อย่างนั้น; เกี่ยวกับว่า ในจิตใจมีการเกิดการดับ, การเกิดการดับ ที่ไม่รู้สิ้นสุด แห่งความคิดนึกยึดถือ ว่าตัวกู ว่าของกู.

ฟังก์ชันพื้นฐานของการเวียนว้าย ซึ่งเป็น การเวียนวน.

ที่นี้อยากจะให้ดูไปตั้งแต่พื้นฐานทีเดียว ที่ว่าการเวียนว้ายนี้ มันคือ อะไรกันแน่? ก็อยากจะให้ตั้งข้อสังเกตดู ความหมายของการเวียนว้าย ที่จริง ก็ควรจะเรียกว่า การเวียนวน เพราะการเวียนแล้วมันจะต้องวนกลับไปพบกัน ที่จุดหนึ่ง ก็เรียกว่า เป็นวงกลม; ตรงกับคำว่า วัฏฏะ นั้นเอง. คำว่า วัฏฏะ แปลว่า วงกลม หรือมัน วนเป็นวงกลม.

การวนเป็นวงกลมนี้ หรือตัววงกลมนี้เองก็ตาม มัน เป็นเรื่องของ ธรรมชาติส่วนพื้นฐาน; เช่นว่า โลกนี้ เราก็รู้ว่ามัน เป็นของกลม แล้วโลกนี้ ก็หมุนอยู่เป็นวงกลม รอบ ๆ ดวงอาทิตย์, หมุนอยู่เป็นวงกลม. หรือจะมี ดวงจันทร์ หมุนอยู่รอบโลก มันก็มีการหมุนเป็นวงกลม หรือว่า ดวงดาวอื่น ๆ ที่มันเคลื่อนที่ อยู่ มัน ก็เคลื่อนที่ในรูปของวงกลม เพื่อมาบรรจบกันเป็นวง : จะเป็นวงยาวรี, หรือวงกลมแท้ ๆ, หรือวงกลมเบี้ยว ๆ บุก ๆ อะไรก็ตามใจ มันก็เป็นวง; เรียกว่า การหมุน มีลักษณะวนเวียนที่เป็นวงอยู่โดยธรรมชาติ.

นี้เราจึงมีความง่าย ที่อะไร ๆ มันจะหมุนเป็นวงกลม. ความรู้สึกคิดนึก การกระทำ ความปรารถนา มันก็ง่ายที่จะหมุนไปในลักษณะที่เป็นวงกลม, ก็จะไปบรรจบครบรอบ แล้วก็ซ้ำ ๆ ซาก ๆ.

จะน้อมมาดูในภายในจิตใจ ก็จะมีจิตที่เป็นพื้นฐานของชีวิตที่ เรียกว่า ภวังคจิต มีลักษณะเกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป, เกิดขึ้น—ตั้งอยู่—ดับไป,

เกิดขึ้น — ตั้งอยู่ — คับไป, *ไม่มีที่สิ้นสุด*. มันก็เป็นวงกลม เป็นลักษณะแห่งวัฏฏะ อยู่ในสิ่งที่เรียกว่าภวังคจิตอันเป็นที่ตั้งแห่งภวังคจิตทั้งหลาย จึงมีวงกลมได้แม้ในขณะจิตหนึ่ง.

ที่นี้จะมาดูกันอีกทีว่า *วันหนึ่ง ๆ มันก็เป็นวงกลม* : เข้าตรูขึ้นมา เทียง บ่าย เย็น ค่ำ คึก สว่าง เอ้า, ก็เป็นวงกลมเดี๋ยวก็นับเป็นวงกลม ทุกวัน ๆ; นี่ก็เป็นวงกลมที่มีอยู่ในวันหนึ่ง ๆ.

ที่นี้จะดูว่า *ปีหนึ่ง ๆ มันก็เป็นวงกลม* เพราะมันขึ้นอยู่กับดวงอาทิตย์ และดวงจันทร์ เราจึงมีรอบปีที่มีลักษณะเป็นวงกลม จะตั้งต้นด้วยฤดูแล้งก็ได้ แล้วก็ไปหาฤดูฝน ฤดูหนาว แล้วก็จบ ไปหาฤดูแล้ง ฤดูฝน ฤดูหนาว เป็นวงกลมแห่งปีหนึ่ง ๆ ก็ได้ ในปีหนึ่ง ๆ มันก็มีการเวียนว่ายชนิดที่เป็นวงกลม.

หรือว่าจะมองกันดูที่ชีวิตทั้ง ๆ ชีวิต *ชีวิตหนึ่ง ๆ มันก็เป็นวงกลม* : มันต้องตั้งต้นขึ้นมาด้วยการเกิด แล้วก็เปลี่ยนไป เป็นหนุ่ม, เป็นแก่, เป็นชรา แล้วก็ตายลง จนกว่ามันจะเกิดใหม่อีก มันจึงเป็นวงกลมอยู่วงหนึ่งในชีวิตหนึ่ง ๆ อย่างนี้.

นี่เรียกว่า *ขณะจิตหนึ่งก็เป็นวงกลม, วันหนึ่งก็เป็นวงกลม, ปีหนึ่งก็เป็นวงกลม, ชีวิตหนึ่งก็เป็นวงกลม*, อะไร ๆ มันช่างเนื่องอยู่กับวงกลมเสียเหลือเกิน. ดังนั้นมันจึงเป็นการง่ายที่สุด ที่จะว่ายเวียน หรือวนเวียน ในลักษณะที่เป็นวงกลม.

เรื่องทางจิตใจยังเป็นวงกลมแห่งการปรุงแต่ง.

ทีนี้จะดูให้เป็นเรื่อง ทางจิตใจให้มากขึ้นไปกว่านั้น มันก็ยังเห็นวงกลมที่ละเอียดลึกซึ้งยิ่งขึ้น คือวงกลมแห่งการปรุงแต่ง ตามกฎแห่งอิทัปปัจจยตา หรือ กระแสแห่งปัจจุจสมุปบาท ในชีวิตของคนเรา.

ยกตัวอย่าง เมื่อ ตา เห็น รูป เกิดจักขุวิญญาณ ; ตา กับรูป กับจักขุวิญญาณ มาถึงกันเข้า เรียกว่า ผัสสะ, เพราะมีผัสสะก็เกิดเวทนา, เพราะมีเวทนาจึงเกิดตัณหา ตามสมควรแก่เวทนา, เกิดเวทนาแล้วก็เกิดตัณหา, เกิดตัณหาแล้วก็เกิดอุปาทาน ความรู้สึกยึดมั่นเป็นตัวเราเป็นของเราขึ้นมา, แล้วก็สิ่งๆ ที่เรียกว่าภพ; เพราะอุปาทานมี จึงมีภพ, ภพมีจึงมีชาติ, เพราะชาติมีจึงมีปัญหาเกี่ยวกับเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นความทุกข์อย่างใดอย่างหนึ่ง. หรือสรุปว่า ไม่ได้อย่างที่ตัวต้องการ แล้วก็มีความทุกข์. นี่เรื่องของทานนี้ก็จบไป.

เดี๋ยวก็ *เรื่องของหูก็เกิดขึ้น* ในลักษณะเดียวกัน เป็นปัจจุจสมุปบาทรอบหนึ่ง อย่างนี้ : คือ หูได้ยินเสียง เกิดโสตวิญญาณ, หูกับเสียงกับวิญญาณถึงกันเข้า เรียกว่า ผัสสะ; เกิดผัสสะก็เกิดเวทนา เกิดตัณหา เกิดอุปาทาน เกิดภพ เกิดชาติ อย่างเดียวกันอีก.

เรื่องของจมูกได้กลิ่น ก็เป็นอย่างนั้น.

เรื่องของลิ้นได้รสทางลิ้น ก็เป็นอย่างนั้น.

เรื่องของ *ทางพิวกายสัมผัส* สิ่งที่มาสัมผัสพิวกาย มีโณฐัพพะกระทบกาย เรื่องมันก็เป็นอย่างเดียวกัน.

กระทั่ง *เรื่องภายในใจล้วน* เอาสัญญาอารมณ์ในอดีตมาสัมผัสเข้ากับมโน ก็เกิดเวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพชาติ ตวัภว — ของกู อย่างเดียวกันอีก.

เดี๋ยวก็เกิดวงกลมทางตา เห็นรูป, เดี่ยวก็เกิดวงกลมทางหู ได้ยินเสียง, เดี่ยวก็เกิดวงกลมทางจมูก ได้กลิ่น, เดี่ยวก็เกิดวงกลมทางลิ้น ได้รส, เดี่ยวก็เกิดวงกลมทางกาย ได้สัมผัสทางผิวหนัง, เดี่ยวก็เกิดวงกลมทางใจ สัมผัสกับอารมณ์ ที่จับฉวยเอาขึ้นมาจากสัญญาในอดีต.

ที่เรื่องของ *ตา* เห็นรูป มันก็ไม่ใช่มีรูปเดียว และไม่ใช่คราวเดียว; เดี่ยวมันเห็นรูปนั้น, เดี่ยวมันเห็นรูปนี้ *วันหนึ่งก็เห็นได้หลายรูป* มันก็หลายๆ วงในทางตา.

หู ก็เหมือนกันอีก เดี่ยวมันได้ยินเรื่องนั้น, เดี่ยวมันได้ยินเรื่องนี้, ได้ยินเรื่องนั้นมันก็มีหลายๆ วงในเรื่องของหู.

จมูก ก็เหมือนกัน มีหลายๆ วงในเรื่องของจมูก.

ลิ้น ก็มีหลายๆ วงในเรื่องของลิ้น.

สัมผัสผิวหนัง ก็มีหลายวง ไปตามแบบของสัมผัสผิวหนัง.

เรื่องของ **ใจ** ยิ่งเร็วมาก มันยิ่งมีมาก เพราะมันไวมาก มันก็ปรุงแต่งได้มาก, เร็วมาก มันมี **มากลงในเรื่องของจิตใจ** เอมารวมกันแล้ววันหนึ่งๆ ใจไม่รู้ว่่าก็ร้อย ก็พัน ก็หมื่นวงก็ได้; ยิ่งคนมีจิตใจพุ่งช่านเก่งอยู่ด้วยแล้ว มันก็ยิ่งมีมากวง.

นี่สังสารวัฏฏ์วงหนึ่งๆ แห่งปฏิจสมุปปาต ในใจวงหนึ่งๆ นั้นมันก็มีอยู่ เป็นสังสารวัฏฏ์ที่แท้จริงกว่าสังสารวัฏฏ์ชนิดไหน คือวนไปเป็นวงกลมอยู่เรื่อยไป ไม่มีที่สิ้นสุด; จนกว่าจะบรรลุนิพพาน ก็จะมีปัญญา มีสติ มาหยุดการปรุงแต่งตามวิธีของปฏิจสมุปปาตเสียได้ มันจึงจะหยุด จึงจะเป็นนิพพาน.

ขอให้ดูวงกลมที่มากมาย ที่น่ากลัว หรือน่าเบื่อหน่ายอย่างยิ่ง ที่มีอยู่ในจิตใจ, เป็นการปรุงแต่งทางจิตใจ อย่างนี้.

วิธีดูวงกลมให้เห็นเป็นเรื่องน่าสังเวช.

ที่นี้ที่จะดูให้เห็น ว่ามันเป็นเรื่องน่าสังเวช น่าเบื่อหน่าย น่าเกลียด น่ากลัว ยิ่งขึ้นไปอีก เราก็แยกวงกลมเหล่านี้ให้มันเป็นส่วนๆ ซึ่งเรียกกันว่า **ไตรวัฏฏ์**. ส่วนที่มันเป็นกิเลส นี่มันก็มีอยู่ส่วนหนึ่ง; เช่นตัณหา อุปาทาน ในปฏิจสมุปปาตนั้น.

พอกิเลสเกิดขึ้นแล้ว มันก็เป็นเหตุให้ทำกรรม ในมโนกรรม; แล้วบางทีก็ออกมาเป็นวจีกรรม กายกรรม; มันก็เป็นกรรมที่กระทำไปตามอำนาจของกิเลส. กิเลสเป็นเหตุให้กระทำกรรม อย่างที่จะหลีกเลี่ยงไม่ได้ อย่างนี้.

ทีนี้เมื่อ กระทำกรรมลงไปแล้ว มัน ก็เกิดผลกรรม, ได้รับความเป็น ความต้องการสมปรารถนา เป็นความสุขก็มี, ไม่สมปรารถนา เป็นความทุกข์ก็มี. ได้รับวิบากผลกรรม เป็นทุกข์หรือสุขแล้วมัน ก็ไม่หยุดกิเลส; กิเลสมันก็ ซอกแซกหาแนวใหม่ ไปตามอำนาจความรู้สึกของผลกรรมที่ได้รับ. ถ้าพอใจ มันก็ เกิดกิเลสใหม่รูปหนึ่ง, ถ้าไม่พอใจมันก็เกิดกิเลสใหม่รูปหนึ่ง, แล้วมันก็มีกิเลส เข้ามาอีก; ก็ทำให้เกิดการกระทำที่เป็นกรรมอีก, แล้วก็เกิดผลของกรรม อีก, แล้วก็ย้อนไปหากิเลสอีก.

ในจิตใจมันมีอยู่อย่างนี้ และในวงหนึ่งๆ ของปฏิจจสมุปบาทก็เป็นอย่างนี้. คือตัณหา อูปาทาน นั้น เป็นกิเลส ก็เป็นเหตุให้เกิดกรรมคือภพ, ภพ เป็นกรรมก็ทำให้เกิดวิบาก คือชาติ ชรา มรณะ เป็นต้น.

ในปฏิจจสมุปบาทวงหนึ่ง มันมีส่วนที่เป็นกิเลส มีส่วนที่เป็น กรรม มีส่วนที่เป็นวิบาก. วิบากมันไม่สิ้นสุดลงไปได้ มันก็ยังปรุงแต่งกิเลส เรื่อยไป; มันเลยเป็นวงกลม ที่ไม่รู้ว่าจะเ็นต้นมันอยู่ที่ตรงไหน? คนจึงตัด ลงไปไม่ได้ว่าจะตัดลงไปทีตรงไหน ที่มันเป็นเงื่อนต้นของวงกลม? มันดูเป็น กลมไปเสียหมด.

ที่จริงทำกิเลสให้สิ้นก็ได้, ทำกรรมให้สิ้นก็ได้, ทำวิบากให้หมดความ หมายให้ไร้ความหมายก็ได้, จะไปตั้งต้นลงที่ตรงไหนมันก็ได้ทั้งนั้น, ขอแค่ ให้มีสติปัญญาเพียงพอที่จะทำลายส่วนทั้ง ๓ นี้ ให้หมดฤทธิ์หมดอำนาจไป เพื่อจะไม่มี การเวียนว่ายตายเกิด อยู่ในวงของความรู้สึกคราวหนึ่งๆ เมื่อมีการสัมผัส อารมณ์ทางอายตนะคราวหนึ่ง.

การเวียนว่ายตายเกิดมิได้ตรงที่จิตปรุงแต่งให้รู้สึก.

เมื่อคุณมาถึงตอนนั้นแล้ว ท่านทั้งหลายก็คงจะมองเห็น ว่าการเวียน-
 วายตายเกิดที่ละเอียด ลึกซึ้ง ประณีต น่าอัศจรรย์ มันอยู่ที่ตรงนั้น, คืออยู่ตรง
 ที่จิตมันถูกปรุงแต่งให้มีลักษณะแห่งกิเลส – แล้วก็ให้ทำกรรม – แล้วก็รับผล
 กรรม, แล้วเป็นกิเลส – ทำกรรม – รับผลกรรม อยู่ในจิตใจ. อยู่ในแต่ละสิ่ง ๆ
 ที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ ในลักษณะที่เป็น
 ทุกข์ทรมานอันละเอียดประณีต.

นั่นมันเป็นการเวียนว่ายตายเกิดที่น่ากลัวกว่า น่ากลัวกว่า ที่ว่าตาย
 แล้วก็เข้าโลง แล้วก็ไปเกิดใหม่, ตายแล้วก็เข้าโลง – ตายแล้วก็ไปเกิดใหม่ – แล้ว
 เข้าโลงอีก; อย่างนั้นมันก็เป็นเรื่องหยาบ ๆ เป็นเรื่องที่ไม่ละเอียด, ไม่เป็นที่ตั้ง
 ของสติปัญญา, ก็เลยเป็นเรื่องเหมา ๆ เอา. ทุกคนก็เหมา ๆ เอาได้.

ลูกเต๋าก ๆ ที่เกิดขึ้นมา เราก็สอนให้เชื่อว่า ตายแล้ว เข้าโลงไปแล้ว
 มันก็ไปเกิดใหม่ – ก็ไปตามบุญตามกรรม, แล้วตายลงมันก็เกิดใหม่ – ตายลงมันก็
 เกิดใหม่ อย่างนี้ก็ได้ มันก็ยังหยาบอยู่ ยังง่ายอยู่ เป็นเรื่องของภาษาคน ที่ยังไม่
 รู้ธรรมะอันลึกซึ้ง มันก็มีเรื่องตายเกิด หรือเวียนว่ายตายเกิดในลักษณะนั้น.

แต่พอมาถึงเรื่องของผู้มีสติปัญญาผู้ธรรม เขาก็พูดกันในภาษาธรรม
 มีเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในจิตใจ ไม่ต้องเข้าโลง; ยังไม่ทันเข้าโลง อยู่ที่นี้
 แหละ วันหนึ่ง ๆ ก็มีเวียนว่ายตายเกิดไม่รู้จักรอบ ก็สับรอบตัวเข้าไป.

ถ้ารู้จักการเวียนว่ายตายเกิดอันละเอียดอย่างนี้ จึงจะเรียกว่ารู้จักการเวียนว่ายตายเกิดอันแท้จริง และมีประโยชน์ ที่สามารถจะหยุดกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้, รวมทั้งจะหยุดการเวียนว่ายตายเกิดอย่างเข้าโลง—ออกโลง นั้นเสียก็ได้เหมือนกัน. หยุดการเวียนว่ายตายเกิดที่แท้จริงในใจนี้กันเสียให้ได้ก่อน; ฉะนั้นเรา จึงควรจะศึกษาเรื่องการเวียนว่ายตายเกิดที่ละเอียด อย่างนี้.

การเวียนว่าย เป็นเรื่องของกิเลส ทำให้มีความทุกข์.

อุปมาที่ง่าย ๆ, ถือว่าทั้งหมดของพวกเรานี้เป็นชวานา ก็พูดเรื่องทำนาเป็นอุปมาว่าเราอยากจะทำนา—แล้วเราก็ตำนา—แล้วเราก็ได้ข้าวเปลือก—ได้ข้าวเปลือกแล้วก็อยากจะทำนาอีก—แล้วก็ทำนาอีก—แล้วก็ได้ข้าวเปลือกอีก—แล้วก็อยากจะทำนาอีก—ก็ไปซื้อข้าวเปลือกอีก—แล้วก็อยากจะทำนาอีก. นี่คือ วงกลมของกิเลส ของ กรรม และของ วิบาก.

การอยากทำนาเหมือนกับกิเลส; ถ้าอยากด้วยความโง่เขลาแล้วก็ยังเป็นกิเลสโดยตรง. พอทำนาก็เป็นกรรม คือการกระทำ, แล้วก็ผลกรรม คือการได้ข้าวเปลือกมา; เรียกว่าเวียนว่ายอยู่ในวัฏฏสงสารแห่งการทำนา. แล้วเมื่อไรมันจะจบจะสิ้น? มัน จบสิ้นไม่ได้ ถ้ามันยังมีตัวตน ที่ยังเป็นตัวเป็นตนยึดถือเป็นตัวตนอยู่; มันต้องกินอาหาร มันก็ต้องทำไปอย่างนี้.

แต่ว่าใจความสำคัญมันไม่ได้อยู่ที่ตรงนี้; มันอยู่ที่ว่ามีความทุกข์, หรือไม่มีความทุกข์. ถ้ามีความทุกข์แล้ว ก็ให้ถือว่าเป็นเรื่องเสียหาย รีบแก้ไขเสียอย่าให้มันมีความทุกข์.

ถ้าจะทำนา ก็อย่าทำนาคด้วยกิเลส; อย่ามีกิเลสที่เป็นเหตุให้ทำนา. แต่ให้มีสติปัญญา ที่รู้สิ่งทั้งปวงตามที่ เป็นจริงแล้วเป็นเครื่องชี้บอกว่าทำนา. ถ้าทำก็ทำด้วยสติปัญญา ก็ต้องไม่ทำด้วยกิเลส, แล้วได้ข้าวเปลือกมากก็ไม่ยึดมัน ถึงมัน ไม่หลงไหลด้วยอำนาจของกิเลส มันก็เหมือนกับไม่ได้มา. ในที่สุดมัน ก็เหมือนกับไม่ได้ทำนา, ไม่ได้เป็นทาสของกิเลส ที่เป็นเหตุให้ทำนา, มันก็อยู่อย่าง เหมือนกับว่าไม่ได้ทำนา; อย่างนี้ก็ไม่มีความทุกข์.

ถ้ากิเลส หรือ อวิชชา มีมาก มันทำไปด้วยกิเลส; เมื่ออยากจะ ทำมันก็เป็นทุกข์เสียแล้ว, เมื่อ ทำอยู่ก็เป็นทุกข์ ได้ข้าวเปลือกมากมัน ก็เป็นทุกข์ ยึดถือหนักหน่วง หนักอึ้งอยู่ในจิตใจ. คนจนก็เป็นทุกข์ตามแบบคนจน, คนรวยก็เป็นทุกข์ตามแบบคนรวย, นี้เพราะยึดมันด้วยอำนาจของกิเลส.

เราจงพิจารณาดูให้ดีกว่า การเวียนว่ายตายเกิดนั้น โดยแท้จริงแล้ว ต้องเป็นเรื่องของกิเลส. ถ้าไม่เป็นเรื่องของกิเลสแล้ว มันไม่เวียนว่าย ตาย เกิด, ไม่เรียกว่าเวียนว่ายตายเกิด; มันก็เวียนว่ายตายเกิดอย่างภาษาคน ตายแล้วเข้า โลงไป แล้วมาเกิดใหม่ แล้วเข้าโลงอีก—แล้วเกิดใหม่อีก. ถ้าไม่มีกิเลสไปหลง ไหลเอาเป็นทัวเป็นตนว่าเป็นคน มันก็ไม่มี การเวียนว่ายตายเกิด.

กุสัต์วัตรัจฉาน มัน ไม่ได้หลงใหลยึดถือว่าเวียนว่ายตายเกิด มันก็ตาย และเกิดไปตามธรรมชาติ; ไม่มีความมันหมายเป็นทัวกูตาย ทัวกูเกิด, ทัวกูมา ตายเกิด—ตายเกิด, เป็นทัวกูอยู่คนเดียวอย่างนี้.

ทำลายตัวกูเสียได้ จะหยุดเวียนว่ายตายเกิด.

นี่การที่จะหยุดการเวียนว่ายตายเกิดเสียได้ ก็คือการทำลายตัวกูเสีย ตามวิธีของพุทธศาสนา; ไม่ได้มุ่งหมายว่า ให้ตัวกู^{นี้}ไปเป็นอัคราที่ตี ที่ใหญ่ แล้วไปรวมกับบรมอัครา ซึ่งเป็นลัทธิที่นอกพุทธศาสนา ที่เรียกว่าฮินดู.

ที่^{นี้}เราจะมาหยุดความโง่หลงว่าอัครา : ตัวเรา ว่าของเรา เสีย ให้ได้^{ที่นี้}, และเดี๋ยว^{นี้}. อย่าให้มีตัว^{นี้}เป็นตัวเวียนว่ายตายเกิด; แล้วมัน ก็หยุดการเวียนว่ายตายเกิด. จะเป็นอะไรอยู่ก็ได้, จะเป็นชานาที่ทำงานอยู่ก็ได้, อย่ามีตัวตน ที่เป็นที่ตั้งแห่งความยึดถือว่า : กูทำนา, แล้วก็กูได้ข้าว แล้วก็กู อยากรวยอีก, กูก็ทำนาอีก, ถ้ามีตัว^{นี้}อย่าง^{นี้} อยู่ในจิตใจ เป็นความรู้สึกของ อุปาทานแล้วก็เรียกว่ามีการเวียนว่ายตายเกิด ในวัฏฏสงสาร อยู่ในการทำงาน^{นี้} หนึ่งเอง.

ที่^{นี้}ถ้าเป็นลูกศิษย์ของพระพุทธเจ้าจริง ๆ ทำนอมตะกันเสียบ้าง : ศึกษาให้รู้ว่ามันไม่มีตัว^{กู}อะไรที่เป็นตัวตน อย่างนั้น; มันมีแต่นามรูป คือ กายกับใจ สามารถคิดนึกอะไรได้; คิดนึกผิดไปมันก็เกิดการปรุงแต่งเป็น ตัวตน ก็หนัก^{นี้}อยู่, คิดนึกให้ถูกต้อง มันก็ไม่รู้สึกเป็นตัวตน มันก็เบาสบาย. เราอย่าให้มีตัวตนอย่าง^{นี้} มันก็จะไม่มีอะไรเวียนว่าย แม้ว่าจะต้องทำนา จะต้อง ได้ข้าวจะเกี่ยวข้าว แล้วก็ทำนาอีก ทำไปเถอะ มันก็ไม่เป็นการเวียนว่ายอยู่ใน วัฏฏะแห่งการทำนา.

ถ้าชวามคนไหนทำได้อย่างที่กล่าวมานี้ ก็เป็นลูกศิษย์ที่แท้จริงของพระ-
พุทธเจ้า ยิ่งกว่าคนที่ เป็นพระเป็นเณรอยู่ตามวัดตามวา; แต่ไม่รู้จักทำจิตใจ
ให้หมดความยึดถือ ว่าตัวกู ว่าของกู.

ฉะนั้น อาตมาจึงถือว่า เรื่องไม่เวียนว่ายตายเกิดนี้ เป็นเรื่องสำหรับ
ทุกคน; แม้ที่อยู่ที่บ้านที่เรือน จะทำไร่ ทำนา ค้าขาย ทำงานอย่างใดก็ตาม ขอ
ให้อย่าทำไปด้วยความยึดมั่นถือมั่นเป็นตัวตน, แล้วก็เวียนว่ายอยู่ในการกระทำ
และในผลของการกระทำ : คือ ศึกษาให้รู้ ให้มีจิตใจสะอาด สว่าง สงบ
ปราศจากความงໍ๋หลงว่าเป็นตัวตน ว่าเป็นของตน, แล้วทำอะไรก็ทำไป. มันจะ
ไม่เป็นการกระทำ ที่เป็นความยึดมั่นถือมั่น ไม่เป็นกรรม ไม่เป็นผลกรรม, ไม่เป็น
กิเลส นี้ก็ทำไปได้.

ถ้าว่า การศึกษาของเรามีผลจริง หรือว่าการบรรยายของอาตมานี้มัน
ไม่เป็นหมันเปล่า คือท่านทั้งหลายเข้าใจ แล้วเอาไปใช้ปฏิบัติได้จริง ก็จะหยุด
การเวียนว่ายตายเกิดได้จริง ตามสมควรที่จะทำได้, หยุดการเวียนว่ายตายเกิด
แห่งตัวกู — ของกูเสียได้ ตามสมควรแห่งการกระทำ ตามสติปัญญาของตน.
นั่นแหละ เรียกว่าได้ผล ของการที่เป็นพุทธบริษัท นับถือพระพุทธศาสนา ที่สอน
เรื่องพระนิพพาน, สอนให้หยุดการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร, ให้อยู่ด้วยความเยือก-
เย็นเป็นนิพพานอยู่ตลอดไป.

ผู้หลงอยู่ในความสุขจักต้องมีทุกข์หนักเพราะยึดมัน.

คนที่เขาไม่สนใจ เขาก็ไม่พยายามจะเข้าใจ เขาก็ปฏิเสธว่าเป็นเรื่องอะไรก็ไม่ได้ มันไม่ใช่เรื่องของเรา. เราอยากจะมีเรา, อยากจะทำอะไรเป็นของเรา, เราอยากจะได้ อะไรเป็นของเรา มีอะไรเป็นของเรา เพื่อเกิดความรู้สึกเอร็ดอร่อย แก่ความรู้สึกของเรา; นี่มันต้องการเสียอย่างนี้. เมื่อต้องการอย่างนี้ มันก็ได้เวียนว่ายตายเกิดไปตามอำนาจของกิเลส; แล้วก็ทำกรรม — แล้วก็ได้ผลกรรม — แล้วก็มีการกระทำสำหรับทำกรรม — ก็ได้ผลกรรมต่อไปไม่มีที่สิ้นสุด.

๔๓

อาตมาคิดว่า คนประเภทนี้เขาคงสำคัญผิดว่า เขาสามารถจะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข โดยที่แท้แล้ว มันเป็นการเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์, คืออาตมาจะพูดว่า ถ้าเวียนว่ายตายเกิดแล้วมันต้องในกองทุกข์. ส่วนคนเหล่านั้นเขามีความคิดมาแต่ไหนก็ตามใจเขา. เขาจะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข; ฉะนั้นเขาจึง *อยากเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข ถึงกับกล้าคิดว่า จะเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในสวรรค์วิมานอะไรก็ตามความคิดนึกของเขา.* เขาเรียกว่ามันเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข.

นี่เป็นความหลง เป็นความโง่ของอวิชชา คิดว่ามันเป็นอย่างนั้นได้; แต่พอเอาเข้าจริง พอได้ไปอยู่ในกองสุขมันก็ยึดมันถือมัน. กองสุขนั้นมันก็สุขหัวคนนั้นให้มันหนักอึ้งเหมือนกับทูนภูเขาไว้.

นี่ลองคิดดูเถอะ เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข แล้วสุขนั้นก็ถูกยึดมัน
ถือมัน แล้วมันก็เป็นของหนักมา *สุขอยู่บนศีรษะ* ของคนนั้น; แล้วมัน จะสุขได้
อย่างไร?

เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองทุกข์ มันก็เพราะยึดมันถือมัน; ครั้น
ได้เวียนว่ายตายเกิดอยู่ในกองสุข มันก็ยึดมันถือมันความสุขอีก มันก็หนัก,
มีความหนักโดยเสมอกัน; เพราะว่ามันเป็นทุกข์เพราะความยึดมันถือมันต่างหาก.

ความสุขนั้นแหละ ไปยึดมันถือมันเข้า มัน จะกลายเป็นความทุกข์
ขึ้นมาทันที; เพราะ ความสุข นั้น เป็นเรื่องมายา ชนิดหนึ่ง; แล้วคนก็
หวังถึงเวทนาที่เป็นความสุข. พอเวทนาเป็นสุขขึ้นมา ก็ยึดมันถือมันจนเกิด
ความทุกข์, แล้วขยายออกไปไต่மாக จนถึงกับว่า ฆ่าคนอื่นตายก็ได้ เพราะยึดมัน
ในสุขเวทนา.

ตัวเองก็หนักอึ้งอยู่ตลอดเวลา, แล้วก็คิดฆ่าคู่แข่งขันด้วยความหึง ด้วย
ความหวง ด้วยความระแวง ด้วยความคิดต่าง ๆ นานา ตามประสาทของคนที่ยึดมัน
ถือมันในสุขเวทนา, โดยเฉพาะอย่างยิ่งในทางกามารมณ์ ตามประสาทของสัตว์ทั้งหลาย
ที่ยังตั้งอยู่ในภูมิของกามาวจร มีจิตใจที่จะโน้มไปตามอำนาจของกาม.

สัตว์ทั้งหลายเป็นอย่างนี้ เรียกว่า มีจิตใจโน้มไปตามอำนาจของกาม
มันก็เลย ติดในสุขเวทนา ก็ยึดมัน, ไล่สุขเอามาสําหรับยึดมัน เป็นของหนักท่วม-
ทับอยู่ในจิตใจ ก็เป็นทุกข์เพราะความยึดมันในสิ่งที่ตัวรักตัวพอใจ หรือที่เรียกว่า
ความสุขนั่นเอง.

ดังนั้น เราจึงกล่าวได้ว่า การเวียนว่ายตายเกิดไปในกองสุขนั้นมันมีไม่ได้; เพราะมันเป็นการเวียนว่ายไปด้วยความยึดมั่นถือมั่น ด้วยอำนาจของอวิชชา มันก็มีตัณหา มีอุปาทาน. ฉะนั้นอย่าไปหวังเลยว่าจะเวียนว่ายตายเกิดไปในกองสุข; ถ้ามันเวียนว่ายตายเกิดแล้ว มันก็ไปในกองทุกข์; ถ้าจะไม่ทุกข์มันก็ต้องหยุดเวียนว่ายคือนิพพาน.

อยู่ในภาวะนิพพานตรงข้ามกับวัฏฏสงสารจึงไม่มีทุกข์.

ขอให้เข้าใจ นิพพานไว้ ในฐานะที่เป็นสิ่งตรงกันข้ามกับวัฏฏสงสารคือเวียนว่ายตายเกิด. อย่าทำอะไรๆ ให้มันเป็นวัฏฏสงสารขึ้นมา ก็อย่าทำอะไรให้เป็นการยึดมั่นถือมั่นขึ้นมา แล้วก็ไหลไปตามอำนาจของการปรุงแต่ง ด้วยอำนาจความยึดมั่นถือมั่นนั้น.

ไม่ยึดมั่นถือมั่น ก็ไม่มีการปรุงแต่ง มันก็หยุด มันก็เย็นเป็นนิพพาน. ส่วนที่ร่างกายนั้นมันจะทำอะไรไปตามเรื่องของมัน ก็ทำไป : มันจะกินอาหาร จะถ่ายอุจจาระปัสสาวะ จะอาบน้ำ, จะทำนา, จะทำมาหากินอย่างไรก็ทำไป โดยที่ไม่ต้องยึดมั่นถือมั่นให้เป็นตัวกู ให้เป็นของกู.

ถ้าไม่มีความรู้สึกเป็นตัวกูเป็นของกูแล้ว การเวียนว่ายตายเกิดมีไม่ได้. วงกลมมันมีได้เพราะว่ามีตัวกู — ของกู ที่จะวิ่งเล่นไปตามวงกลมนั้นที่เรียกว่าเวียนว่ายไปในวัฏฏสงสาร. ฉะนั้น ทำอย่างไรที่จะหยุดเวียนว่ายกันเสียที ?

ทั้ง ๆ ที่พระพุทธเจ้าท่านก็ได้ตรัสสอนเรื่องนี้อย่างมากมายมหาศาลทีเดียว ; เราก็ยังไม่รู้อะไรมากพอ คือรู้น้อยเกินไป จนไม่สำเร็จประโยชน์อะไร.

ออกจากวิภวภูมิต่างไม่ได้เพราะโง่หลงเหยื่อ.

เราจะต้องรู้ว่า จิตใจนี้ถ้ามันขาดความรู้แจ้ง แล้วมันก็เป็นจิตใจที่มีอวิชชา, มันโง่ มันหลง ด้วยอำนาจของอวิชชา มันจึงไปพอใจ ในสิ่งที่ เป็นเหยื่อของกิเลสตัณหา ซึ่งเป็นลูกน้องของอวิชชา. *กิเลสตัณหา*, กิเลสใดๆ ก็ตาม *มันคลอตอออกมาจากอวิชชา*, แล้วมันก็มาพอใจยินดี ในสิ่งที่ เป็นเหยื่อของมัน โดย *มีอวิชชาเป็นพ่อ* ของมัน ทำให้ไปหลงไหลในเหยื่อนั้น.

ดังนั้น สิ่งต่างๆ ที่มันพบปะในการเวียนว่ายตายเกิดนี้ มันก็เป็นของ อร่อยแก่สิ่งนั้น : คือ รูป เสียง กลิ่น รส ทั้งหลาย มันก็เป็นเครื่องยึดเหนี่ยว จิตใจ ชนิดนั้น, มันจึง มีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ได้พบปะ ในการเวียนว่ายตายเกิดนั่นเอง ว่า *เงินของกู* ว่า *ทองของกู* ว่า *บ้านของกู* ว่า *ภรรยาสามีของกู*; เหมือนในเรื่องชาตกถึงล้างहु ที่เขียนอยู่ในคัมภีร์นั้น ไปดูกันใหม่.

นี้มัน มีสิ่งที่ยั่วจิตใจ จับฉวยจิตใจของคน ให้พอใจอยู่ในสิ่งที่ยั่วชวน อันมีอยู่ในการเวียนว่ายตายเกิด. ฉะนั้นเราจึงหลงไหลพอใจ ในเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด. ไม่อยากจะหยุดเสียซึ่งการเวียนว่ายตายเกิด; เพราะในกระแส แห่งการเวียนว่ายตายเกิดมันมีสิ่งที่เป็นเสน่ห์ดึงดูดจิตใจอย่างนี้.

ที่นี้ถ้าได้ฟังคำของพระอริยเจ้า ก็มาพิจารณาคูกันเสียใหม่ว่า **สิ่งที่ช่วยวนใจเหล่านี้ มันเป็นอะไรกันแน่?** ถ้าพิจารณาคูด้วยสติปัญญา มันก็จะเห็นว่า เป็นสิ่งที่เผาผลาญจิตใจ เหมือนกับไฟเผา, ทำให้เกิดความทุกข์ได้ทุกอย่างทุกประการ โดยรอบด้านทีเดียว. นี่ความเลวทรามของสิ่งที่เรียกกันว่า **เสน่ห์** หรือของที่น่าช่วยวนใจนั้นมันเป็นอย่างนี้.

พูดอย่างคนธรรมดาสัจธรรมนี้ก็ได้อีกว่า **ใครมีของที่เป็นที่รัก ที่พอใจ เป็นเสน่ห์แก่จิตใจ ก็หลงใหลยึดมันถือมันอย่างสุดชีวิตจิตใจ,** เห็นเป็นของน่ารัก น่าพอใจ เป็นคู่ชีวิตไปเลย. ที่นี้ **อีกคนหนึ่ง มองเห็นว่า** เอ้า, **สิ่งนี้เองที่ทำให้ร้อน เป็นไปอยู่ทั้งวันทั้งคืน** ตลอดเวลาที่ไม่เห็นว่า มันเป็นของที่น่ายึดถือว่าเป็นของเรา : คนหนึ่งเห็นเป็นของน่ารัก น่าพอใจ, อีกคนหนึ่งเห็นเป็นของเสียแหว่งเผาผลาญแก่จิตใจ มันต่างกันอยู่อย่างนี้.

ถ้าเมื่อใดเห็นเป็นสิ่งที่เป็นที่ตั้งแห่งความรักความพอใจนั้นว่าเป็นอันตราย ทำร้ายแก่จิตใจแล้ว; **ความคิดมันก็เปลี่ยน ไปในทางที่จะไม่มีอะไรสำหรับยึดมันถือมัน,** หรือไปหลงใหลกับมัน.

เราเปลี่ยนกระแสแห่งความคิดนี้ ก็ไม่มีอะไรสำหรับจะเอามาหลงรักหลงพอใจอยู่ได้. **นี่เรียกว่าเริ่มรู้ธรรมะ** ที่เป็นทางออกไปจากสิ่ง ซึ่งผูกมัดให้ติดอยู่กับการเวียนว่าย; กล่าวคือความโง่ ความหลง กิเลส ตัณหา อวิชชา เป็นเจ้าเรื่อนี้ มันผูกคนให้ติด ให้พอใจอยู่ในการเวียนว่าย.

พอกิเลสเหล่านั้นมันหมดไป คนก็หยุดพอใจในการเวียนว่าย. ถ้าสติปัญญามันมากถึงที่สุด มันก็หยุดความรู้สึกว่าตน, ว่าของเรา ว่าตัวของเรานั้นเสีย; มันก็หยุดเวียนว่าย. การเวียนว่ายมันสลายลง เพราะตัวคนที่เคยเป็นผู้เวียนว่ายนั้นมันสลายลง ทั้งที่โดยแท้จริงแล้ว ตัวคนนั้นมันก็เป็นของมายา, เป็นสักว่าเงา, เป็นสักว่าความเข้าใจผิด, ความสำคัญผิด เกิดขึ้นในจิตใจ, เป็นจิตใจสำคัญเป็นตัวเป็นตนอย่างนี้.

นี่การศึกษาให้รู้เรื่องอนัตตา ความที่ไม่ใช่ตนของนามและรูป หรือสิ่งที่มันเกี่ยวข้องกับนามและรูปนั้น มัน จะช่วยได้อย่างไร.

ในครั้งที่แล้วก็ได้พูดถึงเรื่องอัตตา, อนัตตา ก็เอาความรู้อันนั้นมา สำหรับจะพิจารณาดูจิตใจ ที่ทำให้เกิดสำคัญว่ามีตัวมีตน ยึดมันถือมัน จนได้เวียนว่ายไปในกระแสแห่งการเกิดและการตาย.

เป็นอันว่า เราพอจะสรุปใจความได้ว่ากฎองสงสาร หรือการเวียนว่ายตายเกิด นั้นคืออะไร?

การเวียนว่ายตายเกิดเป็นความโง่หลงสะสมความทุกข์.

ถ้าอนุญาตให้พูดอย่างหยาบคายที่สุด ก็พูดว่า เรื่องเวียนว่ายตายเกิดนี้มันเป็นเรื่องโง่ที่สุด ของคนที่โง่ที่สุด, เป็นการกระทำที่โง่ที่สุด เลยไป หลงว่ามีตัวมีตนเป็นตัวกู แล้วกู หวังจะได้อะไร แล้วก็ทำเพื่อจะให้ได้อันนั้น,

แล้วก็ได้มาสำหรับจะหลงไหลยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม, แล้วจะมีความทุกข์ยิ่งไปกว่าเดิม. มันก็มีการอยากได้ — มีการกระทำ — มีการได้ผลของการกระทำ แล้วก็อยากได้ — แล้วก็มีการกระทำ — มีการได้ผลแห่งการกระทำ — แล้วก็อยากได้อีก; มันอีก ๆ อย่างนี้อยู่เรื่อยไป. นี้เรียกว่าเวียนว่ายตายเกิด เป็นการกระทำอย่างโง่เขลาที่สุด เพราะมันจมอยู่ในกองทุกข์ตลอดเวลา.

เอาความโง่มาบั่นให้เป็นตัวขึ้นมา ว่าเป็นตัวกู, แล้วก็ยึดมันถือมัน; จิตมันก็ปรุงแต่งเป็นความคิดนึกรู้สึกไปในทำนองนั้น : คือมีตัวกูผู้อยาก, ผู้ทำตามความอยาก, ผู้ใ้มาสมอยาก, แล้วก็อยากต่อไปอีก, วนเวียนกันอยู่; เป็นการเวียนว่ายตายเกิด เป็นวัฏฏสงสารอยู่ในชีวิตจิตใจ ในปัจจุบัน เฉพาะวันแต่ละวัน ๆ ก็ไม่รู้ว่าจะสักกี่รอบแห่งวัฏฏสงสาร.

นี่คือคำตอบที่ว่า วัฏฏสงสารคืออะไร? การเวียนว่ายตายเกิดคืออะไร? หรือการวนเวียนอยู่ในสังสารวัฏฏเช่นนั้น คืออะไร? หวังว่าท่านทั้งหลายคงจะมีความรู้ความเข้าใจมาก พอที่จะไปกอบกู้เกียรติของความเป็นพุทธบริษัท ที่ยังต่ำต้อยอยู่มากนั้น ให้สูงขึ้นมาสักหน่อย, ให้สูงขึ้นมาจนสมกับว่าเป็นพุทธบริษัท สาวกของพระบรมศาสดา ผู้ยิ่งใหญ่บุญญา ไม่มีกิเลส และไม่มีความทุกข์.

ถ้าท่านยังจม ติดอยู่ในกระแสแห่งการเวียนว่ายตายเกิด แล้วยินดีต่อมันด้วยแล้ว ไม่มีความเป็นพุทธบริษัทอยู่เลย. พุทธอย่างนี้เกี่ยวก็จะเสียใจ, แล้วจะโกรธเอาด้วยก็ได้ แต่เอาตามากก็ไม่รู้ว่าจะพูดยังไร ก็ต้องพูดไปตามความจริงว่าถ้ายังมีจิตผูกติดอยู่ในกระแสแห่งวัฏฏะ คือมีกิเลส — ทำกรรม — แล้วมีผลกรรม — แล้วมีกิเลส — แล้วทำกรรม — แล้วมีผลกรรม, อยู่เป็นประจำวันอย่างนี้แล้ว ไม่มี

ความเป็นสาวกของพระพุทธเจ้าเหลืออยู่สักก็มากน้อย ; มันจมอยู่ในกิเลส จมอยู่ในกองทุกข์ เป็นสาวกของพญามารเสียมากกว่า.

ขอให้ศึกษาเรื่องนี้ให้เข้าใจให้เพียงพอ สำหรับไปกู้สิ่งที่มันจมนั้นให้ลอยขึ้นมา ให้มันมีความเป็นพุทธบริษัทเพิ่มขึ้นมา จนเหมาะสมที่จะเรียกว่า เป็นพุทธบริษัทโดยแท้จริง, ก็ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา ไม่ต้องมีการเวียนว่ายตายเกิดอีกต่อไป.

อาตมาเห็นว่า**การบรรยายในวันนี้ก็สมควรแก่เวลา. ขอยุติการบรรยายไว้แต่เพียงเท่านี้ก่อน. ให้พระคุณเจ้าท่านสวดบทพระธรรม เครื่องขทางให้เกิดกำลังใจในการประพฤติปฏิบัติ ตามคำสั่งสอนของสมเด็จพระบรมศาสดาสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อจะล่องพ้นออกไปจากการเวียนว่ายในวัฏฏสงสาร สืบต่อไปเทอญ.**

อะไรคืออะไร ?

- ๑๒ -

๑๗ มิ.ย. ๒๑

สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์คืออะไร ?

ท่านสารุขณ ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายวันเสาร์ แห่งภาควิสาชบุชา เป็นครั้งที่ ๑๒ ในวันนั้นนั้น อาตมาก็ยังคงกล่าว เรื่อง อะไรเป็นอะไร? ต่อไปตามเดิม. ส่วนในวันนั้นจะได้กล่าวโดยหัวข้อว่า “สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์นั้นคืออะไร?”

อาตมาเชื่อว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์นั้น คงเป็นที่สนใจของท่านทั้งหลายอยู่; แม้ที่สุดแต่ที่ยังเป็นนักเรียน นักศึกษา. คน สนใจในเรื่องสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ โดยรู้สึกตัว โดยความต้องการที่จะทราบจริง ๆ ก็มี และ สนใจชนิดที่ไม่ได้ตั้งอกตั้งใจอะไร ก็มี ก็เขาคิดเอาเอง.

* บรรยายเมื่อวันเสาร์ที่ ๑๗ มิ.ย. ๒๕๒๑

สิ่งที่ดีที่สุดมีตามความรู้สึกกับมีในระบบของศาสนา.

เมื่อจะดูโดยสรุปแล้ว เราก็จะเห็นได้ว่า สิ่งที่ดีที่สุด สำหรับมนุษย์ นั้น อาจจะกล่าวเป็น ๒ พวก คือ ตามที่เราารู้สึกเอาเอง ว่าเป็นอย่างไร, และ อีกอย่างหนึ่งก็คือ ตามระบบของศาสนาต่างๆ ได้บัญญัติไว้ ตลอดจนถึงขนบธรรมเนียมประเพณีที่ถ่ายทอดออกจากศาสนานั้น.

ขอให้ตั้งใจทำความเข้าใจในเรื่องนี้ ซึ่งเป็นเรื่องที่สำคัญที่สุดสำหรับความเป็นมนุษย์; เพราะถ้ามนุษย์ไม่ได้รับสิ่งที่ที่มนุษย์ควรจะได้รับ นั่นก็คือความไม่เป็นมนุษย์นั่นเอง. ในทางศาสนาเขาเรียกว่า “เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และได้พบพระพุทธรศาสนา” ทั้งที่มีศาสนาบอกให้ แล้วก็ยังไม่รู้จัก, และเขาก็จะถือเสียว่าเป็นสิ่งที่รู้เอาเองได้. ข้อนี้ก็มีอยู่จริง ขอให้ทุกคน *สังเกตจุดจิตใจของตัวเอง ซึ่งได้ยึดเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งเป็นสิ่งที่ดีที่สุด เป็นยอดสุดของสิ่งที่ปรารถนา* เรียกว่า “ยอดชีวิต” หรืออะไรก็ได้แล้วแต่จะเรียก.

ข้อนี้เป็นธรรมดาที่ว่า ทุกคนจะมีความรู้สึกนึกคิดจนมีความรู้สึกนึกคิดเป็นของตนโดยเฉพาะ เป็นทิฐฐิ ความคิด ความเห็น ความเชื่อ ความยึดมั่นถือมั่นของบุคคลนั้นไปเลย. ทุกคนจึง *มีความคิดเป็นของตัวเองว่า อะไรที่ดีที่สุด*; แม้จะไม่ได้พูดออกมาให้คนอื่นได้ยิน ก็เก็บไว้ในใจ ก็ยึดมั่นถือมั่น จนถึงกับมีเรื่องมีราวได้ เพราะความยึดมั่นถือมั่นนั้น เป็นไปในทางเสีย มากกว่าที่จะเป็นไปในทางดี.

สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์คืออะไร ?

๓๑๓

ขอให้ฟังคุณให้ดีๆ ว่า สิ่งที่ดีที่สุด จะมีอยู่เป็น ๒ ชนิด อย่างนี้ คือ ตามที่เขารู้สึกเอาเอง และ ตามที่ระบบของศาสนาบัญญัติไว้. นี่ลองเอาไปเปรียบเทียบกันดู ว่ามันเข้ากันได้หรืออย่างไร? เราควรจะปรับปรุงความรู้ ความคิดนึก ความรู้สึกอันนี้ อย่างไรหรือไม่?

เราได้ทราบข่าวจากการโฆษณาสื่อมวลชนอะไรต่างๆ ว่า คนกำลังมีความคิดนึกของตนอย่างไร; เมื่อไม่ได้ตั้งใจก็มีการฆ่าฟัน ทำลายล้างชีวิตซึ่งกันและกัน.

อย่างว่า เด็กหญิงคนหนึ่ง เมื่อไม่ได้ตามความต้องการของตน ก็ทั้งพ่อทั้งแม่ ทั้งบ้านเรือน ไปตามยถากรรม; เพราะเขาเชื่อว่า ที่เขาวางเขาดีที่สุคนธ์นั้นมันเป็นอย่างนั้น. หรือว่าผู้ชายฆ่าบุตร ภรรยา ลูกตาคำๆ ของตน แล้วก็ฆ่าตัวเองตาม; เขาก็ต้องมีอะไรตามความคิดนึกความรู้สึกของเขาว่ามันดีที่สุด; เมื่อไม่ได้แล้วก็ตายเสียดีกว่า มันจึงมีการฆ่าตัวเองตาย, ฆ่าผู้อื่นตาย, กระทั่งฆ่าบิดามารดาของตัวเองตายก็มี. นี่แหละ ปัญหาที่มันเกิดขึ้นจากการที่เราไม่รู้สึกรู้ว่าอะไรดีที่สุดสำหรับมนุษย์.

ยุวชนทั้งหลายจะมีหมกหมั่นในการศึกษาเล่าเรียน ก็ด้วยความรู้สึกว่าจะได้รับสิ่งที่ดีที่สุดที่ตัวควรจะได้; ทั้งที่มันยังมีคัมภีร์ลือลือไม่รู้ว่าจะไร. หรือว่าตามๆ เขาไปว่าเรียนให้มันมากเข้าไว้; ได้ปริญญามาก ๆ แล้วก็จะมีเงินมาก ๆ สำหรับหาสิ่งที่ตนพอใจ. สิ่งที่ตนพอใจแม้ในความหวังในความฝันนั้นก็เป็นที่ดีที่สุดสำหรับคนนั้น ๆ; ก็นับว่าเป็นสิ่งที่ ควรพิจารณาดู ว่ามันไป ถึงจุดสูงสุดของสิ่งที่เรียกว่า ดีที่สุด หรือหาไม่?

สิ่งที่ดีที่สุดตามความรู้สึกของคุณมาจากทิวทัศน์.

ในตอนแรกก็จะพูดถึงถึง สิ่งที่ดีที่สุดตามความรู้สึกของคุณ นั้นเองก่อน แล้วจึงค่อยพูดถึงเรื่อง สิ่งที่ดีที่สุดตามระบบของศาสนา ตามมาทีหลัง เพื่อจะได้เปรียบเทียบกันดู.

พระพุทธรูปเจ้าท่านได้ตรัสไว้ว่า ผัสสะเป็นต้นเหตุแห่งทิวทัศน์ ก็ได้ตรัสว่า “ผัสสะเป็นต้นเหตุแห่งสิ่งทั้งปวง” โดยเฉพาะในที่นี้เราจะเล็งถึงทิวทัศน์ ว่าผัสสะเป็นต้นเหตุแห่งทิวทัศน์. การที่เรามีความคิดเห็นอย่างใดอย่างหนึ่งขึ้นมา นั้นเนื่องมาจากผัสสะ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจของเรา ไปสัมผัสอะไรเข้าเกิดความรู้สึกอย่างไร เราก็ประกอบเป็นทิวทัศน์ความเห็นขึ้นมาจากการสัมผัสนั้น.

อย่างลูกเต๋ากๆ เพิ่งเกิดมา พอได้รับของอร่อย รู้สึกรสของความอร่อย สัมผัสความอร่อย ก็เกิดทิวทัศน์ความคิดเห็นขึ้นเป็นหลักกว่านี้คือที่สุด, นี้เราชอบ, นี้เราต้องการ, หรือใครๆ ควรจะต้องการ. หรือถ้าในทางตรงกันข้าม พบกันเข้า สัมผัสกันเข้ากับสิ่งที่ไม่อร่อย ก็จัดเป็นสิ่งที่ไม่ต้องการ; เมื่อเขารู้เพียงเท่านั้น คำว่า “ดี” ของเขาก็คือที่อร่อย ไม่ดีหรือชั่วก็คือไม่อร่อย. ดีที่สุดก็คืออร่อยที่สุด; ชั่วที่สุดก็คือเจ็บปวด หรือแสบเผ็ดที่สุด. นี้เรียกว่า ทิวทัศน์ เกิดขึ้นจากการผัสสะ เป็นทิวทัศน์ตามธรรมดาสามัญที่สุดและเบื้องต้นที่สุด.

ทิวทัศน์สูงขึ้นไปอีก มันก็ล้วนแต่จะต้องผัสสะ ก็มีผัสสะเข้ากับสิ่งนั้นก่อนเสมอ เช่น จิตไปสัมผัสเข้ากับบางสิ่งที่ตนรู้สึกว่ามันสม่าเสมอ แน่นอน ก็เข้าใจว่ามันเที่ยง ที่มันไม่แน่นอนก็เข้าใจว่าไม่เที่ยง. แต่แล้วมันยังผิดได้ สำหรับการที่

จะยึดถือเอาว่าเที่ยง หรือไม่เที่ยงในระยะสั้น. เช่น หลงว่าร่างกายนี้เที่ยง ชีวิตนี้เที่ยง ก็เพราะจิตมันสัมผัสหรือรู้สึกต่อสิ่งที่เรียกว่าร่างกายนี้อยู่ตลอดเวลา; เขาจึงมีความเห็น ที่เรียกว่าทิวฐิ, หรือจะเรียกว่าความรู้ความเชื่อ ต่อมาอีกก็ได้ว่า มันเป็นอย่างนั้น ๆ.

ฉะนั้นเด็ก ๆ ก็สามารถที่จะสร้างทิวฐิต่าง ๆ นานาหลายรูปแบบขึ้นมาจาก สิ่งที่เรียกว่า “สัมผัส”; แล้วแต่เขาไปสัมผัสเข้ากับอะไร, แล้วรู้สึกอย่างไร, ความรู้สึกนั้นก็สร้างทิวฐิ.

เมื่อเป็นอย่างนี้ เราก็เห็นได้ว่า ทิวฐินี้มันเกิดขึ้นได้แก่ทุกคน และหลายรูปแบบต่าง ๆ กัน; เราจึงมีความคิดเห็นไม่เหมือนกัน. เราจึงได้ ทุ่มเดียวกันเกี่ยวกับทิวฐิ ถึงกับทะเลาะวิวาทกันก็มี, เป็นพี่เป็นน้องมันก็ยังทะเลาะ กัน เป็นเพื่อนเป็นฝูงก็ยังทะเลาะกัน, บางทีทะเลาะกับบิดามารดา, เพราะทิวฐิ ความคิดเห็นไม่ตรงกันอย่างไร.

นี่ขอให้รับฟังไว้สักครั้งหนึ่งก่อนว่า “อย่าไปเชื่อทิวฐินั้นมันนัก” จะต้องให้ โอกาสในการที่จะทดสอบ หรือในการที่จะเอาหลักธรรมะในทางศาสนา มาเป็นเครื่องวัด วัดแล้วปรับปรุงกันเสียก่อน. ถ้ามิฉะนั้นแล้ว ก็จะเป็นเหมือนกับที่กำลังเป็นอยู่ในเวลานี้ คือ คนเป็นอันมากในเวลานี้ เมื่อได้สัมผัสกันกับ รสอันสูงสุดของวัตถุนิยมทางเนื้อทางหนังมากขึ้น; ทิวฐิความคิดเห็นก็ เปลี่ยนไปในทางที่เป็นกิเลสมากขึ้น และรุนแรงขึ้น; ตกเป็นทาสของ ความอโรยทางเนื้อหนังตามทิวฐินั้นแล้ว มันก็พูดกันไม่รู้เรื่อง ประองดอง อะไรกัน ไม่ได้ก็มีแต่ข้อขัดแย้ง มีความขัดแย้งมากขึ้น. โลกนี้ก็เต็มไปด้วย

เสนียดจัญไร คือสิ่งขัดแย้งทั้งหลายนั้น ย่อมเป็นเสนียดจัญไรอยู่ในตัวมันเอง จะทำลายใครเมื่อใดก็ได้.

เราอย่าชอบในการที่จะสร้างความขัดแย้งกันขึ้นมา, เราจะชอบการปรับปรุงความเข้าใจซึ่งกันและกัน โดยให้ทฤษฎีของเราเปลี่ยนแปลงได้ ไปตามเหตุผลของความถูกต้อง. อย่ายึดมั่น อย่างที่เรียกว่า “กระต่ายขาเดียว” แล้วก็ยึดมั่นอย่างที่เป็นครั้งแรก แล้วก็ยึดมั่น.

นี่เป็นเรื่องสำคัญ สำหรับมนุษย์ที่เกิดขึ้นมาในโลกนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ก็ในยุคแรก ๆ คือที่ยังเป็นเด็กยังเป็นเยาวชน ท่านจึงมีหลักธรรมะ หรือศีลธรรม; ให้เด็ก ๆ เชื่อบิดามารดา ครูบาอาจารย์ หรือพระศาสนาไปก่อน; มันปลอดภัยกว่า ถึงกับพระพุทธองค์ทรงสรรเสริญว่า “บุตรที่ประเสริฐที่สุดนั่นคือบุตรที่เชื่อฟัง”; ไม่ได้ตรัสไปถึงบุตรที่สวยงาม เฉลียวฉลาดอะไรทำนองนั้น แต่ทรงย้ำข้อที่ว่า เชื่อฟังประเสริฐที่สุดสำหรับการเป็นบุตร เพราะยังเล็กอยู่นั่นเอง.

ทีนี้ ก็ลองพิจารณาถึงข้อที่ว่า ผัสสะมันสร้างทฤษฎี และโตเป็นมากขึ้น ๆ อย่างไร? ถ้าเขาถามว่า อะไรดีที่สุดสำหรับเรา? ให้เราเลือก เราก็จะเลือกเอาสิ่งที่มันได้อย่างออกอย่างใจไปเสียหมดนั่นแหละว่าดีที่สุด, จริงไหม? ขอให้ลองคิดดูว่า มันได้อย่างใจไปเสียหมดทุกสิ่งทุกอย่างนั่นแหละมันดีที่สุด เราก็จะคิดอย่างนี้, หรือง่ายที่จะคิดอย่างนี้ โดยที่ไม่รู้ว่าความจริงนั้นมันจะเป็นอย่างไร.

เมื่อคนเขาเห็นว่าเงินจะเป็นเหตุให้ได้อะไรไปเสียทั้งหมดตามที่เรากำลัง
การก็เลยหลงใหลในการได้เงิน, ได้เงินมาก ๆ. ถ้าพูดให้ตรง ๆ ก็จะพูดว่า นักเรียน
นักศึกษาทั้งหลาย ที่นั่งอยู่ที่นี้ ตั้งใจจะเรียนให้สำเร็จเพื่อหวังอะไร? เห็น ๆ
กันอยู่เป็นขนบธรรมเนียมประเพณีทั่วไปว่า เพื่อให้มันได้เงิน; แล้วเงินนั้นจะ
เอาไปใช้ทำอะไรตามที่ตัวต้องการ; เลยสรุปความว่า ต้องการอะไรได้อย่างนั้น
นั่นคือสิ่งที่ดีที่สุด. นี่เป็นเรื่องความรู้สึกที่อาจจะเกิดขึ้นได้เอง ตามวิสัย
ของชาวโลก.

ฝ่ายศาสนาถือว่าหยุดต้องการเสียได้ นั้นดีที่สุด.

ที่นี้ เมื่อมองดูถึง ทางฝ่ายศาสนา เขาก็ยังค้านว่ามันไม่ได้, มันเป็นไปได้
ไม่ได้; เพราะว่ามันก็จะต้องการกันอย่างไม่สิ้นสุด อย่างไม่รู้จักอ้อมจักพอ :
ต้องการอะไรก็ได้, ต้องการอะไรก็ได้, ต้องการอะไรก็ได้ มันต้องการจนเป็นบ้าเป็น
หลังไปเลย; มันก็ไม่ถึงที่สุด ที่จะทำให้หยุดความต้องการเสียได้. ทางศาสนา
เขาจึงถือไปทำนองที่ว่า สิ่งที่ทำให้เราหยุดต้องการอะไร ๆ เสียได้นั้นแหละ ดีที่
สุด. นี่แหละมันเกิดขัดกันขึ้นมาอย่างนี้ เราจะเลือกเอาอย่างไร ?

เอาซิ, ถ้าเราอยากจะถือว่า ได้ตามที่ต้องการทุกอย่างที่ดีที่สุด ก็ลองดู
ทำอะไร? ทำอย่างไร? จึงจะได้ทุกอย่างที่เราต้องการ. บางคนคิดว่าหาเงิน
หาให้มาก แล้วมันก็ได้ตามที่เรากำลังต้องการ; แต่แล้วมันก็ไม่ปรากฏว่าเป็นจริงอย่าง
นั้น; เพราะเขาต้องการมากกว่าที่เงินจะมี หรือเงินจะหามาได้เสมอ. คิดดูก็จะ

มองเห็นว่า คนมันต้องการอะไรมากกว่าเงินที่มีอยู่หรือมากกว่าเงิน, กว่าเงินที่จะหามาได้. หรือว่าจะได้เงินมาสักเท่าไร เราก็ยังจะใช้ให้มันหมดได้ แล้วสิ่งที่ต้องการก็ยังเหลืออยู่สำหรับจะต้องการอีกต่อไป.

นี่แหละ โดยธรรมชาติแล้ว ต้องการอะไรได้อย่างนั้น ไปทั้งหมด มันก็ไม่ทำให้เราหยุด หรือเป็นสุขได้ มัวแต่บ้าต้องการแล้วได้, ต้องการแล้วได้, ต้องการแล้วได้, อย่างเป็นบ้าเป็นหลังไปเลย; และความต้อการนั้นจะเป็นไปแรงกล้าขึ้นทุกที จนผิดธรรมชาติ หรือจนอะไรก็ตาม ซึ่งมันเป็นผลร้าย.

เราสม้ยัน มีสิ่ง^{นี้}ที่มาให้สัมผัสแต่เรื่องความสุข สนุกสนานเอรีคอร้อยทางเนื้อหนัง; เราก็หวังจะหาเงินมาซื้อหาสิ่งเหล่านี้ และมีสิ่งเหล่านี้^{นี้}อย่างไม่รู้จักจบจักสิ้น. เพราะว่าสม้ยัน เขาอาจจะผลิตสิ่ง^{นี้}ที่มายั่ววนความสุขเอรีคอร้อย^{นี้}อย่างไม่รู้สิ้นสุดเหมือนกัน. คนผลิตขึ้นขายจะแพ้ หรือว่าคนที่หาเงินซื้อจะแพ้? นี่ก็ไปลองคิดดู.

มีเงินถือว่าเป็นสารพัดนึก จะใช้อะไรก็ได้ นี่มันเป็นเพียงทฤษฎีของคน^{นี้}ที่สัมผัสแต่เรื่องต่ำ ๆ. เขาไม่รู้ว่เงิน^{นี้}มันช่วยแก้ปัญหาเรื่องกิเลส หรือเรื่องความเกิด แก่ เจ็บ ตายไม่ได้ ก็ยังหลงบูชาเงินอยู่นั่นเอง. ถ้าผิดไปจากนี้ ก็ไม่อยากจะเอาใจใส่ ก็อยากจะให้มันผิดอยู่อย่าง^{นี้} เพราะว่ามันเป็นที่ชอบใจของเรา จึงเกิดลัทธิที่ว่าบูชาเงิน กันขึ้นมา ท่วมไปทั่วโลก.

จะหาว่าเป็นเรื่องแกลังพูด แกลังตำ ก็ตามใจ; แต่ขอให้ลองคิดกันดูสักหน่อยว่า โลก^{นี้}กำลังเป็นโลกที่บูชาเงินเป็นพระเจ้ากันหรือไม่? คุณการ

กระทำของทุก ๆ คนเท่าที่เราระงับได้ก็แล้วกัน เขาได้เงินมาแล้ว เขาทำอะไรกันบ้าง ? ก็เอามาเพื่อจะ แสวงหาส่วนเกินสำหรับตน ทั้งนั้น ; **ไม่ได้ต้องการอยู่เพียงแต่ ส่วนที่จำเป็น** ที่เรียกว่า “บัจจยสี” คือ อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่อาศัย หรือ ยา รักษาโรค เท่าที่จำเป็น ซึ่งก็ไม่ต้องหามามากมาย.

เดี๋ยวนี้หามาสำหรับ ส่วนเกินยิ่งกว่าเกิน ก็หากัน อย่างไม่รู้จักจบ จักสิ้น ; แล้วก็ยังแก้ตัวว่า “แสวงหาบัจจยสี” อยู่นั่นเอง. ถ้าแสวงหาในลักษณะ ที่มันเป็นส่วนเกินแล้ว มันไม่ใช่บัจจยสีเสียแล้ว.

ถ้าจะเรียกว่า บัจจยสี มันจำกัดความอยู่ที่ว่า เท่าที่มันจำเป็นแก่ชีวิต ที่จะสะดวกสบายได้อย่างไร.

ฝ่ายกิเลสมีความต้องการไม่รู้จบ.

เดี๋ยวนี้เขาหามาทำให้จิตใจมันเสียนิสัย ให้กิเลสมันเฟื่องฟู มีความ ต้องการไม่รู้จักจบจักสิ้น ก็เกิดเป็นภยันตรายในจิตใจด้วยทิฏฐิอันนั้น เพราะไป สัมผัสในรสของสิ่งนั้น ๆ อย่างผิดพลาด ไม่ตรงตามความเป็นจริง.

ครั้งโบราณเขามีคำพูด, พูดว่า “**สมบัติจักรพรรดิ**” คือพระจักรพรรดิ มีอะไรก็ได้อย่างไปเสียทุกอย่าง มีช้างแก้ว ม้าแก้ว ฉัตรแก้ว นางแก้ว ชุนพล แก้ว, อะไรแก้วไปเสียทุกอย่าง. คำว่า “แก้ว” ในที่นี้หมายความว่า มันได้อย่างออก อย่างเป็นไปเสียทุกอย่าง ; ในที่สุดพระจักรพรรดินั้น ก็ไม่มีอะไรที่จะดีไปกว่าคน

ธรรมชา ก็ว่าต้องเจ็บต้องไข้ เรียกว่าเกี่ยวกันก็เรียกว่า ต้องปวดหัว ปวดศีรษะ ด้วยปัญหาอย่างอื่นที่มันยังเหลืออยู่.

ความรับผิดชอบ หรือการจัดการให้สิ่งต่างๆ เป็นไปอย่างครบถ้วนนั้น มันก็ *ยิ่งมากไปตามที่ว่ามันจะไปได้เสียทุกอย่าง*, ไม่สามารถจะครอบงำความโลภ ความโกรธ ความหลง ในจิตใจได้. ปัญหาต่างๆ ที่เกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติ; เช่นความเกิด แก่ เจ็บ ตาย เป็นต้นนี้ มันก็แก้ไม่ได้.

ฉะนั้น ผู้ที่ฉลาดจึงไม่ได้ต้องการเพียงสมบัติของจักรพรรดิ; อย่างที่เราอ่านพบในเรื่องราวพุทธประวัติว่า พระพุทธองค์ทรงยอมสละสมบัติจักรพรรดิเพื่อไปเป็นคนขอทาน คือไปเป็นนักรบวช, แสวงหาสิ่งที่ดีที่ดียิ่งไปกว่าสมบัติจักรพรรดิอย่างนี้.

ในสมัยโบราณอีกเหมือนกัน ก็มีคนที่ *เคยมีความคิดยึดมั่นถือมั่นว่า ความสมบูรณ์ด้วยกามารมณ์ เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์* ตามความหมายของคำพูดสูงสุดแห่งยุคคนนั้น คือคำว่า "นิพพาน". เขาถือว่าการได้สมบูรณ์ในเรื่องกามารมณ์นี้เป็นนิพพาน; มีคนเห็นด้วย และนิยมลัทธินี้กันมากมายเหมือนกัน ก่อนครั้งพุทธกาล. แม้ครั้งสมัยพุทธกาล ถ้าเป็นอย่างธรรมดาสามัญก็เรียกว่า "อย่างมนุษย์". ถ้าเป็นอย่างพิเศษสูงสุดก็เรียกว่า "สวรรค์"; ล้วนแต่มีกามารมณ์สูงสุดเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ อย่างนี้มันก็เคยมี.

ความต้องการไม่หยุดทำให้กระวนกระวาย.

ที่นั่น คนฉลาดพวกอื่นเขาเห็นว่ามันเป็นเรื่องบ้า คือไม่รู้จักจบจักสิ้น ในเรื่องความหลงใหลในกามารมณ์นั้นไม่รู้จักจบจักสิ้น มันไม่หยุด มันไม่รู้จักหยุด และมันเป็นเรื่องกระวนกระวายตลอดเวลา.

ข้อนี้ อาจจะขอให้นักเรียน นักศึกษาทุกคนเข้าใจคำพูดคำนี้ ตามหลักของพุทธศาสนาที่ว่า เมื่อยังไม่ได้ก็กระวนกระวาย; ครั้นได้มาแล้วก็ยังกระวนกระวายหนักขึ้น สิ่งใดเป็นที่รัก ที่พอใจ ที่ปรารถนา เมื่อยังไม่ได้มา มันก็หิวจะได้ใคร่จะได้ มันก็กระวนกระวายอยู่ตลอดเวลา. ครั้นได้มาแล้วก็กระวนกระวาย ด้วยความรัก ความพอใจ ความหึง ความหวง ความหวาดระแวง ในการที่มันจะเปลี่ยนแปลงเป็นอย่างอื่น แม้บริโภคใช้สอยอยู่แต่ๆ มันก็ยังหวาดระแวงว่าจะพลัดพรากจากกันไป.

นี่เป็นสัมผัสอันสูงสุดที่เขาได้สัมผัสกันมาแล้ว เขาจึงรู้สึกอย่างนี้, และสร้างทิวฏฐิความเห็นขึ้นมาว่า เราจักไม่หลงใหลในสิ่งใด จะไม่มีติดมันถ้อมมันในสิ่งใด โดยความเป็นของที่น่ารัก น่าพอใจ อย่างแน่นแฟ้น.

ขอให้ทุกคนอย่าต้องพลัดตกลงไปในหลุมรอกอันนี้เลย คือเมื่อยังไม่ได้ก็กระวนกระวาย; ครั้นได้มาแล้วก็ยังกระวนกระวายหนักขึ้นไปอีก. เกิดมาที่หนึ่ง ขออย่าได้พลัดตกลงไปในรอกอันนี้ ซึ่งมีแต่ความกระวนกระวายคอยแผดเผาเราร้อน; จึงมีสติปัญญา มีธรรมะให้เพียงพอ.

หลักสำคัญในพุทธศาสนาให้อยู่ด้วยความเย็น.

ที่เมื่อยังไม่ได้ และมันควรจะได้ ก็ทำไปด้วยจิตที่สงบ. อย่างจะเรียนหนังสือ ขอให้เรียนด้วยจิตที่สงบ; อย่าให้กระวนกระวาย มันจะเป็นโรคจิต เป็นโรคประสาท หรือเป็นโรคทางร่างกายจนตายไปเสียก็มี. เมื่อยังไม่ได้ ยังต้องแสวงหาอยู่ ก็ทำไปด้วยจิตที่มันปรกติหรือสงบ ไม่ต้องกระวนกระวาย. ครั้น ได้มาแล้ว ก็ไม่ต้องบ้าหลงรัก พอใจ กระวนกระวายเพราะความรัก เพราะความยึดมั่นถือมั่น จนกระทั่งมีความหึงหวง หวาทระแวง ซึ่งมันก็กระวนกระวาย. แต่ให้มันมีใจกอบปรกติ เกี่ยวข้องใช้สอยสิ่งที่ควรจะเกี่ยวข้อง ใช้สอย หรือมี หรือเป็น หรืออะไรกันไปตามธรรมดาสามัญ โดยไม่ต้องกระวนกระวาย.

นี่เป็น หลักสำคัญในศาสนา โดยเฉพาะพระพุทธศาสนา ที่มีหลักปฏิบัติขึ้นมาไว้สำหรับที่จะรับประกันว่า เมื่อยังไม่ได้ก็ไม่กระวนกระวาย; เมื่อได้มาก็ไม่กระวนกระวาย จึงอยู่ด้วยความเยือกเย็นไปได้จนตลอดชีวิต แล้วก็สามารถที่จะได้ในสิ่งที่ควรจะได้ สูงๆ ยิ่งขึ้นไปตามลำดับ จนกว่าจะถึงสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ก็อะไร? ซึ่งจะได้พูดกันต่อไป.

คนฉลาดพวกนั้น เมื่อเห็นว่า เรื่องกามารมณ์เป็นเรื่องเผลาสน อย่างนี้แล้ว เขาก็ไปค้นหาสิ่งที่ตรงกันข้าม; เขาจึงได้พบวิธีทำจิตให้หยุด ให้สงบ ซึ่งเรียกว่า “สมาธิ”. แล้วก็มีความสุขเกิดจากสมาธิ เรียกว่า “เข้าฌาน” หรือเรียกว่าอะไร ก็แล้วแต่จะเรียก มีความสุขชนิดที่ไม่เผลาสน ก็เลยมีการบัญญัติว่านี่เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ กันพักหนึ่ง.

ขอให้สังเกตดูให้ดีว่า มันตรงตาม **หลักที่พระพุทธเจ้าตรัสว่า ทิฏฐิเกิดมาจากผัสสะ, ผัสสะให้เกิดทิฏฐิเสมอ.**

พวกฤๅษี มุนี ที่เข้าไปอยู่ในฌาน ในสมาธิ ได้รับรสความสุขแปลกออกไป เนื้อความสุขอื่นๆ ที่เคยผ่านมาแล้วแต่กาลก่อน จึงบัญญัติสิ่งนี้ว่าเป็น นิพพาน.

ทั้งหมดนี้ มันเกิดขึ้นตามสัมผัสทั้งนั้น เรียกว่าสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ที่เกิดขึ้นจากทิฏฐิ และเกิดมาจากสัมผัสของเขา.

สิ่งที่ดีที่สุดเป็นความคิดมุ่งไปสู่การได้, อยากรได้.

เราจะต้องทำความเข้าใจกันในตอนนี้สักอย่างหนึ่งว่า **สิ่งที่ดีที่สุดนั้น มันมีความหมายอยู่ที่การได้ ไม่ได้มีความหมายอยู่ที่การเป็น** : เป็นนั่น เป็นนี่, มันก็เป็นได้ เป็นได้หลายอย่าง. แต่การเป็นนั่นนะ มันเป็นเพื่อจะได้อะไรต่างหาก; เมื่อได้เป็นอะไรแล้วมันจะได้อะไรนั้นแหละ มันจึงอยากจะเป็นอย่างที่ได้ อยากรจะได้.

เรื่องการเป็นนั่นเป็นนี่ เราไม่พูดถึงก็ได้ เราไปพูดถึงการได้ ว่าถ้าได้เป็นขึ้นมาแล้วมันจะได้อะไร เช่น ได้เป็น ฤๅษี มุนี ก็จะได้ความสุขจากการเข้าฌาน, เป็นเทวดา ก็จะได้ความสุขจากกามารมณ์, เป็นเศรษฐี เป็นคนร่ำรวย ก็จะได้ความสุขจากทรัพย์สินสมบัติโดยเฉพาะก็คือเงิน ที่จะบันดาลอะไรให้ตามที่เขาต้องการ.

อย่างนี้รวมเรียกว่า มันเป็นทฤษฎี ความคิด ความเห็น ของคนเหล่านั้น ที่จะบัญญัติว่า อะไรดีที่สุดสำหรับมนุษย์.

นี่เรื่องสำหรับมนุษย์ มีความคิดเกิดมาจากสัมผัสเป็นทฤษฎีอย่างใดอย่างหนึ่ง แล้วก็ยึดถือ ถือมันกันอยู่ เราคนธรรมดาทั่วไปก็อยู่ในจำพวกนี้ เรากำลังคิดว่าอะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ และขอให้เผื่อไว้บ้างว่า อย่าเพ้อลมหัว จมท้ายกับความคิดชนิดนั้นโดยส่วนเดียว, ก็ลองคิดดู จะคอยสังเกตดูต่อไปว่ามันจะจริงหรือไม่ ?

สำหรับความรู้สึกรู้สึกของคนธรรมดาสามัญ มันก็มีเพียงเท่านั้น; เมื่อต้องการอะไรได้อย่างนั้นแล้วก็เป็นที่ดีที่สุดสำหรับเขาแล้ว แล้วเขาก็กัน ๆ กันไป, จนมาสูงสุดอยู่แค่มโนใจเป็นสมมติ จนกว่าจะเกิดบุคคลประเภทอื่น ซึ่งมีสติปัญญาสูงขึ้น ไป จนทำให้เกิดระบบทางศาสนาเกิดขึ้น. หรือว่าเขาได้เคยผ่านมาแล้ว เขาก็สอนไว้สำหรับคนชั้นหลังจะยึดถือเป็นหลักปฏิบัติ เมื่อกล่าวตามระบบของศาสนาแล้ว มันก็ไม่มีอะไรที่จะเหมือนกับที่คนธรรมดาสามัญเขาต้องการ เพราะว่ามันมีสัมผัสกันคนละระดับ มีสติปัญญากันคนละระดับ.

ศาสนาทั่วไปถือได้ว่าได้อยู่กับพระเจ้าเป็นดีที่สุด.

ถ้ากล่าวตาม หลักของพระศาสนาทั่วไปที่มีอยู่ เขามโนปฏิบัติไว้ ซึ่งใครจะเชื่อหรือไม่เชื่อ จะชอบหรือไม่ชอบมันก็แล้วแต่; เขามโนปฏิบัติไว้ว่า *การอยู่กับพระเจ้า การได้เข้าไปอยู่เป็นอันเดียวกับพระเจ้า เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์.*

นี่คงจะมีคตินัยสำหรับหลายๆ คน ที่นั่งอยู่ที่นั่น ที่ไม่รู้จักรั้วพระเจ้านั่นคืออะไร ? หรือถ้าจะรู้จักตามความคิดความนึกของตนก็ไม่รู้จัก ก็ไม่รู้ว่าจะเข้าไปอยู่เป็นอันเดียวกับพระเจ้าได้อย่างไร ? มันยังเป็นเรื่องที่จะต้องศึกษากันอีกมาก.

แต่เป็นระบบศาสนาที่เขาได้กล่าวไว้แล้ว แล้วเขายังกล่าวไว้อย่างได้เปรียบที่สุด; ก็ว่าต่อตายแล้วก็ได้ เราอุทิศส่ำทำความดีให้ตรงตามบทบัญญัติของทางศาสนา ตายแล้วก็เข้าไปอยู่เป็นอันเดียวกันกับพระเจ้า ไม่เกิด ไม่ตาย ไม่อะไรอีกต่อไป เป็นความสุขสูงสุด แล้วก็เป็นที่นิรันดร ตลอดนิรันดร. นี่ศาสนาส่วนหนึ่งในส่วนใหญ่ในโลกนี้ก็มีอยู่อย่างนี้ ก็ศาสนาที่มีพระเจ้า.

แต่บางทีเขาก็ให้ความหมายแก่คำว่า “พระเจ้า” ไปในรูปนามธรรมก็มี ถ้าพระเจ้าอย่างบุคคล มันก็เป็นเหมือนกับอย่างบุคคล อยู่ในบ้าน ในเมือง แล้วไปอยู่กับท่าน. ถ้าว่าพระเจ้าอย่างนามธรรม ก็เรียกว่า “บรมอิตตา” “ปรมาตมัน” ไปเป็นตัวตนที่เที่ยงแท้ถาวร ไม่รู้จักเปลี่ยนแปลง คนละจากโลกนี้ไปแล้ว อิตตานั้นก็เข้าไปรวมกับอิตตาใหญ่ ที่เรียกว่า *ปรมาตมัน* แล้วก็อยู่เป็นนิรันดร เขาถือว่านั่นเป็นสิ่งสูงสุดดีที่สุด หรือสูงสุดสำหรับมนุษย์.

พุทธศาสนาสอนว่าดีที่สุดคือทำลายตัวตน.

ที่นี้ มี พุทธศาสนาเกิดขึ้นมา ไม่สอนอย่างนั้น หรืออธิบายเป็นอย่างอื่นว่า ดีที่สุดของมนุษย์ก็คือ ทำลายตัวตนให้หมดสิ้นไป ไม่ต้องไปอยู่กับ

พระเจ้าที่ไหน. ความสิ้นสุดแห่งตัวตนในความรู้สึกของตนนั่นคือที่สุด เมื่อไม่มีความรู้สึกว่าตัวตน มันก็ไม่อยากจะได้อะไร, มันก็ไม่ผิดหวังอะไร, มันไม่เกิดความรู้สึก โลก ความโกรธ ความหลงใหลอย่างไร, เพราะว่ามันไม่มี “ตัวตน”.

นี่แหละ ขอให้ทุกคนที่สนใจจะศึกษาพุทธศาสนาได้ตั้งข้อสังเกตไว้ว่า มันมีความแตกต่างกันที่ตรงนี้ :—

คือศาสนาในประเทศอินเดีย ที่เรียกกันว่า ศาสนาฮินดู มีอยู่แต่ก่อนนั้น เขาสอน เรื่องความมีตัวตน; จุดสุดท้ายก็คือ ตัวตนได้ไปอยู่กับพระเจ้า หรือว่าไปรวมกับปรมาตมัน.

ที่นี้ ทาง พุทธศาสนานี้ ตรงกันข้ามว่าไม่ใช่อย่างนั้น จุดสุดท้ายนั้นก็คือ ตัวตนสลายไป เพราะไม่มีความเข้าใจว่าเป็น “ตัวตน” หรือยึดถือเป็น “ตัวตน”; กลายเป็นตัวตนดับ จิตใจจึงบริสุทธิ์สะอาด ปราศจากความยึดถือว่า “ตัวตน” แล้วก็ไม่ต้องมีความทุกข์อีกต่อไป.

ศาสนาที่สอนอย่างมีตัวตนต่างจากพุทธศาสนา.

เดี๋ยวก็น่าสนใจไม่ได้ว่า มันต่างกันที่ตรงไหน? ครูบาอาจารย์ในโรงเรียนก็ สอนผิดๆ เรื่องเกี่ยวกับลัทธิศาสนาเห็นว่ามันไม่ต่างกัน เขาสอน ให้ทำดี ทำจิตให้บริสุทธิ์, อะไรเหมือนกันทั้งนั้น;

แต่มัน ต่างกันอย่างตรงกันข้าม คือว่า อันหนึ่งไปเป็นตัวตนที่ถาวร อยู่กับพระเจ้า, อันหนึ่งเป็น การทำลายความรู้สึกว่า “ตัวตน” นั้นให้หมดไป อย่าให้มีเหลืออยู่. นี่เป็นนิพพานในพุทธศาสนา ถ้าเป็นนิพพานฝ่ายนอก พุทธศาสนา เขาไปมีตัวตนอยู่กับนิพพานนั้น ซึ่งเขาจะเรียกว่า พระเจ้า หรือ จะเรียกว่า ปรมาตมัน ก็สุดแท้ มันต่างกันอย่างนี้.

พวกหนึ่งไปมีตัวตนที่ถาวรอยู่; พวกหนึ่งมีตัวตนอันสลายแล้ว จิต ไม่มีอะไรที่จะไปเกาะเกี่ยวยึดถือ สำหรับจะมีความทุกข์อีกต่อไป. นี้เรียกว่าความ สิ้นตัวตน ก็คือสิ้นกิเลสแล้วก็สิ้นกรรม สิ้นทุกอย่างที่เป็นปัญหาที่ทำให้มนุษย์เรา ต้องมีความทุกข์. และเราอาจถึงสิ่งนี้ หรือนิพพาน ในลักษณะอย่างนี้ เดียวนี้ก็ได้อีก ไม่ต้องรอจนกว่าจะตายแล้ว.

ถ้าผู้ใดเข้าใจพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง สามารถจะทำจิตใจของตนให้ บรรลุถึงสภาพอันนี้ ได้ทัน ในชาตินี้, รู้สึกได้ด้วยความรู้สึกในชาตินี้, เรียกว่า บรรลุนิพพานในภพนี้หรือธรรม คือในภพในชาติที่ตนเห็น ที่ตนรู้สึกอยู่

ที่นี้ เราจะมาดูว่า แม้ว่าลัทธิทั้ง ๒ นี้ คือ มีตัวตน กับ ไม่มีตัวตน นี้ มัน ต่างกันอย่างไร; แต่มันมีอะไรมุ่งหมายตรงกันอยู่อย่างหนึ่ง สิ่งนั้นคืออะไร ? สิ่งนั้นก็คือ ความไม่มีทุกข์ ความไม่รู้สึกเป็นทุกข์ ในทุกกรณี นั้นแหละมัน เป็นจุดมุ่งหมาย มันเลยเหมือนกันที่ตรงนี้.

คอมมิวนิสต์อ้างว่าดับทุกข์ได้เหมือนพุทธนั้นเป็นไปได้.

อันนี้ขอให้เข้าใจไว้ด้วย ครูบาอาจารย์ นักเรียน นักศึกษา ทั้งหลาย
อย่าได้ไปหลงผิด เพราะเขามักจะโฆษณาชวนเชื่อกันในรูปที่ทำให้หลงผิด เช่นว่า
คอมมิวนิสต์ก็มีปัญหาว่าสังคมนั้นทุกข์ แล้วคอมมิวนิสต์ก็มีความมุ่งหมาย
สุดท้ายจะทำให้สังคมไม่มีความทุกข์. ที่นี้พุทธศาสนาก็เหมือนกัน อ้าง
หลักว่าชีวิตนี้เป็นทุกข์, แล้วก็มีวิถีทางที่จะทำให้ชีวิตนี้ไม่มีความทุกข์.
เขาก็เลยเอาไปอ้างว่ามันเหมือนกัน เพื่อจะโฆษณาให้แก่คอมมิวนิสต์ว่า
เหมือนกับพุทธศาสนา; แต่เขาไม่ได้พูดในข้อที่ว่า ทำอย่างไรจึงจะไม่
เป็นทุกข์ เพราะถ้าเขาไปพูดถึงส่วนนี้ มันก็จะแตกต่างกัน มันเหมือนกัน
ไม่ได้.

ไปดูเอาเองเถอะว่า ลัทธิหนึ่งมันก็ต้องการจะทำอะไรที่ฝืนธรรมชาติ;
ส่วนอันหนึ่งต้องการให้เป็นไปอย่าง ถูกต้องกับธรรมชาติ ก็ถ้าจะสูงขึ้นมาถึง
ลัทธิศาสนา ๒ ชนิดที่ว่าจะดับความทุกข์อย่างไร? พวกหนึ่งก็ว่าไปมีตัวตนที่ถาวร
เสีย. แต่พุทธศาสนาก็บอกว่าทำลายตัวตนนั้นแหละเสีย. แม้จะพูดว่านิพพาน
ในสุดท้ายเหมือนกัน; แต่การกระทำให้นิพพาน วิธีกระทำให้นิพพานนั้น มัน
ต่างกันตรงกันข้าม, พวกหนึ่งให้มีตัวตนถึงที่สุด พวกหนึ่งว่าทำลายตัวตนเสีย
ให้ถึงที่สุดไม่มีเหลือ.

เรื่องนี้อ้างว่ามันเหมือนกัน โดยที่วางตั้งต้นอยู่ที่ความทุกข์ แล้วจบลง
ด้วยความไม่มีทุกข์ เพราะฉะนั้นจึงเหมือนกันนี้ระวางให้ตี วิธีที่จะทำลายความทุกข์

หมดสิ้นไปนั้นมันไม่เหมือนกัน อย่างลัทธิสังคมนิยม หรือคอมมิวนิสต์ หรืออะไร เขาก็มีของเขาไปอย่างหนึ่ง, พุทธบริษัทก็มีไปอีกอย่างหนึ่ง; ดังนั้นมันจึงไม่เหมือนกัน.

เราดูให้ชัดเจนในขั้นนี้ เราก็จะได้พบสิ่งที่ว่าดับทุกข์ได้จริง เป็นสิ่งที่สำคัญที่สุดสำหรับมนุษย์ได้จริง แล้วที่วาทที่สุดนี้ขอให้แน่นอนลงไปว่า ได้กันโดยประจักษ์ทันตาเห็นที่นี่ ไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว นั่นแหละสำคัญมาก ขอให้มีชีวิตอยู่อย่างที่ไม่มีความทุกข์เลย.

ระบบธรรมะที่ปฏิบัติถูกต้องจะทำให้ไม่มีทุกข์.

อะไรจะทำให้ไม่ต้องมีความทุกข์เลย ก็คือ ระบบปฏิบัติที่เรียกว่า ธรรมะ. นักเรียน นักศึกษาทั้งหลาย ช่วยจำคำนี้ไว้สักคำหนึ่งว่า ธรรมะคืออะไร? ธรรมะ คือ ระบบปฏิบัติที่ถูกต้อง และก็จำเป็นสำหรับมนุษย์ทุกชั้นทุกตอน แห่งวิวัฒนาการของเขา ทั้งในส่วนบุคคล และทั้งในส่วนสังคม ทั้งในฝ่ายวัตถุ และทั้งในฝ่ายจิตฝ่ายวิญญาณ. นี่ก็ระบบที่เราจะถือเอาเป็นเครื่องบำบัดความทุกข์ และได้สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ชนิดที่แท้จริง; เพราะทันเวลา คือไม่ต้องรอดต่อตายแล้ว.

จะขอย้ำอีกที่ว่า ระบบปฏิบัติ มันเป็นการปฏิบัติ แล้วก็ได้ถูกต้อง ตามกฎของธรรมชาติ, แล้วก็ได้จำเป็นตามกฎของธรรมชาติ, แล้วแก่มนุษย์, แล้วก็ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการของเขา ในด้านสังคมก็ดี ในด้านบุคคลแต่ละคน ๆ

กตฺติ ในตำนจิตวิญญาณกตฺติ ในตำนวัตถุคือร่างกายกตฺติ นี้คือสิ่งที่ดีที่สุดในฐานะที่เป็นเหตุ หรือเป็นเครื่องมือสำหรับกระทำ; แล้วก็ได้ผลออกมาเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในที่มนุษย์ควรจะได้รับ. ธรรมะที่ดีที่สุดในฐานะที่เป็นเหตุ เพื่อให้ได้รับผลที่ดีที่สุดในนอกที่หนึ่ง.

แต่ภาษาบาลีนั้นกำกวม : เหตุก็เรียกว่า ธรรมะ ผลก็เรียกว่า ธรรมะ; ธรรมะเป็นเหตุให้ได้ธรรมะ. ธรรมะที่ดีที่สุดที่สูงสุดก็เป็นเหตุ ให้ได้รับผลที่ดีที่สุดที่สูงสุด.

เราจึงมีสิ่งที่ดีที่สุดในที่ตรงนี้ เมื่อกล่าวโดยระบบทางศาสนา ไม่ใช่กล่าวตามความรู้สึกของเรา ที่ว่าอะไร ๆ ก็เงิน, และอะไรก็ได้ ตามที่ถูกต้องการทุกอย่าง แล้วมันดีที่สุดใน มันมันคนละเรื่องกัน. อย่าเอาไปปนกัน; ดังที่ได้กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ของที่ดีที่สุดในที่ตามความรู้สึกนึกคิดของเรา กับสิ่งที่ดีที่สุดในที่ตามระบบของศาสนา ได้กล่าวไว้อย่างไร. ลองเอาไปเปรียบเทียบกันดู อย่างไหนมันจะจริงกว่า; จะถูกกว่า.

เดี๋ยวนี้ได้ยินว่า นักเรียน นักศึกษาทุกโรงเรียนสนใจธรรมะ สนใจศาสนา ปรับปรุงเรื่องการเรียนรู้ธรรมะ เรียนศาสนา กันเป็นการใหญ่ จึงขอแสดงความหวังว่า ขอให้มีการเรียนการศึกษาที่ถูกต้อง ตรงตามหลักของศาสนา คือให้ได้สิ่งที่ดีที่สุดจริง. อย่าเป็นเพียงดีที่สุดในที่ตามความหลอกลวงของกิเลสของบุคคลที่ยังมีกิเลส. เมื่อเรายังมีกิเลสก็ขอให้ระวังกิเลส มันจะหลอกเราให้ไปถือเอาสิ่งใดสิ่งหนึ่งซึ่งมันไม่ดีเลย มาเป็นสิ่งที่ดีที่สุดในที่ของมนุษย์ไปก็ได้.

ระบบธรรมะมีไว้เพื่อช่วยแก้ปัญหา คือความทุกข์.

ที่นี้ เราจะพูดกันอีกสักหน่อย ถึง สิทธิ หรือ เสรีภาพที่เราจะเลือก, ให้คนมีเสรีภาพในการที่จะเลือก, แล้วก็เลือกว่าเราจะเอาอย่างไร? เราจะเอาตามกิเลส หรือว่าจะเอาตามระบบของพระธรรม หรือพระศาสนา. ข้อนี้ขอให้ทราบว่าจะทำไมจึงเกิดระบบพระธรรม หรือพระศาสนาขึ้นมา? ก็เพราะว่าถ้าเมื่อปล่อยไปตามเรื่องของคนธรรมดาสามัญแล้ว มันไม่มีปัญญาที่จะดับความทุกข์ ความกระวนกระวายอย่างที่กล่าวมาแล้วได้.

เหมือนตะกั่วก็ยกตัวอย่างให้ฟังหยกๆ ว่า คนธรรมดาสามัญนั้น เมื่อยังไม่ได้ไขข้อรัก ของชอบใจ มันก็ทรมานกระวนกระวาย; เมื่อได้มาก็ยังทรมาน กระวนกระวาย มันกระวนกระวายทั้งชนทั้งล่อง เหมือนกับ ตกนรกทั้งเป็น อยู่อย่างนี้ มันช่วยตัวเองไม่ได้. เขาจึงมีธรรมะ หรือระบบพระศาสนา เข้ามาช่วย อย่าให้ต้องเป็นอย่างนั้น. ขอให้คิดดูให้ดี ธรรมะนี้ไม่ได้มีเพื่ออะไรอื่น เพื่อจะช่วยแก้ปัญหา อย่างใหญ่หลวง คือ ความทุกข์ ให้หมดไป ซึ่งความรู้ของคนธรรมดาสามัญมันไม่รู้ และมันแก้ไม่ได้.

เราอาจจะตั้งคำถามขึ้นมาว่า เราจะไม่รู้สึกรู้สีกเป็นทุกข์ในทุกกรณี. นี่แหละ เป็นคำบัญญัติทางศาสนาที่ดีที่สุด, และขอให้สนใจบ้าง. ถ้ารักที่จะเรียนศาสนา ก็ขอให้ยึดเอาเป้าหมาย, เล็งไปยังเป้าหมายให้ถูกต้อง คือว่าต้องการความรู้สึกรู้สีกที่ไม่เป็นทุกข์ หรือความรู้สึกรู้สีกเป็นทุกข์ก็ได้ ในทุกกรณีที่จะมีชีวิตอยู่ในโลกนี้. แล้วก็ไปดูเอาว่า เรามีความทุกข์อยู่ใน กรณีใดบ้าง? และจะทำให้มันหมดสิ้นไปได้อย่างไร ?

ทางฝ่ายธรรมะ หรือฝ่ายพระศาสนานี้ เขากล้าทำว่ามีระบบที่จะ
ทำให้คนเราไม่มีความทุกข์ ในทุกกรณี ทุกชั้นทุกตอนแห่งวิวัฒนาการ นับ
ตั้งแต่อยู่ในท้อง กลอดคอกมาจากท้องแม่ เป็นเด็ก เป็นหนุ่ม เป็นสาว เป็นพ่อ
บ้านแม่เรือนเป็นคนแก่คนเฒ่า. นี่ก็หลายชั้นตอนอยู่แล้ว; แล้วก็ในแต่ละชั้น
ตอนมีกรณีอย่างนั้น กรณีอย่างโน้น มากกรณีเหลือเกินก็ยังคงกล่าวกันว่า ในทุกกรณี
เราจะไม่มีความทุกข์.

เราจะต้องทำอย่างไร ถ้าใครทำได้ คนนั้นเข้าถึงพระศาสนา หรือ
ปฏิบัติพระศาสนาได้จริง เป็นเรื่องยาวมากที่ไม่อาจจะพูดให้มันจบได้ในวันนี้.
แต่ขอสรุปความว่า มันมีหลักอย่างนี้ ต้องการอย่างนี้ มุ่งหมายอย่างนี้.

ที่นี้ก็ขอตัดบทไปว่า ถ้าเราไม่มีความรู้สึกที่เป็นทุกข์ได้ในทุกกรณีอย่าง
นี้แล้ว จะพอใจไหม? ใครจะพอใจ หรือใครจะยังไม่พอใจ; เพราะเราไม่ได้พูดถึง
ความสุขเลย; พูดแต่ว่าจะไม่มีความทุกข์ในทุกกรณี ไม่พูดถึงความสุขเลย. ถ้า
จะเอาเปรียบหน่อย ก็พูดว่า ที่ไม่ทุกข์เลยนั่นแหละคือความสุข อย่างนี้ใคร
จะพอใจบ้าง.

เมื่อตะกี้ได้พูดแล้วว่า ต้องการอะไรได้อย่างนั้น, ต้องการอะไรได้อย่างนั้น,
ต้องการอะไรได้อย่างนั้น แล้วมันจะดับทุกข์ได้ทุกกรณีไหม? มันยังต้องการยิ่งไป
กว่าเดิม มันก็สร้างความสุขที่แปลกขึ้นมากกว่าเดิม ใหญ่ออกไป ใหญ่ออกไป
มันไม่ดับทุกข์ในทุกกรณี; แม้ว่าจะต้องการอะไรได้อย่างนั้น มันก็ยังร้อนอยู่ด้วย
ความที่อยากจะได้ แล้วก็ไต่มาสำหรับหลงรัก ยึดถือ หวงแหน วิตกกังวล. นั่น
แหละมันจึงต่างกัน.

ที่ว่าต้องการอย่างไรได้อย่างนั้น, ต้องการอย่างไรได้อย่างนั้น, มันก็ยังไม่ครบทุกซ์ได้; และโดยธรรมชาติแล้วมันก็เป็นไปไม่ได้ ที่ว่าจะต้องการอะไรจะได้อย่างนั้น, โดยธรรมชาติมันก็เป็นไปไม่ได้. ที่นี้จะสมมติว่า แม้มันเป็นไปได้ มันก็ยังไม่ครบทุกซ์ได้, มันยังต้องการขยายออกไปไม่มีที่สิ้นสุดจนไม่รู้จักอ้อมจักพอจนตายเปล่า.

ที่นี้เรามารวบรวมตรงที่ว่า จะไม่มีความรู้สึกเป็นทุกซ์ในทุกกรณี ตั้งแต่เกิดจนตาย และในทุก ๆ กรณีที่มันมาเกี่ยวข้องกับชีวิตของคนเรา เป็นเด็กนักเรียน นักศึกษา อย่างนี้ ทำอย่างไรจึงจะไม่มี ความทุกซ์เกิดขึ้น, เพราะการศึกษา เมื่อศึกษาสำเร็จแล้ว จะไปประกอบอาชีพทำการงาน ทำอย่างไรจึงจะไม่เกิดความทุกซ์ขึ้นในอาชีพและการงาน. นั่นแหละคือหน้าที่ของสิ่งที่เรียกว่า พระศาสนา หรือธรรมะ จะเข้ามาช่วยไม่ให้เกิดความทุกซ์ขึ้นได้ในทุกกรณี จนกว่าจะเข้าโลงไป.

ที่ว่าจะไม่ให้มีความทุกซ์เพราะความเกิด แก่ เจ็บ ตายนั่น มันสูงสุด มันเป็นธรรมะขั้นสูงสุด ก็คือการทำลายความยึดถือว่าตัวตนเสีย ดังที่กล่าวแล้ว เมื่อใจไม่มีความยึดถือว่าตัวตนแล้ว; มันก็ไม่มีอะไรจะทำให้จิตใจนั้นเป็นทุกซ์ได้. ความเกิด แก่ เจ็บ ตาย มันกลายเป็นเรื่องของสังขารไปไม่ใช่ของตัวเรา; เพราะไม่มีตัวเราสำหรับเป็นเจ้าของความทุกซ์. ฉะนั้น การเกิด แก่ เจ็บ ตาย จึงไม่เป็นทุกซ์แก่จิตใจที่ไม่ได้ยึดถืออะไรเป็นตัวเรา.

นี่แหละเขาเรียกว่า จิตหลุดพ้น จิตบรรลุนิพพานกันที่ทรงนี้ ก็เลยเป็นจิตที่ไม่รู้จักมีความทุกซ์อีกต่อไปในทุก ๆ กรณี อย่างนี้ชอบไหม? อย่างนี้ต้อง

การใหม่? อย่างนี้ถือว่าเป็นสิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ใหม่? ก็ไปลองคิดดู ใครคิดเก่ง ก็ลองไปหาอะไรที่มันดีกว่านี้มาประกวดกัน.

ความไม่ทุกข์ในทุกกรณี หมายถึงทั้งตนเองและสังคม.

ที่นี้ ขอบอกว่า มันยังไม่สิ้นสุดเพียงนั้นนะ. ความสุข ความไม่ทุกข์ ในทุกกรณีนั้น เราจะถือเป็นความสุขก็ได้เมื่อมันไม่ทุกข์; แต่จะขอฝากผนวกเข้ามาอีกส่วนหนึ่ง คือว่าแม้ในการช่วยเหลือผู้อื่นด้วย มนุษย์ที่สมบูรณ์นั้น ต้องแก้ปัญหาของตนเอง และผู้อื่น หรือสังคมได้ด้วย. ฉะนั้นเรามีหน้าที่ที่จะช่วยสังคม จะปลดเปลื้องความทุกข์ของสังคม เราก็สามารถทำได้; และเราก็ไม่ต้องเป็นทุกข์เพราะการช่วยเหลือสังคม. นี่แหละ มันก็จบกันเท่านั้น.

เราสามารถทำได้ถึงที่สุด ในการช่วยตนเอง และช่วยสังคม ให้พ้นจากความทุกข์ โดยหลักของธรรมชาติ โดยหลักของศาสนา. ท่านมีการทำลายอย่างนี้ ว่าระบบนี้เท่านั้น ที่จะช่วยให้บุคคลไม่เป็นทุกข์ และสามารถช่วยผู้อื่นได้ถึงที่สุดอีกด้วย; ชีวิตของเขาจึงมีประโยชน์มากถึงที่สุดที่มันจะมากได้อีกเหมือนกัน. ดังนั้นเขาจึงถือว่า สิ่งที่ดีที่สุดของมนุษย์ อยู่ที่ตรงนี้ คือดับความทุกข์เสียได้ ทั้งโดยส่วนตัว และส่วนสังคม.

จะลองจำไว้สักนึกหนึ่งจะเป็นไรไปว่า “มันดับทุกข์เสียได้ ทั้งโดยส่วนตัว และส่วนสังคม นี่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์”; ไม่ใช่ว่าหาเงินมากินมาเล่น

มาสนุกสนานตามความต้องการของกิเลส แล้วก็ดีที่สุด. นั่นมันถูกผัสสะหลอน ให้เกิดมีจิตวิญญู, แล้วก็เข้าใจอย่างนั้น เป็นบ้ำขึ้นมาแล้วมันก็ฆ่าตัวตาย. นี่มัน ใจก็มากน้อย มันรักตัว แล้วมันก็ฆ่าตัวตาย; เพราะมันไม่ได้สิ่งที่มันต้องการ ในทางของกิเลส. อย่าไปบูชาเงินกันนัก ว่าเงินมันจะให้ทุกสิ่งทุกอย่าง; แต่แล้วในที่สุดมันก็จะให้อะไรก็ไม่รู้ ที่ทำให้บุคคลนั้นต้องฆ่าตัวตาย ฆ่าลูก ฆ่าเมียตาย ฆ่าบิดามารดาตาย ซึ่งกำลังเป็นปัญหาอยู่ในโลกนี้ ในเวลานี้ เพราะว่าเขา ไม่รู้จักสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้รับ.

พึงสำนึกไว้ว่าเกิดมาทำไม ? จะมีทางหาสิ่งดีที่สุด.

ขอให้ทุกคน ตั้งปัญหาประจำตนไว้ตลอดเวลาว่า “เราเกิดมาทำไม?” ถ้าใครไม่เคยมีปัญหานี้ ก็ลองหยิบขึ้นมาดูว่า เราเกิดมาทำไม? ถ้าเราไม่รู้ว่าเกิดมา ทำไม เราก็คงจะทำผิดในการเกิดมา ไม่ได้สิ่งที่ดีที่สุดที่ควรจะได้จากการ เกิดมา. ก็ได้บอกแล้วว่า อย่าเอาตามความรู้สึก ผัสสะของตนเอง. ขอให้ระลึก นึกถึงระบบของพระศาสนา ที่ท่านได้วางไว้เป็นระเบียบระดัฑุม, เป็นระบบที่ถูกต้อง สำหรับมนุษย์, ทุกชั้นทุกตอนของวิวัฒนาการ.

เราเกิดมาทำไม? ดูเป็นปัญหาที่ไม่ค่อยมีใครคิดกันนัก แต่แล้วมันก็มี การคิดอยู่โดยไม่รู้สึกตัว; เพราะว่าเขาได้ทำอะไรอยู่อย่างสุดความสามารถ เพื่อ จะได้อะไรสักอย่างหนึ่งซึ่งเขาคิดว่ามันต้องไค้อย่างนั้น. ฉะนั้น เขาจึงลงทุนทุกอย่าง เพื่อให้ไค้อย่างนั้น นั่นก็คล้ายกับว่า มัน เป็นการพยายามอยู่เพื่อให้ได้สิ่งที่ดี ที่สุดในการเกิดมา.

ที่นี่ เรามารู้เสียให้มันชัดเจนเสียเถยว่า มันควรจะได้อะไรก็ได้ พยายามให้มันได้; แล้วต้องสรุปใจความลงในคำว่า “ไม่เป็นทุกข์” นะ ตลอดเวลาที่แสวงหา หรือได้มาต้องไม่เป็นทุกข์ ก่อนแต่ได้ก็ต้องไม่เป็นทุกข์ ได้มาก็ต้องไม่เป็นทุกข์ ขอให้มันเป็นอย่างนี้.

ดูสิ่งดีของจริยธรรมสากลเปรียบเทียบกับพุทธศาสนา.

ที่นี่ ถ้าจะพูดอย่างสมัยใหม่บ้าง เพราะว่านักเรียน นักศึกษา ก็ยึดถือหลักเกณฑ์อย่างสมัยใหม่, ก็อยากจะบอกให้ทราบทั่ว โดยหลักจริยธรรมสากล ซึ่งมันออกจะเป็นรูปแบบของปรัชญา หรือ philosophy ของศีลธรรม หรือศาสนาอยู่มาก. เขาก็บัญญัติว่า :—

ข้อที่หนึ่ง *ดีที่สุดของมนุษย์นั่นก็คือ ความสุขถึงที่สุด คือความสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์ คือการทำหน้าที่เพื่อหน้าที่และการมีความรักเป็นสากล คือไม่เห็นแก่ตัว.*

เขายึดกันไว้อย่างนี้ แต่มันในรูปแบบของปรัชญา และบางคำก็ไม่ได้อธิบาย, บางคำก็ไม่ได้แสดงหลักของการปฏิบัติ; เช่นพูดว่า เราจะมีความสุขถึงที่สุด ก็ยังไม่รู้ว่าความสุขชนิดไหนกันแน่. ถ้าคนผู้ศึกษาไปยึดถือเอาความสุขที่เกิดจากเงิน เกิดจากวัตถุ อย่างนี้แล้วมันก็ผิดหมด. เขาทิ้งค้างไว้ ให้หาคำอธิบายเอาจากทางฝ่ายศาสนาเสียมากกว่า ฉะนั้น เราก็ต้องซื้อตรงต่อตัวเราเองบ้าง.

ถ้าว่าพูดถึง “ความสุข” แล้ว ก็ขอให้มันเป็นสุขจริง คืออย่าให้มันเผา. เราชอบพูดเป็นอุปมาตลก ๆ ว่า ถ้าสูก “ก” สะกด แล้วมันเผา; ถ้าสูช “ข” สะกด แล้วมันเย็น. ฉะนั้นขอให้มันเป็นสุขชนิดข สะกด; อย่าให้มีการเผาเผาเลย ให้เป็นสุขเต็มซาดแน่นนอนลงไป จึงจะเรียกว่าความสุขถึงที่สุด. นี่แหละ เป็นสิ่งที่ดีที่สุดข้อแรกสำหรับมนุษย์ตามหลักจริยธรรมสากล.

ข้อที่สอง ใช้คำว่า “ความเต็มเปี่ยมสมบูรณ์แห่งความเป็นมนุษย์” นี้ตอบยากมาก; เพราะว่า ใคร ๆ ก็มีความรู้สึกเป็นทิฎฐิ ความคิด ความเห็น ของตน ตามสัมผัสของตน แล้วแต่ว่าจิตใจมันจะไปสัมผัสเอาอะไรเข้า. แต่พูดง่าย ๆ อย่างภาษาไทยเราก็คือว่า ความเต็มคน. เราเกิดมาเราต้องได้ความเต็มคน เป็นคนที่เต็ม หรือเต็มคน นี่แหละ เรียกว่าดีที่สุดสำหรับมนุษย์.

นี่ใคร ๆ ก็ลองไปคิดว่าเรา^{นี้} ใครมาว่าเราไม่เต็มเราก็ทำให้; แต่เราก็ไม่รู้ว่าจะเต็มนั้น มันคืออย่างไร? ลองลงทุนศึกษากันสักหน่อยว่า ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์นั้น มันเป็นอย่างไร? อยากจะให้คำตอบเป็นหลักทั่วไปเสีย ที่ก่อนว่า ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ ก็คือ การที่อยู่เหนือปัญหาของมนุษย์ทุกอย่างทุกประการ. อะไรที่มันเป็นปัญหาสำหรับมนุษย์; เราอยู่เหนือปัญหาเหล่านั้นโดยประการทั้งปวง แล้วก็เรียกว่า มีความเต็มแห่งความเป็นมนุษย์. เมื่อยึดถืออย่างนี้กันเสียบ้าง มันก็ดีเหมือนกัน มันไม่ไปหลงเอาเงินเป็นพระเจ้า ไม่บูชาการมรดกเป็นพระเจ้า.

ที่^{นี้}ข้อที่สาม “ทำหน้าที่เพื่อประโยชน์แก่หน้าที่” นี้มันตามกฎของธรรมชาติ. ธรรมชาติทำให้ทุกสิ่งที่มีชีวิตนั้นมีหน้าที่ ฉะนั้น ต้องทำหน้าที่เพื่อ

หน้าที่ อย่าทำหน้าที่เพื่อเงิน และเอามาซื้อหาเหยื่อของกิเลสตัณหา; อย่างนั้นก็ว่าทำหน้าที่เพื่อกิเลสตัณหา. เราอย่าทำงานเพื่อกิเลสตัณหา คืออย่ารับจ้างกิเลสตัณหา หมายความว่า ให้ทำหน้าที่ของมนุษย์ เพื่อความเป็นมนุษย์. ก็มีความหมายอย่างทีกล่ามาแล้วว่า มันสามารถที่จะปลดปล่อยความทุกข์ ทั้งส่วนตัวเอง และส่วนผู้อื่น. ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่ของมนุษย์ หมายความว่าอย่างนี้. มนุษย์คนไหนทำหน้าที่ของความเป็นมนุษย์ เพื่อความเป็นมนุษย์ เรียกว่า มนุษย์ที่ดีที่สุด; ส่วนมนุษย์คนไหนทำหน้าที่เพื่อ “ตัวกู-ของกู” นี้ยังเป็นมนุษย์ที่ไม่ถูกต้อง.

ข้อสุดท้ายที่สี่ “มีความรักสากล” คือไม่ได้รักเฉพาะตน ไม่ได้เห็นแก่ตน รักในรูปแบบที่พุทธศาสนามีไว้เป็นหลักว่า สัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกข์ เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น; แล้วก็รักได้แม้แต่สัตว์เดรัจฉาน รักได้แม้แต่สิ่งที่มีชีวิต เช่นต้นไม้ เป็นต้น. อย่างนี้ก็ยิ่งรักได้ ก็เลยเป็นความรักสากล ต่อสิ่งที่มีความรู้สึกทั้งหมดทั้งสิ้น, คือว่าต้นไม้ก็มีความรู้สึก, สัตว์เดรัจฉานก็มีความรู้สึก, มนุษย์ก็มีความรู้สึก. จะเป็นเทวดา เป็นพรหม เป็นอะไรสูงไปกว่านั้นก็มีความรู้สึก. เราต้องรับความรู้สึกว่า เขารู้สึกต้องการจะเป็นเพื่อน ต้องการจะเป็นผู้มีความสุขด้วยกัน ศีลธรรมสากลจึงวางบทสุดท้ายไว้ว่า ให้มีความรักสากล คือไม่เห็นแก่ตัว.

ในที่สุด เราก็จะปรับปรุงกันเข้าได้ กับคำสอน หรือหลักคำสอนทางศาสนา; แม้ว่าจริยธรรมสากลเขาไม่ได้อิงศาสนาโดยประการทั้งปวง. เขาอิงหลักเหตุผลทางวิทยาศาสตร์บ้าง, ทางอะไรบ้าง, หลายทาง ก็มาบัญญัติว่า สิ่งที่ดี

ที่ดีที่สุดของมนุษย์นั้นคือความสุข โดยแท้จริง; แล้วก็คือ ความเต็มเปี่ยมแห่งความเป็นมนุษย์ โดยแท้จริง, แล้วก็ทำหน้าที่เพื่อหน้าที่แล้วก็มีความรักที่เป็นสากล ๔ อย่างนี้ เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์. ถ้าเราขอวิชาความรู้สากล ก็ลองเอา ๔ อย่างนี้ ไปพิจารณา.

แต่ถ้าเราจะยึดไปในทาง หลัทธิของพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะพระพุทธศาสนาแล้ว ก็มีคำพูดคำเดียวว่า “เราเป็นผู้อยู่เหนือความทุกข์ ทั้งโดยส่วนตัวเรา และผู้อื่น”. กำจัดความทุกข์ของเรา และของผู้อื่น ออกไปเสียได้ นี่เป็นสิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ในความหมายที่ว่า ธรรมะหรือพระศาสนานี้ มีเพื่อขจัดปัญหาของมนุษย์, ขจัดอุปสรรค หรืออันตรายของมนุษย์ เพื่อให้มนุษย์หลุดรอดไปจากอันตราย หรือความทุกข์นี้ ได้สิ่งที่ดีที่สุด คืออยู่เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง. นี้เรียกว่า ก้าวล่วงความทุกข์เสียได้โดยประการทั้งปวง นี้เป็นคำธรรมคาสามัญว่า อยู่เหนือความทุกข์โดยประการทั้งปวง. ถ้าเป็นบัญญัติเฉพาะทางศาสนา ก็เรียกว่า อยู่เหนือกรรม, เหนือบุญ เหนือบาป, เหนือศี เหนือชั่ว, เหนือกิเลส เหนืออะไรต่าง ๆ.

เป็นอันว่า อาตมาได้พูดถึงเรื่อง อะไรเป็นอะไร? ในวันนี้ โดยหัวข้อที่ว่า สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์เรานั้นคืออะไร และได้แนะให้ระวังว่า ที่เรารู้สึกตามความรู้สึก ความพอใจ ของเรานั้น มันอีกอย่างหนึ่ง, ที่บทบาทบัญญัติทางศาสนาได้บัญญัติไว้แล้ว อีกทางหนึ่งเป็นอีกอย่างหนึ่ง. เามาตรวจสอบกันดูให้ดีๆ ว่าอย่างไรหนที่จะช่วยแก้ปัญหานี้ได้ คืออย่าให้ต้องเป็นทุกข์ได้เลย ก็จะเรียกว่า ได้รับรู้ และได้ความรู้ได้ความเข้าใจ ในเรื่องที่ดีที่สุด สำคัญที่สุด สำหรับมนุษย์เรา, และ

ก็จะไต่เอาไปประพฤติกปฏิบัติ ให้ได้รับประโยชน์นั้น ๆ ทันแก่เวลา ต้องทันแก่เวลา
คือว่า ที่นี้ เดียวนี้ ชาตินี้ คือเราไม่หวังต่อตายแล้ว. หวังกันที่นี้และเดี๋ยวนี้
รีบปรับปรุงจิตใจให้เข้าถึงสภาพอันนี้เสีย ก่อนแก่ที่จะตายไป.

อาคมาเห็นว่า การบรรยายในวันนี้ก็พอสมควรแก่เวลา ขอยุติการบรรยาย
ไว้เพียงเท่านี้ ให้พระคุณเจ้าท่านได้สวดบทพระธรรมสำหรับส่งเสริมกำลังใจ หรือ
การกระทำ เพื่อให้สำเร็จประโยชน์ในการที่จะได้สิ่งที่ดีที่สุดสำหรับมนุษย์ ให้ทันใน
ชาตินี้ สิ้นต่อไป.

อะไรคืออะไร ?

- ๑๓ -

๒๔ มิ.ย. ๒๑

การบวชคืออะไร ?

ท่านสาธุชน ผู้มีความสนใจในธรรมทั้งหลาย,

การบรรยายประจำวันเสาร์แห่งภาควิสาชบุชา เป็นครั้งที่ ๑๓ ในวันนั้นนั้น
อาตมาก็ยังคงกล่าวเรื่อง อะไรเป็นอะไร? ต่อไปตามเดิม เฉพาะในวันนี้จะได้อีกกล่าว
โดยหัวข้อว่า การบวชคืออะไร?

[ทบทวน]

ขอให้ท่านทั้งหลาย ย้อนระลึกนึกถึงคำบรรยายครั้งที่แล้วๆ มา ที่บอก
ว่า **อะไรคืออะไร?** บางคนเข้าใจไปว่ามาพูดให้เสียเวลา เพราะมันเป็นสิ่งที่รู้ๆ กัน
อยู่แล้ว. แต่ขอให้พิจารณาดูให้ดีกว่าที่ท่านรู้กันอยู่แล้วนั้น มันเหมือนกับที่อาตมา
เอามาชี้แจงให้ฟังหรือหาไม่? นับตั้งแต่ครั้งแรกที่สุดว่า : **การศึกษาคืออะไร?**
การงานคืออะไร? **การคบหาสมาคมคืออะไร?** **ศาสนาคืออะไร?** **การ**

ทำบุญสุนทรทานคืออะไร? ชีวิตจิตใจคืออะไร? ทรัพย์สมบัติคืออะไร? ^๕ กงนี้เป็นตัวนี้.

แม้ที่สุด ยังต้องพูดว่า ทรัพย์สมบัติคืออะไร? ท่านทั้งหลายก็มีทรัพย์สมบัติ และรู้ว่าทรัพย์สมบัตินั้นคืออะไรจริงหรือ? ถ้าอาตมาเอาเรื่องที่รู้อยู่แล้วมาพูด อาตมาก็เป็นคนโง่; แต่ถ้าท่านทั้งหลายไม่รู้จักสิ่งที่เรียกว่าทรัพย์สมบัตินั้นอย่างเต็มความหมายของคำๆ นั้น ท่านทั้งหลายก็เป็นคนโง่. เรามาผลัดกันโง่ก็ได้ หรือโง่กันทั้ง ๒ ฝ่ายก็ได้ ถ้าว่าจะช่วยให้เกิดความเข้าใจ อันถูกต้องยิ่งๆ ขึ้นไปในสิ่งเหล่านี้.

คิดดูมันก็น่าหัว ที่จะมาพูดกันว่า ชีวิตจิตใจคืออะไร? ทรัพย์สมบัติคืออะไร? การทำงานคืออะไร? เหล่านี้ถ้าท่านรู้จักสิ่งเหล่านี้จริง ปัญหาต่างๆ ที่กำลังเกิดอยู่^๕ ก็จะไม่เกิดขึ้น.

[เริ่มการบรรยายครั้งนี้]

ในวันนี้ เป็นวันสุดท้ายของการบรรยายภาควิสาขบรูชา อาตมาก็พูดถึงเรื่องการบวช ว่า การบวช^๕คืออะไร? ทำไมจึงพูดเรื่องการบวชในวันนี้? เพราะว่ามันเป็นฤกษ์บวช. ใครๆ ก็จะไปบวชลูกบวชหลาน; ถ้าทำไม่ดีก็เป็นคนโง่ เพราะไม่รู้ว่าการบวชนั้นคืออะไร. เป็นพระเป็นเณรเดินเก็บๆ กังๆ อยู่หลายองค์ ซึ่งแสดงท่าทางให้เห็นว่า ไม่รู้เลยว่า บวช^๕คืออะไร?

การบวชที่แท้จริงไม่เกี่ยวกับเรื่องเงิน.

ท่านทั้งหลายที่เป็นพ่อแม่ ที่จะเตรียมตัวบวชลูกบวชหลานนี้ก็เตรียมเงินตั้งพันตั้งหมื่น สำหรับจะบวชลูกบวชหลานให้สมใจ นี้ก็ใจตั้งพันตั้งหมื่น เพราะว่า การบวชนั้นไม่เกี่ยวกับเรื่องใช้เงินเลย. ถ้าเป็นการบวชที่แท้จริง จะไม่ใช้เงินเลยก็ได้, ยิ่งใช้เงินมากเท่าไร ยิ่งไม่เป็นการบวชมากเท่านั้น. บางคนก็ใช้เงินตั้งหมื่นในการบวชลูกคนเดียวชั่ว ๕ วัน ๗ วัน มันยิ่งใจตั้งหมื่น, มันยิ่งไม่เป็นการบวชเท่านั้น.

ฉะนั้น ใครที่จะบวชลูกบวชหลานของตน เตรียมเงินไว้ตั้งพันตั้งหมื่นนั้น ก็เตรียมใจไว้ตั้งพันตั้งหมื่นก็แล้วกัน. นี่มันเป็นฤกษ์ที่กำลังจะบวชกันอยู่อย่างนี้ ขอให้ฟังดูให้ดี ว่าการบวชนั้นมันคืออะไร? จะต้องใช้เงินตั้งพัน ตั้งหมื่นจริงหรือไม่ จะต้องฆ่าหมู ๔ ตัว ฆ่าวัว ๑ ตัว ฆ่าควาย ๑ ตัว หรือไม่? ยิ่งทำอย่างนั้น ยิ่งไม่เป็นการบวช หมายความว่าอะไร?

เพราะเหตุผลอย่างที่ว่ามานี้ อาตมาจึงถือว่า เราควรจะพูดเรื่องการบวชนี้คืออะไร กันเสียที โดยตั้งปัญหาขึ้นมาว่า การบวชคืออะไร?

(ก) ว่าโดยตัวหนังสือกันก่อน ตัวหนังสือหรือคำพูดคำว่า การบวชนั้น ก็คือ คำบาลีว่า *ปทุพพชา* หรือ *บรรพชา* นี้เรียกว่า การบวช คนที่บวชนั้นเรียกว่า *ปทุพพชิต* หรือ *บรรพชิต* คำว่า *บรรพชา* คู่กันกับ *บรรพชิต* การบวชเรียกว่า *บรรพชา* ผู้บวชเรียกว่า *บรรพชิต*.

ที่นี้ **ปทุพพชชา** หรือ **ปทุพพชชิต** นั้น มันแปลว่าอะไร? คำนี้แปลว่า **ไปหมด เว้นหมด**; **ไปหมดเว้นหมดจากอะไร?** ถ้าเกี่ยวกับเรื่องการบวช ก็ไปหมด เว้นหมด จากความคับแคบในบ้านเรือน จากปัญหาต่างๆในโลกนี้, หรือจะให้แคบเข้ามาอีกก็ว่า **ไปหมด เว้นหมด จากสิ่งที่ เป็นอุปสรรคแก่การก้าวหน้าทางวิญญาณ.**

เราต้องการความก้าวหน้าทางวิญญาณ บ้านเรือนนี้เป็นอุปสรรค แก่การก้าวหน้าทางวิญญาณ; เพื่อให้พ้นจากอุปสรรคเหล่านี้ จึงออกไปบวช. นี้ก็เป็นอันว่า **ไปหมดจากอุปสรรค ที่มีอยู่ในบ้านเรือน, หรือ เว้นเสียจากอุปสรรคที่มีอยู่ในบ้านเรือน.** ตัวหนังสือแปลว่าไปหมด หรือเว้นหมดในลักษณะอย่างนี้.

(ข) ที่นี้มาดูที่ความหมายอันกว้างขวางของคำๆ นี้ก็จะดีกว่า จะได้รู้จักสิ่งที่เรียกว่า การบวชนั้น อย่างครบถ้วนยิ่งขึ้น. ในปัจจุบันนี้ การบวชก็มีอยู่เป็น ๒ ชนิด คือ บวชสมบุรณ์, ตามความหมายของคำว่า บวช โดยทั่วไปนั้นอย่างหนึ่ง, บวชชั่วคราว หรือชั่วคราวอย่างยิ่ง นั้นอีกชนิดหนึ่ง.

หลักทั่วไปในการบวชสมบุรณ์แบบ.

บวชสมบุรณ์แบบ หรือบวชตลอดไป ตามความหมายของคำว่า การบรรพชา นั้นแหละ คือเรื่องที่จะพูดกันในวันนี้. ส่วนเรื่องบวชชั่วคราว

นั้น เป็นการพูดโดยอ้อม หรือว่าโดยแฝงพร้อมกันไปในตัว; ถ้าเข้าใจการบวช โดยแท้จริงโดยสมบูรณ์แล้ว ก็พอจะเข้าใจได้ว่า การบวชชั่วคราวนั้นมุ่งหมายอะไร.

เกี่ยวพันเพราะ ไม่เข้าใจคำว่า การบวช, การบวชชั่วคราวก็ยังไม่เข้าใจ และยังไม่ได้อผล; ลงทุนเป็นพันเป็นหมื่นแล้วก็บวช ๕ วันบ้าง ๗ วันบ้าง ๑๕ วันบ้าง แล้วก็สึก คงได้แต่ความงอกกลับไป, เกี่ยวกับเรื่องการบวชไม่ได้อะไร; ฉะนั้นจะพูดถึงเรื่อง การบวชสมบูรณ์แบบ คือในความหมายหรือหลักทั่วไปของ สิ่งๆนี้.

ข้อที่หนึ่ง ข้อแรกที่สุด จะพูดว่า การบวชคือการออกไปค้น ออก ไปแสวงหา ว่าอะไรเป็นกุศล. นี่ยืมคำพูดคำตรัสของพระพุทธเจ้ามากล่าว.

เมื่อพระพุทธเจ้าจะออกบวช ท่านได้เล่าเรื่องไว้ว่า : ท่านรู้สึกว่ายู่กัน ในโลกนี้ อย่างไม่รู้จักสิ่งที่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย, แล้วก็หลงอยู่ ในสิ่งที่มีความเกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตาย, ทำให้ชีวิตฆราวาสนั้นมันคับแคบ เต็มไปด้วยทุกข์ คือสิ่งสกปรก. ถ้าอย่างไรรักจะออกจากเรือนนี้ ออกไปบวชเพื่อ แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล? ท่านใช้คำว่าอย่างนี้ คือ ออกบวชเพื่อแสวงหาว่าอะไร เป็นกุศล.

ฉะนั้น การบวชก็คือ การออกไปค้น ไปแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล. มันมันเป็นความรู้สึกของคน ที่รู้สึกว่า อยู่ในบ้านเรือนนี้ มันอยู่ในท่ามกลาง แห่งความงัว แห่งความหลง. ทุกๆอย่างที่มีอยู่ในบ้านเรือนนี้ มันเป็นอกุศล เพราะว่ามันอยู่ด้วยความงัว อยู่ด้วยความหลง จึงบวช ออกไปเพื่อจะแสวงหาว่า อะไรเป็นกุศล. นี้ คำตรัสของพระพุทธเจ้า.

เมื่อถือเอาตามหลักนี้ เราก็จะเห็นได้ว่า การบวชนั้นคือ การออกไปแสวงหา ค้นหา ว่าอะไรที่มันเป็นกุศล ก็มันดีกว่าการครองเรือน. บางที *พระองค์ก็ตรัสเล่า* ซึ่งทำให้เราทราบได้ว่า *แต่โบราณกาลนั้น เขาออกบวชกันทำไม?* ความหมายก็อย่างเดียวกันแหละ คือ เขาเบื่อ เอือมระอาความซ้ำซากของความ เป็นฆราวาส มันก็มีเท่านั้นแหละ.

ท่านทั้งหลายก็พอจะรู้อยู่แล้วว่า “เท่านั้นแหละ” มันคือเท่าไหน? มันไม่มีอะไรดีไปกว่านั้น; ฉะนั้น เขาจึง *หลักออกไป ค้นหาว่าอะไรดีกว่านี้*; แล้วก็ไป *พบเรื่องของการบำเพ็ญทางจิตทางใจ พบความสุขอย่างใหม่ เป็นความรู้อันใหม่* ตั้งเป็นแบบฉบับขึ้นไว้ สอนสืบ ๆ กันต่อไปในการออกบรรพชา.

แต่ว่ามันยังไม่ก้าวหน้าถึงที่สุด มันจึงมี *จุดสุดท้าย* เพียงว่า *ได้บังเกิดในพรหมโลก* คือ เขาออกไปบำเพ็ญเพียรทางจิต ทางเมตตา กรุณา อย่างที่เรียกว่า มีจิตใจไม่ข้องแวะในโลก ที่เต็มไปด้วยกามารมณ์ ตายไปก็ไปพรหมโลก; หมายความว่า ทั้งโลกนี้แล้วก็มีโลกอย่างพรหมโลก. นี้ก็มีความหมายอย่างเดียวกัน ว่าบวชเพื่อจะออกไปค้นหาว่าอะไรมันดีกว่านี้.

ข้อที่สองถัดมาอีก อาตมาอยากจะพูดว่า การบวชคือการออกไปอยู่อย่างต่ำต้อย อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไร.

นี่ถ้ามันเป็นเรื่องของคนบวชชั่วคราว เช่น ลาบวช ๓ เดือน อย่างนี้ มันก็กลายเป็นการไปฝึก และไปทดลอง, นี่ใครบวช ๓ เดือน หรือไม่ถึง ๓ เดือน ก็ลองฟังข้อนี้ดูบ้างว่า ถ้าอย่าให้โง่ อย่าให้ตกเป็นความโง่แล้วก็ขอให้ถือว่า การบวช

ชั่วคราว^๕ ออกไปฝึก ออกไปทดลองการเป็นอยู่อย่างต่ำต้อย, ไม่ต้องใช้เงิน และเป็นอยู่อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไร, เป็นอยู่ในลักษณะของคนขอทาน, เรียกว่า มีชีวิตที่ต่ำต้อย. ลองดูว่า มันจะอยู่ได้ไหม? ทำไมจึงกลัวกันนัก? แล้วก็อยู่อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไร นี่ก็เพื่อให้รู้ว่า มันอยู่ได้ไหม? ทำไมจึงกลัวกัน?

นักบวชทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นในพุทธศาสนา หรือนอกพุทธศาสนาก็ตาม ล้วนแต่มีความเป็นอยู่ที่ต่ำต้อย คือ ระดับขอทาน : เลี้ยงชีวิตอยู่ด้วยอาหาร แล้วแต่ใครจะได้มาอย่างไร. ที่ไปไกลกว่านั้น ก็คือไปอยู่ในป่า กินใบไม้ กินผลไม้ กินรากไม้ กินผักบัว แล้วแต่ว่าฤดูไหนมันจะมีอะไรให้กิน. นี่ก็เรียกว่า อยู่อย่างต่ำต้อย.

การกินอาหารก็ดี เครื่องนุ่งห่มก็ดี ที่อยู่อาศัยก็ดี ยารักษาโรคก็ดี ล้วนแต่อยู่ในระดับที่ต่ำต้อยไปทั้งนั้น; เราก็เรียกว่า ไม่มีทรัพย์สินสมบัติอะไรเลย. อยากริษณะ^๕ ควรจะมีแต่จิ๋วกับบาตรเท่านั้น เหมือนกับที่ได้ทรงเปรียบเทียบโดยอุปมาว่ามีแต่บีกเป็นภาระเหมือนกับนก. นกไม่ต้องมีทรัพย์สินสมบัติเป็นภาระ, ฤษณะก็ควรจะเป็นอย่างนั้น มีแต่บาตรและจิ๋วเท่าที่จำเป็น, เป็นภาระติดตัวก็มีเพียงเท่านั้น.

การอยู่อย่างนั้น มีความจำเป็นมาก สำหรับการประพฤติพรหมจรรย์ เพื่อจะบรรลุถึงนิพพาน คืออยู่อย่างต่ำต้อย ไม่ยกหูชูหาง; นี่มันก็ดีมากอยู่แล้ว. ถ้าไม่คิดอยู่อย่างต่ำต้อย มันก็คิดจะยกหูชูหาง, จะต้องอยู่อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติ มันจึงไม่มีการสะสม. ถ้าอยู่อย่างยกหูชูหางและสะสมทรัพย์สินสมบัติ

มันก็ไม่เป็นการบวชเลย; ไม่ต้องมีใครมาบอก มาตำ มาว่า มันไม่เป็นของมันเอง; เพราะว่าการบวชนั้นมีหลักเกณฑ์อย่างนี้.

ข้อที่สาม ดูถัดไปอีก ก็จะพบว่า การบวชนั้น คือการฝึก การทดลองในการบังคับตน บังคับอินทรีย์.

นี้หมายความว่า ออกไปบวชนั้น ไปถือศีล ถือสิกขาบท หลากๆ อย่าง ล้วนแต่เป็นการบังคับตน คือ บังคับจิต บังคับความรู้สึก ไม่ให้เป็นไปอย่างผิดๆ ก็เป็นกิเลส แล้วก็บังคับความควบคุมอินทรีย์ ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ; ต้องควบคุม ต้องบังคับอินทรีย์ และจะต้องมีการเสียสละของรักของชอบใจ ชั้นสุดยอดในโลกนี้.

สัตว์โลกที่อยู่ในโลกของกามาวจรนี้ มันมีกามารมณ์หรือเรื่องของเพศ เป็นของรัก ของชอบใจสุดยอด. คนบวชจะต้องสละสิ่งนี้; มันจึงบังคับจิต บังคับความรู้สึก ไม่ให้เกี่ยวข้องกับหรืออาลัยในสิ่งเหล่านี้; จึงเรียกว่า มีการบังคับความรู้สึก, แล้วก็บังคับตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจต่อไป ในเมื่อจะไปพบอารมณ์อะไร ทำนองเดียวกันนี้ ข้างหน้าต่อไปอีก; ไม่ใช่ว่า บวชแล้ว ก็จะไปอยู่ชนิดที่ไม่แตะต้องกับอารมณ์ทางเพศ.

เหมือนกับว่า บวชเป็นพระ เป็นเณรแล้ว มันก็ยังมีการได้เห็นรูป ฟังเสียง ตมกลิ่น ลิ้มรส อยู่นั่นเอง, และบางที่มันก็เป็นเรื่องทางเพศ เพราะยังต้องใกล้ชิดกันอยู่ ยังต้องไปบิณฑบาต ซึ่งยังต้องใกล้ชิดในทางเพศ; พระเณรก็ยังต้องใกล้ชิดสตรีเพศ.

ปัญหาลำบากยุ่งยากใจของเราที่นี่ ก็เรื่องพระเณรที่จะบรรยายภาพใน
โรงหนัง ซึ่งมีผู้หญิงมาก บางทีก็หน้าตาสวย ๆ ยั่วชวนเสียด้วย; พระเณรนี้คือค-
รอัน ยอมแพ้ไปก็มี หรือถึงกับว่าล้มเหลวในทางจิตใจไปก็มี. นี่ก็คิดดูเถิดว่า มัน
เป็นสิ่งที่ทนหนีไม่พ้น; จึงถือเอาเป็นบทเรียน เป็นสนามสำหรับคนจริง คนที่
กล้า คนที่เป็นลูกศตกาศจริง มันจะได้ฝึกฝนในการที่จะต่อสู้ เพื่อการบังคับตน
หรือบังคับอินทรีย์ อย่างที่ว่ามา.

นี่เราเรียกว่า การบวช คือ การถือระเบียบปฏิบัติ ที่เราเรียกว่า ศีล
ในการบังคับตน บังคับอินทรีย์ พรากจิตเสียให้ห่างจากรักของชอบใจ ตามวิสัย
คนที่อยู่ในโลกกามาวจร.

ที่นี่ ถ้าว่า เป็นพระเณรที่ บวชชั่วคราว มันก็เท่ากับว่า ลองฝึกดู ว่า
มันจะได้หรือไม่? ถ้าได้แล้ว มันจะมีประโยชน์สักก็มากน้อย? พวกที่ บวชจริง
บวชตลอดไป ก็ไม่ใช่เรื่องลองฝึกดู แต่เป็นเรื่องทำจริงตลอดไป. พวกบวช
ชั่วคราวก็เรื่องลองฝึกดูว่ามันจะได้หรือไม่?

ข้อที่สี่ ต่อไปอีก ก็อยากจะพูดว่า การบวชคือความสะดวก ในการ
ที่จะเดินทางออกไปนอกโลก.

นี่มันเป็นคำพูดที่เป็นภาพพจน์; บางคนก็ฟังไม่ถูกต้องว่าการเดินทางออก
ไปนอกโลกนั่นคืออะไร? แล้วการบวชนี่มันเป็นความสะดวก ที่จะเดินทางออกไป
นอกโลกอย่างไร?

เดินทางออกไปนอกโลกนี้หมายถึงเดินด้วยจิตใจ ให้จิตใจวิวัฒนาการขึ้นไป ในการที่จะอยู่เหนือการครอบงำของโลก. ออกไปนอกโลก ก็หมายความว่า มันมีจิตใจชนิดที่โลกนี้ทำอะไรไม่ได้. นี่ก็คือการบรรลุคุณธรรม ที่สูงขึ้นไปในทางจิตใจ : ตัวอยู่ในโลก แต่ใจอยู่นอกโลก, ปัญหาใดๆในโลกนี้ไม่ครอบงำบุคคลนั้น ไม่ทำบุคคลนั้นให้ลำบาก.

การบวชนั้นมันสะดวกแก่การที่จะเดินทางออกไปนอกโลก เพราะว่า การบวชนั้น ทำให้ ไม่มีอะไรเป็นภาระ มันมีภาระเหลือแต่เพียงเหมือนกับว่านกมีแต่ปีก เป็นภาระบินไป; จะเปรียบเทียบกับง่ายๆก็ว่า คนเดินตัวเปล่า กับคนหาบ้านไปด้วยนี้ มันผิดกันเท่าไร? คนหนึ่งเดินตัวเปล่า มันสะดวกคล่องแคล่วอย่างไร? คนหนึ่งหาบ้านเรือนไปด้วยมันจะลำบากยุ่งยากสักเท่าไร; ฉะนั้น การบวชจึงเป็นความสะดวกในการที่จะเดินทางออกไปนอกโลก ในลักษณะอย่างนี้.

ข้อที่ห้า จะพูดให้เห็นชัด ถัดไปอีก ก็อยากจะพูดว่า การบวชคือ โอกาสแห่งการได้สิ่งสูงสุดของมนุษย์, โอกาสแห่งการได้สิ่งสูงสุด หรือที่ดีที่สุด ที่มนุษย์ควรจะได้.

อะไรเป็นสิ่งที่ดีที่สุดที่มนุษย์ควรจะได้ ? มันเป็นเรื่องที่เข้าใจยากสำหรับเด็ก ๆ หรือสำหรับคนธรรมดาสามัญ; จะต้องทราบถึงลักษณะแห่งจิตใจของคนเราที่มันมีอยู่เป็นชั้น ๆ จนกว่าจะถึงขั้นสุดยอด. กล่าวตามพระกัมภีร์ ก็กล่าวว่า :—

(๑) ระดับคนธรรมดาสามัญ ที่มีความรู้สึกพอใจในเรื่องทางเพศ : เพศหญิง เพศชาย น้อย; คนอย่างนี้เขาเรียกว่ามีจิตใจอยู่ในระดับ กามาวจร

คือจิตใจของเขา เอาแต่จะท่องเที่ยวไป ในความรู้สึกทางเพศ รู้สึกอย่างอื่นไม่เป็น คิดอย่างอื่นไม่เป็น. นี่คือคนทั่วไป เป็นมนุษย์ก็ได้ เป็นเทวดาก็ได้ กระทั่งว่าเป็น สัตว์ไตรภพก็ยิ่งได้ แต่ยังไม่มากเหมือนมนุษย์; มนุษย์เป็นมากกว่า.

มนุษย์หลงไหลในกามารมณ์มากกว่าสัตว์ไตรภพ. แต่พวกเทวดานั้น รู้สึกกว่าจะเป็นขนาดหนัก; เพราะเรื่องของเทวดาแล้ว ก็พูดแต่เรื่องกามคุณ. สัตว์เหล่านี้เรียกว่าสัตว์ที่อยู่ในกามาวจรภูมิ มีจิตใจคอยแต่จะท่องเที่ยวไป ในกามารมณ์เท่านั้น. นี่เป็นธรรมดา ไม่สูงอะไร ไม่ดีอะไร.

(๒) ระดับที่จะดีขึ้นไปกว่านั้น มันก็เป็นไปตามลำดับ คือว่าไม่ลุ่มหลง ในกามารมณ์ ก็ไปลุ่มหลงในวัตถุที่บริสุทธิ์ ที่ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์. ถ้าว่า มีความสุข ก็มีความสุขเกิดจากสมาธิ เป็นสมาธิที่อาศัยสิ่งที่มีรูปเป็นอารมณ์ ก็เรียกว่าสูงขึ้น คือว่า ไม่หลงไหลในกาม หรือเรื่องทางเพศ.

ยกตัวอย่างเห็นได้ง่ายๆ บางคนที่อาตมารู้จัก เขารักปลากัด รักนกเขายิ่งกว่าลูก กว่าเมีย จนอยู่กันไม่ได้ หรือจนอยู่กันด้วยความยากลำบาก; เพราะ นายคนนั้นรักปลากัดยิ่งกว่าเมีย, รักนกเขายิ่งกว่าเมีย.

นี่เพื่อบอกให้รู้ว่า เรื่องวัตถุล้วนๆ ไม่เกี่ยวกับกามารมณ์ มันก็มีอิทธิพลมากเหมือนกัน, ทำให้โยคี มุนีบางจำพวก หลงไหลอยู่แต่ในความสุขที่เกิดจากรูปฌาน คือสมาธิที่มีรูปธรรมเป็นอารมณ์. นี่เป็นความดีที่เลื่อนขึ้นไปในระดับแรก, ความสูงที่เลื่อนขึ้นไปในระดับแรก. ระดับแรกคือกาม, ระดับที่ ๒ นี้คือรูป รูปธรรมอันบริสุทธิ์.

(๓) ระดับที่สูงขึ้นไปอีก ก็ไปสู่สิ่งที่ไม่มีรูป ก็เรียกว่า อรูป หรือ อรูปธรรม แสวงหาและได้รับความสุข ที่เกิดมาจากสิ่งที่ไม่มีรูป ได้แก่ อรูปฌานทั้งหลาย. คนที่เคยศึกษาเล่าเรียนนักธรรมมาแล้ว ย่อมรู้ว่ารูปฌานทั้ง ๔ คืออะไร? อรูปฌานทั้ง ๔ คืออะไร?

เดี๋ยวนี้ คนชั้นนี้เลื่อนขึ้นมาถึง อรูปฌาน แสวงหาความสุขจากอรูปฌาน หลงใหลอยู่ในอรูปฌาน อากาสนัญจายตนะ เป็นต้น; ก็เรียกว่า จิตใจสูงขึ้นไปอีกระดับหนึ่ง. ถ้าจะพูดอย่างธรรมคาสามัญ ก็ไปหลงใหลในสิ่งที่เป็นนามธรรม เช่น หลงความดี หลงบุญ หลงกุศล หลงเกียรติยศชื่อเสียง อะไรก็ได้ หลงอย่างยิ่ง.

นี่เป็นเรื่องหลงในอรูป เป็นนามธรรม มันก็สูงไปกว่าที่แล้วมา คือดีกว่าที่จะไปหลงในปลากัด นกเขา อย่างที่ว่ามี มา เป็นตัวอย่างของชาวบ้านบางคน. นี่มาถึงชั้นอรูปธรรม นี้ก็เรียกว่า อรูปาวจรภูมิ; ในชั้น *รูปธรรม* ก็เรียกว่า *รูปาวจรภูมิ* ต่ำลงไปก็คือ กามาวจรภูมิ.

เมื่อมาถึงขนาด *อรูปาวจรภูมิ* แล้ว ก็จะได้เห็นว่า มันสูงขึ้นมามาก มันไม่ตกลงไปในกาม ซึ่งเป็นเหมือนกับเปลือกตม โคลน เลน อีกต่อไป; มันจึงเลื่อนไปที่เดียวก็ถึงชั้นโลกุตตรภูมิ ง่ายที่จะขึ้นไปถึงชั้นโลกุตตรภูมิ; ก็อ่าวบรรดา อะไร ๆ ที่มีอยู่ในโลกนี้ จะไม่ครอบงำใจของเขาได้อีกต่อไป : เรื่องกามารมณ์ก็ดี, ความสุขเกิดจากรูปก็ดี, เกิดจากอรูปก็ดี ไม่ครอบงำจิตใจของเขาได้อีกต่อไป. เขาก็ตั้งอยู่ในโลกุตตรภูมิ, นี่คือสิ่งสูงสุด จุดหมายปลายทางอันสุดท้าย ที่มนุษย์จะไปถึง.

(๔) การบวชเป็นโอกาสแห่งการได้สิ่งสูงสุด ที่มนุษย์จะพึงได้ พึงถึง ในระดับโลกุตตรภูมิ คือ เป็นอริยบุคคล นับตั้งแต่โสทปัตน์เป็นต้น จนถึงพระอรหันต์เป็นปริโยสาน ; มันเป็นโอกาสที่จะได้สิ่งสูงสุดของมนุษย์โดยง่าย. ถ้าจะพูดรวม ๆ กันอีกทีหนึ่ง ก็ว่า มันเป็นโอกาสแห่งการได้ภาวะที่เป็น อิสระ เป็นเสรี เป็นความหลุดพ้น และเป็นอมตะ.

โลกุตตรภูมินั้น มีความหมายเป็นอิสระหรือเสรี คือโลกครอบงำเขาไม่ได้ โลกทำอันตรายเขาไม่ได้ มีจิตใจเหนือโลก โลกทำอะไรไม่ได้; อย่างนี้ เรียกว่า อิศรภาพก็ได้ เสรีภาพก็ได้, ความหลุดพ้นไปจากความผูกพันในโลกก็ได้. เรียกชั้นเลิศอีกทีหนึ่ง ก็ว่า ถึงระดับอมตะ คือไม่ตายอีกต่อไป.

การบวชจักได้เข้าถึงความจริงที่เห็นชัดว่า ไม่มีสัตว์ ไม่มีบุคคลที่เกิดอยู่ หรือตายไป มีแต่ธรรมชาติ อันเปลี่ยนแปลงไปตามเรื่องของธรรมชาติ; ฉะนั้น จึง รู้จักสิ่งที่ไม่ตาย. จิตจึงไม่รู้จักกับความตาย เรียกว่า จิตได้บรรลุอมตธรรม หรือ อมฤตธรรม การบวชเป็นโอกาสที่จะทำให้จิตได้รู้ถึงอิศรภาพ เสรีภาพ ความหลุดพ้น หรืออมฤตธรรม อย่างนี้.

ขอให้คนบวชทุกคนพึงดูให้ดี ๆ มองดูให้ดี ๆ ว่า การบวชนั้นเป็น โอกาส สำหรับการบรรลุถึงสิ่งสูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ ในลักษณะอย่างนี้.

ข้อที่หก จะพูดอีกทีหนึ่ง อีกชั้นหนึ่ง ก็จะพูดว่า การบวช คือการ อยู่บนหัวคนทุกคน.

ขอภัยพุดหยาบคายไปหน่อย ว่าการบวชนั้น คือการอยู่บนหัวคนทุกคน
จริงหรือไม่จริง ก็ลองคิดดู? การบวช บวชแล้ว ก็ถูกสมทบเข้าไปในหมู่พระ-
อริยเจ้า หมู่พระอริยสงฆ์เป็นที่เคารพบูชาของสัตว์โลก เป็น *อาहुเนยโย*
ปาหุเนยโย ทกฺขิณเนยโย อณฺชลักรณเฑยโย อนุตฺตรํ ปุณฺณกฺเขตฺติ โลกสฺส.

ฉะนั้น การบวช คือการอยู่บนหัวคนทุกคน จะยากจนเฉื่อยใจอะไรมา
พอบวชแล้ว ทุกคนเขาไหว้ เมื่อไม่บวชไม่มีใครไหว้เลย พอบวชแล้ว ทุกคนก็ไหว้,
เจ้าใหญ่นายโตราชามหากษัตริย์ ก็ยอมไหว้. นี่คือนั่น การบวชนี้ มันทำให้ไปอยู่
บนหัวคนทุกคน เพราะว่าไปสมทบเข้ากับหมู่สงฆ์ หมู่พระอริยเจ้า.

คิดดู แล้วก็เห็นว่า มันมีอะไรพิเศษอยู่; ฉะนั้น พระเถรที่บวช
ใหม่นี้ อย่าทำอะไรมั่งง่ายกับเกียรติยศเกียรติคุณของการบวช. ถ้าทำผิด
แล้วมันจะกัดเอา; การบวชนั้นแหละ มันจะทำความวินาศนิบาตให้แก่คน
ที่ไม่รู้จักการบวช; เมื่อบวชแล้ว ใต้อุ้งบนหัวคนทุกคน : เอาอะไรไปให้พระ
ก็ต้องไหว้, เอาของไปให้กินแล้วยังต้องไหว้อีก แล้วที่พระให้เรา เราก็ยังต้องไหว้
อีก.

ทำไมไม่แลกเปลี่ยนกันล่ะ? ที่พระให้เรา เรายังต้องไหว้อีก, เราให้พระ
เราก็ไหว้, เราก็ไหว้ทั้งขึ้นทั้งล่อง. ที่จริง เมื่อเราให้พระ พระควรจะให้เรา
แต่มันไม่เป็นเช่นนั้น เพราะว่า มันอยู่กับคนละระดับเสียแล้ว. เอาของไปถวาย
พระ ก็ต้องไหว้พระ; เมื่อพระให้ของเรา เราก็ตองไหว้พระ เรามีแต่ไหว้ข้าง
เดียว.

นี่จึงดูความที่ว่าการบวชนั้นไปอยู่บนหัวของคนทุกคน มีอะไรดี สำหรับจะอยู่บนหัวคนทุกคน? มันก็มีการ บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริงคือเป็นนักรบวชจริง แล้วสั่งสอนคนอื่นต่อไปจริงเท่านั้นแหละ มันจึงจะมีอะไรที่ชนิดที่ว่าอยู่บนหัวคนทุกคน; ถ้าไม่อย่างนั้น มันเป็นคนหลอกลวง เป็นคนปล้น เป็นคนขโมย อยู่ด้วยความเป็นขโมยอย่างยิ่ง ก็คืออย่างนี้.

พระพุทธเจ้าก็เคยตรัสอย่างนี้ ว่าคนที่**ไม่บรรเทากิเลส**นั้นเป็นขโมยอย่างยิ่ง หลอกลวงอย่างยิ่ง เหมือนนายพรานปลอมตัวเข้าไปใกล้สัตว์ เพื่อจะยิงสัตว์ใกล้ๆ. พระนี้ก็เหมือนกัน เมื่อไม่ได้ทำอะไรให้สมกับการบวช มันก็เหมือนกับนายพรานชนิดนั้น ปลอมตัวอยู่ เพื่อบริโภคน้ำจืด ๔ ของชาวเมือง; แต่ถ้าทำให้ถูกต้องแล้วเรื่องมันก็จะไปอยู่ในรูปคำอย่างที่ว่า การบวชนั้นคือการอยู่บนหัวคนทุกคน แล้วก็ในทุกภพ คือ ในไตรภพ.

ไตรภพ ชาวบ้านอาจจะไม่รู้ว่าจะไร? **ไตรภพ** ก็คือ **กามาวจร รูปาวจร อรูปาวจร** สามอย่าง อย่างที่กล่าวมาแล้ว. ที่พูดโดยภาษาธรรม ก็หมายความว่า จิตใจใน ๓ ระดับ. ถ้าพูดในภาษาคนก็จัดเป็นโลกๆ : กามภพ ก็คือ โลกมนุษย์ ธรรมคาสัมมัญ รวมทั้งเทวคาสัมมัญ, รูปภพก็ชั้นรูปพรหม, อรูปภพ ก็ชั้นอรูปพรหม, มีอยู่ ๓ ภพอย่างนี้.

พวกที่เล่นละคร แต่งเป็นกาศยกลอนที่น่าหัวเราะว่า **บัดนั้น พระอภัยจอมไตรภพ**. คนโง่ ไม่รู้ว่าไตรภพนั้นคืออะไร เขาก็เขียนไปว่า พระอภัยจอมไตรภพ พระอภัย คนบ้าๆ บอๆ ลุ่มหลงในกามาวจรอย่างยิ่ง จะเป็นจอมไตรภพได้อย่างไร ?

ไตรภพ คือ กามาวจรภพ รูปาวจรภพ อรูปาวจรภพ คนอย่างพระอภัยจะเป็นจอมไตรภพได้อย่างไร นี่เพราะว่า เขาไม่รู้จักคำว่า ไตรภพ.

เดี๋ยวนี้ มารู้จักคำว่า ไตรภพ กันเสียอย่างนี้ แล้วก็จะได้รู้ว่า การบวชนั้น อยู่บนหัวคนทั้ง ๓ ภพ คือทั้งไตรภพ สัตว์ในกามาวจรภพ ก็ไหว้คนบวช, สัตว์ในรูปาวจรภพ ก็ไหว้คนบวช, สัตว์ในอรูปาวจรภพ ก็ไหว้คนบวช คือการอยู่บนหัวคนทุกคนทั้ง ๓ ภพ. เรื่องมันเล็กหรือใหญ่ ก็ลองคิดดู.

ข้อที่เจ็ด ก็คู่ต่อไปอีก ว่า การบวช คือโอกาสแห่งการทำประโยชน์เพื่อบุคคลอื่นอย่างมหาศาล; การบวชคือการทำประโยชน์ผู้อื่น อย่างมหาศาลหรือสูงสุด.

ใคร ๆ ที่ยอมรับนับถือความเป็นมนุษย์ ความเป็นคนของตัว แล้วเขาไม่ยอมให้ชีวิตนี้เป็นหมันเปล่า. เมื่อประโยชน์ตนทำไปแล้ว ก็ยังเหลือที่จะทำประโยชน์ผู้อื่น ไม่นานี่ ๆ นอน ๆ เสียเฉย ๆ; เช่นว่า มีเงินพอใช้ นอนสบาย จะนอนสบายอย่างไรก็ได้ แล้วก็นอนเสียอย่างนี้ มันเป็นคนที่ไม่คำนึงถึงประโยชน์ผู้อื่น; ในพุทธศาสนาต้องการให้บำเพ็ญทั้งประโยชน์ตน และประโยชน์ผู้อื่น.

ผู้บวช เมื่อทำประโยชน์ตนเสร็จไปแล้ว ก็มุ่งหวังที่จะทำประโยชน์ผู้อื่น จนให้หมดเวลา หมดเรี่ยวหมดแรง หมดความสามารถไปเลย; นี่คือ ข้อที่พระอรหันต์ทั้งหลาย แม้เป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ยังชวนช่วยช่วยเหลือผู้อื่น เรียกว่าบำเพ็ญประโยชน์แก่ผู้อื่น; ถึงจะไม่ใช่พระอรหันต์ ก็นึกถึงประโยชน์ผู้อื่นได้ ตามที่เราจะทำได้.

เราไม่พูดอย่างคนเขลา คือพูดว่า ได้เป็นพระอรหันต์เสียก่อน จึงจะช่วยเหลือผู้อื่น. อาตมาจะพูดว่า หรือพูดแล้วคิดว่า เราช่วยได้ทำอะไร เราก็ช่วยไปเถอะ แม้เรายังไม่เป็นพระอรหันต์, เรารู้เท่าไรก็บอกไปเท่านั้น, เราทำได้เท่าไรก็สอนเขาเท่านั้น, ไม่ต้องรอเป็นพระอรหันต์ ก็เพื่อว่า จะได้มีการทำประโยชน์ผู้อื่นพร้อมกันไป.

พระพุทธเจ้าได้ตรัสว่า เมื่อเป็นการสมควร จะทำประโยชน์ตน ก็ทำให้เต็มที่ด้วยความไม่ประมาท เมื่อเป็นการสมควรที่จะทำประโยชน์ผู้อื่น ก็ทำประโยชน์ผู้อื่นด้วยความไม่ประมาท; เมื่อเป็นการสมควรที่จะทำประโยชน์ แก่คนทั้ง ๒ ฝ่าย ผูกพันกันไป ก็ทำความความไม่ประมาท. นี้เรียกว่า ประโยชน์ผู้อื่น.

การบวชเป็นการทำประโยชน์ผู้อื่นอย่างมหาศาลอย่างสูงสุด อาตมากำลังพูดว่า ถ้าไม่บวชมันไม่เป็นโอกาสที่จะทำอย่างนั้นได้.

ทำอย่างนั้น คือทำอย่างไร ก็ดูรายละเอียดต่อไปเห็นว่าประโยชน์มหาศาลสูงสุดนั้น;

(๑) การเป็นผู้นำในทางวิญญาณให้แก่สัตว์โลก. สัตว์โลกอยู่ในที่มีทมนต์ คือ อวิชาเป็นคอก เป็นเล้า อันเหม็น อันมีค อันสกปรก ติดอยู่ในคอก ออกมาไม่ได้; ผู้บวชหรือพระอรียเจ้า ก็นำสัตว์โลกออกมาได้. นี้เรียกว่าเป็นผู้นำในทางจิตทางวิญญาณ.

หนังสือพิมพ์ออกข่าวว่า คนไทยเรา^{นี้}เป็นบ้ามากขึ้นทุกทีๆ ขณะ^{นี้}ดู เหมือนจะเป็นกันถึง ๒ แสนคน หรืออะไรแล้ว สำหรับคนบ้า; เพราะเหตุการณ์ ในโลกมันผันผวนมากเกินไป หาทางออกไม่ถูกก็เป็นบ้า ชำตัวเอง ชำพ่อแม่ ชำ ลูกเมีย อะไรหลายๆ อย่างที่เรียกว่า เป็นความบ้า. ^{นี้}เพราะไม่มีผู้นำในทางวิญญาณ วิญญาณมันหาทางออกไม่ได้ มันก็เลยทำอะไรไปตามวิญญาณ ที่ถูกกักขังอยู่ด้วย อวิชา คือความมีคบอด. ผู้บวชสามารถเป็นผู้นำในทางวิญญาณ ^{นี้}อย่างหนึ่ง.

(๒) ผู้บวชสามารถสืบอายุพระศาสนาไว้ให้คงมีอยู่ในโลก. ศาสนา ^{นี้}ก็เป็นสังขาร มีเหตุมีปัจจัยปรุงแต่ง ถ้าไม่มีอะไรปรุงแต่งไว้ มันก็สูญหายไป คับไป จึงต้องมีผู้ที่สืบอายุพระศาสนา คือ ภิกษุ ผู้บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ได้ผลจริง สอนจริง; ^{นี้}คือเหตุปัจจัยของความมีอยู่แห่งพระศาสนาในโลก^{นี้}. ถ้า โลกยังมีศาสนา ก็มีธรรม มันก็ยังพอจะอยู่ไปได้ มีโอกาสที่จะมีความสงบสุข. ศาสนาทุกศาสนาจำเป็นแก่สัตว์ในโลก. การบวชเป็นการสืบอายุพระศาสนาไว้ได้ อย่างดี ดีกว่าความเป็นฆราวาส ซึ่งสืบได้น้อยไปหน่อย; ฉะนั้น จึงถือว่าการ บวชเป็นการสืบอายุพระศาสนา.

(๓) การบวชมีโอกาส แม้จะทำประโยชน์^{นี้}ผู้อื่น อย่างกุศล สาธารณะ. ^{นี้}เอาที่เห็นชัดๆ อยู่; วัฑฒนาอารามที่เจ้าอาวาสมีใจกว้าง ก็สามารถ ช่วยเหลือประชาชนเรื่องกุศลสาธารณะ. โดยเฉพาะอย่างยิ่งในสมัยก่อน เรื่องทำ ถนนหนทางก็ดี เรื่องคูเรื่องคลอง เรื่องบ่อน้ำสาธารณะ ศาลา อะไรก็ดี สร้างวัฑฒนา อารามก็ดี ท่านสมภารทำได้ดีกว่าชาวบ้าน.

อาตมาอยากจะยกตัวอย่างตัวเอง ซึ่งใครจะเห็นว่าอวดดีก็ตามใจ ไม่กลัว; อย่างวัดนี้ อย่างสวนโมกข์นี้; ถ้าอาตมาไม่ได้บวช มันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร. นี่จะท้าทายอย่างนี้ ว่าวัดนี้ ถ้าอาตมาไม่ได้บวช มันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร? ถ้าอาตมาไม่บวช หรือบวช แล้วสึกไปแล้วนี้ มันจะเกิดขึ้นได้อย่างไร?

วัดนี้มันเป็นประโยชน์สาธารณะ แก่คนทั่วไป จึงถือว่า การบวชนั้น มันมีโอกาที่จะทำประโยชน์สาธารณะ; เพราะว่า คนบวช ไม่มีครอบครัว ไม่มีลูกเมีย ที่จะต้องรับภาระรุงรัง มันจึงมีเวลาว่างมาก มีโอกาสเสียสละมาก แม้แต่จะไปช่วยกันสร้างถนนหนทาง บูรณะห้วยหนองคลองบึงบาง อะไรก็ทำได้ และเคยทำแล้ว.

นี้เรียกว่า แม้แต่การกุศลสาธารณะอย่างโลกแท้ๆ ท่านสมภารก็ทำได้ ดีกว่าชาวบ้าน และเป็นหัวหน้านำชาวบ้านให้ทำด้วย จึงถือว่า การบวชก็เป็นการทำประโยชน์กุศลสาธารณะได้ทั่วไป. เพราะไม่มองเห็นกันอย่างนี้ เขาจึงไม่กึกว่า อยู่เพียงเพื่อกุศลสาธารณะก็ยังไม่ค่อยสึกออกไป เพื่อประโยชน์ส่วนตัวเสีย. ฉะนั้น ขอให้ถือเป็นหน้าที่ หรือเป็นสิ่งที่ควรทำกันอย่างหนึ่งด้วยเหมือนกัน ว่าการบวชอยู่นั้น มันมีโอกาที่จะช่วยเหลือเพื่อนมนุษย์ ในด้านกุศลสาธารณะทั่วไป.

(๔) การบวชเป็นการตั้งบูรพการี ญาติวงศ์พงศาให้เข้ามาผูกพันอยู่กับศาสนา. ถ้าพระเถรองค์ไหนบวชเข้ามาเขาจะตั้งบิดามารดา ญาติวงศ์พงศาให้มาติดนุ่งนังกันอยู่กับวัดวาอาราม หรือพระศาสนา; เพราะฉะนั้น เขาเรียกว่าการบวชนี้ ทำบิดามารดาให้เป็นญาติในพระศาสนา. ถ้าลูกหลานไม่บวช

บิตามารคาก็ไม่ใคร่สนใจ ; ข้อนี้ปรากฏเป็นประจักษ์พยานมาหลายรายหลายแห่งหลายหนแล้ว.

อาตมาเคยเห็น ว่าถ้าลูกไม่บวช เขาไม่มาอยู่กับวัดวาหรือศาสนา ; พอลูกมาบวช มาอยู่กับวัดวาอาราม ตัวเป็นเกลียว. นี่จึงถือเป็นหลักได้ตลอดไปในอนาคต ว่าการบวชนั้น เป็นการทำให้บิตามารคาเป็นญาติในพระศาสนา คือเกิดการผูกพันกันขึ้น, เรียกว่าตั้งบิตามารคาเข้าหาศาสนา.

นี่ ๔ ข้อนี้ ก็พอแล้ว ที่จะเป็นคำอธิบายของคำว่า การบวช ; เป็นการทำประโยชน์แก่ผู้อื่นอย่างมหาศาล และอย่างสูงสุดมหาศาล คือ กว้างขวางหรือมากมายสูงสุด. ประโยชน์มหาศาล ประโยชน์สูงสุด ที่จะทำให้แก่ผู้อื่นนั้น การบวชช่วยให้ทำได้โดยง่าย. จะเห็นได้ว่า คนบวชหลาย ๆ คนทีเดียว ได้ทำอะไรให้เกิดขึ้น เพื่อประโยชน์แก่ผู้อื่น ไม่ใช่เพื่อประโยชน์แก่ตัว ; แม้ในเรื่องโลก ๆ จะจัดโรงเรียน จะจัดอะไรก็ตาม คนบวชจัดได้ดีกว่า นี้ก็เห็น ๆ กันอยู่.

ข้อที่แปด ถัดไปอีก ก็จะถูกว่า การบวชเป็นการมาอยู่ในเพศอันสูงสุด.

คำว่า เพศนี้ ไม่หมายแต่เพศหญิงเพศชาย หมายถึงเพศในความหมายอื่น คือการเป็นอยู่ การประพฤติกระทำในแบบอื่น ; บางทีก็เรียกว่า วรรณะในวรรณะอื่น ก็แปลว่า เพศอื่น, วรรณะเช่นนี้ก็แปลว่า เพศ ; เช่น เราพูดกัน

เป็นภาษาไทยว่า อยู่ในเพศกฤหัสถ์ อยู่ในเพศบรรพชิต อยู่ในสมณเพศ อยู่ในเพศของสมณะ ; การบวช คือการเข้ามาอยู่ในเพศอันสูงสุด.

พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มีในเพศฆราวาส. ลองคำนวณดูให้ดีกว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่มีในเพศฆราวาส, พระปัจเจกพระพุทธเจ้า ก็ไม่มีในเพศฆราวาส, พระอรหันต์ก็ไม่มีในเพศฆราวาส, จะมีอยู่ในสมณเพศ คือ เพศบวช; ดังนั้นเพศฆราวาสมันจึงไม่ใช่สูงสุด มันยังต่ำหรือต่ำเกินไป.

การบวชเป็นการอยู่ในเพศสูงสุด ทำไมไม่มองให้เห็นเป็นของดีของวิเศษกันบ้าง แล้วยินดีที่จะอยู่ในสมณเพศตลอดไป หรือให้มันนานสักหน่อย. เคี้ยวข้าวกันเพียงเดือนเดียว มันก็ร้อนเป็นไฟ มันจะสีก; บางที ๗ วันก็สีก หรือที่ยังทนอยู่ได้นี้ ก็เร่าร้อนเหมือนกับว่าจิวรนั้นมันทำด้วยไฟ. นี้ก็เพราะไม่มองเห็นว่า การบวชนั้นเป็นเพศอันสูงสุด คือ เพศสำหรับทรงไว้ซึ่งพระอรหันต์, สำหรับทรงไว้ซึ่งพระปัจเจกพุทธเจ้า, สำหรับทรงไว้ซึ่งพระสัมมาสัมพุทธเจ้า. ถ้าเรามองเห็นว่า การบวชเป็นการอยู่ในเพศอันสูงสุด ก็คงจะพอใจ.

พึงเห็นประโยชน์ของการบวชที่แท้จริงไม่ต้องลงทุนมาก.

นี้อาตมาได้พุกมา ให้เห็นว่า การบวชคืออะไร ในหลายแง่หลายมุม; มากพอที่จะทำความเข้าใจกันสำหรับผู้บวช, และสำหรับบิดามารดาของผู้บวช. ขอให้บิดามารดาของผู้บวชโดยเฉพาะ พิจารณาดูให้ดีกว่า การบวชนั้นคือ

อะไร? แล้วก็ไปจัดไปกระทำให้ลูกหลานของตน ได้มีการบวชอย่างถูกต้อง. การบวชจะต้องใช้เงินเป็นพัน เป็นหมื่น จะต้องฆ่าวัว ๒ ตัว ฆ่าควาย ๓ ตัว หรือไม่ก็ลองกิดู. อาตมาพูดว่า ถ้าเป็นการบวชที่แท้จริง ไม่ต้องลงทุน แม้แต่สักสตางค์เดียว; แต่คนโง่เขาไม่ชอบ.

อย่างครั้งพุทธกาล ถ้าใครจะบวช พ่อแม่อนุญาตแล้วก็ไปอยู่วัด ฝากเนื้อฝากตัวกับพระพุทธเจ้า หรือพระอรหันต์ พระมหาเถระองค์ใดองค์หนึ่ง แล้วท่านก็จัดให้บวช. จีวรนั้นหากันตามมีตามได้ : จีวรที่เหลือใช้ หรือจีวรที่มันเกิดขึ้นได้; อย่างไรก็ตาม เขาไม่ได้ซื้อได้ขายกัน เขาให้. ฉะนั้น อุปัชฌาย์เสียอีกจะเป็นผู้ให้ เมื่อรับจะอุปการะคน ๆ นี้ให้บวชแล้ว ก็เป็นหน้าที่ของอุปัชฌาย์จะทำให้มีจีวรมาจากทิศไหน ทางไหนก็ตาม, แล้วก็เอามาให้ บวช, แล้วก็บวชให้ไม่ได้เสียสตางค์สักหนึ่งสตางค์. ลองกิดู นั่นแหละการบวชที่แท้จริง ในครั้งพุทธกาล.

เดี๋ยวนี้ ถ้าบวชมันก็ต้องเสียอะไรมากเป็นร้อยเป็นพัน; แล้วบางแห่งเขาว่าเป็นหมื่น นั่นมันโง่ก็เท่า? มันโง่ร้อยเท่า โง่พันเท่า โง่หมื่นเท่า คือ ทำให้ไม่เป็นการบวช, ทำการบวชให้ไม่เป็นการบวช. แถวนี่ก็ยังมี การฆ่าหมู ๓ ตัว ฆ่าวัว ๑ ตัว ฆ่าควาย ๑ ตัว เพราะการบวช. นี่เขาบวชอะไรกัน? มันไม่เกี่ยวกับการบวชเลย, มันทำให้ไม่เป็นการบวช เพราะเป็นเหตุให้เมามายด้วยการกินเมามายด้วยการกระทำชนิดที่ไม่สมควรแก่มนุษย์; แล้วจะเป็นการบวชอะไรกัน. นี่คนที่เขานับถือศาสดา จะไปบวชลูกบวชหลาน จงกิดูนี่ถึงขั้นให้มาก; แล้วตัวลูกหลานที่จะบวชนั้นเอง ก็จงกิดูถึงขั้นให้มันมาก เหมือนอย่างที่อาตมาได้พูดมาแล้วว่า :—

- การบวชนั้นเป็นการออกไปแสวงหา ไปค้นหา ว่าอะไรที่มันดี
กว่าการที่อยู่ครองเรือน.

- การบวชนั้นเป็นการปฏิบัติกรรมที่มีชีวิตอยู่อย่างต่ำต้อย ไม่มีทรัพย์สิน
สมบัติเลย.

- การบวชนั้นเป็นการปฏิบัติศีล บังคับตน บังคับอินทรีย์ สละ
ของรัก ของชอบใจสุดยอดในโลกนี้ ออกไปบวช.

- การบวชนั้นเป็นความสะดวก ในการที่จะเดินทางไปนอกโลก
นี้พูดอย่างอุปมา.

- การบวชนั้นเป็นโอกาสที่จะได้สิ่งสูงสุด ที่มนุษย์ควรจะได้รับ
คือได้รับความรอดแห่งจิตใจ ได้รับอมตธรรมความไม่ตายแห่งจิตใจ.

- การบวชนั้น มันอยู่บนหัวคนทุกคน ถ้ามันเป็นการบวชจริง.

- การบวชนั้นทำประโยชน์ผู้อื่น; แม้อย่างประโยชน์โลก ๆ
ได้ยิ่งกว่าคนไม่บวช ถ้าใครมันจริง ไม่โกหกตัวเอง ว่าอยากจะทำ
ประโยชน์แก่ผู้อื่นแล้ว. บวชเพื่อทำประโยชน์ผู้อื่นอย่างเดียวยังพอ;
ยังไม่ต้องบรรลु มรรค ผล นิพพาน มันก็ยังมีโอกาสทำได้ แล้วก็ทำลาย
กิเลส ความเห็นแก่ตัวไป ในการช่วยเหลือกุศลสาธารณะ.

- และการบวชนั้นเป็นเพศอันสูงสุด คือ สมณเพศ เป็นเพศที่
ทรงไว้ซึ่งพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า พระปัจเจกพุทธเจ้า และพระอรหันต์
โดยทั่ว ๆ ไป.

**ขอให้พิจารณาดูกันอย่างนี้ ถ้าเข้าใจอย่างนี้ คำเหลืองก็คงจะไม่ร้อนนัก
คงจะบวชกันได้ ๒ พรรษา ๓ พรรษา ๔ พรรษา ๕ พรรษา จนกระทั่งล้มเลิกไป
ก็ได้.**

อาตมาเห็นประโยชน์อย่างนี้ จึงมาพูดกันในวันนี้ว่าการบวชคืออะไร ?
การบวชคืออย่างนี้ มันพิเศษก็มากน้อย; แล้วมันกลับไม่ต้องลงทุนอะไร เป็นเงิน
เป็นทอง, ทำนองเดียวกันกับที่พูดว่า นิพพานเป็นของให้เปล่า ไม่ต้องเสียสตางค์
อย่างไรก็อย่างนั้น. นี่คือการบวชที่แท้จริง ซึ่งเป็นการบวชจริง แล้วมันก็
ตลอดไป.

บวชชั่วคราว ทำได้จริงก็มีประโยชน์มาก.

ที่นี้ เหลืออยู่นิดหนึ่ง ก็จะพูดถึงการบวช ที่เป็นการบวชชั่วคราว
ไม่ได้ทำหนีคดีเตียนอะไร ที่ว่าเป็นการบวชชั่วคราว เมื่อมันมีความสามารถเช่นนั้น
ก็บวชชั่วคราว แต่ขอให้ทำจริงๆ ให้มันได้ผลจริงๆ บวชพรรษาเดียวก็ได้ แต่ขอ
ให้มีการกระทำที่ตรงตามความหมายของการบวช :-

๑. เป็นการค้นหาอะไร ที่ดีกว่าอยู่บ้านเรือน.
๒. ให้เป็นการทดลองอยู่อย่างไม่มีทรัพย์สินสมบัติ อยู่อย่างต่ำต้อย
พระเณรคนไหนที่จะบวชเพียงพรรษาเดียว ก็ขอให้ถือเป็นโอกาสทดลอง. ว่าจะ
มีชีวิตอยู่อย่างต่ำต้อย ไม่ต้องมีทรัพย์สินสมบัติเลย.
๓. ทดลองการบังคับตัว บังคับจิต บังคับความรู้สึก บังคับตา
หู จมูก ลิ้น กาย ใจ.

๔. ทดลองสละทรัพย์สินสมบัติ ของรัก ของพอใจ ทดลองไปทุกสิ่งทุกอย่าง.

ในเมื่อบวชได้เพียง ๓ เดือน มันก็จะเป็นการบวชที่มีอานิสงส์มหาศาลอย่างที่ท่านอาจารย์แต่กาลก่อน ท่านพูดไว้เป็นอุปมา เพื่อการกำหนด; เพราะว่ามันไม่อาจจะพูดอย่างอื่น, คือ ท่านพูดว่า **ให้เอาฟ้าทั้งหมดนี้ เป็นเหมือนกับกระดาษ แล้วก็เอาภูเขาพระสุเมรุเหมือนกับปากกา หรือพู่กัน ให้เอาแผ่นดินเหมือนกับหมึก เอาน้ำในมหาสมุทรเป็นน้ำละลายหมึก แล้วเขียนกันให้เต็มท้องฟ้า มันก็ไม่หมดอานิสงส์ของการบวช.** ท่านไม่รู้จะพูดอย่างไร ก็เลยพูดไว้เป็นอุปมาอย่างนั้น ว่าการบวชนั้นถ้าบวชกันจริง มันมีอานิสงส์มากอย่างนั้น.

แล้วเดี๋ยวนี้ เราได้อานิสงส์อย่างนั้นกันหรือเปล่า? เพราะแม้แต่ว่าการบวชคืออะไร ก็แทบจะไม่รู้เสียแล้ว. ฉะนั้นขอให้ไปศึกษากันดูใหม่ ในระหว่างอุปัชฌาย์อาจารย์กับผู้บวช, ในระหว่างผู้บวชกับผู้บวช, ในระหว่างผู้บวชกับบิดามารดา ญาติ มิตร สหายทั้งหลาย, ว่าเราจะเอาประโยชน์อะไรจากการบวชกันให้ถูกต้อง ให้ตรง ตามความมุ่งหมายอันนี้.

ที่นี้ จะพูดถึงว่า บวชชั่วคราวนั้น คืออย่างไรบ้าง? บวช ๓ เดือน ก็ยังเป็นขนบธรรมเนียมประเพณีเกิดขึ้นใหม่ ครั้งพุทธกาลเขาไม่มีเรื่องบวช ๓ เดือน; ธรรมเนียมบวช ๓ เดือนมันไม่มี. เดี่ยวนี้เราเห็นว่ามันมีประโยชน์; เอ้า, ก็บวชกัน ๓ เดือน แล้วก็ให้บวชจริง เรียนจริง ปฏิบัติจริง ตลอด ๓ เดือน.

ที่นี้ ก็ยังมีที่มันเล็กลงไปอีก เล็กลงไปอีก เรียกว่า บวชเฉพาะวัน
วันนี้เป็นวันอุโบสถ ถือศีลอุโบสถ ก็เป็นการบวชชนิดหนึ่ง บวช ๑ วัน ก็วัน
อุโบสถ, แล้วก็ถือศีลอุโบสถ ตรงตามความหมายของสิกขาบท ทำตามรอยพระ-
อรหันต์ ๘ ประการนั้นแล้ว โดยจิตใจก็ยังได้รับอะไร ๆ เหมือนกับการบวชทุก
ประการ; เพราะว่า ในวันที่ถือศีลอุโบสถนั้น ต้องทำให้มีจิตใจ เป็นอย่าง
อื่น : เป็นจิตใจที่อิสระ หลุดพ้น เป็นจิตใจที่สงบ ได้ดีมีรสของพระนิพพาน,
คือความเยือกเย็น, ไม่มีการรบกวนของกิเลส ไม่เกี่ยวข้องกังวลด้วยอะไร; เหมือน
กับว่า สละออกไป แม้แต่ชีวิตก็ไม่ได้คำนึงถึง เหลืออยู่แต่การประพฤติปฏิบัติให้
ดีที่สุด ในการตามรอยพระอรหันต์.

นี้เรียกว่า เป็นการอยู่ในรอยของพระอรหันต์ หรือเดินตามหลังพระ
อรหันต์ไป ฉะนั้นจึงถือว่าการบวช แม้บวชวันเดียว ก็มีอยู่; เช่น การสมาทาน
อุโบสถศีล เป็นต้น หรือว่า ใครจะสมาทานการบวชอย่างอื่นที่มันคล้าย ๆ กัน บวช
วันหนึ่ง สองวัน เจ็ดวัน อะไร ก็ยังทำได้ แต่ขนบธรรมเนียมประเพณี มันมีให้
อยู่แล้วว่า ถึงวันอุโบสถก็บวชกันเถอะ ถึงวันอุโบสถก็บวชกันเถอะ บวชหนึ่งวัน
มันเป็นการตามรอยพระอรหันต์ แล้วก็จะได้รับอานิสงส์ของการบวช อย่างที่ว่ามา
แล้ว ไม่มากก็น้อย.

เอ้า, จะพูกให้มองเห็นกันเต็มที่ ว่าถืออุโบสถหนึ่งวันมันก็เป็น การออก
ไปค้นไปแสวงหา ว่าอะไรมันดีกว่ากันระหว่างอยู่เป็นฆราวาสกับการบวช. นี่เข้า
รอยของพระพุทธเจ้าแล้ว; ออกไปบวชเพื่อแสวงหาว่าอะไรมันเป็นกุศล ใน
ระหว่างที่ถืออุโบสถ วันนั้นก็เป็นอย่างต่ำที่สุด เป็นอยู่อย่างไม่มีทรัพย์สิน
สมบัติอะไรเลย, อยู่อย่างมีสติระงับอินทรีย์ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ไม่มีของ

รักของชอไบจ อันเป็นที่ตั้งแห่งความหลง, เป็นวันที่เขาสบายที่จะก้าวหน้าไปตามทางของธรรมะ ไปสู่โลกุตตระ ไม่ข้องแวะด้วยกามาวจร ก็พอที่จะทำให้ทุกคนยอมรับนับถือ.

เมื่อเป็นบิณฑามารดา ถือศีลอุโบสถ ได้รับความเคารพนับถือจากลูกจากหลานในวันนั้นเป็นพิเศษ มันก็ค้อยู่; ยังอาจจะทำประโยชน์อย่างอื่น แก่ผู้อื่นได้; เช่น พร่ำพูดจาสั่งสอนให้คนข้างเคียง ในวันอุโบสถนั้นมาพูดจา ศึกษา อบรมสั่งสอนคนข้างเคียง แล้ววันนั้นก็เว้นขาดจากความเป็นฆราวาส ถือศีลพรหมจรรย์ ไม่มีการกระทำของบุคคลที่อยู่กันเป็นคู่. นี้ อุโบสถศีลคือ การบวช ๑ วันก็ยังได้อานิสงส์มากมาย ถึงอย่างนี้. ขอให้ไปพิจารณาดูให้ดี แล้วปรับปรุงการถืออุโบสถศีลของตน ๆ ให้เกิดผลอันสูงสุด ดังที่ว่ามาแล้วยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

ทั้งหมดนี้ สงเคราะห์รวมอยู่ในคำว่า การบวชคืออะไร? ยิ่งเป็นการบวชเท่าไร ยิ่งไม่ต้องใช้สัจต่างค์เลย ยิ่งใช้สัจต่างค์มากเท่าไร ยิ่งไม่เป็นการบวช; แต่เป็นการบำหนักขึ้นเท่านั้น. บวชกับบ้านั้น ไม่เหมือนกัน; พระเณรองค์ไหนใช้สัจต่างค์มากในการบวช, บวชแล้วก็ยังไ้อยู่ กอຍสะสมเงินทองอยู่ มันไม่เป็นการบวชแล้ว มันเป็นการบำ.

ฉะนั้น วันนั้น พูดเรื่องการบวชคืออะไร กันเสียที ก็ดีเหมือนกัน เพราะมันจะเข้าพรรษา เป็นฤดูบวช แล้วก็ได้บวชกันเข้ามาแล้วก็มาก กำลังออกจาก การบวชอยู่ก็มาก พูดกันในระยະนี้ก็ดี ว่าการบวชนั้นคืออะไร?

วันนี้ ไม่ได้ตั้งใจจะพูดอะไรมากไปกว่าคำพูดคำเดียวว่า การบวชคืออะไร? เพราะมันมีเหตุผลเกี่ยวข้องกัน ทายกทายิกาทั้งหลาย ก็เตรียมตัวสำหรับจะบวชลูกบวชหลาน จะทำบุญกุศล กันเป็นการใหญ่ เนื่องในการเข้าพรรษา. คนหนุ่มก็จะบวชกันเพื่อจะเข้าพรรษา เพื่อจะจำพรรษา; พุทกันก็นำฟังว่าจะบวชเพื่อบุญ เพื่อกุศล เพื่อสืบอายุพระศาสนา; แต่แล้วมันจะเป็นตามนั้นจริงหรือไม่? ก็ขอได้พิจารณาดู โดยข้อความตั้งที่อาตมาได้กล่าวมาแล้วว่า การบวชคืออะไร? เป็นเวลา ๑ ชั่วโมงแล้ว.

การบรรยายวันนี้ ขอถือโอกาสเพียงเท่านี้ น้อยกว่าทุกที แต่ถือว่าเป็นการสมควรแก่เวลาแล้ว. ขอยุติการบรรยายเฉพาะวันนี้ อันเป็นวันสุดท้ายของภาควิชาขบучา วันเสาร์หน้าก็จะได้เริ่มภาคใหม่ ก็ภาควิชาสหขบучา ต่อไป.

ขอกล่าวปิดภาควิชาขบучา ด้วยเรื่องว่า การบวชคืออะไรในบัดนี้? ขอโอกาสให้พระคุณเจ้าทั้งหลายท่านได้สวดบาลีคุณสาธยาย ส่งเสริมกำลังใจของผู้ประพฤติปฏิบัติธรรมให้ยิ่ง ๆ ขึ้นไป.

อะไรคืออะไร?

- ๙ -

๒๗ พ.ค. ๒๑

หัวใจของพระพุทธศาสนา คืออะไร?

ท่านผู้สนใจในธรรม และสนใจในการทำบุญอายุ ประเภทล้ออายุ ทั้งหลาย,

การบรรยายในวันนี้ ตามปกติเป็นการบรรยายชนิดที่เรียกว่า บรรยายวันเสาร์ แต่เผอิญมาพ้องกันกับวันที่กำหนดไว้ เป็นวันสำหรับทำบุญชนิดล้ออายุ จึงต้องเอามารวมกัน; ไม่ให้เสียหลักการที่ว่า เป็นการบรรยายในวันเสาร์ด้วย และเป็นการทำบุญล้ออายุด้วย.

การบรรยายในภาควิสาขบูชา^๕ พุตกันมาโดยหัวข้อว่า อะไรเป็นอะไร, อะไรเป็นอะไร, เรื่อย ๆ มา วันนี้ถ้าเป็นวันเสาร์ธรรมดา ก็จะบรรยายเรื่องอะไร

* บรรยายภาควิสาขบูชา ครั้งที่ ๙ ในชุดอะไรคืออะไรนี้ พร้อมกับบรรยายวันทำบุญล้ออายุด้วย จึงเรียงลำดับไว้สุดท้ายต่อจากครั้ง ๑๓

เป็นอะไร ถึงอย่างนั้นก็ยังมีติดถือหลักอันนี้ ว่าวันนี้จะบรรยายเรื่องอะไรเป็นอะไร แต่จะบรรยายโดยหัวข้อที่ว่า หัวใจของพระพุทธศาสนาคืออะไร? ก็จะเข้าสู่ด้วยกันได้.

ทำอะไรต้องมีผลคุ้มค่า.

วันนี้เป็นวันบำเพ็ญบุญหรือกุศล หรืออะไร ก็แล้วแต่จะเรียก; สำหรับอาตมาเรียกว่าทำบุญเนื่องด้วยอายุ แต่มันก็มีหลายรูปแบบ อย่างน้อยก็มีสักสามรูปแบบ ตามที่ได้เห็นมา.

ทำบุญเนื่องด้วยอายุนั้น ทำบุญอย่างที่เรียกว่า ต่ออายุก็มี, ที่ทำกันโดยมาก นี้ทำบุญอย่างที่ไปอย่างนั้นเอง ให้มันแล้วๆไป ไม่มีความหมายอะไร นอก จากทำบุญเนื่องในคราวที่อายุมันครบอย่างนี้ก็มี, แต่อาตมาทำบุญในลักษณะที่เรียกว่า เป็นการล้ออายุ ในเมื่ออายุครบรอบปี.

บางคนไม่เข้าใจถึงงๆกันอยู่ เกี่ยวกับก็ค่อยมีผู้เข้าใจมากขึ้นว่า ทำบุญล้ออายุนี้ คือ ทำอะไร? ทำอย่างไร? และท่านทั้งหลายก็ได้มาร่วมในการทำ บางคนก็กล่าวถึงกับร่วมทำอย่างเดียวกันก็มี คือการล้ออายุ. อาตมาก็ต้องการอย่างนั้น ว่าให้ท่านทั้งหลายทุกคนที่มาที่นี่ รู้จักบำเพ็ญบุญ ในลักษณะที่เป็น การล้ออายุ ชื่อนี้มันจะคืออะไร? เกี่ยวกับจะเล่าให้ฟัง.

ในตอนแรกนี่ อยากรจะปรารถถึงข้อที่ว่า ท่านทั้งหลายมาด้วยความยากลำบาก มาจากที่ไกล เปลืองทรัพย์ เปลืองเวลา ถ้าไม่ได้ประโยชน์อะไรคุ้มกัน มันก็ต้องถือว่าเป็นความผิด เป็นความเสียหาย เป็นบาป แล้วมันก็จะตกอยู่ที่อาตมาด้วย เพราะว่าทำให้ท่านทั้งหลายมา เสียเวลาแล้วก็ไม่คุ้มกัน.

เรื่องนี้ได้พูดอยู่เสมอๆ หลายครั้งหรือหลายสิบครั้งแล้วก็ได้ ว่าเป็นพุทธบริษัทต้องทำอะไร ชนิดที่เป็นการคุ้มค่า ของเวลา, คุ้มค่าของทรัพย์สิน ที่ลงทุนไป, ถ้าไม่อย่างนั้น จะไม่ถือว่าเป็นพุทธบริษัท, หรือจะเป็นพุทธบริษัทก็เป็นพุทธบริษัทที่ยังเลวมาก ไม่ถึงขนาดของพุทธบริษัท. ถ้าท่านทำอะไรไม่คุ้มค่า ของเวลา เรี่ยวแรง เงินทอง ที่ลงทุนไป ก็ไม่เป็นพุทธบริษัท ซึ่งเป็นสาวกของพระพุทธเจ้า ผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน. คนที่ทำอะไรแล้วไม่ได้ผลคุ้มค่าของเวลานั้น ไม่อาจจะเป็นผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบานได้ เพราะว่าเป็นคนไม่รู้อะไรแล้วก็ต้องซบเซาไป, ไม่สามารถจะเบิกบานได้, จึงต้องทำอะไรให้คุ้มค่า ของเวลา ของทรัพย์สมบัติ ของสิ่งต่างๆ ที่ต้องลงทุนไป. ถ้าทำไม่ได้ตามนั้น มันก็ควรจะถูกล้อหรือถูกค่า; ฉะนั้น วันนั้นเราควรจะนึกถึงเรื่องนี้ มาล้อเรื่องนี้เป็นพิเศษ.

ถ้าพูดเป็นหลักๆ ไปก็ต้องพูดว่า ชีวิตนี้ได้มาแล้ว ได้ใช้ประโยชน์อะไรให้มันคุ้มค่าบ้าง ถ้าใช้ชีวิตนี้เป็นประโยชน์ไม่คุ้มค่า นั้นแหละคือเป็นผู้มีความผิดในข้อนี้ คือทำอะไรไม่ได้ผลคุ้มค่า. ขอให้ท่านทั้งหลายลองพิจารณาดูให้ดี.

เมื่อตกใจพูดว่าถ้าได้ผลไม่คุ้มค่า บาปมันตกอยู่ที่อาตมา. นี่ขอรับเอาอย่างซื่อๆ ว่าเป็นต้นเหตุให้ท่านทั้งหลายมา แล้วได้ผลไม่คุ้มค่าของการมา บาป

ตกอยู่ที่อาตมา ก็จะถูกยมบาลเล่นงานเอา. นี่เป็นคำพูดที่พูดอยู่เสมอว่า ใครทำอะไรไม่คุ้มค่าของเวลา ก็จะถูกยมบาลเล่นงานเอา ไม่ว่าจะพระเป็นแดร หรือเป็นอุบาสก อุบาสิกา. ขอให้ระวังกันเป็นอย่างมาก ถ้าทำอะไรต้องคุ้มค่าของเวลา คุ้มค่าของทุนรอนที่ไถ่ลงไป. เรื่องนี้เรามีชีวิตเป็นเดิมพัน เป็นต้นทุนสำหรับลงไป มันได้อะไรคุ้มค่า นี้ขอให้คิดนึก. อาตมามีความตั้งใจ ที่จะทำอะไรให้ได้ผลคุ้มค่า หรือเกินค่าเสมอ.

ตามปกติทั่วไป ทายกทายิกาทั้งหลายบริจาคทรัพย์ สร้างวัดวาอาราม สร้างนั่นสร้างนี่ สร้างโบสถ์ วิหาร พระเจดีย์ อะไรก็ตาม ถ้ามันไม่ได้ผลคุ้มค่า ยมบาลก็จะเล่นงานเอาไม่ยกเว้น แม้จะเป็นท่านสมภารผู้ชักชวน หรือเป็นทายกทายิกาผู้ร่วมมือร่วมบริจาค. ถ้าวัดนั้นมันสร้างขึ้นมาแล้ว ได้ผลไม่คุ้มค่าของเงินที่ลงทุนไป ก็ต้องถือว่า บกพร่องเหลวไหล ผิดพลาด ยมบาลจะต้องเล่นงานเอา.

อาตมาถือเป็นหลักอย่างนี้มาเสมอ และยังอธิบายยาวไว้ด้วยว่า จะทำอะไรให้มีผลคุ้มค่า อย่างนี้เรื่อย ๆ ไป จนกว่าอายุจะครบร้อยปี แล้วก็ลาสิกขาไปแต่งงานกับลูกสาวของยมบาลคนที่สวยที่สุด ; พูดอย่างนี้ ท่านจะเข้าใจหรือไม่เข้าใจก็ตามใจ ? ถ้าไม่เข้าใจก็ต้องล้อต่อกันไปอีก ถึงท่านทั้งหลายก็เหมือนกัน ถ้าได้ทำอะไรคุ้มค่าเรื่อยไป ๆ จนอายุครบร้อยปี แล้วก็ไปแต่งงานกับลูกสาวของยมบาลที่สวยที่สุด.

เดี๋ยวนี้พอออกชื่อว่า ยมบาล ท่านก็สั่นหัวเสียแล้ว ใครยังคิดว่า ยมบาลเป็นเพียงสัปเหร่อ นี่ก็ถนงใจมาก ไม่เป็นพุทธบริษัทเลย. ยมบาลนี้เป็นคนที่นำเคราะห์นั้นชื่อ เป็นพระเจ้าชนิดหนึ่ง, เป็นผู้คุมมันในความดี, ทำหน้าที่เพื่อพิทักษ์

ความถูกต้องเกี่ยวกับความดี ของสัตว์ทั้งหลายทั้งปวง ไม่เคยเหลวไหล, ไม่เคยโกหกใคร, ไม่เคยบกพร่องในหน้าที่, มีอำนาจ, มีสติปัญญา.

เราจะเห็นได้ว่า รูปของยมบาลในระดับ *พญายม* คือ *หัวหน้านยมบาล* นั้น เขาเขียนตาดวงที่สามไว้ตรงกึ่งกลางของหน้าผาก นี้เรียกว่าตาที่สาม. รูปพระพุทธเจ้าก็ดี รูปพระโพธิสัตว์ก็ดี เมื่อเขาทำถูกต้องแล้ว เขาก็จะมีตาที่สาม อยู่ตรงศูนย์กลาง เหมือนกับอุณาโลมหรืออะไรก็แล้วแต่จะเรียก ตาที่สามนี้หมายถึงตาปัญญา ชนิดที่ใครหลอกไม่ได้, ชนิดที่รู้อะไรทุกสิ่ง. ยมบาลก็มีตาที่สาม; รูปยมบาลที่เขาเขียนไว้อย่างถูกต้อง ก็มีปัญญาชนิดที่ใครหลอกไม่ได้. ฉะนั้นใครที่คิดทำความชั่ว แล้วจะไปหลอกยมบาล อย่างนั้นมันเป็นไปได้.

ความดีที่คนทำ มียมบาลเป็นผู้รับรู้; ถ้าทำชั่ว ก็จะจัดการลงโทษ ถ้าทำดีก็ส่งเสริมให้ได้รับผลของความดี. นี่เมื่อ กล่าวโดยภาษาคน เป็นอย่างนี้ ถ้ากล่าวโดยภาษาธรรมจะเป็นอย่างไร? จะเป็นอะไร?

ถ้ากล่าวโดยภาษาธรรมก็คือ กฎเกณฑ์อันหนึ่งซึ่งตายตัวมาก ว่า ทำดีจะได้อะไร, ทำชั่วจะได้อะไร, แล้วถ้าทำดีจะต้องได้รับผลสมหรือตรงหรือยุติธรรมตามที่ได้ทำเสมอ. หน้าของมันมันเป็นหน้าที่ของยมบาล; ฉะนั้น ทุกคนทำความดีเรื่อยๆ ไป จนถึงระดับสูงสุด แล้วจะได้รับอะไร. ถ้าได้รับอะไรเป็นที่พอใจ สูงสุด นี้เราจะเรียกว่า ได้แต่งงานกับลูกสาวของยมบาลคนที่สวยที่สุด เพราะได้รับผลของความดีมากที่สุด. ถ้าดีเราต้องเรียกว่าสวย, ถ้าไม่ดีเราต้องเรียกว่าสกปรกหรือไม่สวย.

ขอให้ทุกคนได้รับผลของความดี หรือความสวยงามที่สุด ในวาระสุดท้าย ด้วยกันจงทุกคน. ถ้าใครไม่ได้รับ มันก็เสียที่ที่เกิดมา แล้วจะถูกยมบาลจับใส่ลงไปในหม้อในนรก ที่เป็นการลงโทษ. ขอให้ทุกคนระวังให้ดี ว่าทำอะไรคุ้มค่าของเงินและเวลา ไม่ถูกยมบาลจับใส่หม้อนรก แล้วก็ให้แต่งงานกับลูกสาวที่สวยงามที่สุดด้วย.

เมื่อทุกคนถึงความดี ไม่พูดถึงเหนือความดี แต่พูดถึงความดี แล้วมันก็มีจุดสูงสุดเหมือนกัน ซึ่งกฎเกณฑ์เรื่องนี้จะอำนวยให้. พูดอย่างบุคคลาธิษฐานในภาษาคนก็อย่างอาตมาว่า ว่าให้ได้แต่งงานกับลูกสาวของยมบาลคนที่สวยงามที่สุดนั่นเอง.

นี่สรุปความว่า ทำอะไรขอให้ผลคุ้มค่าหรือเกินค่า คือมันดีที่สุด อย่าให้ยมบาลเขาเล่นงานเอาได้. นี่เป็นเรื่องแรกที่จะพูด และว่าท่านทั้งหลายก็ได้มาที่นี้ด้วยความยากลำบาก ตามปกติเจ้าของบ้านก็ต้องขอโทษ; แต่เดี๋ยวนี้อาตมาไม่ได้เป็นเจ้าของบ้าน ทุกคนเป็นเจ้าของบ้าน ทุกคนมีชีวิตเป็นเดิมพันสำหรับจะใช้มันให้เป็นประโยชน์ที่สุด ขอให้รับผิดชอบเอาเอง.

การบำเพ็ญกุศลในรูปล้ออายุ.

เอาละทีนี้ก็จะพูดถึงเรื่องที่จะพูดต่อไป ว่าเรามาบำเพ็ญกุศลในวันนั้น เป็นไปในรูปที่เรียกว่า เป็นการล้ออายุ อาตมาเห็นประโยชน์ แล้วก็ได้ทำมาเรื่อย ๆ. ท่านทั้งหลายพอได้ยินได้ฟัง ก็อัสจรรย์หรืออุงงในตอนแรก ตอนหลัง

ก็มาสนใจด้วย. ฉะนั้น จึงขอชักชวนทุกคนที่อยู่ที่นี่ ว่าถ้าอย่างไรมาก็มาลองทำบุญแบบล้ออายุกันบ้างเป็นไร? จะเป็นไรไป ลองหัดมาทำบุญแบบล้ออายุกันบ้าง.

ถ้าทำเป็นมันก็สนุกที่สุด, และมันอาจจะล้อสิ่งต่างๆ ที่เป็นกิเลส เป็นอุปสรรค เป็นศัตรู เป็นพญามาร เป็นจอมมารชนิดไหนมา ก็จะล้อให้มันหงายหลังกลับไป. ล้อชนิดที่เรียกว่าแลบลิ้นหลอกเลย แต่ไม่ต้องแลบก็ได้มันน่าเกลียด; แต่ว่าจะล้อถึงขนาดที่มีความหมายว่า แลบลิ้นหลอกให้มันวิ่งหนีกลับไปเลย จะเรียกว่าทำบุญล้ออายุมันสนุก.

อะไรที่ควรล้อ? เพราะทุกสิ่งมันมารวมอยู่ในคำว่าอายุ; อายุ^๕ มันก็คือเวลาที่ผ่านไป สำหรับคน ๆ หนึ่ง ๆ มันมีอะไรมารวมอยู่ในนั้นมาก ล้วนแต่เป็นสิ่งที่น่าล้อ, เพราะว่าอายุเองมันก็น่าล้ออยู่แล้ว ฉะนั้น ทุกสิ่งมันมารวมอยู่ในอายุ มันก็พลอยเป็นของที่ควรจะล้อไปด้วยกัน.

คนที่ล้อไม่เป็น ก็เพราะว่าเขาไม่มองเห็นแง่ที่ควรล้อ แล้วก็เลยไปชอบมัน ไปรักมัน ไปยึดมันมั่นในเรื่องอายุ หรือสิ่งต่างๆ ที่เกี่ยวกับอายุ; ยึดมันเท่าไรมันก็มีความทุกข์เท่านั้น, ยึดมันเท่าไรมันก็กักเอาเท่านั้น. อย่างที่มีบาลีว่า *“เวลาย่อมล่วงไป โดยการกินสรรพสัตว์ และกินตัวมันเองด้วย”*.

สิ่งที่เรียกว่า เวลาคืออายุ มันเป็นอย่างนี้ มันกินสรรพสัตว์ ให้สัตว์มันมีอายุล่วงไป ๆ เหลือชีวิตน้อยเข้า ๆ แล้วมันก็ตาย. ถ้าตายไปอย่างคุ้มค่าของการมีชีวิต เพราะว่าได้รับสิ่งที่ดีที่สุดในการมีชีวิต ก็รอดตัวไป; ถ้าไม่เป็นอย่างนั้นก็ถูกเวลากินเปล่า ๆ เป็นคนที่ไร้สาระไร้คุณค่าแห่งการเกิดมา. ฉะนั้น ขอให้

ดูให้คิดว่า “เวลา” นี้เป็นสิ่งที่เราควรจะลื เพราะเราเอาชนะมันได้. เราจะทำทุกอย่างที่ควรจะทำ เราก็สามารถที่จะลืเวลาเล่นได้ว่า “มึงไม่ได้กินกูแล้ว, กูจะกินมึงแล้ว”; อย่างนี้ก็เรียกว่าลืเวลา เป็นผู้ที่ไม่เสียที่ที่เกิดมาเป็นมนุษย์; และได้พบพระพุทธศาสนา เพราะสามารถกินเวลา.

ที่จริงค่าน้ำมันออกจะคุยโตไปสักหน่อย ผู้ที่กินเวลาได้ก็คือพระอรหันต์เท่านั้น. เราเป็นลูกศิษย์พระอรหันต์ก็ควรจะกินเวลาบ้าง ตามความสามารถของเรา ๆ คือประพาศให้มันมีประโยชน์เกินค่าของเวลา, เกินค่าของทุกสิ่งที่ได้ทำไป. อย่างนี้เรียกว่ากินเวลา ทำเวลาให้มีค่าเกินค่าคนนั้น เรียกว่ากินเวลา จนเวลาไม่มีปัญหาสำหรับเรา จนเราไม่ต้องการอะไรอีก; เพราะเราได้สิ่งสูงสุดที่มนุษย์ควรจะได้รับแล้ว; พระอรหันต์ท่านเป็นอย่างนั้น เขาจึงเรียกว่าผู้กินเวลา. เราเป็นลูกศิษย์ท่าน ก็คลานตามท่านไป ในลักษณะที่จะทำอะไรให้มีผลคุ้มค่าหรือเกินค่า ของสิ่งที่เรียกว่าเวลา.

โลกธรรม ๘ ทำให้หลงเป็นทาส.

ที่นี้ อะไร มันเข้ามาเกี่ยวข้องกับอายุนี้ ต้องพิจารณา ดูให้ถี่; ถ้าตกไปเป็นทาสของมัน แล้วก็เรียกว่า ขาดทุนย่อยยับไม่มีอะไรเหลือ ไม่สมกับที่เกิดมาเป็นมนุษย์ และพบพระพุทธศาสนา.

เรื่องที่เขายุ่งเกี่ยวกับเวลา ก็คือเรื่องที่เราหลงกันอยู่ทุกวันนี้ ก็
ระบุง่ายๆไปยัง โลกธรรมทั้งแปด ได้ลากเสื่อมลาก ได้ยศเสื่อมยศ ได้ภินิหา
ได้สรรเสริญ ได้สุขได้ทุกข์ สักมันก็แปรตอย่าง.

ได้ลากเสื่อมลาก ได้ลากก็จิตใจโลดเต้น เพราะถูกกิเลสมันเซ็ค. พอ
เสื่อมลากก็มักจะนั่งกลัดกลุ้มอยู่; บางที่ถึงกับร้องไห้อยู่, บางที่ถึงกับฆ่าตัวตาย.
นี่เรื่องมันไม่รู้จักเรื่องลาก มันไม่อาจจะล้อตัวเองได้ ไม่อาจจะล้อลากที่เข้ามาเกี่ยว
ข้อง ทำให้เกิดการได้หรือการไม่ได้.

เรื่องยศก็เหมือนกัน ได้เกียรติยศหรือไม่ได้เกียรติยศ ก็ทำให้คนฟูๆ
แพบๆ ไม่อยู่กับเนื้อกับตัว.

ได้ภินิหาได้สรรเสริญ นี้ก็อย่างเดียวกันอีก; ได้ภินิหาก็ โกรธ เป็น
พินเป็นไฟ; ได้สรรเสริญก็ หลงระเริง จนไม่รู้ว่าอะไรเป็นอะไร, แล้วก็ไม่ใช่
ความสงบสุขด้วย.

คำว่า ได้สุขได้ทุกข์ นี้เป็นภาษาชาวบ้านเต็มๆ ไม่ใช่ภาษาธรรมะสูงสุด
ของพระอรหันต์. เมื่อได้ทุกข์ก็เหมือนกับตกนรก, พอได้สุขก็มีความหลงใหลมัว
เมา มีความหึงมีความหวง มีความอิจฉาริษยา มีความหวาดระแวง; เพราะว่า
โดยแท้จริงแล้วความสุขมันไม่มี มีแต่ความทุกข์กับความไม่ทุกข์ เท่านั้น.
ที่นี้พอได้ทุกข์มากก็เป็นทุกข์เสีย, ได้สุขมากก็เอามาเป็นทุกข์อีก.

ข้อนี้ มันมีความลึกลับซับซ้อนอยู่ เป็นความจริงที่สำคัญมาก ที่ขอให้ทุกคน มองให้เห็น และจับตัวให้ได้ ว่าเมื่อเรายังไม่ได้ สิ่งที่เราอยากจะได้ เราก็กระวนกระวาย ๆ อยู่ทั้งหลับและตื่นก็ว่าได้ คือหลับแล้วมันฝันร้าย ก็เรียกว่ากระวนกระวาย. เมื่อยังไม่ได้ก็กระวนกระวายเพราะมันยังไม่ได้; ครั้น ได้มาแล้ว มัน ก็ไม่หยุดกระวนกระวาย มันกลับไปกระวนกระวายเพราะได้ ไปรัก ไปหวัง ไปหึง ไปอิจฉาริษยา ไปหวาดระแวง ทั้งที่ได้มาแล้ว. นี่ขอให้ดูให้ดีๆ ชีวิตที่เลวที่สุดมันเป็นอย่างนี้ : เมื่อยังไม่ได้อะไร มันก็กระวนกระวายเพราะไม่ได้, ครั้นได้มาแล้ว ก็กระวนกระวายเพราะได้มา. ชีวิตของคนโง่เลวอย่างนี้ ควรจะเอามาล้อให้มันละลาย ให้มันสูญหายไปเสียที, คือให้คนโง่มันฉลาดขึ้น. เมื่อยังไม่ได้ก็อย่ากระวนกระวาย เมื่อ ได้มาแล้วก็อย่ากระวนกระวาย มันก็ปกติสุข. นี้เรียกว่าเป็นผู้รู้ เป็นผู้ตื่น ผู้เบิกบาน.

ถ้าใครยังเป็นอย่างที่เราเรียกว่าปุถุชนเกินไป ไม่ได้ก็กระวนกระวาย ได้มาแล้วก็กระวนกระวาย ก็มาตั้งหน้าตั้งตาล้อมันให้หายไปในวันนี้. อาตมาชักชวนท่านทั้งหลายว่า มาเป็นผู้ล้ออายุกันดูเล่นเป็นไร ก็หมายความว่าอย่างนี้. เรื่องลาภก็ดี เรื่องยศก็ดี เรื่องสรรเสริญก็ดี เรื่องสุข อะไร ๆ ก็ดี ดูให้พบความจริงข้อนี้แล้วก็จะเห็นว่ามันเป็นเรื่องน่าล้อ ไม่ใช่น่าหลง. หลงนั้นยกไว้ให้คนไม่รู้อะไรเถอะ. คนที่รู้อะไรบ้าง อย่าไปหลง แล้วก็เอามาล้อ; ถ้ายังหลงอยู่มันล้อไม่ออก; ถ้ามันล้อได้ ก็หมายความว่ามันไม่หลง. ฉะนั้น เรื่องล้อนี้เป็นเรื่องที่มีประโยชน์ อย่างนี้เอง, มาล้ออายุกันเล่นเถิด.

เชิญชวนกันล้ออายุโดยไม่กินสักวันหนึ่ง.

ฉะนั้นจึงชวนว่า มาล้ออายุกันเล่นเถิด; นับตั้งแต่วันที่ วันนั้นมีของขำขิว ให้แก่กันและกัน ก็คือการไม่กินอาหารเสียสักวันหนึ่ง หลายคนก็มองเป็นเรื่องดี เป็นเรื่องน่าทำ เป็นเรื่องล้ออายุ; หลายคนก็สั่นหัวกลัวตาย ว่าไม่ได้กินข้าวสักวันหนึ่งแล้วมันจะต้องตาย นี่มันจริงหรือไม่จริง มันขี้ขลาดมาก หรือขี้ขลาดน้อย? ถ้าจะพูดตรงๆ ก็ว่ามันโง่มากหรือโง่น้อย มาพิสูจนกันดูสักทีว่า ไม่ได้กินข้าวสักวันหนึ่งมันจะตายไหม?

เราถือเอาว่า เมื่อวันที่เราแรกเกิดมาในโลกนี้ เราไม่ได้กิน ข้าวหรืออาหารอะไร; บางทีนมแม่ก็ยังไม่กิน ก็ไม่เห็นตาย มันก็เป็นจุดตั้งต้นที่เจริญขึ้นมาๆ จนกิน แล้วกินมาก แล้วก็อยู่อย่างที่เราเรียกว่ากินมาก; ทำไม่ไม่คิดดูให้ดีกว่า เมื่อวันที่เราเกิดมาเราก็ไม่ได้กินอะไร? วันนั้นเป็นวันที่เกลียดเกลตา เป็นวันที่ประหลาด เป็นวันที่ตั้งต้นมา ด้วยความไม่ยึดมั่นถือมั่นอะไร ไม่หลงใหลอะไร เรื่องนี้เป็นสิ่งที่จะต้องดูให้ดี จะต้องพูดกันโดยละเอียด.

อาตมานี้ โยมบอกว่าเกิดวันนั้น คือวันที่ ๒๗ พฤษภาคม เมื่อเวลาพระ ออกบิณฑบาต; ถ้าถือตามเวลานั้น ในวันนั้น อาตมาก็มีอายุได้สามสี่ชั่วโมงแล้ว ก็เรียกว่าได้เจริญขึ้นมาสามสี่ชั่วโมงแล้ว ข้าวก็ไม่ได้กิน อะไรก็ยังไม่รู้จักกิน น้ำก็ไม่รู้จักดื่ม; เพราะฉะนั้นจึงถือเอาอาการอันนี้ มาเป็นเรื่องล้ออายุ ฉะนั้น วันนั้น ไม่ได้กินอาหารกัน ล้อมันเล่น ว่ามันจะตายไหม?

ทำไมคนจึงกลัวมาก ถึงกับว่า ไม่ได้กินอาหารเข้าไปสักหลาย ๆ ชั่วโมง ก็จะเป็นลมเสียแล้ว มันอ่อนแอหรือเข้มแข็ง ขอให้ลองคิดดูให้ดี. เกี่ยวกับเราจะ

พิสูจน์ว่า ไม่กินอาหารสักหนึ่งวัน มันก็ไม่เห็นตาย, สามวันก็ไม่ตาย เจ็ดวันก็ไม่ตาย ถ้ามันมีความดี ชนิดที่ได้ทำไว้มากพอที่จะทำทนายมบาลได้, มันก็อ้อมอยู่ด้วยความดี ไม่หิว, มันครอบงำความหิว จนหลาย ๆ วันไม่กินข้าวก็ได้.

เราขอมารับ เรื่อง พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ท่านก็ไม่ได้ฉันอาหารตั้งหลาย ๆ วัน เพราะท่านอ้อมอยู่ด้วยความสำเร็จ ในการตรัสรู้จนตรัสมาสัมโพธิญาณ. เรามีอะไรดีพอที่จะให้ไม่หิวอย่างนี้ได้บ้างไหม? ถ้ามันไม่มีดีอะไรสักชนิดพอที่จะทำให้ไม่รู้สึกหิวอย่างนี้ แล้วก็เรียกว่ามันล้มเหลวหมด, มันไม่มีอะไรดีสักชนิดเดียว, ไม่มีอะไรดีจนเป็นปีติปราโมทย์ทำให้ไม่หิวข้าวสักวันหนึ่ง ก็ไม่มี. ทำอะไรมาตั้งแต่ปี จนถึงวันนี้ เรียกว่าครบรอบปี นับอย่างอาตมา ไม่มีอะไรดีเลยสักชนิดเดียวพอที่จะทำให้ไม่หิวข้าว แม้ว่าจะเว้นเสียสักวันหนึ่ง. ฉะนั้น เรื่องล้ออายุมันมีผลคืออย่างนี้; ลองดูจะจริงหรือไม่จริง?

หรือถ้าจะมองไปในอนาคต ว่าเราจะฝึกฝนความอดทน ความเข้มแข็ง ก็ควรจะลอง : ไม่กินข้าวสักวันหนึ่งมันจะเป็นอะไรไป, มันจะได้ความเข้มแข็งมาสักเท่าไร; ที่อ่อนแอมันก็เรื่องอย่างนี้ทั้งนั้น. ถ้าว่า อดข้าววันหนึ่งไม่ได้ มันก็ไม่มี ความเข้มแข็ง พอที่จะไปสู้บอายุพระศาสนา หรือทำประโยชน์แก่คนทั้งโลกได้.

เดี๋ยวนี้เราจะพิสูจน์ว่า เราไม่กินกันเสียสักวันหนึ่งมันจะมีอะไรเกิดขึ้น? ลองสมมตินะ สมมติว่ามันเป็นไปได้ เช่นวันนี้ทุกคนไม่กินอาหาร; อาหารวันหนึ่งคิดเสียว่า ๑๐ บาท ก็พอแล้ว. ที่นี้คน ๔๐ ล้านคน ไม่กินอาหารวันหนึ่ง มันจะเท่ากับ ๔๐๐ ล้านบาท ในพริบตาเดียวก็ประหยัดเงินได้ ๔๐๐ ล้านบาท โดย

ไม่ต้องทำอะไร นอกจากหยุดกินข้าวเสียสักวันหนึ่ง. ที่มันหยุดเสียได้ไม่ต้องเสียไปนั้น เขาไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นได้ เขาไปให้คนยากจนที่ไม่มีอะไรจะกินก็ได้, หรือมันจะเหลืออยู่เป็นกำไรในแผ่นดินนี้ ก็ได้เหมือนกัน นับว่าเป็นสิ่งที่น่ากำนลคุณ.

เดี๋ยวนี้เรามันกินกันจนเกิน, เกิน, เกิน จนไม่มีปากจะกิน, ไม่มีอะไรจะกิน อยากจะกินให้อิ่ม อิ่มจนกินไม่ได้ กินไม่ไหว, ไม่มีใครคิดว่า จะลดมันเสียบ้าง, จะไปสู่สภาพตามที่ว่าธรรมชาติแล้วมันอยู่กันอย่างไร.

นี่อาตมาเห็นว่า เรื่อง ไม่กินอาหารกันเสียบ้างสักวันหนึ่ง นี้ มันเป็นเรื่องมีประโยชน์ ก็น่าล้ออย่างยิ่ง มันล้อชีวิตที่เห็นแก่กิน เห็นแต่ที่จะเอร็ดอร่อย แล้วก็เห็นแต่จะกลัวตาย. ถ้าใครอยากจะฝึกฝนเรื่องไม่กลัวตาย เรื่องความเข้มแข็งแล้วก็ควรจะลองดู.

อาตมาก็ตั้งหลักขึ้นมาว่า เราจะล้ออายุ, ล้อชีวิต ในลักษณะที่จะทำ ให้แข็งกร้าวขึ้นมา ไม่เป็นความอ่อนแออีกต่อไป. ใครสนใจก็ลองดู. นี่แหละเรียกว่ามาล้อกันดูบ้างเป็นไร; อะไรเข้ามา ก็ล้อให้ห่างหลังกลับไป, ในที่สุดไม่เป็นโอกาสแก่กิเลสชนิดไหนจะเกิดขึ้นได้.

ฉะนั้น ขอบุคคลที่จำงายอีกสักประโยคหนึ่งว่า การล้ออายุนี้เป็นเครื่องวางอันศักดิ์สิทธิ์. เขาจะมีเครื่องวางเป็นพระเครื่องเป็นตะกรุดเป็นอะไรก็ตามใจเขา เพราะว่าเขาชอบอย่างนั้น; ส่วนอาตมานั้นชอบว่าการล้ออายุกันให้จริง ๆ จัง ๆ ในทุกแห่งทุกมุมทุกเรื่อง ที่มันเข้ามาเกี่ยวข้องกับอายุนี้ เป็นเครื่องวาง

อันศักดิ์สิทธิ์ คُمْครองไม่ให้อะไร ๆ มาก่อให้เกิดกิเลสได้. กิเลสไม่มีทางจะเกิด เพราะมันถูกล้อให้ห่างหลังกลับไปทุก ๆ กรณีที่มันจะเกิดกิเลส; ฉะนั้น จึงเรียกว่าเป็นเครื่องรางอันศักดิ์สิทธิ์ที่จะคุ้มครองเรา ไม่ให้มีความทุกข์มาย่ำยีบีฑา.

มองกัน ๆ ก็ยังเห็นว่า การล้ออายุได้นี้เป็นที่ตั้งของหิริและโอตตปัปะ, ความละอายบาป ละอายความชั่ว ความเกลียดกลัวบาป และเกลียดกลัวความชั่วนี้ เรียกว่าหิริและโอตตปัปะ. การล้ออายุก็คือล้อสิ่งที่ทำให้สูญเสียหิริและโอตตปัปะ; ยังล้อได้อยู่ก็ยังรักษาหิริและโอตตปัปะไว้ได้ ไม่พ่ายแพ้แก่กิเลสนั่นเอง.

เรื่องหิริ และ โอตตปัปะ นี้ สำคัญมาก เป็นรากฐานของศีลธรรม, กระทั่งเป็นรากฐานของ ปรมัตถธรรม คือคนที่มีกิเลส ชอบกิเลส สะสมกิเลส นั้นมันเป็นคนไม่มีหิริและโอตตปัปะ. ถ้ามีหิริโอตตปัปะ สะสมกิเลสไม่ได้ เพราะกลัวทุกข์ กลัวความชั่ว; ฉะนั้น จึงหวังพระนิพพาน. ถ้าใครอยากจะนั่งใกล้พระนิพพาน ก็ต้องสร้างหิริและโอตตปัปะให้มาก คือละอายอยู่ว่า มาเป็นปุถุชนโง่ ๆ ง่าย ๆ อยู่ตรงนั้นมันไม่มีค่าอะไร ไม่คุ้มค่าของชีวิตที่เกิดมา, แล้วก็ละอายในความเป็นปุถุชน อยากจะละไปเสียให้พ้น, แล้วกลัวความทุกข์ในวัฏฏะสงสาร, นี้ก็อยากจะไปเสียให้พ้น. นี่มันเป็นหิริและโอตตปัปะในระดับสูงสุด.

ในระดับศีลธรรมนั้นเป็นระดับทั่วไป; ถ้าใครมีหิริโอตตปัปะ ก็ทำ ความชั่วไม่ได้ เบียดเบียนใครไม่ได้. เคียงนี้คนไม่มีหิริและโอตตปัปะ เบียดเบียนเขา เขาจับได้ก็ไม่มี ความละอาย, พุคโกหก เขาจับได้ ก็ไม่ละอาย; อย่างนี้ มันไม่มีหิริ โอตตปัปะแม้ในระดับต่ำต้อย ซึ่งเป็นปัญหาของสังคมในยุคปัจจุบัน อย่างยิ่ง. ถ้าเพียงแต่ มีหิริโอตตปัปะ กันเท่านั้น อาชญากรรมทั้งหลายก็จะหมด

ไป จากประเทศไทย, โดยเฉพาะอาชญากรรมเลวร้ายสกปรก ที่ปรากฏอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ในกรุงเทพฯ นั้น ก็จะหมดไปไม่มีเหลือ; ขอให้มึหิริและโอดตัมปะเถิก.

ในการที่จะปลูกฝังหิริและโอดตัมปะขึ้นมา นี้ก็ขอให้รู้จักล้ออายุเถิก : ล้อทุกสิ่งที่มีมันจะเข้ามาเกี่ยวข้องกับอายุ ในชีวิตประจำวันแต่ละวัน ๆ. อะไรที่จะมาลากอเราไปให้เป็นทาสของกิเลส เราก็สามารถตะเพิดให้หงายหลังกลับไปทุกที. นี้เรียกว่าเป็นการล้ออายุอย่างดี อย่างสูงสุด สำหรับทุกคน. ขอให้มึสติสัมปชัญญะเท่านั้น ก็จะสามารรถล้ออายุได้. อาตมาจึงเรียกว่าเป็นเครื่องรางอันสูงสุด, อย่างน้อยก็เป็นหิริและโอดตัมปะ ที่จะเป็นการคุ้มครองอย่างยิ่ง

.....

ศึกษาปฏิบัติให้รู้หัวใจพุทธศาสนา.

ที่นี้ก็จะพูดถึงตัวเรื่องที่ว่า *อะไรเป็นอะไร ?* ที่จะพูด *ตามที่กำหนดไว้* สำหรับการบรรยายในภาควิชาชุมชนนี้ ในวันนี้ก็จะต้องพูดเรื่องว่า *หัวใจของพระพุทธศาสนาคืออะไร ?*

[ทบทวน]

ขอทบทวนเรื่องแต่หนหลังสักหน่อย สำหรับบางท่านที่ยังไม่ทราบ ว่าอาตมามี ปรณิธาน ที่ตั้งไว้สำหรับชีวิตจิตใจ สามประการด้วยกันว่า :—

๑. จะพยายามให้เพื่อนเกิด แก่ เจ็บ ตายทุกคนนี้ เข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา.

๒. แล้วก็พยายามให้เขาออกมาเสียได้จากอำนาจของวัตถุนิยม.

๓. แล้วก็พยายามทำความเข้าใจอันดี ระหว่างศาสนาทุกศาสนาในโลกนี้.

นี่คือ หลักสามประการ ที่ยึดถือเอาเป็นสิ่งที่สูงสุด ในเรื่องที่จะต้องทำต่อไปข้างหน้า จนตลอดชีวิต ให้เป็นชีวิตที่มีผลคุ้มค่าหรือเกินค่า.

หัวใจของทุกศาสนา คือความไม่เห็นแก่ตัว.

สำหรับข้อที่ว่า จะพยายามให้ทุกคนเข้าถึงหัวใจของพุทธศาสนานั้น มีความจำเป็นมาก. ถ้าทุกคนในโลกต่างเข้าถึงหัวใจของศาสนาของตน ๆ แล้ว โลกมันไม่เป็นแบบนี้, มันจะเป็นโลกพระศรีอารีย์ขึ้นมา ปรึบพร้อมในคราวเดียวกันหมดทั้งโลก และทุกศาสนา. หัวใจของศาสนาทุกศาสนา อยู่ที่ไม่เห็นแก่ตัว, ปราศจากความเห็นแก่ตัว ทำอะไรก็เพื่อประโยชน์โดยบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นเหตุให้เบียดเบียนกันไม่ได้ แล้วก็ช่วยเหลือกัน ทุกอย่างก็จะเปรียบพร้อมไม่ขาดแคลน ในทางที่มนุษย์จะอยู่กันเป็นผาสูก. ฉะนั้น ขอให้เข้าถึงหัวใจของพระศาสนาสำหรับ พุทธบริษัทก็คือพุทธศาสนา.

หัวใจของทุกศาสนาตรงกันหมด ก็คือความไม่เห็นแก่ตัว. พุทธภาษารธรรมะ ก็ต้องพูดว่า ความไม่ยึดมั่นถือมั่น. เมื่อพูดว่าความไม่ยึดมั่น

ถ่อมมัน ก็คือ “ไม่ยึดมั่นว่าเราว่าของเรา” หรือที่หยาบคายที่สุดก็ว่า “ไม่ยึดมั่นว่าตัวกู ว่าของกู”. เมื่อไม่ยึดมั่นว่ากู ว่าของกูแล้ว ก็ไม่มีความเห็นแก่ตัว; มันจะเกิดความเห็นแก่ตัวไม่ได้. หัวใจของศาสนายู่ที่ตรงนี้.

พระพุทธเจ้าก็สอนเรื่องให้เห็นแก่ผู้อื่น ไม่เห็นแก่ตัว. ศาสนาคริสต์-เตียน, อิสลามก็สอนความไม่เห็นแก่ตัว เห็นแก่ผู้อื่น คัมภีร์ของอิสลามจะมีเรื่องในทำนองบังคับไปตั้งแต่แรก ที่จะไม่ให้เห็นแก่ตัวและให้เห็นแก่ผู้อื่น. พุทธศาสนาเราก็มีคำสอนที่ไม่ให้เห็นแก่ตัว แต่เห็นแก่ผู้อื่น น้อยอย่างเรียกว่าครบถ้วนบริบูรณ์ด้วยเหมือนกัน. ที่ไม่ให้เห็นแก่ตัวยิ่งไปกว่านั้น ก็คือ ไม่เห็นแก่ตัวอย่างสูงสุดจนไม่มีอนุสัย ที่สำคัญว่าเรา ว่าของเรา, คือ ละอหังการ มมังการ มานานาอนุสัยเสียได้ แล้วก็พระอรหันต์.

ประโยชน์ของความไม่เห็นแก่ตัวหรือไม่มีตัวนั้น เป็นได้ถึงพระอรหันต์. เคยวนยังไม่พุดถึงระดับนั้น; พุดถึงระดับว่าอยู่กันในโลกนี้ ก็อย่าเห็นแก่ตัวให้เห็นแก่สัตว์ทั้งหลายที่เป็นเพื่อนทุกข์เกิด แก่ เจ็บ ตาย ด้วยกันทั้งหมดทั้งสิ้น ก็จะเป็นหัวใจของธรรมะ.

หัวใจของพุทธศาสนาระดับปรมาตถไม่มีตัวเหลือเลย.

หัวใจของธรรมะในระดับศีลธรรม สอนไม่ให้เห็นแก่ตัว. ในระดับปรมาตถธรรม เช่น เรื่องอิตทัปปัจจยคาปฏิจสมุปบาท ก็ชี้แจงแยกแยะจนนอกออกไป จนไม่มีตัวเหลืออยู่ที่ตรงไหน; เป็นเพียงกระแสแห่งปฏิจสมุปบาท.

ไม่มีตัวเหลืออยู่ที่ตรงไหน. ^{นี้}เป็นหัวใจของพระพุทธศาสนา. บางคนก็
ไม่เคยได้ยินได้ฟัง ก็รีบได้ยินได้ฟังเสีย.

พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า ผู้ใดเห็นปฏิจจนสมุปบาทผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใด
เห็นธรรมผู้นั้นเห็นปฏิจจนสมุปบาท : เห็นจนไม่มีตัวเหลืออยู่, เห็นเป็นกระแสแห่ง
อวิชชา, สังขาร วิญญาณ นาม รูป อายตนะ ผัสสะ เวทนา ตัณหา อุปาทาน ภพ ชาติ
นี้เรียกว่าไม่มีตัวที่ตรงไหน. “ผู้ใดเห็นปฏิจจนสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใดเห็นธรรม
ผู้นั้นเห็นปฏิจจนสมุปบาท” ท่านว่าอย่างนี้ “ผู้ใดเห็นปฏิจจนสมุปบาท ผู้นั้นเห็นธรรม ผู้ใด
เห็นธรรม ผู้นั้นเห็นตถาคต ผู้ใดเห็นตถาคตผู้นั้นเห็นธรรม”. ฉะนั้น เมื่อเห็นปฏิจจน-
สมุปบาทนั้นแหละจะเห็นพระพุทธเจ้าพระองค์จริง; จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์จริง
แล้ว, จะมีพระธรรมจริง, จะมีพระสงฆ์จริง.

จิตที่เห็นปฏิจจนสมุปบาทอย่างนี้เรียกว่าเห็นธรรม เห็นพระพุทธเจ้า
พระองค์จริง. ตัวกระแสแห่งความเกิดและดับทุกขนั้นก็เป็นตัวพระธรรมจริง,
ตัวผู้ปฏิบัติอย่างนั้นอยู่ก็เป็นพระสงฆ์จริง. ดังนั้น พระพุทธ พระธรรม พระ
สงฆ์จริง อยู่ที่ตัวการเห็น และการปฏิบัติสำเร็จ ในเรื่องของปฏิจจนสมุปบาท.
พระพุทธจริง พระธรรมจริง พระสงฆ์จริงอยู่ที่นี้; มันไม่อาจจะจริงได้ เพียง
แต่ว่า พุทธฺ สรณฺ คจฺฉามิ.

นี้เราไปตั้งต้นด้วยพิธีรีตองมากเกินไป, แล้วก็ไปติดตันอยู่ที่นั่น ไม่เข้าไป
ไปถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา คือเรื่องพระธรรม และเรื่องปฏิจจนสมุปบาท
ซึ่งสรุปความว่าหมดตัว หมดความเห็นแก่ตัว ไม่มีตัว. ถ้าเข้ามาถึงความจริง
อันนี้ ก็เรียกว่าถึงหัวใจของพุทธศาสนา และทุกศาสนาด้วย; แม้ว่าเราจะมีวิธี
ต่างๆ กัน แต่ผลมันก็จะต้องมาสู่ที่อันเดียวกัน คือความไม่เห็นแก่ตัว.

ที่นั่นเรามันมีความเห็นแก่ตัว ก็ควรจะถูกล้อ หรือควรจะถูกตำ หรือว่าควรจะถูกทำอะไรให้มากกว่านั้น. อากมาเอาแต่เพียงว่า ควรจะถูกล้อ, ใครเห็นแก่ตัว คนนั้นควรจะถูกล้อ. ใครจะล้อ? ที่ที่ที่สุดก็ตัวเองนั่นแหละควร จะล้อ, ตัวเองมันโง่ มันเป็นกิเลสเสียมันก็ไม่ล้อ. เมื่อไม่ล้อมันก็เห็นแก่ตัวมากขึ้น ๆ จนเต็มไปด้วยตัว อย่างที่เห็นกันอยู่ในเวลานี้.

ฉะนั้น ขอให้ถือเป็นเรื่องสำคัญว่า มันเกิดความเห็นแก่ตัวขึ้นมาทำอะไร ก็ควรจะล้อ, หรือจะตี จะตำ จะแข่ง จะทุบหัวมันเข้าไปสักทีหนึ่ง ก็เรียกว่ามันยัง น้อยไป. นี่เรามาล้อความเห็นแก่ตัว หรือของผู้เห็นแก่ตัวอยู่เสมอ ๆ เกิด จะ เป็นการปฏิบัติที่ก้าวหน้าไปสู่พระนิพพาน.

ความเห็นแก่ตัวเริ่มสะสมเมื่อรู้สึกอวย รวย ฯลฯ

ที่เอาเรื่องนี้มาพูดมาล้อก็คือว่า *เมื่อเราเกิดมาจากท้องแม่ ไม่มีความเห็นแก่ตัว.* ความเห็นแก่ตัวนี้เพิ่งมาริเริ่ม สร้างขึ้นและสะสมไว้มากขึ้น ๆ จนเป็นคน ใหญ่ จึงจะเต็มไปด้วยความเห็นแก่ตัว.

บางคนเขาอาจจะพูดว่า ความเห็นแก่ตัวนี้ หรือกิเลสตัวนี้ มันติดมา แล้วแต่ในกำเนิด แต่ในพืชพันธุ์สายโลหิต. เขาพูดอย่างนั้นก็ตามใจเขา เขาก็พูดได้, แล้วมันก็ไม่ให้โทษอะไร มันจะไต่กัลป์มากขึ้น. แต่โดยแท้จริงแล้ว อยากรจะพูดว่า มันยังไม่มีความเห็นแก่ตัว. *กิเลสทั้งหลายเพิ่งเกิด พระพุทธเจ้า*

ได้ตรัสว่า *แม้แต่วิชามันก็เพิ่งเกิด วิชาเพิ่งเกิดต่อเมื่อมีเหตุปัจจัยให้มันเกิด. นี่ล้วนแต่เป็นเรื่องที่หลังจากการเกิดจากท้องแม่ทั้งนั้น.*

คำสอนบางพวกเขาสอนให้ศึกษาจิตของเด็กที่อยู่ในท้องแม่ ว่ามันมีอะไรบ้าง, คือจะเห็นว่ามันคิดไม่เป็น มันปรุงแต่งไม่ได้ เพราะฉะนั้น มันไม่มีกิเลสจิตของเด็กที่อยู่ในท้องแม่มันมีกิเลสไม่ได้ มันยังไม่ถึงระดับที่มันจะคิดได้ จนมีตัณหาเมื่ออุปาทานได้; จึงถือว่าจิตของเด็กในท้องแม่นั้น ยังว่างอยู่ ยังปราศจากกิเลส ปราศจากความเห็นแก่ตัว.

ที่นี้ เราเอากันตรงที่ว่า พอคลอดมาจากท้องแม่แล้วดีกว่า, คลอดมาจากท้องแม่เดี๋ยวนั้นก็ยังไม่มีการปรุงแต่ง ยังไม่มีความเห็นแก่ตัว. *อย่าไปเชื่อตามพวกที่ว่า มันหาบหาเอาวิชาเอากิเลสตัณหาแต่ชาติก่อนโน้น. พระพุทธเจ้าท่านตรัสว่า มันก็เพิ่งเกิด, วิชาที่เพิ่งเกิด ต่อเมื่อมีการกระทบทางอายตนะ แล้วไปหลงไหลในความเอร็ดอร่อย ที่เป็นผลของการกระทบทางอายตนะ, มันเพิ่งเกิด. ฉะนั้น เราจะถือว่า เด็กพอคลอดออกมาจากท้องแม่ จิตของมันยังบริสุทธิ์อยู่ ยังไม่มีกิเลส ไม่มีวิชา ไม่มีตัณหา ไม่มีอุปาทาน.*

มีพระบาลีก้าวไว้ชัดว่า เด็กๆนี้ยังไม่มีการอุปาทาน ยังไม่มีตัณหา ยังไม่มีกิเลส ยังไม่มีอาสวะ จนกว่าเด็กน้อยนี้เติบโตขึ้นมา รู้จักความเอร็ดอร่อย ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางผิวหนัง เป็นต้น. พอเขารู้จักความเอร็ดอร่อยแล้ว ก็จะยึดมั่นถือมั่นเกี่ยวกับความเอร็ดอร่อยนั้น กิเลสจึงจะค่อยตั้งต้น แล้วเจริญออกมา. พอถึงระดับวิ่งได้ เดินได้ มันก็ตั้งต้นมีกิเลส มีตัณหาอุปาทาน ถึงระดับที่เป็นหนุ่มเป็นสาว มันก็เจริญเต็มที่ ด้วยเรื่องของกิเลสตัณหาอุปาทาน.

ฉะนั้น เราย้อนไปดู **เด็กเฟิ่งกลอด** มันมีหัวใจของพุทธศาสนาอยู่แล้ว เด็กที่เฟิ่งกลอด. อาตมาพูดว่า มันมีหัวใจของพุทธศาสนาอยู่แล้วในจิตใจของเด็กที่เฟิ่งกลอด, ในจิตใจของเด็กที่เฟิ่งกลอดมัน **ปราศจากความเห็นแก่ตัว**, มันไม่ได้อยากอะไรด้วยคิดว่า มันไม่มีอุปาทานยึดมั่นในสิ่งนั้นมาก่อน.

ที่นี้ พ่อเติบโต รู้จักอร่อย แม่เต๋นนมของแม่ แม่เต๋นข้าวปลาอาหาร แม่เต๋นส้มผัสผิวหนัง, ความอบอุ่นที่พ่อแม่เลี้ยงเขากกเขากอดอะไรเป็นต้นก็ตาม, พอรู้สึกอัสสาหะ ความเอริ่คอร่อยของสัมผัสเหล่านั้น มันจึงเริ่มรู้จักอยาก แล้วจิตมันก็มีความรู้สึกที่เราเป็นผู้อยาก ฉันทอยาก ฉันทต้องการ. **นี่เรียกว่าเกิดตัณหาอุปาทาน** หลังจากการรู้รสอร่อยทางอายตนะแล้ว.

อย่าไปปรับให้ลูกเด็ก ๆ เฟิ่งกลอดนั้นมีกิเลส ตัณหาอุปาทานเลย มันไม่เป็นความจริง; ฉะนั้น เราจึงมองเห็นกันว่า เด็กเฟิ่งกลอดคนนั้นมันมีหัวใจของพระพุทธศาสนาอยู่ในใจ คือความว่างจากความยึดมั่นถือมั่นว่า **“ตัวกู - ของกู”**.

ที่นี้ กิเลสมันค่อย ๆ เกิดมาตามลำดับ จนหนาแน่น **นี่เรียกว่าเรื่องใหม่**, มันเป็นเรื่องใหม่แล้ว : เกิดตัณหาอุปาทานเพิ่มขึ้น ๆ; เป็นสิ่งที่ควรจะเอามาถ้อ ว่ามันเลวร้ายอะไรเช่นนั้น เกิดมาไม่มีกิเลส ตัณหา อุปาทาน แล้วทำไมมันมาสร้างสมขึ้นจนหนาแน่น ?

ข้อนี้ต้องทุกคนให้เป็นที่เข้าใจเหมือนกัน มิฉะนั้นก็จะลือไม่สำเร็จ ว่าเราเกิดมาด้วยหัวใจของพระพุทธศาสนา คือไม่มีความยึดมั่นถือมั่น, แล้วเราก็ค่อย ๆ มีความยึดมั่นถือมั่น, คือเราจะทิ้งหัวใจของพุทธศาสนาออกไปทุกที ๆ จน

ไม่มีเหลือ. นี่เป็นสิ่งที่ต้องเข้าใจว่าจะจัดการกันอย่างไรต่อไป; อย่างทิ้งไว้ให้เป็นของน่าเกลียดน่าชัง น่าล้อกันอีกต่อไปเลย.

เราเกิดมาด้วยจิตใจที่มีหัวใจของพระพุทธศาสนา คือความว่างจาก "ตัวกู-ของกู", แล้วก็มาเพิ่มให้มันวุ่นวาย "ตัวกู-ของกู" มากขึ้น ๆ. ชั้นนี้มันมีพฤติกรรมของมันอย่างไร ก็ควรจะสนใจอย่างยิ่ง, และควรจะตั้งต้นการศึกษากันที่ตรงนี้ มันจึงจะทันแก่เวลา.

จิตเดิมไม่มีกิเลส แต่มีมากขึ้นเพราะสะสม.

ถ้าจะศึกษาพระพุทธศาสนา ก็ตั้งต้น ก. ข. ก. กา กันที่ตรงนี้ ตรงที่ว่า **จิตเดิม** คลอดออกมาจากท้องแม่ไม่มีกิเลสตัณหา อุปาทาน แล้วมันมีขึ้นมาได้อย่างไร? ขอถือเอาเรื่องนี้เป็นเรื่องสำคัญ สำหรับการพูดจาในวันนี้ ซึ่งเป็นวันเสาร์ที่จะพูดว่าอะไรเป็นอะไร ว่าหัวใจของพุทธศาสนานั้นเป็นอย่างไร?

เด็กเกิดมาด้วยจิตใจที่ว่างเปล่าจากความรู้สึกชนิดที่เป็นกิเลสตัณหา. ในอาศัยพระบาฬีพูดอย่างนี้ แล้วจิตของเด็กนั้น ถูกแวดล้อมด้วยความรู้สึกเอรีตอร้อยทางอายตนะ จึงรู้จักมีตัณหาคือความอยาก โดยสมควรแก่เวทนานั้น; มีตัณหาคือความอยาก แล้วก็มีอุปาทานคือความรู้สึกถัดมาว่า ฉันอยาก ฉันต้องการนั้นนี่ มาเป็นของฉัน มีตัณหาอุปาทานเกิดขึ้น ก็เกิดกิเลสที่เรียกว่า โลภะ โทสะ โมหะ.

เพราะเห็นแก่ตัว มันก็โลภ หรือมีราคะ; นี้ได้กิเลสชนิดที่หนึ่ง ที่มัน ไม่ได้ ตามที่มันต้องการ ด้วยความเห็นแก่ตัว มันก็เกิดโทสะ หรือ โกรธ กิเลสประเภทที่สอง; แล้วมันไม่รู้จักสิ่งเหล่านั้น มันก็เป็นโมหะ คือความโง่ ต่อสิ่งเหล่านั้น มันรู้สึกอยู่ อร่อยอยู่ หลงใหลอยู่ มันก็ไม่ว่ามันนั้นเป็นอะไร, ความไม่รู้มันเป็นความโง่ เรียกว่าโมหะ.

ฉะนั้น เด็ก ๆ จึง ค่อยสะสม สร้างสม โลภะ โทสะ โมหะ ขึ้นมา จะเกิด ได้ก็วันก็เดือนก็เอาแน่ไม่ได้; เอาแน่ได้แต่เพียงว่า เด็กพอโตขึ้นมา ก็รู้จักที่จะทำความรู้สึกต่อสิ่งที่มากระทบ เป็นความเอร็ดอร่อยบ้าง, เป็นความไม่เอร็ดอร่อย บ้าง, เป็นความพอใจบ้าง เป็นความไม่พอใจบ้าง มันจึงมีค้นหาไปตามรูปแบบ, ถ้าพอใจ ก็มี ตัณหาที่อยากได้ ไม่พอใจ ก็มี ตัณหาในทางที่ อยากจะทำลาย. ถ้า มันไม่แน่ว่าจะพอใจหรือไม่พอใจ แต่มันก็ยังยึดถือในคุณค่าหรือความหมายอยู่ มันก็ มีความสงสัย และมีความหวัง. นี้คือกิเลสที่ไม่เคยมีมาแต่ก่อน มันได้มีขึ้นแล้ว. เด็กทารกนั้นก็ ได้สูญเสียภาวะแห่งความว่างจากตัวตนนั้น เสียแล้ว, ก็เริ่มมี ความรู้สึกประเภทตัวตนและความเห็นแก่ตน.

ที่นี้ พอเขาเกิดโลภะ รู้จักเกิดโลภะ รู้จักเกิดโทสะ รู้จักเกิดโมหะแล้ว; พอเขาเกิดโลภะขึ้นมาครั้งหนึ่ง มันก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า อนุสัย เพื่อโลภะขึ้นมา จำนวนหนึ่งหรือว่าหน่วยหนึ่งก็แล้วกัน. เมื่อเกิดกิเลสชื่อว่าโลภะแล้ว มันก็เกิด อนุสัยสำหรับโลภะ เรียกว่า *ราคานุสัย* — *ความเคยชินที่จะโลภ* จะรัก ขึ้นมาครั้ง หนึ่งหรือหน่วยหนึ่ง เรียกว่า อนุสัย.

ช่วยจำไว้ให้ดีๆ ว่า เราเกิดกิเลสตัวไหนขึ้นมาครั้งหนึ่งแล้ว จะเกิดอนุสัย เหมือนกับสะสมความเคยชินที่จะเป็นอย่างนั้นขึ้นมาครั้งหนึ่ง. ถ้าเกิด *โลภะ* ก็คือความอยากครั้งหนึ่ง มันจะ *เกิดราคานุสัย*, ความเคยชินสำหรับที่จะเกิดโลภะนั้นเข้าไว้ครั้งหนึ่ง. ถ้าเราเกิด *โทสะ* โกรธขัดเคืองขึ้นมาครั้งหนึ่ง ก็ *สะสม* อนุสัยที่เรียกว่า *ปฏิฆานุสัย* เพิ่มขึ้นมาครั้งหนึ่ง. ถ้าเรา *เกิดโมหะ* คือความโง่ มันก็ *เกิดอวิชานุสัย* — *ความเคยชินสำหรับจะโง่* ขึ้นมาครั้งหนึ่ง.

ฉะนั้นเราเกิดโลภ เกิดโกรธ เกิดหลง อยู่ตลอดเวลา เราก็สร้าง *ความเคยชินที่จะโลภ จะโกรธ จะหลงอยู่ตลอดเวลา* คือ *สะสมราคานุสัย ปฏิฆานุสัย อวิชานุสัย* เพิ่มขึ้น ๆ. เด็กก็โตขึ้นมาด้วยการสะสมสิ่งที่เรียกว่า *อนุสัย* จนกว่าจะเป็นเด็กวิ่งได้ จนกว่าจะเป็นเด็กหนุ่ม เด็กสาว. นี่มันจะสะสมกันที่มากน้อย ขอให้ลองนึกดู. เรื่องกิเลสเกิดขึ้นมาครั้งหนึ่ง แล้วดับไปนั้น มันไม่ใช่มีเรื่องดับไปหมด มัน *ทั้งอนุสัยคือความเคยชินที่จะเป็นเช่นนั้นไว้ในสันดาน*.

ฉะนั้น ขอให้ทุกคนลองดูเข้าไปในสันดานของตน ว่าได้สะสมอนุสัยเหล่านั้นไว้อย่างไรบ้าง? มากน้อยเท่าไร? ก็อย่างๆ นี่แหละคือสิ่งที่น่าละอาย. นี่แหละคือสิ่งที่ควรจะเอามาล้าง ให้มันหายกระจัดกระจายไป. จำไว้ให้ดีๆ ตั้งแต่ อ้อนแต่ออกมา เราก็มีกิเลสครั้งหนึ่ง ก็เพิ่มอนุสัยครั้งหนึ่ง, มีกิเลสครั้งหนึ่ง ก็เพิ่มอนุสัยครั้งหนึ่ง ตามชื่อของกิเลสนั้น ๆ. เราจึงมีอนุสัย คือความเคยชินที่จะโลภ จะโกรธ จะหลง อยู่เต็มปรีอยู่ในสันดาน. นี้พูดอย่างภาษากนนะว่าเต็มปรีอยู่ในสันดาน. ที่จริงตามหลักธรรมะนั้นมันไวที่จะเกิด มันพร้อมที่จะเกิด, ไม่มีอะไรที่จะนิ่งอยู่ได้ เทียงแท้อยู่ได้ มันผิดหลักพระพุทธศาสนา.

ที่พูดว่ามีอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในสันดานตลอดเวลา^๕ นั้นผิดหลักของพระพุทธรูปศาสนา; แต่คำพูดของชาวบ้าน ต้องพูดอย่างนั้น^๕ ว่ามีอนุสัยนอนเนื่องอยู่ในสันดานตลอดเวลา; นั้นมันไม่ถูก มันมีแต่ความเคยชินและความเร็วที่จะเกิดขึ้น^๕ มากขึ้น ๆ ในสันดาน. นี่คือสิ่งที่เราสะสมไว้ในสันดาน เรียกว่า “อนุสัย” ทุกคนมีปัญห^๕ อย่างนี้ เมื่อ อนุสัยมากขึ้นเท่าไร ภาวะที่ว่างจาก “ตัวกู - ของกู” มันก็ลดลงหายไป.

อนุสัยมีมาก อาสวะก็มากและไหลเร็ว.

ช่วยทำความเข้าใจตอน^๕ นี้ให้มากกว่า รสอร่อย ที่เข้ามาสัมผัสกับอายตนะทำให้เกิดกิเลส; เมื่อเกิดกิเลสแล้วก็เกิดสิ่งที่เรียกว่าอนุสัย คือความเคยชินที่จะเกิดกิเลสต่อไป^๕ ขึ้นมา.

ที่^๕ เมื่อ อนุสัยมากเข้า เต็มสันดานมากเข้า ความตันออก^๕ ที่จะไหลออกมันก็มีมากขึ้น; ส่วนที่ไหลออกมา^๕ นี้เรียกว่าอาสวะ; เหมือนเราเอาน้ำใส่ลงไปในตุ่ม เติมลงไป^๕ ในตุ่ม ตุ่มใหญ่ ๆ จนเต็ม ความตันที่มันจะปรือออกมาจากตุ่ม มีรูเล็กๆ^๕ หน่อยที่ไหน มันจะตันออกมา มันก็มีมากขึ้น. อนุสัยมากเท่าไร ความตันที่จะไหลออกมาที่เป็นอาสวะมันก็มีมากขึ้น; เพราะความเคยชินแห่งอนุสัย. ฉะนั้น พอ^๕ อารมณ์ สำหรับจะโลกจะโกรธ จะหลง ผ่านมา มันก็กระโจนออกมาทันที มันจึงเกิดกิเลส^๕ นั้นเร็วมากยิ่งขึ้นกว่าสายฟ้าแลบ จึงโลก จึงโกรธ จึงหลง ได้เร็วมาก เหมือนกับสายฟ้าแลบ เพราะ อนุสัยสะสม^๕ มาก อยู่ในสันดาน การไหลออกคืออาสวะก็มีได้ง่าย.

เกี่ยวกันเรามีชีวิตอยู่อย่างรู้หรือเปล่า รู้หรือยัง ว่าเรามีชีวิตในประจำวันเป็นอย่างไร? นี้อनुสัยสะสมไว้มาก พร้อมทั้งจะไหลออกมาเป็นกิเลส คือ อาสวะ มันหนัก มันจึงเกิดกิเลสเร็ว, เหมือนกับสายฟ้าแลบ. เมื่อปัญหามันมีอยู่อย่างนี้ แล้วจะทำอย่างไรต่อไป?

ทางแก้ต้องสร้างบารมี บังคับกิเลส.

ทางแก้ของมันก็คือว่าจะต้องทำในลักษณะที่ตรงกันข้าม. พอมันจะโลก ก็อย่าโลก บังคับไว้ให้ได้; อย่าให้โลก अनुสัยก็ไม่เกิด กลับตกลงไปเสียที่หนึ่ง มันก็เกิดสิ่งตรงกันข้าม ซึ่งจะเรียกว่าอุปนิสัยแห่งความไม่โลก ก็จะต้องขึ้นมาหน่วยหนึ่ง. เมื่อไม่โกรธได้ที่หนึ่ง अनुสัยที่จะโกรธนั้นก็ตกลงไปหน่วยหนึ่ง แต่อุปนิสัยที่จะไม่โกรธก็จะเพิ่มขึ้นมาหน่วยหนึ่ง. หรือเมื่อไม่โง่ไม่หลง ที่หนึ่ง अनुสัยสำหรับจะโง่ก็ตกลงไปเสียหน่วยหนึ่ง อุปนิสัยที่จะไม่โง่มันก็เพิ่มขึ้นมาหน่วยหนึ่ง. นี้เราบังคับ ไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลงได้มากขึ้น ๆ เราก็มีอุปนิสัยที่จะไม่โลก ไม่โกรธ ไม่หลงมากขึ้น. การที่เราพยายามกระทำ อยู่อย่างนี้เรียกว่า เป็นการสร้างบารมี. คนไหนบ้างกำลังสร้างบารมีอยู่อย่างนี้? ท่านทั้งหลายที่กำลังนั่งกันอยู่ที่นี่ คนไหนรู้สึกตัวและพยายามสร้างบารมีกันอยู่ในรูปอย่างนี้? กลัวว่าจะไม่รู้อิโหน่อิเหน่อะไรเสียเลยตลอดเวลา. ถ้าอย่างนี้มันก็ได้เปรียบข้างกิเลสค้นหา คือฝ่ายที่จะสะสมอนุสัยเพื่อกิเลสค้นหา หนาแน่นอยู่ด้วยอาสวะ.

ขอให้มีสติสัมปชัญญะบังคับ เมื่อมันจะโลก จะโกรธ จะหลง บังคับให้ได้ทุกทีไป अनुสัยจะไม่เพิ่มขึ้น, แล้วอุปนิสัยฝ่ายที่จะไม่เกิดกิเลสนั้นก็เพิ่มขึ้น,

อนุสัยและอาสวะมันจะลตกกำลังลงไป. อุปนิสัยและบารมี ฝ่ายที่จะไม่เกิดกิเลส คือ ฝ่ายที่จะเป็นไปเพื่อนิพพาน^{นี้} ก็จะเพิ่มขึ้น. ฉะนั้น ขอให้เพิ่มบารมี ในการบังคับไม่ให้โลภ ไม่ให้โกรธ ไม่ให้หลง ทุกๆคราว ทุกๆที ที่สิ่งเหล่านี้ มันผ่านเข้ามาในชีวิตจิตใจของเรา.

เราอยู่อย่างไร; ชาวบ้านก็ดี ชาววัดก็ดี ล้วนแต่มีอารมณ์ที่จะผ่าน เข้ามา ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย แล้วเราก็ไม่รู้ เราก็ปล่อยไปตาม เรื่อง มันก็เป็นไปในฝ่ายกิเลส, เกิดกิเลสแล้วเกิดอนุสัย, แล้วก็มีอาสวะมาก มันก็ค้นออกมาเป็นกิเลสได้เหมือนสายฟ้าแลบ ทุกคราวที่อารมณ์ของกิเลสมันผ่าน มา. เคียง^{นี้} ทวนกระแสกลับหลังเป็นว่า “ไม่”; บังคับไว้ได้ ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ลดอนุสัย เพิ่มบารมีฝ่ายที่จะไม่เกิดกิเลส ยิ่งขึ้นทุกที.

นี่คือตัวเรื่องที่เกี่ยวข้องกับหัวใจของพระพุทธศาสนาเป็น ก. ข ก. กา ที่ควร จะตั้งต้นกันที่ตรง^{นี้} ที่แล้วมาไม่เคยสนใจที่จะเรียนกันอย่าง^{นี้} หรือจะตั้งต้นกันที่ ตรง^{นี้} มันก็ไปกันเสียคนละทิศคนละทาง. อาตมาเห็นว่าครบรอบปีหนึ่ง มาดู กันที่ตรง^{นี้}สักทีหนึ่ง มันน่าล้อหรือ มันน่าปีติพอใจ? ถ้าเห็นว่ามันยังไม่ดีขึ้น ก็ควรจะล้อ ว่าช่างกะไร ปีหนึ่งก็ไม่มีอะไรดีขึ้น, หรือว่าปีหนึ่งมันกลับจะเลวลงไป อีกชั้นหนึ่ง ก็เรียกว่ายิ่งโต ยิ่งอายุมาก มันยิ่งเต็มไปด้วยกิเลส และอนุสัย ควรจะละอายแล้วก็ควรจะล้อ กันอย่างยิ่ง.

หัวใจของพุทธศาสนาอยู่ที่ว่างจาก ตัณหา – ของกู.

นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา เป็นภาวะที่มันมีมาตั้งแต่ก่อนแต่ก่อน
 กลอดออกมาจากท้องแม่ ไม่มีกิเลส ไม่มี “ตัณหา – ของกู” แล้วก็มาสร้างสม
 สะสมให้มากขึ้นๆ ทุกวันๆ จนเต็มไปด้วยอนุสัย จนเต็มไปด้วยอาสวะ.

คิดดูแล้วมันน่าสังเวชสักก็มากน้อย ขอให้พยายามที่จะดึงกลับมา ให้
 ภาวะที่ว่าไม่มีตัณหาไม่มีของกูกลับมาๆ เหมือนตั้งแต่แรกเกิดเด็ก. อาตมาจึง
 ยกเอาเรื่องแรกเกิดขึ้นมาเป็นเรื่องตั้งต้นกันใหม่; วันนั้นไม่ได้กินอาหารเลยมันก็
 อยู่ได้ มันก็เจริญขึ้นมาได้. เราไม่ได้กินอาหาร หรือว่าอะไรๆ ที่มันเคยเป็นอยู่ได้
 ในวันแรกเกิดนั้น มันก็ควรจะเป็นอยู่ได้ ในทางที่ถูกต้องยิ่งขึ้น. อย่าให้มันหมุนไป
 ในทางตรงกันข้าม คือเกิดกิเลสและเกิดความทุกข์.

เดี๋ยวนี้ก็มาหยุดเป็นเรื่องเป็นราวอยู่ที่ว่า หัวใจของพุทธศาสนา คือ
 ความว่างจากกิเลสว่าตัณหาว่าของกู มีอยู่เป็นของเดิม เป็นของแท้ในจิตใจของเด็ก;
 แต่แล้วเด็กนั้นก็เริ่มพอกพูนสิ่งใหม่ คือความมีตัณหาของกูมากขึ้นๆ และก็หนา
 แน่นไปด้วยความรู้สีก่อนนี้; ได้แก่พวกเราทุกคนที่มานั่งอยู่ที่นี้ มีอนุสัยแห่ง
 “ตัณหา – ของกู” เต็มปรีอยู่ แล้วก็ออกมาเป็นกิเลส แล้วก็จะทำลายตัวเอง ทำลาย
 ผู้อื่น ทำให้เคียดแค้นกันทั้งตนเองและผู้อื่น; ควรเอามาพูดคุยกันในวันนี้.

ศึกษาให้รู้อาการเกิดแห่ง ตัณหา – ของกู.

ที่นี้ เพื่อจะให้รู้เรื่องที่เป็นความลับเกี่ยวกับเรื่องนี้ มากขึ้นไปอีกหน่อย
 หนึ่ง ก็คือเรื่องที่ว่า เรามี ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ ที่

ธรรมชาตินิมอบให้มา เรียกว่าเป็นต้นทุนหรือเดิมพัน ที่ธรรมชาตินิมอบให้มา. ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุลม ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ นี่เป็นสิ่งที่ควรจะทำให้มีวิวัฒนาการไปในทางที่ถูกต้อง. แต่แล้วจะด้วยเหตุอะไรก็ยากที่จะพูด ; มันก็ต้องพูดว่า ด้วยเหตุที่ยังมีอยู่แต่อวิชชา บัญญายังไม่เกิด แล้วมันก็พัฒนาการไปในทางที่จะให้เกิดกิเลสและความทุกข์.

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ ๖ อย่างนี้ได้โอกาสเมื่อไร มันก็ทำหน้าที่ ; เมื่อทำหน้าที่นั้นแหละเขาเรียกว่ามันเกิด. ในทางพระพุทธศาสนาชั้นสูงสุด ถือว่ามันเกิดและมันดับอยู่. ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ นี่มัน เกิดดับ-เกิดดับ-เกิดดับอยู่. นั่น ท่านหมายความว่า เมื่อใดมันทำหน้าที่ เมื่อนั้นมันเกิด ; พอเสร็จหน้าที่ มันก็ดับ.

ความรู้สึกของผู้ไม่รู้ ก็คิดว่ามันมี ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ อยู่ตลอดเวลา. นี่พูดอย่างชาวบ้านพูด, ภาษาคน ; มันก็จริงเหมือนกัน มันอยู่ตลอดเวลาในฐานะที่เป็นธาตุ. แต่ถ้าธรรมะสูงสุด เขาไม่ได้ถือว่ามันเกิดอยู่ตลอดเวลา มันเกิดต่อเมื่อมันทำหน้าที่, ทำหน้าที่เสร็จแล้วมันก็ดับ.

ธาตุดิน ธาตุน้ำ ธาตุไฟ ธาตุลม ธาตุอากาศ ธาตุวิญญาณ ได้โอกาสเมื่อไร ก็เกิดขึ้นทำหน้าที่เป็นความรู้สึกนึกคิด. ในชั้นแรกเรียกว่าอายตนะก่อนธาตุทั้ง ๖ นี้ เมื่อลุกขึ้นมาทำหน้าที่ก็เป็นอายตนะ ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ เมื่อทำหน้าที่ทางตา ก็เรียกว่าอายตนะตาเกิด, หรือตาเกิดเสร็จแล้วตาก็ดับ, เต็มหูก็เกิดแล้วหูก็ดับ, จมูกเกิดจมูกดับ, เมื่อมันทำหน้าที่. เมื่อธาตุ

เหล่านั้นทำหน้าที่ ก็กลายเป็นอายตนะ เป็น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ, เป็นอายตนะแล้วมันก็ทำหน้าที่อย่างอายตนะมันรับอารมณ์.

พอทำหน้าที่ตามที่มันจะทำแล้ว มันก็เกิดสิ่งที่เรียกว่า เบญจขันธ์. รูปเมื่อทำหน้าที่ก็เป็น รูปขันธ์ โดยอาศัยอายตนะ ทำหน้าที่ได้ก็เป็นรูปขันธ์, เกิดความรู้สึกเวทนา ก็เป็นเวทนาขันธ์, เกิดความรู้สึกเป็นสัญญา เรียกว่าสัญญาขันธ์ เกิดความรู้สึกเป็นสังขาร เรียกว่าสังขารขันธ์, วิญญาณที่ทำหน้าที่อยู่ตลอดเวลา เป็นวิญญาณขันธ์. เคี้ยวมันก็มีขันธ์ เป็นรูป เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ ชันมา; เป็นของมายาที่สุด เพราะไม่ได้มีอยู่จริง, เพียงแต่ปรุงแต่งกันขึ้นชั่วคราว ฉะเพาะเรื่องจะเพาะราว แล้วก็ดับไป.

ดังนั้นจึงถือว่า อายตนะก็เกิดและดับ, ขันธ์พอเกิดแล้วก็ดับ, พอเกิดแล้วก็ดับ : รูปขันธ์เกิดแล้ว รูปขันธ์ดับไป, เวทนาขันธ์เกิดขึ้น เวทนาขันธ์เกิดขึ้นแล้วดับไป, สัญญาขันธ์ก็เกิดขึ้น สัญญาขันธ์ปรุงแต่งสังขารขันธ์แล้วก็ดับไป, สังขารขันธ์เกิดขึ้น ทำหน้าที่เสร็จแล้วก็ดับไป, วิญญาณขันธ์เกิดขึ้นทำหน้าที่เสร็จแล้วมันก็ดับไป อยู่ในรูปของเวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ ฯลฯ แต่ละขันธ์มันก็เกิดขึ้นและดับไปอย่างนี้ จะเอาอะไรมาเป็นตัวกู, จะเอาอะไรมาเป็นของกู. ถ้ามองเห็นอย่างนี้แล้ว ความเข้าใจว่า “ตัวกู-ของกู” มันก็หายไป มิฉชาติภูมิ ก็หายไป อุปาทานก็หายไป.

แต่เดี๋ยวนี้ มันไม่เป็นอย่างนั้น มันเป็นไปเสียในทางตรงกันข้าม : พอเกิดรูปขันธ์ ก็เกิดความคิดเป็นรูปของเรา, รูปเป็นเรา หรือรูปเป็นของเรา. พอเกิดเวทนาขันธ์ ก็เวทนาขันธ์เป็นของเรา, หรือบางทีก็เอาเป็นเราเสียเอง. สัญญาขันธ์ก็เหมือนกัน ถูกยึดถือเป็นตัวเราเป็นของเรา. สังขารขันธ์โดยเฉพาะ

ความคิดนี้ถูกยึดถือเป็นตัวเราได้ง่ายที่สุดเพราะมันคิดได้; สังขารชั้นนี้ก็ถูกยึดถือเป็นตัวเรา ก็มีตัวเราขึ้นมาในความยึดถือ, โดยที่แท้แล้วมันเป็นมายาเท่านั้นไม่ใช่มีจริง. ญาณชั้นนี้ก็ถูกยึดถือเป็นตัวเราได้ง่ายที่สุด; เพราะว่าเห็นได้ด้วยญาณชั้นนี้, ได้ยินด้วยญาณชั้นนี้, ได้กลิ่นด้วยญาณชั้นนี้, ก็ยังสำคัญผิดเป็นตัวตนได้มากขึ้น.

เข้าใจกระแสแห่งปัจจุสมุปบาท, ความทุกข์ไม่เกิด.

ถ้ามารู้เสียว่าเป็นเพียง กระแสแห่งปัจจุสมุปบาท เท่านั้น; มันเกิดขึ้นในฝ่ายนี้ก็เป็นความทุกข์ ถ้าดับลงก็เป็นฝ่ายดับทุกข์, มีสติสัมปชัญญะ เมื่อเกิดอายตนะและกระทบรูปแล้ว มันก็ดับความคิดที่เป็นต้นเหตุเป็นอุปาทานได้ ความทุกข์ก็ไม่เกิด. ความจริงข้อนี้มันปรากฏออกมา แก่ผู้ที่มีปัญญา มองเห็นว่า ความทุกข์เกิดไม่ได้ เพราะเหตุอย่างนี้ ๆ : เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ— เพราะสิ่งนี้ดับสิ่งนี้จึงดับ มันก็ไม่มี ความทุกข์. นี่คือหัวใจของพุทธศาสนา ว่า ตัณฺหุ—ของกฺุนี้ เกิดขึ้นอย่างไร? ตัณฺหุ—ของกฺุนี้ไม่อาจจะเกิดโดยวิธีใด?

เข้าถึงหัวใจของพระพุทธศาสนา ก็สามารรถที่จะดับทุกข์ได้, สามารรถที่จะทำให้จิตใจอยู่ในสภาพที่ว่างจากความเห็นแก่ตัว คือ ไม่มีความยึดถือเป็นตัวเราเป็นของเรา ก็ไม่มีความทุกข์, กลับไปมีจิตใจเหมือนกับลูกเด็กก่อนที่เพิ่งคลอด ว่างจากความยึดถือว่าตัวกูว่ของกู. ใจของลูกเด็ก ๆ นั้น ถ้าไม่มีอะไรควบคุมไว้ได้ มันก็เปลี่ยนไปในทางที่จะให้เกิดความรู้สึกเป็น “ตัณฺหุ—ของกฺุ”. ทีเดียวมันเป็นจิตใจของคนแก่ หัวหงอกแล้ว จะเข้าใจแล้ว ก็ไม่ควรจะเป็นอย่าง

นั่น มัน ควรจะเป็นจิตใจที่รู้จัก รู้สึก สามารถควบคุมความรู้สึก; ป้องกันไม่ให้เกิดความรู้สึกประเภท “ตัวกู - ของกู” ขึ้นมาในจิตใจ มันก็เป็นจิตใจอันใหม่, เป็นจิตใจที่ว่าง แล้วยังอยู่ได้จริง, รักษาความเป็นประภัสสรไว้ได้ตลอดกาล. กิเลสทั้งหลายไม่อาจจะครอบงำจิตใจชนิดนี้ได้อีก. นี่มันต่างกับประภัสสรตามธรรมชาติ ซึ่งมันเปิดโอกาสให้กิเลสครอบงำได้.

ควบคุมจิตเป็นประภัสสรได้ จะถึงหัวใจศาสนา.

เดี๋ยวนี้ด้วยอำนาจของธรรมะที่ศึกษาและปฏิบัติจนถึงระดับสูงสุดแล้วก็ควบคุมความเป็นประภัสสรแห่งจิตใจไว้ได้. กิเลสไม่อาจจะครอบงำได้, ความเป็นประภัสสรนั้นมันก็ถาวร. นี่เป็นการบรรลุมรรค ผล นิพพาน อย่างนี้.

นี่คือ หัวใจของพระพุทธศาสนา มีเท่านั้น ว่าอย่าให้ “ตัวกู - ของกู” มันเกิดขึ้นมา; ว่างหรือ เต็ม ๆ อยู่อย่าง ก่อนแต่ที่มันจะเกิดกิเลสตัณหา. นี่เรามันก็หลับตาตลอดเวลาไม่ได้รู้สึก ไม่รู้วิธีที่จะป้องกัน มันก็เกิดกิเลส, แล้วก็สะสมอนุสัยคือความเคยชินแห่งกิเลส, มีอาสวะพร้อมที่จะไหลออกมาเป็นกิเลสเรื่อยไปไม่มีที่สิ้นสุด. ถ้าทำลายอนุสัยเสียได้ มันก็ไม่มีอาสวะอันไหนจะออกมา มันก็หมดทั้งกิเลสหมดทั้งอาสวะเพราะเหตุนี้. นี่หัวใจของพระพุทธศาสนามีอยู่อย่างนี้.

ที่เอามาพูดในวันนี้ก็เอามาล้อเล่น ว่าที่จริงก็ เกิดมาโดยไม่มีกิเลส ตัณหาเลย แล้วทำไมจึงฉลาดไปในทางที่จะให้เกิดกิเลสตัณหา สะสมมากขึ้น ; มันโง่หรือฉลาด ช่วยกันคิดดูให้ดี ?

ขอให้เราเรียน ๆ ในทางที่จะให้รู้ความจริงข้อนี้. อย่าให้เรียนชนิดที่ ยิ่งเรียนแล้วยิ่งโง่, ยิ่งเรียนแล้วยิ่งส่งเสริมการเกิดแห่งกิเลสตัณหา. ขอให้มีการ ปฏิบัติ ชนิดที่ปฏิบัติแล้วมันก็ ป้องกันการเกิดแห่งกิเลสตัณหา, ให้เห็นแจ้งอยู่ใน วิถีทางที่จะไม่ให้เกิดกิเลสตัณหา.

เรียนธรรมะต้องเพื่อป้องกันการเกิดกิเลส ฯลฯ.

เรามาพูดถึงวิธี ป้องกันการเกิดกิเลสตัณหาด้วยการเรียนกัน อีกสักชนิด หนึ่ง. การเรียนธรรมะนั้น ต้องเรียนเพื่อให้รู้ว่า *กิเลสเกิดอย่างไร ? อนุสัยเกิด อย่างไร ? จะสร้างอุปนิสัยสร้างบารมีกันอย่างไร ?* แล้วก็ทำให้ได้ตามนั้น. เดียวนี้เราไปเรียน โดยความมุ่งหมายอย่างอื่น, ไม่ได้เรียนเพื่อจะควบคุมการเกิด แห่งกิเลสตัณหา; แต่มันเรียนด้วยกิเลสตัณหา. *เรียนด้วยกิเลสตัณหาแล้ว มันจะได้อะไร ?* มันก็จะได้เรื่องที่เป็นประโยชน์แก่กิเลสตัณหาขึ้นมา. อาตมา เขียนไว้ว่า:—

**“เรียนธรรมะ อย่าตะกละ ให้เกินเหตุ
จะเป็นเปรต หิวปราษฎ์ เกินคาดหวัง**

อย่าเรียนอย่าง ปรัชญา มัวบ้าคัง
เรียนกระทั่ง คายเปล้า ไม่เข้รรอย

เรียนธรรมชาติ ต้องเรียน อย่างธรรมชาติ
เรียนเพื่อละ ทุกข์ใหญ่ ไม่ห้อลอย

เรียนที่ทุกข์ ที่มีจริง ยั้งเข้รรอย
ไม่เลือนลอย มองให้เห็น ตามเป็นจริง

ต้องตั้งต้น การเรียน ที่หุตา
สัมผัสแล้ว เกิดเวทนา คัมภาวัง

ขึ้นมาอยาก เกิดผู้อยาก เป็นปากปลิง
เรียนรู้อิง คัมภาคับ นับว่าพอ”

หมายความว่าเรียนธรรมชาตินี้ ไม่ได้เรียนอย่างนี้ มันเรียนเพราะ
ทะลทะความเป็นนักปราชญ์, เรียนเพราะอยากจะคัง. ถ้าเรียนอย่างนี้เรียนจนตาย
ก็ไม่เข้รรอยทางของธรรมชาติที่จะดับกิเลสได้; เรียนธรรมชาติอย่าเรียนอย่างปรัชญา :
เรียนธรรมชาติต้องเรียนอย่างธรรมชาติ มุ่งหมายจะละความทุกข์คะฟิดไป; ถ้าเรียน
อย่างนี้ มันจะเข้รรอยของธรรมชาติ.

แล้ว การเรียนอย่างนี้ ต้องตั้งต้นการเรียนที่ของจริง : เมื่อตาเห็น
รูป เมื่อหูฟังเสียง เมื่อจมูกได้กลิ่นเป็นต้น แล้วมันเกิดเวทนาขึ้นมาอย่างไร. เมื่อ
เกิดเวทนาขึ้นในความรู้สึกแล้ว มันเกิดค้นหา ก็คือความอยากโดยสมควรแก่เวทนา
นั้นอย่างไร. ครั้นเกิดความอยากแล้ว ความรู้สึกถัดมา ก็คือความรู้สึกว่ากูอยาก,

กุต้องการ. นี้เรียกว่าอุปาทานเกิดมาที่หลังต้นหา, เกิดแล้วก็ยึดติดแน่นยิ่งกว่าปากปลิง, เนื้อปมว่ายิ่งกว่าปากปลิง. ฉะนั้น ต้องเรียนให้รู้สำหรับที่จะทำลายตัณหา คือความอยาก; ถ้าความอยากไม่เกิดแล้ว ตัวกูก็ไม่เกิดได้. ความอยากเกิดก่อน แล้วความรู้สึกว่าตัวผู้อยากนั้นจะเกิดทีหลัง. นี่คือความเป็นมายาของสังขาร.

เรามันรู้แต่เพียงว่ามันต้องมีตัวผู้อยากเสียก่อนแล้วจึงจะมีความอยาก; นั้นพูดอย่างมีตัวตน. แต่ความจริงนั้นมันไม่เป็นเช่นนั้น กระแสในจิตนั้นมันปรุงแต่งเกิดความรู้สึกเวทนาก่อน, แล้วก็เกิดตัณหาคือความอยากตามสมควรแก่เวทนา, แล้วความรู้สึกว่าตัวผู้อยากนี้ มันเพิ่งเกิดหลังจากนั้น. มันแปลกอยู่ที่ว่า ความอยากเกิดก่อนตัวผู้อยาก, มันเป็นอย่างนั้นแหละ เพราะมันเป็นเพียงมายา. ฉะนั้นอย่าให้ความอยากเกิดได้ ความรู้สึกยึดถือว่า กูผู้อยากมันก็ไม่เกิด. อย่าให้เกิดตัณหา มันก็ไม่เกิดอุปาทาน, ระวังเวทนาให้ดีๆ มันก็ไม่เกิดตัณหา. ตอนที่มีผัสสะนั้นสำคัญมาก มีสติสัมปชัญญะให้พอ. นี้เรียกว่า เรียนธรรมะชนิดที่จะรักษาหัวใจของพระพุทธศาสนาไว้ได้ในจิตใจ คือไม่เกิดผู้อยาก. นี้เรียนธรรมะเรียนอย่างนี้.

เรียนธรรมะต่างจากเรียนปรัชญา.

เดี๋ยวนี้เขาไม่เรียนกันอย่างนี้ เขาเรียนอย่างปรัชญาอยากบ้าง อยากรู้บ้าง อยากรู้บ้าง อยากรู้บ้าง ถ้าเรียนอย่างปรัชญามันก็ไม่พบธรรมะมันก็พบแต่ปรัชญาแล้วก็ได้เป็นคนบ้าง. อาตมาเขียนเกี่ยวกับเรียนปรัชญานั้น เขียนไว้ว่า:—

“เรียนอะไร ถ้าเรียนอย่าง ปรัชญา
ที่เทียบกับ คำว่า Philosophy

เรียนจนตาย ก็ไม่ได้ พบวิธี
ที่อาจขี้ ทุกข์ดับ ไปด้วย

เพราะมันเรียน เพื่อมิให้ รู้อะไร
ซัดลงไป ตามที่ธรรม ชาตีสอน

แม้แต่โยก โย้ไป ให้สั้นกลอน
สร้างคำถาม บ้อนต้อน รอบ ๆ วง

ไม่อาจจะมิ วิมุติ เป็นจุดจบ
ยังเรียน ยังไม่ครบ ตามประสงค์

เป็นเฮโรอิน สำหรับปราชญ์ ที่อาจอง
อยู่ในกรง ปรัชญา นำเอ็นดู”.

สมัยนี้เขาเรียนอย่างปรัชญา เรียนอย่างนักปรัชญา เพื่อเป็นนักปรัชญา
แล้วมันก็ได้ผลอย่างนี้ ; มันไม่เป็นธรรมะ มันไม่อาจจะดับทุกข์, มันก็เป็นแต่
นักปรัชญา ทำให้เรื่องมาก พุทได้มาก พุทจนตายก็ไม่จบ วนไปวนมาอยู่แต่ที่
ตรงนี้, ไม่ตรงตามพระพุทธประสงค์ หนักเข้ามันก็เป็นยาเสพติด สำหรับนัก
ปรัชญาเหล่านั้น.

ทีนี้จะเปรียบเทียบ กันดู ว่าไม่เหมือนกัน ระหว่างเรียนธรรมะกับ
เรียนปรัชญา :—

“เรียนอะไร ถ้าเรียนอย่าง ปรัชญา
ที่เทียบกับ คำว่า Philosophy

ยังพลาด จากธรรมะ ที่ควรมี
เพราะเหตุที่ ยังเรียนไป ยังไม่ซึม

เพราะเรียนอย่าง คำนวณสิ่ง ไม่มีตัว
สมมติฐาน เอาในหัว อย่างครึ้มๆ

อุปมาณ อนุมาณ สร้างทึ่มๆ
ผลออกมา งึ่มๆ จับเอาไป

เรียนธรรมะ มีวิถี วิทยาศาสตร์
มีตัวธรรม ที่สามารถ เห็นชัดใส

ไม่คำนวณ หากแค่มอง ลงด้วยใจ
ส่องลงได้ ตามที่อาจ ฉลาดมอง

จะส่วนเหตุ หรือส่วนผล ยลประจักษ์
เห็นตระหนัก ว่าอะไร อย่างไรสนอง

แก้คำถาม แจงถนัด ชัดทำนอง
ตามที่ต้อง ปฏิบัติ ชัดลงไป”.

ถ้าเราอย่าเรียนอย่างปรัชญา เราเรียนอย่างธรรมะเรียนอย่างศาสนา เรา
จะพบของจริง อย่างน้อยก็เป็นความจริงที่เป็นความรู้ สำหรับการปฏิบัติที่จะดับ
ความทุกข์ได้ เคียนนี้เรามันไม่เรียนอย่างเรียนธรรมะ ที่จะได้ความรู้ ที่จะปฏิบัติ

เพื่อจะคับทุกข์ได้. เราไปเรียนอย่างเรียนหนังสือ เรียนวรรณคดี เรียนภาษา
อย่างที่เราเรียกว่าคัมภีร์. นั่นแหละระวังให้ดี มันจะเหมือนกับว่า ขุดหลุมฝัง
ตัวเอง.

สำหรับเรียน คัมภีร์ อาตมาเขียนไว้ตามความรู้สึกอย่างนี้ :—

“คัมภีร์ คือเรียนว่า พระคัมภีร์
ที่ร้อยกรอง กันเต็มที ยุคที่หลัง

เป็นมัดๆ ตูๆ ดูมากจ้ง
เรียนจนคลัง เคล้มคล้าย ไปก็มี

ภาวนา ว่านางฟ้า ปีกุไทร
จงผูกใจ ขำไว้ ให้นัดฉัน

จะตายไป ก็ชาติ ก็ภพมี
ขอสมรส ด้วยวาณี ตลอดไป

เป็นการสืบ ศาสนา ปรียติ
จะได้มี ปฏิบัติ ที่แจ่มใส

แต่ดูๆ คล้ายจะมุด คุคอยู่ใน
ไม่อยากจะ พระนิพพาน สักท่านเดียว”.

นี่เรียน คัมภีร์ อย่างมหาศาล เรียนเสร็จจึงเกลียดพระนิพพาน, อยาก
จะไปหากินอย่างนักปราชญ์ ก็เลยเรียน คัมภีร์ ที่ไม่เป็นประโยชน์แก่พระศาสนา.

ที่นี้เรียนอย่างไร จะเรียนให้ถูกต้องพระพุทธศาสนา ที่เรียกว่าเรียนศาสนา:—

“เรียนศาสนา คำนี้ฟัง วนเวียนเรียนศาสนา
ไม่แน่ว่า เรียนอะไร ทำไมหนอ

เรียนนักธรรม เรียนบาลี ยังมีพอ
ก็เรียนต่อ กัมมัฏฐาน การบวชสนา

เรียน ๆ ไป ก็ได้ แต่ว่าเรียน
บ้างก็เปลี่ยน เป็นอาหาร บ้าศาสนา

มีหลายอย่าง บ้าระห่ำ เกินธรรมดา
กระหังบ้า ลากยศ อคติพพาน

เรียนศาสนา นั้นต้องมี ที่ตาหู
เมื่อให้เกิด ทุกข์อยู่ ทุกสถาน

เรียนให้รู้ ตรงที่จะ ชักสะพาน
อย่าให้เกิด อាកาร มารรบกวณ

เรียนตรง ๆ ลงไป ที่ตัวทุกข์
ดูให้ออก กรรมวิธี ที่กระสวน

สะกັดกัน การปรุงแต่ง แห่งกระบวน
จิตบั่นบ่วน สงบได้ ทุกข์หายไป”.

นี้เรียกว่าเรียนศาสนาต้องเรียนที่ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ เมื่อความทุกข์
เกิดขึ้น. อย่าไปมัวเรียนในกระดาษเลย เราเรียนในกระดาษนั้นเป็นเพียงเรียน
วิธี ที่จะไปเรียนจากตัวธรรมชาติ คือตัวความทุกข์. เกี้ยวมันมันเรียนแต่

เรื่องในกระต่ายอย่างเดียว ไม่ไปเรียนที่ตัวละครรรมชาติ ที่ตัวทุกข์. ฉะนั้นถ้าใคร จะเรียนศาสนา มัน ไม่ใช่เรียนอย่างเรียนนักธรรม เรียนบาลี หรือเรียนกัมมัฏฐาน ชนิดที่ไม่เรียนลงไปทั่วความทุกข์. เมื่อมีความทุกข์เกิดขึ้น ทางตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ต้องเรียนที่ตรงนั้น. ฉะนั้นกัมมัฏฐานส่วนมากไม่เรียนกันที่ตรงนั้น มันก็ไม่เกิดผลตามที่ควรจะเกิด.

ทีนี้จะพูดให้ชัดก็ต้องเรียกว่า เรียนที่ตัวชีวิต กันจะดีกว่า เพราะปัญหา มันมีอยู่ว่า เรามีชีวิตเป็นเค็มพั้น ถ้าเราเรียนไม่ถูกวิธี มันก็ไม่เป็นผลเกิดขึ้นตาม ที่ควรจะมีจะได้. ขอให้เรียนวิปัสสนาในที่ชีวิตโดยตรง ข้อนี้ได้เขียนไว้ว่า :—

“เรียนชีวิต อย่าแสวง จากแหล่งนอก
อย่าเข้าไป ในคอก แห่งศาสตร์ไท

อย่ามัวคิด ชุ่ยยาก ให้ผากใจ
อย่าพิจารณา จาระไน ให้นุงนัง

อย่ายึดมั่น นันนี้ ที่เรียกกฎ
มันตรง ๆ คด ๆ อย่างหมดหวัง

จงมองตรง ลงไปที่ ชีวิตัง
คุณแล้วหยั่ง ลึกลงไป ในชีวิต

ให้รูรส หมดทุกค้ำ ที่ผ่านมา
ให้ชิมซาบ วิญญาณ์ อย่างวิเศษ

ประจักษ์ทุกข์ หุกระคับ กระชับชิด
ปัญหาชีวิต จะเผยออก บอกตัวเอง”.

เรียนวิปัสสนาจริง ๆ ต้องเรียนที่ชีวิต แล้วต้องใช้คำว่า **วิปัสสนา** แปลว่า **ดูแล้วเห็น**, **อนุปัสสี** ก็แปลว่า **ดูแล้วเห็น ไม่ใช่คิดคำนวณตามเหตุผล, คิดคำนวณตามเหตุผลโดยนัย โดยตรรกะนั้น พระพุทธเจ้าท่านตรัสห้ามไว้ โดยพระบาลีกาลามสูตร** เรื่องคิดตามเหตุผลใช้ไม่ได้ เป็นอุปสรรคพาออกไปลงเหว แห่งความคิด แห่งความเพ้อเจ้อ. ต้องดู แล้วเห็น เป็นผลของการเห็น เรียกว่า ความเห็นแจ้ง. ถ้าคิดคำนวณ แล้วเห็นด้วยการคิดคำนวณ ไม่ได้เห็นตรง ๆ ลงไป; อย่างนั้นมันไม่ใช่ความรู้ของพระพุทธศาสนา, เป็นความรู้ที่นำไปสู่ทฤษฎี อย่างใดอย่างหนึ่ง เป็น **สังขารนิเวศ**. เคียงวันเขาเรียนอย่างนั้นกันเสียหมด.

ขอให้เรียนวิปัสสนา ด้วยการกระทำที่ตรงตามความหมาย ของคำว่า วิปัสสนา คือ **ดูแล้วเห็น**. อย่าใช้หลักคิดคำนวณ ซึ่งเป็น การคำนึงคำนวณ ด้วย เหตุด้วยผล ด้วยวิธีอย่างนั้นอย่างนั้น มันไม่ใช่การดูแล้วเห็น. พุทธศาสนานี้ต้องดู แล้วก็เห็น; เคียงวันคนไม่ใช่วิธีนี้ แม้เป็นอาจารย์วิปัสสนาก็ไม่ใช่วิธีนี้ ใช้วิธีคิด วิธีคำนวณ มันก็เพ้อเจ้อ. ขอให้เปลี่ยนเสียใหม่ อย่าคิดเก่งจนดูไม่เป็น. เคียงวันมันเรียนกันไปแต่ในทางคิดเก่ง แล้วดูไม่เป็น นี่คนโง่ คิดเก่งแต่ดูไม่เป็น แล้วก็ไม่ได้ดู แล้วก็ไม่ได้เห็น มันมีแต่คิดมีแต่คำนวณ.

ฉะนั้น ขอให้ตั้งสำนักวิปัสสนา กันเสียใหม่ให้ถูกต้อง คือ **ดูแล้วเห็น**. อย่าคิดอย่าคำนวณ, อย่าจุกจุกกันไปด้วยการคิด การคำนวณ ด้วยการ เชื่อผู้อื่น, เชื่ออาจารย์นั่นเอง, มันก็ไม่มีโอกาสที่จะดูแล้วเห็น. เอาละจะพูดถึง วิปัสสนาอีกสักกนิทหนึ่ง อาตมาเขียนไว้ว่า:—

“เรียนวิปัสสนา เพิ่งมีมา ต่อภายหลัง
ไม่เคยฟัง ในบาลี ที่ตถา

ไม่แยกเป็น คันฉะ วิปัสสนา
 มีแต่ว่า ตั้งหน้า บำเพ็ญธรรม
 เพราะทนอยู่ ไม่ได้ ในกองทุกข์
 จึงได้ลุก จากเรือนอยู่ สู่นกขัมม์
 จัดชีวิต เหมาะแก่ แก่กิจกรรม
 เพื่อกระทำ ให้แจ้ง แห่งนิพพาน
 ในบัดนี้ มีสำนัก วิปัสสนา
 เกิดขึ้นมา เป็นพิเศษ เขตสถาน
 ดูเอาจริง ยิ่งกว่าครึ่ง พุทธกาล
 ขอให้ ท่านจริงดี มีบัสสนา”.

นี่คำว่าวิปัสสนานี้ว่า มันเพ็งมี เพ็งพูด เพ็งใช้ ครึ่งพุทธกาลใช้คำอย่างอื่น แม้จะมีคำว่าวิปัสสนา ท่านก็หมายถึง การดูแล้วเห็น : เห็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ดูแล้วเห็น, กุลงไปที่สิ่งที่เป็นอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา; ไม่ใช่ว่ามาสอนโดยวิธีคำนวณอย่างในโรงเรียน ที่สอนกันอยู่ว่า อย่างนั้น เหตุผลอย่างนั้น; เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นอนิจจัง, เพราะฉะนั้นมันเป็นทุกขัง นี่มันเป็นเรื่องคำนวณ ไม่ใช่ดูแล้วเห็น. นี่ขอให้มีการเรียนวิปัสสนา ชนิดที่ว่ากุลงไปจริงๆ แล้วก็เห็น ให้สมกับคำว่า วิปัสสนา.

ทั้งหมดนี้ก็เป็นเรื่องล้อตามเคย. เอาตามไม่กลัวบาป ที่จะไปล้อ เพราะว่าการล้อมันเป็นการบอกให้ดูตามที่มันเป็นอยู่จริง; ฉะนั้นการล้อนี้ไม่บาป, การล้อนี้เป็น การล้ออย่างวิธีที่ สหายผู้หวังที่จะล้อ ไม่ได้มุ่งจะประจานใคร.

อย่างที่รัชกาลที่ ๖ ท่านได้เขียนไว้เป็นคำกลอน มีใจความว่าอย่างนั้น, ล้ออย่างเพื่อนผู้หวังดี ไม่ได้ล้อจะประจานให้วินาศนิบหนายอะไร.

นี่การบำเพ็ญบุญเนื่องในการล้ออายุ^๕ว่าเป็นอย่าง^๕นี้ คงไปล้อเอาท่านหลาย ๆ คนเข้าด้วย หรือไปล้อเอาท่านทั้งหลายทุกคนที่นั่งอยู่ที่นี้ด้วย. อาตมาจึงชวนว่า ท่านทั้งหลายทุกคนก็หัดล้อกันเสียบ้าง. เมื่อมาทำบุญร่วมกันล้ออายุแล้วทุกคนช่วยหัดเป็นนักล้อกันเสียบ้าง ถ้าไม่เหมาะที่จะไปล้อใคร ก็ล้อตัวเอง ล้อตัวเองคือ ล้ออายุ ล้ออายุคือ ล้อทุก ๆ สิ่ง ที่มันเข้ามาเกี่ยวข้องกับกับอายุของเรา : นับตั้งแต่อ่อนแอแต่ออก กลอดออกมาจากท้องแม่ มันตี ๆ อยู่ ก็มาทำให้เป็นบ้าเสีย เต็มไปด้วยตัวกู เต็มไปด้วยของกู เต็มไปด้วยกิเลส อนุสัย มีอาสวะไหลนอง เป็นการกระทำที่เป็นไปเพื่อความทุกข์ทั้งตัวเองและผู้อื่น.

นี่คือการบำเพ็ญบุญ ชนิดที่เรียกว่าล้ออายุ เนื่องในการล้ออายุ สำหรับอาตมาที่จะพูดจา กันเป็นตอนแรกของวัน คือในตอนเช้า นี่เรียกว่าบรรยายอย่างปราศรัย, ไม่ใช่เทศนา ไม่ต้องพนมมือไหว้ก็ได้. กูเถอะมันพูดบ้าง บอ ๆ ไปตามเรื่องที่จะล้อ, ไม่ใช่เทศนาไม่ต้องพนมมือไหว้ก็ได้. ถ้าไหว้ก็หมายความว่าเห็นด้วย, จะเป็นนักล้อร่วมกับอาตมา ก็ดีว่าอย่าง^๕นี้.

ขอให้ทุกคนที่มานี้ ได้รับประโยชน์จากการมานี้คุ้มค่ากัน. อาตมาก็จะไม่ต้องเป็นผู้ที่ทำให้คนอื่นขาดทุน ทำอะไรแล้วได้ผลไม่คุ้มค่า, แล้วมบาลเขาก็จะโกรธ, เขาก็จะไม่ให้ลูกสาว.

การบรรยายในตอนเช้านี้ก็พอสมควรแก่เวลาแล้ว ขอยุติการบรรยายสำหรับอาตมา สำหรับตอนเช้านี้ไว้ที่หนึ่งก่อน เอาไว้ค่อยพูดกันในตอนบ่ายและตอนค่ำ.

โปรดแก้คำผิดที่สำคัญ

ในหนังสือธรรมบรรยาย อะไรคืออะไร?

(การนับบรรทัด ให้นับลงตั้งแต่บรรทัดบนสุด คือบรรทัดของเลขหน้า
ถ้ามี (จล.) ให้นับขึ้นจากล่าง เพื่อประหยัดเวลา)

หน้า	บรรทัด	คำที่ผิด	แก้เป็น
๗	๑๐	ไม่ใช่	ไม่ใช่
๒๒๓	๕	เกิด	เกิด
๒๓๒	๕	ให้	ให้

เจ้าพระเจ้าเป็นพ่อค้า.

- ๑ เกิดในตระกูล "ขุนขี้ขี้" บรรพบุรุษ ทำการค้า, ตัวเองก็เคย
ยัดเยียดเปลี่ยน มาเป็น พ่อค้า ทรงวิเศษมาก ในนามว่า
ขุนทองพล, เป็นลูกชาย ของ พระพุทธเจ้า ๑๑๓๐๓๓
กับ นางสีดา โดยจิตวิเศษของสิ่งกว่า มีอิทธิพล แต่ไม่มี
จักรวรรดิกันทีเดียว.
- ๒ ทำชีวิตชีวเนตร ตามแบบของ พระพุทธเจ้า มีใช้ตาม
แบบพระเชลยในเรือน ซึ่งเป็นเรื่อง ไหว้พระพุทธรูปหรือของ
โลก; ทำสิ่งดี ๆ ให้แก่คนจน ไม่มีสิ่งไม่ดีให้ใคร
ทั้งพระ โยชนบุตร และพระโยชนผู้อื่น ในโลกนี้มี
ดี เป็นสิ่งพอใจ ชนิต นอกเหนือสิ่งกว่า คนธรรมดา
มาก อยู่อย่างอื่นก็มี.
- ๓ มีร้านค้าประจำถิ่น ชื่อ "ร้านไม่ผูกฟ้าสาม,
นายของ มีไม้ดีเยี่ยม, มีสินค้า ชื่อ "สามสิ่งมีแก่น"
สำนวนพูด ทุกชั้น ทุกวัย ทุกชนิด ทุกเพศ, ยิ่งกว่า
นี้ยัง สามสิ่งมีแก่น.
- ๔ แต่ก็มีเรื่องอื่น ๆ ที่ยุ่งยาก มีสินค้า และ
ว่า ของของปลอม, หากินดี ดีดทำหลายวิธี มี
ท้ายชีวิตชีวิตของเขา แต่ร้านของเขา ก็ไม่ล้มลง
มีคุณธรรมใจ เพิ่มขึ้นเรื่อยอีก.
- ๕ มีสินค้า ขายดี ขายดี กว่าปีแล้ว ก็ยังไม่คิด
ที่จะตัดใจ ขายการค้า กลับจะทวีโตขึ้น แต่ด้วย
ข้อใจ ไม่กว่าสามสิ่งมีแก่นอีก, ที่อบรมผู้คนใจ
ให้เข้าใจ สามสิ่งมีแก่น รอยตาม ดี ๆ งามนึ่ง
- ๖ ของดี พ้นทั้ง แลจบ ดงจ-รัฐจักจำพเจ้า คนมี
เงิน คดีง อื้อฉาว มีผู้พิพากษา และร้านของจำพเจ้า
รวมไว้กันนี้ มีสิ่ง พิเศษ ยิ่งขึ้นไป, ตาตก!

บันทึก

หนังสือชุด "ธรรมโฆษณของพุทธทาส" เท่าที่ได้จัดพิมพ์ขึ้นไว้ในพระพุทธศาสนา
มาจนถึงวันนี้ มีรายชื่อ และเลขหมายประจำเล่ม ดังนี้ :-

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๑)	พุทธประวัติจากพระโอษฐ์	๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๑๓]
(๒)	อิทัปปัจจยตา	๑๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๓)	สันทัสเสตัพพธรรม	๑๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๔)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๑	๓๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕)	พุทธิกจริยธรรม	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๖)	ขุมทรัพย์จากพระโอษฐ์	๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๙]
(๗)	โอสราเรตัพพธรรม	๑๓.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๘)	พุทธจริยา	๑๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๙)	ตุลาการิกธรรม เล่ม ๑	๑๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๐)	มหิดลธรรม	๑๗.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๑)	บรมธรรม ภาคต้น	๑๙	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๒)	บรมธรรม ภาคปลาย	๑๙.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๓)	อานาปานสติภาวนา	๒๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๕]
(๑๔)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๑	๓๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๕)	สุญญตาปริทรรคณ์ เล่ม ๑	๓๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๖)	ค้ายธรรมบุตร	๓๗	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๗)	ฆราวาสธรรม	๑๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๑๘)	ปรมัตตสภาวธรรม	๑๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๑๙)	ปฏิบัติปริทรรคณ์	๑๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๐)	ธรรมบรรยายระดับมหาวิทยาลัย เล่ม ๒	๓๖.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๑)	สุญญตาปริทรรคณ์ เล่ม ๒	๓๔.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๒)	เตกิจจกธรรม	๑๗.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๓)	โมกขธรรมประยุกต์	๑๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๔)	สารทกาลิกเทศนา เล่ม ๑	๒๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๕)	ศีลธรรม กับ มนุษย์โลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๖)	อริยศีลธรรม	๑๘.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๗)	การกลับมาแห่งศีลธรรม	๑๘.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๒๘)	ธรรมสังฆสงเคราะห์	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม	
(๒๙)	ปัจจุสมุปาบาทจากพระโอบธุ	๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๓๐)	ธรรมะกับการเมือง	๑๘.๑	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๑)	เยาวชนกับศีลธรรม	๑๘.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๒)	เมื่อธรรมครองโลก	๑๘.๖	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๓)	ไภวาลัยธรรม	๑๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๓]
(๓๔)	อาสาฬหบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๔	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๕)	มาฆบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๖)	พระพุทธคุณบรรยาย	๑๑.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๗)	วิสาขบูชาเทศนา เล่ม ๑	๒๓	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๘)	ชุมนุมล้ออายุ เล่ม ๑	๔๒.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๓๙)	ธรรมบรรยายต่อทางสุนัษ	๓๙.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๐)	เทคนิคของการมีธรรมะ เล่ม ๑	๓๗.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๑)	อะไรคืออะไร?	๓๗.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๒)	ใครคือใคร?	๓๗.ข	
(๔๓)	อริยสัจจากพระโอบธุ	๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๔]
(๔๔)	ราชภโฏวาท	๓๙.ง	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๕)	กข กกา ของการศึกษาพุทธศาสนา	๑๔.ค	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๖)	ธรรมะเล่มน้อย	๔๐	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๔๗)	ใจความแห่งคริสต์ธรรมเท่าที่พุทธบริษัทควรทราบ	๔๔.ก	
(๔๘)	ธรรมปาฏิโมกข์ เล่ม ๒	๓๑.ก	
(๔๙)	หัวข้อธรรมในคัมภีร์ และบทประพันธ์ของ "สิริวิลาส"	๔๒.ค	
(๕๐)	ฟ้าสาบระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๑	๔๖.ค	
(๕๑)	ฟ้าสาบระหว่าง ๕๐ ปีที่มีสวนโมกข์ ตอน ๒	๔๖.ง	
(๕๒)	ชุมนุมปาฐกถาชุด "พุทธธรรม"	๓๒	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๓)	สมถวิปัสสนาแห่งยุคปรมาณู	๑๔.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๔)	นวกานุสาสน์ เล่ม ๑	๓๙	
(๕๕)	สันติภาพของโลก	๑๘.ข	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๖)	ธรรมะกับสัญชาติญาณ	๑๕	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๗)	ธรรมศาสตร์ เล่ม ๑	๔๐.ก	[พิมพ์ถึงครั้งที่ ๒]
(๕๘)	อติมมยตาประยุกต์	๑๒.ข	
(๕๙)	ธรรมะในฐานะวิทยาศาสตร์	๑๕.ข	
(๖๐)	อติมมยตาประทีป	๑๒.ง	
(๖๑)	อติมมยตาปริทัศน์	๑๒.ค	

ลำดับพิมพ์	ชื่อหนังสือ	เลขประจำเล่ม
(๖๒)	สันติวิถีกรรม	๑๓.๗
(๖๓)	พุทธธรรมประยุกต์	๑๗.๑
(๖๔)	สัมมัตตานุภาพ	๔๐.๗
(๖๕)	ตุลาการกรรม เล่ม ๒	๑๖.๗
(๖๖)	โพธิปักขิยธรรมประยุกต์	๑๔.๖
(๖๗)	คู่มือการศึกษาพุทธศาสนา	๔๐.๗
(๖๘)	อานาปานสติบรรยาย-อภิปราย-สัมมนา-สาริต	๒๐.๗
(๖๙)	พัลลิกไตรเทศนา	๒๕.๖
(๗๐)	ตุลาการกรรม เล่ม ๓	๑๖.๗
(๗๑)	คู่มือที่จำเป็นในการศึกษาและปฏิบัติธรรม	๔๐.๗
(๗๒)	ธรรมะคือเรื่องของธรรมชาติ	๓๗.๖
(๗๓)	มนุสสธรรม	๑๗
(๗๔)	พุทธวิธีชนะความทุกข์	๑๔.๑
(๗๕)	หลักพุทธศาสนาที่ยังเข้าใจผิดกันอยู่	๑๔.๗

ผู้บริจาคทรัพย์ในการพิมพ์ และผู้ร่วมมือช่วยเหลือทุกท่าน
ขออุทิศกุศลแก่สรรพสัตว์

๒๓ กุมภาพันธ์ ๒๕๔๘

[โปรดช่วยค่าพิมพ์ อะไรคืออะไร? เล่มละ ๓๐๐ บาท]

